

ДНП «ЛВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО»

Кафедра українознавства та філософії
СВІТОВА ФЕДЕРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЛІКАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Українське лікарське товариство у Львові

Клуб імені Юрія Липи Українського лікарського товариства у Львові

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

Лікарська комісія

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

за матеріалами всеукраїнської
мультидисциплінарної наукової
конференції з міжнародною участю

ЮРІЙ ЛИПА: СТРАТЕГІЯ НАЦІЇ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО ДУХУ

з нагоди 125-річчя від дня народження

Львів, 12-13 червня 2025 року

ДНП «ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО»

Кафедра українознавства та філософії
СВІТОВА ФЕДЕРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ
ЛІКАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Українське лікарське товариство у Львові
Клуб імені Юрія Липи Українського лікарського
товариства у Львові

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА
Лікарська комісія

*Символу української незламності
присвячуємо*

ЮРІЙ ЛИПА:
СТРАТЕГІЯ НАЦІЇ ТА КУЛЬТУРА
УКРАЇНСЬКОГО ДУХУ»
(з нагоди 125-річчя від дня народження)

*Збірник наукових праць
за матеріалами вссеукраїнської
мультидисциплінарної науково-практичної
конференції з міжнародною участю*

Львів - 2025

УДК 342.1 (477):811.161.2:94(477):008
ББК 63.5(4Укр)+81(4Укр)+63.3(4Укр)+71(4Укр)

Юр 64 Юрій Липа: стратегія нації та культура українського духу (з нагоди 125-річчя від дня народження): збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської мультидисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю 12 – 13 червня 2025 року / наукова редакторка проф. Тетяна Єщенко. Львів: ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», 2025. 549 с.
ISBN 978-617-10-1093-2

Наукова рада:

д-р мед. наук, професор Андрій Базилевич;
д-р мед. наук, професорка Зоряна Масна;
д-р мед. наук, професор Олександр Кіцера;
д-р філол. наук, професор Михайло Вінтонів;
д-р істор. наук, професор Ігор Тодоров;
д-р істор. наук, професор Ігор Коляда;
д-р філол. наук, професор Михайло Гнатюк;
д-р філол. наук, ст.наук. співр. Мар'яна Комариця

д-р істор. наук, професорка Тетяна Панфілова;
д-р істор. наук, професор Юрій Митрофаненко;
д-р істор. наук, професор Тетяна Панфілова;
д-р філол. наук, професор Ольга Харлан;
д-р пед. наук, професор Тетяна Хвалибога;
д-мист-ва, професор Ганна Карась;
д-мист-ва, професор Віолетта Дутчак;
д-р філол. наук, професор Володимир Працьовитий

Редакційна рада:

докт. філол. наук, професорка Тетяна Єщенко (наукова редакторка); канд. пед. наук, доцентка Галина Стечак; канд. філол. наук, доцентка Світлана Ягело; канд. наук із держ. упр., доцентка Галина Терешкевич (с. Діогена); канд. філол. наук, доцентка Марта Дрогомирецька; канд. істор. наук, доцентка Віра Мельник; канд. істор. наук, доцентка Наталія Гірняк; канд. філол. наук Ірина Матушак

У збірнику наукових праць уміщено матеріали учасників усеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Юрій Липа: стратегія нації та культура українського духу (з нагоди 125-річчя від дня народження)». Подано розвідки, в яких розглянуто постать Юрія Липи в історичному, культурологічному та філософському аспектах; охарактеризовано міжнародний вимір діяльності та персоніфікаційний аспект творчості письменника-націєтворця, його мовний стиль, літературне новаторство, біографістику, громадську діяльність та місійне служіння українській нації, національні концепти, світоглядні коди та їхню роль у формуванні колективної пам'яті і національної ідентичності українців, психологію мовотворчості Юрія Липи. Висвітлено питання духовно-етичної й естетичної аксіосфери митця, проблему збереження та популяризації спадщини письменника як постаті національної пам'яті українців.

Для науковців у галузі українознавства, істориків, культурологів, філологів, лікарів.

Автори несуть повну відповідальність за грамотність поданих текстів, точність наведених фактів, цитат, покликань, статистичних даних, власних імен, оформлення бібліографії, академічну доброчесність.

Редакційна рада має право на скорочення матеріалів.

*Ухвалила вчена рада факультету іноземних студентів ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького»
(протокол №5-2025 від 16 червня 2025 року)*

© ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», 2025
© Автори матеріалів, 2025

Високоповажна наукова громадо!

Гостинно вітаю учасників усеукраїнської мультидисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю **«Юрій Липа: стратегія нації та культура українського духу (з нагоди 125-річчя від дня народження)»**, що відбувається у ці дні в одному з найстаріших вишів Європи, - ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького».

Співорганізаторами заходу, окрім ЛНМУ, є Світова федерація українських лікарських товариств, Українське лікарське товариство у Львові, Клуб імені Юрія Липи Українського лікарського товариства у Львові, Наукове товариство ім. Шевченка (Лікарська комісія).

Варто зазначити, що наш заклад продовжує 240-річну історію лідерства на теренах національної вищої медичної освіти, посідає високі щаблі у рейтингах і конкурсах, був неодноразово нагороджений золотими медалями і дипломами за активну участь у розбудові національної освіти. Для нас вкрай важливими є непокитні цінності українського ДУХУ, як мова, історія, культура, що уможливляють формування національно-свідомої особистості здобувача вищої освіти як майбутнього фахівця-державотворця. Тому кафедра українознавства та філософії тримає **лідерство в україноцентричних проектах**, продовжує започатковану традицію проведення мультидисциплінарних наукових заходів («Сучасна українська нація: мова, історія, культура» (2016 р.), «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті» (2020 р.), «Ідеологія національної аристократії (з нагоди 150-річчя від дня народження Лесі Українки» (2021 р.), «Лінгвоекологія: мова медицини» (2022 р.), «Юрій Липа: стратегія нації та культура українського духу (з нагоди 125-річчя від дня народження)» (2025 р.)), що утверджують в академічному і в науковому середовищі **цінності українського світу**.

Програма конференції вражає широким колом дискусії, що охоплює студії про постать Юрія Липи в медичному, фармацевтичному, історичному, культурологічному та філософському аспектах, про значущість збереження та

популяризації спадщини Юрія Липи як постаті національної пам'яті українців (екранізації, переклади творів, радіовистави, аудіокниги, інтернет-ресурси, культурні центри, бібліотеки, малярство, музика тощо), а також наукові праці, що висвітлюють духовно-етичну й естетичну аксіосферу особистості Юрія Липи, розкривають національні концепти, світоглядні коди у творах письменника та окреслюють їхню роль у формуванні колективної пам'яті і національної ідентичності українців тощо.

Приємно відзначити, що у колі учасників конференції професори і доценти не тільки з мови, історії, культури, педагогіки, а й з медицини, які досліджують різноманітні аспекти історії медичної науки, порушують проблеми тогочасної лікарської практики Юрія Липи, який спеціалізувався на фітотерапії, що відповідало його прагненню поєднувати традиційні українські знання з науковим підходом.

Останнє вказує на значущість окресленої проблематики конференції і заслуговує на схвалення.

Приємно здивувало й академічне представництво учасників конференції, а це понад 124 дослідники, серед них - 30 докторів наук, професорів, 70 кандидатів наук, доцентів з 60 науково-дослідних установ та провідних університетів України і Європи: Pontifical Salesian University (Rym), Інституту народознавства НАН України (м. Львів), Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів), Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України (м. Київ), Київського столичного університету ім. Бориса Грінченка (м. Київ), Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (м. Одеса), Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця (м. Київ), Львівського національного університету ім. Івана Франка (м. Львів), Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (м. Івано-Франківськ), Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського (м. Тернопіль), Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (м. Чернівці), Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди (м. Харків), Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка (м. Полтава), Центральноукраїнського державного університету ім. В. Винниченка (м. Кропивницький), Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка (м. Дрогобич), НУ «Львівська

політехніка» (м. Львів), НУ «Одеська політехніка» (м. Одеса), Національного технічного університету України «КПІ ім. Ігоря Сікорського» (м. Київ), Національної академії сухопутних військ ім. П. Сагайдачного (м. Львів), Українського державного університету ім. М. Драгоманова (м. Київ), Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського (м. Київ) тощо.

Географія учасників охоплює різноманітні регіони, а це понад 27 міст Європи (Рим) й України (Львів, Київ, Одеса, Полтава, Івано-Франківськ, Харків, Тернопіль, Канів, Запоріжжя, Кропивницький, Чернівці, Ізмаїл, Дрогобич, Батурин, Новояворівськ, Волочиск і ін.).

Зичу Вам успіхів в роботі конференції, плідних наукових дискусій, обміну творчими доробками. Ваша участь є великою честю для нас.

З належною пошаною -

Орест ЧЕМЕРИС,

голова оргкомітету, ректор

ДНП «Львівський національний

медичний університет імені Данила

Галицького», доктор медичних наук,

професор

Високоповажане наукове товариство!

Від імені Світової федерації українських лікарських товариств (СФУЛТ) сердечно вітаю учасників усеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Юрій Липа: стратегія нації та культура українського духу (з нагоди 125-річчя від дня народження)». Федерація об'єднує лікарів-українців у цілому світі. Українські лікарські

товариства (УЛТ) прагнуть, аби фахівці з медицини в Україні і за її межами повсякчас зберігали свою ідентичність, стверджували себе як національно свідому еліту суспільства. Тому метою УЛТ є **збереження українськості етнічних українців у світі**, сприяння тому, аби попри географічні кордони, вони ідентифікували себе як представники унікальної нації. Юрій Липа є величною постаттю національної пам'яті, він залишив по собі не лише спадщину у царині української політичної думки, але й вагомий внесок у медичну практику, особливо в галузі фітотерапії та народної медицини. Його глибоке переконання, що здоров'я людини тісно пов'язане з її культурним, національним та духовним корінням, сьогодні звучить як передвісник сучасної інтегративної медицини.

Його служіння в умовах воєнного лихоліття, праця серед поранених і цивільних, готовність навчати, лікувати, рятувати - це приклад лікарського обов'язку в найвищому його розумінні. Його життя та жертвовність надихають медичну спільноту й сьогодні у боротьбі за гідність, правду та людяність.

З глибокою шаною - Андрій БАЗИЛЕВИЧ,

президент Світової федерації лікарських товариств (СФУЛТ), доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри пропедевтики внутрішньої медицини №1 ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького»

Високоповажна наукова спільното!

Лікарська комісія Наукового Товариства імені Шевченка щиро вітає організаторів, учасників та гостей усеукраїнської мультидисциплінарної наукової конференції з міжнародною участю «Юрій Липа: стратегія нації та культура українського духу (з нагоди 125-річчя від дня народження)». Багатогранна особистість Юрія Липи – лікаря і громадського діяча, письменника і поета, перекладача і публіциста, теоретика української

геополітики і одного з ключових ідеологів українського націоналізму, стратега і мислителя – належить до плеяди видатних вчених, політиків та просвітителів першої половини ХХ століття. І, водночас, Юрій Липа впродовж тривалого часу залишався серед найбільш недооцінених історичних постатей – його ідеї довго замовчувались, та лише в кінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття він повернувся із забуття. Відкрити Юрія Липу та його спадок для України й українців – таке завдання ставлять сьогодні перед собою вчені й політики, громадські, професійні та наукові об'єднання і товариства.

Наукове товариство імені Шевченка (НТШ), яке веде відлік своєї історії від 1873 року, відоме як перша українська національна Академія наук. Метою Товариства на час створення було відродження та розвиток української мови і літератури в усіх галузях культури та науки. Згодом серед своїх першочергових завдань НТШ визначало формування повноцінної національної науки, обґрунтування окремості української мови, історії та етносу, створення українського національного проєкту. «Стати осередком наукової роботи на своєнародній мові, особливо в галузях, безпосередньо зв'язаних з нашим краєм і народом, скупити коло себе якнайширший круг наукових робітників, вірних народним інтересам, організувати наукову роботу й у тій організації виховувати нових робітників, нові наукові кадри», – такою бачив мету діяльності НТШ Михайло Грушевський (голова Товариства у 1897-1913 рр).

Ідеологія та концепція діяльності НТШ повністю збігається зі світоглядом та переконаннями Юрія Липи. Ідея української національної ідентичності була сенсом його життя. Лікар за

фахом, він не обмежувався професійною діяльністю, активно працював у громадській та політичній, творчій та науковій сферах. І тому глибоко символічним є проведення в медичному університеті конференції, присвяченої вивченню постаті Юрія Липи та популяризації його ідей у царині медицини і культури націєтворення і геополітики. Бо саме мультидисциплінарний підхід, різні вектори фахових зацікавлень медиків-науковців і практичних лікарів, мовознавців, істориків, політологів і філософів, культорологів і літературознавців засвідчують важливість наслідування липівських ідей, утвердження та збереження національної ідентичності, передачі наступним поколінням українців розуміння того, хто ми є.

Сьогодні дуже важливо повернути Україні й українцям правду про нашу історію, **наш незламний національний дух і непохитність у боротьбі за незалежність та відстоювання української ідентичності**. Бо тільки так можемо сформулювати для себе і для світу розуміння того, ким є українці і чим є Україна. Юрій Липа був переконаний, що «Сила є аргументом, але змістом України є справедливість».

**З глибокою шаною і вдячністю -
Зоряна МАСНА,**

голова Лікарської комісії
Наукового товариства імені Шевченка,
докторка медичних наук, професорка,
завідувачка кафедри оперативної хірургії
з топографічною анатомією
ДНП «Львівський національний
медичний університет імені Данила
Галицького»

Високоповажні колеги, однодумці-липівці!

Шановні учасники всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Юрій Липа: стратегія нації та культура українського духу (з нагоди 125-річчя від дня народження)». Прийміть щирі вітання від Лікарського клубу (ЛК) імені Юрія Липи Українського лікарського товариства (УЛТ) у Львові.

У 1994 році лікарка-онкологиня п. Рогніда Сендецька започаткувала платформу на базі УЛТ з плекання у середовищі лікарів українських традицій, духовності і просвітництва. У 2023 році мала за честь перейняти естафету керівництва ЛК імені Юрія Липи. Усвідомлюючи мету УЛТ – збереження і зміцнення здоров'я народу, розвиток української медицини, вирішення професійних, соціальних та етичних проблем, пов'язаних з лікарською діяльністю, продовжуємо досліджувати, аналізувати та наслідувати великого українця, лікаря – Юрія Івановича Липу. Важко переоцінити значення цієї непересічної особистості, адже до сьогодні відкриваємо все нові і нові аспекти його досягнень у царині медицини, філософії, політики, історії. Відчувається актуальність спадщини Юрія Липи у формуванні програми становлення України, яка оформлена у Великій українській трилогії «Призначення України», «Чорноморська доктрина» та «Розподіл росії», фактично першої геополітичної концепції, ідея якої – Українська соборна держава. На часі ініціювати петицію про присвоєння Юрію Липі звання Героя України.

У буремні часи випробувань нашої нації, як і 100 років тому, можемо впевнено звірятись з поглядами постаті Юрія Липи, патріота, державника, активного громадянина, лікаря тіла і душі української нації.

«Все є доцільне, що служить силі українського організму» (Юрій Липа).

**З глибокою шаною –
Зоряна ІВАНКІВ,**

голова ЛК імені Юрія Липи,
заступниця голови УЛТ у Львові,
лікарка-епідеміологиня

ЗМІСТ

Вітальне слово ректора	3
Вітальна промова президента СФУЛТ	6
Віншування від голови лікарської комісії НТШ	7
Вітальна промова голови АК імені Юрія Липи УЛТ у Львові	9
Передмова	16

МЕДИЧНЕ УКРАЇНОЗНАВСТВО

Медична та етнічна антропология

Юрій Липа як лікар: його внесок у розвиток медицини та народної терапії. Вплив медичних знань Юрія Липи на бачення здоров'я нації. Народна медицина та її значення в національній культурі

Гдакович Мар'яна. «Помагаймо!»: етичні засади лікарської діяльності Юрія Липи	20
Дідусенко Ганна. Юрій Іванович Липа та його праця «Ліки під ногами»	26
Іванків Зоряна, Дробінська Наталія. Юрій та Іван Липи: вшанування державотворців у сучасних реаліях	23
Кіцера Олександр. «Він лікар був добрий...» (Юрій Липа – фітотерапевт)	40
Мельник Віра. Лікар на службі нації: клінічна і наукова діяльність Юрія Липи	47
Огірко Олег. Християнсько-патріотичне покликання лікарів Мар'яна Панчишина, Остапа Селянського та Юрія Липи	51
Палько Христіна, Дедишина Лариса. Юрій Липа крізь погляд науковців та випускників Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького	59
Подкупко Тетяна. Ідеї Юрія Липи у сфері фітотерапії: на перетині медицини, історії й культури	64
Сова Андрій. Степан Гайдучок: теоретичні та практичні здобутки у царині тіловиховання	71
Стечак Галина. Юрій Липа: лікар, просвітник, державник	76
Федорова Алла. Юрій Липа – лікар душі й тіла	81

ФІЛОЛОГІЯ

Літературознавчий та мовознавчий аспекти творчості Юрія Липи

*Аналіз художніх та публіцистичних творів Юрія Липи.
Літературна спадщина Юрія Липи у контексті
українського національного відродження. Публіцистика
Липи: риторика, стилістика та ідеологічні маркери.
Вплив творчості Юрія Липи на сучасних українських
письменників і публіцистів*

- Алтухов Володимир.** Українська мова як визначальний чинник формування національної ідентичності 95
- Баган Олег.** Постать Миколи Гоголя в тлумаченнях Юрія Липи: націософський та духовно-психологічний аспекти 100
- Будний Василь.** Бій, що триває... (риторичні стратегії літературної есеїстики Юрія Липи) 108
- Великодна Ганна.** Літературна спадщина Юрія Липи (на матеріалі фонду наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова) 115
- Вінтонів Михайло, Вінтонів Тетяна.** «Призначення України» в лінгвофілософії Юрія Липи: сучасне прочитання сакральних рядків 121
- Гнатишева Ольга.** Вербалізація оцінки в поезії визвольної війни Ю. Липи 127
- Гнатюк Михайло.** Література та геополітика: український вимір Юрія Липи 133
- Гонтарук Лариса.** Концептосфера україноцентричної поезії Юрія Липи 140
- Демедюк Марина.** Фольклорні орієнтири творчої спадщини Юрія Липи 165
- Дільна Оксана.** Релігійна поезія Юрія Липи: мовно-стилістичний аналіз 170
- Дружинець Марія.** Лексичні та граматичні параметри як маркери часу в творчості Юрія Липи 176

Ещенко Тетяна. Концепт «Україна» у мовотворчості Юрія Липи: лінгвокогнітивний аналіз	180
Качмар Марія. Повстанський наратив як ідеологічний текст: етноментальний зріз (за матеріалами з Волині)	187
Кіцера Олександр. Християнські мотиви в творах Юрія Липи	195
Комариця Мар'яна. «Селянський король» і «Чаклун з хутора»: код нації у Юрія Липи	199
Крупач Микола. Історизм та міфологізація у новелі Юрія Липи «Табір»	206
Lemberskyi Olexander, Pechenyuk Olha. Yuryi Lypa is a genius of Ukrainian prose	204
Матушак Ірина. Штрихи до постаті Юрія Липи	219
Петрова Озель Лілія. Лінгвостилістичні визначники мовотворчості Юрія Липи (на матеріалі роману «Козаки в Московії»)	224
Піддубна Наталія. Вербалізація жанру молитви в поетичній творчості Юрія Липи	231
Працьовитий Володимир. Український світ у поезії Юрія Липи	237
Райбедюк Галина. Поезія Юрія Липи: естетика vs політика	244
Семенко Світлана. Висвітлення постаті Юрія Липи у публіцистиці Юрія Косача	250
Сердюк Наталія. Батурин гетьманський у творчості Юрія Липи	255
Хлипавка Галина. Міф, герой і нація: ідеологема національного воскресіння у творчості Юрія Липи	266
Хомик Тетяна. Структурно-семантичні особливості застарілої лексики в історичному романі Юрія Липи «Козаки в Московії» (1934)	272
Черкес Надія. Стяги любови Юрія Липи у патріотичній творчості непересічного українця	278
Ягело Світлана. Образ жінки у творчості Юрія Липи	285
Ясіновська Оксана. Переклад Святого Письма Івана Огієнка в оцінці Юрія Липи: «Музика ритму»	292

ФІЛОСОФІЯ.
ПСИХОЛОГІЯ. ПЕДАГОГІКА
Філософсько-культурологічний і психолого-педагогічний виміри постаті Юрія Липи
«Український дух» як культурний феномен у працях Юрія Липи. Етика та моральні цінності українця: погляд Юрія Липи. Народна культура як чинник формування національної свідомості. Юрій Липа про взаємозв'язок культури, релігії та нації.

- Бойко Світлана.** Освітні проекти з вивчення постаті Юрія Липи: інтеграція культури, історії та громадянської освіти 305
- Вербицька Лідія.** Всеукраїнська трилогія Юрія Липи й сьогодення: контекст культури 312
- Вознюк Оксана, Поцелуйко Андрій.** Етнопсихологічно-історіософська категорія українського роду (раси) Юрія Липи 319
- Грабовська Ірина.** Українська жінка-воїн у світлі роздумів Юрія Липи про українську жінку і її призначення 325
- Дутчак Віолетта,**
- Жадько Віталій.** Юрій Липа про основні риси української інтелігенції 330
- Жукова Анна.** Формування патріотичної свідомості майбутніх офіцерів в ідеях Юрія Липи в контексті сучасної педагогіки 338
- Завгородня Олена.** Прозірливість і чин: спадщина Юрія Липи в контексті сучасності 345
- Карась Ганна.** Лірична стихія поезії Юрія Липи в музичній інтерпретації Стефанії Туркевич 351
- Луковенко Ілля.** Релігія в ідейно-політичній доктрині Юрія Липи 357
- Омельченко Вікторія, Гордійчук Ольга.** Культура: точка опори державності у контексті постаті, поглядів та ідей Юрія Липи 362
- Сулятицький Іван, Гущук Ігор, Білобровка Ростислав.** Соціопсихологія державотворення у творах Юрія Липи 371
- Фесенко Андрій.** Донеччина як полігон духовного нищення: репресії проти церкви і виклики національній ідентичності 376
- Shust Olena.** National identity in the shadow of colonial experience: rethinking Yuriy Lypa's ideas in the context of contemporary approaches 379

ІСТОРІЯ

Історичний контекст і роль Юрія Липи у визвольній боротьбі

Липа як ідеолог українського націоналізму.

Участь Юрія Липи у визвольних змаганнях 20–40-х років ХХ століття. Вплив батька, Івана Липи, на становлення особистості сина. Репресії проти Юрія Липи та спроби знищення його ідейної спадщини.

- Авраменко Валентина.** Іван Липа і Тарасова Гора 386
- Гірна Наталія.** Історичний аналіз наукової праці Юрія Липи «Розподіл Росії» на тлі російсько-української війни 392
- Данчишин Назар.** Український світ як протидія «руському міру» 397
- Дрогомирецька Марта, Міносян Андрій.** Фактор гідності в українському культурно-історичному просторі 404
- Коляда Ігор.** «Вихований тарасівцем»: роль пасіонарія Івана Липи у становленні пасіонарної особистості сина Юрія 410
- Кучеренко Світлана.** Львів Юрія Липи 419
- Митрофаненко Юрій.** Проблема феномену отаманщини доби Української революції 1917–1921 рр. у новелі Юрія Липи «Рубан» 425
- Онищенко Юрій.** Іван Липа та Юзеф Пілсудський: історична пам'ять і популяризація національних діячів у країнах ЄС та Україні. Роль недержавних організацій у збереженні та відновленні культурної спадщини 433
- Панфілова Тетяна.** Ідеологічне підґрунтя діяльності Івана та Юрія Лип за матеріалами Державного архіву Львівської області 448
- Петренко Ірина.** Інтелектуальне середовище Івана і Юрія Лип (на прикладі родини Лівицьких із Полтавщини) 453
- Терешкевич Галина (с. Діогена), Кушта Юрій, Джура Ольга, Моравецький Остап, Попович Богдан.** Юрій Липа – символ українського національно-визвольного руху 459
- Шилюк Олег.** Рецепція інтелектуальної спадщини Юрія Липи в академічному дискурсі України та світу: бібліометричний аналіз Scopus, Web of Science і Dimensions 467
- Шишко Олександр.** Справа Петра Білоскурського у контексті процесу «Спілки визволення України» 473

ПОЛІТОЛОГІЯ

Політична стратегія та націєтворення.

Геополітичні та міжнародні аспекти

діяльності Юрія Липи

Концепція «Української національної ідеї» в працях Юрія Липи. Геополітичні погляди Юрія Липи та їхня актуальність у сучасних умовах. Державотворчі аспекти в працях Юрія Липи: стратегія незалежності та суверенітету. Роль історичної пам'яті у формуванні національної ідентичності. Державницький вимір української дипломатії у світлі Липівських ідей

Вдовичин Ігор. Світ ідей Юрія Липи і сучасна інформаційна війна	481
Гусак Петро. Поняття нації та його роль у призначенні України	488
Кисляк Леся. Державотворчі аспекти в працях Юрія Липи: стратегія незалежності та суверенітету	492
Кулачинський Микола, Сікорська Ольга. Туреччина як геополітичний партнер України у Чорноморській доктрині Юрія Липи	498
Олійник Юрій. Юрій Липа – провідний мислитель української геополітики	504
Пасічник Василь. Геополітична доктрина Юрія Липи	508
Тодоров Ігор. Національна безпека в геополітичній концепції Юрія Липи	515
Топалова Світлана. Українська нація: етнічна чи політична	521
Чижов Вадим, Варипаєв Олексій. Права людини в умовах війни: український вимір	528
Дутчак Віолетта, Вальнюк Дмитро. Аспекти розвитку української культури в концепції Юрія Липи	534
Інформація про авторів	540

ПЕРЕДМОВА

У 2025 році минає 125 років від дня народження Юрія Івановича Липи (1900–1944) – постаті української духовної, інтелектуальної та національної історії. Лікар, мислитель, поет, публіцист, філософ і державник, він поєднав у своїй особистості рідкісний синтез гуманітарного і природничого знання, інтуїції і раціонального конструювання, візії національного майбуття й щоденної практики самопосягати. Його спадщина – це багатовимірне джерело для осмислення української ідентичності, національної ідеї, культури, медицини, освіти, мови, політики та філософії буття українця. Спадок Юрія Липи тривалий час замовчувався або свідомо спотворювався в радянському та пострадянському науковому дискурсі, нині ж повертається до широкого громадського й академічного простору як джерело інтелектуального і духовного надиху.

Цей ювілейний збірник наукових праць укладено за підсумками роботи всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю «Юрій Липа: стратегія нації та культура українського духу» з нагоди 125-річчя від дня народження видатного представника української еліти, спадкоємця традиції українського державотворення.

Особливістю видання є його міждисциплінарність. Уперше в сучасному українському академічному просторі постать Юрія Липи подана у фокусі медичної антропології, фітотерапевтичної практики, філософії культури, психолого-педагогічного осмислення, мовної картини світу, історичної пам'яті, а також геополітичного моделювання українського простору. Водночас всі тексти пов'язані невидимими лініями Липівського духу, його глибоким переконанням у сакральності нації, історичній тягlostі українства і вартісності кожної людини, яка свідомо виконує свою національну місію.

Видання містить матеріали провідних українських науковців і дослідників з різних регіонів України та з-за кордону, які з різних позицій і в різних методологічних парадигмах здійснили глибокий аналіз творчої, наукової та публіцистичної спадщини Юрія Липи. У такий спосіб збірник стає не лише знаком шани до великого українця, а й платформою для формування нового етапу рецепції його ідей в умовах сучасних національних викликів – війни, змагання за українську ідентичність, боротьби за правду, свободу і державність.

Значна частина матеріалів у збірнику присвячена *медичному українознавству* - новому, але вже концептуально оформленому науковому напрямку, що поєднує історію, філософію, медицину, етнопсихологію, філологію, культурологію та громадянську ідеологію. Саме в цьому міждисциплінарному вимірі спадщина Юрія Липи є особливо промовистою: він був не лише мислителем і діячем, а й лікарем, що поставив служіння нації на рівень професійного й екзистенційного обов'язку, адже впродовж цілої історії українство перебувало у боротьбі за збереження власної ідентичності, а Юрій Липа утвердив думку про те, що здоров'я нації - це фундамент її свободи і гідності.

Тож, у розділі «*Медичне українознавство*» досліджено вагомий і малодосліджений вимір постаті Юрія Липи як лікаря й гуманіста. Його внесок у розвиток української фітотерапії, народної медицини як складника національної культури, ідеї єдності тілесного і духовного здоров'я подані в контексті гуманітарної медицини, біоетики та суспільного служіння. Не менш важливим є розгляд медичної практики Липи у взаємозв'язку з його націоцентричним світоглядом.

Автори простежують, як медичні знання Липи були органічно вплетені в контекст національної культури, поєднували офіційну медицину із народними традиціями лікування. Липа пропонував не лише клінічні методи, а й етичні засади лікарської діяльності, що є важливим компонентом його професійної філософії. Ідеї Юрія Липи в сфері фітотерапії та народної медицини набувають особливого значення в сучасних умовах збереження та відродження національної ідентичності крізь традиційну культуру і самозбереження нації, адже у витоках будь-якої нації лежить її здоров'я - не лише фізичне, але й духовне (культурне, історичне). Саме ця багатовимірна єдність і є осердям розуміння цілісного буття українства, національної ідентичності, яку осмислював Юрій Липа.

Медична практика Юрія Липи не була суто технічним ремеслом, вона була глибинною філософською медитацією про здоров'я нації. Він бачив лікарську справу як служіння не лише хворому, а самому народу - його традиціям, мові, духовним цінностям, його праву на життя у власній самотності, а народна медицина для Липи - не просто набір рецептур, це **живий культурний код**, спадок предків, що зберігає в собі не лише знання про трави («Ліки під ногами») та лікувальні практики, а й глибоку повагу до природи, до людської природи як такої. Цей скарб знань, осмислений і науково оброблений, міг

би стати підґрунтям для формування унікальної **української моделі здоров'я**, яка гармонійно поєднує традиції і сучасність, індивідуальне і колективне.

Медицина Юрія Липи - це також етика, що ґрунтується на християнсько-патріотичних засадах, де лікування - це не лише боротьба з хворобою, але й духовне виховання, повернення до себе справжнього, цілісного. Тут звучить голос відповідальності лікаря не лише за тіло пацієнта, а й за долю нації, що постанала перед викликами століть, війнами і репресіями.

Цей збірник - не просто наукове дослідження. Це голос, який закликає нас повернутися до витоків, до глибинного розуміння української природи як унікального культурного феномену, де медицина і національна ідея - нероздільні.

Не менш важливим є філологічний складник досліджень, де літературознавчі, мовознавчі, риторичні й ідеологічні маркери творчості Юрія Липи вивчаються як ключ до розуміння українського національного відродження ХХ століття. Він постає як **текстотворець українського світу**, в якому слово - це не лише форма, а й чин. Його література - складник національної мобілізації, інтелектуального опору й естетичної форми українського духу, а публіцистика, поезія та проза - живі маніфести національної ідеї, які поєднані із мовою, історією та політикою. Автори аналізують художню стилістику, мовні коди нації, риторичні стратегії, концепти часу, розкривають глибинні когнітивні структури, які формують українську національну ідентичність в умовах відродження державності та викликів глобалізації.

Студіювання філософсько-культурологічної та психолого-педагогічної спадщини Липи відкривають широку панораму морально-етичних засад, що лежать в основі українського «духу» як унікального культурного феномену. Автори репрезентують Липу як націософа, релігійного мислителя, філософа культури. У центрі їхніх розвідок - концепти роду, віри, традиції, духовної еліти, гідності, де Липа постає не як ретроградний традиціоналіст, а як модерний мислитель, що об'єднує християнську етику, українське національне вчення та універсальні цінності свободи й відповідальності. Його концепція українського духу - не абстракція, а принцип дії, не лише історична цінність, а й джерело для сучасної освіти.

Історичний і політичний контексти діяльності Юрія Липи розглядаються в окремих розділах збірника. У наукових розвідках простежено концепт «української національної ідеї»,

бачення України в системі міжнародної безпеки та цивілізаційної боротьби. Геополітичне мислення Юрія Липи базувалося на глибокому історичному аналізі, інтуїції майбутнього і віруванні в національну місію, постає в цих текстах як стратегія не лише ХХ століття, а й нашої доби - часу російсько-української війни та трансформаційної перебудови світу. Концептуальний внесок Липи у державотворення і формування української нації як суб'єкта світової політики залишається визначальним для сучасної науки і практики. Особливої уваги заслуговують ідеї щодо **ролі історичної пам'яті у консолідації нації**, а також політична доктрина, яка має потенціал формувати зовнішньополітичний курс держави.

Збірник «Юрій Липа: стратегія нації та культура українського духу» - це спільна інтелектуальна праця тих, хто вірить у цінність української ідеї, у силу слова і місію науки. Він адресований науковцям, освітянам, лікарям, студентам, а передовсім - усім, хто шукає відповіді на запитання: «Що таке Україна?», «Хто ми?», «Як нам бути гідними нашої історії?». Відтак, збірник стає не лише академічним внеском у вивчення спадщини Юрія Липи, а й своєрідним закликом до нового осмислення **українського національного духу**, здоров'я нації, культурної ідентичності та державності.

Маємо надію, що ця праця буде цінним внеском у розвиток медичного українознавства, філософії та медичної етики, джерелом надиху для майбутніх досліджень життя і творчості Юрія Липи - людини, яка думала про Україну і жила нею до останнього подиху.

Тетяна ЄЩЕНКО,

*наукова редакторка збірника, докторка
філологічних наук, професорка, завідувачка
кафедри українознавства та філософії
ДНП «Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького»,
членкиня НТШ*

МЕДИЧНЕ УКРАЇНОЗНАВСТВО

Медична та етнічна антропологія

Юрій Липа як лікар: його внесок у розвиток медицини та народної терапії. Вплив медичних знань Юрія Липи на бачення здоров'я нації. Народна медицина та її значення в національній культурі

УДК 614.2

«ПОМАГАЙМО!»:

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІКАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРІЯ ЛИПИ

Гдакович Мар'яна,

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри мовної підготовки

Львівського державного університету внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0003-3755-4501>

У статті висвітлено засади лікарської етики Юрія Липи на основі спогадів його сучасників та лікарських студій самого Юрія Липи. Проаналізована лікарська діяльність Юрія Липи відповідно до його лікарського етичного ідеалу. З'ясовано погляди Юрія Липи на лікування травами як на пошуки нових підходів у медицині задля її ефективності й доступності.

Ключові слова: Юрій Липа, лікарська діяльність, лікарська етика, етичні цінності.

The article highlights the principles of medical ethics of Yuriy Lypa based on the memoirs of his contemporaries and medical studies of Yuriy Lypa himself. The medical activity of Yuriy Lypa is analyzed in accordance with his medical ethical ideal. Yuriy Lypa's views on herbal treatment as a search for new approaches in medicine for its effectiveness and accessibility are clarified.

Keywords: Yuriy Lypa, medical activity, medical ethics, ethical values.

Юрій Липа своїм життям довів вірність головним світоглядним й етичним засадам, які сповідував у своїй творчості й наукових працях, в основі яких – ідея служіння українському народові. Головними підвалинами світогляду, також письменницької і наукової творчості, політичної й лікарської діяльності Юрія Липи є любов до Бога й любов до

України. Християнство і націоналізм визначали особистість Юрія Липи – лікаря, письменника, ідеолога, політичного й громадського діяча. Як людина слова Юрій Липа постійно звертався до Бога, абсолюту. Варто лише нагадати назви збірок, зокрема першої збірки «Світлість» (1925) і останньої «Вірую» (1937), й тематику багатьох віршів. Для мене Юрій Липа є творцем чи не найщемкішої молитви за Україну й український народ, яку письменник уклав у заповіт українського воїна у новелі «Табор»: «Боже народів – утвердження і небес, і землі, і моря. Боже походів і самопожертви, до тебе моляться найсамотніший народ у світі. Народ найсильніший, бо перетривав і меч, і підлість чужого слизького слова, найсильніший, бо злочини і гріхи своїх дітей перетривав. Боже, дай нам, щоб усе, що найвеличніше, – було в нас, і сповни нарід наш молитвою вічного напруження. Дай так, щоб ніхто в нас не мав замкнених очей, щоб тривога батьківська була в кожному серці, і щоб руки наші учились всіх способів боротьби, щоб уми наші пізнали всі науки, а воля наша знищила всіх противників! За сірість минулих років, за блуканину на роздоріжжях дай нам тепер велику дорогу одності й молитви!» [4, с.123].

Життєвим і професійним кредо Юрія Липи була праця для українського нації. Юрій Ікаренко у своєму нарисі-згадці «15 хвилин з Юрієм Липою (спомин)» описує, як вплинула на нього, юного студента, коротка зустріч з Юрієм Липою: «Кожний повинен працювати для України так, як уміє найкраще!» – І ці слова глибоко ховаються в моє серце, розпливаються по всьому тілі, напружують до безконечності мої нерви [1]. Під час цієї зустрічі Юрій Липа записав у записнику студента настанову: «Робімо добре все, що ми робимо» (до речі, французькою мовою, можливо, цитуючи улюблене гасло), отже, бачимо, що Липа наголошував на праці – самовідданій і професійній.

Необхідно відзначити, що провідну роль у формуванні життєвих орієнтирів і цінностей Юрія Липи відіграв його батько Іван Липа. Лікар Іван Липа був активним діячем українського національного відродження: один із засновників «Братства Тарасівців», а потім «Братства самостійників», міністр в уряді УНР. Син Юрій присвятив батькові есей «Світильник неугасимий. Пам'яті Івана Липи», поезію «Вінок синівський. Батькові». У вірші Юрій Липа визначає основні чесноти батькової гідної душі: Правда, Вірність, Непідкупність, Братерськість, Знання, Краса. Батько був тією постаттю, з якою Юрій верифікував свої помисли й учинки. Остап Малюк (який

близько заприятелював з Юрієм Липою в час останнього життєвого Яворівського періоду) згадував, як Юрій Липа відповів на запитання щодо ставлення до різних тогочасних ідеологічних угруповань й організацій: «Так, я в першу чергу тільки українець, *я той, ким був мій батько*. Чули й напевно знаєте «Тарасівців», от я і є Тарасівець, Шевченко – мій ідеолог, а Кобзар – моя ідеологія. Я був, є і буду людиною чину, і сьогодні я йду з тими, що діють, і з ними залишуся» [5].

Про талант і фаховість Юрія Липи як лікаря подано чимало свідчень – в час його професійної лікарської діяльності. Зупинимося на ставленні Юрія Липи до хворих і на його розумінні місії лікаря. За спогадами сучасників, лікарська праця Юрія Липи не обмежувалася окремими годинами прийому чи лікарськими призначеннями. Дозволимо собі доволі довгу цитату-спостереження приятеля Остапа Малюка, яка яскраво ілюструє лікарську практику Липи: «Не раз усе подвір'я було повне селян, що прибували пішки й на фірах до «чудотворного доброго дохтіра нашого». А він нікому й ніколи не відмовляв своєї помочі. Як би не його дружина, то пацієнти були б замучили його. Та дружина о четвертій повідомляла всіх, які не дочекалися черги, що години прийнять скінчені, бо приходить секретарка і лікар перетворювався в письменника і диктував до год. шостої...Оповідали мені, що як Ю. Липа ще жив у Варшаві, то не одного порятував у біді. Кажуть, що останнім ділився, як хто потребував його допомоги. Були випадки, що роздавши всі свої убрання, не міг якийсь час показатись у товаристві. У цьому я переконався. Пригадую собі: одного пополудні, я прийшов вчасніше, як звичайно, бо прийшов у ролі пацієнта. Там застав я якогось селянина. Селянин і питає: «Пане дохтір, та скільки вам маю заплатити? Ю. Липа зміряв дядька від стіп до голови, і його погляд спинився на мозолистих, спрацьованих, поморщених руках селянина, на його босих ногах, пилом припорошених і порепаних та потрісканих. Болюча усмішка мигнула на його устах. Похитав головою: «Нічого, дядьку любий, нічого». «А то як?» – здивовано спитався дядько. «А так, ось там у куті черевики, вони якраз на вашу ногу, натягайте і ходіть здорові». «Та бо вони ваші, а ви в чому будете ходити?» – питав здивований дядько. «То бо і є, що мої, тому й даю вам. А осьде ліки. А прийдіть знову, як вам буде на час». Іншим разом довелося мені бачити, як якомусь бідному дядькові Ю. Липа дав гроші на ліки. Таких випадків була багато. Це ж була війна.

Селянство, обложене страшними «контингентами», ледве дихало. Яворівщина небагата, бо земля піскувата й мало врожайна. Він це бачив і знав селянську недолю. Навколо по лісах і селах ховалася УПА, а прохарчовувало її місцеве селянство. У кожній порі дня, чи ночі був Ю. Липа до послуг місцевому населенню. До хворих у віддалених селах цієї околиці їхав підводою. Мав і інших пацієнтів, про яких знав тільки він і той, хто по нього приїжджав. Це були бійці УПА» [6].

У своїй письменницькій творчості Юрій Липа, за висловом Остапа Тарнавського, «не осиротив своєї вивченої професії» [7, с.20]. Він є автором багатьох праць на лікарські теми (подаємо за списом самого автора [2, с.110]): «Підручник для лікарів» (Варшава, 1933), «Відживленню дітей (відбиток)» (Варшава, 1935), «Фітотерапія в деяких хворобах переміни матерії (відбиток)» (Варшава, 1935), «Лікування рослинними середниками» (Варшава, 1934), «Вереда в старшій віці, тяжкі до гоєння» (Варшава, 1935), «Лікування хронічних хворіб зелами» (Варшава, 1935), «Рослини в лікуванні» (Варшава, 1935), «Історія зелолічництва» (Варшава, 1935), «Значіння рослинних ліків у лікуванні діабету» (Варшава, 1936), «Фітотерапія хворіб органів травлення (монографія)» (Варшава, 1936), «Рослини проти полові безсилости» (Варшава, 1936), «Цілющі рослини в давній і сучасній медицині» (Львів, 1937), «Лічні рослини в давній і сучасній українській медицині» (Львів, 1937). Головна праця Ю. Липи – це книга «Ліки під ногами» (Краків, 1943). Медичні праці Юрія Липи вимагають свого поновного прочитання – вочевидь лікарі відкриють багато нового у своїй професійній царині, мовознавці знайдуть пласт лексики й термінології для лінгвістичних студій. Нашу увагу у медичних працях Липи привернув моральний аспект, на якому не зовсім наголошував Юрій Липа (бо такі вчинки були його суттю), а який промовляє сам за себе з лікарської рутини Липи.

Юрій Липа визначає спонуку до обрання фаху лікаря й лікарської праці – допомогати українцям – хворим і пораненим воякам: «Після кам'янецької доби (час перебування у Кам'янці-Подільському разом з батьках в добу УНР і боротьби українців за державність – М.Г.) немало минуло часу, але все ж пам'ять моя не могла викреслити тих тяжких хвилин, коли лікарі нічим не могли допомогти хворим. По Кам'янці пішов я на медицину» [2, с.4]. Ставши лікарем, Ю. Липа зрозумів, що офіційна медицина, яка відкинула традиційну, часто є недоступною для незаможних українців, як також і не спроможна стандартними

методами, визначеними лікарським протоколом, рятувати хворих: «То було гульбище наживи, часто нічим не зв'язане з головним завданням лікування – допомогти людині в стражданні, в хворобі, в біді. Ці всі патентовані специфіки були доступні тільки невеликій частині людей – найзаможнішим. Біднота і середні класи мали з того тільки найменш складні, недорогі хімікалії. Такий був наслідок – відкинення лікувальних рослин» [2, с.8]. Відтак Ю. Липа звертається до втраченої вже на той час лікарської традиції – лікування травами, таких доступних і дієвих ліків потребували й українські вояки в час війни й визвольних змагань, які часто помирали через брак ліків: «Спеціально добрі були рослинні ліки при хронічних хворобах. Однак не тільки для німецьких хронічно хворих були добрі цілющі зела. Свого часу їх потребувало й військо... Тоді побачили люди разом із своїми урядами, що в довгій війні треба напружити всі людські сили. А того напруження не буде без відповідного споживання рослин, і лікарських, і харчосмакових. Наступив наглий поворот до рослин, такий знаний в історії під час голоду й воєн» [2, с.9].

Юрій Липа обстоює лікування травами на основі результатів власної медичної практики (зауважмо також, що популярний у Варшаві лікар Юрій Липа свій час й уміння присвячував допомозі знедоленим – бездомним): «Як лікар для бездомних у великому місті мав я район на якихось 8 – 12 тисяч бездомних, що жили в міських бараках. На них, головним чином, і робив я спроби, купуючи зела через свого фармацевта-зелознавця. Уже після 10 – 15 тисяч спроб можна було знайти з кільканадцять незлих зелолікувальних метод» [2, с.5]. Більш того – лікування травами дозволило Липі посісти своє вагоме місце у лікарському середовищі: «Не маючи змоги працювати в державних установах, Ю. Липа відкрив приватну практику в Варшаві, а щоб притягнути пацієнтів, оголосив спеціальне лікування зелами. Одночасно пише й друкує статті з тієї ділянки, які викликали були велике зацікавлення в науковому світі Польщі» [8].

На думку Ю. Липи «зелолікування» (лікування лікарськими травами) сформує новий лікарських підхід до розуміння природи хвороби й ліку, який своєю чергою може стати економічною підоймою українства: «Є тих скарбів більше. Топчуть його нерозумні люди. Тим часом з цього може повстати і велика галузь ліництва і велика галузь українського багатства» [3].

Липа вважав, що лікарська професія не може бути відірваною від національних справ, а лікар – індиферентним до національних проблем: «Одночасно слід підкреслити, що на мою думку піднесення традицій українського зелолікування, хоч і в новому, науковому освітленні, ще більш органічно зв'яже українського лікаря з традиціями української землі й раси» [3].

Липа як лікар і науковець розумів, що запровадження відновленого традиційного лікарства повинно бути врегульованим: «Тому коли річ іде про домашнє лікування, то його, з одного боку, треба прийняти до української культури, а з другого боку, до деякої міри знормалізувати так, щоб воно не чинило шкоди здоров'ю населення» [2, с.17]. Для виконання такого завдання необхідно створити «спеціальний дослідний інститут лікарських рослин. Тоді в справі лікування буде довершено те, що має бути довершено в усіх ділянках української культури, – зосередження й мобілізацію культурних цінностей краю й народу» [2, с.15].

Постання окремого медичного напряму мають творити свідомі лікарі, яким сприяють громадяни: «В першій мірі до того покликані лікарі, зичливі для цієї помічної галузі лікування, а одночасно такі, що пам'ятають про добро загалу» [2, с.17]. Важливе значення у розбудові української медицини з урахуванням традицій зільництва повинні, згідно з Липою, мати церква і її структури: «Збирати рослини для помочі людям – це акт творчий і національно, і вселюдськи. Хто знає, чи не найбільше до того надавалися б передовсім українські чисто християнські організації, – може, рід братства при окремих церквах, може, чернечі ордени. Адже були вже колись староруські й козацькі монастирі провідниками в цій ділянці? Західноукраїнські Василіяни, Київська Лавра зберегли зелярські традиції аж до часу большевицької неволі» [2, с.18].

Наостанок – головна етична засада лікарської діяльності від лікаря Юрія Липи: «Покиньмо суперечки про те, яку ідеологію дати медицині. Помагаймо! Помагати треба, звідки б та поміч не прийшла. Жодного ліку, який хоч раз поміг хворому, лікар не сміє відкинути без попереднього чесного досліду. Так само підставною думкою цього світогляду є думка ще батька медицини Гіппократа, що лікування – це тільки доповнення до способу життя. Обов'язок лікаря – так покермувати життям пацієнта, щоб воно стало більш довершеним і відійшло від недовершеного життя – хвороби» [2, с.12].

Література

1. Ікарєнко Ю. 15 хвилин з Юрієм Липою (спомин). *Студентська думка*. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15134/file.pdf>
2. Липа Ю. Ліки під ногами!. Краків. 1943. 111 с.
3. Липа Ю. Лічнічі рослини в давній і сучасній українській медицині. *Лікарський вісник*. 1937. Ч.4. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15134/file.pdf>
4. Липа Ю. Нотатник. Новелі. Т.3. Детройт: Видавництво «Україна». 1955.
5. Липа Ю. Світильник неугасимий. Памяти Івана Липи. Каліш: Табор інтернованих №10. 1924. 57 с.
6. Малюк О. Спомин про Юрія Липу. Київ. 1953. Ч.2.
7. Тарнавський О. Юрій Липа – поет національної думки. *Свобода*. 1985. Ч.128 –131. 9 –12 липня.
8. Терєбус О. До біографії Юрія Липи. Київ. 1953. Ч.5. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15134/file.pdf>.

615.322:929[Липа Ю.](477)

ЮРІЙ ІВАНОВИЧ ЛИПА ТА ЙОГО ПРАЦЯ «ЛІКИ ПІД НОГАМИ»

Дідусєнко Ганна,

головний бібліотекар відділу краєзнавства
Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки
імені І. П. Котляревського

У статті досліджується постать Юрія Липи, видатного українського діяча, письменника та лікаря, крізь призму спогадів сучасників та аналізу його праці «Ліки під ногами». Основна увага приділяється аналізу книги «Ліки під ногами» та робиться акцент на автобіографічних, які розкривають мотивацію Юрія Липи у виборі саме лікарської діяльності.

Ключові слова: спогади, УПА, лікар УПА, українська діаспора, Яворівщина, Лубни, Полтавщина, народна медицина, лікарські рослини, фітотерапія, «Ліки під ногами», Юрій Липа, Лев Биковський, Остап Малюк.

The article examines the figure of Yuriy Lypa, a prominent Ukrainian figure, writer and doctor, through the prism of the memoirs of contemporaries and the analysis of his work «Medicines under the Feet». The main attention is paid to the analysis of the book «Medicines

under the Feet» and the emphasis is on autobiographical ones, which reveal Yuriy Lypa's motivation in choosing a medical career.

Keywords: *memoirs, UPA, UPA doctor, Ukrainian diaspora, Yavoriv region, Lubny, Poltava region, folk medicine, medicinal plants, phytotherapy, «Medicines under the Feet», Yuriy Lypa, Lev Bykovsky, Ostap Malyuk.*

У 1945 році на сторінках часопису Проводу українських націоналістів «Ідея і чин» з'являється журна вістка: «Д-р Юрій Липа, визначний публіцист і письменник, лікар УПА, загинув геройською смертю в боротьбі з більшовиками» [1, с. 2]. Це повідомлення, попри свою лаконічність, вичерпно окреслює постать видатного полтавця – ревного ідеолога українського націоналізму, талановитого письменника-європеїста та чудового лікаря-фітотерапевта. Таким вбачав Юрія Івановича Липу і його друг та невтомний біограф-дослідник Лев Биковський — «...український письменник, лікар, публіцист, мислитель. З ним мені довелося співпрацювати... Під його особистим впливом і його творів формувався остаточно мій світогляд. Мав честь бути також з ним та його родиною у приятельських взаємовідносинах» [2, с. 9]. Тож і липознавчі розвідки Л. Биковський провадить саме під кутом «триєдності» творчої спадщини Ю. Липи. Передовсім, дослідник робить наголос на суспільно-політичному значенні постаті Ю. Липи. І саме із його легкої руки в обіг увійшло означення «Апостол новітнього українства». Досить прискіпливо Л. Биковський досліджує і його літературну діяльність. Результатом цих розвідок стає судження, що «...літературний доробок не був чисельно великим, але за своєю вартістю новаторсько-своєрідним і займає визначне місце в історії українського письменства» [2, с. 10]. Лікарську діяльність Л. Биковський згадує побіжно, здебільшого, в контексті висвітлення біографії Ю. Липи. Такий дослідницький підхід можна пояснити щирим переконанням науковця в тім, що: «Всі ж істотні його (Ю. Липи – авт.) зацікавлення, натомість зосереджувалися на письменницький та суспільній діяльності» [4, с. 39]. Попри це дослідник щиро визнає, що Ю. Липа мав неабиякий хист до лікування: «...був здібним лікарем практично і теоретично. І гарний на вигляд, і милий в поводженні з людьми, він як, людина, лікар...мав великий успіх» [4, с. 39].

Підтвердження цього постулату можна віднайти і в інших джерелах. Досить пізнавальні зауваги для розкриття образу «доктора Липи» надають сучасники яворівського періоду життя

Ю. Липи. Зокрема, низка спогадів вояків УПА [9] та молодого вчителя О. Малюка [7], які ми розглянемо докладніше. Звісно, потрібно брати до уваги застереження, що мемуари, разом із документальною та історичною достовірністю, не виключають право автора на художній вимисел. Власне, дослідник Є. Луньо прямо відносить спогади вояків УПА до фольклористики «...із своєю образною, а отже опертою і на поетичний вимисел, системою відображення й осмислення дійсності» [6, с 141]. Та й О. Малюк, у своїх спогадах, написаних поетично-піднесеним стилем, змальовує образ Ю. Липи як «чудо-лікаря», сама присутність якого відводить і знімає біль. Але попри ці зауваги до суб'єктивізації та ідеалізації виявлених інформаційних джерел, наявність достатньої кількості незалежних спогадів уможливорює отримати початкове уявлення про яворівський період життя Ю. Липи та його лікарську діяльність.

Передовсім, всі мемуаристи відмічають його відданість лікарській справі та чуйне ставлення до хворих. І не має значення, прийшла людина на прийом чи завітала, виконуючи доручення. «У кожній порі дня, чи ночі, був Ю. Липа до послуг місцевому населенню» [7, с. 91]. «Його щире розуміння хворого, співчуття й добряче серце сильно причинялись до видужання» [7, с. 95]. «Пам'ятаю, тоді вже хлопці були в лісі, і десь захворів Сарабай...він мені передав записку, щоб я занесла до доктора Липи, щоб доктор Липа приїхав. То я, пам'ятаю, пішла до нього, прийняв мене, якраз мене тоді очі боліли, почервоніли, то він мені сказав, чим полоскати» [9, с. 320-321]. Тут же бачимо свідчення про ревне виконання обов'язків лікаря УПА. «Мав і інших пацієнтів, про яких знав тільки він і той, хто по нього приїжджав. Це були бійці УПА» [6, с. 91]. «То вже наші мали бої, вже ранені були, і їх розмістили там по хатах. Кожен день доктор Липа приходив, їх оглядав і казав, як їх лікувати. Я його там бачила кожен день» [9, с. 322]. «Приїжджаємо, а там відкривається пень, і ми нурка туди. Фірман, щоб не стояти коло того місця, поїхав далі, а ми туди в криївку. Там були ранені, були з шинами на нозі, хворі були. Він перев'язки їм поробив. Там ще якісь жінки були, що помагали йому» [9, с. 796]. Не менш виразно змальована викладацька діяльність Ю. Липи на медичних курсах, організованих Українським Червоним Хрестом для вояків УПА. Зі сторінок цих спогадів постає постать справжнього вчителя, відданого своїй справі: «Юрія Липу я знав досить добре. В сорок третьому році... він з нами проводив короткі санітарні курси - як надавати першу медичну допомогу, обробляти рани і

як уколи давати [9, с. 164]. «Ті курси проходили... здається, два місяці. Найперше він (Ю. Липа – авт.) перечитав нам всю «Взаємопоміч». Головне звертав увагу на рани, як перев'язувати, як надати допомогу при переломах. То було найголовніше. Потім інфекційні хвороби, потім септику і антисептику. Потім мали ми практичні завдання: пов'язки всякі прикладати, обробляти рани, при переломах як робити» [9, с. 270].

А головне, через усі спогади червоною ниткою проходить щире захоплення Ю. Липою, не тільки як прекрасним лікарем, але й розумною та освіченою людиною, патріотом з непересічним літературним талантом: «Тоді, на курсах, крім про медицину Липа вів з нами й інші розмови: про політику, про становище України. Найбільше розповідав про свої книжки «Призначення України» і «Розподіл Росії». Ми їх читали, він з нами обговорював, роз'яснював деякі окремі питання. Розмовляти з ним було дуже цікаво й легко, бо він дуже багато знав і вмів дохідливо розтлумачити будь-яке питання» [9, с. 164]. «І політичні виклади він з нами проводив; говорив, що то є ОУН, що то є УПА, чому вона організувалась. То дуже гарно і дохідливо він говорив...Дуже гарне враження доктор Липа на нас справив...це була дуже розумна й інтелігентна людина. Він не тільки міг дуже гарно розказати історію, а він так патріотично до того підходив, поетично, віршем» [9, с. 271].

До речі, у спогадах О. Малюка є і спомин про працю «Ліки під ногами»: «Ю. Липа завжди старався лікувати природніми ліками. Зрештою написав окрему книжку: «Ліки під ногами [7, с. 95]». Загалом творчий спадок Ю. Липи складає: «126 творів з царини «письменства» і 116 з інших ділянок» [3, с. 121]. На час виходу праці «Ліки під ногами» (1943) Ю. Липа вже був визнаним лікарем-фітотерапевтом і мав вагомий доробок праць з фітотерапії. Крім ґрунтовних монографій «Фітотерапія» (1933 та 1938) та «Цілющі рослини в давній і сучасній медицині» (1937), з-під його пера у 1933-1937 рр. вийшли тематичні розвідки: «Sympluun Asper у відживлюванні дітей», «Фітотерапія в деяких хворобах переміни матерії», «Лікування зелами хронічних хвороб», «Вереді старечого віку до гоєння», «Рослини в лікуванні», «Історія зелолічництва», «Значіння рослинних середників при лікуванні діабету», «Фітотерапія хвороб травлених органів», «Рослини проти полового безсилля» тощо. Щодо праці «Ліки під ногами», то її можна, без перебільшення, означити як квінтесенцією багаторічної невтомної дослідницької праці Юрія Липи у царині «зелолічництва».

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду даної праці, хочемо виказати щиру подяку нашим землякам із діаспори за подвижницьку працю. Вони ретельно відшукували праці Ю. Липи та бережно перевидавали їх, керуючись гаслом: «Щоб було ясно для приятелів (і ворогів) – заявляємо, що перевидаємо цю, і інші праці Ю. Липи та других Авторів, лише тому, щоб зберегти їхню духовну спадщину для майбутніх поколінь» [5, с. 2]. Однією з цієї когорти збережених «духовних карбів» є праця «Ліки під ногами!». Видана вона була краківською друкарнею «Українське видавництво» у 1943 році, а згодом двічі перевидана (1954 та 1962 рр.) у нью-йоркському видавництві «Говерла». Як повідомляють видавці, пошук першоджерела був доволі тернистим і віднайшли його аж у Парагваї: «Остаточно відшукали ми книжку сл. п. Д-ра Ю. Липи «Ліки під ногами» й дякуємо п. інж. А. Куцинському (із Парагваю) за поміч» [5, С. 3].

Наразі у фонді Українсько-Канадського центру Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського зберігається її третє незмінне перевидання (1962 р.) [5].

Видання «Ліки під ногами», маючи невеликий обсяг (усього 112 сторінок) та практично «кишеньковий формат», є вагомим інформаційним джерелом, де зібрано розмаї різноаспектних відомостей – від медико-санітарних до історико-біографічних.

Передовсім, це, звісно ґрунтовний фітотерапевтичний довідник, який містить характеристики 114 (із 250 офіційно визнаних) лікарських рослин України. Ці рослини, на думку Ю. Липи, будучи незамінними для лікування захворювань чи загоєння ран, мають стати основним підґрунтям для формування домашньої (і не тільки) аптечки. Формуючи аптечку, наряду із пошуками в дикій природі, Юрій Липа пропонує заглянути і в город, оскільки «Багато з городових рослин починали свою «житьову кар'єру» як лікувальні рослини, багато встається ними і й надалі» [5, с. 54]. Для вдумливого практичного використання усі рослини розміщені по групах, відповідно до їх лікувальних прикмет. Описуючи рослини Ю. Липи одночасно вказує на їхню фармакологічну дію та надає практичні рекомендації щодо застосування їх в домашніх умовах. Для більшої наочності описи дикорослих рослин супроводжуються власноручними малюнками. Крім того, науковець доповнює ці відомості деякими засадами з фармакогнозії та ботаніки та включає додатки — два словнички лікарських рослин (українсько-латинський та латинсько-український). Не обходить

він увагою і такий важливий аспект зелолікування як наявність якісної сировини, надаючи практичні рекомендації з правильного збирання лікарських рослин та їхнього зберігання.

Але не варто розглядати працю «Ліки під ногами» тільки як суто прикладний довідник-порадник. Тут можна ознайомитися з унікальними науковими напрацюваннями Ю. Липи в царині дослідження народних традицій зелолікування, і, зокрема, українських. В процесі свого дослідження Юрій Липа доходить висновку, що традиції народного лікування травами були відомі ще від часів античності і згодом набули широкого поширення. Що стосується українців, то вони, на його думку, «...мають найглибші традиції рослинного лікування» як в практичній так і в теоретичній царині. Як приклад він наводить місто Лубни Полтавської губернії, де за часів гетьмана Мазепи була заснована перша аптека лікарських трав. Та й з плином часу традиції вирощування і переробки лікарських рослин не зникли: «заслужують на увагу... здобутки Лубенської дослідної станції лікувальних рослин в Україні, особливо в селекції м'яти перцевої і лаванди» [5, с. 13]. Не менш значущими, на його думку, є здобутки і в українській фітотерапевтичній літературі. Про це свідчить вагомий доробок різноманітних «зільників і гербаріїв» та різноманіття регіональних дослідницьких праць з історії та традицій народного лічництва. Серед цього переліку, мабуть найбільш цінними для нас є згадки про праці-дослідження народного лічництва на Полтавщині — твори Августиновича (1853, Київ), П. Гасевича (12-13, Лубни), Н. Монтеверде (1916, Петроград), І. Ф. Павловського (1915, Полтава).

Крім суто медичних, ця праця містить і автобіографічні зауваги Ю. Липи. Їхня неминуща цінність в тім, що безпосередньо, із вуст Юрія Івановича, ми отримуємо відповідь на запитання, яким чином студент юридичного факультету повернувся до медицини. Як ми розуміємо, відправною точкою слугували трагічні події 1919 року, коли «невеличка українська армія, оточена в Кам'янці на Поділлі з усіх боків більшовиками і поляками, не знала нізвідки помочі» [5, с. 3]. Не вистачало ні зброї, ні харчів. Але найгірша ситуація склалася через брак необхідних ліків. Тоді ж юний Юрій вперше став свідком безпомічності та мовчазних мук батька, військового лікаря, якому «дуже часто доводилося тільки безпорадно дивитися, як гинуть від пошестей і хвороб найкращі люди» [5, с. 3]. Ці події, залишивши в його пам'яті невитравний слід, й підштовхнули юного студента-правника до рішучих перемін в обранім шляху:

«Після кам'янецької доби минуло багато часу, але все ж пам'ять моя не могла викреслити тих тяжких хвилин, коли лікарі не могли допомогти хворому. По Кам'янці пішов я на медицину» [5, с. 4]. Та, закінчивши медичний інститут і розпочавши власну лікарську практику, він через деякий час усвідомлює, що патентовані ліки теж не завжди є панацеєю: «...хвороби не так слухаються фабричних добрих ліків, як мені здавалося в університеті» [5, с. 4]. Це відкриття змушує Ю. Липу продовжувати подвижницькі пошуки. Зважаючи на їх завзятість цілком закономірною стає знакова зустріч із старим залізничником-травником. А його слова: «Ви мали ліки – під ногами!... Ми всі топчемо ліки ногами, а шкода, що часто навіть про це не знаємо. Не знають цього, на жаль, і хворі, і лікарі» [5, с. 4] - стають для юного лікаря Ю. Липи доленосними. Нарешті він отримує дороговказ, за яким буде прямувати ціле життя: «Відтоді почав я робити спроби, котрі зела можна було б давати хворим замість фабричних ліків або заморських рослин» [5, с. 4]. І саме усвідомлення ваги Ю. І. Липи як визнаного і вправного фітотерапевта, на думку Ю. Мороза, «...ймовірно, вплинуло на рішення призначити його крайовим лікарем УПА-Захід, а згодом – надати йому ступінь полковника» [8].

І сам Ю. Липа, і сучасники при публікуванні книги «Ліки під ногами» акцентували увагу на її ваговитість в умовах ведення бойових дій. У відгуку в журналі для молоді «Дорога» у серпні-вересні 1943 р. писалося: «Молоді, що реально думає про пекучі проблеми народного здоров'я та господарської самодіяльності своєї країни, цю книжку гаряче поручаю» [8]. Але й сьогодні, не зважаючи на досить-таки поважний вік цієї праці, вона практично не втратила ані актуальності, ані джерельної цінності.

Література

1. Биковський Л. Апостол новітнього Українства (Юрій Липа). Ч. 42 / Л. Биковський ; Український Морський Інститут. 2-е вид. Женева : [б. и.], 1946. 8 с.
2. Биковський Л. До справи пізнання життя і творчості Юрія Липи. *Нові дні* 1966 № 9 С. 9-14.
3. Биковський Л. Публіцистика Юрія Липи. *Розбудова держави*. 1955. № 2. С. 115-121.
4. Биковський Л. Юрій Іванович Липа. *Український історик*. 1964. № 2/3. С. 49-55.
5. Липа Ю. Ліки під ногами: про лікування рослинами. 3-те незмінне видання. Нью-Йорк : Говерла, 1962. 112 с.

6. Луньо Є. Юрій Липа – викладач медичних курсів у оповідній традиції Яворівщини. *Дев'яті липівські читання: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Полтава, 11- 12 травня 2018 р.). Полтава : ПУЕТ, 2018. С. 141-149.

7. Малюк О. Спомин про Юрія Липу. *Київ*. 1953. № 2. С. 89-96.

8. Мороз Ю. Використання творів Юрі Липи в боротьбі ОУН і УПА. URL: <https://ukrnationalism.com/publications/1169-vykorystannia-tvoriv-yuriiia-lypu-v-borotbi-oun-i-upa.html> [дата звернення 13.05.2025]

9. Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / записав і упорядкував Євген Луньо. Львів: Растр-7. Т. 2: Яворів. 2015. 1080 с.

615.322:929[Липа Ю.](477)

ЮРІЙ ТА ІВАН ЛИПИ: ВШАНУВАННЯ ДЕРЖАВОТВОРЦІВ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Іванків Зоряна,

*голова Лікарського клубу імені Юрія Липи Українського
лікарського товариства у Львові, лікарка-епідеміологиня;*

Дробінська Наталія,

*докторка філософії, заступник декана медичного
факультету № 2 ДНП «Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького»
<https://orcid.org/0000-0002-4714-3688>*

У статті йдеться про лікаря, філософа та ідеолога українського націоналізму Юрія Липу та його батька – лікаря, письменника і борця за незалежність, Івана Липу, – двох видатних українських діячів, життя і творчість яких є прикладом для наслідування в умовах сьогодення.

Публікація присвячена висвітленню низки заходів, проведених упродовж 2023–2025 років за участю Лікарського клубу імені Юрія Липи Українського лікарського товариства у Львові, спрямованих на популяризацію життєвого шляху, творчої спадщини й державницьких ідей Юрія та Івана Липи, серед яких круглі столи, лекції, виставки, меморіальні події, презентація книг Юрія Липи та освітні проекти для молоді. Наголошено на актуальності їхньої спадщини в сучасній російсько-українській війні, важливості наслідування патріотизму й боротьби за нашу національну ідентичність. Стаття також окреслює певні плани на майбутнє щодо вшанування пам'яті родини Лип, зокрема популяризацію

тематичних творів серед молоді та розглядається ініціатива щодо присвоєння Юрію Липі звання Героя України.

Ключові слова: Лікарський клуб імені Юрія Липи, Іван Липа, Юрій Липа

Yurii Lypa, a physician, philosopher, and ideologist of Ukrainian nationalism, and his father, Ivan Lypa, a physician, writer, and fighter for independence, are two prominent Ukrainian figures whose life and work are an example to follow in the present day.

The publication is dedicated to highlighting a number of events held during 2023-2025 with the participation of the Yurii Lypa Medical Club of the Ukrainian Medical Society in Lviv, aimed at popularizing the life, creative heritage, and statehood ideas of Yurii and Ivan Lypa, including roundtables, lectures, exhibitions, memorial events, a presentation of Yurii Lypa's books, and educational projects for young people. The article emphasizes the relevance of their legacy in the current Russian-Ukrainian war, the importance of inheriting patriotism and fighting for our national identity. The article also outlines certain plans for the future to honor the memory of the Lypa family, including the popularization of thematic works among young people and the initiative to award Yurii Lypa the title of Hero of Ukraine.

Key words: Yurii Lypa Medical Club, Ukrainian Medical Society, Ivan Lypa, Yurii Lypa

2025 рік є особливим, адже, з ініціативи медичної спільноти Львівщини, зокрема Лікарського клубу (ЛК) імені Юрія Липи Українського лікарського товариства (УЛТ) у Львові, офіційно проголошений роком вшанування пам'яті двох визначних постатей – Юрія та Івана Лип.

УЛТ у Львові засноване ініціативною групою лікарів у 1910 році. З приходом радянської влади його діяльність у 1939 році зупинилася, а відновилася лише у 1990 році. У 1994 році лікарка-онкологиня Рогніда Сендецька стала ініціаторкою створення ЛК імені Юрія Липи як нової платформи для діяльності УЛТ. Головна мета ЛК полягала у формуванні серед лікарської інтелігенції, особливо молодого покоління, патріотично та національно свідомих громадян.

Рогніда Сендецька започаткувала важливу місію – плекати в лікарському середовищі українські національні традиції, духовність та просвітництво. Це своєю чергою мало сприяти піднесенню культурного рівня здорової нації. Естафету

керівництва ЛК імені Юрія Липи у 2023 році перейняла Зоряна Іванків.

Знаючи мету УЛТ – збереження і зміцнення здоров'я народу, розвиток української медицини, вирішення професійних, соціальних та етичних проблем, пов'язаних з лікарською діяльністю [6], розуміємо, якою неоціненною постаттю для наслідування є лікар Юрій Іванович Липа: лікар-практик, лікар-вчений, лікар-фітотерапевт, лікар-військовий. А ще Юрій Липа був поетом, прозаїком, публіцистом, літературознавцем, філософом, політологом, мислителем, теоретиком українського націоналізму, великим сином України.

Знаковою є спадщина Юрія Липи, а саме його мудрість у баченні дійсності та пророчий дар у формуванні програми становлення України. Найвищою сутністю життя він вважав усвідомлення власного призначення. У 1938 році у Львові Липою видана розвідка «Призначення України» [2]. Добре було б, щоб для кожного лікаря вона стала духовним стержнем опертя у професійній діяльності. Адже «призначення» лікаря – бути відповідальним у своїх діях як за фізичне, так і за духовне здоров'я однієї людини, а «призначення» української лікарської спільноти – піклуватись фізичним та духовним здоров'ям нації.

2023 рік став роком вшанування пам'яті Івана Липи, батька Юрія, з нагоди 100-річчя від дня його смерті. Іван Львович Липа теж лікар, письменник, борець за самостійність України – комісар Одеси від Центральної ради, міністр культів і віросповідань Директорії Української народної республіки та автор проекту її першої Конституції, міністр здоров'я уряду Української народної республіки в екзилі [5]. Похований Іван Липа у місті Винники, де провів свої останні роки життя. За ініціативи членів ЛК імені Юрія Липи 13 листопада 2023 року на Старому цвинтарі відбулося вшанування його пам'яті. Жителі Винник, представники місцевої влади, а також діячі освіти й культури та гості з різних куточків України взяли участь у панахиді. Звучали патріотичні пісні місцевого хору, відбулося покладання квітів. Проведена екскурсія, метою якої було ознайомлення учасників із життям і діяльністю Івана Липи. Охочі відвідали будинок у місті Винники по вулиці Лесі Українки, 14, де мешкав Іван Липа. Планується співпраця з місцевою владою щодо збереження та реставрації цієї історичної будівлі. Місцеві депутати ще у 1994 році встановили на будинку меморіальну дошку Івану Липі – міністру Української Народної Республіки.

В Історико-краєзнавчому музеї міста Винник відбулася виставка «Іван Липа і його епоха». Знаковим стало погашення ювілейної марки, присвяченої 100-річчю вшанування пам'яті Івана Липи. Водночас, відбулися ярмарок-продаж тематичної літератури за участю видавництва «Каменярь» та виставка малюнків на батіку художниці Галини Захарясевиич-Липи – дружини Юрія Липи.

Низка заходів, які відбувалися 13 листопада 2023 року з нагоди вшанування пам'яті родини Лип, завершилася круглим столом «Світильник неугасимий: місце родини Лип в українському національному русі». Учасники дискусії – відомі київські, одеські, полтавські та львівські історики, науковці й громадські діячі, які охоче поділились своїми дослідженнями та поглядами на значення для культури й історії України постатей Івана та Юрія Лип.

Наступного дня, на прохання гостей із села Мачухи, де народився Юрій Липа, відбулася поїздка в місто Яворів до бібліотеки імені Юрія Липи, після чого делегація відвідала його могилу у селі Бунів (Яворівщина). Вшанувавши пам'ять героя, від АК до місцевого музею передано конверт з ювілейною маркою, присвяченою Івану Липі.

20 листопада 2023 року у Будинку Воїна у Львові відбулася акція «Подаруй книгу воїну». Військовослужбовці, які лікувалися у Львівському обласному госпіталі ветеранів та репресованих імені Юрія Липи, від партнерів проєкту, громадської організації (ГО) «Клуб Успішних Жінок», отримали в подарунок книги Юрія Липи «Призначення України» [1]. Очікувано, що завдяки пророчим ідеям автора захисники України зможуть усвідомити свою важливу місію та підняти бойовий дух. Учні місцевого ліцею №80 виконали зворушливу виставу для воїнів. У виступі директором видавництва «Каменярь» Дмитром Сапігою підкреслено важливість Івана та Юрія Лип для України. Життєвий шлях цих незламних державників є величним прикладом для майбутніх поколінь.

Впродовж 2024 року АК імені Юрія Липи активно продовжував свою діяльність із вшанування пам'яті родини Лип і популяризації їхньої спадщини. Разом із цим проводилися й інші заходи, які стосувалися визначних українських постатей. Так, у домівці Мар'яна Панчишина у Львові відбулося вшанування пам'яті Тараса Шевченка з нагоди 210-річчя від дня його народження. Співорганізаторами заходу були ГО «Відродження культурної спадщини України імені Бориса

Кудрика» за участі студентів Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка. Тоді ініційовано створення молодіжного крила АК, учасники якого брали участь у наступних подіях.

29 березня студентами медичного факультету Львівського медичного університету відвідано «Липівські зустрічі», де вони, завдяки спілкуванню із членами АК, виступам Дмитра Сапіги, актриси Тетяни Павелко та письменниці Ірини Сафіяник, ознайомились із поезією та життєвим шляхом Юрія Липи.

В рамках проекту «Липівські зустрічі: книга в обороні України» 9 квітня історик Ігор Стамбол у бібліотеці ЛНМУ імені Данила Галицького прочитав лекцію «Лікар-українець на зрізі XIX-XX століть – досвід Івана Липи», а 10 квітня – у бібліотеці «SPILNO» (бібліотека-філія № 37) відбулася зустріч, присвячена діяльності Юрія Липи за участю директора видавництва «Каменяр» Дмитра Сапіги та поетес Ірини Сафіяник і Ганни Василів.

28 квітня АК імені Юрія Липи у Музеї Священномученика Климентія Шептицького організував творчу виставку Галини Захарясевиц-Липи з фондів КЗ ЛОР «Історико-етнографічного музею «Бойківщина» у Самборі з нагоди дня народження художниці. На виставці присутні могли також почути про її життєвий шлях як дружини патріота Юрія Липи. Взяв участь у події і зять Юрія Липи Володимир Гуменецький. 13 травня виставку Галини Захарясевиц-Липи відвідали учні Львівської обласної Малої академії наук, де для них було проведено змістовну екскурсію.

Наприкінці травня учні Львівської української гуманітарної гімназії імені Олени Степанів підготували виступи, присвячені життю та творчості Юрія Липи, і побували у Бунівській гімназії імені Юрія Липи.

З 10 по 14 червня 2024 року проведено Літню обласну профільну школу «Стежками Юрія Липи», яка охоплювала зустрічі у видавництві «Каменяр», екскурсії у Винниках та Бунові, відвідування Музею історії медицини Галичини, перегляд фільму про Юрія Липу, лекцію історика Ігоря Стамбола.

За участю АК 27 липня 2024 року з нагоди Дня медичного працівника та вшанування 80-років трагічної загибелі Юрія Липи організовано прощу до Святоуспенської Унівської Лаври, де учасники довідались про історію та культурну спадщину студитів.

4 серпня за участі членів ГО «УЛТ у Львові» у храмі Святого Климентія Шептицького відбулася недільна Служба Божа та екскурсія музеєм Митрополита Андрія Шептицького.

Важливою подією у житті ЛК стало відкриття інформаційної дошки Юрію Липі на будинку по вулиці його імені у Львові, яке відбулося 21 серпня 2024 року. Під час події наголошено на значенні великого патріота як взірця для наслідування та продовження місії захисту України нащадками, зокрема правнуками Юрія Липи, які сьогодні на фронті.

22 жовтня 2024 року у Львівському медичному фаховому коледжі «Монада» під час презентації книги Юрія Липи «Чорноморська доктрина» [4] обговорено актуальність його геополітичних ідей для сучасного Українського та Європейського середовища.

18 листопада 2024 року відбулося засідання студентського самоврядування Львівського медичного університету за участі представників ЛК, де обговорювалася роль молоді у вшануванні пам'яті Юрія Липи.

28 листопада 2024 року в Інституті народознавства відбулася підсумкова Академія «Юрій Липа – 80 роковини вшанування пам'яті». Під час заходу презентовано книгу «Чорноморська доктрина» [4], виступили почесні гості з України й Канади. На завершення прийнято резолюцію з низкою важливих пропозицій щодо вшанування пам'яті Юрія Липи на державному та регіональному рівнях.

30 січня 2025 року у Львівській обласній універсальній бібліотеці відбувся захід «Іван Липа і Братерство Тарасівців в українському національно-визвольному русі», співorganizатором якого був ЛК. У заході взяли участь відомі історики та науковці, які представили свої доповіді. 24 лютого 2025 року в домівці Мар'яна Панчишина відбулася презентація книги Юрія Липи «Розподіл росії» [3].

ЛК імені Юрія Липи спільно з Львівською обласною федерацією спортивного туризму, вшановуючи пам'ять величних українців Івана та Юрія Лип, 2-3 травня провів веломандрівку «Від Батька до Сина» за маршрутом Винники – Львів – Бунів.

8 травня 2025 року в приміщенні актовій зали Державного некомерційного підприємства «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» відбулась урочиста академія «Пророчі ідеї Юрія Липи у просторі і часі», присвячена 125-річчю від Дня народження Юрія Липи. Після

благословення заходу настоятелем Святоюрського храму отцем Романом Кравчиком, традиційного вшанування хвилиною мовчання полеглих героїв за волю України, з вітальним словом виступили відповідальний за виховну роботу ДНП «ЛНМУ імені Данила Галицького» професор Андрій Лозинський, директор Інституту народознавства НАН України, професор, академік НАН України Степан Павлюк, голова Світової федерації українських лікарських товариств професор Андрій Базилевич та доцент Інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка, історик Ігор Стамбол. Доповідачі розповіли про життєвий і творчий шлях Юрія та Івана Лип, а також висловили подяку організаторам за підтримку й допомогу в популяризації цих державників. Членкинею ГО «Клуб Успішних Жінок», лікаркою-стоматологинею Орисею Єзерською представлено спільний проект з АК «Призначення України» Юрій Липа та «Народжені у вишиванці», який передбачає переосмислення української ідентичності. Представники ГО «Вишиванка в одязі видатних українців» презентували відтворену вишиванку Івана Липи та передали схему вишивки голові Львівського відділу Союзу Українок, заступниці голови Наукового товариства Шевченка, професорці Лідії Бойчишин, яку згодом буде використано у проекті «Вишиванка для Героя».

На завершення зачитано резолюцію, після чого зі святковою програмою виступила Заслужена академічна капела України «Трембіта».

За популяризацію ідей Юрія Липи у сфері медицини, культури, геополітики та націєтворення в умовах викликів сьогодення активні учасники заходів та члени АК імені Юрія Липи отримали подячні грамоти від УЛТ у Львові та Львівської обласної ради.

У планах проведення літньої школи з учнями Львівської обласної Малої академії наук, сприяння поповненню шкільних бібліотек книгами Юрія та Івана Лип, ініціювання петиції про присвоєння Юрію Липі звання Героя України.

Патріотизм, державницька позиція та активна громадська діяльність державників Юрія та Івана Лип є надзвичайно цінним прикладом для наслідування, невтомної праці задля здоров'я та процвітання нації.

Література

1. Липа Ю. Призначення України. Львів: Каменяр, 2020. 501 с.

2. Липа Ю. Призначення України. Львів, 1938. 305 с.
3. Липа Ю. Розподіл Росії. Вибрані твори. Київ: Українська видавнича справа, 2022. 224 с.
4. Липа Ю. Чорноморська доктрина. Київ: Українська видавнича справа, 2023. 224 с.
5. Листування Івана Липи (1892–1922). Упор. І. Стамбол. Київ: Темпора, 2020. 576 с.
6. Статут Громадської організації «Українське Лікарське Товариство у Львові» (нова ред.). Львів, 2016. 16 с.

УДК 616:633.8

«ВІН ЛІКАР БУВ ДОБРИЙ...» (ЮРІЙ ЛИПА – ФІТОТЕРАПЕВТ)

Кіцера Олександр,

доктор медичних наук, професор,
дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ)
<https://orcid.org/0000-0002-4457-6410>

Статтю присвячено лікарській діяльності Юрія Липи, передусім – як фітотерапевта. Висвітлено етапи його навчання та спеціалізації, показано його лікарську практику в Польщі і в Україні, його публікації на тему фітотерапії різних хвороб: статті, монографії та підручники. Показано лікарські рослини вперше запропоновані для медичного використання доктором Юрієм Липою.

Ключові слова: *фітотерапія, історія, технологія, лікарські рослини, живокіст, фітоендокринологія.*

The article is devoted to the medical activity of Yuriy Lypa, primarily as a phytotherapist. The stages of his training and specialization are highlighted, his medical practice in Poland and Ukraine, his publications on the topic of herbal medicine for various diseases: articles, monographs and textbooks are shown. The medicinal plants first proposed for medical use by Dr. Yuriy Lypa are shown.

Keywords: *phytotherapy, history, technology, medicinal plants, comfrey, phytoendocrinology.*

*Ви мужа убили... лежить він в крові...
Я тайни не знаю, за що ви убили...
...Він лікар був добрий... його ви любили.
Я тайни не знаю, за що ви убили... (Олександр Олесь)*

Юрій Липа. Про нього згадують передусім, як письменника, поета, історіософа. Його лікарська діяльність залишається десь в тіні, а твори на медичну тематику значною мірою невідомі, адже більшість їх публікувалася в Польщі, звісно – польською мовою і, переважно, вважалася втраченою. Проте його часто згадують на Яворівщині, як доброго лікаря. Лікаря, який став чи не першою жертвою кривавого московського режиму 1944 року. Саме тому згадалися ці рядки з вірша Олександра Олеся, улюбленого поета моєї Мами...

Чому юний Юрій обрав своїм офіційним фахом медицину? Передусім відіграла роль родинна традиція. Проте батько, Іван Липа, лікар, міністр віросповідань та здоров'я, засновник благодійної опіки над інтернованими «Блакитний хрест» не зміг фінансувати навчання сина в університеті. Стипендію Юрієві надали Товариство допомоги емігрантам з Великої України та Українське Лікарське Товариство [1]. Він успішно вчився в Познаньському Університеті на медичному факультеті (1922 - 1928). Ще в часі навчання Юрій Липа зацікавився фітотерапією. Цьому, якоюсь мірою, посприяв випадок, а саме успішне лікування рослинними препаратами шлунково-кишкової недуги господаря його студентської квартири [1]. По закінченні Університету він спеціалізується з внутрішніх хвороб у Данцігу та Варшаві [2]. У Варшаві Юрій закінчив також дворічну школу санітарних підхорунжих (1930-1931). До отримання військово-медичної освіти він неодноразово заохочував українських лікарів, передбачаючи потребу України у військових лікарях [2]. По закінченні курсу навчання здібного до наукової праці молодого лікаря залишили асистентом Варшавської університетської клініки внутрішніх хвороб [3], якийсь час доктор Юрій Липа працює лікарем дипломатичного корпусу. Він знайомиться з англійською журналісткою шляхетного походження [2,4], яка, в свою чергу, впроваджує його в дипломатичні кола. Тобто перед Юрієм відкривається шлях до наукової, а, можливо, й до політичної кар'єри.

По декількох роках праці в університеті, як відзначення за непересічні успіхи в науковій праці, Юрієві надають урядову стипендію для поглиблення своїх знань в британських університетських клініках. Лондонське стажування Юрія Липи перекреслює інцидент в польському консульстві, коли він, добірною англійською мовою, дає гідну відсіч доповідачеві – польському шовіністові Северському, обстоюючи права українців в Польщі. Задля добрих відносин з польським консульством

довелось би поступитися принципами, піти на компроміс. Юрій, проте, на це не здатен. Отже стипендію анульовано, місце асистента в Варшавській клініці теж втрачено. Довелося влаштуватися лікарем «Каси Хворих» [5]. Лікуючи людей з невеликими статками, переважно робітників та безробітних, він шукає недорогі і, водночас, ефективні методи лікування, передусім - рослинними препаратами [5]. Того часу відомим в Польщі фахівцем з фітотерапії був ректор Віленського університету і декан лікарського факультету професор Ян Мушинський. Саме до нього звернувся на початку 1930-х років Юрій Липа з проханням прийняти його на стажування з фітотерапії. Ректор двічі чи тричі відмовляв йому, правдоподібно через його «гайдамацьке» прізвище, але, врешті, «змінив гнів на милість» [2]. Згодом відносини поміж професором і молодим лікарем настільки покращали, що Ян Мушинський прийняв його своїм асистентом, доручив йому опіку над ботанічним городом лікувальних рослин і, навіть, написав переднє слово до підручника Юрія Липи «Фітотерапія» (1933) [1,5].

До речі, саме Юрій Липа 1930-х років вперше впровадив до польської термінології термін «*phytoterapia*», який вживається донині, поруч з полонізованим терміном «*ziololecznictwo*» [6].

У Варшаві Юрій Липа відкриває приватну практику в фешенебельному районі столиці. Вже невдовзі він користується популярністю серед варшав'ян різних суспільних прошарків, як «...всім у Варшаві відомий, один з найкращих» [7] лікарів. Попри свою популярність в колах варшавської інтелігенції, він ніколи не відмовляється надати допомогу людині будь-якого суспільного положення безкоштовно, вміє морально підтримати пацієнта на душі [7]. Приватна практика Юрія Липи в столиці Польщі триває 15 років (1929-1943). До цього часу належить основні польськомовні публікації - підручники, монографії [5], а також статті в журналах, частину з яких в наш час можна знайти в інтернеті. У цих публікаціях Юрій Липа описує історію та принципи фітотерапії, дію окремих лікарських рослин, подає технологію приготування фітопрепаратів і рекомендації щодо їхнього застосування в терапії [8].

Так, донині актуальними вважаються рекомендації Юрія Липи щодо застосування рослини «*вівчарський гаманець*» («калиточник»), польською - *tasznik polskolity*, латинською - *Capsella bursa pastoris*, відзначається роль екстракту цієї рослини в лікуванні кровотеч, зокрема - в пубертатному і

клімактеричному періодах життя жінки. Автор рекомендує застосовувати сік цієї рослини і під час будь-яких пошкодженнях м'яких тканин [9].

В інших працях він радить використовувати листя *волоського горіха* *Juglans regia*. Враховуючи наявність у листі горіха алкалоїду югландину, а ще таніну та нафтохінону, Юрій Липа рекомендує застосовувати його в лікуванні туберкульозу, при гельмінтозах (горіхова олія) та як тонізувальний засіб в педіатрії [10].

Практикуючи у Варшаві Юрій Липа вивчав, зокрема, дику рослину «*живокіст кавказький*» – *Symphytum asperum* Lepechin, поширену як в Україні, так і в Польщі [11]. До речі, статтю про лікувальну дію цієї рослини відзначено нагородою на конкурсі публікацій журналу «*Wiedza Lekarska*» за 1935 рік. Метою дослідження було вивчення впливу соку живокосту кавказького на приріст маси тіла у фізично недорозвинених дітей, переважно – дітей із сімей безробітних, які перебували у скрутних матеріальних умовах, та на їхню опірність до інфекцій. Юрій Липа подає докладний ботанічний опис рослини, її назву багатьма мовами, вказівки щодо її ідентифікації, описує дію та застосування в народній медицині. На підставі досліджень Юрій Липа робить висновок, що дія соку живокосту кавказького близька за своїми властивостями відомому в фітотерапії живокостові лікувальному *Symphytum officinale* L., проте більш доступна для населення Польщі і України [11], він також згадує про те, що британці вивели гібрид цих двох рослин, в якому підсилено основні і виявлено деякі нові властивості [12]. Практично вся приватна практика Юрія Липи у Варшаві полягала на зелолікуванні, причому сфера застосування фітотерапії була дуже широкою.

Серед книг, виданих Юрієм Липою в ці роки варто відзначити «Історію зелолікування» [13], матеріали з якої увійшли до україномовного видання «Ліки під ногами» [14], монографію присвячену фітотерапії хвороб органів травлення [15].

Особливого значення Юрій Липа надає фітотерапії в лікуванню хронічних хвороб [16]. На його думку, власне в лікуванні хронічних недуг застосування рослин та їхніх препаратів може і повинно займати провідне місце [14]. Особливого значення надавав Юрій Липа фітотерапії, в кризових ситуаціях, коли виникає нестача офіцинальних ліків. Окрім основних хвороб, з якими стикається терапевт загальної практики, Юрій Липа береться лікувати зелами хвороби

ендокринної системи, зокрема – діабет [17], недуги горла та гортані (напар пелюстків рожевої або дикоростучої мальви) [18] і, навіть, розлади з галузі сексопатології [19].

На думку Юрія Липи, головна засада фітотерапії – дати хворим якнайменш змінену рослину, або її сік. Рослини, вважає він, – близькі за своїми властивостями до біологічних процесів, які відбуваються в людському організмі. Саме через це організм легше сприймає рослинні соки, бо вони ближчі до його природи, ніж синтетичні сполуки. Заготівлею лікарських рослин повинні займатися люди, які добре знають і люблять свій край, його природу, рослинний світ. Це процес «творчий і національно, так і вселюдсько» [20]. Великого значення в лікуванні Юрій Липа надає режимові дня, дієті. Наприклад, погане загоєння ран, трофічних виразок, як, зрештою, і більшість хвороб старечого віку, він пов'язує з неправильним харчуванням впродовж усього попереднього періоду життя, зокрема – з надміром м'яса у раціоні, що спричинює накопичення в організмі птомаїнів та їхніх похідних. З огляду на це, рекомендує в старшому віці поступово переходити на їжу рослинного походження. Під час розладів травлення радить збільшити в денному раціоні питому вагу свіжих фруктів та овочів [21].

Лікарська діяльність Юрія Липи в Яворівському періоді діяльності, зокрема, як лікаря УПА, достатньою мірою відбита в спогадах, зібраних і узагальнених С. Кучеренко, зокрема в статті: «Юрій Липа, як лікар за спогадами сучасників» [5]. Звичайно, спогади осіб немедичного кола можуть містити неточні, з наукового погляду, дані, а проте цінність їхня несумнівна, тим більше, що великий яворівський архів Юрія Липи втрачено.

Аналізуючи творчий шлях Юрія Липи в медицині, дозволю собі не погодитися з його висловлюванням, можливо-сказаного, як жарт, що медицина для нього, мовляв, лише «джерело існування» та «прохарчування сім'ї» [10]. Хоча, з іншого боку, кошти, зібрані під час заняття медициною, нерідко служили йому для видавничої мети [22]. В листі до Дмитра Донцова від 29 травня 1925 року він пише, що гроші на обкладинку до його праці «Тарасівці Івана Липи і моє Братерство Тарасівців» він збирається заробити «з праці в шпиталях влітку».

Тож маємо справу з багатовимірною особистістю, що її професійна діяльність лікаря і діяльність на літературній ниві органічно себе доповнювали.

Література

1. «Три брати» Юрія Липи (1900-1944): бібліографічне дослідження творчої спадщини. Твори в 10 томах. Додатковий том в кн.1.укладач і автор передмови, статей і післямови С. Кучеренко і Д. Сапіга. Львів: Каменяр, 2017. 304 с.
2. Мовчан Ю. Він був і залишиться героєм. «Свобода» (США). 1984.213-214: репринт в Українському Медичному Архіві.1984.8:9-11.
3. Теребус О. До біографії Юрія Липи. «Київ». Філадельфія.1953. 5; цит. за Ю.Мовчаном.
4. Демус П. Юрій Липа (1900-1944). Український Медичний Архів.1984.8:1-5.
5. Lypa J. Phytoterapia. Warszawa. Ziołolecznictwo; 1933 184 s.
6. Rokicki P. Ziołolecznictwo od Oświecenia do współczesności/ doz.pl/czytelnia/a1115 18.02/2020/
7. Ікаренко О. 15 хвилин з Юрієм Липою. Легенда і дійсність (спомин). *Студентська Думка* (рік не вказано): 8-9: репринт в Українському Медичному Архіві.1984.8:26-27.
8. Кіцера О. Юрій Липа-лікар. Тези доповідей X конгресу СФУЛТ. Чернівці.2004. С. 682-683.
9. Tasznik pospolity – Capsella bursae pastoris. URL: <https://roznanski/tasznik-pospolity-capsella-bursae-pastoris/> 24.02.2020.
10. Liść orzecha włoskiego-Folia Juglandis. URL: www.google.com/search?q=li%C5%9B%C4%87+orzecha+w%C5%82oskiego.
11. Lypa J. Symphytum asperum Lepechin w odżywianiu dzieci. Wiedza Lekarska.1935;5:10 s. Окремий видрук з архіву д-ра Павла Пундія.
12. Lypa J. Phytoterapia w niektórych chorobach przemiany materii.Farmacja współczesna.1935;4-5:26 s. Окремий видрук з архіву д-ра Павла Пундія.
13. Lypa J. Historia ziołolecznictwa. Wiadomości zielarskie;1935:8-9. Окремий видрук з архіву д-ра Павла Пундія.
14. Липа Ю. Ліки під ногами. Третє видання. «Українське видавництво», Краків; 1943. 111 с.
15. Lypa J. Phytoterapia chorób narządów trawienia: Monografia. Warszawa. 1936: 24 s.
16. Lypa J. Ziołolecznictwo chorób przewlekłych/ Polskie zioła.1935; 5: 6s. Окремий видрук з архіву д-ра Павла Пундія.
17. Lypa J. Wartość leków ziółowych w leczeniu cukrzycy/ Polskie zioła.1936.3; Окремий видрук з архіву д-ра Павла Пундія.
18. Кіцера О.Ом. Хвороби гортані (горлянки): В кн. Ліки в оториноларингології. За ред. О.Кіцери, О.Левицької, Р.Рудого. В-во «Медицина Світу». Львів.1999. С. 51-52.
19. Lypa J. Rośliny przeciw impotencji płciowej. Dla zdrowia.1936;4: 5 s. Окремий видрук з архіву д-ра Павла Пундія.

20. Липа Ю. Лічнічі рослини в давній і сучасній українській медицині. Лікарський вісник (орган лікарської комісії НТШ і УЛТ у Львові). 1937.15. С. 119-125.

21. Лупа J. Wrzody wieku starczego i ich gojenie. Medycyna. 1936: 3-5. Окремий видрук з архіву д-ра Павла Пундія.

22. Сварник Г. Листи Юрія Липи до Дмитра Донцова. Українські проблеми. Київ 1995. С. 3 – 5.

УДК 94(477) 929

ЛІКАР НА СЛУЖБІ НАЦІЇ: КЛІНІЧНА І НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРІЯ ЛИПИ

Мельник Віра,

*кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри
українознавства та філософії ДНП «Львівський національний
медичний університет імені Данила Галицького»*

<https://orcid.org/0000-0002-9622-5065>

У статті розглянуто багатогранну постать Юрія Липи (1900-1944) - українського лікаря, письменника, ідеолога національного руху, громадського діяча й публіциста. З особливою увагою проаналізовано його біографічний шлях від навчання в Одеській гімназії та участі в Українській революції до формування інтелектуального й політичного світогляду в умовах еміграції. Окрема увага приділяється альтернативним версіям походження Липи та впливу родинного середовища на його національне самоствердження. Розкрито участь Ю. Липи у військових формуваннях УНР, його роль в організації Українського Червоного Хреста та студентських націоналістичних структур. У дослідженні також простежується внесок Липи в розвиток української фітотерапії як альтернативної медицини в умовах війни, нестачі медикаментів та еміграційного побуту. Особливе місце приділено аналізу його наукових і публіцистичних праць міжвоєнного періоду, що поєднують медичні знання з ідеологічними засадами українського націоналізму.

Ключові слова: *Юрій Липа, українська медицина, фітотерапія, Українська революція, еміграція, націоналізм, Червоний Хрест, поезія, УНР.*

This article examines the multifaceted figure of Yurii Lypa (1900–1944) — a Ukrainian physician, writer, nationalist ideologue, public figure, and essayist. Particular attention is given to his

biographical trajectory, from his education at the Odesa Gymnasium and participation in the Ukrainian Revolution to the formation of his intellectual and political worldview in emigration. The study addresses alternative versions of Lypa's origin and explores the influence of his familial and cultural environment on his national self-identification. Lypa's involvement in the military formations of the Ukrainian National Republic (UNR), his role in founding the Ukrainian Red Cross, and his leadership within student nationalist circles are highlighted. The article also analyzes his contribution to the development of Ukrainian phytotherapy as an alternative medical practice during wartime and under conditions of exile. Special emphasis is placed on his scientific and publicistic works of the interwar period, which combine medical expertise with the ideological foundations of Ukrainian nationalism.

Keywords: *Yurii Lypa, Ukrainian medicine, phytotherapy, Ukrainian Revolution, emigration, nationalism, Red Cross, poetry, UNR.*

*«Коли прийшла пора і ти дозрів
У муках днів, у боротьбі з собою,
Як образ берегів в імлі, на морі, -
В одній хвилині з'явиться тобі
Твоє призначення земне і зміст...»
(Юрій Липа)*

Постать Юрія Липи вражає своєю багатогранністю - відомий лікар, громадський діяч, поет, публіцист, провідник українського націоналізму. Народився 22 квітня 1900 року на Близьких Млинах у будинку №13 по вулиці Юрійівській у місті Одеса в сім'ї української інтелігенції. Батько Іван Липа відомий лікар, письменник, комісар Одеси, двічі міністр культів і віросповідань Директорії УНР, міністр народного здоров'я уряду УНР в екзилі та голова президії Ради Республіки у вигнанні [2, с.17]. Мати сільська вчителька. Церковний шлюб українською мовою у Покровській церкві міста Одеси провів протоієрей Мелетій Аркадійович Шаравський. Цікавим фактом є те, що існує ще одна версія щодо батьків Ю. Липи. Згідно з альтернативною версією, справжнє ім'я та прізвище Юрія Липи - Григорій Андрійович Геращенко. Він народився у селі Старі Санжари на Полтавщині в родині священника Андрія Андрійовича Геращенка та його дружини Єлизавети Іванівни. У лютому 1910 року хлопчика було всиновлено його хрещеними

батьками: відомим лікарем та громадським діячем Іваном Львовичем Липою та Євлампією Іванівною, дружиною священника Григорія Прихожого [8, с. 118]. Унаслідок усиновлення йому було офіційно змінено прізвище, ім'я та по батькові. Ці припущення підтверджують джерела «У попередній родині Юрію заборонялося вживати українську мову, що дуже турбувало подружжя Лип. Вони навернули хлопчика до літератури, подарувавши сімдесят україномовних книжок. За словами Марії Григорівни Липи, він їх активно читав, «наче ковтав». Уже в 11-річному віці в Юрася виявилися здібності до бібліотечної справи: подаровані книжки хлопчик вніс до каталогу власної «книгарні» і видавав товаришам у користування. Батьківське зацікавлення художньою літературою та самостійницькими ідеями поступово передавалися синові» [6, с.170].

Існує також версія, що Григорій Геращенко міг бути біологічним сином Івана Липи, народженим поза шлюбом від Єлизавети Геращенко, але з огляду на соціальні й моральні обставини того часу виховувався в сім'ї Андрія Геращенко як офіційна дитина подружжя [6, с.175].

Юрій Липа ще з юнацьких років виявляв схильність до гуманітарних наук, що зумовило здобуття ним середньої освіти в Одеській 4-й чоловічій гімназії, яка на той час розташовувалась за адресою: вулиця Пушкінська, 9, у будівлі колишнього палацу купця Олександра Михайловича Абазі [1, с.105]. Освітнє середовище гімназії поєднувало класичну систему навчання з високими морально-етичними вимогами до учнів, що відіграло важливу роль у формуванні інтелектуальної особистості майбутнього мислителя.

Поза межами формальної освіти вирішальне значення для розвитку світогляду Юрія Липи мала культурна атмосфера родинного дому, що став осередком українського національного інтелектуального життя. У домі Лип часто перебували визначні діячі української культури, зокрема Михайло Коцюбинський, Осип Маковей, Гнат Хоткевич, Борис Грінченко, Володимир Самійленко, Олександр Олесь, Микола Вороний, Григорій Чупринка та інші. Деякі з них приходили з дітьми, що створювало умови для неформального спілкування Юрія з представниками провідної культурної верстви тогочасного українського суспільства [9, с. 167]. Це середовище сприяло його ранньому залученню до національної ідеї, формуванню творчого мислення та громадянської позиції.

У листопаді 1917 року Юрій Липа долучився до складу першого куреня Одеської гайдамацької дивізії, організованої з ініціативи полковника Івана Митрофановича Луценка (1863- 919) та підполковника, начальника штабу Всеволода Змієнка (1886–1938). Підрозділ базувався на 5-й станції Великого Фонтану в Одесі, у приміщеннях, що раніше використовувалися як табори піхотних частин царської армії. Уже в грудні 1917 року Липа переходить до «Куреня морської піхоти Армії УНР» [3, с. 32], створеного зусиллями одеських добровольців. Цей підрозділ, який мав статус батальйону, вирізнявся високим рівнем національної свідомості особового складу. Таким чином, участь Юрія Липи у формуваннях українського війська в Одесі відображає не лише його особисту громадянську позицію, а й загальні процеси національного самоствердження та військового будівництва доби Української революції 1917–1921 років [7, с.56].

У січні 1918 року, у складі Куреня морської піхоти, гімназист Юрій Липа брав участь у вуличних боях проти більшовицьких сил в Одесі. Хоча офіційне формування української морської піхоти розпочалося лише 23 травня 1918 року відповідно до наказу гетьмана Павла Скоропадського №70 «Про початок формування бригади Морської піхоти в складі трьох полків», одеський батальйон існував як ініціатива місцевих патріотів уже раніше.

Після вступу німецько-австрійських союзних військ до Одеси 14 березня 1918 року та ліквідації Одеської Радянської Республіки, Липа був призначений заступником командира одеської сотні «Січ» - єдиного впливового українського військового формування в регіоні, яке виникло на базі місцевого Союзу української молоді. Сотнею командував отаман Трифон Янів (1888–1920) - визначна постать українського визвольного руху на півдні [10, с.59].

6 серпня 1918 року, після завершення навчання в 4- й Одеській чоловічій гімназії та отримання диплома №289, Юрій Липа вступив на юридичний факультет Новоросійського університету в Одесі, сплативши вступний внесок у розмірі 150 рублів. Однак революційні події, що охопили Україну, не дозволили йому залишатися осторонь. Уже в листопаді 1918 року Липа ініціював створення першої студентської сотні, сформованої з членів української «Корпорації» - національного студентського об'єднання. Підрозділ вів активну боротьбу проти

проросійських шовіністичних організацій в Одесі, сприяючи встановленню контролю Директорії УНР над містом [1, с. 240].

Після відступу військ УНР та приходу ворожих сил, Юрій Липа разом із батьком був змушений залишити Одесу. У Кам'янці-Подільському, куди в березні 1919 року евакуювався уряд Директорії, Липа долучився до створення Українського Червоного Хреста, демонструючи себе як фахівець не лише з права, а й з медицини [9, с. 31]. Надалі він відзначився як лікар-практик, спеціалізувався на лікуванні поранених бійців із застосуванням фітотерапії - що було особливо актуально в умовах нестачі медикаментів та санітарних засобів в арміях УНР, а згодом - УПА.

У 1922 році Юрій Липа вступив на медичний факультет Познанського університету (Польща), однак навчання не стало перешкодою для його активної участі в громадсько-політичному житті української еміграції. У колі студентів - колишніх вояків армій УНР і ЗУНР - за його ініціативою було створено таємне національне товариство «Чорноморе» [4, с. 27], де Липа виконував обов'язки ідеологічного референта. У бездержавних умовах еміграції він і його однодумці прагнули зберегти українську ідентичність і готувалися до майбутнього відродження України.

Юрій Липа був не лише носієм медичних знань, а й ідеологом українського культурного та політичного націоналізму, що яскраво виявилось у його ранній поезії, публіцистиці та організаційній діяльності в міжвоєнний період.

Юрій Липа продовжив цю справу у науковій площині, опублікувавши низку фундаментальних праць: «Фітотерапія» (1933), «Цілющі рослини в давній і сучасній медицині» (1937), «Ліки під ногами» (1943), а також понад десять спеціалізованих медичних розвідок. Ці тексти засвідчують його енциклопедичну обізнаність і вагомий внесок у розвиток народної та наукової медицини в Україні.

Література

1. Гринько А. Історія Одеси ХХ століття / А. Гринько. Одеса: Маяк, 2010. 356 с.
2. Гуменюк О. Юрій Липа: поет, лікар, борець: життєпис і творчість / Олександр Гуменюк. Львів: Каменяр, 1995. 112 с.
3. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. Львів: Видавництво Українського інституту національної пам'яті, 1992. 160 с.
4. Липа Ю. Розподіл Росії / Ю. Липа. Торонто: Новий шлях, 1954. 172 с.

5. Мірчук, П. Українська воєнна організація й ОУН / П. Мірчук. Мюнхен: Українське видавництво, 1953. 312 с.

6. Постанський В. Юрій Липа: життя, діяльність, творчість / В. Постанський. Одеса: Астропринт, 2002. 280 с.

7. Рубльов О. С. Український визвольний рух 20–50-х рр. XX ст.: історичні нариси / О. С. Рубльов, О. П. Реєнт. Київ: Генеза, 1999. 327 с.

8. Савчук В. Юрій Липа: між літературою і політикою / В. Савчук. *Український історичний журнал*. 2006. № 2. С. 118–132.

9. Шаповал Ю. Іван Липа і його доба / Юрій Шаповал. Харків: Майдан, 2011. 204 с.

10. Янів Т. Спогади про Одеську «Січ» / Т. Янів. *Літопис УПА*. Т. 8. Торонто, 1990. С. 59–71.

УДК 61 (091)

**ХРИСТИЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНЕ
ПОКЛИКАННЯ ЛІКАРІВ:
МАР'ЯНА ПАНЧИШИНА, ОСТАПА СЕЛЯНСЬКОГО
ТА ЮРІЯ ЛИПИ**

Огірко Олег,

*доктор філософії, доцент, доцент кафедри філософії та
педагогіки Львівського національного університету
ветеринарної медицини та
біотехнологій імені Степана Ґжицького*

У статті розглядається справжнє покликання лікарів, як служіння в ім'я життя і здоров'я людей. В кожному хворому лікар повинен бачити Ісуса Христа. Представлено життєвий шлях лікаря Мар'яна Панчишина, як особистого лікаря митрополита Андрея Шептицького. Розкрито духовний подвиг лікаря Остапа Селянського заради збереження життя людей. Описано патріотизм та національні ідеї лікаря та поета Юрія Липи. Любов до Бога, Батьківщини та українського народу – головне життєве кредо цих трьох лікарів.

Ключові слова: *християнство, Ісус Христос, лікар, патріотизм, Мар'ян Панчишин, Остап Селянський, Юрій Липа.*

The article examines the true calling of doctors as a service in the name of life and health of people. In every patient, a doctor must see Jesus Christ. The life path of Dr. Marian Panchyshyn, as the personal physician of Metropolitan Andrey Sheptytsky, is presented. The spiritual feat of Dr. Ostap Selyansky for the sake of saving

people's lives is revealed. The patriotism and national ideas of the doctor and poet Yuriy Lypa are described. Love for God, the Motherland and the Ukrainian people is the main life credo of these three doctors.

Keywords: *Christianity, Jesus Christ, doctor, patriotism, Maryan Panchyshyn, Ostap Selyansky, Yuriy Lypa.*

Професія лікаря полягає у безперервному захисті та служінні людському життю, починаючи з моменту його виникнення і до природного завершення. Ця діяльність є надзвичайно цінною, адже втілює глибоко гуманний та християнський принцип самовідданої любові до іншої людини. Вона є «формою християнського свідчення». Ідеал лікаря – це людина на високому духовному і моральному рівнях, із доброю професійною підготовкою, чутлива до інших, альтруїстична. Взірцем для лікаря повинен бути Господь наш Ісус Христос. Християнський підхід до здоров'я, хвороби та лікування має враховувати розуміння того, що Ісус є Спасителем і Лікарем не лише душі, але й тіла, пам'ятаючи слова ап. Павла: «Хіба ж не знаєте, що ваше тіло – храм Святого Духа, який живе у вас?» (І Кор. 6, 19).

Лікарське покликання – це насамперед віддане служіння, спрямоване на захист фундаментальних цінностей людини: життя, здоров'я, свободи та добробуту. В основі професійної діяльності лікаря лежать християнське милосердя до душі й тіла ближнього та загальнолюдські ідеали. Виконуючи свою роботу, лікар усвідомлює свою відповідальність перед пацієнтами, усіма хворими, собою, медичними колегами та суспільством.

Досягнення мети збереження життя потребує від лікаря усвідомлення високих етичних стандартів діяльності і поведінки, принципів істини, добра, краси і досконалості, гармонійного поєднання інтересів пацієнта та інших людей. В кожному хворому лікар повинен бачити Самого Ісуса Христа, тоді його служіння буде служінням Богові в людині. Головний принцип праці лікаря: «*Aliis inserviendo, ipse consumor*» – «Коли ти служиш іншим, згоряєш сам».

Працю та професію лікаря в християнському сенсі варто розглядати як служіння одне одному та одного з одним. Вона служить ближньому, сім'ї, народові і тому є благородною. Лікар є *homo socialis* – людина, що стоїть на сторожі фізичного і психічного здоров'я людини. Ще Гіппократ навчав: «Не можна

вилікувати тіло – не лікуючи душу, і навпаки: вилікувати душу неможливо зневажаючи тіло».

До розвитку християнських засад медицини спричинився етнарх, князь української Церкви, Слуга Божий, український Мойсей, праведник, Апостол правди та єдності, який провадив народ дорогою віри та свободи, – митрополит Андрей Шептицький. «Чи я лікар, чи я хлібороб, чи я політик, щоби питати про здоров'я, про добрий бит та просвіту? Ні! Я не лікар, не хлібороб, ані політик, я отець! А вітцєви нічого не є чуже, що синів, дітей єго обходить» – говорив він. В 1903 р. Андрей Шептицький заснував «Народну лічницю» (керівник – лікар Євген Озаркевич, голова лікарської комісії НТШ) для безкоштовної лікарської допомоги всім мешканцям Львова та цілої Галичини – без різниці віросповідання і народності. У своєму пастирському листі «До моїх гуцулів» (21 листопада 1900 р.) митрополит наголошував на здоровому способі життя в подружжі (не чинити розпусти і абортів) та в суспільному житті (вести тверезий спосіб життя). У Слові до української молоді (1932 р.) А. Шептицький застерігав від убивства невинних дітей. Гріх абортів є засуджений ним також у Пастирському листі: «Не убий» (21 листопада 1942 р.). Владика Андрей перестерігав перед наслідками дітовбивства: «не може мати благословення Божого той народ і та сім'я, і та спільнота, яка знищує Богом дане життя».

Митрополит А. Шептицький тривалий час хворів. З середини 30-х років ХХ ст. митрополит був важко хворий на артрит (у нього були паралізовані обидві руки). В його терпіннях, які він мужньо переносив, йому допомагали такі лікарі як Мар'ян Панчишин та Остап Селянський.

Доктор Мар'ян Панчишин був особистим лікарем митрополита Андрея Шептицького. Його називали «народним лікарем» Галичини, бо лікував безкоштовно тих, хто не мав чим платити, рятував українських солдатів у вуличних боях із поляками, і водночас був ректором Таємного університету.

Мар'ян Панчишин народився 6 вересня 1882 р. у Львові. Його родина була незаможною, не мала коштів на навчання сина. Протягом 1903-1909 рр. Мар'ян Панчишин здобув освіту на медичному факультеті Львівського університету. Панчишин очолив уперше створений при університетській клініці рентгенологічний відділ. Завдяки матеріальній допомозі митрополита Андрея Шептицького (якому судилося відіграти неабияку роль в його долі) Мар'ян Панчишин організував в

Підлютім санаторій. Видатний меценат Андрей Шептицький надав у розпорядження санаторію приватне приміщення для хворих студентів. В час Першої світової війни Мар'ян Панчишин виконував обов'язки полкового лікаря, згодом став комендантом пересувного бактеріологічного шпиталю. 1924 р. Мар'яна Панчишина обрали головою лікарської комісії НТШ. 1926 р. він ініціював видання «Лікарського вісника». 27 січня 1929 р. заснував Українське гігієнічне товариство. Від 1937 р. – провідний ординатор відділу внутрішніх хвороб «Народної лікарниці», який обладнав власним коштом. Від жовтня 1939 р. М. Панчишин очолював відділ охорони здоров'я Львівської області, від грудня того ж року – завідувач терапевтичної клініки медичного інституту. У 1939–1941 рр. використав своє становище депутата Верховної Ради СРСР для надання допомоги у врятуванні від репресій. В час Другої світової війни Ярослав Стецько іменував М. Панчишина міністром охорони здоров'я свого уряду (1941-1943). Вбивства львівських лікарів – Олександра Подолинського, Андрія Ластовецького (який був близьким співробітником М. Панчишина) – спричинили в ученого стрес. Упродовж останніх днів свого життя лікар Панчишин переховувався від польських бойовиків у митрополичій резиденції на Святоюрській горі. Помер 9 жовтня 1943 р. через тромбоз коронарних судин серця [1].

Славетний лікар Остап Селянський народився 18 вересня 1898 р. в Рожнові біля Снятина. Отримав лікарський диплом у Карловому університеті в Празі. Був людиною широкого обдарування, вільно говорив декількома мовами, в тому числі польською, був знавцем літератури, театру та музики. Шістнадцятирічним хлопцем він утік із дому і записався у Січові Стрільці, де дослужився до хорунжого. Був поранений в боях, пережив російський і польський полони. Родина Селянських була заможною, тож лікар за роботу грошей не брав, а потрібні медикаменти інколи замовляв з Німеччини за свій кошт. Вдячні гуцули навіть складали про нього співанки. Також Остап Селянський першим в Україні почав використовувати портативний рентгенівський апарат.

Остап Селянський був сином Григорія Вовка, греко-католицького священника, який був неординарною людиною, активною у громадському житті, мав літературний хист. Перед висвяченням на священника змінив своє прізвище на Селянський. Це було пов'язано з його духовною роботою та навчанням дітей службі Божій. «Людина він був дуже добра і

чуйна, знав, що буде священником у гуцульських селах. А гуцули – люди забобонні, для них вовк це щось вороже, страшне. <...> Оттоді він вибрав прізвище Селянський, що немовби наближало його до людей...» (спогади його внучки, відомої української письменниці та науковця, лауреата Національної премії ім. Тараса Шевченка Віри Вовк з Бразилії) [2].

Завдяки стипендії митрополита Андрея Шептицького, які він надавав дітям бідних священників, всі сини і дочки о. Григорія Селянського здобули за кордоном вищу освіту. Серед них були четверо лікарів (Марія, Леся, Остап, Роман), фінансист Мирослав, педагог філософії Ірина і урядовець Юрій. Друга світова війна розкидала цю інтелігентну родину по закордоннях, яка вимушена була емігрувати, щоб не опинитися в ГУЛАГах. Своєю чесною працею – творити українську державу, людям добро – всі залиши по собі помітний слід в житті. Остап Селянський після закінчення Карлового університету в Празі був приватним лікарем Андрея Шептицького, який пізніше став хрещеником Віри. Остап Селянський був лікарем широкого профілю, зцілював від різних недуг, приймав пологи, лікував зуби тощо. У нього, єдиного доктора на Покутті, в той час був рентген, що давало змогу ставити безпомилкові діагнози.

Війна та загроза від більшовиків призвели до того, що у 1945 р. він опинився зі своєю родиною у Дрездені, де працював хірургом у кількох лікарнях столиці Саксонії.

У ніч з 13 на 14 лютого 1945 р., намагаючись рятувати життя під час операції, після оголошення повітряної тривоги він відмовився зійти до бомбосховища і загинув разом з пацієнтом та персоналом, коли в результаті кривавого бомбардування впав дах операційної палати. Лікар помер героїчно, як жив: у службі для інших. Похований на Гай-дерфрідгофі в Дрездені у спільній могилі з анестезіологом, медсестрою та хворим, які загинули разом з хірургом. Ім'я лікаря Остапа Селянського з його героїчною біографією вписано до бібліографічного довідника «Українські лікарі» (1994) [2].

Юрій Липа (1900-1944) – відомий український лікар, публіцист, один з визначних ідеологів українського націоналізму. Народився Юрій Липа 5 травня 1900 р. в м. Одеса. Він також знаний як громадський діяч, письменник, поет, автор української геополітичної концепції.

Батьком Юрія був видатний український письменник, лікар і борець за самостійність України Іван Липа – комісар Одеси від Центральної Ради (1917), міністр культів і віросповідань

Директорії УНР та автор проекту її першої Конституції (1918), міністр здоров'я уряду УНР в екзилі (1921).

Початкову освіту майбутній письменник здобув у гімназії № 4 м. Одеси. Після закінчення Новоросійського університету в 1917 р. молодий юнак робить свої перші кроки на літературній ниві – він є редактором часопису «Вісник Одеси», пише свої перші брошури: «Союз визволення України» (історія і діяльність), «Королівство Київське за проектом Бісмарка», «Носіть свої відзнаки», «Гетьман Іван Мазепа». Вступає до лав організованої полковником І. Луценком та підполковником В. Змієнком Гайдамацької дивізії, у перший курінь. Пізніше вступив до куреня Морської піхоти Збройних сил УНР, бере участь у січневих боях з більшовиками на вулицях Одеси [3].

Після вступу у місто союзних німецько-австрійських та українських частин Юрій Липа стає заступником командира одеської «Січі» Т. Яніва. В той час він редагує українську щоденну газету, видає останню, написану в Одесі, книжку «Табори полонених українців».

Вступивши у 1922 р. до Познанського університету на медичний факультет, він не полишає громадсько-політичної діяльності. Зі студентів, колишніх вояків армій УНР і ЗУНР, за його почином утворюється таємне товариство, корпорація «Чорноморе», де Юрій Липа обіймає посаду ідеологічного референта. В умовах бездержав'я українські емігранти, очолені Юрієм Липою, намагалися не лише зберегти своє національне обличчя, але й думали про майбуття України.

Юрій Липа плідно працює на літературній ниві, здебільшого з суспільно-політичної тематики. В численних виданнях з'являється друком його перша поетична збірка – «Світлість», одразу помічена критиками, які передбачали авторові велике майбутнє. Після закінчення університету в 1929 р. Юрій Липа разом з Є. Маланюком заснував літературну групу «Танк», друкуючись в альманасі «Сонцецвіт». Основними принципами групи були віра в Україну, орієнтація на Європу, стильова самобутність та боротьба з провінційністю. Ці ідеї пронизують другу збірку поезій Юрія Липи 1931 р. – «Суворість».

На шпальтах «Вісника» він друкував ряд літературознавчих статей, в яких дає оцінку українській літературі та визначає головні напрямки її розвитку в майбутньому. У Варшаві в 1934 р. вийшов друком роман письменника: «Козаки в Московії». Наступного року він видав збірку літературознавчих есе під назвою «Бій за українську літературу». Юрій Липа досяг

цілісного бачення цінностей української культури та визначив її майбутні завдання як незалежної і важливої частини світової цивілізації. В 1936 р. він видав три томи новел «Нотатник» на тему національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Героїчний характер інтелігента патріота масштабно описано в новелах «Кам'янець столичний» та «Гринів». Письменнику вдалося створити образ героя нового типу – інтелігента, безмежно відданого ідеї, цілеспрямованого й діяльного.

Персонажі письменника – люди витонченої душевної організації, високого інтелекту, природні провідники, європейські герої, а водночас – типові представники свого народу. До того ж, у тому ж році письменник видав дві політичні праці – «Українська доба» й «Українська раса», в яких проаналізував політичні доктрини Європи ХХ століття.

Найповніше ідейно-філософські погляди Ю. Липи розкриті в його «усеукраїнській трилогії» – «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940) та «Розподіл Росії» (1941). В цих працях Юрій Липа постає як теоретик сучасної української геополітики.

У 1940 р. у Варшаві Юрій Липа, Лев Биковський та Іван Шовгенів заснували Український Чорноморський інститут для дослідження політичних та економічних проблем майбутньої незалежної України. Протягом 1940–1942 рр. інститутом було видано 40 праць. Вчені планували перенести інститут до Одеси після відновлення державності, проте війна завадила реалізації цієї ідеї, хоча Юрій Липа у 1942 р. навіть намагався організувати видання наукових збірників в Одесі.

Після переїзду влітку 1943 р. до Яворова (Львівська область) Юрій Липа став одним із активних учасників українського руху Опору. Працюючи як лікар, організував підпільні курси з підготовки медичних кадрів для Української Повстанської Армії, готував тексти листівок та відозв до населення і німецьких солдат. Постать Юрія Липи була настільки значущою, що 1943 р. його діяльність помітили у вищому державному проводі фашистської Німеччини. За наказом Адольфа Гітлера Ю. Липу було перепроваджено до Берліна, тому що, на думку правителів Німеччини, він був найбільшим українським ідеологом-державником. Йому було запропоновано очолити маріонетковий уряд України. Однак Юрій з гідністю відкинув цю ганебну пропозицію. І, на диво, залишився живим [4].

З липня 1944 р. лікар Ю. Липа – інструктор першої Старшинської школи УПА в Карпатах. Помітили його і радянські

спецслужби, з лабет яких вирватись славетному лікарю і поетові не пощастило. 19 серпня 1944 р. Юрій Липа був захоплений підрозділом НКВС в селі Іваники, Яворівського району, а на світанку 20 серпня 1944 р. Юрія Липу було по-звірячому замордовано в с. Шутова Яворівського району, що на Львівщині. Похований в с. Бунів, Яворівського району.

Як поет Юрій Липа мав глибоко закорінені християнські переконання: «Ось лиця всіх до Тебе, Боже, / Звертаються в молитві й ждуть; / Ти вивів нас на роздорожжя, / Щоб ми пізнали праву путь» («В покорі просять покоління...». Поезія. С. 15); «Пребудь в мені! Вже ближче ночі тінь / І тьма – густіша. Боже, в далечинь / Відходять блага й сили помічні, – / Безпомічному поможи мені! («І прийде час». Поезія. С. 24) [5].

Як громадський діяч, лікар і політик Юрій Липа писав: *«Вони прийдуть до тебе, вступлять до твоєї хати, обіцятимуть тобі різні вольності, і одного тобі не дадуть – право самостійно володіти твоєю землею, великою Україною. А пізнаєш ти їх лише по тому, що вони будуть говорити до тебе не твоєю, а московською мовою»* [4].

Ці троє лікарів, а саме: Мар'ян Панчишин, Остап Селянський та Юрій Липа любили понад усе Бога, Україну та український народ і втілювали у своєму житті слова Христові: «усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших – ви Мені зробили» (Мт. 25, 40) та «Ніхто неспроможен любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає» (Ів. 15, 13). Служачи хворим вони служили самому Господу: «Бо Я голодував, і ви дали Мені їсти; мав спрагу, і ви Мене напоїли... був хворий, і ви навідались до Мене» (Мт. 25,35-36).

Література

1. Білинський Б. Професор Мар'ян Панчишин – лікар і громадянин. *Лікарський збірник*. Нова серія. Т. І. Наук. т-во ім. Т. Шевченка у Львові, Лікарська комісія; ред. кол. Я. Гнатікевич та ін. Львів, 1991. С. 89–94.

2. Ходацький А. Доктор Селянський. Переклад Тадея Карабовича (Польща) за участі лауреата Шевченківської премії письменниці Віри Вовк (Бразилія) та мисткині Зої Лісовської (Швейцарія). Вроцлав: Lena, 2015.

3.<https://onlyart.org.ua/biographies-poets-and-writers/lypa-yurij-biografiya/>

4. Липа Юрій. Призначення України. Львів: Просвіта, 1992. 270 с.

УДК 61:378.4(091)(092)(477.83)

**ЮРІЙ ЛИПА КРІЗЬ ПОГЛЯД НАУКОВЦІВ ТА ВИПУСКНИКІВ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**

Палько Христина,

*завідувачка сектору читальних залів відділу обслуговування
навчальної літератури наукової бібліотеки ДНП «Львівський
національний медичний університет імені Данила Галицького»*

Дедишина Лариса,

*редакторка 1 категорії інформаційно-бібліографічного відділу
наукової бібліотеки ДНП «Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).*

Стаття присвячена аналізу доробку науковців Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, які присвятили свої праці дослідженню життя і творчості видатного українського мислителя, письменника, лікаря та геополітика Юрія Липи. Розглянуто багатогранність його діяльності як медика, публіциста, філософа та ідеолога українського націоналізму. Особливу увагу приділено ролі університету у вшануванні та науковому вивченні спадщини Липи, зокрема заснуванню дискусійного Клубу імені Юрія Липи. Проаналізовано ключові дослідження таких науковців ЛНМУ, як Олександр Кіцера, Ірина Даценко, Звенислава Гельнер, Аретій Кравець та Галина Шипка, які розкрили різні аспекти його діяльності: фітотерапію, гігієну, геополітичну думку, християнські мотиви та особистісні стосунки.

Ключові слова: Юрій Липа, Львівський національний медичний університет, медична спадщина, фітотерапія, геополітика, український націоналізм, наукові дослідження.

The article analyzes the contribution of scholars from Danylo Halytsky Lviv National Medical University to the study of the life and work of the prominent Ukrainian thinker, writer, physician, and geopolitician Yuriy Lypa. The versatility of his activities as a physician, publicist, philosopher, and ideologist of Ukrainian nationalism is examined. Special attention is paid to the university's role in honoring and scientifically studying Lypa's heritage,

particularly the establishment of the Yuriy Lypa Discussion Club. Key studies by LNMU scholars such as Oleksandr Kitsera, Iryna Datsenko, Zvenyslava Helner, Aretiy Kravets, and Halyna Shypka are analyzed, revealing various aspects of his work: phytotherapy, hygiene, geopolitical thought, Christian motives, and personal relationships.

Keywords: *Yuriy Lypa, Lviv National Medical University, medical heritage, phytotherapy, geopolitics, Ukrainian nationalism, scientific research.*

125-річчя від дня народження Юрія Івановича Липи - визначного українського мислителя, письменника, лікаря й геополітика - стало знаковою подією для наукової спільноти знову звернутися до його постаті. Це спонукало до глибшого переосмислення його поглядів в сучасному контексті. Унікальність Юрія Липи полягає у синтезі його медичних, філософських і національно-політичних ідей. Як лікар він заклав основи української фітотерапії, як публіцист і мислитель – став одним із головних теоретиків українського націоналізму, як філософ – осмислював майбутнє України у глобальному контексті.

Особливе місце у вшануванні постаті Юрія Липи посідає Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького. Починаючи з 1990-х років, саме тут було закладено традицію глибокого дослідження його спадщини. 13 грудня 1991 року було засновано дискусійний Клуб імені Юрія Липи. Це стало важливою подією в інтелектуальному житті університету. Ініціатива належала викладачам та студентам, які прагнули формувати українське медичне середовище не лише за фаховими, а й за національними та духовними ознаками. Основна мета клубу полягала у популяризації української мови в медицині, вивченні національної історії, а також морально-етичному вихованні молоді на прикладі постатей, подібних до Юрія Липи. Клуб проводив засідання, конференції, зустрічі з істориками та митцями, що дало поштовх до систематичного вивчення його спадщини. Таким чином, дискусійний Клуб імені Юрія Липи відіграв роль «спускового механізму» для інтенсифікації наукових пошуків, спрямованих на повне та об'єктивне висвітлення постаті Липи очима львівських медиків.

Метою статті є представлення доробку науковців ЛНМУ імені Данила Галицького у вивченні життя і творчості Юрія Липи.

Юрій Липа залишив вагомий слід в історії української культури, медицини та політичної думки. Його творчість охоплює широке коло тем: від поетичних збірок і публіцистики до ґрунтовних медичних та геополітичних праць. Як військовий лікар і дослідник рослинних ліків, він стояв біля витоків фітотерапії в Україні. Як мислитель – запропонував геополітичну концепцію, засновану на ідеї органічного розвитку держави. Його погляди та діяльність є актуальними і сьогодні, особливо в контексті боротьби за українську ідентичність.

Одним із найактивніших і найглибших дослідників спадщини Юрія Липи серед науковців ЛНМУ імені Данила Галицького є Олександр Кіцера, доктор медичних наук, професор, дійсний член НТШ, почесний член УЛТ [8, с. 182]. У його працях простежується комплексний підхід до вивчення Липи як фітотерапевта, лікаря УПА, письменника і духовного провідника [4, 6]. Серед найвагоміших напрямків його досліджень – фітотерапевтична практика Юрія Липи в польський період, його діяльність в умовах війни, духовні та християнські мотиви творчості [3].

Особливої уваги заслуговує повість «Ясна зброя Юрія Липи» опублікована у книзі «Лицарі пера і скальпеля» (2011), де через форму новел розкриває глибину особистості Липи [5]. Ця повість має водночас історичну і художню цінність, бо базується на унікальних свідченнях і документах, зокрема з архіву Павла Пундія, лікаря-емігранта та історика медицини, а також на матеріали та спогади сучасників Юрія Липи. У кожній із 12 новел читач отримує не лише фактологію, а й глибоке етичне послання про жертовність, покликання лікаря та незламність духу. Професор Кіцера також висвітлює взаємозв'язок між релігійними переконаннями Липи та його баченням здоров'я, як гармонії тіла, душі та духу.

Суттєвий вклад у дослідження медичних аспектів творчості Юрія Липи зробила Ірина Даценко, професорка, багаторічний завідувач кафедри загальної гігієни з екологією (1970-1999) та декан санітарно-гігієнічного факультету Львівського медичного інституту, дійсна членкиня НТШ, голова лікарської комісії НТШ, почесна членкиня УЛТ [8, с. 175]. Вона глибоко розкриває зміст та значення його першого підручника «Фітотерапія» (1933), що є однією з найважливіших медичних праць Липи. Її ключова праця «Наукова і лікувальна діяльність доктора Юрія Липи» [1]. У цій статті Ірина Даценко простежує, що Липа базував свої знання не лише на традиціях народної медицини, а й на

ґрунтовному вивченні біохімічних властивостей рослин, клінічних спостереженнях і практичному досвіді. Його підхід до фототерапії був комплексним – з урахуванням психоемоційного стану пацієнта, способу життя, харчування, духовного настрою. Професор Даценко також акцентувала, що книга Липи написана простою українською мовою, доступною широкому загалу, і стала першою фаховою працею такого роду в українській медичній термінології.

Важливим доповненням до медичного і наукового портрета Юрія Липи є дослідження Звенислави Гельнер, лікаря-терапевта, доцента кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб, дослідниці історії української медицини. Її стаття «Вона завжди була поруч» про життя і творчість Галини Захаріясевиц-Липи, дружини Юрія, демонструє жіночий вимір в історії Липи [2]. Дослідження Гельнер не лише підтверджує, що Галина була «вірною соратницею» та «духовним партнером», а й деталізує, як їх поєднала глибока свідомість національної мети, спільні ідеали та велика любов до Бога та України. Особливо цінним є внесок Гельнер у висвітлення самовідданої праці Галини щодо збереження архівної спадщини Липи (його рукописів, листів, спогадів) після його трагічної загибелі. Незважаючи на особисті випробування, арешти та заслання, Галина Захаріясевиц-Липа залишалася незламною, ніколи не зрадивши пам'ять чоловіка та його ідеї. Дослідження Звенислави Гельнер уможливорює краще зрозуміти умови, в яких формувалися ідеї Липи та здійснювалась його діяльність, демонструє важливість ролі найближчого оточення у становленні та збереженні спадщини видатних постатей.

У публікації Аретія Кравця, лікаря-радіолога, дослідника історії української медицини, «Воїн без однострою та шолома» Юрій Липа розглядається в ключі його глибокої посвяти та специфіки боротьби. Автор акцентує, що Липа був «вояком духу», а його інструментом боротьби була не зброя, а слово, лікарська практика і геополітична думка[7]. Автор переконливо розкриває, що Липа не просто боровся за державу – він її формував в уяві, у текстах, у медицині, у щоденному служінні. Особливо цінним є наголос Кравця на тому, що боротьба письменника була насамперед духовною, адже він розумів, що без духовного відродження нації її фізична і політична свобода є неможливою. Це поглиблює розуміння його християнських мотивів, вже згаданих у дослідженнях інших науковців.

Незважаючи на трагічну смерть Липи від рук НКВС у 1944 році, Артерій Кравець підкреслює, що його ідея не була знищена, адже вона продовжувала жити в учнях, книгах і народній пам'яті. Дослідження Кравця таким чином демонструє не лише історичну значущість Липи, а й його непересічну роль як візійонера та провідника, чиї ідеї залишаються живими та актуальними для сьогодення.

Значну популяризаторську роботу здійснила Галина Шипка, лікар-офтальмолог, авторка монографії «Юрій Липа – пророк» [9]. Її дослідження стосується не лише історії, а трансформаційної сили Липи як фігури для сучасної України. Її дослідження виходить за межі суто історичного аналізу, зосереджується на трансформаційній силі Липи як постаті для сучасної України.

Шипка Г. всебічно розкриває багатогранність Липи – не лише як лікаря та геополітика, а й як поета, філософа, ідеолога та містика, що дає цілісне уявлення про його особистість. Особливу увагу вона приділяє пророчому дару та візійнерському баченні майбутнього України, підкреслює, що Липа прагнув бачити її могутньою державою, побудованою на християнських засадах. У своїй праці авторка акцентує на глибокому духовному стрижні світогляду Липи, який розглядав своє життя і діяльність, зокрема лікарську практику, як служіння Богові та українському народу.

Таким чином, Галина Шипка допомагає наблизити Юрія Липу до сучасного читача, представляє його не просто як історичну постать, а вічний символ українського шляху – медичного, духовного, національно-державницького. Її робота демонструє, що ідеї митця, незважаючи на його трагічну загибель, залишаються живими та актуальними, продовжують формувати національну свідомість.

Наукова спільнота АНМУ ім. Данила Галицького зробила вагомий внесок у вивчення, популяризацію та осмислення постаті Юрія Липи. Праці охоплюють як медичний, так і філософський, духовний і культурний виміри його спадщини. Дослідники сформували цілісний образ Липи – не лише як фахівця, але як глибоко віруючої, національно свідомої та жертвовної особистості. Ці розвідки мають не лише історичне значення, а й прикладне – у сфері медичної етики, фітотерапії, духовного лідерства та формування української ідентичності. Постаті, подібні до Юрія Липи, потребують подальших міждисциплінарних досліджень.

Література

1. Даценко І. І. Наукова і лікувальна діяльність доктора Юрія Липи / І. І. Даценко. *Лікарський збірник*. Нова серія. Львів; Чикаго, 2005. Т. XIV. С. 136–148.
2. Гельнер З. Вона була поруч / З. Гельнер. *Лікарський збірник*. Нова серія. Львів; Чикаго, 2001. Т. IX. С. 170–175.
3. Кіцера О. Християнські мотиви у творах Юрія Липи / О. Кіцера. *Лікарський збірник*. Нова серія. Львів; Чикаго, 2001. Т. IX. С. 76–78.
4. Кіцера О. Іван Липа - лікар, літератор, громадський і політичний діяч / О. Кіцера. *Народне здоров'я*. 1999. № 2. С. 5.
5. Кіцера О. Ясна зброя Юрія Липи / О. Кіцера. *Лицарі пера і скальпеля*. Вип. 1. Музи з лікарським саквояжем. Львів, 2011. С. 129–167.
6. Кіцера О., Миколишин Л. Юрій Липа - український лікар / О. Кіцера, Л. Миколишин. *Лікарський збірник*. Нова серія. Львів; Чикаго, 2001. Т. IX. С. 46–51.
7. Кравець А. Воїн без однострою та шолома / А. Кравець. *Лікарський збірник*. Нова серія. Львів; Чикаго, 2001. Т. IX. С. 193–195.
8. Лікарська комісія Наукового товариства ім. Шевченка (1898–2023): матеріали до біографічного словника дійсних членів / автори-упоряд.: М. Надрага (керів. групи), С. Васільєва, Л. Дедишина, О. Канчалаба, Б. Кріль, Х. Палько, В. Фальшовник, Я. Щоголева; наук. ред. В. Чоп'як ; керів. проекту М. Надрага; Наукове товариство ім. Шевченка, Лікарська комісія; Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького, Наукова бібліотека. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2023. 280 с.
9. Шипка Г. Юрій Липа - пророк. Львів: Каменяр, 2014. 18 с.

УДК 94(477) + 61(091) + 929Липа + [001.891:61]

ІДЕЇ ЮРІЯ ЛИПИ У СФЕРІ ФІТОТЕРАПІЇ: НА ПЕРЕТИНІ МЕДИЦИНИ, ІСТОРІЇ Й КУЛЬТУРИ

Подкупко Тетяна,

Кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри
суспільних наук Одеського національного медичного
університету (м. Одеса, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-3947-9656>

У дослідженні висвітлено маловідомі аспекти наукової та практичної діяльності Юрія Липи у сфері фітотерапії. Проаналізовано основні праці дослідника, зокрема його останню прижиттєву публікацію «Ліки під ногами» (1943), у якій

обґрунтовується цінність рослинних засобів у лікуванні хронічних захворювань в умовах дефіциту медикаментів. Розглянуто витoki зацікавлення автора природною медициною, вплив військових подій 1919 року на його світогляд, а також концепцію лікаря як гуманіста й охоронця народної традиції. Дослідження актуалізує питання застосування місцевої фітотерапії в умовах воєнного часу, економічної кризи та глобальних викликів у сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: Юрій Липа, фітотерапія, лікарські рослини, народна медицина, «Ліки під ногами», історія медицини, гуманістична медицина.

The report highlights the lesser-known aspects of the scientific and practical work of Yurii Lypa in the field of phytotherapy. It analyzes his major works, especially his last lifetime publication «Medicines under One's Feet» (1943), which emphasizes the value of herbal remedies for treating chronic diseases during times of medicine shortages. The study explores the origins of Lypa's interest in natural medicine, the impact of the 1919 military events on his worldview, and his vision of the doctor as a humanist and guardian of folk tradition. The research draws attention to the relevance of local phytotherapy in wartime conditions, during economic crises, and amid global public health challenges.

Keywords: Yurii Lypa, phytotherapy, medicinal plants, folk medicine, Medicines under One's Feet, medical history, humanistic medicine.

Під час повномасштабного вторгнення особливої актуальності набуває проблема надання медичної допомоги в умовах обмежених ресурсів, зруйнованої інфраструктури та постійної загрози життю мирного населення й військовослужбовців. У таких надзвичайних обставинах актуалізується необхідність звернення до альтернативних, зокрема фітотерапевтичних, засобів підтримки здоров'я, які ґрунтуються на багатовіковому досвіді народної традиційної медицини та наукових розробках минулого. У цьому контексті значну наукову й практичну цінність становить спадщина Юрія Липи (1900–1944) - українського лікаря, публіциста, мислителя, одного з ідеологів українського державницького руху міжвоєнного періоду. У своїх медичних працях Ю. Липа систематизував знання про лікувальні властивості лікарських рослин, поєднуючи емпіричний досвід із науковим аналізом. Його підхід до фітотерапії є міждисциплінарним: на перехресті

медицини, етнографії, екології та філософії і демонструє цілісне бачення здоров'я як біоетичного й культурного феномена.

Метою дослідження є аналіз фітотерапевтичних праць Юрія Липи у контексті сучасних викликів для української медицини в умовах воєнного стану та виявлення потенціалу їхнього практичного застосування в екстремальних обставинах. З'ясувати міждисциплінарний характер підходу Ю. Липи до природного лікування засобами рослин, оцінити можливості адаптації фітотерапевтичних знань до потреб українського суспільства в умовах повномаштабного вторгнення та післявоєнної відбудови системи охорони здоров'я.

Багаторічні дослідження Ю. Липи з фітотерапії, як теоретичні, так і практичні, було викладено ним у працях «Вереді в старшій віці до гоєння», «Зелолічництво в хворобах переміни матерії», «Значення рослинних ліків у лікуванні діабету», «Історія зелолічництва», «Лікування хронічних хвороб зелами», «Лікування рослинними середниками», «Лічнічі рослини в давній і сучасній українській медицині», «Рослини в лікуванні», «Рослини проти полового безсилля», «*Simphytum Asperum* Lер в відживляюванню дітей», «Фітотерапія: рослинні середники лічнічі», «Фітотерапія хворіб органів травлення», «Цілющі рослини в давній і сучасній медицині» [3, с. 44].

Остання прижиттєва медична праця Ю. Липи - «Ліки під ногами» була опублікована в 1943 р. В рецензії зазначалося: «Саме ім'я д-ра Ю. Липи, відомого науковця і практика з ділянки зелолікування, з під пера якого вийшло багато цінних праць, є запорукою вартості цієї книжки... В сучасну воєнну пору, коли так трудно дістати відповідні добрі ліки, книжка ця може віддати значні прислуги і хворим. і лікарям... До цілої низки рослин автор застосовує зовсім новий підхід і дає багато нових даних маловідомих і досі ніде не надрукованих, що безперечно є цінним внеском в науку про зелолікування...» [1, с. 3]. З часом книжка була перевидана в діаспорі (1955, 1962) та в Україні (1991, 1996, 2001), і досі не втратила своєї цінності та актуальності.

У вступі до книги «Ліки під ногами» Ю. Липа окреслює особисту мотивацію щодо вибору фаху лікаря, пов'язуючи її з безпосереднім досвідом, набутим під час служби в українській армії у 1919 році в Кам'янці-Подільському. Він з гіркотою констатує катастрофічний стан медичного забезпечення у війську, де лікарі були практично безсилі через брак елементарних засобів для лікування поранених і хворих.

Ситуація повної відсутності протикровотечових засобів, жарознижувальних препаратів, антисептиків та протималярійних медикаментів, таких як хінін, змусила Липу замислитися над можливістю використання вітчизняних природних ресурсів як альтернативи імпортованим лікарським препаратам: «...Не було чим лікувати хворих і ранених. Не було чим гальмувати кровотечі, обнижувати гарячку, гоїти запалені кишки і рани. Може, є щось таке, що б замінило хіну з далекої Ост-Індії, або заморські тинктури, або фабричні витвори Заходу? Нехай би замінило хоч частково, але все ж і це багато б значило» [1, с. 4-5].

Яскраві юнацькі спогади, травматичний досвід, на думку самого Юрія Липи, стали вирішальними у виборі медичної професії: «По Кам'яниці пішов я на медицину» [1, с. 5].

У своїх спогадах Липа критично оцінює характер медичної освіти того часу. За його спостереженнями, підготовка лікарів була зосереджена переважно на діагностиці, тоді як лікування покладалося переважно на фармацевтів. Такий поділ відповідальності призводив до того, що лікар перетворювався на посередника між пацієнтом і фармацевтичною промисловістю. Пошук ефективної «схеми лікування», як правило, зводився до рутинного призначення вже апробованих засобів. У випадках неефективності терапії, лікар опинявся у глухому куті й, за словами Ю. Липи, прагнув більше не бачитися з пацієнтом, що свідчило про глибоку кризу медичної практики, залежної від імпортованих засобів і шаблонних підходів.

Усе це підштовхнуло Ю. Липу до розробки власної концепції фітотерапії, основаної на поєднанні природних лікувальних засобів і клінічного досвіду, а також на ідеї медичної самодостатності як важливої складової національної безпеки.

Вже на ранньому етапі своєї медичної освіти Юрій демонстрував аналітичне мислення, спроможне до критичної оцінки поширених клінічних практик. За його спостереженнями, значна частина лікарів діяла за усталеними шаблонами: призначення лікування залежало не лише від діагнозу, а й від індивідуальних звичок і професійних переконань конкретного фахівця. Сам Липа з іронією згадував, що міг передбачити, які саме препарати призначить той чи інший лікар, навіть не знаючи конкретної клінічної ситуації [1, с. 7].

Під час навчання в медичному університеті, мешкаючи в помешканні працівника залізниці, Липа став свідком

ефективного використання фітотерапії у побутових умовах. Господар, який страждав на шлункову недугу, лікувався відваром лікарських рослин, що викликало подив у майбутнього медика, адже застосування «простих» засобів виявилось результативним. Пізніше, коли один із друзів Липи захворів, а жоден із відомих лікарів не зміг встановити ефективний протокол лікування, він пригадав той досвід і використав фітотерапевтичний засіб, який сприяв одужанню пацієнта. Саме з цього часу фітотерапія перетворилася для Ю. Липи на сферу системного дослідження.

У подальшому Липа активно поглиблював свої знання, звертався до фахової літератури, народної медицини, етнографічних джерел та особистого спілкування з досвідченими фахівцями. Особливу роль у формуванні його підходу до фітотерапії відіграв знайомий фармацевт, який мав значний міжнародний досвід і подорожував країнами Європи, Близького Сходу та Азії, збирав знання про використання лікарських рослин у традиційних медичних системах.

Свою лікарську практику Юрій Липа розпочав як соціальний медик, обслуговував малозабезпечені верстви населення, зокрема безпритульних, людей у складних життєвих обставинах, мешканців міських нетрів. На його дільниці перебувало до 8-12 тисяч осіб. У цих умовах Липа розпочав пошук альтернативи дорогим фабричним препаратам, систематично випробовуючи ефективність лікарських рослин. У результаті багаторічної практики, що охопила десятки тисяч клінічних випадків, він сформував комплекс перевірених фітотерапевтичних методик. Найвищу ефективність ці засоби демонстрували при лікуванні хронічних захворювань.

Крім практичного аспекту, Юрій Липа провів масштабне дослідження історії застосування лікарських рослин як у вітчизняній традиції, так і в міжнародному контексті. Його підхід до фітотерапії був міждисциплінарним: він поєднував знання з галузі медицини, історії, фармакології, ботаніки та етнографії, що дозволяє розглядати його працю як вагомий внесок у розвиток гуманітарної медицини.

Вивчення лікувальних властивостей рослин має глибокі доісторичні витоки і, ймовірно, розпочалося як побічний результат пошуку їжі. Згодом, поряд із харчовими характеристиками, люди звернули увагу на потенційний лікувальний ефект окремих представників флори. Формування навичок застосування рослин у лікувальних цілях відбувалося

переважно емпіричним шляхом, за участі інтуїтивного, а подекуди й інстинктивного механізму. Такий природний інстинкт збережено й у сучасних тварин, включно з домашніми.

Накопичені знання передавалися між поколіннями, формували тяглу традицію фітотерапії. За підрахунками дослідників, у світі нараховують близько 15 тисяч лікарських рослин, із яких кілька сотень ростуть на території України [1, с. 42].

Значне розширення переліку засобів рослинного лікування в давнину відбулося за участі арабських вчених, які внаслідок широких контактів від Київської держави до Китаю, від Ірану до Індії, Західної Європи й Скандинавії акумулювали у своїх працях близько 1500 препаратів, з яких 90% були рослинними. Всі європейські країни доповнили цю спадщину власними фітотерапевтичними традиціями, що сприяло появі гербаріїв, у тому числі й у козацько-гетьманській Україні. Як підкреслював Ю. Липа, українці мають глибоко вкорінені, одні з найдавніших на південному сході Європи традиції рослинного лікування [1, с. 15].

Центральною ідеєю в обґрунтуванні використання лікарських рослин, на думку Липи, була концепція так званої «життєвої сили». Саме тому основне завдання медиків та фармакологів полягало у вилученні з рослини біологічно активних компонентів, які несуть зцілення. Науковий прорив у цій сфері відбувся лише на початку XIX ст., коли було розроблено методи екстрагування алкалоїдів, глікозидів та інших фармакологічно активних речовин. Посилення інтересу до лікарських рослин мало місце і в роки Першої світової війни, коли брак ресурсів змусив держави організовувати системний збір, переробку та стандартизацію рослинної сировини [1, с. 37].

Юрій Липа наполягав, що жоден препарат, який хоча б раз довів свою ефективність, не може бути відкинтий без ретельного дослідження. При цьому він підкреслював важливість не лише знань, а й етичного підходу до заготівлі лікарських рослин: «треба любити природу й рослини». За його спостереженнями, надземні частини рослин накопичують більше цілющих соків під час повного місяця, тоді як підземні – на спаді. Подібні міркування, ще за часів «зелярів» (народних травознавців), мали статус народних знань, однак згодом більшість отримали наукове підтвердження.

Однією з ключових ідей Липи було переконання, що завдання хіміків полягає не в розкладанні рослини на хімічні

компоненти, а в збереженні її цілісної структури та максимально повному збереженні цілющих властивостей свіжої рослини. Він зазначав, що рослини, використовуючи мінімальну кількість енергії, здатні генерувати біоенергію високої інтенсивності, що й пояснює їхню лікувальну дію.

Збір лікарських рослин, на переконання Ю. Липи, є не просто практикою, а творчим актом, важливим для всієї національної культури. Заготівля повинна здійснюватися не задля комерційного зиску, а на добровільних засадах – з метою оздоровлення співвітчизників. При цьому необхідно дотримуватися принципу ощадливого використання природних ресурсів. Липа вважав, що готувати спеціальних заготівельників не варто – це можуть бути представники різних професій, які щиро люблять свою місцевість і мають внутрішній зв'язок з природою [1, с. 98].

На його думку, людина є втіленням ідеального творіння, а завдання лікаря – не лише вилікувати недугу, а організувати життя пацієнта так, щоб воно стало більш гармонійним і повноцінним. Хвороба, в його уявленні, є виявом порушення внутрішньої досконалості, і після лікування пацієнт має не просто одужати, а змінити спосіб життя, базуючи його на принципах здоров'я, родинної злагоди та гармонії з довкіллям [1, с. 99].

Юрій Липа наголошував, що лікар, який глибоко розуміє цінність лікарських рослин, не лише підвищує власний фаховий авторитет, а й виконує важливу громадянську місію. Він обстоював необхідність створення науково-дослідного інституту лікарських рослин, який мав би об'єднати сучасні досягнення науки з історичними й культурними традиціями фітотерапії в Україні.

Досвід історичного використання лікарських рослин засвідчує виняткову роль фітотерапії як складника медичної культури людства. Застосування природних засобів лікування, що бере початок у глибокій давнині, виявляється традицією, яка розвивалась упродовж тисячоліть як в усному, так і в писемному форматі – від міфів, гербаріїв і лікарських порад до наукових трактатів.

Юрій Липа у своїй філософії фітотерапії поєднав науковий підхід із глибокою гуманістичною позицією. Він підкреслював необхідність цілісного бачення рослини не лише як сукупності хімічних компонентів, а як живого організму, що перебуває у тісному зв'язку з біоритмами природи. Цей підхід набуває

особливої актуальності в умовах сучасної екологічної кризи та зростання інтересу до природної медицини.

Особливе значення має й соціальний аспект, на якому наполягав Липа: залучення широких верств населення до збирання лікарських рослин не як промислу, а як усвідомленої культурної місії. Така діяльність здатна не лише зберегти унікальні біоресурси, а й сприяти формуванню екологічної свідомості та національної ідентичності.

Фітотерапевтична спадщина українського народу, зокрема й наукові концепції Юрія Липи, мають вагоме значення для розвитку сучасної медицини, фармакології та природознавства. Створення наукових установ, присвячених вивченню лікарських рослин, сприятиме інтеграції традиційних знань у систему сучасної охорони здоров'я та посиленню біомедичної незалежності держави.

Література

1. Липа Ю. Ліки під ногами: про лікування рослинами. Київ: Україна, 1996. 107 с.

2. Липа Ю. І. Твори в 10 т. Додатковий том в 6 кн. Кн. 1. «Три брати» Юрія Липи: біо-бібліографічне дослідження творчої спадщини / упоряд. С. Кучеренко; ред. Д. Сапіга. Львів: Каменяр, 2017. 304 с.

3. Подкупко Т. Дослідження Юрія Липи в галузі фітотерапії «Ліки під ногами». *Десяті Липівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24-25 вересня 2020 р.)*. Івано-Франківськ: ІФНМУ, 2020. С. 44-48.

УДК [94(477:100):929 С.Гайдучок] «1890/1976»'

СТЕПАН ГАЙДУЧОК: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗДОБУТКИ У ЦАРИНІ ТІЛОВИХОВАННЯ

Сова Андрій,

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри олімпійської освіти Львівського державного
університету фізичної культури імені Івана Боберського*

У публікації на основі різнопланових джерел досліджено внесок С. Гайдучка у розвиток фізичного виховання і спорту у Львові та Галичині у першій половині ХХ ст., зокрема звернено увагу на його спортивній діяльності; наголошено на важливій роботі як співзасновника та активного члена руханкових і спортивних гуртків, клубів, товариств, організатора свят, імпрез, показових виступів,

змагань; проаналізовано учительську та викладацьку діяльність; висвітлено творчу спадщину з різних аспектів тіловиховання.

Ключові слова: Степан Гайдучок, Іван Боберський, українське тіловиховання, Галичина, Львів, руханка (фізичне виховання), змаг (спорт), націєтворення.

The publication, on the basis of various sources, explores the contribution of S. Haiduchok to the development of physical education and sports in Lviv and Galicia in the first half of the twentieth century, in particular, attention is paid to his sports activities; emphasises the important work as a co-founder and active member of physical education and sports circles, clubs, societies, an organiser of holidays, performances, demonstrations, competitions; analyses teaching and lecturing activities; highlights the creative heritage on various aspects of body education.

Key words: Stepan Haiduchok, Ivan Boberskyi, Ukrainian body education, Galicia, Lviv, rukhanka (physical education), zmah (sport), nation-building.

13 березня 2025 р. минає 135 років від дня народження Степана Гайдучка – професора українського тіловиховання, громадського та культурно-просвітнього діяча, журналіста, редактора, фотомитця, вояка Галицької армії, спортсмена, одного з перших українських фахівців з фізичного виховання і спорту, учня і послідовника «Батька українського тіловиховання» Івана Боберського, поціновувача української старовини. Він як і Юрій Липа був одним із націєтворців першої половини ХХ ст. Перш за все проводив фізичний гарт української молоді 1910–1940-х рр. У запропонованій статті вперше в українській історіографії проаналізовано теоретичні та практичні здобутки С. Гайдучка у царині українського тіловиховання у першій половині ХХ ст.

С. Гайдучок народився 13 березня 1890 р. у селі Підтемному (тепер Львівський р-н Львівської обл.) у сім'ї Степана та Марії. Хрещений і миропомазаний у церкві с. Підтемного. Хресні батьки: Василь Дикий та Євдокія – дружина Семена Сеньківа, повитуха – Марія Маковська; охрестив і мирував місцевий парох Євстахій Мерунович. У 1890–1901 рр. він проживав з родиною у селах Підтемному та Семенівці (тепер Львівський р-н Львівської обл.). У 1901–1910 рр. С. Гайдучок навчався в Академічній гімназії у Львові [2; 6]. У 1904/5 н. р. він, окрім обов'язкових предметів, відвідував по понеділках необов'язкові уроки гімнастики (руханки), які проводив Іван Боберський [3]. Він із класу в клас демонстрував усе кращі результати з цього предмета. Так, за 1904/5 н. р. С. Гайдучок був «дуже добрий», перше півріччя 1905/6 н. р. – «добрий», друге – «відзначаючий», перше півріччя 1906/7 н. р. – «відзначаючий», за 1907/8 н. р. – «відзначаючий з замилюванем до предмету», за 1908/9 н. р. – «дуже добрий з особливим замилюванем», за 1909/10 н. р. – «дуже добрий». Саме знайомство з руханкою і

проф. І. Боберським вплинуло на все подальше його життя – він захопився цим предметом, почав спеціалізуватися у цій сфері, а згодом став учителем гімнастики й викладав її аж до виходу на пенсію 1954 р. [6].

Спортсмен. С. Гайдучок займався практично всіма видами спорту, які на той час розвивалися в Галичині: копаний м'яч (футбол), лещетарство (лижний спорт), легка атлетика, гаківка (хокей), ситківка (великий теніс), відбиванка (волейбол), совгарство (ковзанярський спорт), туристика (туризм), піднімання і двигання тягарів (важка атлетика), джіу-джітсу та ін. [4; 6; 7]. Збереглося чимало фотографій, де він як змагун (спортсмен) на змаганнях з цих видів спорту упродовж 1909–1914 рр. Його спортивна кар'єра закінчилася з початком Першої світової війни.

Співзасновник руханкових і спортових гуртків, клубів, товариств, активний член існуючих організацій. У 1906–1910 рр. С. Гайдучок став одним із засновників та членів «Українського спортового кружка» – першого осередку розвитку і популяризації спорту в навчальних закладах українців Галичини, який діяв на базі Академічної гімназії та її філії у Львові. У 1910 р. вступив до українського гімнастичного товариства «Сокіл-Батько» у Львові, де брав активну участь в організаційній праці до 1939 р. У 1911 р. – один із засновників спортивного товариства студентів вищих шкіл Львова «Україна»; один із засновників та член української скаутської організації «Пласт», де брав активну участь до 1930 р. Упродовж 1922–1930 рр. – член Верховної пластової ради, опікун та зв'язковий 4 куреня імені гетьмана Богдана Хмельницького, 7 пластового куреня імені князя Льва I та 43 пластового куреня імені Олега Віщого у Львові. У 1924 р. – один із засновників Українського спортивного союзу у Львові. У 1924–1939 рр. – один із засновників та почесний член (20 травня 1929 р.) Карпатського лещетарського клубу у Львові. У 1925–1939 рр. – опікун спортивного гуртка ім. П. Сагайдачного, який діяв на базі Філії Академічної гімназії у Львові. У 1927 р. – один із засновників Українського студентського спортивного клубу (УССК) у Львові. У 1932–1933 рр. – голова спортової секції УССК (заступник – Роман Шухевич) [5; 6].

Організатор свят, імпрез, показових виступів, змагань, суддя змагань.

С. Гайдучок брав активну участь в організаційній праці українських руханкових і спортивних товариств. Зокрема, в гімнастичному товаристві «Сокіл-Батько» у Львові вишколював інструкторів тіловиховання, організовував та проводив спортові змагання, руханкові покази, поїздки по сокільських осередках; один з організаторів викупу земельних ділянок у Львові для створення українського руханково-спортивного майдану («Український город») (1911–1939); I, II та III Краєвих здвигів у Львові (9–10 вересня 1911 р., 27–29 червня 1914 р., 30 червня – 2 липня 1934 р.), українських

національних комплексних спортивних змагань «Запорозьських ігрищ» у Галичині (1911–1939) тощо. У 1912 р. – учасник делегації українських соколів у VI Всесокольському злеті у Празі (29 червня – 1 липня). У 1941 р. – референт охорони спортивних споруд у відділі тіловиховання Львова.

Учительська та викладацька діяльність. У 1909–1910 рр. С. Гайдучок відбув державні студії з фізичного виховання у Празі. У 1910 р. склав державний іспит у Львівському університеті, здобувши фах учителя гімнастики (руханки), після чого отримав можливість працювати учителем фізичного виховання у школах та гімназіях з українською та польською мовами викладання. У 1910–1914 рр. – студент медичного факультету Львівського університету. У 1911–1913 рр. – учитель гімнастики (руханки) в приватній учительській жіночій семінарії, дівочій школі імені Шевченка Руського товариства педагогічного та гімназії СС Василянок у Львові. У 1922–1939 рр. – професор руханки в Філії Академічної гімназії у Львові. У 1925–1927 рр. – професор руханки в приватній єврейській гімназії Голдблат-Камерлінг у Львові. У міжвоєнний період деякий час працював професором руханки в українській учительській семінарії. У 1939–1941 рр. – організатор, завідувач та викладач кафедри фізичної підготовки у Львівському державному медичному інституті. У 1941–1944 рр. – викладач руханки в І-ій державній гімназії у Львові. У 1944–1954 рр. – старший викладач (1.08.1944–1.01.1946), доцент (1.01.1946–1947), старший викладач (1947), викладач (8.09.1947–26.08.1954) кафедри фізпідготовки Львівського державного медичного інституту. Відзначений подяками директора Львівського державного медичного інституту за проведення фізкультурно-масових заходів та високі показники в навчальній роботі (14.07.1945 р., 3.11.1953 р.), Народного комісара охорони здоров'я УРСР за роботу у справі відбудови та підготовки кадрів Львівського державного медичного інституту (4.12.1945 р.) [6].

Окрім педагогічної праці С. Гайдучок для підвищення своєї кваліфікації проходив різноманітні стажування у Львові та за кордоном. З 15 до 22 квітня 1929 р. він успішно пройшов курс фізичного виховання, який провів лікарський відділ Львівського університету. З 1 до 15 липня 1930 р. відбув студії з фізичного виховання у Відні. Вже тоді його вважали одним із найкращих українських фахівців тіловиховання міжвоєнної Галичини. У 1935 р. – учасник Першого українського педагогічного конгресу у Львові (виступав із доповіддю «Вплив фізичного виховання на вдачу нашої молоді») [1].

Автор заміток, статей, дописів, теоретико-методичних праць, присвячених різним аспектам фізичного виховання і спорту. С. Гайдучок вивчав досвід національних гімнастичних систем (англійської, німецької, шведської, французької, чеської (сокольської)). Популяризував різні види спорту серед українців Львова та Галичини.

Автор українських теоретико-методичних праць присвячених різним аспектам фізичного виховання і спорту: «Вільні вправи» (Львів, 1913 р.), «Вправи вільноруч» (Львів, 1923 р.), «103 вежі» (Львів, 1925 р.), «Вправи вільноруч, ч. 1–4» (Львів, 1927 р.), «Відбиванка» (Львів, 1930 р.), «Вправи вільноруч, ч. 5» (Львів, 1932 р.), «Свобідний дручок» (Львів, 1935 р.), «Долівкові вправи» (Львів, 1936 р.), «Вплив фізичного виховання на вдачу нашої молоді» (Львів, 1938 р.), «Пів століття сокільських видань» (Львів, 1937 р.), «Вільноручні вправи. Мужеські, жіночі й хлопячі з піснями та нотами» (Краків, 1940 р.; співавтори: Іван Боберський, Дарія Навроцька), «Долівкові вправи» (Краків, 1940 р.), «Путівник туриста по західних областях України» (1947 р., рукопис), «Погляди Івана Франка на туризм» (1949 р., рукопис) та ін. Автор понад 200 публікацій (підписувався також псевдонімами та криптонімами «Г.», «Гакстен», «Гастак Степан», «М. Т.», «Русин», «С. Г.», «Старшина УГА», «Сте», «СТЕ», «Степан на Боровім», «УСК», «УСК 1906», «УСК. 1906», «Blue bou», «Blue boy», «Blueboy», «Blue-boy» тощо) в українській та іноземній періодиці, журналах, альманахах, календарях, енциклопедіях: «Вісти з Запорожжя» (Львів), «Готові» (Львів), «Громадський Вістник» (Львів), «Діло» (Львів), «Краківські Вісті» (Краків), «Літопис Червоної Калини» (Львів), «Молоде життя» (Львів), «Народне Слово» (Львів), «Наша Батьківщина» (Львів), «Нова хата» (Львів), «Новий час» (Львів), «Рада» (Львів), «Січові Вісти» (Львів), «Сокільські Вісти» (Львів), «Сокільські Вісти» (Львів), «Спорт» (Львів), «Український Вісник» (Берлін), «Український Вістник» (Львів), «Український Пласт» (Станиславів), «Український Сокіл» (Буенос-Айрес), «Український Сокіл» (Прага), «Український Фармер» (Вінніпег) [6].

С. Гайдучок – збирач документів, матеріалів і укладач унікального фотоархіву з детальними описами, які ілюструють історію українського гімнастично-спортивного руху Галичини, участь українців у складі австро-угорської армії в Першій світовій війні та подіях Української національної революції 1917–1923 рр., легіоні Українських січових стрільців, Галицької армії; громадське, культурно-просвітне та економічне життя українців в окупованій Польщі тощо. Фотоархів Степана Гайдучка висвітлює період з кінця XIX ст. до початку 1970-х рр. [3; 6].

Помер 15 березня 1976 р. Похований на 80 полі Личаківського кладовища у Львові. Заходами Лесі Крип'якевич та родини Степана Гайдучка, яка мешкає в Австралії (мав одну доньку Богдану, яка зі своїм чоловіком Клавдієм Білінським на початку Другої світової війни емігрувала закордон), встановлено новий пам'ятник (посвячення відбулося 13 березня 2016 р.) [6].

С. Гайдучок був одним із найкращих учнів основоположника українського тіловиховання І. Боберського. Більшу частину свого життя він присвятив фізичному вихованню української молоді, розбудові руханкових і спортивних товариств, написанню різних

праць у царині тіловиховання, як і Юрій Липа, гідно виконав своє «Призначення».

Література

1. Гайдучок С. Вплив фізичного виховання на вдачу нашої молоді. *Українська тіловиховна традиція* / гол. ред. Андрій Сова. Львів, 2024. Вип. 3: 3 нагоди 150-річчя від заснування Наукового товариства імені Шевченка, 150-річчя від народження Івана Боберського та Миколи Міхновського. С. 136–141.
2. Сова А. Гайдучок Степан Степанович. *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія*. Івано-Франківськ, 2018. Т. 1: А–Ж. С. 309–310.
3. Сова А. Іван Боберський: суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність: монографія; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського; Центр незалежних історичних студій. Львів, 2019. 512 с.
4. Сова А. Розвиток пішого туризму в Галичині: досвід Степана Гайдучка. Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (24–25 жовтня 2024 року, м. Львів). Львів : ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2024. С. 290–297.
5. Сова А. Співпраця Степана Гайдучка з Туристично-краєзнавчим товариством «Плай» у Львові. *Альтернативний туризм: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (17–18 жовтня 2024 року)*. Львів: ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2024. С. 227–233.
6. Сова А. Степан Гайдучок (1890–1976): діяльність знаного українського педагога. Львів: Простір-М, 2022. 56 с.
7. Сова А. Степан Гайдучок і Славсько. До історії лижного спорту в Галичині у 1920–30-их роках. Наша спадщина. Науково-популярний журнал. Львів, 2024. № 4 (40). С. 19–24.

УДК 61:378.4(091)(092)(477.83)

ЮРІЙ ЛИПА: ЛІКАР, ПРОСВІТНИК, ДЕРЖАВНИК

Стечак Галина,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри українознавства та філософії
ДНП «Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького»
<https://orcid.org/0000-0002-7112-3409>

У статті висвітлюється багатогранна постать Юрія Липи - українського лікаря, письменника, публіциста і державника. Розглянуто його внесок у розвиток медичної науки, просвітницьку діяльність та участь у національно-визвольному русі. Особливу увагу приділено його ролі у формуванні української медичної термінології, підготовці медичних кадрів та організації медичної допомоги в умовах боротьби за незалежність України. Стаття підкреслює значення Липи як ідеолога української національної думки та інтегратора медичної ідеї у сферу державотворення.

Ключові слова: лікар, просвітник, державник, медична наука, національна ідеологія, патріотизм, духовне здоров'я нації

The article highlights the multifaceted figure of Yuriy Lypa - a Ukrainian doctor, writer, publicist and statesman. His contribution to the development of medical science, educational activities and participation in the national liberation movement is considered. Special attention is paid to his role in the formation of Ukrainian medical terminology, training of medical personnel and organization of medical care in the conditions of the struggle for the independence of Ukraine. The article emphasizes the importance of Lypa as an ideologist of Ukrainian national thought and an integrator of the medical idea in the sphere of state building.

Keywords: doctor, educator, statesman, medical science, national ideology, patriotism, spiritual health of the nation

Юрій Липа (1900–1944) — одна з найяскравіших постатей української історії першої половини ХХ століття. Його ім'я асоціюється з трьома фундаментальними поняттями: лікар, просвітник, державник. Це був інтелектуал, який уособлював ідею служіння нації не лише словом, а й ділом. У його багатогранній діяльності тісно переплелися наука, медицина, література, політична філософія та національна ідеологія. Його життя стало прикладом самопосвяти на користь українського народу, а творчість і досі надихає нові покоління.

Юрій Липа (1900–1944) був сином знаного українського діяча Івана Липи. Батько прищепив йому любов до української культури, мови, літератури. Освіту Липа здобував у Польщі та Україні, де вивчав медицину, а також гуманітарні науки. Уже в юному віці він долучився до українського національного руху. У його творчому доробку — літературні твори, історіософські праці, медичні трактати, які вражають своєю глибиною та передбачливістю.

Вищу медичну освіту Юрій Липа здобув у Варшавському університеті (1929), після чого активно займався лікарською практикою. Його діяльність як лікаря вирізнялася гуманістичним підходом до пацієнта, увагою до етичних аспектів медичної професії та прагненням поєднати традиційну медицину із новітніми досягненнями європейської медичної науки. Спеціалізувався Юрій Липа переважно в галузі внутрішніх хвороб, зокрема терапії, хоча в умовах війни та еміграційного середовища часто виконував також функції лікаря загальної практики.

У 1930-х роках він організував і очолював медичну практику у місті Гдиня (Польща), а пізніше - на Волині під час Другої світової війни. Як військовий лікар Української повстанської армії, Юрій Липа відіграв важливу роль у створенні й функціонуванні підпільної медичної служби, яка забезпечувала лікування поранених бійців в умовах суворої конспірації. Він був автором низки праць, у яких порушував проблематику організації медичної допомоги в умовах національно-визвольної боротьби.

Значну увагу Юрій Липа приділяв медико-філософському осмисленню людського життя. У його працях простежується спроба синтезу біомедичних знань із філософією та культурологією, що виразно видно в таких працях, як «Призначення України» та «Ліки під ногами», де він порушує не лише політичні й культурні, але й медичні питання.

Як лікар Юрій Липа, який поєднував фахову медичну практику з глибоким інтелектуальним осмисленням проблем охорони здоров'я та медицини загалом, усвідомлював величезну роль медицини не лише в контексті фізичного здоров'я, а й як інструмент у формування національної свідомості. Він одним із перших почав формувати українську медичну термінологію, писати фахові праці українською мовою, наголошуючи, що мова науки повинна бути рідною [2]. Липа не просто лікував — він виховував, вчив, організовував медичну допомогу у найскладніших умовах, зокрема для Української повстанської армії під час Другої світової війни.

Отже, Юрій Липа був не просто лікарем-практиком, але й мислителем, котрий намагався інтегрувати медичну науку в ширший контекст національного буття, культури й етики. Його медична діяльність, особливо в умовах війни та окупації, є прикладом жертвовного служіння і високого фахового рівня.

Юрій Липа є також однією з ключових постатей українського національно-культурного відродження першої половини ХХ століття, який, поряд із діяльністю як письменника, лікаря та політичного мислителя, виявив себе також як визначний просвітник. Його просвітницька діяльність охоплювала широке коло напрямів — від літературної творчості до медичної і філософсько-ідеологічної публіцистики, що мала на меті формування національної самосвідомості, зміцнення моральних засад суспільства та утвердження української державницької ідеї¹.

Однією з центральних складників просвітницького доробку Юрія Липи була активна участь у формуванні й популяризації української ідеології в умовах міжвоєнної Польщі та під час Другої світової війни. У своїх публіцистичних працях - зокрема, *«Призначення України»* (1938), *«Розбудова держави»* (1941) та *«Чорноморська доктрина»* (1940) він розвивав концепцію української державної ідеї як органічної основи національного буття [2]. У цих творах Липа не лише викладав політичні й геополітичні стратегії, а й прагнув виховати новий тип українця - освіченого, духовно цілісного, здатного до самопожертви заради нації [3].

Як просвітник, Липа розглядав культуру й освіту як визначальні чинники національного поступу. У своїй есеїстиці та лекційній діяльності він поставав за розвиток української національної освіти, критикував денаціоналізаційні процеси, зумовлені колоніальною політикою імперських центрів, і наголошував на потребі формування української інтелігенції як провідної сили суспільства. Його просвітницька діяльність тісно поєднувалася з роботою в Українській студентській спілці та Літературному угрупованні «Танк», а також із заснуванням Українського інституту в Гдині. Особливу увагу в просвітницькій роботі Юрій Липа приділяв поєднанню гуманітарного знання з природничими й медичними науками. Він послідовно виступав за міждисциплінарний підхід до виховання людини, стверджував, що розвиток інтелектуального потенціалу суспільства неможливий без високого рівня загальної культури й освіти. Його публікації з фітотерапії, зокрема *«Ліки під ногами»*, виконували також популяризаторську функцію - ознайомлення широкого загалу з доступними методами оздоровлення [6].

Отже, Юрій Липа як просвітник відігравав визначну роль у формуванні ідеологічних та культурних орієнтирів українського народу в добу національних випробувань. Його багатогранна

діяльність була спрямована на виховання свідомого громадянина, здатного до самостійного мислення, моральної відповідальності та активної участі в національному житті [7]. Як один один із найвизначніших українських державних діячів першої половини ХХ століття Юрій Липа поєднував теоретичну розробку державної доктрини та практичну політичну активність у лавах українського націоналістичного руху. Його ідеї суттєво вплинули на формування концепцій української державності в умовах міжвоєнного періоду та Другої світової війни. У міжвоєнний період Липа брав активну участь у створенні і діяльності Організації українських націоналістів (ОУН), постаючи одним із ідеологів «краївництва - напрому, що наголошував на необхідності розбудови української державності передусім у західній частині України як способу посилення національно-політичної позиції. Він сформулював принципи органічної державності, згідно з якими держава розглядалася як інтегральний організм, здатний вирішувати не лише зовнішньополітичні, а й внутрішньоорганізаційні завдання.

У вищезгадуваних провідних публікаціях «Призначення України», «Розбудова держави» та «Чорноморська доктрина» автор виклав концепцію української державної ідеї як самостійного суб'єкта європейської політики. Зокрема, «Чорноморська доктрина» містила геополітичне обґрунтування української незалежності, вказуючи на стратегічну роль України в балансі сил у Східній Європі. За Липою, проголошення державності мало бути підґрунтям для консолідації нації, збереження культурної автентичності та мобілізації всіх верств населення на захист своїх інтересів [5]. Під час Другої світової війни Липа перебував у лаві Української визвольної боротьби, де очолював Ревізійну комісію Проводу ОУН (б) та координував роботу тимчасового уряду підпільної України. Він організував і очолював Український інститут національної державності в Кракові, де готувалися кадри для майбутньої державної служби за незалежної України [6]. Його практичні заходи спрямовувалися на налагодження конспіративної мережі управлінських структур та системи навчання державних службовців, що мало забезпечити дієздатність української адміністрації в умовах боротьби з окупаційним режимом [7].

Отже, Юрій Липа як державник реалізував багатозарову діяльність: від формулювання фундаментальних концепцій української державності до практичної організації підпільного державного апарату. Його спадщина продовжує відігравати

важливу роль у дослідженні історії української державницької думки та формуванні сучасних політичних концепцій [3]. Постать Юрія Липи виходить далеко за межі вузькопрофесійного розуміння. Він був не просто лікарем, а творцем нової української думки, не лише просвітником, а моральним авторитетом, не просто державником, а стратегом українського майбутнього. У його житті та спадщині втілено ідею служіння - найвищу форму патріотизму.

Література

1. Горlach О. Юрій Липа: життя, творчість, ідеї. Харків: Факт, 2001. 134 с.
2. Курас І. Українська еліта: політична культура та національна ідея. Київ: Наукова думка, 2001.
3. Курас, І. Історія української державницької думки. Київ: Наукова думка, 2005, с. 276–280.
4. Липа Ю. Призначення України. Львів: Червона калина, 1938.
5. Липа Ю. Чорноморська доктрина. Краків–Львів: УНК, 1940.
6. Липа, Ю. Ліки під ногами. Краків–Львів, 1943.
7. Липа, Ю. Розбудова держави. Краків: Українська академічна спілка, 1941, С. 35–42.
8. Мельник, В. Юрій Липа: просвітник, політик, лікар. Київ: Смолоскип, 2010.
9. Чорновол, І. Український націоналізм у XX столітті. Львів: Літопис, 2005.

УДК: 94(477)+929Липа

ЮРІЙ ЛИПА – ЛІКАР ДУШІ Й ТІЛА

Федорова Алла,

*кандидатка історичних наук, доцентка,
доцентка кафедри філософії, історії та політології
Національного університету «Одеська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-0306-7804>*

У статті на основі спогадів сучасників та наукових розвідок аналізується внесок Юрія Липи у розвиток української медицини, зокрема його дослідження в галузі фітотерапії. Акцентується увага на його лікувальні методики та гуманістичний підхід до пацієнтів. Наголошено на унікальному поєднанні ним медичної практики, наукової діяльності та ідейного служіння українському народу.

Ключові слова: Юрій Липа, фітотерапія, лікарська практика, гуманізм.

The article analyzes the contribution of Yuriy Lypa to the development of Ukrainian medicine, in particular his research in the field of phytotherapy, based on the memoirs of contemporaries and scientific research. The emphasis is on his treatment methods and humanistic approach to patients. The article emphasizes his unique combination of medical practice, scientific activity and ideological service to the Ukrainian people.

Keywords: Yuriy Lypa, phytotherapy, medical practice, humanism.

Постать Юрія Липи (1900-1944) – одна з найяскравіших, і водночас трагічних, в панорамі української історії ХХ ст. Його творча спадщина охоплює прозу, поезію, наукові медичні праці, політичні есеї, а його життєвий шлях – це приклад духовного служіння та практичного самозречення. Його життя і творчість постали на перехресті особистого покликання й історичної необхідності – лікувати не лише тіла, але й душі українців, спустошені війнами, колоніальним гнобленням і духовною дезорієнтацією. Впевнено можна назвати його «лікарем душі й тіла».

У науці сформувалося цілий напрямок – липознавство, яке досліджує різні аспекти життя та діяльності як Юрія, так і його батька Івана Липи. Але можемо погодитися з С. Кучеренко, що професійна сторона життя Юрія Липи ще недостатньо досліджена [4, с.136]. Про Юрія Липу як лікаря залишилися спогади сучасників. Чимало таких згадок передруковано в «Українському медичному архіві» за 1984 р., число 8 якого присвячено пам'яті доктора Юрія Липи [9]. Є й певні наукові розвідки з цієї проблематики, зокрема варто виділити роботи С. Кучеренко [3; 4] та О. Кіцери [2]. Однак лікарська діяльність Ю. Липи, його внесок у розвиток фітотерапії та особливості ведення медичної практики є недостатньо висвітленими.

Юрій Липа народився у 1900 р. в с. Старі Санжари на Полтавщині. З 1910 р. жив в Одесі в родині Юрія та Марії Лип, де виховувався в атмосфері національного служіння. Диплом медика отримав в еміграції, в Познанському університеті. Ще в часи навчання Юрій Липа зацікавився фітотерапією. Цьому посприяло успішне лікування рослинними препаратами шлунково-кишкової недуги господаря його студентської квартири. Після закінчення університету спеціалізувався на

внутрішніх хворобах у Данцигу та Варшаві. У Варшаві Юрій закінчив дворічну школу санітарних підхорунжих (1930-1931), працював асистентом Варшавської університетської клініки внутрішніх хвороб. За непересічні успіхи йому надають урядову стипендію для навчання в Лондонському університеті, але стажування тривало недовго, бо його звільнили та позбавили стипендії за промову в консульстві на захист галичан. Після повернення до Варшави влаштувався лікарем «Каси хворих» [2, с.128-130].

У своїй лікарській практиці Ю. Липа зіткнувся з тим, що хімічні ліки часто були неефективними, навіть шкодили хворим. Це спонукало його до пошуків альтернативних методів лікування, більш доступних та дієвих, особливо при лікуванні хронічних захворювань. Шукаючи відповіді на ці питання, він захопився фітотерапією. Радником молодого фахівця став досвідчений фармацевт, що оцінював в гуртовій коморі рослинну лікарську сировину. Від нього Юрій дізнався про «ліки під ногами», які топчуть самі хворі. Ю. Липа міняв хімічні препарати у фармацевта на рослинні суміші [4, с.136; 5, с.4-5].

Задля поглиблення своїх знань в галузі лікування рослинами Ю. Липа виявив бажання навчатися у ректора та декана медичного факультету Віленського університету, знаного професора-фітотерапевта Яна Мушинського. Під час знайомства професор назвав його по-польськи «Ліпа», однак Юрій твердо наголосив, що він українець «Липа». Професор відмовився навчати «гайдамаку», при чому згадують що це сталося тричі. Але через наполегливість юнака Я. Мушинський взяв українця на навчання. А ще через певний час зробив його своїм асистентом, довіривши йому завідування відомим городом лікарських рослин [3, с.90-91].

У 1933 р. Ю. Липа видав підручник «Фітотерапія», передмову до якого підготував згадуваний професор Ян Мушинський. У «варшавський» період життя ним було написано та видано близько 20 статей, в яких з'ясовувалися лікувальні властивості рослин. Серед них можна назвати: «Симплютум аспар» в відживленню дітей» (1935), «Фітотерапія в деяких хворобах переміни матерії» (1935), «Лікування зелами хронічних хвороб» (1935), «Вереда в старшій віці, тяжкі до гоєння» (1935), «Історія зелоличництва» (1935), «Значіння рослинних ліків при лікуванню діабету» (1936), «Фітотерапія хворіб травлених органів» (1936), «Рослини проти полового безсилля» (1936), «Лічнічі рослини в давній і сучасній українській медицині» (1937)

та ін. [9, с.4-5]. У 1943 р. побачив світ підручник-довідник Ю. Липи «Ліки під ногами» [5], що став першим на території Європи посібником із фітотерапії. Журнал «Наші дні» відзначав цінність видання: «В сучасну воєнну пору, коли так трудно дістати добрі ліки, книжка ця може віддати значні прислуги і хворим, і лікарям <...>. До цілої низки рослин автор застосовує зовсім новий підхід і дає багато нових даних, маловідомих і досі ніде ненадрукованих, що, безперечно, є цінним внеском у науку про зелелікування». Назва книги натякала, оскільки озвучити це не могли: «В сучасну воєнну пору книжка допоможе хворим і пораненим повстанцям у лісі, повному ліків та їжі під ногами» [3, с.112-113].

Ю. Липа констатував, що здавна люди лікувалися травами, але цілковитий удар по «зелознанню та зелолікуванню» завдав у XIX ст. розвиток синтетичної хімії [6, с. 69]. Здійснюючи лікарську практику у Варшаві, Ю. Липа здобув високий авторитет серед представників вищих верств суспільства, що спричиняло незадоволення польських лікарів.

Юрій Липа зробив неоцінений внесок в розвиток фітотерапії. Зокрема, Осип Берест підкреслював, що завдяки його дослідженням багато рослинних ліків народної медицини увійшли до офіційної медицини [1, с.157]. Власне, Ю. Липи ввів у польську мову латинський термін «фітотерапія» замість «ziołolecznictwo».

У 1943 р. Ю. Липа переїхав на Яворівщину, де продовжив медичну практику. Він власноруч збирав лікарські трави, а також просив жінок заготовляти зілля для своїх родин і для поранених. Записував досвід народної медицини від старших людей, публікував у пресі медичні поради, організував медичні курси невідкладної допомоги для майбутніх санітарів і санітарок. Навчання здійснювалося в читальні «Просвіти» для дівчат і в будинку лікаря для хлопців [3, с.113].

Приять Ю. Липи Остап Малюк згадував, що весь час на його подвір'ї було повно селян, що прибували до «чудотворного доброго дохтіра нашого», який нікому і ніколи не відмовляв у допомозі. Один селянин був вражений тим, що «такого дохтіра не відав, такий добрий чоловік. Та він не тільки нічого не взяв за оглядини й медицину, але ще й черевики дарував мені»; інші свідчили, що він «таку легку руку має, що до якої хвороби не візьметься, то її мов рукою зняв» або «як лише на вас подивиться то вам відразу стає легше, а на серці робиться так благо, що аж-аж» [9, с.50-51]. Згідно з даними О. Малюка можемо

стверджувати, що Ю. Липа чув чудовим психотерапевтом, можемо припустити, що володів і гіпнозом. Замість чудодійного, вельми поширеного аспіріну лікар шукав причину болі, ведучи бесіди з пацієнтами. І ці розмови досить благодійно діяли, біль відступав на тривалий час, що О. Малюк відчув на собі особисто, і, відповідно, знайшов підтвердження слів селян: «як подивиться, то якби камінь з серця зняв, а дивиться глибоко, аж на душі благо робиться», «його щире розуміння хворого, співчуття й добряче серце сильно причинялись до видужання» [9, с. 54-55]. За спогадами Орісі Стрільник Ю. Липа був «чудовий, розумний, надзвичайно добрий, дуже м'який, щирий, необмежено милосердний, безкорисливий, людина з відкритим серцем» [7].

Ю. Липа співпрацював з УПА, відповідно, мав пацієнтів, про яких знав тільки він. За дорученням проводу УПА біля нього цілодобово перебували санітар-охоронець Ф. Ненека та медсестра-зв'язкова О. Грядова, яка часто ходила з ним до повстанців уночі і вдень за будь-якої погоди [3, с. 113].

Ю. Липа наголошував на важливості використання природних методів лікування. Читаючи «Ліки під ногами», вбачаєш причину активного використання місцевих рослин – це і війна, й, відповідно, потреба в доступних ліках, це й коштовні заморські ліки, це й «фальшовані» ліки, з чим стикалася Європа. Лікар констатував: «Рослини близькі своїм життям до самого процесу життя в людині. Тому й людське тіло легше сприймає рослинні соки, бо вони ближчі до його природи, як чисті хімічні сполуки. Коли танін або саліцил є в рослині, вони не дають побічних ущербків, як то буває з фабричним саліцилом чи таніном» [5, с. 10]. Вражають настанови лікаря як слід збирати рослини. По-перше, це мають робити люди добре обізнані зі специфікою місцевих рослин; по-друге, з «відкритим серцем» та «з добрими помислами». Він акцентував, що краще б цим займалися якісь християнські організації або окремі добродії, що свідомо бажають допомогти хворим. Лікар наголошував на морально-етичних аспектах збору лікарських рослин, на необхідності альтруїстичного підходу в наданні медичної допомоги, чому завжди слідував особисто. Ю. Липа підготував детальні інструкції коли, як потрібно збирати рослини, як на цей процес впливає сонце та місяць тощо [5, с.18-24].

Відомо, що Ю. Липа використовував і лікувальний масаж. У спогадах сучасників він постає як людина надзвичайної сили духу, яка здатна не лише фізично лікувати, а й наставляти

морально. Його поєднання тверезого мислення й етичної чутливості створювало атмосферу довіри. Як лікар за фахом він лікував різні тілесні хвороби, а як лікар душі, опанувавши методом європеїзму, західності, лікував такі хвороби української ментальності, як комплекс меншовартості, хуторянство, малоросійщина тощо [8, с. 80]. Вдень Ю. Липа займався лікуванням хворих, вночі – працював над своїми творами, спав декілька годин на добу під ранок. Попри шалений ритм життя, він залишався чуйною людиною, яка ніколи не відмовляла в допомозі. Ю. Липа уособлює приклад пасіонарної особистості (згідно теорії Л. Гумільова) – людини, що діє під впливом внутрішнього імпульсу служіння. Це підтверджується його роботою «Спалитися в безупиннім життю», де автор чітко демонструє вибір між зручним пристосуванням і свідомим жертвним служінням.

Юрій Липа був провидцем, бачив «віщі сни». Зокрема, ще в дитинстві йому наснилася власна мученицька смерть [3, с.66]. Разом з тим з наступом радянської армії він відмовився емігрувати, казав: «Тут вороги і там неприятели. Одні і другі вимагатимуть упідлитись. Краще вмерти на своїй землі гідно у боротьбі!» [9, с. 25]. Хоча друзі намагалися умовити його покинути країну, він відмовився, рішуче заявивши: «мої лікарські причандали і тут здадуться і то дуже, бо лікарів не буде. Хтось мусить тут лишитися з народом!» [9, с. 52].

Світогляд Ю. Липи базувався на ідеях органіцизму: нація представлялася цілісним живим організмом, кожен член якого – частина єдиного цілого. У цьому контексті фізичне лікування тісно перепліталось із лікуванням духовним: зміцнення тіла нації можливе через духовне відродження її членів. Він є автором «Всеукраїнської трилогії», що містить три праці: «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940) і «Розподіл Росії» (1941). У них автор порушує питання геополітичного становища України у світі, змальовує її минуле та майбутнє. Лев Биковський, товариш та однодумець Юрія Липи, його перший біограф, у брошурі «Апостол новітнього українства» зазначав, що трилогія стала «Всеукраїнською новітньою політично-культурною Євангелією», епохальним явищем в історії всеукраїнської політичної думки» [9, с. 31]. Ці праці, за висловом Л. Биковського, зробили Ю. Липу «півпророком» для своєї нації. І сьогодні вони є надзвичайно актуальними.

Без сумніву, Юрій Липа, як і його батько, був «світільником неугасимим». М. Струтинська в спогадах «Про Юрія Липу»

писала: «Бувають люди, яких – коли вони зникнуть – не можна уявити собі мертвими. Є духовності, які так промінюють, що ми не в силі вірити у можливість загину джерела цього промінювання. Трапляються очі, очі візіонерів, про які не можемо повірити, що вони на завжди погасли. Таким був Юрій Липа, український синтетик» [9, с. 21]. П. Демус в статті «Д-р Юрій Липа (1900-1944)» зауважував: «Юрій Липа своєю поставою й творчістю діяв підбадьорливо. Його вплив і значення для нації, не зважаючи на обмежений засяг діяльності в ті часи, можна б порівняти до впливу творчості Т. Шевченка, що створив українську націю, чи до діяльності М. Грушевського, що поклав наукові й політично-державні підвалини під українство. Юрій Липа, основуючись на здобутках славних попередників, утвердив істоту українства та його історичне призначення» [9, с. 5]. За спогадами Р. Сочинського «Липа стимулював до творчої праці кожного, в якому знаходив іскру таланту. Він був ласкавий і прихильний до кожного: до великих і малих, до славних і непомітних людей; гидував лише тими, які зраджували національну солідарність для особистої користи чи амбіції» [9, с. 23].

Отже, Юрій Липа є унікальним феноменом української культури, в якому злилися гуманізм лікаря і духовна глибина мислителя. Він не просто лікував людей - він намагався зцілити націю. Як лікар тілесного здоров'я, він прагнув зміцнити фізичну силу українців; як лікар душ - працював над імунітетом проти духовного поневолення. Його життя, трагічно обірване в 1944 р. представниками НКВС, є прикладом граничного служіння правді, моралі й Україні. У XXI ст. його ідеї знову актуальні, вони є дороговказом для нових поколінь українців у пошуках національного й особистого здоров'я.

Література

1. Берест О. Лікувальні засоби в українській народній медицині. *Записки НТШ*. 1962. №169. С.156 – 163.
2. Кіцера О. Юрій Липа – лікар і громадянин (До 120-річчя від дня народження). *Праці наукового товариства ім. Шевченка. Медичні науки*. 2020. Т. 59, № 1. С. 125-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pntsh_lik_2020_59_1_16.
3. Кучеренко С. Чорноморець. *Стамбол I, Кучеренко С. Іван та Юрій Липи*. Харків: Фоліо, 2016. С. 63 – 121.
4. Кучеренко С. Юрій Липа як лікар за спогадами сучасників. *Усна історія: теорія, метод, джерело*. Вінниця, 2018. С.136 – 139.

5. Липа Ю. Ліки під ногами! Про лікування рослинами. Краків-Львів: «Українське видавництво», 1943. 111 с.

6. Липа Ю. Лічнічі рослини в давній і сучасній українській медицині. Лікарський вісник. 1937. ч. 4 Український медичний архів. Чикаго, 1984. Ч. 8. С. 68 – 74.

7. Марта Липа-Гуменецька – Юрій Липа. Ч.4. *Видавництво Каменяря*. URL: <https://www.kamenyar.com.ua/lypa-2024/yurii-lypa-80-rokiw-pamati/950-marta-lypa-4.html>

8. Райбедюк Г. «Спалитися в безупиннім життї»: пасіонарна енергетика слова і чину Юрія Липи. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня “Рута”», 2020. 92 с.

9. Український медичний архів. Чикаго, 1984. Ч. 8. 276 с.

УДК 614.2:1+614.253.5+378.4:61(477) «20/21»

NATIONAL HEALTH AS A PHILOSOPHICAL AND MEDICAL CATEGORY: YURII LYPA'S LEGACY AND THE GLOBAL TRANSFORMATION OF MEDICAL EDUCATION

Khvalyboha Tetiana,

DSc in Pedagogy, Professor, Professor at the Department of Foreign Languages, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

<https://orcid.org/0000-0003-2160-4535>

The paper explores the unique figure of Yurii Lypa as a physician, philosopher, and statesman who developed a concept of national health as a multidimensional phenomenon encompassing physical, moral, spiritual, and political dimensions. The study attempts to compare Yu. Lypa's ideas with the contemporary paradigm of Global Health, which emphasizes a comprehensive approach to the health of individuals, communities, and the planet in the context of pandemics, wars, mass migration, and ecological crises. Special attention is given to the transformation of medical education, aimed at shaping not only clinicians but also systemic agents of change. The analysis is conducted in light of the challenges posed by the full-scale war in Ukraine, highlighting the relevance of integrating Yurii Lypa's national experience with global health trends. The paper proposes considering Yu. Lypa's legacy as a valuable guide for shaping a new humanistic paradigm of Ukrainian medicine in the 21st century.

Keywords: *Yurii Lypa, Global Health, medical education, war in Ukraine, mental health, medical humanities, national identity, interdisciplinary approach.*

У пропонованій праці досліджується унікальна постать Юрія Липи як лікаря, філософа і державника, який сформував концепцію здоров'я нації як багатовимірного феномену, що поєднує фізичний, моральний, духовний і політичний виміри. Здійснено спробу порівняти ідеї Липи із сучасною парадигмою глобальної охорони здоров'я, яка зосереджена на комплексному підході до здоров'я людини, спільнот і планети в умовах пандемій, війн, масової міграції та екологічних криз. Особлива увага приділяється трансформації медичної освіти, що формує не лише клініцистів, а системних агентів змін. Аналіз здійснюється з урахуванням викликів повномасштабної війни в Україні, що підкреслює актуальність інтеграції національного досвіду Ю. Липи з глобальними тенденціями у сфері охорони здоров'я. Праця пропонує розглядати спадщину Юрія Липи як цінний орієнтир для формування нової гуманістичної парадигми української медицини XXI століття.

Ключові слова: *Юрій Липа, Global Health, медична освіта, війна в Україні, психічне здоров'я, медична гуманітаристика, національна ідентичність, міждисциплінарний підхід.*

The figure of Yurii Lypa represents a unique phenomenon in Ukrainian intellectual history. He combined the roles of physician, thinker, philosopher, publicist, and statesman. His reflections on the health of the nation extended far beyond the boundaries of clinical medicine, acquiring philosophical, cultural, and political dimensions.

In the 21st century, the world is facing new challenges: pandemics, environmental catastrophes, a rise in mental health disorders, wars, mass migration, and information warfare. In response, a new paradigm is emerging – Global Health – which aspires to a systemic understanding of health, encompassing not only individuals but also societies, nations, and the planet as a whole. Simultaneously, modern medical education aims to train not only clinicians, but change leaders capable of interdisciplinary thinking and action within cultural, ethical, and global contexts.

The purpose of this paper is to juxtapose Yurii Lypa's vision of national health with contemporary approaches to Global Health and medical education, identifying shared principles that remain relevant amid today's global realities.

Yurii Lypa's concept of national health was based on a logical sequence «from the physical to the spiritual and political». In his works – particularly *The Destiny of Ukraine* – he presents national health as a multidimensional category. For Lypa, health was not merely the medical condition of individuals, but a reflection of moral strength, spiritual cohesion, national identity, and the historical mission of the nation [2].

The core of Lypa's ideas revolves around the notion of the nation as an organic unity, capable of historical development, self-preservation, and regeneration. Within this framework, health emerges not only as a medical or physical state, but as a determinant of national existence. He emphasized that a nation cannot be truly healthy without a moral-ethical foundation – values such as truth, dignity, and duty, which shape its inner core. Of particular importance to him was the idea of spiritual and cultural immunity: the development of one's own culture, historical memory, and philosophical and religious foundations as essential to preserving identity and resisting external pressures [1].

In this context, the physician appears as a bearer of national service – not only a medical specialist, but a moral authority, educator, and guide who shapes not only the body, but also the spirit of the people. Yurii Lypa anticipated key ideas of medical anthropology and the biosocial approach, in which health is not an isolated phenomenon but the result of interplay between biological, social, and spiritual forces.

The concept of Global Health emerged at the intersection of medicine, public health, economics, sociology, and ecology. Today, it is seen as a central framework for rethinking the role of medicine in the modern world.

The contemporary Global Health paradigm is characterized by several key features that substantially expand the traditional understanding of medicine. One such feature is intersectionality – the recognition that health is shaped not only by biological factors, but also by race and gender, income, education, social status, and geography. Vulnerable populations such as migrants, refugees, and people living in conflict zones are often disproportionately affected due to structural inequalities and limited access to healthcare [5].

Another important component is the concept of Planetary Health, which emphasizes the close relationship between environmental stability, climate change, and the health of present and future generations. Within this approach, environmental preservation becomes an integral part of healthcare, as ecological

degradation inevitably leads to both physical and mental health decline [3].

The paradigm also shifts the focus from treatment to prevention: modern medicine increasingly emphasizes disease prevention through health education, social programs, and the creation of healthy environments. Health is thus seen as a social process, shaped in childhood, within families, schools, and workplaces – not only in hospitals.

Medical education is also being transformed in response to these challenges. In many leading universities, courses in Social Medicine are mandatory. Future physicians are trained to view patients within their social contexts. Curricula include placements in economically disadvantaged regions, work with marginalized groups, and the development of ethics of global partnership and cultural sensitivity. The modern physician is expected not only to possess clinical knowledge, but also to understand the deeper social determinants of disease – inequality, environment, and policy [4].

Experts in Global Health today recognize that health is inherently political. Research shows that mortality is more closely linked to social conditions than to medical interventions. This aligns with Yurii Lypa's view that illness is a consequence of a nation's social disease.

Despite the historical and contextual differences, Lypa's ideas resonate strikingly with modern Global Health approaches. For him, health was not merely a medical or individual phenomenon but primarily the condition of the nation – its spiritual strength, internal cohesion, and capacity to fulfil its historical mission. In contrast, Global Health focuses on the well-being of not only individuals but also communities, humanity at large, and even the planet, acknowledging the influence of ecological, social, and political factors on health.

In Yurii Lypa's vision, the physician is a moral educator, a guide of national spirit, and an ideologue – not merely one who heals, but one who shapes the human being as part of the nation. Similarly, modern medical education seeks to train a new type of specialist: systemic change agents, interdisciplinary professionals who understand how to address the structural roots of disease, combat inequality, and shape policies that promote equitable access to healthcare.

Education plays a pivotal role in both paradigms. For Yu. Lypa, it was a means of cultivating national consciousness, awakening dignity, and instilling a sense of responsibility toward one's people.

In Global Health, education is regarded as the primary tool for overcoming health inequities, focusing on awareness-raising, the formation of healthy practices, and the promotion of human rights and cultural sensitivity.

Another key point of convergence lies in the understanding of illness. Yu. Lypa perceived it as a symptom of decline not only of the body but of the national spirit – a loss of purpose, communal disorientation, and moral degradation. Modern Global Health also acknowledges that disease is not merely a medical fact but often a consequence of social injustice, discrimination, poverty, war, or ecological crisis.

Thus, despite differing ideological foundations, both concepts are deeply moral in nature. Both Yuriy Lypa and contemporary medical humanitarians regard the physician not merely as a technical expert, but as a responsible agent of societal transformation. Yu. Lypa's idea of the "physician-citizen" in the 21st century evolves into the notion of the physician as a global leader – a person who thinks systemically, acts across disciplines, and bears responsibility before humanity.

In the 21st century, global health emerges as a response to challenges that go far beyond medicine in the traditional sense. Wars, pandemics, mass migration, and ecological disasters – all these phenomena profoundly affect the physical and mental health of millions and require a systemic, humanitarian, and interdisciplinary approach. These challenges have been particularly evident in the context of Russia's full-scale invasion of Ukraine, which has not only caused a humanitarian catastrophe but also exposed structural problems in the healthcare sector.

The war in Ukraine has revealed a deep connection between national security, public health, and the resilience of social institutions. Large-scale physical and psychological trauma, millions of internally displaced persons, and the loss of access to basic medical services in the occupied territories create a reality in which medicine must be not just a technical discipline but part of a broader humanitarian strategy for national survival. Mental health issues, veteran rehabilitation, and work with children who have experienced occupation or the loss of parents become critically important. All of this calls for a new paradigm of thinking – one that was once formulated by Yuriy Lypa.

In parallel, the transformation of Ukrainian medical education is underway. Curricula in leading universities are increasingly incorporating the challenges faced by a country at war. Particular

emphasis is placed on psychotraumatology, military medicine, work with post-traumatic stress disorder (PTSD), as well as the development of communication and leadership skills in future healthcare professionals. In Ukraine, there is a growing demand for the doctor-citizen – the very figure Yurii Lypa envisioned as an ideal of national service.

The COVID-19 pandemic, which preceded the war, revealed another dimension of global health – the vulnerability of global systems in times of extraordinary threats. It demonstrated that the effectiveness of disease control depends not only on technical capabilities, but also on communication, trust, a culture of responsibility, and inclusive education. These «non-medical» factors proved decisive in how different countries coped with the crisis. This further emphasized the need for an interdisciplinary approach – linking medicine with sociology, psychology, ethics, and ecology.

On a broader scale, wars and political conflicts in other regions – such as the Middle East, Sudan, or Afghanistan – demonstrate the universality of these challenges. Mass migration, fleeing from armed conflicts, lack of basic medical care, and difficulties integrating into new environments all affect not only individuals' health but also that of host societies. In European countries, healthcare workers increasingly face cultural, linguistic, and psychological barriers when working with refugees. This requires new sensitivity, a new humanism – the very values at the core of Yurii Lypa's vision of the doctor as a moral and national guide.

Thus, the modern world brings us back to a holistic view of medicine: as service, as an institution of responsibility, and as a part of both national and human existence. Yu. Lypa's ideas – despite their historical context – are becoming ever more relevant in a world simultaneously fighting for survival, justice, and dignity.

Yurii Lypa was ahead of his time: his understanding of health as a philosophical, social, and political category resonates with current global trends. His approach can be interpreted as a precursor to the concept of Global Health, with a distinctly Ukrainian dimension.

Today, when the challenges before us demand a new humanistic paradigm in medicine, it is worth turning to national sources of wisdom. Yurii Lypa is not merely a figure of the past, but a guiding light for the future of the Ukrainian medical elite. In this case, looking to the past is not nostalgia – it is an act of shaping the

future: of forging a new Ukrainian physician – humanist, systems thinker, and bearer of national meaning.

Література

1. Гуденко О. І., Гуржій Т. Є. Лінгвонацієтворчий аналіз творів Ю. Липи: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.
3. Липа Ю. Призначення України. Нью Йорк: Українська Книгарня «Говерля», 1953. 307 с.
4. Frenk J., Chen L., Bhutta Z. A. Health professionals for a new century: transforming education to strengthen health systems in an interdependent world. The Lancet. 2010. Vol. 376, Issue 9756. P. 1923-1958.
5. Marmot, M., Wilkinson, R. Social Determinants of Health. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006. 376 p.
6. Safeguarding human health in the Anthropocene epoch: report of The Rockefeller Foundation–Lancet Commission on planetary health / S. Whitmee et al. The Lancet. Volume 386. Issue 10007. P. 1973-2028.

ФІЛОЛОГІЯ

Літературознавчий та мовознавчий аспекти творчості Юрія Липи

*Аналіз художніх та публіцистичних творів Юрія Липи.
Літературна спадщина Юрія Липи у контексті
українського національного відродження. Публіцистика
Липи: риторика, стилістика та ідеологічні маркери.
Вплив творчості Юрія Липи на сучасних українських
письменників і публіцистів.*

УДК 811(=161.2)(045)

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Алтухов Володимир,
*старший викладач кафедри мовної підготовки
Донецького національного технічного університету*

У статті висвітлено погляди Юрія Липи на роль української мови як визначального чинника формування національної ідентичності. Розглянуто причини намагання чужоземців знищити українську мову й окреслено систему протидії заради розвою та функціонування української мови.

Ключові слова: національна ідея, русифікація, денаціоналізація, мовна ситуація, мовна політика, визначальний чинник формування національної ідентичності.

The article highlights Yuriy Lypa's views on the role of the Ukrainian language as a determining factor in the formation of national identity. The reasons for the attempts of foreigners to destroy the Ukrainian language are examined and a system of countermeasures for the development and functioning of the Ukrainian language is outlined.

Keywords: national idea, Russification, denationalization, language situation, language policy, determining factor in the formation of national identity.

Юрій Липа – справжній великий українець, який у добу жорстокого московського тоталітарного режиму зміг викристалізувати ідею про власну націю, її суть і перспективи розвитку. Він реалізовував усі свої творчі сили, спрямовуючи їх на служіння національній ідеї, саме тому його ім'я потрапило в забуття, а творче й наукове надбання було приховано від українців. Попри піввікове мовчання ім'я Ю. Липи, «апостола новітнього українства», повернулося до нас.

Ю. Липа здійснив модерне осмислення тогочасного буття. Він стверджував, що українська нація і національна культура – не одні з, а базові українська нація й українська культура (серед інших). Регіоналізм і соборність – говорити необхідно постійно про те, що нас об'єднує, а не роз'єднує.

Одним із багатьох визначальних чинників об'єднання української нації Ю. Липа вважав українську мову. Протягом усього свого життя він дбав про розвій і захист української мови і стверджував, що росія розкладає і руйнує Україну через російську мову.

Оскільки в мові віддзеркалюється національна психологія мислення, то в таїну національної душі ми можемо проникнути лише крізь її мову. Саме українська мова, яка є мовою найчисельнішого корінного етносу України, має невичерпний державотворчий потенціал, є не лише засобом спілкування, але й визначальним чинником формування національної свідомості та ідентичності. Вона є живим мовним символом українського народу, який відображає його історію, культуру, звичаї та традиції. Мова сприяє консолідації нації, зміцненню національної свідомості та єдності. Українська мова є основою національної ідентичності, яка допомагає кожному українцю усвідомити свою належність до нації, до своєї культурної та історичної спадщини.

У всі часи українська мова була символом національного відродження та єдності, даючи українцям силу та надію. Українська мова є *засобом консолідації*, вона допомагає українцям з різних регіонів та соціальних груп відчувати себе єдиним народом; здійснює *вплив на національну культуру*: мова не просто передає знання, а й формує систему цінностей та моральних норм, які є невід'ємною частиною нашої національної культури.

Протягом століть українську націю та державність України руйнують і намагаються знищити. В українців викрадають мову, історію, території, національні надбання. Чужинці ведуть

боротьбу системно, на усіх рівнях. Головна мета – знищення фундаменту нашої нації, тобто історії, культури, традицій, мови. Вона триває від Золотої Орди, московського царства, російської імперії, радянської епохи і дотепер. Юрій Липа писав: «Большевизм не розпочав нічого, чого б не проводив або пробував впровадити царизм». І сьогодні рашистська росія продовжує спробу знищити український народ, його історію, культуру, мову.

Україна зазнала три етапи нещадного знищення: деукраїнізацію, русифікацію, комунізацію. Сьогодні рашистська московія додала «денацифікацію», «денаціоналізацію» і звичайно ж – «демілітаризацію, аби легше досягти своєї загарбницької мети. Ворог свідомо продовжує прагнути знищити коріння української нації, щоб українці не знали своєї історії, культури, забули свою мову. Дерево, позбавлене коріння, не буде рости, не буде ні гілок, ні листя, ні плодів. Те ж чекає і націю, найглибше коріння якої – історія, культура, мова. Коли людина позбавлена свого коріння, забуває свою історію, вона не буде усвідомлювати, для чого і як захищати свою Батьківщину. Аналіз намірів та гасел путінських рашистів перед початком повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році («Росія закінчується там, де закінчується російська мова» та ін.) свідчить про намір знищити Україну як суверенну й незалежну державу, знищити український народ як націю. Їхня мета – чергове знищення української мови і повна русифікація українців, нав'язування українцям викривленої сфальсифікованої історії і «зачистити» Україну від національно свідомих людей. Московія, російська імперія, радянський союз, ерефія завжди боялися української мови і намагалася знищити її як основну ознаку національної ідентичності українського народу. Так, ще у 1908 р. московським сенатом усю культурну й освітню діяльність в Україні було визнано шкідливою і *«могутней вызвать последствия, угрожающие общественному спокойствию и безопасности»*. І сьогодні українськомовна Україна є найбільшою загрозою для Москви. Так, у кубанському державному університеті на кафедрі конституційного й муніципального права юридичного факультету ще 2015 року в екзаменаційному білеті № 15 другим запитанням було «Украина как угроза национальной безопасности России».

Василь Шкляр зауважував, що мова – це щит, найвищий кордонний мур. Де закінчується українська мова, там закінчується Україна. Там, де не гострили Українське Слово,

туди прийшов «руській мір». Справжнє звіроподібне обличчя «руського міра» сьогодні бачить увесь світ. Кожне слово української мови – цеглинка у фундамент держави. Мова має значення! Запитують, яка різниця якою мовою розмовляти? Відповідь очевидна: якщо на окупованій території заарештовують, катують і вбивають українців тільки за те, що вони розмовляють українською мовою, значить є різниця, якою мовою розмовляти. Не може бути українського народу без української мови, як не може бути незалежної держави на ім'я «Україна» з народом, який називався б інакше, як український, і розмовляв би іншою мовою – неукраїнською. І тому твердження промосковських політиків про «можливість існування одного народу за наявності двох мов» – свідомо спрямовані на підриг суверенітету української держави. Лише завдяки єдиній державній мові може формуватися нація, і лише за наявності сформованої нації можна говорити про сильну державу.

Безперечно, у світі є приклади багатомовних націй, але це не може поставити під сумнів визначення мовної єдності як неодмінної ознаки нації. Як зазначає А. Погрібний, ті країни, де функціює декілька державних чи офіційних мов, – то, власне, винятки з типового для світу порядку мовного облаштування, згідно з яким діє такий принцип: одна держава – одна нація (політична) – одна державна мова [3 с. 41]. Він вважає, що країни, які становлять винятки із цих правил, мають певні підстави для цього, яких не має Україна. Учений наголошує: «Відтак ми, українці, не можемо долучатися до цих винятків тому, що ані не прибували звідкілясь в Україну, як от французи та англійці до Канади, де є дві державні мови, а, навпаки, автохтонно з правіків тут живемо й так само з правіків тримаємо естафету свого рідного українського слова; ані історично не розділяли ми територію своєї держави (хіба що силою нас брали) з якимсь іншим народом чи народами (як-то з незапам'ятних часів розділена територія нинішньої федеративної Швейцарії) поміж німцями, французами, італійцями та ретороманцями, які, кожен живучи у своїй частині Швейцарії, цивілізовано та мирно домовилися, що кожна з їхніх мов – державна; ані не живемо ми, українці, у такому складному етноутворенні (десятки народів із десятками мільйонів людей, які говорять різними мовами), яким є Індія, унаслідок чого поряд із державною хінді зберігається як державна й мова колишнього англійського колонізатора» [3, с. 128].

Державність української мови є основою формування сучасної української нації, важливим чинником консолідації українського суспільства, символічним уособленням української державності, гарантією збереження національної ідентичності українського етносу й державної єдності України. Отже, українська нація й держава повинні забезпечувати відродження й захист української мови, якісну розбудову українського мовного простору.

Маємо великий шанс переломити ситуацію. Проти цієї системної війни на знищення України необхідно ввести продуману сильну систему протидій. Юрій Липа був оптимістом. Усім спробам московської імперії знищити Україну через російську мову, він використовує антидот – «Пануй!»: *«Пануй, пануй, пануй над вільною землею / Велика нація із берлом і мечем! / Рости, рости, рости, блискуча Перемого, / Стелись широко нам в шляхах до ворогів! / Цвіти, цвіти, цвіти, могутня Україно, / Як розцвітає день, / Як розцвітає день!»*(1931). Він застерігав, що «гробокопателі України» вбачають надію на уярмлення України, денаціоналізацію й асиміляцію. Слова Ю. Липи, сказані в Одесі 1918 року вражають своєю актуальністю: *«Вони (московити) прийдуть до тебе, вступлять до твоєї хати, обіцятимуть тобі рівні вільності, і одного тобі не дадуть – права самотійно володіти твоєю землею, великою Україною. А пізнаєш ти їх лише по тому, що вони будуть говорити не твоєю, а московською мовою»* [1].

У «Призначенні України Частина перша. Марр, совітський чудодій» Юрій Липа піддав нищівній критиці теорію «совітського чудодія» Н. Я. Марра, який спробував знищити взагалі всяке поняття про расу в мові й не бачив різниці між мовами, зокрема – між українською мовою та вірменською та ін.; намагався створити «мову советів», виправдовував і нав'язував русифікацію («російська мова має стати підставою «совітської»). Ю. Липа підсумовує: «Це звичайна собі відроджена «обрусительна» політика. «Нова совітська мова» є не більше як зразком тюремної (говірки, аргю) велетенської тюрми сср. Мова ніколи не створиться бюрократією» [2].

Воєнна агресія з боку росії – це не просто загроза територіальній цілісності, державному суверенітетові і соборності України. Це загроза екзистенціального порядку, що втілюється у практиці геноциду, це війна на знищення української нації. Юрій Липа був твердо переконаний в тому, що

«вільна Україна буде не після звільнення Києва, а після знищення московії як столиці російської наддержави» [1].

Мовний вимір національної безпеки держави найточніше висловили ще древні римляни: «чия мова, - того і влада». Леся Українка стверджувала: «Нація повинна боронити мову більше, ніж територію < ... >. Адже територію можна відвоювати, а коли вмирає мова, то вмирає і нація.

Сподівання Юрія Липи щодо розвою і збереження української мови як визначального чинника формування української ідентичності справджуються. Відтепер українська мова вважається одним із символів державності (разом із гербом, гімном України і прапором), а відтак за знуцання та наругу над мовою доведеться відповідати перед законом.

Сьогодні в Україні є уповноважений із захисту державної мови, Тарас Кремінь. За його словами, офіс омбудсмена має стати стимулом для посилення мовного руху, щоб престижність використання державної мови було не меншим, ніж використання нових досягнень науки і техніки. А отже, зміцниться і національна безпека нашої держави, одним із визначальних чинників якої є українська мова. Якщо в Україні проживає «народ», це значить: у цього народу є українська мова, українська віра й одна країна – Україна.

Література

1. Липа Юрій. Цитати. [Електронний ресурс] URL: https://porokhivnytsya.com.ua/2019/08/20/yurii-lypa_quotes/

2. Липа Ю. Призначенні України / Частина перша. Марр, совітський чудодій [Електронний ресурс] URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0018733.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0

3. Погрібний А. Поклик чужого чину: з розмов про наболіле / А. Погрібний; ред. А. Ільїна. Київ: Просвіта, 2004. 496 с.

УДК 82.09(477):821.161.1.09(092) «18»

ПОСТАТЬ МИКОЛИ ГОГОЛЯ В ТЛУМАЧЕННЯХ ЮРІЯ ЛИПИ: НАЦІОСОФСЬКИЙ ТА ДУХОВО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Баган Олег,

*кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
української літератури і теорії літератури Дрогобицького
державного педагогічного університету ім. І.Франка
<https://orcid.org/0000-0002-8414-0670>*

Стаття присвячена проблемі переосмислення постаті М. Гоголя в українській націософській і культурологічній думці 1920–1930-х рр. Доводиться, що Ю. Липа запропонував свою оригінальну концепцію трактування особи і творчості письменника. Проаналізовано два есе Липи «Батько дефетистів» і «Чаклун із хутора». Виявлено, що оцінки Липи були побудовані на глибоких спостереженнях його відомих сучасників – українських і російських дослідників та мислителів. Показано, як ментальні комплекси Гоголя зумовили його парадоксальне мислення і уявлення, як він відійшов від українського патріотизму через свою глибоку малоросійськість, як адоруючи Російську імперію, підсвідомо зобразив всі її потворності та патологічні сутності і цим глибоко вразив російські національно-імперську свідомість.

Малоросійство, ментальність, Російська імперія, постколоніальні студії, психічні комплекси, ірраціоналізм.

The article is devoted to the problem of rethinking the figure of M. Gogol in Ukrainian nationalistic and cultural thought of the 1920s–1930s. It is proved that Yu. Lypa proposed his original concept of interpreting the writer's personality and creativity. Two essays by Lypa "Father of Defeatists" and "The Sorcerer from the Farm" are analyzed. It is revealed that Lypa's assessments were built on the deep observations of his famous contemporaries - Ukrainian and Russian researchers and thinkers. It is shown how Gogol's mental complexes determined his paradoxical thinking and ideas, how he departed from Ukrainian patriotism due to his deep Little Russianness, how, adoring the Russian Empire, he subconsciously depicted all its ugliness and pathological essences and thereby deeply impressed the Russian national-imperial consciousness.

Keywords. Little Russia, mentality, Russian Empire, postcolonial studies, mental complexes, irrationalism.

Постанова проблеми. Постать Миколи Гоголя як знакового автора для російської й української літератур виявилася в центрі уваги в міжвоєнну добу ХХ ст., коли зросла увага до національних глибин в літературах. Письменники-вісниківці як світоглядні націоналісти ще на початку 1920-х рр. запропонували низку широких і нестандартних теоретичних інтерпретацій класичної літератури в дусі пізнання ментальних основ художньої творчості. Серед них виділилися Дмитро Донцов, Євген Маланюк і, власне, Юрій Липа. Саме Д. Донцов першим в українській культурі почав розглядати літераторів в

параметрах ідеологій, історіософії та культурології, застосовуючи принципи теорії, яка сьогодні називається «постколоніальні студії». Наприклад, в есе «Федор Достоевський» (1931) [6] він запропонував переосмислення цього автора з позицій духової антропології. Очевидно, на Ю. Липу мав вплив також Є. Маланюк своїми роздумами про феномен Гоголя як про автора-малороса зі складним світоглядом, які розсипані в його різних есе, концептуально подані в двох есе: [15], [16]. Про це див. докладніше в студії: [1]. Пізніше цікаве трактування Гоголя дав Юрій Косач, який один час перебував у колі вісниківців [9].

Огляд джерел. Багато проникливих оцінок, спостережень вісниківців про феноме Миколи Гоголя були згодом підтверджені у літературознавстві, зокрема в ґрунтовній монографії американки Едити Бояновської [5], яка є на сьогодні найглибшим і багатоаспектним дослідженням про письменника. Важливі думки в аспекті світоглядно-психологічних орієнтацій Гоголя висловили Юрій Барабаш [2], [3], [4], Володимир Звиняцьковський [7], Юрій Луцький [], Ігор Колесник [8], Оксана Нахлік [17], Євген Сверстюк [18]. Безпосередньо на Липу мали вплив дослідження російських філософів та літературознавців поч.. ХХ ст. Андрія Белого, Василя Розанова, Дмитрія Мережковського, Зінаїди Гіпіус та ін.

Виклад. Юрій Липа звернувся до постаті Гоголя в контексті своєї літературної есеїстики, яку він розгорнув на сторінках журналу «Літературно-науковий вісник» в кінці 1920-х рр. [12], завершив на початку 1930-х рр., і яка була видана окремою книгою «Бій за українську літературу» у 1935 р. [11]. Спеціально Гоголю було присвячене есе «Батько дефетистів» (Вісник, 1935, Кн. 2) [10]. У 1938 р., коли Ю. Липа дещо віддалився від «Вісника» Д. Донцова і зблизився із католицьким літературним середовищем, він знову звернувся до теми Гоголя, наче потребуючи поглибити й ускладнити своє трактування надзвичайної постаті. Його велике есе «Чаклун із хутора» було надруковане в головному журналі літераторів-католиків «Дзвони» (Львів) в числах 9-у, 10-у, 11-у за 1938 р. і числі 1-2 за 1939 р. [13]. У першому есе Ю. Липа постав суворим критиком та негатором традиції Гоголя, за що увійшов у літературознавство та українську культурну свідомість як найдошкульніший нападник на великого письменника, настільки, що більшість сучасних гоголезнавців воліють і не згадувати імені Липи. Насправді це не так. Липа будував свою цілісну й оригінальну концепцію трактування всієї історії і

культури українства з критичним переосмисленням його ментальних вад та історичних катастроф. Липі йшлося про те, щоб показати всю непривабливість малоросійського духово-психологічного комплексу і цим викликати відразу до нього в сучасників та захопити їхніми героїко-волютаристськими ідеями. Тобто Гоголь був для нього «зручним матеріалом» для розгортання власних теорій. Липа розглядав Гоголя на тлі драматичної історії XVIII ст., коли українство перебувало в занепаді. Він коротко описує історію повстанця Семена Гаркуші (1739–1784) як певне протиставлення до Гоголя: це сильна особистість, яка шукає пригод, змагається навіть в умовах страшно́ї бездержавности України [10, с. 129–131]. Натомість Нікоша Гоголь виростав у ситому, спокійному, сонливому середовищі української шляхетчини. Ця хвороблива, меланхолійна людина увібрала в себе одну велику візію: відчуття власної провінційности та захоплення величним міфом росії. Гоголь їде до Петербурга, щоб схопити цей прекрасний міф своїм художнім словом. Але паралельно Гоголь постійно висміює провінцію, українське село, українські простакуваті типи. Він наче навмисне виставляє перед петербурзькою аристократією на глум все українське [10, с. 133–134]. Все українське у нього – німецьке, карикатурне. Тоді, на піку розвитку російської імперії, це було певною модою – висміювати різних етнографічних провінціалів. Липа вважав, що Гоголь підсвідомо боровся з власною національною гордістю, нищив національну героїку [10, с. 134]. Він хотів створити нову «расу» (всеросійську), і для цього користувався якоюсь штучною мовою. Це видно в його комедії «Ревізор» [10, с. 135]. Сама імперія на той час була механічною потворою, яка поглинає народи, перемішує їх. Російська еліта – це «дивна мішанина німецького автоматизування, татарської резолютности (рішучості), української відданої тверезості, польської зручності і московського закохання в болю і гаразді» [10, с. 135].

Створюючи літературний міф про Російську імперію, Гоголь не вірив у російську духовність. Його світогляд – це Троянський кінь, який розвалює імперію зсередини. Адже літератор зобразив імперію занадто карикатурною, гнилою, безпросвітньою. Це першим відчув Белінський, який гостро виступив проти Гоголя. Але було вже запізно: «*геній паразитизму і розкладу на чужій духовій основі*» сіяв лише зневіру [10, с. 136]. Уся російська література після Гоголя – це тільки моральна безґрунтовність та істеричність.

Однак Гоголь виявився таким же шкідливим і для України: він висміяв її історичну героїку (навіть у «Тарасі Бульбі» є щось кумедне), відвів суспільство від ідеї власної влади, саме він наплотив безліч малоросійських павуків, тобто ментальних комплексів (А. Крижанівський), які поглинають силу нації.

В есе «Чаклун із хутора» Ю. Липа значно поглибив і розширив трактування феномену Гоголя. Це набагато гнучкіший, поліфонічний твір. Автор виводить ментальний комплекс Гоголя як малороса із його дитинства: цілком малим в себе в селі він бачив, як його односельці веселили магната, царського міністра Дмитра Трощинського (1754–1829), представника вищого класу Петербурга. Вони – наскрізь провінційні, примітивні, смішні, а він – пишний, галантний, вишуканий. Ця картина назавжди увійшла в Гоголеву свідомість. Водночас Гоголь формувався як дитина дуже хоровета, замкнута. Це посіяло значні психічні комплекси у його світовідчуття [13, с. 367]. Він лінивий, не вчиться, займається тільки своїми справами. З нього сміються інші діти [13, с. 367].

Перші твори Гоголя – це невинні казки, анекдоти з провінційного життя, що є виявом його підсвідомого бажання розважати високе панство. Правда, на короткий час у нього під впливом знайомства із старою культурою України в колі петербурзьких українців – письменників і науковців – виникає задум героїчного роману з історії козаччини «Гетьман» (1832). Але невдовзі він знов повертається до своїх анекдотів – тепер із життя Петербургу. Ці оповідання він приперчує хворобливими візіями, страхами, які переслідують його з дитинства (як смерть кішки, яку він втопив з переляку у віці 5-ти років). Гоголь постійно роздвоєний: він не знає яка в нього душа – українська чи російська [13, с. 375].

Попри все він мріє зробити кар'єру в столиці. Він хитрує, підлецується до відомих людей, пропонує свою кандидатуру на посаду викладача історії в Петербурзькому та Київському університетах – і це без відповідної фахової освіти! Гоголь здобуває популярність, але втрачає Україну: в його творах існує лише стара, мертва Україна, її майбутнього він не бачить і не відчуває [13, с. 375]. На цьому акцентує Липа. Так настає переломний 1834-й рік, коли Гоголь починає моделювати себе суто російським патріотом. Україну він описує тільки як занепаду провінцію, якийсь позаісторичний Хутір, де провадять своє беззмістовне життя усілякі карикатурні Довгочуни.

Україна – це «жахлива тиша» («Старосвітські батюшки і матушки»), де нічого не відбувається.

Навіть твір нібито героїчний – повість «Тарас Бульба» – весь пронизаний вірою у вічного російського царя, козацькі звичаї проти поляків і татарів – це лише епізод, так, підмога для величної православної Московії, «безголовий динамізм недержавника» [13, с. 406].

Самі прізвища Гоголевих персонажів – смішні й нікчемні: Коробочка, Курочка, Шпонька, Яїшниця, Бульба, Попогуз, Голопупенко, Козолуп, Перерепенко, Дірка, Тяпкін-Ляпкін, Довгочун, Доїжджай-не-Доїдеш тощо. З посиланням на А. Белого, Липа твердить, що таке зображення дійсності свідчить про глибоку психічну травму автора як відщепенця, є виявом його маячні, духової нужденности [13, с.408]. Загалом Гоголь пише, щоб принизити [13, с. 409]. Усе в нього пройняте гротеском. Із цього народжується колосальна експресивність «Ревізора» – це потужний, навіть смертельний удар по імперії. Всі отримали на горіхи, починаючи від царя. Ця гостра сатира налякала самого письменника. Він на деякий час замовкає, а потім виїжджає з країни.

За кордоном він задумує поему «Мертві душі», яка має прославити імперію, стати її «Іліадою». Але Гоголь вже не вміє бути щирим. В сильному за задумом романі панує штучність, бутафорність вражає. Липа наводить визначення Ейхенбаума: стиль Гоголя – це «натуралістичний ірреалізм» (оксиморон!). Уся його розповідь вигадана, насправді автор не знає Росії. Він вигадує свої типи, хоча робить це талановито. Насправді у них є тільки він сам, його хворобливі фантазії, страхи, переживання [13, с.471]. Вже сучасники розкрили Гоголя – вловили, що він людина скрита, хитра, замкнута, втомлена, непевна [13, 473]. Бєлий узагальнює: цей хитрий українець обманить усіх. І він справді обманув усіх: він своїми дивовижно експресивними художніми творами зім'яв монументальність імперії, висміяв її. Тому Василій Розанов майже проклинає його – він усвідомлює, що хитрий малорос навіки підірвав силу і лоск величі Російської імперії, показавши непривабливі сторони життя в ній, її кошмари й карикатури.

Гоголь розглядав росію як простір для стрімкої кар'єри, він занадто захопився цим цинічним кар'єризмом, втративши при цьому власну душу. Липа порівнює Гоголя із Юрасем Хмельницьким: обидва повірили в чужу силу, притягнули чужу

владу в Україну і трагічно загинули. Бо ж Гоголь вмер від писання, як ствердили багато його сучасників і дослідників.

Липа робить низку наступних висновків. Видатному письменникові фатально бракувало гордості за свою націю (тому він так не сприймав Шевченка як типово героїчного автора, з пафосом націєтворення). Він так і не зміг прославити пишноту Петербургу (бо постійно виходили якісь карикатури в зображенні столиці) і від цього втратив енергію духу. Поступово завмер. Гоголь був виквітом Малоросії – цієї сліпої віри в чужу силу, віри в щастя без власної гордості. Хутір переміг в ньому великого письменника. Провінція перемогла радість буття. Його творчість – це наша постійна проба *на провінційність, на провансальство*, тобто на невір'я у власні сили, в національну спромогу, без державницькі психічні комплекси. Гоголь – це явище скастрованої волі до влади в еліті [13, с. 34]. Він вийшов із приземленої і гедоністичної Малоросії XVIII ст., яка вже вмирала, і переніс її химерні світовідчуття в XIX ст., щоб створити фантазмагорійні картини вмирання душі, відчуття Чорта як сутності. Це великий урок для всього українства. Назавжди.

Висновки. 1) Літературну позицію Юрія Липи слід розуміти крізь призму його світогляду, а це філософський ірраціоналізм, традиціоналізм, містицизм, естетичний неоромантизм та героїзм, ідеологічний вольовий націоналізм. З цих засад він і оцінював всю світову літературу. 2) В історіософії Ю. Липи центральною є ідея про якість національних еліт, які й формують силу й творчу активність народу. Тому він був такий вимогливий до Миколи Гоголя як представника української шляхти, який відмовився від національної «гордості» во ім'я кар'єри у ворожій імперії. 3) Водночас Липа прагнув розгледіти глибші причини Гоголевої поведінки, тому давав антропологічний аналіз його підсвідомості. Так він віднаходив приховані психологічні комплекси у письменника, які зумовили його парадоксальну, гротескову, фантазмагорійну художню творчість. 4) Гоголь був завершеним малоросом, тобто сприймав всеросійську національно-імперську ідентичність як свою й закономірну. Проблиски українськогo націоналізму в нього були, вони відбулися під впливом ідей романтизму й знайомства із історичними працями про Україну сучасників, але вони розтанули в 1834 р. 5) Відчувши могутність російської імперії, її тотальний тиск на інші народи й на українство, Гоголь ніби затаїв образу на цю деспотичну силу. Він силою своєї

неймовірної інтуїції розгледів механічність, жорстоку тупість, людиновбивчу сутність імперії і створив у своїх літературних полотнах фантастично експресивні, руйнівні карикатури на життя в імперії, які увійшли у масову свідомість всього російського суспільства. Тому вся російська література після Гоголя кардинально перемінилася. 6) У своїх висновках Липа не був упередженим, а спирався на найновіші дослідження російських літературознавців і філософів: А. Белого, В. Вересаєва, В. Розанова, Б. Ейхенбаума, З. Гіппіус, М. Слоніmsького, В. Переверзєва, Д. Мережковського. Тільки він при цьому більше акцентував на малоросійських комплексах письменника, які не помічали, закономірно, російські дослідники.

Література

1. Баган О. Сенс Гоголя: Етнопсихологічні та культурологічні тлумачення Євгена Маланюка. *Література та культура Полісся: Збірник наукових праць. Серія «Філологічні науки»*. Ніжин, 2024. С. 68–85.
2. Барабаш Ю. Гоголівський трикутник (Маланюк – Донцов – Ю.Липа). *Барабаш Ю. Гоголь у літературні свідомості українського зарубіжжя: Нариси сприйняття та інтерпретацій*. К.: Сімферополь, 2004. С. 17 – 27.
3. Барабаш Ю. «Коли забуду тебе, Єрусалиме...»: Гоголь і Шевченко. Харків: Акта, 2001. 376 с.
4. Барабаш Ю. «Наш» чи «не наш»? *Барабаш Ю. Не відверну лиця: Штрихи до літературної автобіографії*. Київ: Темпора, 2013. С. 265 – 354.
5. Бояновська Е. Микола Гоголь: між українським і російським націоналізмом. Київ: Темпора, 2013. 610 с.
6. Донцов Д. Федор Достоевський. *Донцов Д. Літературна есеїстика*. Дрогобич: ВФ «Відродження», 2010. С. 292–300.
7. Звиняцьковський В. Микола Гоголь: таємниці національної душі. Київ: Лікей, 1994. 544с.
8. Колесник І. Гоголь у культурно-інтелектуальній історії України: міфи та стереотипи (до 200-річчя Миколи Гоголя). *Український історичний журнал*. Вип. 2. № 485, 135–159.
9. Косач Ю. Сеньйор Ніколо: Повість. *Косач Ю. Сеньйор Ніколо: Історичні повісті та оповідання*. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2018. С. 4–73.
10. Липа Ю. Батько дефетистів. *Вістник*. 1935. Кн. 2. С.127–138.
11. Липа Ю. Бій за українську літературу. Варшава: Народний стяг, 1935. 135 с.

12. Липа Ю. Література. Літературно-науковий вітник. 1928. Кн.2. С.199–204.
13. Липа Ю. Чаклун із хутора. Дзвони. 1938. №9, с.362–376; №10, с. 407–416; №11, с. 469–476; 1939. №1-2, с.30–40.
14. Луцький Ю. Страдництво Миколи Гоголя, знаного як Ніколай Гоголь. Київ: Знання України. 2002. 214 с.
15. Маланюк Є. Гоголь (фрагмент перший). Маланюк Є. Вибрані твори. Київ: Смолоскип, 2017. С. 447–459.
16. Маланюк Є. Гоголь-Гоголь. Маланюк Е. Книга спостережень. Торонто: Гомін України, 1962. Т. 1. С. 191–210.
17. Нахлік О. Гоголь в інтерпретації Євгена Маланюка. Нахлік О. Письменник – нація – універсум: Світоглядні та художні шукання в літературі ХІХ – ХХ століть. Львів: 1999. С. 112–127.
18. Сверстюк Є. Гоголь і українська ніч. Київ: Кліо, 2013. 328 с.

УДК 821.161.2-4.09"1935"Ю.Липа

БІЙ, ЩО ТРИВАЄ... (РИТОРИЧНІ СТРАТЕГІЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ЕСЕЇСТИКИ ЮРІЯ ЛИПИ)

Будний Василь,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент
Львівського національного університету імені Івана Франка

Викладаючи крізь призму дискурсивного аналізу спостереження над концептуальними аспектами і риторичною стратегією есеїстичного збірника Юрія Липи «Бій за українську літературу» (1935), стаття ставить під сумнів оцінки П. А. Рудлінга, Г. Россолінського-Лібе та інших критиків, які вбачають у світоглядних позиціях Липи тоталітарні ознаки.

Сповідуючи ідеал відновлення нещодавно втраченої державності, учорашній вояк війська УНР апелював до гучних модерних ідеологем «раса», «кров», «земля», однак застосовував ті топоси з цілями, цілком протилежними тоталітарним риторикам, – не для виправдання завоювницьких намірів, а для наснаження визвольної боротьби рідного та інших поневолених народів.

Ключові слова: есей, риторична стратегія, ідеологема, дискурсивний аналіз.

The article presents observations on the conceptual aspects and rhetorical strategy of Yuriy Lypa's essay collection "The Fight for Ukrainian Literature" (1935) through the prism of discursive analysis.

It questions the assessments of P.A. Rudling, G. Rossoliński-Liebe, and other critics who see totalitarian features in Lypa's worldview positions.

While professing the ideal of restoring the recently lost statehood, yesterday's soldier of the Ukrainian People's Republic appealed to the loud modern ideologies of "race", "blood", "land", however, he used those topos for purposes opposite to totalitarian rhetoric – not to justify his conquering intentions, but to inspire the liberation struggle of his native and other enslaved peoples.

Keywords: *essay, rhetorical strategy, ideologeme, discursive analysis.*

Есеїстичну книжку «Бій за українську літературу» (1935) Юрій Липа концептуально побудував як інтелектуальний похід просторами національного та вселюдського духу для освідомлення співвітчизників перед лицем геополітично напруженого історичного моменту, який переживала Європа. Тодішня Україна поставала як «Campus Martius!... поле бойовищ, ...що не має окреслених кордонів, де ворожі сили (духові чи матеріальні) випробовують себе взаємно в сутичках і герцях...» [3, с. 88]. Тому понад усе автор прагнув перетворити свою батьківщину з об'єкта на самостійний суб'єкт міжнародної політики.

Перше, що впадає в око сучасному українському читачеві і багатьох насторожує в есеїстиці Липи та інших вісниківців, – це рясність ідеологем, які не раз сприймаються з негативним смисловим забарвленням. Критичну думку деяких історіографів немов паралізують поняття «раса», «кров», «земля», які перегукуються певними аспектами з ідеологічною лексикою німецького націонал-соціалізму та інших поширених у тодішній Європі ультраправих рухів, однак мають відмінне ідеологічне спрямування. Шведсько-американський русист Пер Андерс Рудлінг, польсько-німецький історик Їжегож Россолінський-Лібе, канадець Джон-Пол Химка упереджено або двозначно трактують політичну риторичку Липи та його однодумців у невластивих ідеологічних контекстах – як-от «фашизм», «расизм», «антисемітизм», абстрагованих від соціальної та політичної ситуації України в тогочасній Європі. В одній із ранніх праць знаного політолога бездоказово йшлося про «активне» застосування у стилістиці Липиною есеїстики прийомів фашистської і більшовицької пропаганди, включно із лиховісною тезою Геббельса: «багаторазово повторена брехня

стає правдою» [2, с. 183–184]. Як правило, автори таких публікацій проектували на площину сучасного розуміння вихоплені з історичного контексту окремі Липині концепти, витлумачуючи не просто в помилковому, а в діаметрально протилежному значенні їхній зміст, комунікативну мету і функції.

Зрідка дехто, як-от Мирослав Шкандрій, Сергій Квіт, Олег Баган, Петро Іванишин, звертався до аналізу образних ідеологем вісниківців, аби довести очевидне: українські патріоти чинили інтелектуальний опір фашизму так само, як і комунізму. Тепер, коли в умовах російської агресії повною мірою виявилася актуальність їхніх застерег, необхідно з належною увагою осмислити результативність риторичних стратегій і концептуальних змагань українського націоналізму.

Для вирішення тих завдань варто взяти до уваги критичний дискурс-аналіз (КДА) – підхід до вивчення мови й мовлення з огляду на їх застосування для підтримки соціальної влади, домінування та нерівності, з одного боку, і, з другого – для опору їм. Згідно з Норманом Ферклафом, цей підхід ставить наголос «на зв'язках між дискурсом та іншими соціальними елементами, надаючи підстави для трансформаційних дій, спрямованих на зміну існуючої соціальної реальності» [5, с. 19].

Риторичні стратегії. Дискурси утворюються історично і є формою соціальної дії. Контекстуальне дослідження того, хто, в якій ситуації і з якою метою використовує мовленнєвий акт, дозволяє з'ясувати ідеологічні позиції суб'єктів та їхні соціальні стосунки. Зрозуміло, що есеїстичний стиль – подвійно, а то й багаторазово кодований – вимагає читання в належних контекстах. Скажімо, поняття «раси», яке рясніє на сторінках «Бою...» та інших книжок Ю. Липи, було поширеним за тих часів і могло вживатися на означення національної, культурної, релігійної, соціальної чи генетичної спільноти. Не змінюючи мовної форми, воно отримувало цілком протилежного змісту в супротивних дискурсах – тоталітарному (Геббельсовому) і визвольному (Липиному).

Крім контекстуально зумовлених відмінностей на синхронному рівні, до уваги треба брати розбіжності у діахронному вимірі. Поняття «раси» в розумінні Липи й у вжитку, усталеному після Другої світової війни, має неоднакове змістове та оцінне наповнення. Якщо радянські інтерпретатори тлумачили теорію француза Жозефа Гобіно (1816-1882) як таку, що мала на меті обґрунтувати нерівноцінність «вищих» і

«нижчих» людських рас [4, с. 104], то Липа, натомість, вичитував із текстів Гобіно зовсім протилежні думки: «Найважливішим задумом світогляду Гобіно було те, що кожна раса має свою вартість, і кожна раса по-своєму ту вартість висловлює. Не ідея про вищість тої чи іншої раси була для нього важною...» [3, с. 78].

Цей термін має довгу історію, упродовж якої набував різних семантичних відтінків, розвивався у формі наукових теорій і зрештою закріпився у повсякденній свідомості в негативному значенні – після Голокосту та інших жахів Другої світової війни. Тому для сучасного читача текст Липи є грою упереджених очікувань і поступового, глибшого розуміння, що йдеться про культивування успадкованих від попередніх поколінь набутків, про унікальність національного «я», його рівноправне місце в хорі інших цивілізованих націй.

Якщо ідеологія расизму ґрунтується на опозиції панівної вищої і зневаженої нижчої раси, то Ю. Липа наповнив це поняття антиколоніальним змістом, протиставивши «раси» поневолювачів і поневолених. Йдеться не про завоювання інших народів, а про виборювання націями права на самостійне існування та їхнє творче суперництво. «Віра у власну кров» змушує сучасні нації ставати на ризиковану, але неминучу боротьбу за право «дивитись у себе, бути самим собою, ставати самим собою» [3, с. 248, 249]. Липа схвально ставить до таким чином трактованого «расизму» євреїв, арабів, татар, до зусиль інших народів уповні виявити свою творчу натуру, виконати своє «призначення».

Прикладом історичної сліпоти є некритичні твердження про плекання Липою ворожості не до окупаційних влад, які вчинили Розстріляне Відродження, Голодомор і масові репресії в радянській Україні, денаціоналізацію та пацифікацію в західних землях, що перебували під владою Польщі, Чехословаччини, Румунії та Угорщини, а до іншоетнічних, мовляв, співвітчизників. Насправді Липа не творив з поляків, євреїв та інших етносів образу Чужого, не марив про етнічні чистки, а мріяв про руйнування колоніальних відносин між владою і суспільством у майбутній Україні. Не колір шкіри, релігія чи етнічне походження роз'єднують людей у Липи - він ділить їх на творчих бунтарів і тих, кого пододала застиглість думки, вузьколобий прагматизм. Неоромантично налаштований есеїст вів мову про «духову расу» як велику культурну спільноту, історично творену не завжди з етнічно однорідних мас, але цілісну в моральному та почуттєвому вимірах, свідому власної

самобутности, сповнену національної гідності, спраглу індивідуальних та колективних свобод і здатну до розвитку в цивілізаційних змаганнях з іншими націями.

Так само образного характеру й вітаїстичного змісту набули в контекстах Липиної есеїстики й інші концептуальні поняття. Концепт «кров» - це і генетична спорідненість, і творча пристрасть, і саможертвність у боротьбі за свободу, а «земля» - не агрономічне, геологічне чи навіть географічне, а духове поняття Батьківщини.

Концептуальні аспекти. Ю. Липа викладає українську історіософію не як барвисту екзотичну минувшину, а як джерело натхнення й приклад героїчного чину. Його традиціоналізм — це не замилювання етнографізмом, адже традицію він розглядає як майданчик для старту в майбуття.

Йому притаманний естетизм, але не як «чиста краса», а як панестетичне сприйняття життя, людини й мистецтва.

Культ вольової особистості у Липи – це аж ніяк не ніцшеанський індивідуалізм, а візія провідника нації, що вийшов із її глибин і зазирає за обрій сучасності. Липа дбав про волюнтаризм не свавільний, а сконцентрований і цілеспрямований.

Багато що єднає Липу з Донцовим, але є й чимало відмінностей [див.: 1, с. 11]. Зокрема, як і Донцов, Липа оперує опозиціями, однак якщо в редактора «Вісника» вони мають непримиренний характер, то Липа прагне синтезу на вищому рівні узагальнення – і його знаходить. Він, скажімо, протиставляє еліту і масу, але не зневажає «натовп», бо той є складником нації. Як Донцов, Липа їдко критикував декаданс та деякі інші модерні течії, що уникали суспільної відповідальності, однак визнавав право на стильове розмаїття з огляду на потребу повного творчого самовираження нації.

Автор «Бою за українську літературу» пропагував ідею відповідальності митця за своє творіння і свою націю. Він метафорично описував солодкий і водночас гіркий творчий процес як бій митця з янголом за ясність твору. Критерієм «провідництва» для Липи є прив'язаність до «землі», проте він віддає перевагу не історичній стабільності, а динаміці: митці мають не заколисувати, а бити на сполох. Убачаючи високу місію письменства в духовому піднесенні читача і нації, Липа покликався на Вука Караджича, Адама Міцкевича, Чарлза Дікенса, Тараса Шевченка, Івана Франка.

Для есеїстики Липи характерне пристрасне й водночас логічно мотивоване мовлення, що має власну стилістичну експресію та образну символіку. Автор не нав'язує своїх думок – у його текстах пульсує живий нерв зухвалої думки, яка неспокійно рухається від одного полюса до протилежного, бентежить парадоксами й дивує афоризмами. Відчувається прагнення виховати в читача самостійність мислення, почуття особистої та національної гідності і високий рівень самосвідомості, який дає спільноті опірність до зовнішніх і внутрішніх загроз.

В есеї «Рідна мова і рідна немова» Липа розкриває нерівні владні відносини в дискурсивному просторі, коли впродовж століть націю примушували до мовчання. Для нього, як і для Олександра Потебні, Слово – це «не тільки одна із стихій нації, але її найдовершеніше обличчя» [3, с. 161].

Есеїст висміює позитивістично налаштованих мово- і літературознавців, які намагалися уніфікувати творчі індивідуальності, втискаючи їх у прокрустове ложе лінгвістичних, літературознавчих або ідеологічних схем. Він згадує відомих українських і зарубіжних письменників, які засвідчили естетичну видатність мистецької мовотворчості, і наводить аргументи з особистого досвіду, переповідаючи, наприклад, свою розмову з Володимиром Самійленком про слово «жизнь»: нелітературне й ненормативне але майже правічне, бо старослов'янського походження, воно ввірвалося в Самійленків текст мимо авторської волі, немов той геополітичний землетрус, що струсонув Україну на початку століття. Липа переконує, що світовідчуття нової епохи не вміщається в рамки формальної об'єктивності, повсякденного утилітаризму і мовного пуризму. Вир життя вимагає автентичного вислову. Найголовніше для митця – передати рідною мовою «ритм і плястику сучасної Жизні» і «назвати свою епоху», адже «річ не названа – німує. Назвати треба все, що є в нашому часі: зле й добре, радісне й приkre. Назвати, дати йому життя – цій Рідній Немові!» [3, с. 173].

Як актуально звучать ті гасла зараз, коли дедалі більше співвітчизників повертаються зі сновидного постколоніального стану «немови» до притомного громадянського життя!

Дискурс правди – запорука свободи. Отож рашистському дискурсу таки не вдалося приписати жертвам свого поневолення власні й чужі злочини. З висоти сьогодення, коли окремі пазли далекої минувшини склалися в цілісну мозаїку,

добре видно, що український націоналізм вів ідейний і збройний двобій з нацистським і більшовицьким тоталітаризмом, обравши гасло: «Свободу народам! Свободу людині».

Довго світ не помічав загрози, прихованої за позірною демократичною та антифашистською риторикою, аж поки «руській мір» не вдерся в Україну. Точне визначення рашистській доктрині дав Тімоті Снайдер: «Називати інших фашистами, будучи фашистом, є основною путінською практикою». Дослідник застеріг світову спільноту: «Фашизм – це не дискусійна позиція, а культ волі, який випромінює вигадку. <...> це означає, що ті, хто виступає проти фашизму, повинні зробити все необхідне, щоб перемогти його» [6].

Так, демократія гарантує свободу і рівність, але це не повинно стосуватися *тиранії*. Тому й узяв Ю. Липа на озброєння популярну за тих часів наступальну політичну мову, наповнюючи її визвольним змістом наперекір ідеології загарбництва. В його есеях пульсує живий нерв зухвалої думки, що неспокійно рухається від одного полюса до протилежного, прагнучи нестійкої рівноваги. Це і є «філософія чину», яку сповідував митець і мислитель, закликаючи своїх сучасників і нас, своїх наступників, – завжди бути наготові.

Література

1. Гнатюк М. Позбутися комплексу меншовартости. *Липа Ю. Твори. Т. 4: Бій за українську літературу*; Київ, вічне місто. Львів: Каменяр, 2012. С. 6–16.
2. Кушнір О. Виступи Юрія Липи в розрізі європейської та української публіцистики 1920–1940-х років. *Діалог: медіа-студії*. Збірник наук. праць. № 10 (2010). С. 179–188.
3. Липа Ю. Твори. Т. 4: Бій за українську літературу; Київ, вічне місто / вступ. ст. М. Гнатюка. Львів: Каменяр, 2012. 278 с.
4. Український радянський енциклопедичний словник: у 3-х т. Київ: Голов. ред. УРЕ УРСР, 1968. Т. 3. 856 с.
5. Fairclough, Norman. *Language and Power* / 3rd ed. Routledge, 2015. 264 p.
6. Snyder T. We Should Say It. Russia Is Fascist. *The New York Times*. May 19, 2022.

**ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА ЮРІЯ ЛИПИ
(НА МАТЕРІАЛІ ФОНДУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА)**

Великодна Ганна,

*завідувач сектору відділу рідкісних книг та рукописів
Наукової бібліотеки Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова*

<https://orcid.org/0009-0001-8796-7702>

У статті проаналізовано літературну спадщину Юрія Липи, що зберігається у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (далі – НБ ОНУ). Особливу увагу приділено його поетичному та науковому доробку, представлено в періодичних виданнях і окремих книжкових публікаціях у добу незалежної України.

Ключові слова: *Юрій Липа, літературна спадщина, національне відродження, Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.*

The article analyzes the literary heritage of Yu. Lypa, which is stored in the stocks of the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University. Special attention is paid to his poetic and scientific works, published both in periodicals and as separate book publications during the era of independent Ukraine.

Keywords: *Yuriy Lypa, literary heritage, national revival, Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University.*

Юрій Іванович Липа (1900–1944) – визначний український письменник, публіцист і лікар, одна з провідних постатей національного руху першої половини ХХ ст. Біографія Ю. Липи досліджувалася низкою науковців, зокрема М. Ільницьким, С. Кучеренком, М. Липою-Гуменецькою, Є. Маланюком, А. Стебельською, Л. Череватенком, О. Янчуком та ін. У межах цього дослідження біографічний аспект не розглядається докладно, однак варто підкреслити, що юність Ю. Липи тісно пов'язана з Одесою – містом, яке відіграло помітну роль у формуванні його ідейних переконань, національної самосвідомості й зародженню літературного таланту митця.

Середню освіту Ю. Липа здобув в Одеській 4-й чоловічій гімназії. У 1918 р. став студентом юридичного факультету Новоросійського університету (нині – ОНУ) [4]. Водночас Юрій і Іван Липи засновали видавництво «Народний стяг». Одеське видавництво діяло протягом 1917–1918 рр. на вул. Юр'ївській, 17 (нині – вул. Єфімова) [2]. У видавництві вийшло 10 творів Ю. Липи («З присяги гетьмана Мазепи», «Носить свої ознаки», «Королівство Київське по проекту Бісмарка», «Гетьман Іван Мазепа», «Пам'ятник полоненим», «З числа полонених», «Трупа полонених», «Волинська школа», «Союз Визволення України» та «Табори полонених українців»).

У 1918 р. Ю. Липа був дописувачем україномовної одеської щоденної газети «Вільне життя» (31 березня – 10 вересня), яка висвітлювала суспільно-політичні події всеукраїнського й місцевого рівня в добу Центральної Ради та Гетьманату [6]. З 14 листопада по 21 грудня 1918 р. Ю. Липа очолював редакцію газети «Вістник Одеси» [3, с. 1], що висвітлювала законодавчі зміни, урядові ініціативи та розвиток державних установ за часів Гетьманату.

У цей період Юрій Липа долучився до збройної боротьби за українську державність. А вже в грудні 1918 р. він залишив Одесу та продовжив навчання в Кам'янці-Подільському, згодом переїхав до Станіслава (нині – Івано-Франківськ), а пізніше – до Львова (столиці ЗУНР). Восени 1920 р. Ю. Липа емігрував до Польщі [5]. Спочатку він перебував у Тарнові, з 1922 р. вивчав медицину в Познані, а від 1929 р. проживав у Варшаві [1], де активно долучався до культурного життя української діаспори.

Упродовж своєї творчої діяльності Ю. Липа створив близько 200 різножанрових творів, серед яких – художні та публіцистичні твори, наукові й аналітичні статті, рецензії, переклади, редакторська діяльність.

Аналіз бібліографії Ю. Липи, укладеної О. Б. Янчуком 2000 р. в бібліографічному покажчику [7], свідчить, що більшість прижиттєвих видань автора з'явилися за кордоном – зокрема у Варшаві, Львові (1919–1939 рр. – у складі Польщі), Гданську, Кракові, Каліші та Празі, що ускладнило доступ читачам до його творчості й обмежило її рецепцію в радянській Україні.

З проголошенням незалежності Україна вийшла з-під тиску ідеологічних обмежень, що тривалий час визначали суспільний та культурний дискурс. Це вивільнення сприяло зростанню зацікавлення творчістю представників української еміграційної культури, в тому числі Ю. Липи. У зв'язку з цим особлива

активізація наукових і видавничих ініціатив припала на 90-ті рр. XX ст. Упродовж радянського періоду прижиттєві видання творів Юрія Липи були малодоступними на території УРСР, що пояснюється як ідеологічними заборонами, так і фізичною відсутністю книг, які поширювалися переважно в еміграційному середовищі. Відтак, системне вивчення творчості митця стало можливим лише в умовах інтелектуальної свободи пострадянської доби.

У фондах Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова зберігається значна частина літературної спадщини Юрія Липи у вигляді окремих книжкових видань і публікацій у періодичних виданнях, надрукованих у 1966–2005 рр., що свідчать про поступове повернення імені письменника до національного культурного та наукового обігу. У цьому огляді розглянуто твори митця, наявні у фондах НБ ОНУ.

Першою серед зафіксованих в Науковій бібліотеці публікацій є стаття Юрія Липи «Одеська «Січ», надрукована у 1966 р. в суспільно-політичному й науково-літературному місячнику «Визвольний шлях» (кн. 11). Цей текст є перевиданням однойменної статті, що вперше була надрукована в 1935 р. в журналі «За державність» (м. Каліш, Польща). У статті автор проаналізував діяльність одеського осередку національно-патріотичного руху та роль молодіжних організацій у формуванні політичної свідомості українців у міжвоєнний період.

У 1991 р. творчість Ю. Липи була широко репрезентована в українських літературно-художніх виданнях, що відображає відновлення інтересу до культурної спадщини української еміграції в умовах послаблення ідеологічного контролю та здобуття Україною незалежності. Так, у журналі «Березіль» (№ 1) у розділі «Поети української діаспори» було вміщено добірку віршів Юрія Липи зі збереженням особливостей правопису автора, серед яких «Червоне», «Київські легенди: 1. Про шевця Кожум'яку; 2. Про святу Софію», «Лівів», «Зорі великі дрижать в оксамитному, чорному небі...», «Гляну рано нині...», «Балада», «Ти, серце, змучене коханням і журбою...», «В степу, де миються ховрашки...», «Ясмин вечірній неспокоєн...», «Гімн Дмитра Бортнянського», «Будучина – у Бога, в тебе – тільки труд...». Ці твори засвідчують образну насиченість поезії, глибину духовності автора й органічне поєднання національної ідеї з естетичними пошуками.

Того ж року в літературно-художньому журналі «Дніпро» (№ 4) була опублікована ще одна масштабна добірка поезій Ю. Липи. До неї увійшли вірші «Безсмертності убір», «Тюрми і голод, нещастя, убивства й помори...», «Простовіч», «Все буде відомо – даремно ховаєш нужденність...», «Молитва за кохану жінку», «Мужчино, смирися, бо стервом є мужеське тіло...», «Печаллю світ не заворожу...», «Зорі великі дрижать в оксамитному, чорному небі...», «Од одного царства незчисленного...», «Гімн Дмитра Бортнянського», «Народи», «Міста», «Скарга німця (Гельдерлін, 1770–1843)», «Червоне», «Прокляття», «Епітафія», а також низка віршів із циклу «Суворість». Вірші, надруковані в цьому випуску, засвідчують інтелектуальну напругу та моральну відповідальність автора перед історією й сучасністю. Крім поетичного доробку, в № 10 журналу «Дніпро» за 1991 р. були вміщені три прозові твори Ю. Липи – новели «Чародій», «Кам'янець столічний» і «Гадючки», що відзначаються метафоричністю, філософськими узагальненнями та глибоким осмисленням історичної пам'яті, національної ідентичності й морального вибору.

Окремим виданням у Львові 1992 р. вийшла праця Ю. Липи «Призначення України», надрукована за нью-йоркським виданням 1953 р., здійсненим українською діаспорою. Твір, що окреслює геополітичну роль України, її історичну місію та національне самовизначення, став ключовим для українського консервативного мислення ХХ ст. У 1997 р. книга була повторно видана в Києві, цього разу за першодруком львівського видання 1938 р. зі збереженням мовностилістичних і правописних норм того часу.

У 1993 р. в журналі «Дніпро» (№ 7/9) була опублікована повість Ю. Липи «Гринів», яка є важливим зразком його прози міжвоєнного періоду. Цього ж року в одеській газеті «Чорноморські новини» (13 лист.) були надруковані вірші з циклу «Міста» з дотриманням правопису оригіналу. Серед них – «Одеса», «Комілітонові Чорноморцєві», «Бог і непримиримість». Поезії добірки вирізняються урбаністичною образністю, громадянським пафосом і глибокою прив'язаністю автора до південного регіону України.

Значну культурну цінність становить публікація есе Ю. Липи «Київ, вічне місто», що вийшла друком у журналі «Київ» (№ 2/3) за 1995 р., а також у журналі «Пам'ятки України: історія та культура» (№ 3) за 1997 р. У цій праці автор виступає як

мислитель-гуманіст, який розглядає Київ не лише як історичний центр держави, а і як духовний символ української цивілізації.

У 1995 р. окремим виданням у Львові була опублікована праця Ю. Липи «Розподіл Росії», що вийшла без жодних редакційних змін за нью-йоркським виданням 1954 р., відповідно до вимоги доньки письменника – М. Липи-Гуменецької. Твір аналізує етнополітичну структуру СРСР і передрікає його дезінтеграцію, що згодом підтвердилося розпадом Союзу.

До хрестоматійного видання «Українське слово» (1995, кн. 4), яке включає тексти класиків і представників української еміграційної літератури, увійшли поетичні твори Ю. Липи («І знов пахучість теплих кіс...», «Деся моя заплакана маленька...», «Ви там, у Вашій високості...», «Василіск», «Зайди», «Суворість», «Львів», «Святий Юрій», «Прокляття», «Сімнадцятий») і новела «Закон», яка засвідчує моральну чіткість і політичну рішучість автора.

У фонді бібліотеки наявне львівське видання «Козаки в Московії» (1995), до якого, окрім однойменного історичного роману, включено новели з видання «Нотатник», а саме: «Рубан», «Зустріч літераторів», «Закон», «Ганнуся», «Кіннотчик» (т. 1); «Коваль Супрун», «Чародій», «Кам'янець столичний», «На варті», «Бляшанки» (т. 2); «Гринів», «Номер двадцять восьмий», «Малий», «Гадючки», «Табір» (т. 3). Роман «Козаки в Московії», який має підзаголовок «роман із XVII століття», також був надрукований у журналі «Дніпро» (№ 1/2, 3/4) за 1996 р. й окремим книжковим виданням у Києві в 2000 р. Твір є зразком історичного роману про українсько-московські відносини, де Ю. Липа переосмислює козацьку спадщину в контексті боротьби за державність.

Серед науково-популярних праць письменника варто відзначити видання «Ліки під ногами: про лікування рослинами», опубліковане в Києві в 1996 р. за краківсько-львівським першодруком 1943 р. Твір репрезентує Юрія Липу як професійного лікаря, популяризатора фітотерапії та прихильника інтеграції народної медицини з академічною практикою.

Оповідання «Моренко» друкувалося в газеті «Думська площа» в 1998 р. (№ 52, 53, 55, 56). У цьому ж періодичному виданні публікувалися твори Ю. Липи під загальною назвою «Одруження з Одесою», які висвітлюють його відношення до рідного міста. Серед них – есе «Галичани над морем», повість «Гринів» (1999, № 45–53), а також публікація оповідання «Петька

Клин, нальотчик» (2000, № 1–9, 11–16), яке відображає соціальну картину епохи з трагікомічними рисами, властивими пізній прозі Ю. Липи.

У 2000 р. в Україні на державному та регіональному рівнях широко відзначалося 100-річчя від дня народження Юрія Липи. Ювілей став важливим етапом у поверненні його постаті до національного культурного канону. У Києві, Львові, Одесі й інших містах було проведено наукові конференції, круглі столи, публічні читання та виставки, що сприяли глибшому осмисленню його творчості. Зокрема, в ОНУ імені І. І. Мечникова (на той час Одеському державному університеті) відбулася конференція «Творчість Юрія Липи в культурно-історичному контексті ХХ ст.», яка отримала медійне висвітлення, зокрема в газеті «Думська площа» (№ 19) за 12 травня 2000 р.

У ювілейному 2000 р. в Україні активно перевидавалися літературні твори Ю. Липи. Зокрема, в фондах НБ ОНУ наявна збірка вибраної поезії «Вірую» (Львів, 2000), що зберегла стильову й мовну своєрідність першодруку 1938 р. У журналі «Дніпро» (№ 5/6, 2000) було опубліковано добірку віршів поета, зокрема «В покорі просять покоління...», «Простовіч», «Все буде відомо – даремно ховаєш нужденність...», «Боже, Владарю душ...», «Люблю я всіх...», «Перемагати непомітно...», «Призначення», «І прийде час», «Ланцюг ніжності», «Молитва за кохану жінку», «Питання», «Людська душа – як дерево гіллясте», «Од одного царства незчисленного», а також оповідання «Кіннотник», яке вирізняється експресивністю та психологічною напругою.

Загалом ювілейні заходи 2000 р. стали поштовхом до нового етапу рецепції спадщини Ю. Липи, активізувавши академічну, публіцистичну та видавничу увагу до його творчості. Він постає як національний мислитель, чиї ідеї виявилися актуальними в умовах сучасного українського державотворення.

Подальшу увагу до поетичної спадщини Ю. Липи засвідчила публікація в журналі «Київ» (№ 9, 2005) у рубриці «Невідома українська поезія». У ній були вміщені раніше маловідомі або неопубліковані вірші, серед яких – «Благословен, розгорнений просторами, морями...», «В покорі просять покоління...», «Виноградник», «Тюрми і голод...», «Монах і смерть», «Марії Липі», «Жінка», «Людська душа...», «Мужчино, смирися...», «Батькові», «Бог і непримиримість», «Київські легенди», «Суд Сірка», «Байрон», «Нарада вночі», «Щоденний бій», «Три брати».

Отже, матеріали з фондів Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова засвідчують жанрову й тематичну багатогранність творчості Ю. Липи та його вагоме місце в інтелектуальній історії України ХХ ст. Збереження й популяризація його спадщини підтверджують стійкий інтерес до постаті Ю. Липи в добу незалежності та сприяють формуванню національної ідентичності, історичної пам'яті й сучасної гуманітарної культури.

Література

1. Будзей О. В. Юрій Липа: «Спалитися в безупиннім життю...». *Подольанин*. 2020. 30 жовт. URL: <https://podolyanin.com.ua/history/47924/> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Великодна Г. В. Прижиттєві видання праць І. А. Липи у фонді Наукової бібліотеки одеського національного університету імені І. І. Мечникова. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство : історичні та філософські науки*. 2025. Вип. 40. У друку.
3. Вістник Одеси. 1918. 24 (11) лист. 2 с.
4. Даценко Є. Автор концепції про поділ Росії : 125 років від дня народження Юрія Липи з Полтавщини. *Зміст*. URL: <https://salo.li/7D5F698> (дата звернення: 20.05.2025).
5. Прилуцький В. І. Липа Юрій Іванович. *Енциклопедія історії України*. URL: <https://salo.li/2B20160> (дата звернення: 20.05.2025).
6. Стягайло В. В. Щоденний політично-громадський часопис «Вільне життя» (Одеса, 1918) як історичне джерело. *Міжнар. наук. конф. «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір»* (8-10 жовт. 2024). URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/2036> (дата звернення: 20.05.2025).
7. Янчук О. Б. Бібліографія Юрія Липи : до 100-ліття від народж. : бібліогр. покажч. Одеса : Астропринт, 2000. 80 с.

УДК: 821.161.2

ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ» В ЛІНГВОФІЛОСОФІЇ ЮРІЯ ЛИПИ: СУЧАСНЕ ПРОЧИТАННЯ САКРАЛЬНИХ РЯДКІВ

Вінтонів Михайло,
доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри української мови
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Вінтонів Тетяна,
кандидатка філологічних наук,
доцентка, доцентка кафедри української мови
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Юрій Липа відомий як громадський діяч, письменник, перекладач, публіцист, лікар, автор української геополітичної концепції, один із глибоких ідеологів українського націоналізму, закатований чекістами 20 серпня 1944 р, який тривалий час був забороненим Московією, і тільки у часи Незалежності його постать, творчі надбання стали доступними для українців.

Сьогодні по-новому прочитуємо тексти Ю. Липи, який ще в першій половині ХХ ст. передбачив всі ті загрози, які для нашої Батьківщини, демократії та національно-культурного розвитку несе Московія.

Ключові слова: публіцист, геополітика, концепція, апелятив, геноцид, символ.

Yurii Lypa is known as a public figure, writer, translator, publicist, doctor, author of the Ukrainian geopolitical concept, and one of the key ideologists of Ukrainian nationalism, tortured to death by the Chekists on 20 August 1944; for a long time, his name was banned by Muscovy, and only during the independence period did his legacy and creative achievements become accessible to Ukrainians.

Today, we are reinterpreting the texts of Y. Lypa, who, back in the first half of the 20th century, predicted all the threats that Muscovy poses to our homeland, democracy, and national and cultural development.

Key words: publicist, geopolitics, concept, appellative, genocide, symbol.

Юрій Липа – яскравий представник української культури, суспільної думки першої половини ХХ століття, йому притаманне багатогранне гармонійне поєднання розуму, мислення, інтуїції, мудрості, таланту і патріотизму, він сьогодні для нас відкривається по-новому. Юрій Іванович Липа мав глибоке українське коріння, нащадок козацького роду, син Івана, що народився в козацькій родині Житецьких, які свого часу підтримували повстання Івана Мазепи. Прізвище *Липа* апелятивного походження, дендронім, має сакральне значення, благословенне Богом дерево, оберіг. У геральдиці *Липа* уособлює любов, а також життя, здоров'я та справедливість. Вона може

символізувати родинні зв'язки та дружбу. Липа також пов'язана з лікуванням та має цілющі властивості [4].

Микола Ільницький зазначав: «У творчості Ю. Липи мотив особистого призначення розгорнувся в наскрізний мотив його лірики, мотив призначення України – в історіософську концепцію, хай і виглядає вона радше романтичною візією, аніж науковою теорією <...>. Для Ю. Липи є неприйнятним судити про свій народ за якимись апріорними підходами, у яких не враховано власної природи <...>. Усвідомлення самоцінності нації дає можливість пізнавати свою душу зсередини, розрізняти «себе» й «іншого», «своє» й «чуже» [1, с.12–14]. На думку М. Ільницького, у концепції Юрія Липи відчувається відлуння вчення Григорія Сковороди про самопізнання, де найголовніше з аспектів самопізнання – «не вбачати у своїй відмінності від інших свою меншовартість, не оцінювати себе з позицій іншого і за його критеріями, а залишатися собою» (Ю. Липа «Народ»).

У статті «Не зрікатися своєї душі», присвяченій Юрію Липі, М. Ільницький підкреслював, що Ю. Липа, ставлячи в центрі уваги питання призначення України і власного призначення, не міг спертися на універсальні цінності гуманізму, демократії, прав людини, бо вони були «потоптані» в тодішній Європі. Чи змінилися підходи сьогодні? Чи можемо сказати, що Європа і Росія зрозуміли синів України, а чи гіркий докір Ю. Липи залишається справедливим і досі..?» [1, с. 35], але в 2025 році можна стверджувати, що Юрій Липа був пророком, Україна в небезпеці, демократія і права людини не стали гарантом безпеки нації, держави. Ідеї Юрія Липи, представників розстріляного відродження, продовжені шістдесятниками, підхоплені представниками Небесної Сотні, воїнами ЗСУ. За 11 років російсько-української війни українці потерпають від геноциду. Московія знищує найкращих синів і доньок України, гинуть мирні люди, тому праці Юрія Липи на сьогодні залишаються актуальними.

Донька Юрія Липи Марта Липа-Гуменецька займалася літературно-публіцистичною діяльністю та пошуковою роботою від 1989 року в архівах Києва, Харкова, Львова, Одеси, Варшави, Познані з метою повернення із забуття імен Івана та Юрія Липи, організувала святкування 90-, 100-, 125-, 135-річчя від дня народження Юрія Липи, опублікувала листи Олександра Олеся до І. Липи, Євгена Маланюка до Ю. Липи тощо [3]. Коли загинув Юрій Липа, то Марті було лиш 1 рік, тому вона крихтами збирала спогади про батька усе своє життя. Розуміємо, як

важливо було розгадати і відкрити характер і сутність рідного батька, дізнатися про свій родовід. Марта згадує Івана Огієнка, який описав останні хвилини життя Івана Липи і заповітні слова своєму синові Юрію Липі: «Тобі, сину, одне завдання zostавляю: перевершити батька, стати більшим од батька». Цей заповіт і сьогодні залишається у варшавському архіві Липів. Ще підкреслює Марта ставлення Юрія до батька, він завжди писав слово «тато» з великої літери [1, с. 38]. М. Липа-Гуменецька наголошувала: «Він уважав, що історичним призначенням України є розчленування Росії як імперії. На могилі його тепер – хрест з тризубом, за якого він готовий був віддати все – навіть життя» [1, с. 51].

Нарис «Юрій Липа – поет» Євгена Маланюка має літературознавчу цінність, де автор проаналізував талант Юрія Липи. «Графіка Юрія Липи, хоч і часом кольорована, в нашій літературній процесі знайшла приблизно таке місце, як Рілке в світі германським, а Валері – у романським. Але від сухости і скупости віршів Липи б'ють електричні іскри справжньої поезії, і при тім поезії високого напруження» [1, с. 488].

Основними історіософськими темами в публіцистиці Юрія Липи є ідея неповторності кожної нації; раса як дух, психіка і гени народу; основна геополітична вісь України не захід-схід, а південь-північ; Україна – частина європейської культури; трипільці – безпосередні прашури українців; українці як біблійний народ, благодать яких постає від святого Андрія Первозваного; жінка – основа родоvodu; ментальність українців – це ментальність вічних хліборобів.

Праця Юрія Липи «Призначення України» (1838 р.) – соціологічна, а ще її називають геополітичною, де призначення України – постати сильною державою з продуманою власною стратегією. Автор зазначає, вона призначена «для вільних українців, тобто тих, які є відповідальні у своїх чинах не перед чужою духовністю, а лиш перед Провидінням і цінностями предків, що означає «належати до своєї доби», «віднайти себе в сучасності», але тільки повертаючись до минулого [2, с. 3]. Праця складається з 4 частин: перша частина – це спроба розібратися в головних силах, що діють в Європі, яке місце посідає Україна на карті світу, тому наступні три частини дають відповіді на ці питання. У другій частині Юрій Липа акцентує увагу на ґрунтовних, авторитетних українських працях про українські землі. У третій частині йдеться про синтез української раси, поєднання психологічної і біологічно-історичної натури, що є

одним із головних чинників призначення України. А ось четверта частина присвячена провідним думкам українців, українській еліті, виокремлена в частину «Великі Заповіді». Кожна з цих частин унікальна, з глибоким змістом, зрозуміла українцям, бо прочитати між рядками цінні деталі, натяки, приховані моменти правди зможе представник лише тієї нації, до якої належить.

Усі параграфи частин взаємопов'язані, де відповіді й пояснення можна знайти в попередніх або наступних пунктах. Зауважимо, що письменник, який за фахом лікар, створюючи художній твір, розкриває події, персонажі на психологічному рівні. Описуючи стан, він ніби ставить діагноз персонажам і подіям, а у своїй науково-політологічній праці послуговується поняттям «український організм» і намагається проаналізувати причини і наслідки, вплив на Україну, як на організм. Уживання топоніма *Москва* уособлює центр страшної влади, що далека від подій, від реальності, вона є руйнівною силою, геноцидом українського народу, зазначені автором роки вказують на страшні події Голодомору в Україні, на знищення інтелігенції, духовної спадщини народу. Інша алюзія: *«Нова мовна політика, за вказівками чудодія Марра, – це ніяке не органічне зближення рас і народів ССРСР, це тюремний задум, що тільки ще більше підкреслив відірваність Москви, ще більше уяскравив механічність її влади. Тим більш виразніший на тлі совітської державности великий і живий організм української расової збірноти»* [2, с. 29]. Влада вела і запроваджувала нову мовну політику, згадуючи ім'я М. Марра і називаючи його «совітським чудодієм», який створював химерні ідеї, теорії, які були цілим вченням упродовж багатьох десятиліть, а цим самим влада створювала тюрми для інших народів, де заборонялося навчатися, говорити рідною мовою, вивчати історію рідної країни, створювалися інститути, які мали розробити стратегію вивчення однієї, російської мови. На сьогодні маємо страшні наслідки, втрачені архівні джерела, імена постатей, які були непокірними і протистояли владі, жертвуючи власним життям.

Ю. Липа згадує інші імена, англійського журналіста З Граббса і Дем'яна Бедного (*Придворова*), номінувавши останнього (*Бедного*) «кремлівським прихлібником-віршарем, грубуватим і самозадоволеним паразитом, що виступав у ролі господаря». Зауважимо, що Дем'ян Бедний був родом з України, з Кіровоградщини, з сім'ї бідного селянина. Його справжнє ім'я Юхим Олексійович Придворов, він брав участь у

цькуванні Олександра Довженка за фільм «Земля». Розуміємо, що це не поодинокий злочин, до якого Бедний причетний. І саме він, Бедний, українець за походженням, бачить велику загрозу в українцях для радянської влади [2, с.30].

У 1938 році Бедний став тим «найкращим комуністом», якого виключили з партії і позбавили доступу до друку. І це було типове явище впродовж існування радянської влади, на думку якої, *«не можна вірити нікому, хто має в жилах українську кров. Навіть у совітських жорстоких обставинах не можна довіряти українцям як занадто органічному народові, як расі»* [2, с. 30].

Ю. Липа намагається з'ясувати причини української поразки в 1917–1923 роках, і доходить висновку, що це все, у першу чергу, через внутрішні конфлікти.

Він захоплюється національно-культурним злетом – це період слави ВАПЛІТЕ, Леся Курбаса, М. Хвильового, М. Куліша та інших, наголошуючи, *«під час вистави трапився один інцидент. Акторка-українка згідно з акцією промовила до актора слова: «Ти не признаєшся? Ти не знаєш такого большевицького ката в Жмеринці? Убивця української інтелігенції? Ти не знав Сатани?». Звернулась зі сцени з дальшими словами до <...> ложі правительства з комісарами Чубарем, Затонським, Петровським: «Кожний із вас сатана. Звірячий ваш трибунал! Стріляєте цвіт України. Ногами топчете її алмаз. Хто ж ви такі? Тюремщики, дрібні злочинці, нічні убивці – заразний смітник...». Це – свідомий жест протесту проти знищення еліти і свідоме прагнення зберегти її. Свідоме нагорі, як свідоме й надолі, хоч би в тих київських селян, що возили самохіть харчі для Української Академії Наук у роках голоду»* [2, с. 31-32].

Еліту Липа називає провідниками, які об'єднують «групи крові», і зазначає, що її не знищили ні совіти, ні чужинці, але нам бракує глибшої віри в себе, і «довір'я до власної крові», даючи відповідь, що головне для українського організму – відродження традицій і моралі, вміння давати відпір, єднання українців.

Отже, ми знову починаємо довіряємо своїм, обираємо Україну і українців, намагаємось відновити традиції, імена людей, які йшли свідомо на Голгофу кремля, але залишались вільними навіть у в'язницях, намагаємось зберегти свою ідентичність, зберегти свою державу, націю, свій рід. Зараз розуміємо, як Юрій Липа багато знав про наше майбутнє, як він досягнув унікальність українського організму, дав оцінку як

лікар, як українець, як представник української еліти. І сьогодні дуже важливо перечитувати праці Юрія Липи, заглиблюватися в його творчість, збагнути, що треба для життя «українського організму».

Література

1. Липа Ю. Твори : в 10 т. Львів: Каменяр, Том 1: Поезія, 2005, 543 с.
2. Липа Ю. Призначення України. *Дніпро*. №11-12, Київ, 1997, 267 с.
3. Липа-Гуменецька Марта Юріївна / В. В. Гуменецький, С. В. Кучеренко *Енциклопедія сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-54711>.
4. Про Україну. Скарбниця українського народу. URL: <https://about-ukraine.com/lipa/>

УДК 821.161.2

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОЦІНКИ В ПОЕЗІЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ ЮРІЯ ЛИПИ

Гнатишева Ольга,

*аспірантка Харківського національного педагогічного
університету ім. Г. С. Сковороди*

У статті приділено увагу засобам вербалізації оцінних значень в поезії Юрія Липи. Схарактеризована їхня роль як способу відображення картини цінностей письменника на тлі подій визвольної війни за українську незалежність. Приділено увагу як позитивно, так і негативнооцінним лексемам, що характеризують шлях народної боротьби та демонструють протиставлення «свій – чужий» на різних рівнях сприйняття. Продемонстровано аксіологічний потенціал лексем на позначення кольорів (чорний та сірий), русизму «ізба» та тваринного символу «орел». Позначена актуальність поезій Ю. Липи в умовах нового етапу визвольної боротьби українського народу.

Ключові слова: *аксіологічний потенціал, картина цінностей письменника, оцінні значення, протиставлення.*

The article pays attention to the means of verbalizing evaluative meanings in the poetic works of Yuriy Lypa. Their role as a way of

reflecting the writer's values against the background of the events of the liberation war for Ukrainian independence is characterized. Attention is paid to both positively and negatively evaluative lexemes that characterize the path of the people's struggle and demonstrate the opposition of one's own and another's at different levels of perception. The axiological potential of lexemes for denoting colors (black and gray), the Russification of the hut, and the animal symbol of the eagle is demonstrated. The relevance of Yu. Lypa's poems in the conditions of a new round of the liberation struggle of the Ukrainian people is indicated.

Key words: *axiological potential, picture of the writer's values, evaluative values, opposition*

Події сучасної Великої війни кидають виклик одразу багатьом сферам суспільного життя, зокрема переосмислення власної національної свідомості. У пошуках відповідей на складне питання ідентичності неминуче породжується дихотомія «свій – чужий» у зв'язку з необхідністю візмежовування себе від ворогів та їхніх системи цінностей. Отже, виникає феномен оцінності, що є відображенням мовної картини світу [5; с. 231-232], автором якої в цьому разі є український народ. Ця оцінність може мати різне підґрунтя: соціальне, релігійне, етнографічне тощо [4; с. 98-100]. Але в контексті нашої наукової розвідки окремо треба виокремити історичну основу оцінності, а саме звернення до подій минулого: визвольної боротьби українського народу з одним і тим самим ворогом – Росією у різних іпостасях – у пошуках справжніх, не нав'язаних нам цінностей, а також із метою проаналізувати помилки нашого світосприйняття, такі як багаторічний вплив радянської пропаганди про Україну як «молодшого брата» [8]. Зручним інструментом у такому разі можна вважати художню літературу як спосіб рефлексії письменників, що стали свідками або безпосередньо брали участь у певних історичних подіях, адже література й історія є символічними центрами соціокультурної системи [7; с. 177], репрезентуючи та трансляючи відповідні ставлення до феноменів минулого. Отже, сучасні читачі мають змогу звернутись до таких художніх творів як до дещо суб'єктивних пам'яток історії, які транслюють певні ціннісні значення через призму авторського бачення.

Юрій Липа – приклад письменника, який був безпосереднім учасником бойових дій одразу в декількох фазах визвольної війни. Однією з найважливіших функцій літератури він називав

формування народної єдності, якої можна як досягнути шляхом правильного впливу на читача, так і зруйнувати, якщо підходити до цього не достатньо відповідально [1]. Цінності ідеолога української національної свідомості віднаходять відгук у сучасних читачів, які за їхньою допомогою проводять паралелі з визвольною війною сучасності, і саме цим зумовлена актуальність творів Юрія Липи.

Письменник приділяє увагу описам фізичних і моральних страждань, які зазнають борці за незалежність України, використовуючи лексику, що має негативну оцінність у своєму понятійному ядрі. До «тілесної» категорії лексем належать іменники «втома», «хворість», «голод», «вбивство», «помор», «жертва» (*«Вірять, задихаючися від хворостей, утоми і порожнечі: / «Ми билися не надаремно!»; Тюрми і голод, нещастя, вбивства і помори / Шли нам, Найвищий, бичуй нас; Лице моє закрите, і я Жертва»*). Негативні емоційні стани демонструються за допомогою лексем «туга», «ганьба», «сором» тощо (*«Ми в надлюдській напрузі, / У кривавій тузі; О, хай би не діждати ще раз тої ганьби; Хоч часто гнівався, ридаючи, що Ти / У соромі душі зрікаєшся своєї»*). У той же час в описах бойових дій наявні й позитивнооцінні лексеми «щастя» та «радість», які означають умотивованість і відданість визвольній боротьбі. (*«Гостроокі шофери з Авеню д'Опера, / Що бліднуть од радості на звуки заблуканих вистрілів; Ми такі всі повні щастя / У сей великий час»*). Лексема «надія», що також має позитивну оцінність у своєму понятійному ядрі, уживається поруч із іменниками «вогонь» та «сталь», які в поетичному контексті означають зброю – знаряддя вбивства, тобто частково контрастує з ними (*«Несемо з собою вогонь і сталь / І велику, велику надію»*). Отже, оцінні лексеми демонструють авторське переконання в тому, що визвольна боротьба є важкою та кровопролитною, але водночас наповнює життя сенсом і несе надію на світле майбутнє.

Ворог, з яким український народ бореться за незалежність, часто зображується за допомогою іменників із негативними конотаціями 'чужинець' або 'чужоземець' (*«Сірі шахтарі на Шлезьку, що в мокрих підземеллях, / Чують дзвони останньої години чужинців; Скиби землі як говорять / – Пануй! / Опануй! / Ми не хочем чужинців; Святе народів серце, о Вітчино / Всетерпеливая, <...> / хоч із глибин Твоїх / Своє найкраще мають чужоземці»*). Утім, чужинець не дорівнює лексемі іноземець, а тому не означає, що будь-які представники інших

народів змальовуються негативно. Так, у вірші «Народи» описуються типові уявлення щодо характеру європейців: автор зауважує швидкий розум французів (*«той, що має сто мислей на мить»*), сміливість англійців (*«любить ходити над проваллям»*) і самовпевненість словаків (*«завжди – з дзеркалом; говорить про себе»*) як позитивні характеристики. Але, коли мова стосується москвина, його характер зображується за допомогою прикметників *«безецний і голий»*, порівнянь *«як з лісу та кричить, як з болота»*, що протиставляється українцю, який *«не любить сует»*. Отже, мова йде тільки про паралель *«чужинець»*, *«чужоземець»* = *загарбник*, і саме тут виникає негативна оцінність.

Але ще далі, ніж чужинці, за шкалою негативної оцінності, як можемо судити з поетичних текстів Ю. Липи, є власні громадяни, які не цінують Батьківщину. У вірші «Виноградник» займенник *«свій»*, який у контексті *«люди»* або *«народ»*, як правило, набуває позитивної оцінності, використовується для опису тих, хто нищить досягнення власної країни (*«І страх мене вгорнув. Вони ж топтали жнива / Свого краю й крові, і були свої це»*). І якщо таку поведінку чужинців письменник описує як передбачувану, то зрозуміти співвітчизників не може, отже вони більше не є *«своїми»* для таких, як він. Отже, ми бачимо, як відбувається ковзання по шкалі оцінки [3; с.97], тобто зміна оцінного значення від позитивного до негативного.

Для позначення дихотомії *«свій – чужий»* іноді використовуються й русизми-варваризми: наприклад, у поезії «Зайди» письменник протиставляє традиційне українське житло *«хата»* російському, позначеному варваризмом *«ізба»*, підкреслюючи це протиставлення за допомогою позитивнооцінних прикметників *«веселий»* та *«чистий»* (*«То не ізба. Весела чиста хата»*). І хоча лексема *«ізба»* не вживається із жодним уточнювальним прикметником, контекст явно демонструє негативну оцінку, що притаманна цій зазвичай нейтральній лексичній одиниці, створюючи дихотомію *«свое – чуже»*.

Батьківщина у творах письменника нерідко вживається разом із прикметниками, чия семантика несе позитивну оцінність: *«святий»*, *«всеперпеливий»*, *«справедливий»* тощо (*«Святе народів серце, о Вітчино / Всеперпеливая, мов батьківська земля; Хай з божевільним поглядом од жаху / Покинуть справедливу Батьківщину»*). Іменники з позитивнооцінним значенням також активно фігурують в

описах України, показують її різнобічні багатства (*«І от поволі зростають міста, як хотіння, як гордість, / Поволі тужавіють села, з містами поєднані міццю, / Тяжке багатство й пишнота вбирають цей край; Ти, земле Генія, що вище і поважне, / Любові земле!»*). Ще одним способом демонстрації позитивних конотацій є бібліїзми *«Господь та Бог»*, які часто згадуються в значенні святого покровителя Батьківщини та її народу, тим самим сакралізуючи їх (*«Благословляють вас руки / Господа України; Будь славен, Боже України»*).

Лексеми-кольори також відіграють оцінну роль у поезіях Ю. Липи. Найчастотнішою серед них є лексема *«чорний»*, яка несе негативну оцінність, поєднує фізичну характеристику *«той, що покритий сажею після вогню»* із переносним значенням страждання, *«почорніння від горя»* у ході визвольної війни країни та її символів (*«Порохом Україна взялася, / Чорна коло гармати стоїть; Світиться знаком Тризуба уся ця земля. / Горнами чорних воль розпалюється знак цей»*). Водночас лексема *«сірий»* несе не стільки негативну, скільки нейтральну оцінність, позначає щось неважливе та незначуще на тлі духовних цінностей (*«Все інше нікчемне / І сіре»*).

Тварини-символи на позначення оцінності у творчості Ю. Липи є відголоском фольклорної традиції. Однією із них є орел, якого традиційно пов'язують із сміливістю, силою та владою [1; с. 578]. У поезії *«Війна»* згадується *чорний орел Мазени* як символ визвольного руху. Прикметний *«орлиний»*, ужитий в описі козаків, що йдуть у бій, має на меті провести паралель між птахом – символом сміливості – та воїнами України (*«Десь молодим хорунжий командує: - На коня! / І чує над сотнею клеток орлиний»*). Крім того, орел також є стародавнім хліборобським символом [2; с. 420], що, на перший погляд, ніяк не пов'язано із продемонстрованими у віршах конотаціями сміливості та сили. Але в поезії *«Вісь»* представлено наївний опис українців минулого як хліборобів, які були вимушені час від часу братися за зброю, щоб вигнати загарбників зі своїх земель: *«Міг твій прадід розорювать плугом / І Південь, і Північ / В одну розпросторену ниву. / Міг твій прадід все змести вороже, / Загарбати і здвигнуть цю землю»*. Тому можна зробити припущення, що і в інших віршах письменник мав на увазі орла не просто як хижака, який полює за здобиччю, а саме як захисника від ворожою навали, який не є жорстоким за своєю природою, що цілком відповідає фольклорній традиції.

Отже, поезії Юрія Липи у період Великої війни сприймаються як своєрідне віддзеркалення подій сучасності та реактуалізації. Різноманітні оцінні лексеми на позначення дихотомії «свій – чужий», які розмежовують український народ із його зовнішніми та внутрішніми одвічними ворогами, посідають особливе місце як у поетичному мовленні письменника, так і мові воєнного сьогодення.

Література

1. Енциклопедичний словник символів культури України. За заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М., 2015. 912 с.
2. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. - К.: Довіра, 2006. С. 420.
3. Космеда Т. А. Вербалізація соціально-психологічного феномена медіаобразів у дискурсі сучасної українсько- й російськомовної газети: актуалізація асоціативних зв'язків. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди: Харків. 2021. Вип. 54. Ч. С. 89–102.
4. Космеда. Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2000. 350 с.
5. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Ціннісна картина світу: аналіз теоретико-прикладних засад у сучасному мовознавстві. *Записки з українського мовознавства*. 29. 2022. С. 227-238.
6. Комариця М. М.. Липа Юрій Іванович. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс]. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016, оновл. 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-54710>.
7. Романенко О. Література та історія як метанаратив: до проблеми міждисциплінарних досліджень. *Збірник наукових праць (філологічні науки)*. № 6, 2015. С. 177-181.
8. Чому українці та росіяни історично – не «братні народи» (інфографіка). URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/chomu-ukrayinci-ta-rosiyany-istorychno-ne-bratni-narody-infografika>.

**ЛІТЕРАТУРА ТА ГЕОПОЛІТИКА:
УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР ЮРІЯ ЛИПИ**

Гнатюк Михайло,

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури і порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка
[https:// orcid.org/0000-0003-0742-8272](https://orcid.org/0000-0003-0742-8272)

У статті автор аналізує геополітичні погляди письменника, філософа, етнополітика, лікаря Юрія Липи на основі його книг есеїстики «Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії». Ці геополітичні ідеї значною мірою вплинули на його геопоетичні концепції, які втілені у збірці есеїв «Бій за українську літературу», а також ряді поетичних творів.

Ідеї, закладені у спадщині Ю. Липи, особливо актуальні для нашого часу, коли український народ веде визвольну війну проти російського окупанта.

Ключові слова: Юрій Липа, геополітика, геопоетика, розподіл росії, «червона» література, «жовта» література, «сіра» література.

His article explores the geopolitical thought of Yurii Lypa - Ukrainian writer, philosopher, ethnopolitical thinker, and physician - through an analysis of his major essay collections: The Destiny of Ukraine, The Black Sea Doctrine, and The Division of Russia. These geopolitical ideas significantly shaped Lypa's geopoetic vision, which is articulated in his collection The Battle for Ukrainian Literature and reflected in several of his poems.

Lypa's intellectual legacy proves especially pertinent today, as the Ukrainian nation continues its struggle for liberation against Russian aggression.

Keywords: Yurii Lypa, geopolitics, geopoetics, The Division of Russia, «red» literature, «yellow» literature, «grey» literature.

Питання зв'язку культури та геополітики в останні роки стало особливо актуальним у європейській та світовій гуманітаристиці. Ця проблема має більш ніж двохтисячолітню історію. Про вплив геополітики на літературу писав ще Аристотель, пізніше це питання розглядалося у працях європейських філософів, зокрема французького мислителя

Монтеск'є. Зрештою питання зв'язку геополітики та літератури стало особливо актуальним у кінці XIX – на початку XX ст. Особливо актуальною ця проблема постала в час російської агресії на Україну.

Шведський політолог, один з чільних представників цієї галузі науки Рудольф К'єллен вважав, що геополітика – це синонім міжнародної політики (вплив клімату, рельєфу країни, земельних ресурсів, наявність виходу до моря) завжди поєднане з культурою: національними традиціями, звичаями народу, який проживає на певній території.

В новітній час у Франції в кінці XX ст. заснований «Міжнародний інститут геополітики», керівником якого є відомий філософ, есеїст, письменник Кеннет Вайт. Тут працюють європейські інтелектуали, які у своїх дослідженнях осмислюють вплив геополітичного положення певної країни на її культуру, взаємини із планетою Земля. На їхню думку, основою для сучасного мистця є сама Земля, її природа, а також сукупність того, що було створене цивілізацією та культурою певного народу. Звідси і назва терміну «геополітика».

Сучасний хорватський культуролог Стефан Джукич у статті «Геополітика і геополітика» розглядає особливості предмета геополітики у сучасному глобалізованому світі: *«Культура окремого народу робить нас людьми. І тут ми ідемо до замкнутого кола – люди створили міста, а міста потім створили цих людей. І питання у тому, щоб визначити, які структури впливають на людські творіння»* [3]. Як бачимо, для автора важливим є питання у тому, щоб визначити, які геополітичні структури впливають на витвори культури. На противагу сірості глобалізму С. Джукич ставить автентичність творця культури певного народу.

Питання, які сьогодні розглядає політика та вплив на неї геополітики, так чи інакше осмислювалися у працях видатних українських мислителів XIX–XX ст. Михайла Драгоманова, Івана Франка, Михайла Грушевського, Омеляна Огоновського, Михайла Возняка. Значну увагу цій проблемі приділяли Володимир Винниченко, Дмитро Донцов, Сергій Шелухин, Степан Рудницький, а уже в наш час – Іван Лисяк-Рудницький. Україна, відповідно до концепції згаданих дослідників, які дотримувалися ідеї західного атлантизму, є складовим простором, що несе у собі можливість бути його фрагментом на відміну від ідеї належності до східного тоталітаризму. Неприйнятною є думка, що Україна має стати «буфером», який

пом'якшує та нейтралізує експансіонізм сходу. Геополітичне становище України спричинилося до її ролі східноєвропейського форпосту західної цивілізації. За словами сучасного американського історика Тімоті Снайдера територія України у стала «кривавою землею».

Відома сучасна літературознавиця та культурологиня Ольга Гнатюк у статті «Геополітика в українській літературі» пише, що геополітичні орієнтації українців виявлялися в літературі ще з часів Берестейської унії, через кризу після поразки Мазепи і , особливо гостро, у творчих пошуках у літературі XIX-XX ст. Авторка акцентує увагу на *«сприйнятті літератури як інструменту ідеології, оскільки в певні історичні періоди література використовувалася як інструмент формування національної ідентичності, яка мала геополітичне підґрунтя – потребу визначення місця України між великими силами»* [2, с. 21].

Визначну роль у вивченні впливу геополітики на культуру знаходимо у працях українського письменника першої половини XX ст., есеїста, культурного діяча, лікаря за професією Юрія Липи. Вихований у національно свідомій українській родині політика, письменника, лікаря Івана Липи, він з юних років сприйняв ідею незалежності України як вихідну позицію своєї діяльності. Освіта на медичному факультеті Познанського університету сприяла його лікарській практиці у Галичині, а в роки II світової війни як лікаря УПА. За свої праці у галузі геополітики та участь підпіллі Юрій Липа був знищений органами НКВС у 1944 році.

Ю. Липа у низці своїх праць «Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії» теоретично обґрунтував думку, що основним геополітичним напрямком для України має бути не Схід-Захід, а Південь-Північ. Цей напрям визначився ще в часи Київської Русі та Литовсько-Руської держави. Для Ю. Липи політичною основою майбутнього України є формування історичної самосвідомості для творення стабільної української нації. Українці мають орієнтуватися на власну релігію, мораль та геополітичні реалії. Чорноморська доктрина має бути тісно пов'язана із середземноморським регіоном. Це не лише традиційні цінності, але й правильне визначення політичних можливостей України, що має сприяти відновленню української держави у XX ст. У художній формі Ю. Липа обґрунтував ідею про важливість Чорного моря для української державності. Це простежується у поетичних збірках

20-х років ХХ ст. «Світлість», «Суворість». Тогочасна доба, «жорстока, як вовчиця», мусить виховати людей, здатних до чину. Автор формулює це у поетичній формі: *«Націє, народжена з вогня, / Націє великая, молись,- / Яснозбройний Юрій, як колись, / Осідлав могутнього коня... /*

Націє, народжена з огня, / Ось прийшов твій Юрій, мов воскрес, / Стримує могутнього коня, / Простягає руку до небес».

Відстоюючи ідею важливості Чорного моря для української державності, Ю. Липа наголошує на протистоянні України як Росії, так і Західній Європі. У цій доктрині есеїст обґрунтував потребу формування Чорноморсько-Балтійської федерації з домінуютьною у ній роллю України, яка започаткує нову державну форму буття нашої країни і новий ріст європейської культури. Ця федерація має перспективу для економічної та політичної консолідації країн регіону. Важливу роль Ю. Липа відводив Білорусії як природному союзникові України, а основними партнерами мали стати Болгарія і Туреччина.

Великою проблемою у реалізації цієї ідеї була на той час присутність Росії у Криму, яка давала їй можливість домінувати у Чорному морі, що призвело до гальмування українського експорту. Для економіки України важливими є панування над водними артеріями Дністром та Доном, які забезпечують стратегічну стабільність та вплив в регіоні. Повне володіння Дністром, приміром, дає змогу контролювати Молдову та гирло Дунаю. Таким чином, міцний союз Білоруссю, Туреччиною, Болгарією та країнами Кавказу є передумовою для геополітичного лідерства України у чорноморському просторі. На думку дослідника, психологія та культурна ідентичність українців є близькою до психології болгарина, турка чи осетина.

В майбутньому Україна має стати ключовою державою Європи, а її роль і місія полягає у активній участі у європейській цивілізації. У формування сильної національної держави, що здатна захистити себе від зовнішніх загроз, зберігши при цьому свою територію. Чи не найважливішою функцією майбутньої України має бути стійкість і здатність захистити європейські культурні цінності від варварства північних сусідів.

У міжвоєнний період Ю. Липа чи не найбільше серед українських поетів «Празької школи» акцентував увагу на потребі надолужити втрачені у визвольних змаганнях віру в національні святощі. Як поет Ю. Липа представляв у «Празькій школі» разом з Євгеном Маланюком, Наталією Лівицькою-Холодною, Петром Холодним-сином,

Оленою Телігою, Петром Зайцевим та ін. групу «Танк». Ставши одним з найталановитіших співробітників Донцовського «Вістника», Ю. Липа вважав, що велика віра у вище призначення України вимагає від сучасних авторів наполегливої праці над власним стилем, додання провінційності та малоросійського шароварництва і сльозливої ліричності. Саме ці настанови стали визначальними ідеями збірки есеїв «Бій за українську літературу».

Геополітичні поразки українців початку ХХ ст. призвели до почуття меншовартості, яке виявлялося в окремих індивідуальностях. Однією з головних ознак цього почуття в розумінні австрійського психоаналітика Адольфа Адлера є прагнення до визволення й державности. За Адлером почуття меншовартості має й позитивний характер, воно потрібне у житті людини, бо стимулює розвиток, поступ, досконалість людського життя. *«Майбутнє нерозривно пов'язане з нашими бажаннями і метою, тоді як минуле вказує на характер неповноцінності чи неадекватності, які ми намагаємося подолати. Ось чому комплекс неповноцінності нас більше цікавить на початку, в той час як комплекс переваги цікавить людину в динаміці, в розвитку. Ці два комплекси природнім чином пов'язані. Нас не повинно дивувати, якщо у випадку, коли ми розглядаємо комплекс меншовартості, ми виявимо біль чи менш скритий комплекс переваги»* [1, с. 7-8] .

Подолання почуття меншовартості, вихід з якого шукала українська суспільність того часу знаходила вихід у літературі, яка повинна була мистецькими засобами компенсувати втрату державности, а водночас налаштувати сучасників на новий виток національно-визвольного руху. Українці як нація мають містичне відчуття правічної землі, яка бере початок від трипільської культури. *«Досліди над трипільською культурою дали глибокі границі сучасним українцям, а кількатисячолітня безперервна традиція густонаселеної праУкраїни, як висловився один з українських учених у своїй праці (В. Щербаківський), знов дає сучасним українцям доказ непорушності володіння землею упродовж тисячоліть»* [7, с. 40]. Цю думку Ю. Липа відстоював не тільки у своїх есеїстичних роздумах, а й у студіях з філософії, літературознавства, історії, археології, етнопсихології та навіть фітотерапії. У есеї «Бій за українську літературу» відчувається вплив на автора модної на той час філософії інтуїтивізму Анрі Берґсона та Бенедетто Кроче. Основою цієї збірки стали його статті, що друкувалися на сторінках Донцовського

«Вістника»: «Розмова з наукою», «Організація почуття», «Боротьба з янголом», «Розмова з Заходом», «Campus Martius», «Селянський король», «Сіра, жовта, червона» та ін. На думку тогочасної критики, *«Бій за українську літературу» «стане видатним твором нашого покоління, який має всі дані на те, щоб стати підставою для думання прийдешньої української еліти»* [4, с. 175].

Для Ю. Липи-літератора важливою є успадкування патріотичних традицій класичної української літератури. Видатні українські діячі, яких Ю. Липа часто бачив у домі свого батька Івана імпонували йому великим розумом, а заодно скромністю, простотою та ввічливістю. На шляху консолідації нації такою була особистість Івана Франка: *«Може це (роль людської особистості – М. Г.) відчув Франко, коли назвав себе, свою велику творчу індивідуальність тільки сторожовим собакою, що гарчить на сторожі своєї раси»* [7, с. 248].

Роздумуючи над темою призначення митця і мистецтва у суспільстві, Ю. Липа писав, що в умовах української спільноти, яка перебувала під червоним окупантом, українська література набувала «червоного кольору». Крім того, вона буває «сірою і жовтою» і весь цей спектр кольорів сигналізує про небезпеку, яка чигала на мистецтво слова в умовах життя українців в ХХ ст. Сіра література – це література удержавлена, яка передусім виконує «державне» замовлення, вона певним чином оспівує інтереси держави, а звідси і оплачується відповідними гонорами. Жовта література – література продукована для грошей. *«Матеріалізм цих жовтих письменників є далеко небезпечніший від матеріалізму таборитів табору полоненої культури (хоч би і нашої в Світах). Тому небезпечніший, бо прийнятий добровільно. Бо оскільки письменник совіцький (особливо росіянин) може, однак, відчувати або хоч пробувати відчувати патос великого почуття, зусилля чи хоч традицій, - остільки жовтий письменник, виробник книги для грошей може лише достосуватися до можливостей більшого чи меншого заробітку»* [6, с. 212].

Виходячи з концепції інтуїтивізму, Ю. Липа аналізує значення ритму у природі, житті людини та мистецтві. *«Ритм є основою тривання людини в житті[...] В ритмі є весь вік людини і всі віки народів. Йдучи за думкою А. Бергсона – час творить невпинно: ми є його творами. Люди, як і книжки, натхненні спеціальним ритмом, ритмом своєї епохи»* [6, с. 49]. Ритм життя суспільного, побутового позначається на мистецькій культурі

того чи іншого народу. Ритміка українських дум, пісень, авторських віршів є наслідком витвореної упродовж віків духовості.

У есеї «Боротьба з янголом» Ю. Липа розглядає творчий акт письменника як появу «нового ритму серед тисячі знаних», який веде українську духовну расу до нового внутрішнього поштовху, самоусвідомлення себе як нації. *«Уже тепер можна відчувати в цьому письменстві мелодії в новім ритмі. Вони неспокійні, а одночасно повні найбільших, майже надлюдських амбіцій нашої крові, повні туги найбільш самотної великої раси в Європі»* [6, с.157].

Своєю збіркою есеїв «Бій за українську літературу» Ю. Липа заманіфестував нову українську духовність, рушієм якої має стати література. Тут автор виходить далеко за межі літератури та літературної критики, проявляючи себе мислителем, культурологом, історіософом, лікарем. На думку автора, українська література має звільнитися від застарілих форм і шаблонів, аби виразити новий національний дух – сильний, багатогранний, амбітний, адже література не просто мистецьке явище, а інструмент національного самоствердження та духовної боротьби.

Українська ідея, духовість через історичні обставини ХХ ст. опинилася на межі катастрофи. Це сталося, як зазначав Ю. Липа, передусім тому, що «сіра література» дуже часто плодила подібних собі. Її автори не були будителями, їх твори спонукали читача до покори гнобителям. На противагу цьому, як вважав Ю. Липа, українська література повинна виховати в читачів почуття гордості за свій народ, подолати в них комплекс меншовартості. Як вважає сучасний літературознавець М. Ільницький, що *«фундаментальним для Ю. Липи було положення про самоцінність, одність нації. Він вважав помилковим судити про свій народ за критеріями інших, без акцентування на власній природі, тобто базувався на сковородинській формулі: пізнай самого себе»* [5, с. 29]. Додамо до цього, що письменник та есеїст вслід за класиками української літератури, як і українськими вченими-гуманітаріями, допомагав своєму народові проникнути в глибини свого духу.

У національній стихії Ю. Липи переплелися три українські первні, зумовлені геополітичним становищем: хвиля степової пшениці, шум південного моря, повів карпатських гір – те, що складає суть України, її народу. Ці стихії стали домінантним у

публіцистиці Ю. Липи, зокрема його есеях «Призначення України», «Розподіл Росії», «Чорноморська доктрина», «Бій за українську літературу», вони стали особливо актуальними в умовах росії проти України.

Література

1. Гнатюк М. Позбутися комплексу меншовартости / Юрій Липа. Твори: У 8 т. Т. 4. Львів: Каменярь, 2012. С. 6-21.
2. Гнатюк О. Геополітика в українській літературі. *Критика*. 1992. № 12. С. 20-22.
3. Джукіч С. Геопоетика і геополітика. *Vijesti*. Електронний ресурс. URL: <https://uk.vijesti.me/%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%> (дата звернення 20.05.2025).
4. Доленга С. Рецензія. *Ми*. 1935, весна. С. 175.
5. Ільницький М. Не за критеріями інших. Юрій Липа: голос доби і приклад чину. Львів, 2001. С. 29.
6. Липа Ю. Бій за українську літературу / Юрій Липа. Твори: У 8 т. Т. 4. Львів: Каменярь, 2012. С. 21-256.
7. Липа Ю. Призначення України. Львів: Просвіта, 1992. 270 с.

821.161.2.09 «19» (092) Липа + 81»373.612.2

КОНЦЕПТОСФЕРА УКРАЇНОЦЕНТРИЧНОЇ ПОЕЗІЇ ЮРІЯ ЛИПИ

Гонтарук Лариса,

кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка
<https://orcid.org/0009-0007-0777-7428>

У статті досліджено концептосферу україноцентричної поезії Юрія Липи. Проаналізовано понад два десятки поетичних текстів, у яких виявлено провідні макроконцепти «Україна», «Бог», «Народ-Нація», що структурно поділяються на мікроконцепти: «Повстанці», «Ухилианти/Байдужі», «Зрадники», «Чужинці» та інші. Особлива увага приділена мовним засобам репрезентації концептів, їхній семантиці та ідеологічному наповненню. Україна в поетичному світі Липи постає сакральною істотою, образом-матір'ю та воїном, що має історичну тяглість і трансцендентну місію. Виявлено численні алузії на Біблію, українську фольклорну традицію, творчість

Т. Шевченка. Поезія Липи функціює як форма національного опору й історичної пам'яті, а її концептосфера формує образ ідеальної Держави і Героя. Автор окреслює поетичну мову Липи як насичену символікою та експресією, що слугує інструментом мобілізації нації до боротьби за свободу.

Ключові слова: україноцентризм, концептосфера, Юрій Липа, поетичний текст, макроконцепт, сакралізація, національна ідентичність.

The article explores the conceptosphere of Yurii Lypa's Ukrainocentric poetry. Over twenty poetic texts are analyzed, revealing the key macroconcepts «Ukraine», «God», and «Nation», each of which comprises microconcepts such as «Insurgents», «Indifferent Ones», «Traitors», and «Foreigners». Special attention is paid to the linguistic representation of these concepts, their semantics, and ideological significance. Ukraine appears as a sacred being - both a mother figure and a warrior - with a continuous historical mission. The analysis reveals numerous allusions to the Bible, Ukrainian folklore, and the works of Taras Shevchenko. Lypa's poetry acts as a form of national resistance and historical memory, with its conceptosphere shaping the ideal of a State and a Hero. The poetic language of Lypa is marked by high symbolism and expressive force, functioning as a tool for mobilizing the nation to fight for its freedom.

Keywords: Ukrainocentrism, conceptosphere, Yurii Lypa, poetic text, macroconcept, insurgent, sacralization, national identity

Поетична творчість Ю. Липи у його україноцентричній складовій – це сміливий і потужний гук українського народу. Гук, який чути повз віки, який дійшов до наших днів, підхоплений сучасним поколінням воїнів-захисників України. Перед нами Націоналіст-інтелектуал, пристрасний і, одночасно, прагматичний, гарячий, як розжарений метал і, одночасно, холодний, як карпатські бескиди взимку. Зазирнімо у цю безодню помислів та мрій, великих сподівань і великих потрясінь, розглянувши послідовно усі складники концептосфери віршів націоцентричної тематики.

Мета статті - з'ясувати і описати складники концептосфери україноцентричної поезії Ю. Липи. В ній здійснено аналіз низки віршованих текстів вказаної тематики, зокрема: «Бог і непримиримість» (1921); «Боже, Владарю душ, не дозволяй нам у пиху вбирати життя...» (1938); «Будуччина - у Бога...»; «Виноградник» (1938); «Відступ» (1928); «Війна» (1930); «Вінок синівський» [Батькові]; «Вісь» (1936); «В покорі просять

покоління...» (1938); «Гимн Дмитра Бортнянського» (1938); «Голос забитого» (1931); «Зайди» (1931); «Людська душа, як дерево гіллясте...»; «Могила нежданого бійця» (1936); «Молитва»; «Народи» (1938); «Пануй» (1931); «Святе народів серце, о Вітчино...» (1927), «Святий Юрій» (1921); «Сімнадцятий» [перед 1925]; «Суворість» (1931); «Тризуб» (1931); «Щоденний бій» (1930). Ці вірші поєднані спільною концептосферою. В її центрі міститься макроконцепт «Україна», який протиставляється концепту «Чужинці». Одночасно концепт «Україна» творить нерозривну єдність з концептом «Бог». Макроконцепт «Україна» охоплює мікроконцепти зі своїми елементами, зокрема: «Повстанці», «Ухиянти/Байдужі», «Зрадники», «Мобресурс». Макроконцепт «Бог» містить мікроконцепти «Божі сили», «Віра», «Молитва», «Демони».

Концепт «Україна».

Цей концепт реалізується в мовленні за допомогою лексем та словосполучень *Вітчизна; Вітчина; Вона; Держава; земля; Лоза; Правда; Ти; Україна; моя країна пишна; святий, великий край; земля наша хороша; цей край; Святе народів серце*: «Святе народів серце, о Вітчино» [18]; «Ти, земле Генія» [18]; «Порохом Україна взялася,.. І коло Неї... босі полки Що моляться тільки їй! Та молитва їх проста,.. Правдо, ти – зброя Нації, Ми – гнів!» [5]; «Державо, ти була, як огненна злива» [5]; «Світиться знаком Тризуба уся ця земля» [22]; «багатство й пишнота вбирають цей край» [22]; «Могило Незнаного Бійця, Що впав в Україні» [14]; «Цвіти, цвіти, цвіти, могутня Україно» [17]; «Ми такі упиті Тим, що Вона є знов, – Що нам наші забиті І наша кров?» [6]; «Вони збирають мислі, жнива духу Твого,.. Щоб потім висміять тебе, лозо, що неформена» [18]; «Вознесіте знамено Святого , великого краю!» [11]; «земля наша – хороша Та й відважний – рід!» [20]; «То – вітчизни грона, То – найбагатші жнива, що зросли з любові» [4]; «В моїй країні пишній, Мій Батеньку, творіте Службу Божу» [7].

На Україну як самостійну державу вказують державні атрибути, виражені лексемами та словосполученням *знамено, хорогва, Тризуб; прапори слави*: «Світиться знаком Тризуба уся ця земля» [22]; «Вознесіте знамено Святого, великого краю!» [11]; «Се твоя хорогва, Україно, Над мною клекоче» [11]; «Ми – Нація! ... під прапорами слави» [1].

Опис українського ландшафту трапляється рідко. Концепт «Україна» включає у себе три складники: поняття «Нива», «Гори», «Море». У всесвіті Ю. Липи вони уособлюють *три світи; сотворені сукупно*. Ниви окреслюються атрибутивами

золотохвильні, теплі, південні; гори – високі, блакитноверхі; море – буяє вічно: «І в рученьки його вкладіте берла Од трьох світів, сотворених суквітно: Золотохвильних, теплих нив південних, Високих гір, блакитноверхих гір, і моря, моря, що буяє вічно...». [7]. У цих світах розміщуються білі хати, цвіт вишні, тополі, що викликає алюзії з поезією Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати» та «Тополя» і свідчить про те, що тут фіксується стереотипний мовний образ України: Щось дивного, .. Було в цих білих хатах, цвіті вишні, У цих тополях [12]. Лексема Україна окреслюється атрибутами *могутня, всетерпеливая; непризнана; земля Генія; земля Любові*: «Всетерпеливая, мов батьківська земля, І скрізь непризнана» [18]; «Ти, земле Генія, що вище і поважне, Любові земле!» [18]; «Цвіти, цвіти, цвіти, могутня Україно» [17].

Буття України – війна і розруха, що в поезії виражається за допомогою лексем *огонь, терпіння, пожари*: «В огні і терпінню – Села, міста і ниви» [6]; «Пожари хат димляться з-під них» [20].

В поезії Україна – агенс-адресат. Вона Володар, який має право наказувати своєму народові. Така дія експліцитно окреслюється імперативами *Пануй! Опануй!*; *Вперед*, а також імпліцитно словосполученням *земля ця тужавіє криком*: «Поглянь, як земля ця тужавіє криком. Скиби землі як говорять – Пануй! Опануй!» [8]; «Вперед, Україно! В Тебе – тяжкі стопи, Пожари хат димляться з-під них» [20].

Спостерігаємо в поезії семантичну тотожність двох понять – Україна - український народ, - що твориться на основі синекдохи. Україна-народ виконує дію *жити*, характеризується ознакою *єдиний* і метафорично називається *короною душ*: «Вона живе, та Україна, Вона – над ним, Вона єдина І в Ній корона Душ!» [20].

На основі синекдохи відбувається семантичне ототожнення понять Україна – повстанці. Внаслідок цього мовного прийому Україна отримує такі ознаки, як: *тяжкі стопи* у значенні «рішучий, войовничий народ» [5]; *взялася порохом, чорна*: «Вперед, Україно! В Тебе – тяжкі стопи, Пожари хат з-під них» [20]; «Порохом Україна взялася, Чорна коло гармати стоїть» [5]. Єдність країни передано за допомогою тотожності понять багато = один, що виражається в поезії за допомогою висловлення «*Їх крок один Вона єдина*» [20].

Україна не лише наказує своєму народові, вона захоплюється ним, що засвідчує питальне висловлення «*Хто ж знав, що ви такі сміливі діти?*» [20]. Імпліцитно Ю. Липа в

концептосферу Україна містить поняття «Мати», оскільки в тексті поезії українці називаються лексемами *сини, діти* [6, 20], *дитина*: «Україна: – Хто ж знав, що ви такі сміливі діти?» [20]; «Україно! ... Ні Росії, ні Європі Не зрозуміти синів Твоїх!» [20]; «Засни, дитино! Спи, аж ниці Уславлять твій кінець» [20]; «І ці діти характеризуються ознаками *хоробрі*» [6], *сильні*: «Що ж ви станули, сильні діти, Ви ж є хоробрі?» [6]. Однак Ю. Липі цих якостей замало. Він вимагає від українців бути непереможними: «Непереможні будьте, діти, Сам Бог так хоче!» [6].

Україна як агент виконує дію *воювати*, що імпліцитно виражено словосполученням «*Чорна коло гармати стоїть*» [5]. Вона стоїть плече-в- плече зі своїм народом, виснаженим у тяжких боях, але нескореним. І цей войовничий народ чествує її, як Бога, що виражено у висловленні *люди .., що моляться тільки їй*» [5]. У цій молитві Україна отримує описові назви Правда [алюзії з Богом Яхве у Біблії], *зброя Нації*; а також порівнюється до *огненної зливи*: «Молитва полків: – Правдо, ти – зброя Нації» [5]; «Державо, ти була, як огненна злива! Державо, прощай!» [5].

Україна в поезії виконує основну для Ю. Липи дію – вона є знов [6], що імпліцитно вказує на тяглість впродовж багатьох століть у свідомості народу історичної пам'яті про державність і славне минуле. Факт існування України робить український народ щасливим, що виражено у словосполученнях «*Ми такі всі повні щастя*» [6]; «*Ми такі упиті Тим, що Вона є знов*» [6]. Українці сакралізують Україну, що імпліцитно виражено в словосполученні «*Сподобись, земле, Причастя*» [6]. Значення лексеми причастя пересемантизовано, оскільки поняття Жертва Христа і Жертва українського народу ототожнюються і для України саме кров повстанців стає її Причастям: «Сподобись, земле, Причастя, Сподобись, земле, – нас!» [6]. Порівняйте семантичну паралель бій [проливання крові] – Причастя [в руках у Бога] у висловленні «*Щоденний бій – молитовні Сурми для Того, Хто держить дві чаші повні Всесвіту всього*» [23]. У поезії Ю. Липи стверджується, що Бог є Богом України: «Будь славен, Боже України» [10].

У поезії фіксуються одиничні випадки, коли Україна діє як сенсор, зокрема, соромиться, і як пацієнс, що виражається словосполученням *зрікатися душі своєї*: «Я ... часто гнівався, ридаючи, що Ти У соромі душі зрікаєшся своєї» [18].

Український народ теж має право наказувати Україні. Семантично цей наказ він адресує сам собі, своїй нації, що

виражається імперативом *цвіти*: «Цвіти, цвіти, цвіти, могутня Україно» [17].

У мріях Ю. Липи майбутнє України прекрасне. Ця мрія виражається за допомогою словосполучень *Божий світ; поволі зростають міста; поволі тужавіють села; тяжке багатство й пишнота вбирають цей край; він зіп'явся у ритмі; В тобі небес сади многопоясні; В тобі земель розквітла різнорідність; В тобі довершення*: «І от поволі зростають міста, як хотіння, як гордість, Поволі тужавіють села, з містами поєднані міццю, Тяжке багатство й пишнота вбирають цей край. Ось він зіп'явся у ритмі» [22]; «О Україно, будь, як Божий світ. В Тобі - небес сади многопоясні. В Тобі — земель розквітла різнородність. В Тобі довершення Одвічного й Людського» [7].

Повстанці в поезії Ю. Липи вірять в майбутню державність України, незважаючи на те, що програли битву. Ця їх впевненість виражається у словосполученнях *«жаден крик не пропав в порожнечі, Жаден зойк»* [14]; «Вірять, задихаючися від хворостей, утоми і порожнечі: «Ми билися не надаремно!»» [5]. Державотворчу діяльність повстанців Ю. Липа називає лексемою *зачин* і висловлює переконання, що їхні дії призведуть до створення самостійної держави, яку він називає *Річ* [14], за аналогією до назви держави Річ Посполита: «Ті зачини – зариси Речі, Що гряде невідмінно..» [14].

Концепт «Народ-Нація».

Поняття «Український народ» передають лексеми *люди* [5], *рід* [20], *народ* [20], *нація* [19], які семантично вписані в ідеологічну канву відданості Україні, а також окреслюється словосполученням *корона душ*: «Порохом Україна взялася, Чорна коло гармати стоїть ... І коло Неї люди в подертій одежі» [5]; «Ех, земля наша – хороша Та й відважний – рід» [20]; «Націє, народжена з огня, Націє, великая, молись» [19]; «Але найбільше добро, це – зростання Людини, В вашім народі зростання Людини зусиллям людей» [16]; «Вона живе, та Україна, Вона – над ним, Вона єдина І в Ній корона Душ» [20]. Так Ю. Липа коронує Україну, надаючи ознак Володаря не тільки Своїй Батьківщині, а й робить український народ головним атрибутом цього Володаря. Лексема *рід* окреслюється атрибутом *відважний*, а *народ* – лексемою та синтаксичними конструкціями *«найвеличніший в минулому»* [15]; *«найсамотніший у світі»* [15]; *«найсильніший*: Ех, земля наша – хороша Та й відважний – рід» [20]; «Боже ...До тебе молиться найсамотніший народ у світі, народ найсильніший» [15]. Лексема *найсильніший* Ю. Липою

авторськи пересемантизовується, звужує значення, оскільки в її семантичну структуру включені семи 'мати здатність перетривати бойові змагання з чужинцями', 'мати здатність перетривати зраду одноплемінників', 'мати здатність перетривати злочини й гріхи своїх дітей': «народ найсильніший, бо перетривав і меч, і підлість людського слизького слова, найсильніший, бо злочини й гріхи своїх дітей перетривав» [15]. Лексема *нація* окреслюється атрибутивами *народжена з огня; великая; сузір'я мільонів; серце воль; буйна кузня сили; Божий вал*: «Націє, народжена з огня, Націє, великая, молись» [19]; «Ми – Нація, сузір'я мільонів, Ми – серце воль, ми – буйна кузня сили [1]; Ми – Нація,.. Ми ж є Божим валом!» [1] .

Нація як агенс виконує натупні дії: освоює бескиди, оре лани, воює з сусідами, завойовує колонії, що виражено у висловленнях *«Ми – Нація! Ми килими колоній Розкидали йдучи, верховодимі шалом»* [1]; *«Ми – Нація, сузір'я мільонів! Від нас, звиваючись, ростуть залізні руки, Бескиди торсають, глухі лани зорали, І дзвінко б'ють сусід у груди мідні»* [1].

Характерні ознаки української нації - такі як сила, волелюбність, впертість, сміливість – виражаються за допомогою слів *велика* у значенні «яка має величезне політичне й історичне значення» [Сум], *міцна, тяжкостопа, смілива, впертість, воля, мужність*: «Ось вийшли ми високо. Кожна диха важко, І мужність кожному в життю єдиний щит» [7]; «Велика нація із берлом і мечем» [17]; «Впертість, як кров, пливе в жилах людей цих Міцних, тяжкостопих, Світиться знаком Тризуба уся ця земля. Горнами чорних воль розпаляється знак цей» [22]; «Хто ж знав, що ви такі сміливі діти» [20]. Інші ознаки вказують на повсякденні звички українців: нелюбов до крику, суєти, здатність різко міняти психофізичні стани, стратегічне вміння вичекати потрібної миті для удару, що виражено у висловленнях *«Українець – не крик, він не любить суєт. То він – бистрий, То він сонний іде, хоч причаєний жде, наче вістря, Наче вістря, зависле вгорі, що ось блисне наново»* [16].

Іноді як ідентифікатор нації використовується особовий займенник *Ти*, що в поезії семантично тотожний займеннику *Ми* в значенні «народ», а також етнонім *українець*, що диференціює цей народ серед інших національних утворень: «Кожен з них є собою, а ти – Українець» [16]

У поезії українці постають як боголюбивий народ, глибоко релігійний, який ввіряє свої думки і дії Богу. Про це свідчать вжиті у віршах лексеми та словосполучення *Бог* [9], *молитва* [9],

просити в покорі [9], *розуміти веління* [9]. Поезія фіксує бажане українцями місце Бога стосовно них – *у серці* [9], а також засвідчує благоговійну поставу українців стосовно Бога, виражену за допомогою словосполучення *«лиця всіх до Тебе, Боже, Звертаються в молитві й ждуть»* [9].

Для Ю. Липи є характерним розуміння себе як єдиного цілого зі своїм народом. Тому переважно, говорячи про себе, він вживає особовий займенник «Ми» і зрідка особовий займенник «Я». В поезії семантика цих двох займенників тотожна, якщо брати до уваги ідеологічне наповнення двох об'єктів, на які вказують ці займенники, а також ставлення до своєї держави. Зокрема, любов та безмежна відданість Україні передають словосполучення *«Я є Твій* [Україно – Г.Л.]2 [18]; *«Ми – гнів!»* [5]; *«Ми – Нація»* [1]; *«Наказ,.. Мене, тебе, нас Закликає до важких когорт»* [20]; *«Ім'я минулого – ми»* [20]. В окремих випадках семантика слова Ми у значенні «незнищений український народ» експліцитно представлена у тексті лексемами та словосполученнями *ім'я сучасного, браття, вісь, відвічність: «Браття, ми – Вісь, ми – відвічність»* [8]; *«Ім'я сучасного – ми»* [23]. Це колективне «Ми» наділяється ознаками сили, вищості, стремління душі, вічністю тривання, що в поезії виражено словосполученнями *«В нас є сила, в нас є ... порив; в нас є ... вищість; В нас є ... злото безсмертності – Вісь: В нас є і сила, І порив, І вищість, І злото безсмертності – Вісь! Браття, ми – Вісь, ми – відвічність»* [8].

Український народ в поезії Ю. Липи категоризується за належністю до минулого, сучасного чи майбутнього покоління. Вони різні, але їхнє завдання у всіх одне: 1) воювати з ворогом за життєвий простір; 2) розбудовувати державу. Для окреслення минулих поколінь вживається словосполучення *твій прадід*. Слово *твій* – узагальнена вказівка на кожного українця. Перед нами предок - хлібороб і воїн, що виражається за допомогою висловлень *змести вороже; загарбати і здвигнуть цю землю; розорювать плугом ... ниву: «Міг твій прадід розорювать плугом І Південь, і Північ В одну розпросторену ниву. Міг твій прадід все змести вороже, Загарбати і здвигнуть цю землю»* [8]. Основні дії прадіда виконується в модальності Могти: *«Міг твій прадід все змести вороже, Загарбати і здвигнуть цю землю»* [8]; *«Міг твій прадід розорювать плугом ... розпросторену ниву»* [8]. Зіставляючи минулі покоління з сучасним Ю. Липа вибудовує причиново-наслідковий зв'язок таким чином, що підводить до висновку: *«Він [пращур – Г.Л.] міг – Ти [народ-сучасник – Г.Л.]*

можеш» [8]. Тут ми спостерігаємо більш категоричну модальність і чітко сформульовані завдання: 1) створити уряд; 2) побудувати державу; 3) захистити державу. Ці дії у поезії виражають такі словосполучення, як «*Можеш поставити вежі відважної влади*» [8]; «*Можеш ... Оком обняти границі*» [8]; «*Можеш ... стати віссю для них, Для сусідів Для світу*» [8]. Кінцево модальний імператив *можеш* семантично ускладнюється модальністю *будеш*: «Ти можеш. Можеш і будеш» [8]. Це не розпач, який лунав у думках про козаків. Це не проганий бій. Це виклик – «Іду на Ви», це відчуття своєї міці, мотиваційна промова полководця, який іде в бій на чолі свого війська. Ю. Липа своїм сучасникам пророкує лише працю, що в поезії названа лексемами *труд* і *праця*. Ознаки цього труду окреслюють лексеми виснажний, безустанний, відданий: «Будуччина - у Бога. В Тебе - тільки труд Виснажний, безустанний і відданий» [3].

У канву минулих поколінь вписаний і батько поета. Він наділений як індивідуальними, так і загальнонаціональними рисами.

Поняття «Батько» називають лексеми Татусь, Батько Батенько [авторська велика літера збережена]. Батька Ю. Липа наділяє ознаками шляхетності та величі душі, що виражено за допомогою словосполучень «*Шляхотнее чоло мого Батька*» [7]; «*Душе великая в незмінному пориві*» [7]; «*гідна душа*» [7], а також моральні та інтелектуальні якості цієї людини окреслюють лексеми *правда* [7], *вірність* [7], *непідкупність* [7], *братерськість* [7], *знання* [7], *краса* [7].

Мовний образ батька творить зв'язок між минулим та сучасним для Ю. Липи поколіннями державотворців. Зокрема, період творення ЗУНР в 1918-1919 роках окреслюється словосполученням *час Великих Дум* і отримує сакральну ознаку, виражену лексемою *благословен*. Чин минулого покоління - боротьба за Україну політично і воєнно, - визначив майбутнє народу, що виражено за допомогою висловлення *Стежки майбутности, що Ваші стопи ранні, Кривавлячися, протоптали нам*: «Благословен, Татусю, час Великих Дум, Стежки майбутности, що Ваші стопи ранні, Кривавлячися, протоптали нам!» [7].

Ю. Липа висловлює єдине прохання до батька – молитися Богові за сучасні покоління, за їхню здатність збудувати державу, що виражено словосполученнями «*Мій Батеньку, творіте Службу Божу*» [7]; «*Мій Батеньку,.. З життям*

людським довічно будьте злиті» [7]; «Мій Батеньку,.. Мов сонячна теплота, розвивайте землі» [7].

Стосовно українського народу Ю. Липа має свої мрії та плани – моральний та інтелектуальний ріст українців з ласки Бога, що виражається у висловленні «Але найбільше добро, це – зростання Людини, В вашім народі зростання Людини зусиллям людей» [16].

Концепт «Повстанці».

У поезії Ю. Липи український народ неоднорідний. Тут чітко структуруються такі групи, як: *повстанці, зрадники, ухилинти/байдужі, мобресурс*. Концепт «Повстанці» найбільш повно знаходить мовне вираження у поезії. Ю. Липа досить рідко експліцитно виражає поняття «Повстанець» лексемою *повстанець* або *боєць*: «Могило Незнаного Бійця, Що впав в Україні [14]; Де ж ти, що за Нових Людей Упав під кулями, повстанче?» [14]. Значно частіше для окреслення цього поняття використовується особовий займенник *ми* або описові форми, що мають односкладну і багатоскладну структуру, наприклад: *лоза; Козак; лози виноградні; вітчизни грона; найбагатші жнива; стиглий сад; жнива свого краю й крові; Лицарі Вічної Житті; босі полки; Українець-Воїн*: «Ми в надлюдській напрузі, У кривавій тузі Перейшли Поріг» [14]; «Ми такі упиті Тим, що Вона є знов, – Що нам наші забиті І наша кров?» [6]; «Се – Українець-Воїн Ворота помітив» [6]; «Козак підхмелений, але – спокійний, (Що йому, що кулі б'ють: Наше життя, то ж – війни!)» [6]; 3 тисячолітніх соків лози виноградні Препишні кетяги зродили в цілім полі. Почув я голос: «То – вітчизни грона, То – найбагатші жнива, що зросли з любові, У дозріванню пишнім мислі, чину й літ» [4]; «Безжалісні їдці один за одним гнали. І, наче в помсті, тратували стиглий сад» [4]; «Вони ж топтали жнива Свого краю й крові, і були свої це З тавром скаженості, і страху, і зневіри» [4]; «Повстаньте довкола віри, Лицарі Вічної Житті» [21]; «Коло Неї – босі полки, Що боронять останні межі, Що моляться тільки їй» [5].

Ознаками повстанців є сила, мужність, хоробрість, сміливість, вірність, гордість, спокій, войовничість, що виражається лексемами та словосполученнями *сила, мужність, звияжець, як орел; вірний [Батьківщині], підхмелений, спокійний, славний* [20], *непереможність; брами Слави, грізний, мовчазливий, гордий, уста затиснуті міцно*: «Козак підхмелений, але – спокійний, Що йому, що кулі б'ють: Наше життя, то ж – війни!» [6]; «Хто в поході – звияжець він, Він

підлетить, як орел» [20]; «Приносить нам меч предобрий, – Що ж ви станули, сильні діти, Ви ж є хоробрі» [6]; «Хто ж мене вбив безневинно За мої вірні очі?» [11]; «Це в блиску й сколиху багнетів, В киванню мудрих кулеметів, В перекликанню прапорів – Непереможності порив» [20]; «Мовчазливі, горді, У поломінному сні! Їхніх рядів не зочити, Їх крок – один» [20]; «Ми – грізні, ми – брами Слави!» [20]; «Хто ж знав, що ви такі сміливі діти?» [20]; «Ось вийшли ми високо. Кожна диха важко, І мужність кожному в життю єдиний щит» [7]; «Хто має суворі очі І уста, затиснуті міцно, – Помолимось єдиному Богу» [21]. Український повстанець – переможець, що імпліцитно виражає висловлення *«Він зілле все»* [23], де лексема *зілляти* на базі метафоричного перенесення виражає значення «перемогти»: «Хто в поході – звияжить він, Він підлетить, як орел, Він зілле все, Що з глибоких джерел День нам несе» [23]. Характерними для Ю. Липи є алюзії до образу Ісуса Христа – Царя світу. Корона, як атрибут царя в поезії порівнюється зі щоденним боєм – атрибутом повстанця. Щоденний бій прирівнюється до молитви в часі служби. Імпліцитно кров повстанців семантично ототожнюється з кров'ю Ісуса Христа і є Причастям для українського народу, що виражено у висловленнях *«Щоденний бій, мов корона На чолі Того, Хто є істота Закона І зерно всього. Щоденний бій – молитовні Сурми для Того, Хто держить дві чаши повні Всесвіту всього»* [23]. Таким чином, відбувається сакралізація цієї тяжкої праці воїна.

У поезії кров повстанця є містилицем правди, що виражено у висловленні *«І тільки віра зостала Для Чоловіка, Тільки віра вища І чеснота в будові Вирве душу з грища І правду – з крові»* [21]. Це створює алюзії з Богом на базі однієї з його ознак – Правдивий. Правда, яку український народ знає про себе, сакралізується чином молитви повстанців до України, яка в поезії називається лексемою Правда, а також, як було сказано вище, має свого Бога: «Порохом Україна взялася,.. Коло Неї – босі полки,.. Що моляться тільки їй! ... Молитва полків: – Правдо, ти – зброя Нації, Ми – гнів!» [5]; «Благословляють вас руки Господа України» [6]. Поняття кров виражається за допомогою лексем та словосполучень *кривавлячися, кривавий слід; слово криваве «Слава!»*: «Випала нині пороша На кривавий слід! Ех, земля наша – хороша Та й відважний – рід!» [20]; Стежки майбутности, що Ваші стопи ранні, Кривавлячися, протоптали нам! [7]; «Там, де слово криваве “Слава!”, Нерухомим табором станем» [14]. У свідомості повстанців Україна - найбільша цінність. Як було

сказано вище, вона сакралізується, тож заслуговує сакральної крові воїнів, що ті проливають, як Причастя, без жалю: «Ми такі упиті Тим, що Вона є знов, Що нам наші забиті І наша кров?» [6].

Ю. Липа поняття «Бій» в часовому проміжку розширює від щоденного до безконечності, що виражається у висловленні *«попереду війни безкраї»* [21]; *«Наше життя, то ж – війни»* [6]. Ці війни сакралізуються поетом, оскільки інтерпретуються, як чин прославляння Бога, що виражає висловлення *«А попереду – війни безкраї, Сотворитель у славі»* [21].

У поезії фіксується ряд дій, які виконують повстанці, зокрема, вони воюють, відступають, покидають [рідну землю], прощаються [з Україною], розсипаються [по чужих державах]; вірять [у майбутнє України], що виражено у висловленнях *«Коло Неї – босі полки, Що боронять останні межі»* [5]; *«Він побіди сіє, Б'ючи межі очі Тебе, Росіє!»* [6]; *«І от відступають у розривах, Усе рідших розривах гранат, І от відступають, упадають, покидають свій рідний край; – ... Державо, прощай»* [5]; *«Вони розсипались по гранітах Європи»* [5]; *«Вірять, задихаючися від хворостей, утоми і порожнечі: "Ми билися не надаремно!"»* [5].

Атрибутами повстанців є гармати, гранати, цинкель [синекдоха; значення «рушниця»], кулі, барабани, багнети, кулемети, прапори, шабельки: *«Це – Слава,.. Під торох мужній барабану Веде,.. Юрбу розгойданих облич!»* [20]; *«Це в блиску й сколиху багнетів, В киванню мудрих кулеметів, В перекиканню прапорів – Непереможності порив»* [20]; *«Ген-ген поскакали коні, Шабельки бряжчать»* [20]. Бій окреслюється словосполученнями *посування полків* [6], *кулі так чітко б'ють; коло гармати стоїть; боронять останні межі; усе рідші розриви гранат*, а також описово висловленням *«Орел золотий Побіди приносить нам меч предобрий»* [6]; *«Порохом Україна взялася, Чорна коло гармати стоїть,.. Коло Неї – босі полки, Що боронять останні межі»* [5]; *«І от відступають у розривах, Усе рідших розривах гранат»* [5]; *«Козак підхмелений, але – спокійний, (Що йому, що кулі б'ють: Наше життя, то ж – війни!) Козак підхмелений, але – спокійний, Палець на цинкель поклав»* [6]; *«А тепер се – його кулі, Кулі так чітко б'ють»* [6] *«На темний, гадючий звив – Їх клекіт промовний І посування полків!»* [6]. Інші види діяльності повстанця – підпалювати склади амуніції, що виражено у висловленні *«Де ж ви, дитячі ручки жінок, Що підпалювали амуніцій склади»* [14].

Повстанці між собою творять глибокий ідеологічний зв'язок, що вербалізується за допомогою лексеми *брат*, яка виконує

функцію звертання один до одного, що засвідчено у висловленні «Спи, брате... Кроком – руш!» [20]. Психічне налаштування повстанця – прийняти смерть, але не зрадити Україну, що виражається за допомогою висловлення «Щоб ... так, як день зустрічає свій захід, – загин свій зустріли» [2]. Поняття «загиблій повстанець» імпліцитно виражається за допомогою лексеми *розстріляний* [20] та синтаксичних конструкції «Лице моє закрите, я є Жертва» [14]; «прегарні блискавки смерті» [14]. Смерть повстанця Ю. Липа окреслює лексемою *безневинно*, а також експліцитно лексемою *жертва*: «Я є жертва» [14]; «Хто ж мене вбив безневинно За мої вірні очі?» [11], - щоб підкреслити велику жертву свого покоління. Загиблій повстанець сакралізується шляхом асоціацій з жертвою Ісуса Христа. Як воскреслий Христос приходить до своїх Апостолів і опікується своїм народом, так загиблі повстанці виконують подібну функцію стосовно свого народу. Їхні дії окреслюють лексеми та словосполучення *приходити, дарувати, рятувати, жити, чинити* у значенні «виконати якусь дію; поступати згідно з якими-небудь принципами, правилами, настановами» [СУМ], [бути] *вічно над вами*: «Ми в надлюдській напрузі, У кривавій тузі Перейшли Поріг, Але вічно над вами, тобою Сурмить наш ріг» [14]; «Лице моє закрите, я є Жертва. Приходжу й дарую, рятую і живлю ... і ми чиним» [14]. Можливість виконувати цю функцію їм надає Господь, що виражено у висловленні «Нас, неназваних, мовчазних, Господь Утверджує й провадить, і ми чиним» [14]. У поезії Ю. Липи вони вічні, як Бог, нетлінні, вони – саме життя, що в тексті поезії виражається за допомогою синтаксичних конструкцій через діалог живих з загиблими: «Невже ви – мертві, Питаю я? Відповідають голоси: – Ні» [14]; «Ми – саме життя, земля, буття» [14]; «Ми ... Не тліємо» [14]; «Ми ... вічно над вами» [14]. Загиблі воїни стають нерухомим табором у місцях бойових дій, щоб виконати Наказ, даючи енергетичну підтримку живим бійцям. В поетичному тексті Ю. Липа виражає цю думку за допомогою церковнослов'янізму *ісповнитися* у значенні «виконати» [порівняйте ісплнити – «виконати [що]» – Сум 14]: «– Там, де сталася смерть, – там станем, Там, де слово криваве “Слава!”, Нерухомим табором станем, У польоті затримані станем, Щоб ісповнитись – вами!» [14].

Поняття «Смерть» виражається за допомогою лексеми *впасти*, в якій фіксується останній рух вбитого в бою воїна, або словосполученням *перейти поріг*, наприклад: «Де ж ти, що впав, що горів, що вів» [14]; «Могило Незнаного Бійця, Що впав в

Україні» [14]; «Упав під кулями, повстанче» [14]; «Ми в надлюдській напрузі, У кривавій тузі Перейшли Поріг» [14].

У поезії зафіксовано чин похорону повстанців. Загиблий повстанець тут називається лексемою *розстріляний*. Стосовно нього здійснюють дії погребіння, відспівування, салютування і голосіння, що виражається лексемами *закопати*, *ридати* [над ним], *приговорити* [панотцю], *шапки здійняти*, *нижче чола*, *сальви в небо з криці*, де лексема *сальви* має значення «салюти»: «Розстріляного закопати, Над ним ридатиме ще мати І приговорить панотець! Три сальви в мутне небо з криці: Засни, дитино! Спи, аж ниці Уславлять твій кінець!» [20]; 2А ви, що стали тут довкола, – Шапки здійняти, нижче чола» [20].

Ю. Липа використовує історичні постаті для аналогій з потугою своїх сучасників. Зокрема, цю потугу він передає через лексему «Козаки» [6] та синтаксичну конструкцію «Чорний орел Мазени Покидає сонні Яси» [6]. Повстанські загони називає лексема *лави*, і ці лави, на переконання Ю. Липи, перебувають у сьайві міфів: «Станьте кожен спокоєн У лави, що в сьайві мітів: Се – Українець-Воїн Ворота помітив» [6]. Бойові одиниці повстанців у поезії називає лексема *сотня*, тут один раз фіксується військовий чин в повстанській армії, названий лексемою *поручник*: «Де ж ти, що впав, що горів, що вів, Поручнику, свою сотню?» [14]. Поезія документує факт перебування в лавах повстанців жінок, що виконували бойові завдання [14]. Щоб підкреслити невідповідність завдань, які стояли перед жінкою в суспільстві у мирний час, Ю. Липа зосереджує увагу на їхніх руках, використовуючи зменшено-пестливу форму *ручки* і означення *дитячі*: «Де ж ви, дитячі ручки жінок, Що підпалювали амуніцій склади» [14].

Останній етап еволюції повстанців сумний. Вони гинуть або стають людьми мирних професій, але в чужих краях. Професії, які вони освоюють, називані лексемами *шофер*, *шахтар*, *лісоруб*, *студент*, *фермер*, *робітник*, що вказує на низький соціальний рівень цих емігрантів: «Гостроокі шофери з Авеню д'Опера» [5]; «Сірі шахтарі на Шлезьку» [5]; «Лісоруби в Бразилії, студенти в Празі, Фермери Канади, робітники на Кубі» [5]. Ознаки, характерні для цих людей: *хвороби*, *втома*, *порожнеча* [5], однак їх об'єднує віра у свій чин [застаріле чин – діяльність, дія, праця] [СУМ], що виражено за допомогою висловлення *Вірять, задихаючися від хворостей, утоми і порожнечі*: «Ми билися не надаремно!» [5].

Концепт «Мобресурс».

Назви та ознаки мобресурсу містяться у концептосфері «Сон». До назв мобресурсу належать лексеми та словосполучення *сонні; приспана юрба*, а його ознака виражається словосполученням *замкнені очі*: «У цім краю – сонні, Не давайте спать» [20]; «веде колись приспану Юрбу розгойданих облич» [20]; «щоб ніхто в нас не мав замкнених очей» [15].

У поезії Ю. Липи документується пропагандистсько-мобілізаційна діяльність повстанців. Намір достукатися до умів та сердець українського народу, ще не задіяного в збройну боротьбу, виражає імперативний вислів «*Не давайте спать!*» [20]; «*Гей, кому охота, Приставай до нас!*» [20]; «*Повстаньте*» [21]. Українське населення кличуть до бойових лав за допомогою імперативних дієслівних форм *покиньте* [золото, прикраси]; *станьте* [у лави]: «Покиньте барви, крепи, Золото і всі прикраси! Станьте кожен спокоєн У лави, що в саяві мітів» [6]. Ефективність мобілізаційних заходів передає висловлення *Слава, ... «Під торох мужній барабану Веде, веде колись приспану Юрбу розгойданих облич!»* [20].

Концепт «Байдужі/Ухилянти»

Байдужих та ухилянтів Ю. Липа називає лексемами та словосполученнями *мертвота, ниці; стерво живоче; людський глей; м'ясо самиче і самче; слуга тьми*: «Хто став, – є слугою тьми, Хто в поході, – звитяжець він» [20]; «Мертвота, стерво живоче Є все, що творить тіло, Коли в щоденності тучі Архангелів меч і крила Серце людське не узріло» [23]; «Обізвіться до мене, крізь людський глей, Крізь м'ясо самиче і самче!» [14]; «Три сальви в мутне небо з криці: Засни, дитино! Спи, аж ниці Уславлять твій кінець!» [20]. Ю. Липа уважає, що ці люди глухі до Божого Наказу, їхнє серце не наповнене Богом, тому вони не розуміють знак появи Божих Архангелів з мечем, уникають боротьби і залишаються в полоні буденних турбот. Ця думка виражена за допомогою висловлення «*Коли в щоденності тучі Архангелів меч і крила Серце людське не узріло, Коли серце не повстало Над буднями своїми*» [21].

Поява Божих Архангелів з мечем сакралізує збройну боротьбу, робить українця ближчим до Бога, а процес боротьби вищим за будні життя. Зокрема, сакралізація посилюється за допомогою створення опозиційної контекстної пари: *слуга тьми* у значенні «ухилянт» – *звитяжець* у значенні «повстанець»: «Хто став, – є слугою тьми, Хто в поході – звитяжець він» [20]. Згадаймо, що слугами тьми в українській лінгвокультурі традиційно називають бісів.

Будні життя Ю. Липа називає словосполученням *час людини*, окреслюючи протікання цього часу словосполученням як *вовк утікає; біжить безупинно; жене в неспокою; розсиплеться порохом сірим*, а сам час – лексемою *кульгавий*: «Час людини як вовк, утікає Він біжить безупинно, кульгавий» [21]; «Час людини жене в неспокою, Він розсиплеться порохом сірим» [21]. Цій сірості життя протиставляються загиблі повстанці, які виконали Наказ Бога. Їхнє життя прирівнюється до вина. Якщо брати до уваги весь контекст україноцентричної поезії, то це вино є результатом життя, що завершилось проливанням крові, тобто, - Причастям [нагадаймо «*Сподобись, земле, Причастя, Сподобись, земле, – нас*» [6]]. Тому в тексті загиблі повстанці окреслюються лексемою *блаженні, благословенні*. Сама смерть повстанця метафорично пов'язана з німотою, тому окреслюється лексемою *мовчанки* та словосполученням *зостатись німим*: «Стократ блаженний – той, хто пивши Вино життя, зоставсь німим» [21]; «Благословенні ви, мовчанки, Що стиглі розцвітете нам» [21].

Концепт «Зрадники».

Поняття «Зрадник» у поезії Ю. Липи виражається за допомогою лексем та словосполучень *свої, слуги; не Господарі; безжалісні їзди, зрадливий*: «Всі на чорних конях Безжалісні їзди один за одним гнали» [4]; «Чи ж тут не буде Господаря ніколи, тільки – пиха слуг?» [4]; «не буде спасіння Тому, хто зрадливий» [6]. Ознаки зрадників – пиха, гонор, брехливість, грошолобство – імпліцитно, [на базі протиставлень між тим, що повстанці спостерігають у зрадників, і те, до чого прагнуть] окреслюють словосполучення *у пиху вбирати життя; у брехливість надуту вбирати сваволю; кармазином закривати накази Бога*. Мовні засоби, які окреслюють цю групу українців, пов'язані з поняттям «Раб» шляхом окреслення бажань зрадників лексемою *рабський* у словосполученні *засліплені рабським бажанням прикрас*: «Боже, Владарю душ, не дозволь нам у пиху вбирати життя, Не дозволь у брехливість надуту вбирати сваволю» [2]; «Боже, ... не дозволь ... Щоб ніколи засліплені рабським бажанням прикрас Кармазином наказів Твоїх не закрили» [2]. Ці люди є рабами Мамони, що знову навіює алузії з текстом Біблії: *не складайте собі скарбів на Землі* [Матвія 6:19]. У поезії Ю. Липи ознакою зрадників є також *тавро скаженості, страху, зневіри* [що в черговий раз створює алузії з тавром Звіра/Диявола у Біблії]: «і були свої це З тавром скаженості, і страху, і зневіри» [4].

Дії зрадників прирівнюються до помсти. Вони окреслюються лексемами та словосполученнями *нищити*, *діло знищення*, *тратувати стиглий сад* [полонізм «тратувати» має значення «топтати, давити»; порівняйте польське *tratować* [WS II. S. 439]]; *топтати жнива*, де лексеми *сад* і *жнива* метафорично називають повстанців, а лексеми *тратувати* і *топтати* виражаєть метафоричне значення «вбивати»: «Безжалісні їздці один за одним гнали. І, наче в помсті, тратували стиглий сад» [4]; «Вони ж топтали жнива Свогого краю й крови» [4]; «Чи ж довго нищить будуть, чи ж не стануть врешті Ніколи в обороні свого» [4]; «О, хай би не діждати ще раз тої ганьби, Як діло знищення не від чужинців бачить» [4].

У поезії Ю. Липа є наратором-сенсором, оскільки переживає почуття стиду і ганьби, коли бачить дії зрадників, що виражено у висловленні «О, хай би не діждати ще раз того стиду, О, хай би не діждати ще раз тої ганьби, Як діло знищення не від чужинців бачить» [4]. Поет задається питанням: «Чи ж довго нищить будуть, чи ж не стануть врешті Ніколи в обороні свого, що найбільше й Найбільш беззахисне – душі?» [4]. В цьому висловленні займенник *свій* семантично тотожний лексемі *душа* у метафоричному значенні «український народ».

Майбутнє зрадників – смерть. І сам Бог здійснить цей суд, що в поезії виражається за допомогою словосполучення *не буде спасіння*; *Бог спалить, розмече* [за невиконання Наказу]: «І не буде спасіння Тому, хто зрадливий! Бог спалить, розмече – За несповнене слово» [6].

Концепт «Чужинці».

До концептосфери україноцентричної поезії входить концепт «Чужинці». Народи, які документуються у текстах поезії іменуються словами *француз* [16], *англієць* [16], *германець* [16], *словак* [16], *москвин* [16], описово *сусіди* [1, 8] та *світ* [8]. Географічні назви держав та геополітичних об'єднань фіксують слова *Росія*, *Азія* [на позначення Росії], *Європа*, *Бразилія*, *Канада*, *Куба*. Географічні назви чужинецьких регіонів, міст та вулиць іменуються словами *Шлезьк*, *Прага*, *Авеню д'Опера*: «Всупереч Азії жаху і всупереч зимній Європі Впертість, як кров, пливе в жилах людей цих Міцних» [22]; «Вони розсипались по гранітах Європи ... Гостроокі шофери з Авеню д'Опера ..., Сірі шахтарі на Шлезьку, ... Лісоруби в Бразилії, студенти в Празі, Фермери Канади, робітники на Кубі» [5]; «Ні Росії, ні Європі Не зрозуміти синів Твоїх» [20].

Цей концепт в текстах експліцитно реалізується за допомогою двох однокореневих слів – *чужоземці* та *чужинці*. Лексемою *чужоземці* окреслюються усі інші народи на противагу до українців. Лексема *чужинець* переважно використовується для вказівки на московитів. У поезії московити ще називаються лексемами *сусіди* [1, 8], *зайди* [12] та *противники* [15]: «Прийшли чужинці у село» [12]; «Навкруг Юрби чужинців дрижать» [22]; «із глибин Твоїх Своє найкраще мають чужоземці» [18]; «Ти можеш. Можеш поставити вежі відважної влади, Оком обняти границі І стати віссю для них, Для сусідів Для світу» [8]; «щоб... воля наша знищила всіх противників» [15]; «Ми не хочем чужинців!» [8].

Ю. Липа як наратор виражає переконання в тому, що українці відмінні від інших народів. Саме ця відмінність зумовлює факт нерозуміння України чужими державами. На це вказує стверджувальне висловлення «Україно! Ні Росії, ні Європі Не зрозуміти синів Твоїх!» [20].

В поезії українці протиставляються іншим народам, як кращі. Зокрема, тут фіксуються такі текстові опозиції ознак українців, росіян та європейців, як: Росіяни – балакучі орди: «Росії ... Не зрозуміти синів Твоїх! Це не ті – балакучі орди» [20]; Європейці – жадібні, пісні у значенні «нудний, нецікавий у спілкуванні» [СУМ]: «Європі Не зрозуміти синів Твоїх! Це не ті ... жадібні й пісні» [20]; Українці – мовчазливі, горді, сміливі, міцні, вперті: «Вперед, Україно! В Тебе – тяжкі стопи, ... Мовчазливі, горді, У полонінному сні! Їхніх рядів не зочити, Їх крок – один» [20]; «Україна: – Хто ж знав, що ви такі сміливі діти? [20]; «Впертість, як кров, пливе в жилах людей цих Міцних, тяжкостопих, Світиться знаком Тризуба уся ця земля» [22].

Ознаки чужоземних держав містять негативну конотацію, що виражається за допомогою лексем *жах* [Росія/Азія] і *зимний* у значенні «позбавлений душевної теплоти, пристрасті» [СУМ] [Європа]: «Всупереч Азії жаху і всупереч зимній Європі Впертість, як кров, пливе в жилах людей цих Міцних» [22]. Ю. Липа висловлює переконання, що Росія та Європа бояться появи сильної держави-України, це виражається у висловленні «Світиться знаком Тризуба уся ця земля. ... Юрби чужинців дрижать. Найстрашніше для них чи він стопить, Чи перетопить в землі цій руду на метал?» [22].

У поезії містяться українські стереотипи національних груп, зокрема: Французи – має швидке мислення, розслаблений, врівноважений, зі швидкою реакцією, скритий, зухвалий,

пристрасний у коханні, епатажний у часі смерті, - що виражено у висловленні *«Француз, той, що має сто мислей на мить, Що, здається, недбалий, а бистрий, як яструб, Завжди скритий, зухвалий, а в пристрасті й смерті – мистець»* [16]. Англієць – схильний до ризику, холодний, скажений, винахідник, творець, - що виражено у висловленні *«Англієць, що любить ходять над проваллям, Аж над ним він дорогу собі протоптав, У холодній скаженості дивний творець ясних мрій»* [16]. Германець – войовничий, допитливий, любитель воєнної справи і бойовищ, - що виражено у висловленні *«Германець, лунатик у знаках і маршах, Все хотів би назвати він, з усім би хотів закінчить, Все забрав би в касарні, а ні! – в хороводи важкі»* [16]. Словак – егоцентрич, чепурун, любитель помпи, етикету, підступний, - що виражено у висловленні *«Словак завжди – з дзеркалом. Він говорить про себе. Поправляється вічно [чи враження є?], Він маячить з уклоном, він з дрібниці – під небо, В тьмі задушить, поссе, – но, і знову своє»* [16]. Московин – дикий, невихований, безчесний, розпусний, заляканий, покірливий владі, нещадний в часі бунту, - що виражено у висловленні *«Москвин той – як з лісу, кричить – як з болота, То безецний і голий, то – тхір, от як мить! То надмірна в нім вірність, то – бунт. В нім охота То ридать перед кимсь у гримасах, то знову палить»* [16]. Тут полонізм безецний ужито в значенні «безчесний, підлий» [порівняйте bezesny WS T.I. S. 62].

Українець - бистрий, без суєти, винахідливий, безжальний у боротьбі з ворогом, має право на свої вердикти стосовно світу, - що виражено у висловленнях *«Українець – не крик, він не любить суєт. То він – бистрий, То він сонний іде, хоч причаєний жде, наче вістря, Наче вістря, зависле вгорі, що ось блисне наново, Що на змінність і танці дасть право й оцінку, як Слово»* [16].

Дії чужоземців стосовно України носять деструктивний характер. Вони у неї забирають усе найкраще, інтелект нації, що виражається за допомогою синтаксичної конструкції *«із глибин Твоїх Своє найкраще мають чужоземці»* [18]; *«Вони збирають мислі, жнива духу Твого»* [18]. Однак Україна в очах чужоземців зостається невизнаною і приниженою, що засвідчує в поезії лексема *непризнана*, а також висловлення *«Вони ... Охочі рвати кетяги винові, Щоб потім висміять тебе, лозо, що неформенна»* [18].

Європа постає як місце еміграції повстанців. Цей процес окреслюється словосполученням *«розсипались по гранітах Європи»* [5].

У поезії Росія – держава-ворог, що експліцитно виражено у висловленні «Українець-Воїн ... побіди сіє, Б'ючи межі очі Тебе, Росіє!» [6], а також імпліцитно - у синтаксичній конструкції «блискуча Перемого, Стелись широко нам в шляхах до ворогів!» [17]. Іноді маркером Росії як держави є російська мова, що протиставляється українській, наприклад *ізба – хата*: То не «ізба». Весела, чиста хата [12]. Надані їй ознаки різко негативні: брехня і підступність, що в текстах виражено словосполученнями *слова лукавства повні; темний, гадючий звив*: На слова лукавства повні, На темний, гадючий звив – Їх клекіт промовний І посування полків [6].

Лексеми, якими передаються ознаки росіян, теж містять негативну оцінку: *масні* у значенні «вимазаний, заяложений жиром, маслом» [СУМ], *непишні* у значенні «бідні, нерозвинені» [порівняйте значення лексеми пишний – «багатий, розвинений [про країну]» [СУМ]: «Прийшли чужинці у село масними, Прийшли, накрали й станули непишні» [12].

Між Україною та Росією відбуваються воєнні дії, які то супроводжуються перемогами, то - тяжкими поразками. Концепт «Перемога» реалізується за допомогою слів *побіда, перемога* та синтаксичних конструкцій *побіди сіяти; бити межі очі; бити сусід у груди*: «Українець-Воїн ... побіди сіє, Б'ючи межі очі Тебе, Росіє! [6]; «Орел золотий Побіди Пролітає над моїм краєм» [6] «І дзвінко б'ють сусід у груди мідні» [1]; «блискуча Перемого, Стелись широко нам в шляхах до ворогів!» [17]; «Їх [повстанців – Г.Л.] клекіт промовний І посування полків» [6].

Дії росіян теж марковані негативною оцінкою, що міститься у лексемах *прийти* у значенні «з'являтися на якій-небудь території в ході воєнних дій, здійснення військових операцій» [СУМ], *накрати* [12], *стати* у значенні «займати позицію, розташовуватися на якій-небудь місцевості для проведення бойових операцій [про військову частину]» [СУМ]: «Прийшли чужинці у село масними, Прийшли, накрали й станули непишні» [12].

Ю. Липа передає психо-емоційний стан москвитів: здивування, несприйняття, незрозуміння – за допомогою лексеми *дивний* та словосполучення *незгідливий з ними*. Об'єкти, які викликають цей психо-емоційний стан виражаються в поезії лексемами та словосполученнями *хати, тополі, жарти, молодиця, цвіт вишні*: «Щось дивного, незгідливого з ними Було в цих білих хатах, цвіті вишні, У цих тополях, що – немов

сторожа, У дивних жартах, що для них – подзвінням: І молодиця, що всміхалась гожо» [12].

Московитам протиставляються українські селяни, наділені ознаками експліцитно вираженими лексемами *простодушний, балакучий*: Селяни простодушні, балакучі [12]. Дії селян стосовно московитів нещирі, з елементом підступу, як до ворога. Позірно вони виражають сумирність та покору, а за спиною – чинять опір. Ця опозиція виражена лексемами та словосполученнями *всміхалась гожо, вітати уклоном – причаїтись; погляд темний; ненависті туча; набитії обрізки* у значенні «зброя»: «І молодиця, що всміхалась гожо» [12]; «Вітали їх уклоном, часом низьким, селяни» [12]; «А у провулочках – набитії обрізки, І погляд темний, ненависті туча» [12]; «чиста хата, Здавалося, причаїлась і ждала» [12]. Московити розуміють цю небезпеку, що виражено в поезії висловленнями *Здавалось їм, закидала б камінням* [12]; *І ждали теж вони... куль?.. гасла?.. чи кинджала?* [12]; *І сонце їм світило, мов крізь ґрати* [12].

У поезії Ю. Липа передає психофізичне, та мілітарне налаштування українського народу стосовно московитів, використовуючи метафоричну синекдоху *земля кричить* у висловленні «земля кричить ... Ми не хочем чужинців!» [8]. І навіть будучи змушеними емігрувати з рідної землі, повстанці вірять в майбутню перемогу України над Росією, що в поезії виражено синтаксичною конструкцією «Вони ... Чують дзвони останньої години чужинців» [5].

Концепт «Бог».

Концепт «Бог» відіграє в концептосфері націоналістичної поезії не менш важливе місце, ніж Україна. Поняття «Бог» в текстах реалізується за допомогою лексем та описових конструкцій *Бог* [1], *Слово* [16], *Господь* [14], *Сотворитель* [21], *Новотворчий* [21], *Той, хто є істота Закона* [23], *Той, Хто є зерно всього* [23], *Владар душ* [2], *Король всього світа* [21], *Пресвятих Тайн Тайна* [21], *Незміримий початок* [21], *Господь України* [6]. У назвах *Той, хто є істота Закона* [23], *Той, Хто є зерно всього* [23] Ю. Липа виражає своє розуміння сутності Бога. Бог є володарем України, він її Бог, що виражено синтаксичною конструкцією «*Будь славен, Боже України*» [10]; «*Благословляють вас руки Господа України*» [6]. Християнський Бог в поезії Ю. Липи отримує ознаки грецького Бога війни Ареса. Зокрема, тут він стає Богом походів та бойовищ, що виражено у формі звертання «*Боже походів і самопожертви:*

Боже походів і самопожертви! До тебе молиться найсамотніший народ у світі, народ найсильніший» [15]. У поезії фіксується колекція *Бог-Непримиримість*, що є більш характерною для Бога війни: «Глухі в нас – шоломи. Мечі нам – як долоні. Бог і Непримиримість! – Ми ж є Божим валом!» [1]. В поезії висловлюється переконання у тому, що тривалі війни приносять Богу славу. Ця думка виражається у висловленні *А попереду – війни безкраї, Сотворитель у славі* [21]; *«Непереможні будьте, діти, Сам Бог так хоче!»* [6]. Бог непримиримий до тих, хто не взяв зброю, не виконав його Наказу, тобто, до ухилинтів та зрадників. Його дії стосовно цієї групи українців окреслюють лексеми *спалити, розметати*, про що вже йшлося раніше: «Бог спалить, розмече – За несповнене слово» [6].

Українці в поезії Ю. Липи постають як боголюбивий і богопослушний народ, що виражається у таких висловленнях *Будущина - у Бога* [3], *«По Божій мислі Став дім Божий Благочестивий»* [20]; *«В покорі просять покоління: – Зійди [Боже – Г.А.] до нас і освіти Як зрозуміть Твої веління, Як покоряти їм світи?»* [9]; *Ось лиця всіх до Тебе, Боже, Звертаються в молитві й ждуть* [9]; *«Боже,.. Щоб всім наступним передали Цей Твій закон: «Служіть Мені!»* [9].

Українець свідомий того, що за всіма його діями та вчинками спостерігає Бог. Таке переконання виражає висловлення *«Ото життя твоє: Як моря даль, – розгорненна праця І – Божий зір над тим»* [3].

Семантика прохань українців до Бога – благословити, повернути славне минуле, зробити непереможними у боях, зробити розумними, вченими і талановитими, дати змогу відбудувати країну, навчити бути покірними Його волі, зробити цілісними і гідними, байдужими до пишнот світу - виражається у синтаксичних конструкціях *«Боже, дай нам усе, що найвеличніше було в нас»* [15]; *«Боже України,.. Поля, простори, гори й хвилі Наповни міццю славних днів»* [10]; *«Боже України,.. Давай оновлення з руїни»* [10]; *«Боже ... сповни нарід наш молитвою вічного напруження»* [15]; *«Боже ... Дай так,.. щоб руки наші учились усіх способів боротьби»* [15]; *«Боже ... Дай так, щоб ... воля наша знищила всіх противників»* [15]; *«Боже України,.. Животвори наш людський вік»* [10]; *«Боже, Владарю душ, не дозволь нам у пиху вбирати життя, Не дозволь у брехливість надуту вбирати сваволю»* [2]; *«Боже,.. Дай тверде, і спокійне, й послухне словам Твоїм – «я», Щоб однако приймати і*

малість, і велич від долі» [2]; «Боже ... Дай так,.. щоб уми наші пізнали всі науки» [15].

Окрему складову цього концепту становить колекція *Бог-Повстанці*. Повстанці усвідомлюють себе знаряддям Бога до виконання його Наказу: «воювати за незалежність України, звільнити Україну від ворогів – і в цьому вбачають свою місію у житті. Таке розуміння виражається за допомогою стверджувального висловлення *Ми є Божим валом!*» [1], а також синтаксичних конструкції *«Нам Твій наказ у серцю мати, З ним жити, йти і здобувати»* [10]; *«Тобі в серцях вітвар ми ставим, – Твій владний знак до слави славим»* [10]; *«Повстаньте довкола віри, Лицарі Вічної Житті»* [21]; *«Повстаньте, мов панцирна навала,.. тільки віра зостала Для Чоловіка»* [21]; *«лиця всіх до Тебе, Боже, Звертаються в молитві ... Щоб вже тепер ми цінували Твоєї ласки чорні дні»* [9], де словосполучення *чорні дні* метафорично позначає життя у воєнних змаганнях. Повстанці просять Бога, щоб він був їхнім дороговказом у житті, що виражено у висловленні *«Щоб показати правди шлях»* [9]; *«Щоб ми пізнали праву путь»* [9]; *«Щоб потвердити нам закони»* [9]. Українці здаються на волю Богу, чекаючи його Наказу, що виражається в імперативі *«Жди й молись»* [3].

Зв'язок з Богом-Словом, на думку повстанців, надає їм право на свої вердикти стосовно світу, що виражається у висловленні *«Українець ... дасть право й оцінку, як Слово»* [16].

Повстанці не тільки просять щось у Бога, вони приносять йому жертву – свої діла, бойовища, свою кров. Це виражено у синтаксичних конструкціях *«Тобі ... Діла, що дух наш сотворив»* [10]; *«Щоденний бій, мов корона На чолі Того, Хто є істота Закона»* [23]; *«Щоденний бій – молитовні Сурми для Того, Хто держить дві чаши повні Всесвіту всього»* [23].

Бог супроводжує не тільки живих повстанців, як було зазначено раніше, а й тих, хто загинули, з метою посилити загони живих підтримкою мертвих, що виражається у висловленні *«Нас [загиблих – Г.Л.], неназваних, мовчазних, Господь Утверджує й провадить, і ми чиним»* [14].

Концепт «Молитва»

Концепт «Молитва» вписаний у канву сакральної концептосфери. Ю. Липа для його вираження використовує лексему *молитва*. Молитва супроводжує повстанців на всіх етапах їхнього буття, особливо в справі боротьби за незалежність України. Звідси імперативні вислови у тексті поезії *«Помолимося єдиному Богу, Королеві всього світа!»* [21]; *«Жди й молись»* [3].

Концепт «Віра»

Поняття «Віра» виражається в поезії за допомогою лексеми *віра*. Ознака віри виражена за допомогою лексеми *вища*: «віра вища» [21]. Саме віра в Бога, в Його Наказ допомагає повстанцям змиритися зі смертю, що окреслено синтаксичною конструкцією «Тільки віра вища ... *Вирве душу з грища*» [21], де лексема *грище* позначає бойовище.

Концепт «Божі сили».

Концептосферу україноцентричної поезії заповнює й концепт «Божі сили», куди входять ангели та святі. Зокрема, поняття «Святий» виражається за допомогою лексеми *святий*, якою в поезії окреслюється один із воїнів Божих – Святий Юрій. В поезії фіксується кілька назв цього святого: *Святий Юрій*, *Яснозбройний Юрій*, *Юрій*: «Націє, великая, молись, – Яснозбройний Юрій, як колись, Осіддав могутнього коня» [19]; «Націє, народжена з огня, Ось прийшов твій Юрій, мов воскрес» [19]; «Святий Юрій» [19]. Він прийшов до українського народу, щоб за волею Божою очолити опір нації чужинцям, надати їй сил. Тому Ю. Липа за допомогою присвійного займенника *твій* ніби робить цього святого невіддільною частинкою українського народу: «Націє, народжена з огня, Ось прийшов твій Юрій, мов воскрес» [19].

Повстанців також закликають до бою Архангели Божі, що виражається у висловленні «*Мертвота, стерво живуче Є все, що творить тіло, Коли в щоденності тучі Архангелів меч і крила Серце людське не узріло, Коли серце не повстало Над буднями своїми*» [23].

Концепт «Демони».

Концептосфера україноцентричної поезії наповнена демонічними силами, які тут називає лексема *біси*: осідають біси на деревах [13]. Це нечастотний образ. Біси небезпечні для людської душі, яка в поезії порівнюється з деревом гіллястим: «Людська душа, як дерево гіллясте» [13]. На це гілля сідають біси і душа робиться нищою. В поезії цей процес виражено за допомогою синтаксичної конструкції «*обважене надміром бісів, і жовкне, й гнеться дерево додолу*» [13]. Дії бісів окреслюються лексемами *гримаси*, *вихиляси*: «Ідеш задуманий в алеї душ людських і оглядаєш ці гримаси й вихиляси» [13]. Чиста душа в поезії окреслюється синтаксичною конструкцією «*так рідко струнчиться і квітне душа, як дерево, очищена громами*» [тут засвідчене народне повір'я про те, що біси бояться грому].

Поряд з бісами душі нищать ще зрадники, що виражено у висловленні *«Чи ж довго нищить будуть, чи ж не стануть врешті Ніколи в обороні свого, що найбільше й Найбільш беззахисне – душі?»* [4]. Саме тому Бог здійснить суд над зрадниками [6], про що говорилося вище.

Література

1. Липа Ю. Бог і непримиримість [1921]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
2. Липа Ю. Боже, Владарю душ, не дозволяй нам у пиху вбирати життя... URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
3. Липа Ю. Будуччина – у Бога... URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
4. Липа Ю. Виноградник [1938]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
5. Липа Ю. Відступ [1928]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
6. Липа Ю. Війна [1930]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
7. Липа Ю. Вінок синівський [Батькові]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
8. Липа Ю. Вісь [1936]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
9. Липа Ю. В покорі просять покоління... [1938]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
10. Липа Ю. Гимн Дмитра Бортнянського [1938]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
11. Липа Ю. Голос забитого [1931]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
12. Липа Ю. Зайди [1931]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
13. Липа Ю. Людська душа, як дерево гіллясте.. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
14. Липа Ю. Могила невідомого бійця [1936]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
15. Липа Ю. Молитва. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
16. Липа Ю. Народи [1938]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
17. Липа Ю. Пануй [1931]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
18. Липа Ю. Святе народів серце, о Вітчино... [1927]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
19. Липа Ю. Святий Юрій [1921]. URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>

20. Липа Ю. Сімнадцятий [перед 1925].
URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
21. Липа Ю. Суворість.
URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
22. Липа Ю. Тризуб [1931].
URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>
23. Липа Ю. Щоденний бій [1930].
URL: <https://chtyvo.org.ua/authors/lypa/>

Лексикографічні видання

24. Словник української мови: в 11 т. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
25. Словник української мови: в 20 т. / НАН України, Інститут української мови. Київ: Наукова думка, 2010–2022.
26. Словник української мови XIV–XV ст.: у 2 т. / [уклад. М. П. Кочерган, А. С. Мельничук та ін.]; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1977. Т. 1. С. 450.
27. *Słownik warszawski : ilustrowany słownik języka polskiego z końca XIX wieku.* Т. II. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, [1900]. S. 439.

УДК 821.161.2Ю.Липа:801.81

ФОЛЬКЛОРНІ ОРІЄНТИРИ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ЮРІЯ ЛИПИ

Демедюк Марина,

*кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
<https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>*

У статті здійснено аналіз фольклорних елементів у творчості Юрія Липи — українського публіциста, письменника й ідеолога націоналізму. Простежено уснопоетичні складники у публіцистичних, художніх і науково-популярних творах автора. Доведено, що апелювання до народної традиції для Ю. Липи є не лише як естетичним засобом, але й концептуальною складовою його націєтвірної програми. Розглянуто використання усної традиції як носія історичної пам'яті, морального коду й світоглядної основи. У фокусі – міфопоетичне мислення, мотиви героїчного епосу, фольклорна символіка рослин та переосмислення архетипів у новелістиці.

Ключові слова: фольклор, художній образ, націєтвірні орієнтири, культурна спадщина, національна свідомість.

The article analyzes folklore elements in the works of Yurii Lypa – Ukrainian publicist, writer, and ideologist of nationalism. It traces oral poetic components in his journalistic, fictional, and popular-scientific studies. The paper demonstrates that Lypa's appeal to folk tradition serves not only as aesthetic features but also as a conceptual element of his nation-building program. Particular attention is paid to his use of oral tradition as a vehicle of historical memory, moral code, and worldview foundation. The article focuses on mythopoetic thinking, motifs of heroic epic, symbolism of plants, and the reinterpretation of archetypes in his short prose.

Keywords: *folklore, artistic image, nation-building orientation, cultural heritage, national consciousness.*

Юрій Липа – український громадський діяч, публіцист, ідеолог українського націоналізму. Його часто називають однією з найбільш недооцінених постатей ХХ ст. в Україні. Громадська діяльність та творча спадщина письменника та вченого неодноразово була об'єктом різновекторних студій С. Киричук [4], В. Барана [1], М. Зубрицької [2], Н. Левицької [5], Ф. Медведя [9], В. Івашківа [3] та ін. Фольклористичні ж аспекти у концепції Юрія Липи недостатньо досліджені. Однак саме аналіз фольклорних орієнтирів його творчості уможливорює краще зрозуміти ідеологію, національну візію та культурну програму ученого та публіциста.

Аналізуючи місце фольклору в творчій спадщині письменника, варто виокремити низку ключових аспектів. Юрій Липа як учасник та ідеолог українського націоналістичного руху розглядав народну традицію не лише як культурне надбання, а як певний «код нації», в якому акумульована історична пам'ять, мораль, уявлення про добро і зло тощо. Він підкреслював, що в народних піснях, казках, легендах міститься світогляд українців, а отже, вони є базою для формування національної ідеології. У праці Юрія Липи «Призначення України» підкреслюється ідеологічне осмислення фольклору як джерела національного духу: «Ця «свідомість роду», це відчуття власної раси дозволить ще не раз перепроводити масову мобілізацію тої чи іншої групи української збірноти» [6, с. 23]. У глибокому зв'язку з власним народом, традиціями та культурою Юрій Липа вбачає фундамент для національної єдності та мобілізації. Таке розуміння фольклору як носія національного духу є характерним для усієї його творчості.

Усна традиція як націєтвірний чинник проходить наскрізною ниткою у його публіцистичних працях. У студіях «Призначення України» та «Українська доба» Ю. Липа послідовно підкреслював важливість збереження й популяризації народної творчості як фундаменту духовної єдності нації. Він вважав, що без укорінення в традиції неможливою стане модернізація та формування України як незалежної держави. Головним же акцентом національного пробудження вважав звернення до героїчного епосу (історичних пісень, дум та переказів) як зразку активного, «вільного» національного характеру.

Праця «Призначення України» є однією ключових у публіцистичній спадщині ученого та містить основи його поглядів на сутність та еволюцію української нації в дусі «органічного патріотизму». Не зважаючи на ідеологічний характер цього тексту, у ньому системно використовуються фольклорні елементи як складники символічного мислення. Ці уснопоетичні какменти автор вводить не лише з метою емоційного підсилення чи естетичного антуражу. Вони стають риторичними й концептуальними опорами всього тексту. Так, мотиви героїчного епосу Юрій Липа активно використовує для ілюстрації богообраності українців. Україна, на його переконання, є втіленням казкового чи ширше – міфологічного героя, який мусить пройти ініціацію, щоб перетворитися із об'єкта на суб'єкт історії. І як у казкового богатыря-добротворця, на її долю випадають нелегкі випробування. Зробивши вибір на користь боротьби, герой/героїня здатні забезпечити щасливе завершення історії, що для нації є перетворенням у незалежну і сильну спільноту із власною державністю. У тексті повсюдно наводяться паралелі між козацькою героїкою і сучасними випробуваннями, які випали на долю українства. Юрій Липа констатує, що народ – не пасивна маса, а воїнська спільнота, спадкоємець козащини. Автор вдало вибудовує ланцюжок від княжого воїнства (героїв пісень обрядового циклу) через козащину (лицарів-характерників, які йдуть визволяти землю, відновлювати справедливість) до сучасних йому подій національно-визвольної боротьби початку ХХ ст.: *«Як же бореться расова цілість, якими способами? Розуміння цих засобів боротьби, як і взагалі поняття раси, тепер є дуже важне, власне тепер, коли провадиться боротьба чужинців на цілковите знищення української крові. Бо то вже не клясова, вже не національна, але далеко від них глибша расова боротьба розпочалась в 1917 р. на землях України і розвивається на*

наших очах» [6, с. 164]. Цей меседж резонує з фольклорною мораллю: без боротьби не здобудеш слави й волі.

Юрієві Липі притаманне міфопоетичне уявлення про історичну тяглість. Так, він часто описує події і процеси, використовуючи образи міфологічного чи фольклорного масштабу. Головним ворогом незалежності України автор цілком слушно називає Росію, яка в його баченні є істотою з «монгольською душею», ординською загрозою, що подекуди персоніфікується в образі всюдисущого зла – російського правителя-тирана: *«Бо коли в органічно звязаній британській імперії вартість обличчя її складових частин є підкреслювана й король там є висловом ідеї співжиття, то тут було інакше. Тут цар висловлював одну ідею - підбиття, а всі сімдесят важніших народів Росії були тільки менше, чи більше колоніально звязані з метрополією-адміністрацією – Петербургом»* [6, с. 44]. Тут Європа ж постає вже не як геополітичний простір, а як добротворча цивілізаційна сила, вищий моральний авторитет. Таке бачення протистояння двох світів уособлює типову фольклорну дихотомію добра і зла, світла і темряви.

Переосмислюючи фольклор як джерело політичного міфу, Юрій Липа констатує: *«Українські герої - це висловники туги й праці багатьох поколінь. Вони завершують собою повторність і уяскравлюють традицію. Їхня особиста творчість – це завжди тільки одна сильна мелодія, що влітається в потужний спів раси»* [6, 177]. У тексті фольклорні образи й архетипи не просто запозичуються, а модернізуються й політизуються. Це дає змогу авторові створити новий політичний міф, що апелює до колективного несвідомого нації. Модель поведінки героя історичної пісні, думи чи переказу він трактує як універсальний вказівник національної поведінки українця. Казковий герой-змієборець є тим самим українцем, що століттями бореться з російською імперією зла. Погляди Ю. Липи ще більше резонують із сучасною боротьбою українців проти російської агресії, коли в усній традиції знову актуалізуються сюжети про одвічне протистояння добра і зла.

Ще одним складником фольклорності творчості Юрія Липи є використання фольклорних символів, образів, сюжетів та мотивів як у публіцистичних, так і в художніх творах. Його стиль як письменника, так і публіциста насичений фольклорними елементами: прислів'ями, приказками та афористичними висловами. Юрія Липу цікавили глибинні пластові нашарування

українського народного світогляду – дохристиянські вірування, культ предків, уявлення про душу й потойбіччя. У його прозі часто відчувається вплив міфологізованої картини світу, яка має витоки у народних віруваннях. Особливо це помітно в новелах, де присутні образи долі, відьми, актуалізуються видіння, сни як канали зв'язку між світами. Так, у новелі «Гануся» він зображує глибинний зв'язок між живими та померлими [7, с. 50-57]. Головна героїня відчуває присутність душ померлих родичів, що перегукується із вірою в зв'язок між світами, відображеною в календарній та родинній обрядовості, де душі предків залишаються поруч і впливають на життя нащадків. Уявлення про долю як персоніфіковану силу автор вдало інкорпорує у новелі «Закон», що досліджує ідею фатуму та неминучості долі [7, с. 22-28.]. Герої стикаються з подіями, зумовленими вищими силами, що перегукується з народними уявленнями про долю як незмінну силу, яка керує життям людини.

Фольклорними елементами пересипана праця Юрія Липи «Ліки під ногами», що є зразком вдалого поєднання народного та наукового мислення. Фольклор у книзі виконує не лише ілюстративну, а концептуальну роль. Він є джерелом медичного знання, формою збереження ідентичності, а також виявом символічного мислення українців. Учений часто апелює до народного досвіду, до знань, що передавалися з покоління в покоління: *«Мудрість народу, зібрана в його прислів'ях, віруваннях, ліках, є першооснова науки про народне здоров'я»* [8, с. 9]. Використання традиційних назв рослин поряд із науковими термінами, згадки про магічні ритуали, ворожіння, символічне значення рослин в культурі ілюструє обізнаність автора із народною медициною та демонологічним наративом. Так, описуючи властивості звіробоя, Юрій Липа наводить і вірування про захисні функції рослини *«Звіробій – трава від злого духа, нею кропили хати на Івана Купала»* [8, с. 62]. Характеризуючи ромашку, наводить частину фольклорного календарного ритуалу збору лікарських рослин – з чітко визначеним часом і способом: *«Ромашку треба рвати на світанку, поки роса не зійшла, і сушити в затінку, бо тоді вона має силу»* [8, с. 71].

Отже, звернення до фольклорного мислення для Юрія Липи є не лише стилістичним прийомом, а глибокою світоглядною основою його творчості. Він сприймав фольклор як джерело національного духу, морального імперативу та історичної пам'яті, що формує ідентичність українського народу. У

підставовій праці «Призначення України» Юрій Липа не просто використовує усну традицію як прикрасу, а мислить фольклорно. Його стиль та образна система формують національний міф, глибоко вкорінений у народному слові і мисленні. Такий підхід уможливорює досліднику звернутися до глибинної пам'яті народу, мобілізувати уяву і посилити аргументи ірраціональним, але емоційно переконливим шаром уснотрадиційного.

Література

1. Баран В. В. Юрій Липа: Проект геополітичної модернізації України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. Київ, 2011. № 6 (56). С. 483-492.
2. Зубрицька М. Текстуальність та контекстуальність мисленнєвого світу Юрія Липи. *Юрій Липа: голос доби і приклад чину*: Зб. наук. праць. Львів, 2001. С. 90-97.
3. Івашків В. Пантелеймон Куліш в оцінці Юрія Липи. *Юрій Липа: голос доби і приклад чину*: Збірник наукових праць. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. С. 47-52.
4. Киричук С. А. Інтертекстуальні і текстуальні аспекти творчості Юрія Липи. *Історія української журналістики: XX століття*. Київ: Наша культура і наука, 2001. С. 6-16.
5. Левицька Н. Принципи характеротворення в новелістиці Юрія Липи: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2008.
6. Липа Ю. Призначення України. Нью-Йорк, 1953.
7. Липа Ю. Кіннотчик: новели. Львів: Каменярь, 1946.
8. Липа Ю. Ліки під ногами. Львів-Краків, 1943.
9. Медвідь Ф. М., Баран В. В. Елітарна концепція Юрія Липи в умовах формування міжкультурної взаємодії. *Освіта у XXI ст.: шляхи розвитку*. Київ, 2012. С. 46-53.

УДК 81'373.237

РЕЛІГІЙНА ПОЕЗІЯ ЮРІЯ ЛИПИ: МОВНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Дільна Оксана,

кандидатка філологічних наук,
доцентка, доцентка кафедри гуманітарної освіти
КЗ ЛОР «Львівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»

У статті проаналізовано мовно-стилістичні особливості поезій зі збірки Ю. Липи «Вірую». З'ясовано, які риси молитви притаманні авторським текстам, простежено особливості творення образу Бога. Основну увагу зосереджено на мовних засобах конфесійного стилю, які використано в поезії.

Ключові слова: мовно-стилістичний аналіз, конфесійний стиль, молитва.

The article analyzes the linguistic and stylistic features of poems from the collection of poems by Yu. Lypa "Viruyu". It was found out what features of prayer are inherent in the author's poetry, and the peculiarities of creating the image of God were traced. The main focus is on the linguistic means of the confessional style used in poetry.

Keywords: linguistic and stylistic analysis, confessional style, prayer.

Художні твори найповніше відображають усе розмаїття мовних засобів, нерідко виходять за межі літературної мови, а також допускають проникнення у текстову канву специфічних одиниць, що притаманні іншим функційним стилям. Виразальні можливості мовних засобів різних рівнів так само найкраще реалізуються в художньому мовленні, адже завдяки майстерності письменника мовні засоби, що є специфічною ознакою лише одного стилю мовлення, набувають нової виразності, надають висловлюванню особливого авторського колориту, маркують таким чином ідіюстиль письменника.

Релігійні мотиви разом із характерними мовними одиницями конфесійного стилю традиційно присутні в творчості багатьох українських письменників. Наприклад, остання поетична збірка Юрія Липи «Вірую», сама лише назва якої свідчить про звернення автора до релігійної тематики, демонструє важливість віри в Бога в житті українців: ліричного героя і самого автора. Назвавши збірку «Вірую», поет безапеляційно й однозначно підтверджує стійкість і непохитність ліричного героя, який довіряє своє життя і свою долю Богові. Окрім цього, запозичивши назву однієї із найважливіших молитов, автор ніби підказує нам, що його вірші – це молитви, тобто звернені до Бога твори.

Найбільш влучно охарактеризував важливість молитви для християнина В. Антонович: «За час свого існування людина не знайшла досконалішої, ніж молитва, форми, в якій можна було б виповісти найпотаємніше, зважитися на відвертість, щирість і безпосередність самовираження. У цьому – одне із таїнств

вічності молитви, таїнство особистісного катарсису, перевтілення й облагородження, яке можна відчутти тільки у духовному єднанні з Абсолютом». [3, с. 184]. Очевидно, що під впливом духовної молитви, з'явилася літературна, авторська.

За визначенням О. Янчука збірка Ю. Липи «Вірую» є блискучим взірцем релігійної поезії із глибокою символікою авторової віри у незнищимість української душі [5, с. 97]. Багато творів із цієї поетичної збірки нагадують молитви: автор звертається зі своїми думками й проханнями до Бога, часом виходить за межі звичної молитовної форми, а релігійні мотиви переплітаються з громадянськими.

Українські літературознавці зверталися до аналізу поетичної і прозової спадщини Ю. Липи, але з погляду особливостей мовотворчості автора доробок письменника потребує ґрунтовного вивчення й осмислення.

Мета статті: проаналізувати мовно-стилістичні особливості поезій зі збірки Ю. Липи «Вірую»; з'ясувати, які риси молитви притаманні авторським поезіям; простежити особливості творення образу Бога.

Характерною рисою всіх конфесійних текстів є їхня формальна односпрямованість. Вважають, що спілкування з Богом чи іншими святими не передбачає зворотного зв'язку. Це інтенція душі на єднання з Господом. Для молитви характерні план адресата – Бога, особистість адресанта, його готовність та бажання звертатися до вищих сил. На відміну від релігійної молитви, яка належить до конфесійних (сакральних, культових і т. ін.) текстів і представлена зазвичай установленими (загальними) зразками, засвідченими в молитовниках, поетична молитва ілюструє власне індивідуальне (особистісне) спілкування з Усевишнім, репрезентує діалог авторського «Я» з надлюдським, надземним, надприродним [4, с. 428].

На думку сучасної літературознавиці І. Даниленко, в авторській молитві «жанровий код сакрального звернення до вищих сил накладено на життєвий і творчий досвід, особистісні прагнення й художні завдання суб'єкта твору, а це позначається на ступені трансформації класичної молитовної моделі» [2, с. 16.].

Мовленнєве оформлення молитви характеризується наявністю цілої низки специфічних рис. Ця форма мовлення в усіх її жанрових виявах має свою термінологію, свої стилістичні фігури синтаксису, прийоми організації тексту [1, с. 125].

Молитва – це, передовсім, розмова з Богом, отже, центральним образом поезії є Господь. Авторська інтерпретація цього образу іноді відрізняється від тої, що властива конфесійному стилеві, але в цьому й суть авторської поезії.

Звертаючись до Всевишнього чи згадуючи його в молитвах, ліричний герой поезій Юрія Липи використовує цілу низку номінацій, що є традиційними для християн, наприклад: Бог: «О, Боже, світлом Ти» [5, с. 19]; Господь: «Господи, був я злодієм» [5, с. 39]; Творець: «Хай небо хвалить Творця не словом, а громом Його ім'я» [5, с. 10]; Владар душ: «Боже, Владарю душ, не дозволяй нам у пиху вбирати життя» [5, с. 10].

Окрім цього, вжито й інші назви, що засвідчують авторове розуміння Бога. Це слова таких частин мови: іменники: Господар («Господар є. То – Бог. І він лозу відновить» [5, с. 9]), Друг («Радіймо, серце, – ось приходить Друг, Той друг, що лагідний, що в брамі на сторожі До світла іншого, де інші квіти, Божі» [5, с. 14]), Світло («І, очі звівши, скажеш: – Боже, де Ти, де Ти? І на той жаль бездонний Світло скаже: – Тут» [5, с. 16]), Слово («Де ти, Слово, втілене в людях» [5, с. 7]); субстантивовані прикметники: Найвищий («Найвищий, бичуй нас, – нам, певне, потреба Раз покоритися волі небес і молитись» [5, с. 9]), Відвічне і Нове («А, пізнавши йди, В відчиненість Відвічного й Нового» [5, с. 7]), Найласкавіший («То Посестра прийде біла, що Найласкавіший дав» [5, с. 62]).

В окремих випадках Бог виявляє свою присутність людині опосередковано, а тому для його номінування використано загальні назви, які в тексті написано з малої літери, наприклад: голос («Почув я голос: То – вітчизни трона» [5, с. 8]), сонце («Як сонце в променях» [5, с. 7]), зір («І – Божий зір над нами» [5, с. 7]).

Можемо виокремити й інші авторські описові назви, що вдало презентують читачеві, ким є Бог для ліричного героя, наприклад: найвищим законом і суттю всього: «Щоденний бій, мов корона, На чолі Того, хто є істота Закона і зерно всього!» [5, с. 58]; абсолютною повнотою: «Щоденний бій – молитовні Сурми для Того, хто держить дві чаші повні Всесвіту всього» [5, с. 58]; найвищим суддею: «Що годі бути суддею (Або й Богом самим найбільш)» [5, с. 60]; творцем і повелителем всесвіту: «Всі землі й води – його престолом» [5, с. 10]; «Хто держить рух неба, незлічені зорі, Хто сонце провадить в простір» [5, с. 10]; змістом усього: «Предивне чудо живе довкола І зміст його є Бог» [5, с. 9]; підтримкою та дороговказом у житті людини: («Хто ж, як не Ти, підпора й провідник» [5, с. 15]).

Ліричний герой пропонує своє розуміння ролі Всевишнього у житті людини: Він той, хто постійно присутній в житті людини: *«Благословен, розгорнений просторами й віками, Ти, що відвік перебуваєш з нами!»* [5, с. 7]; Він той, хто переймається долею людини (свого творіння) і постійно допомагає йому: *«Щоб душу визволить, мені ламаєш тіло, І світиш, як закон, і плинеш як кадило, І ось відроджуєш і кличеш до нового»* [5, с. 7]; *«Ти вивів нас на роздоріжжя, щоб ми пізнали праву путь»* [5, с. 8].

В окремих випадках у поезіях Ю. Липи Бог звертається до людини: *«Тобі він каже: «Почуй мое слово: будь мій і будь без тривоги. Моя є сила, моя є віра І мій є твій людський вік, Тож не твори собі кумира, Будь мій, і будь навік»* [5, с. 9 – 10]. Тобто Господь переймається долею людини, намагається повернути її на праведний шлях і не залишає сам на сам зі спокусами.

Деякі поезії Ю. Липи засвідчують особливу присутність Бога в житті українців. Насамперед, Господь пов'язує нас із предками, які були вільними, отже, мали свою державу: *«Боже предків і вільних днів, і невисловимих просторів!»* [5, с. 27]. Всевишній безпосередньо опікується нашою державою і народом, гуртує всіх українців, творить із них єдине ціле: *«Будь славен, Боже України»* [5, с. 27], *«Благословляють вас руки Господа України!»* [5, с. 49]. Українці засвідчують свою відданість Богові, офіруючи свою державу, край Всевишньому: *«Божим троні поставити край свій і нарід»* [5, с. 9], *«Ми ж є Божим валом!»* [5, с. 33]. Отже, Україна є місцем, де панує Бог, це Божа держава і нація.

Графічною ознакою в тексті, яка вказує на ставлення до Бога, є написання з великої літери займенників (особових та присвійних) і прикметників, утворених від іменника Бог: *«Молю Тебе! Не будь лише на мить»* [5, с. 27], *«Кожен знак Твій пізнали»* [5, с. 12], *«Його ім'я, Лад Божий перекривляти»* [5, с. 24], *«Град Божий визволить з полону»* [5, с. 55].

Наявність специфічної маркованої лексики та релігійних термінів наближає поезію до конфесійного стилю, зокрема й молитви. Насамперед, це назви важливих релігійних понять (*архангел, блаженний, вокреснути, віра, диавол, душа, завіт, заповідь, жертва, кумир, молитва, офіра, причастя, послух, смерть, спасіння, терпіння, фарисей, херувим, церква*) і назви церковних атрибутів (*вівтар, гімн, кадило, хорал, хрест*).

У поезії вжито низку загальноновживаних слів і словосполук, які в християнстві є важливими символами, наприклад: *виноградник, лоза виноградна, вічна книга, воля небес, дім*

Божий, закон Божий, права путь, Служба Божа, чиста душа, слово Боже, Страшний суд, шлях правди.

Активне використання старослов'янзмів надає поезії виразної книжності і наділяє рисами, що притаманні релігійним текстам. У поезіях Юрія Липи трапляються такі слова: 1) з префіксами *пре-, со-: перебудь, предивний, сотворити;* 2) з компонентом *благо-: благословен, благочестивий;* 3) зі сполученням *жд: нужденні, нужденність, стражденний;* 4) із суфіксом *-ство: благословенство.* Урочистість, що притаманна конфесійним творам, в авторському тексті створюють застарілі слова (*лживий, нагий, перст*) і рідковживані (*жаден, скрушити*).

Виразними з погляду стилістики є антилексеми, що характеризують протилежні за своєю суттю поняття, які є важливими у християнстві і фактично допомагають розрізнити й протиставити Боже і людське начала, наприклад: *господар – слуга, душа – тіло, жити – вмерти.*

Проаналізувавши поезії зі збірки Ю. Липи «Вірую», робимо висновок про наявність в авторських текстах цілої низки мовно-стилістичних ознак (звертання до Бога, релігійні терміни, символи, старослов'янізми, застарілі й рідковживані слова, антилексеми тощо), які маркують ці поезії за жанром як молитви, а також засвідчують активне проникнення в мову художньої літератури елементів конфесійного стилю для створення колориту урочистості. За посередництвом ліричного героя простежуємо, наскільки важливим є Бог у житті письменника, публіциста, лікаря, громадського діяча і філософа Юрія Липи – українського інтелігента й інтелектуала першої половини ХХ століття.

Література

1. Бриндас Н. Мовні особливості молитовних текстів. *Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка.* 2005. Вип. 10. С. 124 – 127.
2. Даниленко І. Молитва в поетичному дискурсі Шевченка. *Слово і Час.* 2006. № 6. С. 15 – 22.
3. Дмитрів І. Жанр молитви у творчості поетів-«логосівців». *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2015. Вип. 14. С. 183 – 190.
4. Колоїз Ж. В. Мова як конфесійний та художній текст. *Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри:* матеріали Міжнар. наук. конф., м. Кривий Ріг 5-6 лист. 2009 р. Кривий Ріг, 2009. С. 422 – 432.

5. Липа Ю. Вірую: вибрані вірші. Львів: Каменяр, 2000. 102 с.

УДК 811.161.2'36'373:821.161.2Липа

ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ЯК МАРКЕРИ ЧАСУ В ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЛИПИ

Дружинець Марія,

докторка філологічних наук, професорка, професорка катедри
української мови та мовної підготовки іноземців Одеського
національного університету імені І. І. Мечникова
<http://orcid.org/0000-0001-8232-0216>

У статті розглядаються лексико-граматичні особливості мови Юрія Липи в контексті їхньої маркованості щодо історичного часу, культурної традиції та ідеологічної парадигми. Письменник використовує мову не лише як засіб художнього вираження, а й як ідеологічну зброю, через яку моделює бачення української нації. Акцент зроблено на стилістичних рисах лексики, синтаксичних конструкціях і боротьбі з русифікованими моделями мовлення.

Ключові слова: Юрій Липа, мовна ідентичність, лексичні, граматичні особливості, національний дискурс.

The article deals with the lexical and grammatical features of Yuriy Lypa's language in the context of their marking in relation to historical time, cultural tradition and ideological paradigm. The writer uses language not only as a means of artistic expression, but also as an ideological weapon through which he models the vision of the Ukrainian nation. The emphasis is placed on stylistic features of vocabulary, syntactic constructions and the struggle against Russified speech patterns.

Keywords: Yurii Lypa, linguistic identity, lexical and grammatical features, national discourse.

Юрій Липа (1900–1944) – один із провідних діячів українського націоналістичного руху першої половини ХХ століття, письменник, лікар, філософ, ідеолог державності, представник покоління «розстріляного відродження» і водночас – модерніст української національної ідеї. Його мовна практика є синтезом високої літературної традиції, ідеологічної настанови та особистого досвіду культурного спротиву, його творчість

стала знаковою для формування українського націоналістичного мислення у міжвоєнний період.

Мовний світ Липи – це не лише художній інструмент, а й код його епохи: соціальної, ідеологічної, культурної. У його текстах слово не просто передає зміст, воно створює нову реальність – духовну, національну, візіонерську. Його мова є унікальним зразком поєднання архаїки, релігійного стилю, ораторської традиції та філософського мислення. Вивчення лексичних і граматичних особливостей його творчості відкриває глибші шари розуміння цієї доби, уможливорює трактувати мовне оформлення як один із ключових способів маркування історичного та культурного контексту.

Мета розвідки – простежити, як граматичні структури та лексичні засоби в його текстах функціонують як маркери епохи, відображаючи не лише стиль митця, але й ідеологічний, духовний та соціолінгвістичний стан доби.

Лексика у творах Ю. Липи вирізняється глибоким патріотичним змістом і прагненням до очищення української мови від чужомовних нашарувань. Особливу увагу письменник приділяє національним поняттям, історичній термінології, філософським і медичним концептам. Дослідниця Оксана Сулима зазначає: «Лексика Липи є водночас художньою та ідеологічною, вона виконує функцію консолідації нації через мову» [7, с. 102].

Типовими є: архаїзми (*віче, дружинник, володар*), що повертають читача до героїчного минулого; неологізми (*націократія, духовна енергія нації*), які формують ідеологічний простір майбутнього; власне українські слова, які протистоять русизмам: *обереги, предки, ясність*.

Твори Ю. Липи пронизані національною лексикою. Слова «раса», «нація», «державна», «поневолення», «визволення», «організм нації», «історична місія» часто повторюються, формуючи політично забарвлене семантичне поле. Наприклад, у збірці «Світлість» він пише: «Не народ, що спить, а нація, що бачить і вмирає за свою кров» [5, с. 45]. У трактаті «Призначення України» цдється: «Уся історія – це боротьба рас, енергій і волі. Україна – це держава крові і духа» [4, с. 91]. Такі висловлювання чітко виявляють вплив європейських расових і націоналістичних концепцій доби, які письменник переосмислює крізь християнсько-гуманістичну призму.

Поряд із національною, помітна тенденція до використання християнської лексики: «гріх», «випробування», «жертва», «месія»,

«хрест», «спокута» «воскресіння», що очевидно в поезіях із циклу «Світлість» [5, с. 12]. Така лексика переосмислює націоналізм як «релігію нації». У його есеї «Призначення України» (1938) читаємо: «Історія – то хресна дорога народів, і ми несемо свій хрест» [4, с. 19]. Через релігійну образність він міфологізує націю як колективну «жертву», що проходить шлях очищення задля майбутнього воскресіння. Граматичні конструкції в Юрія Липи часто мають ознаки високого стилю. Це реалізується через: інверсію (порушення звичного порядку слів), що надає реченню емоційної сили: «Загине нація – загине дух!»; підрядну синтаксичну конструкцію як засіб логічного структурування: «Коли зникає мова, тоді починає вмирати і дух народу»; анафоричне повторення: «Ми мусимо творити. Ми мусимо будувати. Ми мусимо вірити» – типовий зразок риторичної публіцистики міжвоєнної доби. Риторичність текстів Ю. Липи виявляється через надзвичайно складну побудову речень, насичених вставними конструкціями, інверсією та дієприкметниковими зворотами. Наприклад: «І якщо нація не відчує себе у світі, якщо не схоче чинити і не зможе діяти – вона буде викреслена з життя» [4, с. 75]. Такі синтаксичні структури тяжіють до стилістики високої поезії або проповідницького мовлення. Митець стилістично відтворює образ пророка, формуючи мовлення в жанрі національного передвіщення [2, с. 60]. Мовознавець Юрій Шевельов зазначає, що «синтаксис Липи відображає тогочасну українську публіцистику, в якій мова була не просто формою, а частиною національної мобілізації» [8, с. 214].

Юрій Липа часто вживає граматичні архаїзми – конструкції типу «се нація воскресає», «яко жертва на олтарі», «вона бо зроджена в терпінні» [5, с. 18]. Це надає його мові старослов'янського звучання, що споріднює її з риторикою українського бароко і духовної літератури XVII–XVIII ст. [3, с. 83].

Характерною особливістю текстів Липи є часте повторення слів і граматичних структур. Наприклад: «Вона йде, нація. Вона йде, воскресає. Вона йде, стверджується» [5, с. 20]. Повтор тут виконує ритмізуючу, емоційну та риторичну функцію, що підсилює пафос месії. У творах Липи активно використовується символіка: «меч», «земля», «вогонь», «плуг», «мати» – усі ці слова постають міфологемами. У них нація уособлюється, одухотворюється й прирівнюється до християнської спільноти, що має пройти шлях Голгофи [4, с. 98].

Живучи в умовах міжвоєнної Польщі, Липа свідомо протиставляє свою мову як полонізації, так і русифікації. Його тексти послуговуються питомо українською лексикою, що простежується у виборі слів: «державність», «воля», «поклик», «відродження» – без запозичених кальок [8, с. 113].

Юрій Липа формував свою мовну стратегію в умовах культурного тиску з боку росії та радянської пропаганди. Його твори – це маніфест протистояння процесу лінгвоциду, що охоплював Східну Україну. У багатьох публіцистичних працях, таких як «Призначення України» (1938), Липа вживає поняття «духовна окупація», маючи на увазі мовну залежність: «Хто говорить мовою раба, той думає як раб і живе для рабства» [4, с. 57]. Його активне вживання питомо української морфології, старослов'янізмів в українському контексті (*віруючий, світлий, воскресіння*) та уникання русизмів (*предмет, впливати, сознание*) – це спроба відновлення мовної ідентичності, яка, за словами письменника, «зберігає душу нації». Як зазначає В. Німчук, Липа продовжує мовну традицію Шевченка – не лише як стиль, а як національний обов'язок. Його тексти – це не просто література, а мовна програма нації [6, с. 75]. Сучасна дослідниця Наталія Гавриш підсумовує: «Мовна стратегія Юрія Липи – це політична й духовна програма дії, яка випередила свій час» [1, с. 88]. Лексика й граматики у творах Юрія Липи не є випадковими чи суто стилістичними засобами – вони виконують роль маркерів часу, простору, ідентичності, віддзеркалюють національну ідеологію та соціокультурну ситуацію доби. Через відбір слів, синтаксис і стилістику ідеолог формує мовну парадигму українського національного опору. Крізь релігійну образність, синтаксичну піднесеність та ідеологічне навантаження його мова виконує міфотворчу й державотворчу функції. Мовний код Ю. Липи є цілісною культурною стратегією, що відображає епоху національного самоствердження, виявом духу часу, не лише формою, а субстанцією та зброєю.

Література

1. Гавриш Н. Юрій Липа і мовна ідеологія націоналізму. *Філологічні обрії*. 2020. №3. С. 83–89.
2. Забужко О. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу. Київ: Факт, 2005. 320 с.
3. Курас І. Мова і нація в ідеологічних концептах Ю. Липи. *Український історичний журнал*. 2003. №4. С. 56–64.
4. Липа Ю. Призначення України. Львів: Видавництво Юнацтва ОУН, 1938. 112 с.

5. Липа Ю. Світлість. Львів: Вид-во Української Преси, 1931. 56 с.
6. Німчук В. Історія української мови: Морфологія. Київ: Наукова думка, 2001. 320 с
7. Сулима О. Стиль публіцистики Юрія Липи: між емоцією і рацією. *Наукові записки з філології*. 2016. №19. С. 99–106.
8. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків: Акта, 1998. 356 с.

УДК: 81'373.612.2:811.161.2+929Липа Ю.

**КОНЦЕПТ «УКРАЇНА»
У МОВОТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЛИПИ:
ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ**

Єценко Тетяна,

*докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри
українознавства та філософії ДНП «Львівський національний
медичний університет імені Данила Галицького»
<https://orcid.org/0000-0002-3624-5072>*

У статті досліджено концепт «Україна» у мовотворчості Юрія Липи з позицій лінгвокогнітивного аналізу. Образ України подано як складне ментальне утворення, що поєднує духовні, геополітичні, сакральні та етичні компоненти. Україна осмислена не тільки як держава, а як духовна місія та історична ідея. Автор формує сакрально-національну парадигму крізь метафори месії, храму, боротьби. Особливу увагу приділено мовним засобам репрезентації концепту, зокрема лексемам з релігійним і геополітичним забарвленням. Проведено частотний аналіз уживання лексеми «Україна» у творах Юрія Липи, що засвідчив концептуальну домінанту його мовотворчості.

Ключові слова: *Юрій Липа, концепт, Україна, мовотворчість, лінгвокогнітивний аналіз, сакральна парадигма, метафора.*

The article explores the concept of "Ukraine" in the language creation of Yurii Lypa from the perspective of cognitive linguistic analysis. The image of Ukraine is presented as a complex mental construct that integrates spiritual, geopolitical, sacred, and ethical components. Ukraine emerges not merely as a state, but as a spiritual mission and a historical idea. The author constructs a sacred-

national paradigm through metaphors of the messiah, the temple, and the struggle. Particular attention is paid to the linguistic means of representing the concept, especially lexemes with religious and geopolitical connotations. A frequency analysis of the use of the lexeme "Ukraine" in Yurii Lypa's works has been conducted, which reveals the conceptual dominance of this notion in his linguistic creativity.

Keywords: *Yurii Lypa, concept of Ukraine, language creation, cognitive linguistic analysis, sacred paradigm, metaphor*

Постановка проблеми. Осмислення концепту «Україна» в інтелектуальній традиції ХХ століття набуває особливої ваги в контексті культурної, політичної та мовної ідентифікації нації. Проблема концептуалізації України у мовному, дискурсивному та культурному вимірах стала об'єктом наукових студій, що охоплюють широке коло підходів і методологічних засад. З-поміж розвідок варто виокремити праці, присвячені аналізу концепту «Україна» як складника національної мовної картини світу (О. Мороз), його поетичній репрезентації в авторських дискурсах класиків (Леся Українка, Тарас Шевченко, Іван Огієнко) і сучасних письменників (В. Стус, Ліна Костенко) (І. Хоменська, Е. Боєва, О. Павлушенко, М. Бондар, А. Огар), мас-медійному й політичному виміру (Ю Козир, М. Скриник, О. Данилейко, Степанов, О. Єгорова), когнітивно-асоціативному моделюванню (О. Кліментова, О. Прищепа, І. Сирко), історико-пам'яттєвим та міфопоетичним реконструкціям (Л. Алексієвець, М. Варданян, І. Погребняк), а також фольклорно-літературним візіям у межах національного культурного коду (О. Кузьменко, І. Кодиш, А. Задорожна).

У цілому, наявний науковий доробок засвідчує високий рівень зацікавлення проблемою, хоча й виявляє потребу в подальшій систематизації та осмисленні концепту «Україна» крізь призму мовної особистості націєтворців. З-поміж низки мислителів, які сформували фундамент національного самопізнання, визначне місце належить Юрієві Липі - публіцистові, поетові, лікареві, філософові, чия мовотворчість становить феномен на перехресті художнього слова, геополітичної візії та ідеологічної настанови. Його дискурс - це не лише рефлексія національного буття, а й інструмент смислотворення, у якому концепт «Україна» постає як ядро світоглядної парадигми.

Дослідження мовної творчості Юрія Липи, котрий в українській політичній культурі ХХ століття є унікальною лінгвомисленнєвою матрицею національного державницького дискурсу, донедавна залишалося обмеженим. Основну увагу приділяли його геополітичним, історіософським, літературознавчим і філософським ідеям (О. Баган, М. Ільницький, В. Качкан, П. Кіндратович, Ю. Ковалів, Н. Мафтин, В. Просалова, Т. Салига, І. Стамбол та ін.). Захищено низку дисертацій зі студіювання творчості Юрія Липи (Ю. Блажеєвська, С. Киричук, С. Кученко, А. Погорєлова та ін.). Існують розвідки, що містять епізодичні зауваги щодо мовного стилю Юрія Липи, однак цілісного лінгвокогнітивного аналізу концептуальної системи Липи досі не подано, що робить це дослідження актуальним.

Мета статті – виявити, описати й інтерпретувати зміст концепту «Україна» у творчій спадщині Юрія Липи, зокрема в публіцистичних, художніх і філософських текстах, з позицій лінгвокогнітивного підходу. Особливу увагу зосереджено на аксіологічних домінантах, метафоричних моделях і світоглядних координатах, у яких розгортається образ України у творчості письменника.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) розкрити когнітивну модель концепту, тобто структуру знань і уявлень, що відображає національно-політичну, культурну й духовну ідентичність; 2) з'ясувати, які смислові ознаки (актуалізовані фрейми, субконцепти, асоціативні ряди) формують концепт «Україна» у мові Юрія Липи; 3) простежити, як мовні засоби (лексеми, метафори, символи, епітети, образи) втілюють ідеї державности, боротьби, історичної місії тощо.

Основний виклад матеріалу. У лінгвокогнітивному аспекті концепт - це одиниця свідомості, що структуровано відображає уявлення індивіда про певну сутність чи явище, включаючи когнітивні, емоційні, культурні компоненти. За Т. ван Дейком, концепти становлять фрейми, які охоплюють знання, досвід і значущі смисли. У лінгвістиці концепт розглядається як базова одиниця ментального лексикону, яка має вербальну репрезентацію в мовленні [2, с. 38]. Відповідно, концепт «Україна» - це складне ментальне утворення, що охоплює політичні, історичні, духовні та емоційні смисли й актуалізується у текстах крізь систему мовних засобів. Вказана ментальна одиниця має понятійний, образний і ціннісний компоненти.

У своїй творчості Липа формував образ України не лише як територіальне утворення, а як глибокий культурно-духовний і геополітичний концепт, пропонував своє бачення української ідентичності, історичної місії та місця у світовій історії.

Когнітивна модель, тобто структура знань і уявлень, відображає національно-політичну, культурну й духовну ідентичність, охоплює ціннісні, просторові, історичні та сакральні компоненти.

1. *Україна як нація-месія.* У праці «Призначення України» Липа стверджує, що кожна нація має своє унікальне завдання в історії, а українці - це народ, покликаний до активної геополітичної і духовної ролі. Він пише: *«Призначення України є тільки в ній самій, її доля є в її людях та в їх моральних і матеріальних засобах»* [1, с. 4]. Це призначення корелює з відповідальністю кожного громадянина за долю народу, адже *«Хліборобська енергія - це передусім збірна сумлінна праця і почуття відповідальності»* [1, с. 282]. Концепт оприявлено крізь метафору месії: «призначення», «доля», «моральна сила». Ці мовні одиниці активують у свідомості читача фрейми духовного обов'язку та вищої місії. Україна концептуалізується як сакральний суб'єкт з релігійним кодом.

2. *Україна як держава і носій геополітичної ідеї.* Він ототожнює українську націю з державотворчим суб'єктом, здатним створити нову якість політичного життя. Автор описує Україну як центр світових магістралей, своєрідне геополітичне ядро. Липа вживає концепт «української раси [нації – Т.Є.]» як категорію із глибокою історико-біологічною пам'яттю: *«Це сприймання предковічності... це одна з найважливіших прикмет відчуття серединності раси [нації – Т.Є.]»* [1, с. 205]. Його Україна - суб'єкт історії, а не об'єкт, своєрідна геополітична вісь між Європою і Азією. На його думку, вона є щитом Європи, і в цьому полягає її обов'язок і право бути державою. Він зазначає: *«Створення такого простору, 'моральної осі' уможливить вільний розвиток та поступ будь-якій, малій чи великій, расі»* [нації – Т.Є.]. Стати запорукою такого розвитку - це і є призначення України, бо вона, на думку Юрія Липи, поле духовної енергії, її історія давня і сягає від козацьких, до руських літописців: *«Українські землі не є ніякою закутиною... це одна з найважливіших земель світу»*, *«Це земля, яка концентрує потоки енергії Європи і Азії»* [1, с. 117]; *«Центральним пунктом світу є Україна, українські люди й українські землі»* [1, с. 204]. Концепт «Україна» вербалізується крізь просторову метафору: «вісь»,

«щит», «простір», які формують своєрідну ментальну карту - геосхему, в якій Україна відіграє центричну роль. У свідомості читача це актуалізує знання про межові функції держави та її захисний характер.

3. *Духовно-культурна місія.* У поезії та есеїстиці Липа постійно повертається до теми духовної трансформації нації. Він акцентує увагу на тому, що українці повинні бути не лише політично вільними, а й внутрішньо очищеними, духовно визрілими. У вірші «Призначення» він пише: *«Коли прийшла пора і ти дозрів У муках днів, у боротьбі з собою, Як образ берегів в імлі, на морі, / В одній хвилині з'явиться тобі Твоє призначення і зміст»* [2]. Поет вибудовує образ України як храму духу, де кожен українець - воїн і слуга вищої ідеї. Його патріотизм - це містичний і жертвний досвід: любити Україну - це значить служити їй до кінця. З когнітивної перспективи тут діє схема розвитку: страждання → прозріння → реалізація місії. Образи «боротьба з собою», «муки днів», «береги в імлі» створюють метафоричний простір духовного шляху, в якому нація є героєм міфу про ініціацію.

4. *Україна як боротьба і самопожертва.* Концепт України у Липи невідривний від образу боротьби. У його публіцистиці боротьба - не тільки проти зовнішнього ворога («московсько-комуністичне поневолення», «похід ворожого світогляду проти тисячелітнього світогляду» [1, с. 18]), але й за утвердження вищих моральних цінностей. Він радикально формулює думку: *«Вільна Україна буде не після звільнення Києва, а після знищення Москви, як столиці російської наддержави»* [1, с. 287]. Водночас закликає до етичного виміру дій: *«Сила є аргументом, але змістом України є справедливість»* [1, с. 298]. Україна у свідомості письменника щит. Мовні репрезентанти концепту охоплюють лексеми «сила», «справедливість», «жертва», «боротьба», які активують сценарій героїчного протистояння. Концепт «Україна» є суб'єктом із вольовою домінантою та моральним імперативом.

5. *Мовотворення як вияв концепту «Україна».* Лексика, синтаксис і стилістика текстів Юрія Липи спрямовані на формування піднесеного, сакрального образу України. У його поетичній мові переважають архаїзми, біблійні алюзії, піднесена лексика: «храм», «хрест», «месія», «жертва», «щит», «меч духа». Такі засоби слугують концептуальними маркерами сакральності та історичної винятковості. Юрій Липа послуговується елементами символічного простору, формує у свідомості читача

концептуальну метафору «Україна - храм нації», де мова відіграє роль сакрального коду національного існування.

Переконаємося, що у текстах Юрія Липи концепт «Україна» має багатокомпонентну будову: 1) просторовий вимір, сакральні географічні локуси (Київ, Чорне море, Дніпро); 2) темпоральний вимір - поєднання історичного минулого, трагічного теперішнього та ідеального майбутнього; 3) аксіологічний вимір - протиставлення героїчних і деградаційних рис; 4) антропоморфний вимір, коли Україна постає як жива істота зі *«своїм тілом, душею і волею»*.

Поетична репрезентація України оприявлена метафоричними образами *матері, храму, воїна*. Символіка (*сонце, кров, меч, калина*) передає героїчну, сакральну і циклічну модель буття. Епітети формують аксіологічне поле ідеальної держави. У публіцистичних творах «Чорноморська доктрина», «Призначення України» концепт «Україна» вербалізовано термінами з геополітики, етнології. Зауважимо, що Україна постає як суб'єкт історії, простору і культури, і є домінувальним, проте не єдиним. Поряд із ним функціують такі лінгвоментальні одиниці, як: «воля», «сила», «хрест», «шлях», «поклик», які формують цілісну когнітивну картину світу мовної особистості. Але саме «Україна» постає фреймом, довкола якого групуються інші ментально-сміслові слоти: «Україна - Держава» (субфрейм державности, політичної суб'єктности), «Україна - Жертва» (історичне страждання, поневолення, боротьба), «Україна - Місія» (месійна роль у світовій історії, духовне покликання), «Україна - Земля» (сакралізація території, образ рідної землі, територія, природа, геопоетика), «Україна - Герої» (образи борців, мучеників, провідників), «Україна - Культура» (мова, мистецтво, традиції); «Україна - Спільнота» (народ, нація, громада).

Україна є одночасно і суб'єктом, і об'єктом дії, місцем і метою, символом і реальністю. У цьому сенсі концепт «Україна» є квінтесенцією ідеології Липи. Останнє підтверджує і статистичний аналіз. У творах Юрія Липи лексема «Україна» є однією з найчастотніших.

Так, у праці «Призначення України» (1953 р.) слово «Україна» ужито понад 90 разів (підрахунок здійснено за допомогою програми для лінгвістичного аналізу тексту TextSTAT (Text Analysis Tool)). У збірці поезій та публіцистичних текстах це слово також трапляється з високою частотою - в окремих есе

(наприклад, «Українська справа») - до 15 разів. Найменше вживань фіксуємо у творі «Нація героїв» (див. схему 2).

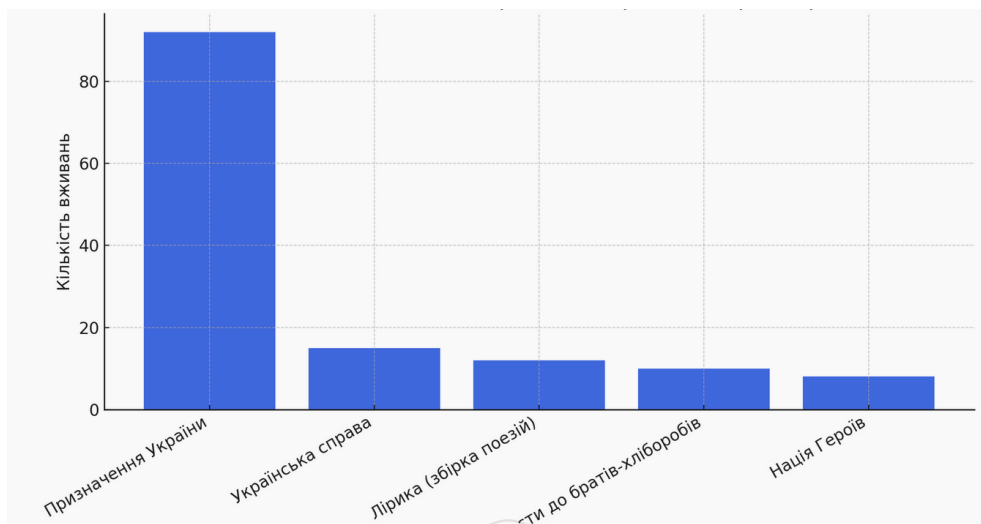

Схема 2 Порівняльний аналіз частотності уживання лексеми «Україна» у творах Юрія Липи

Слова та словосполучення, які найчастіше уживаються разом у певних контекстах є: «*Призначення України*», «*вільна Україна*», «*доля України*», «*місце України*», «*сила України*», що свідчить про регулярне поєднання концепту з категоріями дії, моральності, простору та сакральності. Така частотність та регулярність слововжитку підтверджує центральність концепту «Україна» у мовотворенні Юрія Липи. Він не лише описує Україну - він формує її ідею, проектує майбутнє, закликає до внутрішнього переродження крізь національну свідомість і волю.

Висновки. Концепт «Україна» в мовотворчості Юрія Липи в лінгвокогнітивному аспекті репрезентує складну ментальну структуру, що має: етичну домінанту (*справедливість, жертовність*), просторово-геополітичний вимір (*щит, вісь, центр*), сакрально-релігійну модель (*месія, храм, призначення*), наративну структуру боротьби й ініціації. Крізь метафори, фрейми, концептуальні схеми та культурні сценарії Юрій Липа створює мовно-концептуальну картину світу, в центрі якої – Україна як духовна, історична й культурна сутність. Такий концепт залишається релевантним і в сьогодиньшому дискурсі самоусвідомлення української нації.

Література

1. Липа Ю. Призначення України / друге незмінне видання. Нью-Йорк: Говерля, 1953. 308 с.
2. Липа Ю. Вірші. Поетичні майстерні. URL: <https://maysterni.com/publication.php?id=180>
3. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 196 с.
4. Мільо А. В. Методики лінгвоконцептуального аналізу у сучасному вітчизняному науковому дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 30. С. 164 – 170.
5. Погорєлова А. Державницькі ідеї в публіцистичних творах Юрія Липи. *Проблеми становлення української державності*. URL: <http://dspace.idgu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345>.
6. Стамбол І. І. Іван Львович Липа в українському національному русі: лікар, письменник, тарасівець / І. Стамбол; наук. ред. і вступ. ст. В. М. Хмарський. Київ-Одеса: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова, 2017. 296 с.
7. Тишкевич М. Юрій Липа: А що ж є більше понад віру? *uain.press*. 2020. URL: <https://uain.press/blogs/yurij-lipa-a-shho-zh-ye-bilshe-ponad-viru-1233877>

УДК 398.21/.22:329.733]:316.347(=161.2)(477.82-89)](045)

ПОВСТАНСЬКИЙ НАРАТИВ ЯК ІДЕОЛОГІЧНИЙ ТЕКСТ: ЕТНОМЕНТАЛЬНИЙ ЗРІЗ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ З ВОЛИНИ)

Качмар Марія,

кандидатка філологічних наук, викладачка Львівського професійного коледжу прикладного мистецтва та дизайну

У статті розглянуто ідеологічну платформу повстанських наративів з Волині в контексті української етноментальності. Визначено, що вона актуалізується через низку мотивів (бажання здобути Україну, жити у власній державі зі своїми мовою, церквою, історією, віра у воскресіння батьківщини).

Ключові слова: *наратив, етноментальність, мотив, самостійність.*

The article examines the ideological platform of the insurgent narratives from Volyn in the context of Ukrainian ethno-mentality. It is determined that it is actualized through a number of motives (the

desire to gain Ukraine, to live in one's own state with one's own language, church, history, faith in the resurrection of the homeland).

Keywords: *narrative, ethno-mentality, motive, independence.*

Дослідження ментальності як унікального та цілісного антропологічного явища – один із пріоритетних напрямків сучасної гуманітаристики. Кожна наука, у центрі вивчення якої людина, намагається дати своє трактування цього феномену. Особливо актуальним та затребуваним у такому процесі є використання міждисциплінарного методу, який передбачає залучення даних різних галузей, зокрема тих, які пов'язані з духовним світом та інтелектуальною діяльністю людини.

Українські етнопсихологи у своїх студіях всебічно використовували фольклорні зразки як ілюстративний та доказовий матеріал. Зачинателем такого дискурсу вважають М. Костомарова, який у праці «Дві руські народності» розглядав народну поезію як один з ідентифікаційних факторів у з'ясуванні етноментальних особливостей українського та російського народів [15]. До української пісні як цінного джерельного масиву зверталися у своїх дослідженнях Г. Ващенко [1], М. Шлемкевич [25], А. Костюк [16] та ін. Окрім того, учені одностайно наголошували на домінантній ролі фольклору в студіюванні ментальності та національного характеру (Д. Чижевський, Я. Ярема, Г. Ващенко, В. Куєвда, А. Фурман, І. Федорченко та ін). Юрій Липа розглядав це питання в ширшому контексті – контексті традиції: «Чим старша раса, отже чим глибше і ріжносторонніше виявила свій характер, тим більшу роль відіграє в ній традиція. І коли б ми описували межі старої української духовости, то треба було б узяти музичний образ, одну з таких частих українських хорових пісень. На тлі потужного плаву стриманих голосів, що несе і провадить, виринає від часу до часу спів одного голосу, що однак швидко зникає в хоровому відвічному плаві мелодії» [21, с. 177].

Проблеми ментальності та національного характеру не минули своєю увагою і фольклористи. Такий вектор стає пріоритетним у працях про національну своєрідність народної творчості. І. Денисюк писав: «Витоків національної специфіки фольклору слід шукати у менталітеті його творця й носія – у національних особливостях певного етносу» [4, с. 16]. У цьому контексті варто наголосити на дослідженнях Я. Гарасима, М. Демедюк, Н. Лящук, Ж. Янковської [2; 3; 23] та ін. Одним із

прогресивних напрямків сучасної науки про усну словесність є дослідження наративів про події XX століття, зокрема про національно-визвольні змагання українців 1940–1960-х років. За словами О. Кузьменко, «такі тексти (фольклорні, фольклоризовані чи з ознаками фольклорності) можна розглядати також як своєрідні моделі етноментальної та мовно-фольклорної картин світу, важливими репрезентантами якої є слова-концепти народної культури» [19, с. 171].

Аналіз повстанських наративів з Волині, зафіксованих упродовж 2018 – 2019 років та введено в науковий обіг уперше, у контексті етноментальної картини світу українців та актуалізації рис національного характеру дав змогу виявити такі ідейно-тематичні домінантами: патріотизм та ідеал самостійної України, всеохопність та масовість національно-визвольного руху, героїзм, зрада – і прослідкувати тяглість традиції (зв'язок з козаччиною, Українською національною революцією 1917–1921 років). У статті детальніше зупинюся на ідеологічній платформі повстанських наративів, зокрема актуалізації ідеалу самостійної України. Апробація в текстах продиктована етнопсихологічними особливостями українців та сприятливими історичними обставинами.

Повстанська боротьба була найбільш організованим, масовим, ідеологічно довершеним і мілітарно потужним національно-визвольним рухом в усій українській історії [22, с. 892]. Основу такого масштабного руху заклали Українська національна революція 1917–1921 років та діяльність ОУН, яка змогла прихилити до себе значну частину західноукраїнської громадськості, зокрема молодь. Не було жодного міста, села, навіть хутора, де не працювали б – часто у смертельно небезпечних обставинах – члени та симпатички організації [14, с. 21]. Головною метою боротьби ОУН проголошувалося створення Української самостійної соборної держави [21, с. 19]. Саме таке ідеологічне підґрунтя стало домінантним ідейно-смісловим навантаженням фольклорних наративів про цей період. Україна як просторовий образ, за визначенням О. Кузьменко, є ключовою парадигмальною категорією українського історичного фольклору новітнього часу, зокрема магістральним макрообразом повстанських пісень, а також прози [19, с. 571]. Народні оповідання з Волині відображають призначення та цілі національно-визвольних змагань у низці мотивів: «Ну як німці прийшли, й вони пуприходили. Ту вони зара й створили свою організацію, своє все, і вже зав'язалося з

німцями. Ну хтіли України. Шо там казати. Хтіли України всі. Люди були, старалися за Україну» [5]; «Ну розказували, що вони ну добивались за самостійну Україну. І вони були виступали і проти... Перед німцями...» [9]; «Ну якщо взяти, то вони воювали за Україну. За Україну. Бо як побачили, що то є, то тим більше стали. Як вони прийшли в трицять дев'ятому році (перші совети – М. К.), то то було небо і земля: що поляки робили – то само собою, а ті – то взагалі. Бо над тими українцями все життя хтось панує. І сьогодні панують. Хтось панує завжди» [11]; «В Красному Саді? Ну пишуть, що ніби на Красному Саді були люди, які були в цих ОУН-УПА, націоналісти. Ну ніби ті, які хотіли, щоб ну Україна була самостійна. Не під Польщею, не під Московією, не під ким іншим» [10]; «За Польщі ходила в школу. О. Ходила. Ше вчитель нашій, то він до Львова виїхав, десть там у Львові жив <...>. А він крепко був за Україною той Печений, вчитель» [7]; «...Цілий тиждень, ну десятиденний такий був вишкіл. Читали ми, історію читали, о. Ну а ми присягали, що будемо боротися за визволення України» [8]. Полісемантичним, на нашу думку, є мотив «всі хотіли України». Він чи не найкраще відображає певні риси української ментальності, зокрема прямування до організації власної спільноти, яке помітне передусім у визвольних змаганнях [27, с. 172]. Окрім того, саме така ідея святості своєї Батьківщини, богообраності своєї землі, повага до своєї неньки-України є вихідним пунктом, за словами С. Кримського, специфічного менталітету, яким український народ підкріплював свою стійкість, переживаючи численні історичні драми [17, с. 298]. Подібні висновки зробив у своїй роботі «Призначення України» і Юрій Липа, зазначивши, що характер прив'язання українця до рідного краю глибоко родинний [21, с. 200]. Важлива роль у цьому процесі належить українській духовності. «І звідти випливає переконання (нераз підсвідоме), що для українця центральним пунктом світу є Україна, українські люди й українські землі». Саме з цим, на думку дослідника, пов'язаний відрух до оборони всього рідного [21, с. 203].

Із предвічним бажанням мати свою державу пов'язана стійка віра в чергове воскресіння України: «Ну як? То ж українці за українцями стояли. І те і сприймали. Чом би... Всі, всі стремилися до України, всі. Я ж кажу, як той хлопець ту записку, що було написано. Шо він вже скіко казав, що ше, що ше воскресне Україна. Вже я знов забулася як... О. А допіру вона не може ніяк добитися до того, що вона таки справді воскресла. Її

нема, теї України. Бо чутось понакладали лапи всі на неї. І хто... За ідні тиї церкви. Нашо ті московскії церкви? Повинно бути то всьо українське, повине бути. Але ж так немає. Бо немає, нема такого захисту за нею. За тею Україною» [5]. Наратив інформаційно місткий. Підкреслена ідея єдності, консолідації українців заради досягнення спільної мети. Найповніше її відображають тексти про допомогу (волонтерство) місцевого населення українським повстанцям, яка була масовою в 1940-х роках, хоча й могла загрожувати згодом ув'язненням чи висилкою родини на Сибір. Юрій Липа наголошував на великій солідарності української раси в часи лихоліть та випробувань: відродження сили після знищення матеріальних можливостей, визволення душі нації [21, с. 278].

Особливого емоційного напруження в цих прозових зразках кульмінаційний момент, коли оповідачка пригадує слова свого родича, засудженого за патріотичний вірш у кишені, що ще воскресне Україна. Помітна альяція на твори національно-визвольних змагань першої третини ХХ століття. О. Кузьменко зазначає, що мотив «воскресіння» вперше виразно з'являється в січово-стрілецькій пісенності періоду УНР та стрілецьких гаївках, згодом закріплюється у новотворах про Карпатську Січ [18, с. 177]. Посткульмінаційна частина наративу відображає кілька важливих з погляду етноментальності моментів. Сумно констатує, що бажаного результату ще не досягнуто (Україна ще досі не воскресла), народна свідомість прагне пояснити причини такого стану речей: понакладали лапи всі на неї, нема такого захисту за нею, повинно бути все українське. Безперечно, основу таких трактувань заклала сучасна українська реальність: війна з російським агресором, відсутність реальної допомоги від інших держав, внутрішнє становище. Полісемантичний фразеологізм «понакладати лапи» – привласнити щось, заволодіти чим-небудь [20], який акумулював у собі не лише зовнішнє втручання – повномасштабне вторгнення (під час запису наративу анексію Криму та війну на Сході), а й суперечливу, несправедливу дійсність в середині держави. Акцент на цьому не випадковий, пов'язаний з особливостями українського національного руху. Якщо європейський націоналізм передбачає експансію, то український має визвольний, демократичний характер [13, с. 129]. Водночас мотив-формула «здобувати Україну» передбачає дії, спрямовані на досягнення свободи політичної, соціальної, індивідуальної [19, с. 575]. Оповідачка констатує логічний причинно-наслідковий

факт: боролися за Україну всі – ніхто не має права її привласнювати. Єдиний шлях до бажаного воскресіння – «Нашо ті московській церкви? Повинно бути то всьо українське, повине бути. Але ж так немає». Особливий акцент зроблено на релігійно-конфесійному житті. Це зумовлено особливою релігійністю українського народу, тим, що функція церкви і церковних організацій значно більша, ніж будь-де серед інших спільнот [26, с. 176–177]. Існування української церкви Юрій Липа вважав необхідною умовою відродження України. Зацитуємо: «Надмір духовної сили в цих руйнаціях і нещастях викличе потяг до релігії. Потяг до свого власного релігійного вислову – це те, що жде українців іще в більшій мірі, ніж досі» [21, с. 278]. «Одність, власна релігія, власна висока мораль і відвічні геополітичні підстави – це є величезні заповіді», – підсумовує дослідник. Тому боротьба за Україну передбачала, безумовно, і змагання за свою, українську церкву.

Ідейно-патріотична спрямованість через мотив «все має бути українське» поширена в багатьох прозових зразках: «...Хто не прийде на нашу зем'ю, зем'ю, то ніхто добра не принесе. Тіко ворог. О. Треба де дати своє, щоб своє було. Щоб свої люди були. А ни хтось чужий. А чужий як прийде, то то не пияти, добра не принесе. Тіко хоче знищити...» [7]; «В сороковому році, це в четвер страшний перед Паскою, забрали (батька оповідача Дмитра Коритка – М. К.), сказали: «Ми тільки цей во. Ввечері там буде». Але обманули, забрали і зразу повезли на Луцьк. Ну і багато таких дійсно націоналістів, українців <...> Націоналіст – то нормальне явище, яке повинно бути в кожного народу. Який любить свою мову рідну, свій народ, свою державу» [6]. Зазначимо, що атрибутивну ознаку «український» замінено займенником свій. У наративі з Великого Омеляника актуалізовано універсальну дихотомію «свій/чужий», у якій чужого марковано конкретизованою характеристикою – ворог. Семантична опозиція представлена через протиставлення свого етносу іншому як чужому, який в українській мовній картині світу негативний, небезпечний, ворожий [24, с. 241]. В оповіданні із Підбереззя конотація патріотизму, а відповідно й мети національно-визвольного руху, розширена символічними образами-ідеалами мови, народу, держави, за які боролися українці та віддавали свої життя. Віра в ці ідеали є невід'ємною ментальною якістю людини і суспільства, яка постає сутнісною рисою, станом людської душі і національного характеру [12, с. 382].

Отже, повстанські наративи з Волині засвідчили актуалізацію типових для української прозової традиції мотивів бажання мати свою державу (дім, хату), боротьби за неї, до якої залучені всі (усі хотіли, мріяли, воювали, допомагали), віри у воскресіння України зі своєю мовою, церквою. Ці структурно-семантичні ядра – невід’ємна частина етноментальної картини світу українців. Підсумуємо словами Юрія Липи: «Моральним обов’язком одиниці є визволити, згармонізувати свою душу і вільними устами хвалити Бога. Цей моральний клімат дав десятки тисяч незнаних героїв в останніх десятиліттях. Ми звикли не нотувати навіть їх прізвищ. Цей моральний клімат дав навіть подекуди аж шкідливий нахил до спонтанної жертвенности, жертвенности життям» [21, с. 299].

Література

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручний для Виховників, Учителів та Українських родин. Брюссель; Торонто; Нью-Йорк, 1976. 208 с.
2. Гарасим Я. Національна самобутність естетики українського пісенного фольклору. Львів: НВФ «Українські технології», 2010. 376 с.
3. Демедюк М. Українська народна казка: національна своєрідність тексту. К. : Наукова думка, 2021. 167 с.
4. Денисюк І. Національна специфіка українського фольклору. *Слово і час*. 2003. № 9. С. 16–24.
5. Зап. М. Качмар та О. Чікало 19.08.2019 р. в с. Заборолі Луцького р-ну Волинської обл. від Гайдай Софії Федорівни, 1931 р.н., с. Забороль.
6. Зап. М. Качмар та О. Чікало 16. 08. 2018 р. в с. Підбереззі Горохівського (тепер Луцького) р-ну Волинської обл. від Коритка Віктора Дмитровича, 1961 р.н., с. Підбереззя.
7. Зап. М. Качмар та О. Чікало 19.08.2019 р. в с. Великий Омеляник Луцького р-ну Волинської обл. від Корольчук Тетяни Тимофіївни, 1927 р.н., с. Великий Омеляник.
8. Зап. М. Качмар та О. Чікало 13.08.2018 в м. Горохові Горохівського (тепер Луцького) р-ну Волинської обл. від Криштальської Тамари Іванівни, 1923 р.н., с. Милятин Іваничівського району Волинської області.
9. Зап. М. Качмар та О. Чікало 20.08.2019 р. в с. Гірка Полонка Луцького р-ну Волинської обл. від Ланевської Лідії Дмитрівни, 1942 р.н., с. Гірка Полонка.
10. Зап. М. Качмар та О. Чікало 15.08.2018 р. в с. Михлині Горохівського (тепер Луцького) р-ну Волинської обл. від Луцика Михайла Павловича, 1973 р.н., с. Михлин.

11. Зап. М. Качмар та О. Чікало 21.08.2019 р. в с. Торчині Луцького району Волинської області від Якубової Ольги Семенівни, 1927 р.н., с. Обенижі Турійського району Волинської області.
12. Йолон П. Обрис ментальності та її суб'єкта. Проблеми теорії ментальності: колективна монографія (відп. ред. М. Попович). Київ: Наукова думка, 2006. С. 372–403.
13. Калакула Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Ментальний вимір української цивілізації. Київ: Генеза, 2017. 560 с.
14. Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів, 2003. 463 с.
15. Костомаров М. Дві руські народності. Ляйпціг: Українська Накладня, б.р. 111 с.
16. Костюк Л. Українська народнопоетична творчість як складова художньої культури та спосіб відображення ментальності. *Молодь і ринок*. 2012. №8 (91). С.101–105.
17. Кримський Б. Під сигнатурою Софії. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 368 с.
18. Кузьменко О. Фольклорний портрет героя-січовика Карпатської України: трагічна екзистенція та концептуальні форми її вираження. *Вісник Закарпатської академії мистецтв*. 2017. Вип. 8. С. 174–185.
19. Кузьменко О. Драматичне буття людини в українському фольклорі: концептуальні форми вираження (період Першої та Другої світових воєн): монографія. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2018. 728 с.
20. Лапа. Фразеологічний словник української мови. URL: <http://slovopedia.org.ua/49/53403/358462.html> (дата звернення 3.10.2021)
21. Липа Юрій. Липа Юрій. Призначення України. Нью-Йорк, 1953. 305 с.
22. Луньо Є. Культ рідної армії у повстанській епічній традиції Яворівщини. *Народознавчі зошити*. 2012. № 4. С. 890–907.
23. Лящук Н. Стереотипи національного характеру українців у прозових жанрах фольклору. *Лінгвостилістичні студії*. 2016. Вип. 4. С. 123–130.
24. Семашко Т. Межі дихотомії «свій – чужий» в аспекті етнічної стерео типізації. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*. 2014. Вип. II (24). С. 238 – 242.
25. Шлемкевич М. Душа і пісня. Українська душа (відп. ред. В. Храмова). К.: Фенікс, 1992. С. 97–112.
26. Янів В. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен, 1993. С. 174–196.
27. Янів В. Соціальні інстинкти українців. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен, 1993. С. 158–174.

ХРИСТИЯНСЬКІ МОТИВИ В ТВОРАХ ЮРІЯ ЛИПИ

Кіцера Олександр,

доктор медичних наук, професор,

дійсний член НТШ

<https://orcid.org/0000-0002-4457-6410>

Статтю присвячено християнським мотивам в поезії українського лікаря, поета, історіософа Юрія Липи, а також його поглядам на історію української церкви, зокрема – на перспективи створення єдиної єкуменічної української церкви. Висвітлюються факти співпраці православного Юрія Липи і Ієрарха української греко-католицької церкви Митрополита Андрея Шептицького.

Ключові слова: поезія, віра, єкуменізм, Візантія, Рим, митрополит Шептицький, історіософія.

The article is devoted to Christian motifs in the poetry of the Ukrainian poet, doctor, and historiographer Yuriy Lypa, as well as his views on the history of the Ukrainian church, in particular, the prospects for the creation of a single ecumenical Ukrainian church. The facts of cooperation between the Orthodox Yuriy Lypa and the Hierarch of the Ukrainian Greek Catholic Church, Metropolitan Andrey Sheptytsky, are highlighted.

Keywords: poetry, faith, ecumenism, Byzantium, Rome, Metropolitan Sheptytsky, historiosophy.

Якщо намагатимемося порахувати тих поетів і прозаїків минулого століття, кого б можна було з чистим сумлінням назвати українськими християнськими письменниками, список буде надзвичайно скромним. А серед поетів чільне місце напевне посяде український письменник, лікар і історіософ Юрій Липа. Лише глибоко віруюча людина могла написати ці рядки: «Будучина-у Бога. В Тебе-тільки труд / Висна́жний, безустанний і відданий / Пророцтв не жди. Не вір. Ото життя твоє: / Як моря даль – розгорнена праця / І – Божий зір над тим. І раптом – буря, / Що кине хвилі в берег той, що треба. / Не знаєм більш нічого. Чуєш? / Жди і молись» [5]. Хотілося б, проте, зупинитися передусім не на глибоко релігійній поезії Юрія Липи, доступній в наш час у різних поетичних збірках його авторства, а на його поглядах щодо майбутнього Української Церкви.

В своїй історіософській праці «Призначення України» Юрій Липа писав: *«...українська раса нині є засолідарна, щоб у ній можна було тепер викликати якісь братовбивчі, релігійні війни»* [4]. Ці слова писалися у тридцяті роки минулого століття на плебанії Української греко-католицької Церкви в бойківському селі Виців на Старо-Самбірщині, куди Юрій Липа приїхав з Варшави 19 серпня 1937 року [3]. Ю. Липа мав того часу рацію. Сам він, православний за хрещенням, без усяких застережень брав участь у греко-католицьких богослужіннях, сповідався і приймав Найсвятіші Тайни з рук отців-Василіян. Ціком аналогічно поводитися мої шкільні (школа СС Василіян) та гімназійні (Академічна Гімназія у Львові) товариші частина з яких, попри переважання вірних УГКЦ, була православного віросповідання. В міжвоєнній Галичині, яка була під потужним впливом митрополита Андрея Шептицького в школах, гімназіях і семінаріях вчилися і греко-католики, і православні і, як тоді говорилося й писалося, «особи Мойсеєвого віросповідання», причому, часто-густо, за кошт Митрополита. Автор цієї статті був охрещений в місії УГКЦ на Волині, а його хресними батьками були православні.

Пані Анна Блонарович, вдова по парохіві церкви в селі Виців згадує: *«Одного разу я зажурилася, що не могла нічого приготувати на дарунок йому, коли виїжджав від нас. Просила свого покійного чоловіка, щоб хоч Службу Божу відправив за його родичів. По вечері мій чоловік сказав «Пане докторе, завтра станемо трохи скоріше, бо я відправлю Службу Божу за ваших покійних родичів. Він дуже зрадив, а рівночасно смуток насунувся на його лице. Цілу Службу Божу клячав на колінах і плакав, наче малий хлопець, а прийшовши до хати, сказав, що «більшої радості Отець не могли мені зробити». Під час побуту ходив завжди на Богослужіння, ба навіть у великодньому часі посту бив поклони разом з людьми. Вірив і молився»* [2].

Юрій Липа категорично заперечує правомірність протиставлення церковно-релігійного Сходу Заходові, «благочестивих», православних ортодоксам- з'єдиненим чи католикам. Як «яскраво всеукраїнська постать» [7], він вважав, що таке протиставлення потрібно лише тим, хто хоче знищити солідарність української нації. Далі він категорично стверджує, що від самих витоків українське християнство однаково шанувало як християнський Рим так і християнський Єрусалим чи Царгород. Наводяться факти про особливий культ в

українських землях третього, по Св. Петрі, Папи римського Св. Климентія.

Липа-історіософ постає проти перебільшення ролі Візантії в християнізації Києва. Адже, пише він, першим і другим єпископами Києва були німці Либутій і Адальберт [За Михайлом Грушевським монах Либутій був висвяченим для Києва, проте помер, так і не вступивши на посаду. Єпископ Адальберт прибув до Києва 961 року, але його місія була невдалою через малочисельність пастви].

Промовистим є факт, що 1075 року князь Ізяслав за посередництвом папи Григорія VII передав владу над Київською Державою Ярополкові Ізяславичу, причому відбулася коронація Ярополка і його дружини Ірини. Сучасні історики християнства цілком згодні з твердженням про толерантне ставлення православних до католиків і навпаки в Київській Державі XI - XII століть [9].

Ці та інші факти, як наприклад, дані про контакти українського козацтва з римським престолом, викладені, можливо, не надто послідовно, в есеїстичній манері, не заслуговують проте скептичної характеристики як «сумбурні ідеологізування» [7].

Дарма шукати у православного за хрещенням Ю. Липи якоїсь надмірної ідеалізації Унії. Вододіл у нього проходить не між українським православ'ям і східним католицизмом, а поміж широко потрактованою Українською Церквою східного обряду і московським цезаропапізмом. І цей вододіл в наш час значно поширився аж до рівня ворожнечі зі сторони останнього [4].

«І Рим і Візантія є в традиції українських генеральних ідей. Але це не значить, що за прихильністю до Візантії укривалася прихильність до Москви, а за прихильністю до Риму - до Варшави». Цей погляд Ю. Липи цілком підтверджують сучасні вчені богослови [8].

«Міти про православне братання українців з москалями є того самого порядку, що легенди «пролетарського братання» - пише Юрій Липа. Чи ж не правда, що ці слова цілком актуальні сьогодні. Ю. Липа високо оцінює роль УГКЦ у збереженні рідних прастарих обрядів, вважає що на той час (тридцять років) «велике ім'я Андрея Шептицького багато зробило».

Як розповідала під чвс особистих розмов донька Юрія пані Марта Гуменецька-Липа, 1942 року Митрополит Андрей в листі до Юрія Липи подякував йому за видавництво корисних для України книжок. З'ясовується, що переписка Ю. Липи з

Митрополитом Андреем Шептицьким велася і в попередні роки. Науковий працівник Державного історичного архіву Львовської області пані Галина Сварник виявила у Варшаві архів Івана та Юрія Липів, до якого входить альбом з відгуками та статтями про літературну творчість Юрія Липи. Серед них відгук на книжку «Призначення України» (Львів.- Хортиця, 1938) та лист з подякою за «Українську расу», датований 25.12.1936 р., адресований до Варшави на адресу: вул. Нови Сьвят 57/37. Автором обох рукописів є Митрополит А. Шептицький [1].

Вочевидь Юрій Липа вислав С. Б. Митрополитові Андрееві якщо не всі, то принаймні найсолідніші свої твори, які отримали належну оцінку цього найвищого Авторитета.

Можливо така воля Всевишнього, що на Яворівській землі перехрестилися життєві шляхи двох великих Українців - ідеологів єднання українських церков. Тут в Прилбичах народився Князь української Церкви С. Б. Митрополит Андрей Шептицький. А в селі Шутовій закінчив своє життя український лікар, мислитель, Лицар Духу Юрій Липа. Обидва померли 1944 року. Юрій Липа - мученицькою смертю, до якої готувався, як це випливає з низки епітафій, які ми знаходимо серед його поетичних творів: *«Вознесіте знамено / Святого, великого краю! / Говорить серце натхненно, / Говорить серце: «Я знаю! / Се твоя корогва, Україно, / Надо мною клекоче, – / Хто ж мене вбив безневинно / За мої вірні очі?» / І то не важно, що я згнию, / Що люди затопчуть плоть мою, / Та ж плива мій прапор над вами. / Іто, як я падав, і як умер / Уже не важно стало тепер – / Я знов відродився із вами* [5]. І Митрополит готувався до мученицької смерті. Декілька разів Він звертався до Римських Архієреїв за благословенням на мученицьку смерть за з'єднання українських церков. І Митрополит і Лікар розуміли: єдина українська Церква повинна стати визначальним чинником в українському державотворенні. «Яснозбройний Юрій» вірив, що за все, зроблене людиною за життя, приходить розплата: *«І прийде час, коли твої учинки / Обернуться й повстануть проти тебе; / Як вояки зберуться навкруги / І зброєю грозитимуть тобі, / Нагому й безборонному. / А потім / Посходяться ще вчинки-фарисеї / І відчитують лживі обіцянки, / І вимагатимуть, щоб сповнив ти їх; / І прийдуть ще повії по заплачу. / Ти всіх приймеш без слова. Тільки станеш / І вислухаєш кпин, погроз і лайок, / І сповнишся гіркотою страшною, / І, очі звівши, скажеш: - Боже, де Ти, де Ти? / І на той жаль бездонний Світло скаже: - Тут. / І на той смуток*

*Світло загориться, / І юрби вчинків, з'єднані у Світлі, /
Закаменіють, збліднуть, відійдуть, / І врешті будеш ти із
Світлом сам на сам, / Чого був спрагнений ти все життя... /
Лишень, відходячи, зупиняться два вчинки, / Найліпший і
найгірший, озирнуться й скажуть: / - Так, це була людина, - й
відійдуть, обнявшись» [5].*

Література

1. Архів Івана Липи - письменника, військового лікаря та його сина Юрія Липи - поета, публіциста, лікаря. Кн.1. Відгуки на книгу. «Призначення України» (Львів: Хортиця, 1938)
Митрополит Андрей. Лист (Львів, 27.УІІ.1938).
Митрополит Андрей. Лист з подякою за "Українську расу" Львів, 25.ХІІ. 1936).
Копії документів з персонального комп'ютера п. Галини Сварник.
2. Блонарович А. Спомин про нашого письменника Юрія Липу. Літопис Бойківщини. 1974; 1/20 (31) США-Канада (Філадельфія). Передруковано з незначними скороченнями в статті з однойменною назвою Петра Кіндратовича -«Просвіта», Львів: 9 (134). Травень 1994.
3. Кіцера Олександр Лікар, мислитель, лицар духу. *Народне здоров'я*. 1994, лип.-№11-12 (63-64), С.1.
4. Липа Юрій Призначення України. Львів: Просвіта, 1992, 270 с.
5. Липа Юрій Поезія. Накладом Укр. лік. товариства Пн. Америки. Торонто. 1967. 292 с.
6. Липа-Гуменецька М. Знамено Юрія Липи: В кн. *Козаки в Московії*. Львів: Червона Калина, 1995. С. 3 - 8.
7. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе в 2-х томах. Київ: «Основи», 1994. Т.І. С.295, Т.2 СС. 47,55-56, 250, 273.
8. Чировський А. Схід, Захід і проблема орієнтації «Вірую». 1996. Ч.12, с. 3.
9. Sielicki F. Polsko-ruskie stosunki wyznaniowe w IX i X wieku: „Dzieło chrystianszacji Rusi Kijowskiej. Red. Wyd. Katolickiegj Un-tu Lubelskiego. Lublin,1988. 8 35-49.

УДК 821.161.2.09“18“:[323.1/.2:316.3](477)

«СЕЛЯНСЬКИЙ КОРОЛЬ» І «ЧАКЛУН З ХУТОРА»: КОД НАЦІЇ У ЮРІЯ ЛИПИ

Комариця Мар'яна,

*докторка філологічних наук, старша наукова
співробітниця, завідувачка відділу Науково-дослідного
інституту пресознавства Львівської національної наукової
бібліотеки України імені В. Стефаника*

У статті проаналізовано різноаспектну інтерпретацію Ю. Липи світоглядних і естетичних засад творчості Тараса Шевченка й Миколи Гоголя як двох протилежних полюсів національної ідентичності на основі книги «Бій за українську літературу» та статті «Чаклун з хутора». Містичний аспект порівняння теж передбачав етичний конфлікт вірності та зради, свободи й «пораженства». Висновки Ю. Липи увиразнюють міркування літературознавців Юрія Барабаша, Олега Ільницького й Леоніда Череватенка.

Ключові слова: Юрій Липа, Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Україна, вірність, зрада.

The article analyzes the multifaceted interpretation by Yuriy Lypa of the ideological and aesthetic foundations of the works of Taras Shevchenko and Mykola Gogol as two opposing poles of national identity, based on his book The Battle for Ukrainian Literature and the article The Sorcerer from the Hamlet. The mystical aspect of the comparison also implied an ethical conflict between loyalty and betrayal, freedom and defeatism. Yurii Lypa's conclusions clarify and reinforce the reflections of literary scholars such as Yurii Barabash, Oleh Ilnytsky, and Leonid Cherevatenko.

Keywords: Yurii Lypa, Taras Shevchenko, Mykola Hohol, Ukraine, loyalty, treason.

Тарас Шевченко як ключовий фактор воскресіння українського духу в час жорстокого гноблення нації російським імперським режимом був загрозою для нього не тільки за життя, а й по смерті. Коли тіло поета знайшло спочинок у Чернечій горі, серед селян поширювалася легенди, які приписували Шевченкові надзвичайні здібності мага-характерника. Юрій Липа зазначав у книзі «Бій за українську літературу», що навіть двадцять років по смерті Шевченка, селяни розповідають про нього, як про півбога, починаючи розповідь словами: «Був собі колись-то такий великий характерник Шевченко, та такий, що з ним ніхто не міг зрівнятися» [3, с. 64]. У вірші «Призначення» Ю. Липа узагальнював покликання митця ширше, аж до меж самопожертви: «Як же ж не вчув призначення свого, / Ти ще не жив, і ще не вартий вмерти» [4, с. 21]. Ці слова він адресував і самому собі, бо поет-мислитель був чесний із читачем і з долею, він теж не мав «зерна неправди за собою» [9, с. 644].

У згаданій книзі розташовані поруч два розділи: «Селянський Король» і «Батько Дефетистів». Ю. Липа протиставив у них Шевченка та Гоголя як два протилежні

полюси національної ідентичності. Постать Миколи Гоголя теж овіяна ореолом містичності як своєрідний символ епохи, але ця містичність інша за сутністю - це втілення слави таланту та трагедії митця, що не зміг зберегти вірність своїй нації. «Ціла його творчість - це ліричний його стан, це туга його душі, що стоїть в передпокою і жде, що хоче стати вище...» [5, с. 366], - так окреслив Ю. Липа бачення «загадки Гоголя» у статті «Чаклун із хутора», що друкувалася у літературно-науковому журналі «Дзвони» (Львів, 1931 - 1939) і концептуально перегукується із розділом «Батько дефетистів». Над долею Гоголя-письменника тяжів як своєрідний еталон влади образ палацу знатного родича - міністра юстиції Російської імперії Дмитра Трощинського, в якому малий Микола жив зі своєю матір'ю. У дитячому сприйнятті життя у палаці ділилося на два світи: високого балкону господаря і тих, хто внизу його розважали, - акторів театру, музикантів оркестру і майже блазенські витівки гостей, нерідко поважних персон. Прагнення слави й багатства, тобто зайняти місце на «балконі», стало мрією Гоголя, який казав пізніше: «А, не добре бути малим! Ні, як жити на світі, то тільки паном, тільки панувати!» [7, с. 31]. Якщо туга душі була віссю його творчості, то внутрішній страх перед життям був, за Липою, віссю його натури. Слабкість, хворобливість, насмішки товаришів зумовлювали непевність у стосунках зі світом. Переїзд М. Гоголя до Петербурга породив спочатку ностальгію за рідним краєм, трансформовану в українські теми й мотиви його ранніх творів, ліризм і нетипову для російської мови ритмомелодику. Успіх «Вечорів на хуторі біля Диканьки» заохотив до глибших українознавчих студій аж до оголошеного задуму написати «Історію українських козаків» і сподівання працювати на кафедрі історії у новоствореному Київському університеті. Однак такий спалах патріотизму насторожив владу, тож М. Гоголю запропонували місце в Петербурзькому університеті. Пережита криза та упокорення перед долею зумовили перехід на проросійські позиції, а після успіху «Ревізора» письменник називав у листах старою столицею своєї батьківщини не Київ, а Москву. Такий духовний злам вплинув і на творчість митця, якому навіть російські критики дорікали, що від його творів віє хворобливим переляком смерті, а не живим духом московських будівничих. Це біографічний контекст, у рамках якого Ю. Липа розглядав творчий портрет Гоголя, опираючись і на аналіз художніх текстів, і на факти, зафіксовані в листах і спогадах його сучасників, що вказують на

руїнництво, яке несе філософія зради, бо не можна з ворогом «по правді жити» [9, с. 735]. Він не міг відчувати Росію органічно, а лише як абстракцію, з якої постало припущення, що Росія - це щось тимчасове, наслане Богом за гріхи її народам: «Згори давить сила, духа всередині нема» [6, с. 475 - 476].

Цілком інша біографічна і творча лінія постає у розділі про Т. Шевченка, який не випадково починається із опису давньої алегоричної французької гравюри. На ній зображено, як європейські народи стежать за більярдним поєдинком двох гравців: козацької нації і московської, внаслідок якого Москва «ударила в політичну будучність Козацької Нації, ударила в її духову індивідуальність» [3, с. 57]. Цей історіософський пролог обрамлює розповідь про Селянського Короля, який знайшов спосіб через слово підняти із забуття державні клейноди, оживити героїв і нагадати невірникам, чиїх вони батьків діти. Він, на відміну від Гоголя, не шукав власної слави чи схвалення імперської влади, а вступив у боротьбу з сильнішим ворогом: «Коли в Петербурзі зауважили його блискучий талант маляра, а царь (разом із теплою турецько-німецькою душею — Жуковським) схотів купити його собі вдячністю за викуплення з кріпацтва. Однак на волі він виступить словом і ділом проти всіх царів» [3, с. 67]. Історичний екскурс про долю України в постгетьманський період формує суспільне тло поетових візій, а на цьому тлі постає жива постать «дуже веселого товариша маляра і поета в одній особі», ключовим питанням при знайомстві якого з людьми було - брат чи ворог?

Два полюси ставлення до власної нації Ю. Липа окреслив, зокрема, крізь призму взаємин Гоголя і Шевченка. Гоголь, керуючись гаслом «Монастир ваш - Росія! Усього себе вбивши для себе, але не для неї - ідіть і спасайтесь в ній!» потай ненавидів поета як сумління власної крові, «сповнений страху перевертня перед зростом енергії свого народу, перед привидом кари» [3, с. 70]. Конфлікт між свідомим і підсвідомим породжував специфічну манеру письма: він, як сам твердив, не прагнув бути відгомонам життя, а намагався створити з власної індивідуальності нову дійсність - Росію як образ морального наднароду, адже лише абстрактна «наднація» могла дати самовиправдання для відречення від нації власної. Процес творення цієї наднаціональної структури через літературну творчість руйнував М. Гоголя психічно, породжував галерею містичних персонажів.

Літературознавець Юрій Барабаш вважав, що «джерелом глибокої душевної кризи», яка призвела до фатальної трагедії, стала втрата національної самоідентифікації, десакралізація національної душі [1, с. 33]. Він не поділяв думку Михайла Грушевського, що причина денационалізації була в обставинах - ранньому самотньому житті та впливі російськомовного оточення, адже у Шевченка ці фактори були вагомішими. Коли Шевченко присвятив землякові сповнений теплоти вірш, де ставив їх творчість в одну площину мистецької творчості («ти смієшся, а я плачу») [9, с. 287], то М. Гоголь, навпаки, не минав нагоди применшити значення Шевченка, відкидав його радикальну «гайдамацьку ідеологію». Ю. Липа протиставляв двох митців як ментальну опозицію, мистецькі системи яких перебувають на протилежних світоглядних, естетичних і етичних полюсах. Якщо з Шевченкових творів «рветься життя таке потужне, таке стихійно неспокійне», то «гоголівська “поезія спокійна, нетлінна правди, добра і краси” видається чимсь надуманим» [1, с. 71]. У М. Гоголя поетична правда неначе фосфоризує, а в Шевченка пломенить «правда вогню». На гадку Ю. Барабаша, відповідь на питання про національну свідомість слід шукати на генеалогічному, зрізі: обидва письменники зросли на одному ґрунті, але мали різне коріння, різний генетичний код. Якщо перший - гетьманський нащадок, то другий - гайдамацький онук: «Панич з Лівобережжя, давно втихомиреного краю слухняних гречкосіїв та новоспечених «російських» дворян, і правобережний кріпак, чий менталітет всотав бунтівливий дух Коліївщини, «ген» козацької непокірливості... Один, відчужившись від батьківщини, завершив свій життєвий шлях не лишень на географічній, а на духовній чужині; другий, пройшовши крізь усі випробування і спокуси чужинства, так і не розлучився — ні розумом, ні душею, ані талантом - з рідною землею» [1, с. 33-34].

Коли Ю. Барабаш акцентує момент ментальний, а Ю. Липа світоглядний, то український літературознавець із Канади Олег Ільницький вбачає тут перш за все руйнівний вплив колоніального статусу України. У статті «Гоголь і постколоніальний контекст» він пов'язує два моменти - роздвоєність світогляду митця і неоднозначність сприйняття його іншими: «Символічна постать Гоголя з часом набула для українців двозначності: видатний письменник, але поганий українець» [2], а орієнтація культурного-політичного розвитку нації на Шевченка ще далі відштовхнула українську громаду від

форм її буття на початку XIX ст. і, відповідно, від Гоголя. Здобуття Україною державності дало змогу переоцінити літературознавчі канони, тому «постколоніальне прочитання» Гоголя не виключає його з російської літератури, а ставить під сумнів виняткові претензії Росії на митця. «Єдина (російська) версія культурної ідентичності, приписувана Гоголю, є такою ж нереалістичною, як і сподівання бачити його в ролі другого Шевченка» [2], адже Т. Шевченко, твердить О. Ільницький, був на той час явним винятком, а М. Гоголь - ближчим до норми, його умовна історична ідентичність - найдосконаліший образ українців перед тим, як на них справив свій величезний вплив Т. Шевченко. Однак змішування історико-політичного й світоглядного чинників загрожує підміною понять: М. Гоголь не може бути ідеальним образом «дошевченківського» українця хоча б тому, що зрада як ідеал суперечить універсальній моральній парадигмі.

Ю. Липа, називаючи світогляд М. Гоголя троянським конем, що нищив Росію, розширив поняття руйнівництва поза межі творчості. Література може утримувати єдність і енергію раси так само, як і інші форми духовної організації, тому письменник відповідальний за вплив свого твору на читача. Судження про вплив гоголівських образів на свідомість українців ще більш радикальні, аніж оцінка життєпису та творчої кар'єри письменника. Він вважав, особиста трагедія Гоголя маліє перед наслідками руйнівного впливу його філософії на формування національної самосвідомості українців: «Безсилість Гоголівських постатей не один переносив на себе й на оточення, і забив в собі зародки людської великості... Хто перейшов Гоголівську школу, той легко покине Україну і піде служити комусь, що його вважатиме може й за чужого, але за більшого» [7, с. 33].

Російський літературознавець Борис Ейхенбаум вбачав у творчому методі М. Гоголя - творити із цілком реальних подробиць позбавлені будь-якого внутрішнього життя схематичні й фантастичні постаті - щось подібне на чаклування - не випадково образ чаклуна присутній у більшості творів письменника. А Михайло Погодін інтерпретував його творчий процес як вибудовування довгого коридору, яким ведуть читача, і він бачить у кожній кімнаті якусь іншу потвору. Цей прийом нагадує казковий сюжет про дванадцять кімнат, в останню з яких заборонено заходити під страхом смерті, однак у Гоголя, на відміну від казки, немає позитивного героя, який би, зрештою, прочинив двері до перемоги добра. Ю. Липа

вважав гоголівських персонажів музеєм воскових фігур, які ніколи не виростають понад автора й не живуть самостійним життям - це настрої, одягнені в уніформи, як ляльки в ляльковому театрі, приречені відігравати комедії для втіхи юрби. І ця алегорія повертає уяву до згаданого образу балкона з дитинства Гоголя. Сам письменник в «Авторській сповіді» так пояснив принцип конструювання власних персонажів: він втілював власні погані риси в образі свого смертельного ворога, що його глибоко зневажив, а потім переслідував його злобою і кпинами. Це унеможливляло не тільки конфлікт позитивного й негативного героя, а й в ширшому філософському сенсі - конфлікт добра і зла, прагнення самовдосконалення, виступаючи моральною опозицією до Шевченкового «обніміте ж, брати мої, найменшого брата» [9, с. 365].

Натомість Селянський Король вступив на трон у 1840 р. Його «Кобзар» затримав, за словами Ю. Липи, «похід духа Московщини в Великій Україні й Кубані, трохи пізніше змушує до оборонної позиції чужий дух у Галичині, ще кількадесять літ - на Буковині, ще пізніш - на Закарпаттю й кольоніях. Бо мова цієї книжки, це мова нової гордості. Називаю його королем, бо володіє своїм краєм автократично, як син стихії» [3, с. 75].

Леонід Череватенко у статті «Гоголіана Юрія Липи» вбачав особливу підступність «барвно-етнографічних» і водночас «презирливо-гумористичних» гоголівських «Вечорів на хуторі...» в тому, що зрадник розуміє свою слабкість, коли покидає власну націю і служить ворожій, але безсоромність його в тому, що «він перед обличчям чужих хоче довести, що раса його уже упала, обезголовлена, знищена після того, як він її зрадив» [8].

Безкомпромісність оцінок Ю. Липи була виправдана його власною життєвою позицією. На новій межі епох - у кінці Другої світової війни - він відмовився емігрувати перед наступом радянських військ, відповівши тим, хто кликав його в дорогу на Захід, що тут вороги і там неприятели - ті й ті вимагатимуть «упідлитися». Ворог не зміг перемогти - позбавити рідної землі, в яку поет глибоко був закорінений і з якою, зрештою, залишився на самоті. Він, як і Т. Шевченко, не визнавав компромісів там, де йшлося про любов до батьківщини, і не міг уступити нікому святого місця Матері.

Література

1. Барабаш Ю. «Коли забуду тебе, Єрусалиме...»: Гоголь і Шевченко: порівняльно-типологічні студії. Харків: Акта, 2001. 376 с.

2. Ільницький О. Гоголь і постколоніальний контекст. *Критика*. 2000. № 3. С. 12.

3. Липа Ю. Бій за українська літературу. Одеса; Львів; Варшава: Народній Стяг, 1935. 152 с.

4. Липа Ю. Поезія / уклад Євген Маланюк. Торонто: Накладом Українського Лікарського Товариства Північної Америки. 292 с.

5. Липа Ю. Чаклун з хутора. *Дзвони*. 1938. Ч. 9. С. 362-376.

6. Липа Ю. Чаклун із хутора. *Дзвони*. 1938. Ч. 11. С. 468-476.

7. Липа Ю. Чаклун із хутора. *Дзвони*. 1939. Ч. 1/2. С. 30-40.

8. Череватенко Л. Гоголіана Юрія Липи. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20160624-gogoliana-yuriya-lipi>

9. Шевченко Т. Кобзар. Київ: Національний книжковий проект, 2011. 816 с.

УДК 94 (477.63):821.161.2

ІСТОРИЗМ ТА МІФОЛОГІЗАЦІЯ У НОВЕЛІ ЮРІЯ ЛИПИ «ТАБІР»

Крупач Микола,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті проаналізовані елементи історизму та міфологізації у новелі Ю. Липи «Табір». Твір став логічним завершенням «Нотатника», який загалом присвячений національно-визвольній боротьбі українського народу 1917–1921 рр. На початку новели доволі реалістично відтворені окремі моменти життя інтернованих воїнів Армії УНР, що після поразки української державності перебували в таборах на території Польщі, зокрема в Каліші. Доведено, що Ю. Липа перебував у каліському таборі в різні часові періоди, реалії яких і відтворив у творі. Акцентована увага, що далі в новелі створений доволі міфологізований сюжет, який містить елементи бутафорії, зокрема, для більш емоційного розкриття політичного спрямування новели: подолання міфу про «добрих росіян» та адорації трагічної, але героїчної історії українського народу.

Ключеві слова: Ю. Липа, новела «Табір», Є. Маланюк, воїни Армії УНР, Каліш, таборове життя.

The article analyzes the elements of historicism and mythologizing in Y. Lypa's novella «Camp». The work became the

logical conclusion of «Notebook», which is generally dedicated to the national liberation struggle of the Ukrainian people in 1917–1921. At the beginning of the novella, individual moments of the life of interned soldiers of the UNR Army, who after the defeat of Ukrainian statehood were in camps on the territory of Poland, in particular in Kalisz, are quite realistically recreated. It is proven that Y. Lypa was in the Kalisz camp at different time periods, the realities of which he recreated in the work. It is emphasized that later in the novella a rather mythologized plot is created, which contains elements of props, in particular, for a more emotional disclosure of the political direction of the novella: overcoming the myth of "good Russians" and adoration of the tragic but heroic history of the Ukrainian people.

Keywords: *Y. Lypa, novella «Camp», Y. Malanyuk, soldiers of the UNR Army, Kalisz, camp life.*

У трьох томах «Нотатника» Ю. Липи переважно висвітлені окремі моменти національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр. Оскільки збройна боротьба українців зазнала поразки й уцілілі частини Армії УНР опинилися в таборах інтернованих, зокрема на території Польщі, то начебто логічним завершенням «Нотатника» стала новела «Табір».

Коли взяти до уваги, що Ю. Липа надав своїй тритомній збірці новел назву «Нотатник», то попередньо можна було б спробувати розглядати її (принаймні окремі твори) навіть як літературу факту. Однак детальніший аналіз текстів усе ж схиляє до думки, що в ній відображені збірні, а той міфологізовані образи учасників національно-визвольної боротьби українського народу 1917–1921 рр. Зокрема, до таких висновків приходять, наприклад, дослідники новели «Рубан».

Так, історик Ю. Митрофаненко фактологічно доводить, що «образ повстанського ватажка, отамана Рубана, яскраво змальований Ю. Липою, – збірний, тому немає одного конкретного прототипу». Зосібна «він поєднує у собі риси, манеру поведінки, тактики, світогляду декількох українських отаманів», а в «образі Рубана та рубанівців легко можна розпізнати риси отаманщини – деструктивного мілітарного руху, спрямованого проти власної держави, незважаючи на її офіційне визнання». Тож дослідник доволі скептично поставився до твердження Ю. Липи, вкладеного в уста «одному із захисників» головного героя новели, що, мовляв, із «Рубаном можна було б будувати імперії». «Полемізуючи з Ю. Липою», Ю. Митрофаненко стверджує, що «аналіз подій 1919 р. довів

неможливість ефективного використання отаманії для розбудови війська та держави». Власне, отаманія і стала «однією з причин поразки Української революції 1917–1921 рр.» [8, с. 73].

Н. Левицька натомість дійшла до висновку, що «новела чи повість “Рубан” є яскравим зразком прози монументального історизму». Тож, на думку дослідниці, Ю. Липа «створив справді монументальний характер українського селянина», який начебто не вписується в «героїчну концепцію Донцова», що «розчленовувала націю на героїв і плебс». Н. Левицька, спираючись також і на думки О. Гриценка та М. Прокопа, твердить, що «конфлікт між Ю. Липою і Д. Донцовим мав не приватний, а ідеологічний характер». Тож він «допомагає зрозуміти ідеологічні й естетичні підвалини прозової творчості Ю. Липи», якому «Д. Донцов настійно рекомендував», зокрема, «зосередитися лише на поезії, відмовившись од спроб знайти себе у прозових жанрах» [5, с. 122, 127].

Видається, що говорити про «монументальний історизм» у новелах Ю. Липи потрібно з обережністю. Однак у багатьох із них наявні збірні й водночас дещо міфологізовані образи учасників збройних протистоянь 1917–1921 рр.

Так, початок новели «Табір» спонукає читача сприймати її як твір, що відтворює реальні історичні події, які відбуваються в одному з таборів інтернованих воїнів Армії УНР. Однак подальше читання новели не дає відповіді про хронотопні координати табору. М. Липа-Гуменецька (дочка Ю. Липи) твердить: «Тарнів, невелике містечко на теренах Польщі, де розмістилися табори інтернованих українців – армії та уряду, було пристановище не лише для сумного очікування, а й для плідної праці. Будні цього життя описав Юрій Липа у своєму оповіданні „Табір” з тритомника „Нотатник” – збірника повістей та оповідань про українську революцію». Отож, за М. Липою-Гуменецькою, події, описані в новелі, відбуваються в Тарнові орієнтовно в 1921 р., бо далі вона твердить, що «згодом інтерновані» Іван та Юрій Липи «переїзять до табору в Каліші (Польща)», а «на початку березня» 1922 р. вони вже «перебираються до Винник під Львовом» [7, с. 11].

Утім, фактологічна верифікація заперечує твердження М. Липи-Гуменецької щодо хронотопних координат табору, зображеного в новелі. Коли взяти до уваги, що Армія УНР перейшла річку Збруч та опинилася в польському інтернуванні саме з 21 листопада 1921 р., то в Тарнові та Каліші Ю. Липа мав

перебувати взимку, бо вже на початку березня наступного року він із смертельно хворим батьком переїхав до Винник. А у новелі «Табір» описані городи, по-господарськи висаджені таборянами. Врешті, у Тарнові не було звичних таборів інтернованих із житловими бараками для українців, польською військовою охороною тощо. У місті, зокрема в готелі «Брістоль», передусім були розміщені найвищі державні установи УНР в екзилі. Тут, на відміну від таборів інтернованих, українці дійсно мали право вільного переміщення містом, але садити в ньому городи польська влада, звичайно ж, не дозволила б. Тож Тарнів не можна вважати місцем подій, описаних на початку новели «Табір».

Натомість низка фактологічних подробиць, наявних у новелі, доволі беззаперечно вказує, що події на її початку відбуваються в каліському таборі (фактично до нього примикав і розміщений неподалік щепйорнський табір). Зосібна у творі Ю. Липа побіжно згадує розміщену в Каліші 3-тю Залізну дивізію, відкриті тут Академічні курси Генерального штабу Армії УНР та інші освітні установи, що діяли саме в цьому таборі [6, с. 443–444]. Таким чином, топографічні координати таборового простору новели можна встановити доволі достовірно. Тож маємо перші підстави говорити про історизм новели «Табір».

Щодо часових координат твору, то вони потребують певних обчислень, почерпнутих з історичного фактажу, наявного в новелі. Так, на початку твору Ю. Липа пише, що «по кількох місяцях союзникам-полякам обридло давати хліб інтернованим – та й воно забагато – кількадесят тисяч нагодувати». Тож вони дозволили приїзд у табір «совєтської місії з Варшави», аби серед воїнів Армії УНР «записувати охотників-поворотців під Росію» [6, с. 442–443]. З історичних джерел відомо, що тільки до каліського табору приїжджало декілька репатріаційних комісій, скерованих сюди Кремлем. Тож за таким скупи́м повідомленням не просто встановити хоч би орієнтовний час прибуття більшовицької «місії». Правда, далі Ю. Липи дещо уточнює інформацію: «Отож начальник табору – наказ; пішли накази по дивізіях, по полках – година восьма ставитися перед церквою. Година восьма, приходять з піснями, кожна частина окремо, шикуються» [6, с. 443]. Наведений опис засвідчує проведення в каліському таборі параду залишків Армії УНР перед оголошенням кремлівської амністії.

У «Таборовому щоденнику» Є. Маланюка, де доволі скрупульозно зафіксовані приїзди більшовицьких «місій»,

зокрема до Каліша, знаходимо запис, датований 15 січня 1922 р.: «Цими днями відбувалася у нас дивна парада: запитували охочих їхати до совітської Московщини й радянської України...» [2, с. 4]. Ці та інші факти, більш детально викладені у публікації «„Каліська школа” у житті та творчості Юрія Липи та Євгена Маланюка» [4, с. 157–170], дають підстави припускати, що в новелі «Табір» наявний опис оголошення кремлівської амністії, яке прозвучало орієнтовно в першій половині січня 1922 р. саме в каліському таборі. Отож Ю. Липа цілком міг бути реальним свідком цієї події, тому згодом й описав її з доволі документальною достовірністю. Це припущення підтверджує і згадування в новелі сотника Недайкаші, що був реальною особою, а також і опис місця події, у якому можна впізнати особливості побудови каліського табору («Рови, дроты – а посередині кільканадцять бараків. Довгі, низькі, з дощок, асфальтовою папою понакривані, тонко вибілені, як клозети» [6, с. 444]).

У новелі Ю. Липи бараки інтернованих вояків Армії УНР в Каліші, враховуючи їх побілку, порівняні з «клозетами». Очевидно, на думку автора, такий художній засіб мав би посилювати загалом доволі іронічно-саркастичне сприйняття резервації для українських воїнів. Однак, наприклад, для Є. Маланюка така санітарна впорядкованість табору в Каліші стала символом працелюбства українців, зокрема й воїнів-козаків, демонстрацією їх ментального потягу до чистоти, до впорядкованості житла тощо [1, с. 3]. Отож жартівливе порівняння Ю. Липи щодо побілки бараків можна сприймати і як дещо недоречне. Правда, мешканців бараків (козаків та старшин) автор новели змалював надзвичайно героїчним народом. У його візії перед повпредом «совітської місії» вони «мовчать усі, не кашляє ніхто, бо то „струнко”. Холодом тільки віє, не знати, чи з рядів, чи так з повітря». Українські воїни «стоять німі, камінні, високі, в похмурому ранку ще похмуріші, а великі лави, важкі, дубові лави зводяться поволі все вище над ними, над його головою». Ю. Липа також уточнює, що в бараку героїчної 3-ої Залізної дивізії «студента-місіонера» з кремлівської делегації «мало помиями не облили» [6, с. 444].

Утім, усе ж автор, відтворюючи історичні реалії перебування інтернованої Армії УНР в Польщі, визнає, що згодом політична єдність вояків таки похитнулася: «Спочатку, бувало, як хто про поворот тільки бовкнув, то з ним одразу ж і скінчили. (Двох чи трьох таки й утопили в виходках, власним

судом, як провокаторів, засудивши, – добре, що таборова поліція своя – нічого не викрила). Були такі чутки». Та далі з дещо сумною іронією додає: «А пізніш потихеньку, через Варшаву виїхало таки мало-небагато людей на совєтську часть, на большевицький здих. Ще інші з Польщі втекли до Франції на ферми, на шахти. А ті, що zostались – пониділи. Як Україна нас не кличе, то що нам?» [6, с. 444–445].

Подальші картини життя інтернованих воїнів, змальовані в новелі, очевидно, потрібно датувати 1925 р. Адже після описів проголошення політичної амністії на початку 1922 р. Ю. Липа твердить, що «все ж рік минає, а за ним другий, третій, четвертий – не ті часи приходять» [6, с. 444]. Найімовірніше автор і далі зображає події, що відбуваються саме в каліському таборі. 1925 р. Ю. Липа, готуючи до друку в таборовій друкарні свою першу поетичну збірку «Світлість», міг знову відвідати Каліш. Потрібно зазначити, що табори для інтернованих воїнів Армії УНР офіційно польською владою були остаточно ліквідовані 1 серпня 1924 р. Тоді ж фактично був розпущений і каліський табір. Однак українцям (переважно інвалідам та членам їхніх сімей) таки його частину залишили. Тут вони утворили Українську станицю, живучи фактично цивільним життям. Проте мешканці станиці вважали, що вони й далі живуть у таборі, продовжуючи, наприклад, видавати журнал під назвою «Табір». Та в новелі автор про це не наголошує. Він лише начебто констатує факт, що «погане життя цивільне, повне гадючих пасток для військових». Та «жити однак треба». Тож і не з власної волі «почали люди вишивати, малювати, продавати» [6, с. 445]. Сказане автором, звичайно, стосується передусім українських військових. Такі «метаморфози» можуть навіть дещо спантеличити читача. Адже видовище шикування та параду інтернованої Армії УНР ураз змінюється на майже ідилічну картину цивільного життя у все ж ще військовому таборі.

Про те, що просторовою координатою в новелі й далі виступає каліський табір, зокрема, свідчить й опис української церкви, яку збудували орієнтовно вже після від'їзду Ю. Липи. Також сотник Армії УНР Кириак Масленицький «спішить-летить», однак уже «до колишньої школи генерального штабу». Щоправда, біжить він, «щоб швидше, то через городи <...> Біжить перескакує через помідори». Ураз «серед тичок квасолі» сотник бачить, як «сидить козак Михно і малює» – «нимхву». Прикметно, що козак відповідає сотникові вже не за статутом, а «не відриваючись» від роботи, «бо поспішає на продаж». Мовляв,

додає автор із дещо прихованою іронією, інтерновані «продали в Польщі вже кількадесят тисяч образів», то ж і Михно «ще й своє хоче продати» [6, с. 445].

Таким чином, будівлі, військові звання, деталі побуту, описані в умовно другій частині оповіді, доволі переконливо засвідчують, що далі в новелі «Табір» Ю. Липа зобразив життя Української станиці, розміщеної на частині території колишнього каліського табору для інтернованих воїнів Армії УНР. Однак, як вказують історіографічні джерела, орієнтовно в той час в Українській станиці в Каліші мешкало лише близько 750–800 осіб. І переважно це були люди «похилого віку, інваліди, хворі» [3, с. 47]. Отже, у новелі «Табір» Ю. Липа не до кінця достовірно відтворив реалії тодішнього таборового життя.

Також історіографічні джерела засвідчують, що, аби якось виживати, колишні вояки пробували малювати картини, зокрема й ікони, перетворюючись таким чином на богомазів. Польське населення, можливо навіть із співчуття, часом купувало ці твори самодіяльного мистецтва. Та твердження, що буцімто в Польщі інтерновані вже встигли продати аж «кількадесят тисяч» ікон, очевидно, явно гіперболізоване. Можливо, дехто з колишніх воїнів навіть пробував і вишивати. Та запевнення, що й це ремесло набрало серед інтернованих масового характеру, також є авторським перебільшенням.

Тож Ю. Липу можна навіть запідозрити в доволі вільній інтерпретації окремих фактів із життя інтернованих вояків. Ба навіть більше, зображаючи українських старшин та козаків у образах чи то вишивальниць, чи то вишивальників, видається, автор новели дещо принижував їх чоловічу гідність. Утім, такі й подібні картини применшення (художня літотизація образів українських військовиків) авторові, найімовірніше, потрібні були для трагічно-оптимістично закінчення новели.

Певно, саме задля проголошення у фіналі новели політичного «заповіту» в умовно третій частині оповіді автор створив своєрідну бутафорію, явно міфологізуючи подальші події. Зосібна він зобразив якийсь творчо-бізнесовий квінтет, який, на перший погляд, складається з майже ідеальних героїв. Вони молоді або майже молоді чоловіки, що в переважній більшості були ще й абсолютно здоровими (принаймні чотири з п'ятьох). Та попри те погоджуються «ролі грати» не тільки «яких-небудь римських воїнів, демонів чи інших заморських птахів», але й «жіночі». Лиш би вступити до летючого кабаре «Фіолетовий какаду», що його в «місті Л.» (можливо, у місті Львові?) наново

заклав ідейний ворог українців – денікінський капітан Рашков. У його образі Ю. Липа ще раз розвінчує міф про начебто «добрих руских».

Ініціатором подорожі в невідоме для колишніх воїнів «кабаретне» життя став сотник Киріак Масленицький, який «був присяжним режисером у таборі, всі балі й вечірки аранжував» та який говорить «уривчасто, жваво, ще й наче б п'яними чорними очима блискає». На його пропозицію погодилися їхати до загадкового «міста Л.» підполковник Могальський («добрий тенор, високий, із профілем римського цезаря, умів сміятись легко і щасливо, як дитина»), хорунжий Перепілко («рожевий, білявий, як панна», з «блакитними, доброзичливими очима», що мав «жіночі ролі грати»), сотник Крутенький («тридцятишестилітній учень таборової гімназії», що, за його переконанням, може «касу провадити яку-небудь, бухгалтерію там», але якому майбутні артисти планують доручати згодом «готелі» для них та «залі до вистав замовляти») та Дубенко («здається, колишній учитель гімназії, філолог, сухий, жовтий, з брошурками та нотатками по кишнях френчу»; він разом із Хохою, якого таки «не пустила жінка», колись грав роль у «Циганці Азі») [6, с. 446].

Саме Дубенкові наприкінці новели автором була відведена роль не просто головного персонажа твору. За задумом Ю. Липи, він став збірним символом покоління борців за українську державність, яких зламала трагічна реальність непосильної боротьби. Однак Дубенко, як український інтелектуал, від імені свого покоління намагається передати власний «заповіт» майбутнім поколінням борців за волю України. І цей заповіт під час чергової російсько-української війни набирає ще більшої актуальності:

«Боже народів, <...> утвердження і небес, і землі, і моря, Боже походів і самопожертви, – до Тебе моляться найсамотніший народ у світі, народ найсильніший, бо перетривав і меч, і підлість чужого слизького слова, найсильніший, бо злочини й гріхи своїх дітей перетривав <...>.

Боже, дай нам, щоб усе, що найвеличніше, було в нас, і сповни нарід наш молитвою вічного напруження. Дай так, щоб ніхто в нас не мав замкнених очей, щоб тривога батьківська була в кожному серці, і щоб руки наші училися всіх способів боротьби, щоби уми наші пізнали всі науки, а воля наша знищила всіх противників! За сірість минулих років, за

блуканину на роздоріжжях дай нам тепер велику дорогу єдності й молитви!» [6, с. 454]

Власне, у тексті філолога Дубенка, який передусім є збірним образом українських воїнів часів національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр., автор новели виголосив власний історіософський «заповіт», що водночас є і його «молитвою» за Україну. У ній уже майже через століття звучить і досі актуальне звернення Ю. Липи не тільки до сучасних, але й майбутніх поколінь борців за суверенітет України, яким належить іти нелегкою «дорогою» національного державотворення.

Література

1. В. Г. [Маланюк Є.] Таборовий щоденник. КАЛІШ, 18. X. 1921. *Рідний край*. Ч. 238. 1921, 28 жовтня. С. 3.
2. В. Г. [Маланюк Є.] Таборовий щоденник. КАЛІШ, 15. I. 1922. *Рідний край*. Ч. 33. 1922, 12 лютого. С. 4.
3. Колянчук О. Увічнення нескорених. Українські військові меморіали 20–30-х рр. XX ст. у Польщі. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. 246 с.
4. Крупач М. «Каліська школа» у житті та творчості Юрія Липи та Євгена Маланюка. *Восьмі Липівські читання: матеріали всеукраїнської наукової конференції* [Київ, 22 квітня 2016 р.; Канів, 1 червня 2016 р.]. Київ, 2017. С. 157–170.
5. Левицька Н. Є. Міфологізація народного героя в новелі Юрія Липи «Рубан». *Культура народів Причорномор'я*. 2004. №49, Т. 2. С. 122–127.
6. Липа Ю. Табір. *Козаки в Московії*. Львів: Червона калина, 1995. С. 442–544.
7. Липа-Гуменецька М. Юрій Липа. *Апостол новітнього українства: Спогади про Юрія Липу*. Львів, Каменярь, 2000. С. 9–16.

УДК 377:37.02

YURYI LYPA IS A GENIUS OF UKRAINIAN PROSE

Lemberskyi Olexander,

*teacher at the Department of language training Naval Institute of
National university «Odesa maritime academy»,*

Pechenyuk Olha,

*student Naval Institute of National university «Odesa maritime
academy»*

*The article explores how Yuriy Lypa continues to attract the attention of modern scholars primarily as a publicist and philosopher, while his fiction prose remains underexplored. Researchers have focused mainly on his poetry, studied by Yu. Kovaliv, B. Stebelsky, M. Antonovych, and others. Lypa's prose received mixed reviews—most notably, D. Dontsov advised him to focus on poetry. Contemporary literary studies often neglect his prose, interpreting it largely as ideologically driven. This narrows the perception of his work and downplays its artistic value. Similarly, émigré critics viewed Lypa's texts through an ideological lens. However, an objective analysis should also consider external influences, particularly the writer's religious beliefs. Christian themes are especially prominent in his poetic prose and in the collection *I Believe*.*

Keywords: Yuriy Lypa, biography, creativity, Ukrainian Church, religiosity, religious discourse, religious concepts, literary and philosophical concepts.

У статті йдеться про те, що Юрій Липа цікавить сучасних дослідників передусім як публіцист і філософ, тоді як його художня проза залишається менш вивченою. Значну увагу приділено ліриці, яку аналізували Ю. Ковалів, Б. Стебельський, М. Антонович та ін. Проза Липи викликала суперечливі оцінки - зокрема, Д. Донцов радив автору зосередитися на поезії. Сучасне літературознавство часто ігнорує його прозу, сприймає її переважно як ідеологізовану. Це звужує погляд на творчість і нівелює її художню складову постаті Юрія Липи. В еміграційній критиці твори Липи оцінювалися здебільшого крізь ідеологічну призму. Проте для об'єктивного аналізу варто враховувати вплив зовнішніх чинників, зокрема релігійних поглядів письменника. Християнські мотиви особливо виразні в його поетичній прозі та збірці «Вірю».

Ключові слова: Юрій Липа, біографія, творчість, українська церква, релігійність, релігійний дискурс, релігійні концепти, літературні та філософські концепції.

In the poetic prose of Y. Lypa, one can find elements of parabolicity, as indicated by the very structure of the works, which constantly mimics the parables of the biblical model. Actually, the religious component is dominant in the poetic prose of the writer, but he is not limited to it only [2, c.146].

First of all, it is necessary to pay attention to what a parable is in fiction. So, this genre is characterized by an appeal to universal human problems that are relevant for different eras, for example,

the problem of freedom of choice or human existence as such. Y. Veremchuk believes that we can talk about parabolicity when “the content of the work appears broader than the specific single interpretation that follows from its immediate plot, that is, in the case of the appearance of semantic layers on the surface of the «work. A parabolic work is always conceptual, it often has relative temporal or geographical boundaries, since the problems raised are universalized and therefore become independent of a certain time and space. The allegorical depiction of life in a parable causes various interpretations of the same text. It is precisely such tendencies that give rise to G. Bondarenko to speak of the fact that the twentieth century was marked by a “parable explosion» [2, c. 44].

As it already has been mentioned earlier, the religious background is extremely important for a better understanding of the work of Y. Lypa. In general, the poets of the Prague school often appealed to biblical imagery, although there were different reasons for this. O. Stefanovych, G. Mazurenko and N. Livytska Kholodna turn to symbolism of this kind for reflections on the human spiritual principle. While in the work of O. Teliga, E. Malaniuk, O. Olzhych and Y. Lypa, biblical motifs coexist with socio-political ones, complementing them. Despite different approaches, the importance of religious imagery in the works of Pragues is beyond doubts. According to O. Klimentova, the key function of Christian motives in the work of poets of this school and Yuri Lypa in particular is to emphasize the tragic fate of an individual and an entire people in an antihuman society⁶⁶. Many researchers have written about the role of Christianity in the writer's work; S. Kucherenko's study «Religious Discourse in the Work of Yuri Lypa (Historiographic Review)» is particularly interesting, in which the scientist draws attention to the importance of the biographical method in interpreting the writer's texts. Usually, religious motives in the writer's work are discussed in the context of his poetry, with an emphasis on the collection «I Believe». Gavriil Kostelnyk's review of this collection can to some extent serve as a key to understanding some of his prose texts: «He pays less attention to the decorative side of poetry, because he admires the dynamics of thoughts. Therefore, some of his poems come out as dry moralizing teachings; others as ideological propaganda; others as prayerful odes. «The moralizing aspect is extremely important in the analysis of the short stories that will be discussed» [2, c. 42].

However, in the cases of these four texts, the writer does not ignore the aesthetic component, because sometimes he stylizes the short stories under biblical parables or uses elements from folk literature in order to better express his ideas. In the short stories «That One» and «Song to the Dark One», the writer, interestingly, does not reflect on social themes, but rather searches for the meaning of existence, humanity. It is characteristic that euphemisms are used in both texts to denote God and the devil, which gives grounds to say that the writer consciously gives his texts a parable form. In both texts, love and faith become extremely important, it is in them that the writer sees meaning. In the short story «That» a person is able to pass through the abyss (which can be interpreted as a multifaceted metaphor) only thanks to faith: «I believe, Lord: my veins are faith, my muscles are faith, and faith flows in my veins and muscles, and my step follows the path of inevitable faith». That is, for Yu. Lipa, faith becomes a person's guide in dark times, considering that this text was written in 1922, after the defeat of the UNR, it can be assumed that this text arose as a result of the author's own experiences. In the novel «Song to the Dark», the writer speaks not only about faith, but also about love: «And here, with weeping and cursing, wringing his hands, a person sang a song about love, which is the only all-knowing and inexorable, like a white radiance over everything that is immobile, and kills all beautiful changes. And the person's voice was like a string, sharp, and his body beat in sorrow against the stones». It is interesting that in both of the mentioned short stories the events take place in the mountains, the rocks. The opposition of top and bottom becomes especially significant if we consider these texts as parabolic. When analyzing the symbolic content of these short stories, A. Demedyuk's idea that the mountains can serve as a kind of stage during which literary heroes can experience spiritual changes is especially valuable⁷¹. The opposition of top and bottom is significant in the Ukrainian national picture of the world, because it is the embodiment of well-being, vitality, while the bottom symbolizes something not very positive. That is, the mountain becomes a place where the nameless heroes of the short stories «That» and «Song to the Dark» rethink their lives[3, c.140] .

So, for a better understanding of the poetic prose of Y. Lypa, it is necessary to take into account biblical motifs, because the writer stylizes his texts on parables of the biblical model, hence the explicit didactic nature of the texts. The ideological component is also important, because the writer often extrapolates his political views

to his prose. Folklore elements are also present in the short stories, which is reflected at the level of stylistics and symbolism. The poetic prose of Y. Lypa gravitates towards biblical motifs, this is indicated even by the stylistics of the texts themselves, which resemble parables. Actually, it is precisely this that gives grounds to consider these texts as parabolic, due to the tendency to universalize problems, as well as their saturation with symbols. As already mentioned, Christian motifs are dominant in the entire work of the writer, his prose texts are no exception [1, c.111].

Many researchers have paid attention to the Christian direction of Y. Lypa's texts. Usually, the focus of their attention is Y. Lypa's poetry, especially the collection «I Believe». But the appeal to biblical symbolism and plots is characteristic of all writers who belonged to the «Prague School». For most of them, the religious component complemented socio-political problems, helping them to reveal themselves better. This approach is also inherent in Y. Linden, although the texts «Toy» and «Pisnya temnomu» have no ideological basis at all. While in the «Song of Faithful and Steadfast Power» one can find an echo of the lost national liberation struggles, as seven brothers try to «wake up Ukraine», and a knight comes to their aid. In general, as already noted, the theme of chivalry becomes especially popular at the beginning of the 20th century, for Y. Lypa and the rest of Prague, chivalry as a concept is important for them, because it provides for the possibility of reviving the high values of the past. In the short story «The Nun» one can notice a synthesis of folklore and Christian elements, because despite the ideological Christian orientation, in terms of form one can notice numerous folklore epithets [1, c.114].

Yuriy Lypa's short stories help the modern reader to close the gestalt in Ukrainian literature - the years of the Ukrainian revolution. In his short prose, the author managed to understand the figures of that time and portray them as living heroes.

References

1. Kitsera O. Yuriy Lypa – a Christian writer. *Yuriy Lypa: voice of the times and an example of a rank: collection of scientific works of the I. Franko Lviv National University*. editor-in-chief T. Salih; I. Franko Lviv National University. Lviv: LNU, 2020. pp. 110–115.
2. Medvid F. M., Baran V. V. Culture and religion in Yuriy Lypa's «Black Sea Doctrine». *Scientific works of the IAUP*. Kyiv, 2022. Issue 1. pp. 41–45.
3. Mokrentsov D. The work of Yuriy Lypa in the context of the prophetic tradition of Ukrainian literature. *The Fourth Lypa Readings*:

materials of the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference. BF named after I. and Yu. Lypa; edited by G. Dolnyk. Kyiv: UVS named after Yu. Lypa, 2023. pp. 140–146.

УДК 929(Липа)

ШТРИХИ ДО ПОСТАТІ ЮРІЯ ЛИПИ

Матушак Ірина,

кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри
українознавства Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького

У статті розкрито штрихи до біографії Ю. Липи. Вказано на його роль у суспільно-історичному та культурному житті нації. Класифіковано дослідження, які присвячені життєпису вченого. Виявлено, що біографічні дані подаються неоднаково у інформаційних джерелах до опису біографії Ю. Липи.

Розглянуто праці, які подають окремі штрихи до біографії вченого, вказано на праці, які утворюють державницькі настрої публіциста. Зосереджено увагу на дослідженнях науковців, які опрацювали творчу спадщину Ю. Липи.

Доведено те, що Ю. Липа має всеукраїнське визнання, значимість якого увиразнена у його набутках та служінню ідеї, слову та людині.

Ключові слова: Юрій Липа, біографістика, націєтворча манера письма, державницькі настрої, всеукраїнське визнання.

Summary. The article reveals the details of the biography of Yu. Lypa. It points out his role in the socio-historical and cultural life of the nation. It classifies the studies devoted to the biography of the scientist. It is revealed that biographical data is presented differently in the information sources describing the biography of Yu. Lypa.

The works that present individual details of the biography of the scientist are considered, and the works that affirm the statesmanlike sentiments of the publicist are indicated. Attention is focused on the studies of scientists who have studied the creative heritage of Yu. Lypa.

It is proved that Yu. Lypa has all-Ukrainian recognition, the significance of which is expressed in his achievements and service to the idea, word and human.

Keywords: Yuriy Lypa, biographical studies, nation-building style of writing, statesmanlike sentiments, all-Ukrainian recognition.

Постать Юрія Липа є багатогранною, оскільки він був активний діячем культури та суспільно-політичного життя. Знаємо, що вчений був лікарем за фахом, і мав низку зацікавлень. Тому, він увійшов у плеяду письменників, поетів, публіцистів, також був борцем за волю українців. Ю. Липа зростав у високоморалізованій родині. Перу вченого належать «Союз визволення України», «Королівство Київське за проектом Бісмарка», «Носіть свої відзнаки», «Гетьман Іван Мазепа», які вийшли друком за сприяння видавництва його батька «Народний стяг». У 30-х р. Ю. Липа видав «Розмову з порожнечою», «Організацію почуття», «Боротьбу з янголом», «Сіре, жовте і червоне». Вчений писав також і романи («Козаки в Московії»). Захоплювався написанням есеїв, зокрема, «Бій за українську літературу». Ю. Липа заявив про себе як публіцист. Сюди відносимо такі праці як «Українська доба», «Українська раса», «Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії», які засвідчили основоположні ідеї українського духу у ХХ ст. Також вчений редагував часопис «Вісник Одеси».

На особливу увагу у творчості Ю. Липи заслуговує поетична збірка «Світлість» (1925 рік). Незадовго з'являється друга збірка «Суворість» (1931 рік). На думку Ю. Коваліва, перша збірка «позначена акварельно-імпресіоністичною тональністю, не стала подією літературного життя» [5, с. 82].

Проте творча та публіцистична діяльність Ю. Липи поширена на просторах національного та культурного життя українців лише з 1991 р.

20 серпня 1944 року Юрій Липа загинув. Закатований органами НКВС неподалік села Шутова Яворівського району. У 1945 р. йому посмертно присвоєно звання полковника УПА.

Мета статті - класифікувати дослідження, які присвячені вивченню постаті Ю. Липи, його життєпису.

Багатогранність постаті Юрія Липи викликала зацікавлення низки науковців. Так, штрихи до біографії висвітлив С. Генік [2]. Поетичний шлях Ю. Липи дослідила А. Погорєлова [14]. М. Ільницький виявив дослідницький інтерес до державницьких настроїв вченого [3]. Окремі праці присвятили вчені вивченню творчої спадщини поета. Так, С. Кучеренко ознайомила спільноту із працею «Розподіл Росії», назвавши її знаковою у долі поета [11]. Про національне питання у творчості Ю. Липи писали В. Красюк, С. Щербина, М. Мищенко [8].

Як слушно зауважує С. Генік, «з-під його пера вийшло 20 оригінальних праць на медичну тематику, три поетичні збірки, роман, багато новел, літературно-критичних, історіофілософських, публіцистичних праць, одна картина аквареллю» [2, с. 13].

Ім'я вченого тривалий час замовчувалося та було заборонене для вивчення та обговорення науковими колами. Проте в наш час грані, які стосуються дослідження постаті Ю. Липи, розширилися, і всебічно висвітлюють його непросту та талановиту долю. Як зазначає А. Погорелова, «Юрій Липа (1900 – 1944) належить до тих українських письменників, котрим довелось торувати дорогу до сучасного читача крізь тривалі фальсифікації та недоброзичливу упередженість» [14, с. 62]. Напревеликий жаль, постать Ю. Липи була вилучена та заборонена для вивчення у національному контексті, а вченого визначали «як лютий ворог свого ж народу» [4, с.87]. Певний етап відродження імені Ю. Липи належить Л. Биковському, який опрацьовував його біографію, та згодом увиразнилося у дослідницький матеріал про вченого – «липознавство». Дослідники біографії Ю. Липи стверджують, що «через різні об'єктивні й суб'єктивні причини життєвий шлях Ю. Липи досі залишається малодослідженим. Існуючі версії його біографії неповними, містять помилки, хиби, суперечності, “білі” і “чорні” плями» [9, с. 249]. Широкий спектр художньої творчості, мемуаристики охопила науково-публіцистична спадщина Ю. Липи. Розходження дослідників щодо точних важливих дат, що стосуються долі вченого свідчать про глибоке зацікавлення науковцями творчими (як поета) та практичними справами (як лікаря) у долі Ю. Липи. Отже, феномен його біографії – життєвої, творчої, наукової, громадсько-політичної, професійної (медичної) свідчить про те, що це була людина глибоко ерудована та працююта.

Науковці виявляли дослідницький інтерес, який спрямований до студіювання найменших деталей творчості Ю. Липи. Зокрема, і вірші-посвяти були поміченими та опрацьованими. Додамо, що «у самих назвах («Батькові», «Марії Липі» й ін.) закладено синтез текстових полів не стільки художнього чи біографічного, скільки світоглядного змісту, з яким контекстуально взаємодіє хроноструктура особистісна, внутрішньо-психологічна» [14, с. 63]. Зазначмо, що через вірші-посвяти проглядається сутність особистості поета, його авторський стиль та параметри його письма. Такий авторський

підхід Ю. Липи уможлиблює заглибитись у людську природу, її внутрішній світ, окреслити її індивідуальне антропологічне мислення.

Вірші поета Ю. Липи містять глибокий філософський зміст, відзначаються оригінальністю. Патріотичне слово поета помітне одразу адресатом та наводить на хвилі, які породжують державницькі мотиви. Очевидним є той факт, що наскрізною є ідея українськості, яка пройнята духом боротьби, визнання, ствердження та утвердження українських цінностей. З приводу цього висловився М. Ільницький: «намагався реалізувати всі свої творчі задатки, спрямовуючи їх в одне русло-служіння національній ідеї» [3, с. 304].

Не стихає патріотизм у праці «Розподіл Росії» Ю. Липи. Своє дослідження цієї роботи вченого представила С. Кучеренко, яка у публікації розв'язала низку завдань, а саме: «реконструювати обставини життя Ю. Липи, пов'язані з книгою «Розподіл Росії» та з'ясувати значення праці у його власній творчості [11, с. 14]. Вчена зазначила, що «Розподіл Росії» Ю. Липи не втрачає своєї цінності та актуальності на сьогодні, бо містить не лише як бібліографічний, біографічний чи історіографічний факт, а спонукає до поглибленого вивчення багатогранної й різноманітної, проте цілісної творчої спадщини Ю. Липи [11, с. 18].

В. Красюк, С. Щербина, М. Мищенко довели, що світогляд Ю. Липи утверджувався крізь призму його національних ідей, які висвітлені у контексті поетичної та літературознавчої діяльності. Вчені зазначили, що лекції І. Огієнка та М. Плевако формували літературну поставу Ю. Липи, а також «сприяли розвитку організаторських, редакторських і літературних якостей молодого митця» [8, с.163].

Як зазначав Г. Костельник «у всіх своїх творах, – в історіософічних, в літературософічних, в оповіданнях Юрій Липа – передовсім мислитель, мислитель талановитий, буйний, повний життя, конструктивний, чуткий на вищі морально-релігійні, життєві вартості, український патріот, славословець української нації» [7, с. 202-203].

Треба зазначити, що Ю. Липа «не вірив у себе як поета, майже до кінця» [12, с. 236]. Тому, згодом виходить друком історичний роман «Козаки в Московії», тритомник новел «Нотатник». Як зазначає І. Павлюк, «одна з найприкметніших українськомовних публіцистичних книг цього періоду, перейнятих духом нескореності української нації, створених в

Галичині та на еміграції, – «Призначення України», яку написав Юрій Липа – лікар УПА, який загинув 1944 р.» [13, с.112].

Отже, творча спадщина доповнила біографію Ю. Липи такими штрихами, як автора художніх та публіцистичних творів, літературно-критичний статей, а також редагував газету «Вісник Одеси». За рубежем працював у «Літературно-науковому віснику», друкувався у журналі «Митуса». Заснував літературне об'єднання «Сонцесвіт», літературні групи «Танк» і «Варяг», часопис «Ми», політичну корпорацію «Чорноморе» [10].

Не менш вагомою є робота Ю. Липи у галузі фітотерапії. Тому, з'являються такі праці, як: «Рослини в лікуванні», «Цілющі рослини в давній і сучасній медицині», «Ліки під ногами» [1, с. 4].

За свідченнями науковців Ю. Липа притримувався традиціоналістичної концепції. Так, «дослідження творчої спадщини Ю. Липи у світлі здобутків сучасних гуманітарних наук активізує діалог з вітчизняною філософською традицією та сприяє становленню плюралізму в суспільних науках». [6, с.36]. Така націєтворча концепція Ю. Липи сприяла впровадження її у науковий філософський простір.

На сьогодні діяльність Ю. Липи є всеукраїнським здобутком, який у рамках національної культури залишив багато по собі. Своїм прикладом дослідник формував наукові та культурно-мистецькі цінності для українського народу. Центральною темою для письменника постала людина, її феномен. Тому, всебічними виявилися дослідження, які присвячені вивченню діяльності Ю. Липи. Його ідейність та прихильність до націєтворчої манери письма відзначена сучасним суспільством. Творчість Ю. Липи навіяна глибоким патріотизмом, який має відгомін із читачем у ХХІ ст.

Література

1. Болтарович З. Українська народна медицина: *Історія і практика*. Київ: Абрис, 1994. 320 с
2. Генік С. М. Юрій Липа – геніальний син України / С. М. Генік / *Липа Ю*: збірник статей і матеріалів, приурочених 100-літньому ювілею з дня народження Юрія Липи. Івано - Франківськ: Факел, 2000. С. 7-15.
3. Ільницький М. І. Від «Молодої музи» до «Празької школи». /М. І. Ільницький/ НАН України. Інститут літературознавства ім. І. Крип'якевича. Львів. 1995. 319 с.
4. Качкан В. А. Юрій Липа у світлі нових матеріалів і джерел. *Вісник : Літературознавчі студії*. Київ, 2001. С. 87-109.
5. Ковалів Ю. Юрій Липа. *Слово і час*. №5. 2019. С.82-89.

6. Ковальський Г. Традиціоналістична концепція Ю. Липи. *Наука. Релігія. Суспільство*. №1. 2010. С.36-39
7. Костельник Г. Липа Ю. Вірую: Вибрані вірші. *Дзвони* 5–6. 1939. С. 202-204.
8. Красюк В., Щербина С., Мищенко М. Утвердження національної ідеї у світогляді та поетичній творчості Юрія Липи (1900-1944). *Історія науки і біографістика*. № 2. 2024. С.157-174.
9. Кучеренко С. В. Внесок діаспори в бібліографічне забезпечення липознавства. *Наукові записки національного університету «Острозька академія»*. Серія: Історичні науки. Острог. 2016. Вип. 23. С. 244-250.
10. Кучеренко С. Організація індивідуальної роботи студентів під час вивчення історії краю. *Краєзнавство*. №3. 2011. С.71-76.
11. Кучеренко С. Праця «Розподіл Росії» в біографії й творчості Юрія Липи. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 2 (356). 2023. С. 13- 22.
12. Маланюк Є. Книга спостережень: Статті про літературу [упорядк., передмова Г. Сивоконя]. Київ: Дніпро, 1997. 430 с.
13. Павлюк І. Українська публіцистика 1939-1942 рр. *Вісник Львівського університету*. Серія Журналістика. 2015. Випуск 40. С. 107-116.
14. Погорелова А. Вірші-присвяти Юрія Липи як джерело самоідентифікації особистості поета. *Наш український дім. Науково-популярний часопис для вчителів України та діаспори*. №2. 2014. С. 62-67.

УДК 821.161.2.

**ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ВИЗНАЧНИКИ
МОВОТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЛИПИ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «КОЗАКИ В МОСКОВІЇ»)**

Петрова Озель Лілія,

кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри
українознавства і лінгводидактики імені професорки Ольги
Муромцевої Харківського національного педагогічного
університету імені Григорія Сковороди
<https://orcid.org/0000-0002-5091-7066>

У статті запропоновано спробу систематизувати основні лексико-семантичні визначники роману «Козаки в Московії» письменника, публіциста, геополітика, лікаря Юрія Липи, серед яких найбільш семантично й стилістично виразними постають топоніми, антропоніми, лексика іншомовного походження,

зокрема латинізми, історизми, архаїзми, що засвідчують оригінальний авторський стиль, прикметними ознаками якого є орієнтація на історизм оповідної манери, архаїзацію мови, залучення фольклорних елементів, алюзій, антитез.

Ключові слова: лексика, семантика, стилістика, мовотворчість, топоніми.

The article proposes an attempt to systematize the main lexical and semantic determinants of the novel "Cossacks in Muscovy" by the writer, publicist, geopolitician and doctor Yuriy Lypa, among which the most semantically and stylistically expressive are toponyms, anthroponyms and vocabulary of foreign origin, in particular Latinisms, historicisms and archaisms, which indicate the original author's style, the characteristic features of which are an orientation towards the historicism of the narrative manner, archaization of language, the involvement of folklore elements, allusions and antitheses.

Key words: vocabulary, semantics, stylistics, language creation, toponyms.

Особливості художніх і публіцистичних текстів Юрія Липи стали об'єктом дослідницької уваги переважно у працях літературознавчого дискурсу (Є. Маланюка, М. Ільницького, Л. Череватенка, А. Стебельської, О. Бороня, Х. Саноцької, М. Васківца, Р. Задеснянського, Н. Мафтин, В. Кархут) та історичного спрямування (І. Стамбола, С. Кучеренко)), у яких відзначені прикметні риси стилю письменника, лікаря, історіософа, геополітика. Мовотворчість, зокрема рівень слововживання, лексико-семантичні й лінгвостилістичні параметри художньої спадщини видатного достойника українського національного поступу потребує більш ґрунтового, системного й всебічного опису, аналізу й осмислення.

Мета статті зумовлена потребою зафіксувати, описати й проаналізувати лінгвостилістичні особливості мовотворчості Юрія Липи, пов'язана з необхідністю розширити наукові уявлення про внесок письменника, історіософа й лікаря у становлення й розвиток лексичної системи української мови, формування стильової парадигми, розширення художніх можливостей індивідуально-авторської словотворчості.

Різні за структурою, прагматичними й стилістичними функціями топоніми та їх види – хороніми, ойконіми, астіоніми, годоніми (*Данциг, Венеція, Ревалія, Готія, Військо Запорозьке, Нація Козацька, Земля Козакоруська, Орден Запорозький,*

Україна Козацька, Україна Козакоруська, Велика Польща, Рим, Балтія, Луцьке, Холм, Полтава, Лохвиця, Бар, Домонтів, Чигирин, Ведмедівка, Ломбардія, Естонія, Інгерманляндія, Синоп, Кілія, Татарія, долина Урдепе, Волхів, Дике Поле, Бихів, Корона Польська, Річ Посполита Запорозька, Карпати, Підгалле, Мислениці, Новий Торг, Ляницкоронь, Цішанів, Мглин, Стародуб, Бучач, Семизгород, Біла Русь, Прусс, Корсунь, Архангельськ, Новгород, Нарва, «місто Гнилих Вод – Москва», Тула, Калуга, Чебоксари, Какшай, Свіжськ, Казань), а також гідроніми (Вісла, Мотлава, Неглінна, Сухоня, Двіна, Жовта Волга, Ока, Тясмин) позначають панораму місць історичних подій, мандрів і пригод героїв, створюють як країнознавчі, так краєзнавчі колорити.

З метою створення урбаністичних пейзажів, передачі візуального й етноментального колориту міст, відзначення їх політичного, соціального, адміністративного й культурного ландшафту письменник удається до прийому розгортання розлогих рядів топонімних одиниць у межах суміжних синтаксичних конструкцій: *«Юстус Кириш, уважно й швидко оглядаючи зустрічних, минув високу браму з трьома гербами: Прус, Польщі й Данцігу, що якби в'язала в символічний вузол впливи цих трьох сил, минув в'зниці з високим бароковим дахом, перейшов коло недавно вибудованого Арсеналу, пишного ренесансового будинку у золоті й червені, і пішов Довгою вулицею, що кінчалась костелом св. Марії з її п'ятдесятьма каплицями і площею перед ратушею. Доми вузькі й високі стояли, якби попліч привітливі сенатори. Їхні білі й золоторамні вікна світилися чистістю і якби здоров'ям на тлі червоних, буртинових і рожевих стін. На багатьох виблискувала химерна позолота прикрас, ґрифів, сирен і героїв. Перед блискучим Двором Артуса, цілим філіграновим, у білі й золоті, грав фонтан з ґречним і сильним королем Нептуном»* [4, с.13].

Багатство й різноманітність української духовної й матеріальної культури, оригінальність способу життя, світогляду, звичаїв і традицій, глибинних архетипних образів представлені лексикою, що охоплює тематичні групи назв промислів і ремесел, страв національної кухні, традиційного одягу, предметів побуту, торгівлі, господарської діяльності: *«Вїхавши в Лохвицю, подорожні якби в шарварок устрягли. Вози, запряжені повільними широкоплечими волами, везли пшеницю, рибу, сіль, гарбузи, огірки, кавуни, мед і всяку городину. Ступали коло них росли й мовчазні селяни, попакуючи люльки, а на возах сиділи в*

керсетках, гризетових очіпках рішучі молодиці або лукаві дівчата, завітчані в квітки і стяжки...» [4; с. 128]; «Бігос гультяйський з язика і огірків аж кипів-парував на столах. Коло гетьманських і київських борців з потрохами розложилася велика миска з холодником, де плавав лід, а коло неї друга, де біліла добра на похмілля таратута з хріном. Білуха виглядала з петрушки, рожевих лящів обклала дбайливо господиня кислими яблуками. / Та ось і вона ввійшла в гризетовім кораблику, вузькоока і пишна, а за нею челядь несла полумиски з задимленими поросятами» [4, с. 130].

Контексти з описами москви й московщини постають як антитеза до європейських і українських ландшафтів:

«...Та вулиця була глибока, як барліг, і в жовтому болоті її, що, затінене, ніколи не висихало, ходили худі, завжди вискалені пси і згорблені люди.

Страшний смід панував над цим передмістям, де не було ні одного дому огороженого [4, с.64].

«— О Москво, Москво, чи зогнию в тобі так, як усі в тобі гниють? Стільки нещастя в тобі, стільки сліз і горя, що в цілому світі стільки немає. Найбідніший чабан козацький щасливіший від твоїх князів. Скрізь гниль у тебе і потоптання віри й любови, і скрізь безнадії знак.

О Москво, Москво, певне, тому жорстока еси, що свої нещастя світові несеш» [4, с.66].

У парадигмі урбанонімів роману «Козаки в Московії» (Довга вулиця, Двір Артуса, Академія Київська, Наровський заїзд, Вошива площа, Іконний ринок, вежі Глуха, Беклемішева, Без Імення) особливе стилістичне навантаження одиниць, що маркують етнокультурний простір, мають назви релігійних споруд, церков, монастирів (Марійська катедрa, церква святого Бартоломія, церква святої Марії, костел святої Марії, Лубенський, Полтавський, Мгарський монастирі; монастир Сальвіаті, «Асобий Іноземський» монастир (Андрієвський інакше званий), фортець (Мінде, Кранова Брама, Висока Брама, Біла стіна).

Лексеми, що репрезентують контексти для зображення московських релігійних установ, актуалізують семи «страх», «сум», «бруд»: «Вельми некунишовні, і страшні були мальовидла в цій церкві, і понурі. Тут не було веселих козацьких образів святих. Куни сміття лежали попід вологими стінами. Парафіяни стояли в шапках і дивилися на попа. Мало хто з них хрестився» [4, с.42]. У діалозі мандрівного філософа Симеона

Латки-Старушича з Петром Сокольцем-Вяжевичем менталітет московитів постає із контекстів, що засвідчують семантику одноманітності, бідності, відсутності духовного й матеріального різноманіття: *«Тягота, приятелю, в людях оцих, — говорит Латка, що не любив мовчати, — із очей їх жалоб і обрид визирає. Ото босо йдуть усі, однакові в баранячих шапках, у овечих, кізлячих шкурах, підпоясаних мотузками, не гонитель я за розкошами, а однак розмаїтості життя людського люблю»* [4, с. 44].

Антропоніми та загальні назви на позначення осіб ужиті в романі як у прямому номінативному значенні, так і в стилістично маркованому для відзначення соціальної стратифікації як вітчизняних, так і іноетнічних громад (*тесля Крузе, купець Бамбіно, італійка Беата, пані Люція, пан Паоло, купець ван де Меер, Кірюха, боярин Ртіщев, Алкодим, Афонька Авдеев, отець Ферापонт, медікус Грамен, цар Рес-Кичі, Ляницкоронські, Любомирські, Зебжидовські, Силуян Мужиловський Алдоким, Григорій Трембецький, Петро Соколець-Вяжевич, Симеон Латка-Старушич, Епифаній Славинецький, ігумен Протас Четвертинський, Гавриш Томара, Павлюк, Гуня, Трясило, доміне Кулябко, король Фредерикус Данський, Іван Лютий, Василь Шуйський, Ордін-Нащокін, Назар Чістай, Олексій Тихий, Кошка Романов*).

У системі вітчизняної антропоніміки роману «Козаки в Московії» особіне місце посідають імені й прізвища представників української політичної еліти і знаних козацьких родів XVII століття, оскільки, як зазначає історик Ігор Стамбол, «запорозьке козацтво, маючи величезний державотворчий потенціал, виступає в працях Ю.Липи як одна з найголовніших ланок у збереженні української зовнішньополітичної традиції» [13, с.103], окреслюють у творі семантику тягlosti й неперервності українського державотворення (*Лукіян Мозиря, Матвій Гладкий, Адам Хмелецький, Нечай з-під Бара, Григорій Лесницький, Федір Лобода, Іван Ковалевський, суддя Креховецький, Василь Верецака, Семен Глуховський, Одинець, єпископ Тукальський, Сильвестр Косів, Петрашевський, Струсь, Тарнавський, Данилович, пан Сулима, отець Петроній Ласко, полковник Павел Янович Хмельницький, Прокіп Шумейко, Васютинський, Поповські, Радзійовські, пан Каліновський*).

Прикметною і оригінальною рисою художньої мовотворчості Юрія Липи постають стилізації під давню книжну мову, у творенні яких значне місце посідають історизми,

архаїзми, лексика іншомовного походження, зокрема європейми, латинізмами, що відіграють роль показників авторської настанови на свідому художню інтелектуалізацію мовлення героїв – представників тогочасної української еліти – духовних осіб, філософів, політиків, воєначальників, дипломатів, що активно відзначають дослідники творчості Юрія Липи: «Можливо, сучасним читачам буде важкувато увійти в бароковий світ роману. Декого насторожить його незвична лексика. Між іншим, на неї так само зреагували Липині сучасники» [15, с. 10].

Іншомовні компоненти (окремі лексеми, словосполучення, афоризми) засвідчують різні стилістичні настанови: творення ефекту книжності, вченості, відіграють роль індикаторів приналежності героїв до верстви представників освіти, випускників тогочасних академій, купецтва, козацтва, духовенства; виконують роль алюзій, апелюють до інших текстів, позначають інтертекстуальні зв'язки: *jura naturalia* / природні права; *pax universalis hominum* / спільний мир для людей; *Fortis imaginatio generat causam!* / Сильна уява породжує мотивацію!; *Pro patria* / за батьківщину; *Ede, bibe, lude et disce!* / Їсти, пити, грати і вчитися!; *Omnia sunt communia omnibus* / Є речі спільні для всіх; *Invasor a se ipse ossiditur* / Напасник від власної руки гине; *Libertas!* / Свобода!; *гафа, гемайни, мальвазія, морці, кумпан, вапор, байбарзо, шафар, меркатор, доматоре, леберизанти, жаки, шафа-альмарія, швайнфурт, бурсіус, казнодія, шклиця, фрасунки, ест, голанець, шкот, адверсари, акомодуватися, септембрій, тестамент, конвокація, диспонувати, ноемврій, фебруарій*; ідеоніми (Понтан «*Bellaria Attica*»: Герберштайн «*Rerum Moscovitarum Commentarii*», Александр Гванінія «*Descriptio Moschoviae*», шляхтич данський Яков «*Hodoeporicon Ruthenicum*»).

Фольклорні елементи, зокрема апеляції до календарної-побутової обрядовості й культури, характерні для художньої літератури історіософського спрямування, широко представлені у романі Юрія Липи переважно прислів'ями, приказками, піснями, віршами: *лиш відвага мед п'є; хто вітрові служить, тому димом платять; або добути, або дома не бути*.

У ході простеження, опису й аналізу основних лексичних визначників художніх текстів Юрія Липи доходимо висновку, що стилістика автора є оригінальним і багатоаспектним явищем в українській мовно-літературній традиції, а мовотворчість письменника засвідчує семантичну значущість та стилістичну виразність різних типів власних назв (антропоніми, топоніми,

ідеоніми), іншомовної лексики, краєзнавчої і країнознавчої, одиниць, що репрезентують реалії української духовної й матеріальної культури.

Література

1. Боронь О. Недруковані дописи Юрія Липи / Липа Юрій. Твори. Львів: Каменяр, 2005. Т. 1. Поетичні твори. С. 494 – 504.
2. Ільницький М. Не зрікатися своєї душі / Липа Юрій. Твори. Львів: Каменяр, 2005. Т. 1. Поетичні твори. С. 5 – 36.
3. Липа-Гумецька М. Юрій Липа / Липа Юрій. Твори. Львів: Каменяр, 2005. Т. 1. Поетичні твори. С. 36 – 54.
4. Липа Ю. Козаки в Московії. Роман із XVII століття. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. 175 с.
5. Маланюк Є. Юрій Липа – поет / Липа Юрій. Твори. Львів: Каменяр, 2005. Т. 1. Поетичні твори. С. 470 – 489.
6. Петрова Озель Л.П. Лінгвокраєзнавство як освітній інструмент засвоєння української мови й культури (на зразках культурно маркованої лексики). *Сучасна українська лінгводидактика: теорія і практика навчання мови в закладах освіти : [колективна монографія] / за заг. ред. О. О. Маленко. Харків: ХНПУ; ХІФТ, 2024. С. 34—65.*
7. Петрова Озель Л.П. Власні назви в літературно-художньому дискурсі Бориса Грінченка (специфіка стилістичних функцій). *Актуальні питання функціонування державної мови в Україні: матеріали V міжвиш. круглого столу, 25 січ. 2024 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого [та ін.]. Харків : Право, 2024. С. 45 – 47.*
8. Петрова Озель Л.П. Лінгвокраєзнавство: семантика й стилістика місцевих колоритів. Посібник для здобувачів вищої освіти різних напрямів підготовки. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2025. 235 с.
9. Петрова Озель Л. П. Топоніми в системі засобів лінгвокраєзнавства: літературно-художній і етнокультурний контекст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2023. № 60. С. 36–39.*
10. Саноцька Х. Відлуння зірваної струни / Липа Юрій. Твори. Львів: Каменяр, 2005. Т. 1. Поетичні твори. С. 504 – 531.
11. Стамбол І., Кучеренко С. Іван та Юрій Липи. Харків: Фоліо, 2019. 121 с.
12. Стебельська А. Поезія Юрія Липи: Бог, нація, чин / Липа Юрій. Твори. Львів: Каменяр, 2005. Т. 1. Поетичні твори. С. 489 – 494.
13. Стамбол І. Українське козацтво в інтелектуальній спадщині ідеологів українського націоналізму ХХ ст. *Чорноморська минушина. 2010.*
14. Череватенко Л. «Господь міцним мене створив і душу дав нерозділиму» / Юрій Липа. Нотатник Новела. Київ: Український світ, 2000. 296 с.

15. Череватенко Л. «... І тим мечем нашим гострим утвердимось» / Липа Юрій. Козаки в Московії. Роман із XVII століття. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 200. С. 3 – 10.

16. Янчук О. Пороги вічності Юрія Липи / Юрій Липа. Вірую. Львів: Каменярь. 2000. 102 с.

УДК: 821.161.2.09-1 «20» (045)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЖАНРУ МОЛИТВИ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЛИПИ

Піддубна Наталія,

докторка філологічних наук, професорка, професорка
кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко
<https://orcid.org/0000-0003-0331-0496>

У статті розглянуто місце молитви як специфічного жанру релігійної комунікації в поетичному доробку Ю. Липи як релігійної мовної особистості. У художньому мовленні митця чітко виокремлюються молитовні адресати, апеляція до яких здійснюється за допомогою усталених для української літературної молитви мовних засобів, передовсім формул звертання, дієслівних форм, старослов'янizmів, повторів. Ю. Липа головно звертається до Бога з проханнями не стільки про щось особисте, скільки про громадянське, суспільне.

Ключові слова: молитва, мовна особистість, мовні засоби, художнє мовлення, релігійна комунікація.

The article examines the place of prayer as a specific genre of religious communication in the poetic work of Yu. Lypa as a religious linguistic personality. Prayer addressees are clearly distinguished in his poetic speech, the appeal to which is carried out using the linguistic means established for Ukrainian literary prayer, primarily formulas of address, verb forms, Old Slavic idioms and repetitions. Yu. Lypa mainly addresses God with requests that are not quite about something personal, but that are connected with civil and social issues.

Keywords: prayer, linguistic personality, linguistic means, poetic speech, religious communication.

У період національно-визвольних змагань, до якого належить і наш час, у суспільстві цілком закономірно посилюється інтерес до більш глибокого дослідження діяльності

загалом і творчості зокрема тих знакових культурно-політичних постатей, які раніше з тих чи тих причин не були у фокусі належної дослідницької уваги.

Попри те, що життя і творчість Юрія Липи перебувала у фокусі наукового вивчення передовсім істориків та літературознавців (візьмімо до прикладу дисертаційні праці С. Киричук [3], А. Шишкової [8] та ін.), з мовознавчого погляду його твори розглядалися зовсім не часто, що, власне, і зумовлює *актуальність* цієї розвідки, *мета* якої – схарактеризувати мовні засоби передачі релігійного світогляду в поетичній спадщині відомого громадського, політичного й культурного діяча, письменника Юрія Липи.

Ми вже неодноразово акцентували на тому, наскільки важливим є омовлення складників концептосфери «Релігія» у творах українських знакових письменників, вишуканих мовних особистостей, що більш глибоко розкриває їхній психічний світ крізь призму мови, а також уможливорює розкриття особливостей лінгвокреативності письменника, визначення прагматичного потенціалу релігійної лексики та фразеології [4, с. 265], що є одним із вагомих складників мовного вираження релігійності, яку І. Царалунга визначає як «багатоструктурна і багаторівнева система, що окреслює всю палітру характеристик засвоєння індивідом та групою релігійних ідей, цінностей та норм, які детермінують поведінку віруючих» [7, с. 15].

Дослідники творчості Ю. Липи зазначають, що він був глибоко релігійною людиною, власне, через призму релігійного світосприйняття він і писав свої твори: «Релігійна свідомість, поза сумнівом, відгукнулась у творчості Ю. Липи, зумовивши досягнення дійсності крізь призму християнських істин та відображення об'єктивних реалій у метафізичному ракурсі» [9, с. 92]. Ю. Липа часто вдається до вербалізації молитовного спілкування з Усевишнім, у такий спосіб омовляючи один з найбільш часто вживаних жанрів релігійної комунікації – молитву.

Як відомо, жанр літературної молитви віддавна є традиційним для української літератури. В. Антофійчук зазначає: «Лаконічно основний зміст молитви можна передати рядком із вірша М. Руденка «Святі чуття, закладені в молитву», який концентрує справді найсвятіше, що є в житті людини: Бог і церква, матір і батьківщина, родина і народ, мова й усталені віками звичаї та обряди. Мабуть, немає почуттів і прагнень, яких не можна було б виповісти у молитві» [1, с. 8].

Попри те, що більшість поетичних творів Ю. Липи позначені філософською і громадянською спрямованістю, його ліричний герой, як і будь-хто з людей, спрямовує своє молитовне звернення про сокровенне – особисте сімейне щастя з його обраницею. Як і будь-яка молитва, він має зачин, у якому наявне звертання до Бога й ствердження його сили («О, **Боже**, світлом Ти - у всьому, / І Твій закон - у кожнім дні»), далі йде розгортання теми, а саме прохання, звернене до Господа («Прислухайсь голосу мойому, / І в болю поможи мені <...> Вогню нерівности дай міру / У тілі вутлому її, / Дай опановання і віру, / Очисти духа для сем'ї»), і висновок, представлений через підрядну конструкцію, у якій омовлюється бажане для ліричного героя («Щоб привітать її, як чудо, / Що входить в сірий, людський вік, / Що розцвіте, і що перебуде, / Зіллється й житиме вівік! »).

У вірші «**Благословен**, розгорнений просторами, морями» поет омовлює Бога як найвищий авторитет, який гідний найбільшої пошани за те, що Він постійно перебуває з людьми («Ти, що відвік перебуваєш з нами!», «Благословен еси за кожен день і мить! »), особливо за те, що Всевишній спрямовує свої дії на удосконалення духу ліричного героя, що передано через уживання короткої форми прикметника *благословен*, ужитої у значенні «4. прикм., уроч. Гідний слави; прославлений, славний» [6, IV, с. 194]: «Щоб душу визволить, мені ламаєш тіло, / І світиш, як закон, і плинеш, як кадило, / І ось відроджуєш і кличеш до нового, / Щоб знову міць була, і серце знов тремтіло, - / **Благословен еси! — довічно славо Бога**».

Молитовний дискурс, у якому ліричний герой звертається до Всевишнього, у творах Ю. Липи представлений найактивніше, як-от у творі «Боже, Владарю душ, не дозволяй нам у пиху вбирати життя»: «**Боже, Владарю душ**, не дозволяй нам у пиху вбирати життя, / Не дозволяй у брехливість надуту вбирати сваволю, / Дай тверде, і спокійне, й послухне словам Твоїм - «я», / Щоб однако приймати і малість, і велич від долі, / Щоб ніколи засліплені рабським бажанням прикрас / Кармазином наказів Твоїх не закрили, / Кожен знак Твій пізнали; а прийдеши востаннє до нас, / Так, як день зустрічає свій захід, - загин свій зустріли!».

Поет вдається до поширеного звертання прикладкового характеру *Боже, Владарю душ*, усталених для цього жанру спонукальних конструкцій з дієсловами в наказовому способі другої особи однини «не дозволяй», «дай», що є одним зі способів створення ефекту молитовної комунікації з наадресатом –

Усевишнім, а також так званого «сакрального тикання», що, як зауважує М. Скаб, «пояснюють древністю й універсальністю тексту Святого Письма, у якому не відбилися привнесені пізніше в окремі мови, зокрема і слов'янські, стилістичні й етикетні варіанти використання особових займенників» [5, с. 36]. Таке звертання до Всевишнього спостерігаємо і в інших віршованих молитвах Ю. Липи, зокрема у творі «В покорі просять покоління», напр.: *«В покорі просять покоління: / - Зійди до нас і освіти, / Як зрозуміть Твої веління, / Як покоряти їм світи? <...> / Ось лиця всіх до **Тебе, Боже**, / Звертаються в молитві й ждуть; <...> / Щоб вже тепер ми цінували / Твоєї ласки чорні дні, / Щоб всім наступним передали / Цей Твій закон: “Служіть Мені!”»*.

У вірші «І прийде час, коли твої учинки» молитовне прохання експлікується дієсловом-перформативом *молю*, низкою дієслів-реквестивів у формі наказового способу *пребудь, поможи, злинь, зостань, з'явись, сповни, заясній, борони, подай, освіти*. С. Шабат-Савка зауважує: «Перформативне висловлення в молитовному дискурсі експлікує дуже широкий інтенційний діапазон мовленнєвих потреб. Іntenція прохання – одна з визначальних у комунікативній ситуації моління. Мовець ставить перед собою директивну мету: попросити про найсокровенніше, найпотаємніше <...>. Реквестиви належать до некатегоричних мовленнєвих актів, оскільки спонукальні речення з імперативом у другій особі передають молитовне, смиренне прохання. Статус мовця (вірянина) у молитовному дискурсі нижчий, тому що адресатом є найвища субстанція, Абсолют» [8, с. 312-313]: *«**Пребудь в мені!** Все ближче ночі тінь / І тьма - густіша. **Боже**, вдалечінь / Відходять блага й сили помічні, - / Безпомічному **поможи** мені! <...> / Ти, що - незмінний, о **пребудь в мені**. / **Молю Тебе!** Не будь лишень на мить, / А, як до учнів, **злинь**, щоб говорить. / Як лагода, як визвіл **заясній**, / **Не проминай**,— зостань в душі моїй! / **З'явись і сповнись** мною! **Борони** <...> / Свій **хрест подай**, як звідси буду йти, / Шлях освіти, верхівлі **освіти**, / Де рай цвіте, а не чуття земні. / Життя чи смерть, - а **Ти пребудь в мені**»*.

Кількаразовий повтор вислову *пребудь в мені*, до складу якого входить позначений урочистою конотацією старослов'янським *пребудь*, на початку, в середині й у кінці твору створює своєрідну композиційну рамку, акцентує увагу читача на основному – висловленні бажання ліричного героя завжди чути в собі присутність Бога.

У творчому доробку Ю. Липи є вірш, у якому лексема *молитва* винесена в сильну заголовкову позицію, тобто вірш має однойменну назву «Молитва», що й відображає основну авторську інтенцію – висловлення молитовного прохання, зверненого до Бога, зробити український народ єдиним, сильним і щасливим. Авторською оригінальністю позначене поширене багатоконпонентне звертання до Бога *«Боже народів, утвердження і небес, і землі, і моря! Боже походів і самопожертви!»*, що, як видається, цілком відображає розуміння беззаперечної сутності Всевишнього для всього сущого на землі і для українського народу зокрема. Актуальність цієї молитви для нас на сьогодні абсолютно очевидна: **«Боже народів, / утвердження і небес, і землі, і моря! Боже походів і / самопожертви! / До тебе моляться / найсамотніший народ у світі, / народ найсильніший, / бо перетривав і меч, і підлість / людського слизького слова, / найсильніший, / бо злочини й гріхи своїх дітей / перетривав. / Боже, дай нам усе, / що найвеличніше було в нас / і сповни нарід наш молитвою / вічного напруження. / Дай так, / щоб ніхто в нас не мав / замкнених очей, / щоб тривога батьківська була / в кожному серці, / і щоб руки наші учились / усіх способів боротьби, / щоб уми наші пізнали всі науки, / а воля наша знищила всіх / противників! / За сірість минулих років, / за блуканину на роздоріжжях, / дай нам тепер / велику дорогу одності і молитви!»**.

Як це і властиво для багатьох текстів молитов, в українському художньому мовленні виявляється образ Бога України. За спостереженнями Ю. Браїлко, цей образ, створений Т. Шевченком, «став інтертекстуальним, зазнавши нових художніх інтерпретацій у поезії ХХ – ХХІ ст.» [2, с. 81], що знаходимо, зокрема, у поетичному тексті Ю. Липи «Гімн Дмитра Бортнянського»: **«Будь славен, Боже України, / Скрізь, де людей звучить язик, / Давай оновлення з руїни, / Животвори наш людський вік. / Нам твій наказ у серцях мати, <...> / Тобі в серцях віттар ми ставим - / Твій владний знак до слави славим. / Розвийтись, луки, / Ви, гори і долини, / Благословляють вас руки / Господа України!»**.

У такий спосіб поет передає асоціативний зв'язок Бог – Україна, надає образу Всевишнього національної ознаки, уналежнює Його до українців.

Очевидно, нетиповим для молитовного дискурсу є звертання до Бога з проханням покарати ліричного героя, як це

вербалізовано у вірші «Тюрми і голод, нещастя», де мовець закликає Бога, названого ним субстантивованим прикметником «*Найвищий*», дати випробування всілякими нещастями, аж поки кожен не поставить інтереси народу на найвищу, рівній божественній, висоту і буде молитися за нього «в битві і в мирі», тобто повсякчас: «Тюрми і голод, нещастя, убивства й помори / Шли нам, **Найвищий**, бичуй нас, - нам певне потреба / Раз покоритися волі небес і молитись, / Раз у нужденність тілесности вчутись і впасти, / Твердеє серце скрушити й наново почати / Ще раз, ще більш так, як досі такого не було, / Більш, як гетьманства, король чи великі князівства, / **Божий трон** поставити край свій і нарід, / **Біль перелить на молитву, що в битві і в мирі триває**».

У тексті, представленому у вірші «Прокляття», спостерігаємо своєрідний дисонанс, певне «змістове відхилення», оскільки традиційно прохання покарати когось має негативну конотацію, невластиву молитвам. Однак у Ю. Липи це сприймається цілком органічно, оскільки у вірші ідеться про тих, «хто злочин тління розсівають», тобто вбивають душі й духовність. Для таких найвищим покаранням, що дорівнює прокляттю, є, на думку ліричного героя, позбавлення можливості жити в рідному краю, порівн.: «Бездомних псів, що лижуть кість суху, / Надгороди притулком теплим, **Боже**, <...> / А тим, хто злочин тління розсівають, / Убийникам душі з'явись у гніві, / Указуючи путь, що безконечна,— / Хай з божевільним поглядом од жаху / Покинуть справедливу батьківщину / І іншої довіку не знайдуть!».

Отже, поетичний доробок Ю. Липи засвідчує глибоку релігійність поета, вербалізовану, зокрема, через один з провідних жанрів релігійної комунікації – молитву. У художньому мовленні митця чітко виокремлюються молитовні адресати, апеляція до яких здійснюється за допомогою усталених для української літературної молитви формул звертання, дієслівних форм, старослов'янізмів, повторів. Ю. Липа головно звертається до Бога з проханнями не стільки про щось особисте, скільки про громадянське, суспільне: перед нами постає не лишерелігійна мовна особистість, а й полум'яний патріот України, її відданий громадянин, готовий до останнього подиху молитися за свою Батьківщину.

Література

1. Антофійчук В. Молитва, як сонце, вічна... (Жанр молитви в українській літературі). *Святі чуття, закладені в молитву... Антологія української молитви*. К. 1. Чернівці: Рута, 1996. С. 4–10.
2. Браїлко Ю. Сакральні конотації хороніма *Україна* (на матеріалі української поезії) *Науковий вісник Чернівецького університету ім. Юрія Федьковича*: збірник наукових праць. Вип. 812: Романо-слов'янський дискурс. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 78–85.
3. Киричук С. А. Інтертекстуальні і текстуальні аспекти творчості Юрія Липи. Дис. ... канд. філол. наук. 10.01.01 – українська література. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. 2007. 201 с.
4. Піддубна Н. В. Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.): монографія. Харків: Майдан, 2019. 451 с.
5. Скаб М. Особливості зверненого мовлення в українських сакральних текстах. *Науковий вісник Чернівецького університету ім. Юрія Федьковича*: збірник наукових праць. Вип. 506–508. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. С. 3–10.
6. Словник української мови: в 11 т. Наукова думка, Київ 1978–1988.
7. Царалунга І. «К вѣчнои хвале Богу всемогущому...»: вербалізація релігійності у Вижівській міській книзі ХVІІ ст. *Науковий вісник Чернівецького університету ім. Юрія Федьковича*: збірник наукових праць. Вип. 812: Романо-слов'янський дискурс. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 14–18.
8. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: [монографія]. Чернівці: «Букрек», 2014. 412 с.
9. Шишкова А. Д. Метафізичний дискурс у поетичній творчості Юрія Липи. Дис. ... канд. філол. наук. 10.01.01 – українська література. Ізмаїл: Ізмаїльський державний гуманітарний університет. 2008. 221 с.

821.161.2 – 1 .09 <Липа Ю.> П 71

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ У ПОЕЗІЇ ЮРІЯ ЛИПИ

Працьовитий Володимир,

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри
української літератури імені академіка М. Возняка Львівського
національного університету імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0002-9820-070X>

У статті «Український світ у поезії Юрія Липи» проаналізовано поетичні збірки митця «Світлість» (1925), «Суворість» (1931) і «Вірую» (1938). У кожній з них своя тематика та поетика відповідно до духу епохи та визначеної мети, яку поставив перед собою автор. Ці невеличкі збірки, різні за змістом, ідейним навантаженням та стильовим оформленням, об'єднує спільна проблематика – світлий багатогранний світ, його краса та неповторність, непереможний дух української нації, героїчна боротьба українців за волю, їхня здатність у складних умовах зберігати свою національно-культурну ідентичність і з Божою допомогою розбудовувати Україну.

Ключові слова: український світ, поезія, нація, Бог.

The article «The Ukrainian World in the Poetry of Yurii Lypa» analyzed the poetry collections of the artist «Lightness» (1925), «Severity» (1931) and «I Believe» (1938). Each of them has its own themes and poetics in accordance with the spirit of the era and the specific goal set by the author. These small collections, different in content, ideological load, and style, are united by a common theme – the bright multifaceted world, its beauty and uniqueness, the indomitable spirit of the Ukrainian nation, the heroic struggle of Ukrainians for freedom, their ability to preserve their national and cultural identity in difficult conditions and to build Ukraine with God's help.

Key words: Ukrainian world, poetry, nation, God.

Юрій Липи – поет, прозаїк, драматург, публіцист, перекладач, представник «празької школи», активний учасник боротьби за визволення України, крайовий лікар УПА – залишив помітний слід в історії української літератури. Особливу увагу дослідників привернули його поетичні збірки «Світлість» (1925), «Суворість» (1931) і «Вірую» (1938), об'єднані ідеєю утвердження українського самоусвідомлення. Поетичні твори митця досліджували Михайло Рудницький, Теофіль Коструба, Микола Гнатишак, Олесь Бабія, Євгеній Маланюк, Станіслав Гординський, Микола Крупач, Мар'яна Комариця, які зосереджували свою увагу на тематиці, словниковому запасі та формотворчих пошуках поета.

На особливості художньої палітри Юрія Липи звернув увагу Микола Ільницький: «Від веселої інтермедійності збірки «Світлість» (1925), через підкреслений гіперболізм «Суворості» (1931) до аскетизму та алегорій «Вірую» (1938) відчувається

прагнення відновити й реконструювати повноту української культури доби бароко, її аристократизм, широкий діапазон філософських мотивів XVII-XVIII ст. і передусім – християнський пафос, тісно пов'язаний з ідеєю національного самоствердження, мотив випробовування як окремої людської особистості, так і цілої людської спільноти для досягнення поставленої мети» [2, с. 43-44].

Першу збірку «Світлість» дослідники якось делікатно оминали, вважаючи її прохідною і недосконалою за формою. На нашу думку, збірка «Світлість» важлива своєю символічною назвою і виражає головну ознаку «української раси». Українці завжди «ясними і веселими очима дивилися на світ Божий. Не знали темних суворих богів, що напосідаються на щастя чоловіка. Вище всього славили й шанували світло і тепло світове, що дає себе знати в сонці, в теплі, в буйній рослинності, в усім житті природи» [1, с. 56].

Юрій Липа був світлою постаттю, яка яскравими променями пронизувала темряву жорстокої доби. У поетичній збірці «Світлість» він відтворив різноманітний та колоритний український світ, використовуючи образи солов'їв, квітів, плодючої землі, шовкових трав, розквітлих садів, золототканних гаїв, широких степів, синіх гір, пораних туманів, ранньої весни, сонячних ранків, калини у гаю, які утворювали панорамне художнє полотно навколишньої дійсності. Щоб показати красу і привабливість українського світу, поет персоніфікував художні образи, використовуючи пестливу лексику: *«Біжать хмарки, / І гнуться в полі / Легкошелесні колоски...»*. Під яскравими променями сонця він пропонував скинути з руки «обручку жалю», заручитись з буйним, вільним вітром, що «скаче в сонячнім роздолі», і відчутти смак волі, без якої українець не уявляє собі життя на білому світі. Для підсилення відчуття вільного простору митець використав архетипний образ саду, в якому в «пестошах промінь»: *«Покірливо шепочуть сливи, / Трава зухвалістю кипить»*. На тлі світлих картин української природи Юрій Липа створив образ чарівної жінки як стержневий та визначальний для характеристики українського світу. Він згадував про «пахучість теплих кіс» та «поцілунки у спочивальні», про блаженство кохання як сонце радощів: *«Тремтячі пестощі жіночі / Путі мої переплели, / І тихі очі, темні очі / Снуються на душі...»*. Поет зосередив увагу на тому, що український світ, впорядкований за законами краси, обґрунтований морально-етичними принципами, набутий

звичаями та традиціями протягом віків, був сприятливий для життя, радості та насолоди, успіху та процвітання кожного. Але час був тривожний – на Україну насадили вороги зі всіх сторін. Справжньому патріотові, воїнові, поборнику за волю України треба було ставати до бою – жертвувати особистим щастям заради національної справи, і готовність до жертвності в ім'я України поет відтворив у вірші: *«Ясмин вечірній неспокоєм, / І теж, як він, у далині / Я бачу переблиски воєн, / Перекликання потайні / Боїв раптових, наче злива, / І так тривожно є, вродлива, / Бо знов покликано мене, / Бо не з тобою я, – я з ними, / Що стріли сурмами ясними / Погрожування мовчазне»*.

Юрій Липа жив у жорстоку епоху, яка вимагала мужності, героїзму та самовідданості. І тому наступна збірка поезій має назву «Суворість», символічна назва якої свідчить про настроєність поета на войовничий лад боротьби за волю України. На думку Євгена Маланюка, «поминаючи дещо акварельну і випадкову «Світлість», треба визнати циклоstileвий зшиток мужньо довершеної «Суворости» за одну з тих книг поезії, які в літературному процесі творять епоху» [7, с. 277]. Євген Маланюк відзначив новаторство поета, «починаючи від тематики і завершуючи словництвом» й підкреслив, що «цю книгу створила впевнена рука майстра, свідомого своєї майстерності. І що важніше, свідомого своєї творчої відповідальності перед Словом і перед Добою» [7, с. 278].

Поезія Юрія Липи – це поезія героїчного чину. Готовність стати до бою за волю України зумовлена багатьма чинниками: вихованням, національною свідомістю, готовністю стати до бою з підступним ворогом. Вихований у традиційній українській сім'ї, Юрій Липа виробив світлий, оптимістичний погляд на світ, в якому культивувалася повага і пошана до старших, продовжувалися традиції роду, плекався культ сім'ї і прищеплювалася велика любов до України. Батько Юрія Іван Липа був лікарем, письменником і громадсько-політичним діячем, засновником таємного націоналістичного гуртка «Братство Тарасівців», був міністром віросповідань Української Народної Республіки і незаперечним авторитетом та порадником для сина. У циклі «Батько» Юрій Липа зацентрував увагу на ролі батька в українській родині. Світлий образ батька, який утверджував правду, вірність, непідкупність, братерство, любов, знання і красу, завжди супроводжував його. І у своїх стежках майбутности поет бачив батькові стопи і чув його голос:

«Будь, зростай, твори! / О Україно, будь, як Божий світ, / В тобі небес сади многопоясні, / В тобі земель розквітла ріжнородність, / В тобі довершення Одвічного й Людського...». Важливу роль у формуванні внутрішнього світу поета відіграла мати Марія Липа. Вона була берегинею роду, наповнювала душу юнака любов'ю, теплом та ніжністю. Поет присвятив вірш Марії Липі, яку вважав «надією сердець»: *«Це ж Ваші жіночі очі / Кохали батька і сина – / І Україна...».* Під впливом батьків, навколишнього середовища, яке бурлило революційними подіями, Юрій Липа сформувався як національний митець, для якого поезія – це продукт національного духу, це чин вірного сина України. Він усвідомлював, що тільки сильна, згуртована нація може стати на захист свого народу і здобути свободу у збройній боротьбі. У вірші «СВ. ЮРІЙ» він створив образ яснозбройного Святого Юрія, який у розбурханий вік захищав українців, розганяв «отруту млу», сприяв відродженню мужньої нації: *«Нації, народжена з огня, / Ось прийшов твій Юрій, мов воскрес, / Стримує могутнього коня, / Простягає руку до небес».*

Поет не тільки возвеличував воїнів світла, які у запеклій боротьбі здобували волю для українців, а й посилав прокляття усім тим, що «злочин тління розсівали», вбивали українську душу, сіяли розбрат, зневіру та хаос, пробуджували низькі інстинкти, ненависть та жадобу розкоші. У циклі «Ненависть» він заклав ідею очищення українського суспільства: *«Ми – каміння важке в Божій долоні – / Висимо в повітрі / Безсонні / Над вами, що підступні, хитрі... / Над плетивом убивства, крадіжки, обману / Ми, – чуємо кожний крик, як рану – / Як каміння гнівне в Божій долоні, / Висимо над вами / Безсонні».*

Юрій Липа сподівався, що з сіл і міст вийдуть залізні полки, сповнені ненависті до дракона росії, яка в кігтях кремля тримає поневолені народи, і повимітають з України усяких зайд: *«Мов знак життя, що вільне і щасливе, / з фанфарами пройде по Україні / гнучкий, як лезо шпаги незламливе, / брат мудрости, з жонами гречний, в бою звинний, / предобрий будівничий, знаючий сусідів, / невтомимий покровитель творчих воель / сам Іоанн Мазепа».*

Закладаючи будівниче начало в поетичне слово, митець був упевнений, що українці побудують сильну незалежну державу, невтомним покровителем якої стане сам Іоанн Мазепа. Михайло Слабошпицький відзначив, що у кожному слові поета відчутна «впевненість і віра людини, яка давно вже не тільки все для себе осмислила й визначила пріоритети, а й твердо знає: ніщо й

ніколи не зіб'є її з обраного шляху» [8, с. 169]. Юрій Липа вірив, що його клич до героїчного чину охопить широкі маси українців, які усвідомлять свою силу в боротьбі за правду та справедливість, за звільнення від поневолювачів: *«Ми – Нація, сузір'я мільонів! / Ми – серце воль, ми – буйна кузня сили, / Що силпе блискіт скрізь, вони / Як громи-стріли...»*.

Поет усвідомлював, що українці повинні стати господарями на своїй землі, розбудовувати державу і героїчно захищати її від всяких напасників. Щоб підсилити емоційний ефект свого заклику Юрій Липа використав наказову форму: *«Пануй, пануй, пануй над вільною землею, / Велика Націє із берлом і мечем!»*

Юрій Липа був впевнений, що українці здобудуть свою державу з Божою допомогою, і могутня Україна буде процвітати. Як зазначає Григор Лужницький, він вірить в «остаточну перемогу українства, чи то пак, як Липа уживає «української раси», він вірить беззастережно. І цю силу віри дає Юрієві Липі його месіянство, – якого він є найкращим представником в новітній українській літературі» [6, с. 45].

Україна, Нація, Бог – це нерозривні поняття для поета. Останню збірку поезій Юрій Липа назвав «Вірую», в якій він прославляв Господа. Митець відчував Божий перст над Україною: *«Будуччина – у Бога. В тебе – тільки труд / Виснажливий, безустанний і відданий. / Пророцтв не жди. Не вір. Ото життя твоє: / Як моря даль, – розгорнена праця / І – Божий зір над тим»*.

Він розумів, що для пробудження української душі, для самоусвідомлення українця, призначеного на великі звершення, важливу роль відіграє церква, і тому він звертався до свого реципієнта з проханням: *«Ввійди до церкви. Ріжноколірово / Горять серця докола, плинуть гимни в світлі. / Стань – наче в райдузі, і жди, мов наречений, / Кожна хвилина – брама. / А, пізнавши, – йди / В відчиненість Відвічного й Нового. / То – нагорода днів твоїх. То – дар найвищий»*.

Юрій Липа усвідомлював, що в церкві, поєднавшись з Богом, українець зможе облагородити свою душу, наповнити її великою любов'ю, очистися від всякої скверни та вийти з роздоріжжя на праведну путь. У цьому плані поет спирався на концепцію Григорія Сковороди, в якій передбачено самовдосконалення особистості. Він хотів, щоб українець був «тим, чим належить» і старався бути «ще ліпшим», тому й звертався до Господа зі своєрідною молитвою: *«Боже, Владарю душ, не дозволяй нам у пиху / вбирати життя, / Не дозволяй у*

*брехливість надуту вбирати сваволу, / Дай тверде, і спокійне,
й послухне словам / Твоїм – «я», / Щоб однако приймати і
малість, і велич від долі...».*

Поет усвідомлював, що Господь не раз показував «свою найвищу ласку і розуміння світу робив нам ясніш», підтверджував закон, щоб показати правди шлях, і тому його поетичні рядки пройняті вірою, що українці з Божою допомогою збережуть себе, свій унікальний світ, його чарівну красу і запанують на своїй землі.

Юрій Липа у різний період опублікував поетичні збірки «Світлість» (1925), «Суворість» (1931) і «Вірую» (1938). У кожній з них своя тематика та поетика відповідно до духу епохи та визначеної мети, яку поставив перед собою автор. Ці невеличкі збірки, різні за змістом, ідейним навантаженням та стильовим оформленням, об'єднує спільна проблематика – світлий багатогранний світ, його краса та неповторність, непереможний дух української нації, героїчна боротьба українців за волю, їхня здатність у складних умовах зберігати свою національно-культурну ідентичність і з Божою допомогою розбудовувати Україну.

Література

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України. Київ, 1992. 544 с.
2. Ільницький М. Юрій Липа – між празькою школою і «розстріляним відродженням» // Юрій Липа. Світлість. Перевидання за збіркою 1925 року. Львів, 2014. С. 42-48.
3. Липа Ю. Вірую. Перевидання за збіркою 1938 року. Львів, 2015. 113 с.
4. Липа Ю. Світлість. Перевидання за збіркою 1925 року. Львів, 2014. 49 с.
5. Липа Ю. Суворість. Перевидання за збіркою 1931 року. Львів, 2015. 79 с.
6. Лужницький Г. Письменник – мислитель. Життєпис Юрія Липи (спроба характеристики творчості Юрія Липи). Наша спадщина. 2018. № 2(14). С. 42-45.
7. Маланюк Є. Юрій Липа – поет // Книга спостережень. Статті про літературу. Київ, 1997. С. 277-286.
8. Слабошпицький М. Юрій Липа. Яснозбройний // 25 поетів української діаспори. Київ, 2006. С. 168-197.

ПОЕЗІЯ ЮРІЯ ЛИПИ: ЕСТЕТИКА VS ПОЛІТИКА

Райбедюк Галина,

кандидатка філологічних наук, професорка,
професорка кафедри української мови і літератури
Ізмаїльського державного гуманітарного університету
<https://orcid.org/0000-0001-8984-5496>

У статті акцентується увага на актуальності та методологічній зумовленості дослідження політичного виміру авторського тексту Юрія Липи крізь призму естетики. Підтверджується вихідне припущення, що типодиференційною ознакою ідіостилю поета є ідеологічний дискурс, який віддзеркалює важливі періоди його життя й політичної діяльності, доповнює та конкретизує інформацію про емоційно-психологічне, інтелектуальне й духовне наповнення. Доводиться, що наскрізна громадянська риторика, маніфестовані націєцентричні імперативи, політична предметність у віршах Юрія Липи не заступають їхніх естетичних якостей, а переконливо універсалізують художньо втілювані екзистенційні та державотворчі інтенції автора.

Ключові слова: поезія, Юрій Липа, авторський текст, ідеологічний код, публіцистичний дискурс, естетичний простір, політична ангажованість.

The article emphasizes the relevance and methodological motivation for studying the political dimension of Yuriy Lypa's authorial text through the lens of aesthetics. It confirms the initial assumption that a type-differential feature of the poet's identity is the ideological discourse, which reflects significant milestones of his life and political activity, supplements and specifies information about the emotional-psychological, intellectual, and spiritual content. It is argued that the overarching civic rhetoric, manifestly nation-centric imperatives, and political subject matter in Yuriy Lypa's poems do not overshadow their aesthetic qualities, but rather convincingly universalize the artistically embodied existential and state-creating intentions of the author.

Keywords: poetry, Yuriy Lypa, authorial text, ideological code, publicist discourse, aesthetic space, political engagement.

Художнє осмислення політичної предметності в естетичному просторі української літератури, її ідеологічна ангажованість – факт об'єктивно зумовлений. Історично склалося так, що національно свідомі письменники змушені постійно перебувати «на барикадах» боротьби за ідентичність народу – його мову, культуру, історію. Мало кому з них, на відміну від європейських митців слова, випадало розкошувати в суто естетичному полі художнього тексту. Література нації, що перманентно бореться за свою свободу й незалежність, є духовною зброєю в цій боротьбі, незмінною «весталкою політичного вогнища в домі національного буття» [6, с. 28]. Відтак навіть на перший погляд аполітичні письменники, вочевидь, поєднували (та й поєднують) мистецьку плоть художнього слова з ангажованістю насущними політичними ідеями, що й визначило наскрізний духовно-патріотичний історизм національної культури назагал. Особливо гостро резонувала означена літературна тенденція в часи політичних смут і духовної стагнації України, коли поетам відводилась месійна роль пророків, а їхньому слову – цитаделі духа, знамена, що «гуртувало до змагу за право утвердитись на власній землі, стихії, що акумулювало й водночас живило націєкреативні й державотворчі устремління, формувало сакральне поле національної ідентичності» [11, с. 5].

В українській історії одним із таких її періодів була доба міжвоєнного двадцятиліття ХХ віку. Бурхливі події національно-визвольних змагань «кардинально перемінили політичне мислення, саме світовідчуття українців. Здобута і втрачена незалежність, жорстоко-трагічна боротьба за неї, з одного боку, миттєво сформували модерну націю, пробудили величезний ентузіазм, з другого ж, продемонстрували хисткість національної ідеології в Україні, слабкість національного характеру, брак позитивних, будуючих візій і проєктів майбутнього України» [1]. Суспільно-політичні та культурно-мистецькі реалії потребували мобілізації не тільки фізичних, але й духовних сил національної еліти. Серед тогочасних активних учасників формування нової ідеологічної доктрини української нації, котрі дотримувались різних, нерідко й протилежних світоглядних платформ і політичних позицій (Ю. Вассиян, В. Винниченко, М. Грушевський, Д. Донцов, В. Липинський, Є. Маланюк, М. Міхновський та ін.), вивершується постать Юрія Липи. Його присутність у духовному поступі України заявлена багатьма сферами життєдіяльності, світоглядний фундамент

яких він імперативно сформулював у монументальній праці «Призначення України»: *«Все є доцільне, що служить силі українського організму»* [8].

Еміграція, втрата державності, ідеологічні й політичні протиріччя в українському середовищі відчутно загострили й підсилили важливість для Ю. Липи націєтворчих ідей [12, с. 65]. Вони, власне, визначили підставові константи його політичних поглядів, що їх він обґрунтовував у публіцистичних виступах, есеїстиці та художній творчості й утілював у конкретних практичних справах. Його ім'я в контексті теми протиборства між різними політичними середовищами еміграції та Галичини зауваженої доби, за слушними висновками О. Багана, мало «особливу, стратегічну вагу, оскільки цей автор запропонував не тільки своє оригінальне художнє візіонерство, а й свою цілісну естетичну концепцію («Бій за українську літературу»), свою культурологічну, філософську й геополітичну доктрину (трилогія «Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії»)» [2, с. 8]. Поезія для Ю. Липи, як свідчать її глибинні смисли, стала вираженням «живого чуття» (І. Франко) політичних інтенцій автора, який «моделює “енергосферу” національного буття» [5, с. 83]. Невипадково його програмовий вірш «Призначення» вважають «авторемінісценцією» (Ю. Ковалів) названої вище праці, що підтверджує цілісність світоглядно-естетичної системи та етики буття, котра рельєфно прочитується в суб'єктній сфері більшості творів. Часто вживане «Я» поета як антрополого-персоналістський маркер тексту увиразнює маніфестовані ним політичні претензії нації, ширше розгорнуті в публіцистиці. Особовий займенник (а також його парадигма), що актуалізує авторське «Я», виходить далеко поза межі граматичної категорії, набуваючи сенсу носія світоглядно-естетичної концепції Ю. Липи. Одним із ключових модусів репрезентації суб'єкта лірики тут постає чітка, доведена до високої експресії життєва програма поета – через самозречення утвердити безсмертя нації в ім'я «Великої Держави на устах»: *«Я смертю вирізьбив: ти стань і прочитай, / Одне святе є в світі – кров людей хоробрих, / Одні живуть могили – вірних Батьківщині»* [9, с. 207].

Ю. Липа естетизує «смерть як вчинок» (Ф. Ніцше), офіруваний заради національних ідеалів. Усвідомлену жертвовність задля загальної мети він осмислює і потрактовує як місце «вищої духовної дії» (Гегель), сакральної ініціації, як «сенс життя» (В. Франкл). У статті «Сучасність і культура» автор пише:

«Що з того, що впав діяч культури? Він додав свою малу суму до великої суми зусиль. Смутно, що перестав жити письменник, чи політик, чи науковець, але слава Богу, що те, що в нім було, дісталось до великого підрахунку, до культури. Важкі умовини творчості під час історичних бур, але справжня творчість не зупиняється» [7, с. 313]. Для пасіонарної особистості імпульс життя перевищує інстинкт самозбереження, надто коли йдеться про усвідомлення свого призначення. Саможертвна смерть дає людині можливість закріпитися в історичній пам'яті народу. Поет декларує «екзистенційний вибір, «призначення і зміст» ліричного героя-пасіонарія» [5, с. 83]: *«Одно тобі зосталось тільки: жити ним [призначенням. – Г. Р.] / І сповнитися ним, воно – від Бога. / Як же не вчув призначення свого – / Ти ще не жив і ще не вартий вмерти»* [9, с. 174]. З цього приводу Є. Маланюк у статті «Спізніле покоління» констатував, що Ю. Липа, О. Ольжич, М. Чирський та ін. «пішли в літературу тільки тому, що серед безвихідності – то був, може, єдиний вихід для дальшого ведення перерваної війни вже не військовою зброєю, лише зброєю мистецтва й культури, а зброєю поезії – в першу чергу» [10, с. 336].

Віршовий доробок Ю. Липи представлений трьома збірками: «Світлість» (1925), «Суворість» (1931), «Вірую» (1938). Перші відгуки про його поезію (Д. Донцов, Є. Маланюк), як, власне, й подальші рецепції еміграційних критиків (Л. Биковський, М. Мухин, А. Стебельська) та дослідників материкової України пізнішого часу аж до сьогодення (О. Баган, М. Ільницький, Ю. Ковалів, В. Просалова, А. Шишкова й ін.), доволі неоднозначні – від високих оцінок («викінченість стилю») до заперечення художнього рівня («рими не дуже старанні»). Очевидці свідчать, що й сам Ю. Липа «не вірив у себе як поета, майже до кінця» [10, с. 236]. Уся його творчість відзначається стильовою неодновимірністю. Для нього характерне «поєднання протилежних інтенцій – прагнення чистого мистецтва і служіння національній ідеї, що не завжди могло бути поєднаним у межах одного творчого доробку» [3, с. 505]. В цьому сенсі він засвідчив вірність національній мистецькій традиції інтегрувати етичний та естетичний ідеали письменника.

Ю. Липа належав до «генерації тих, девізом яких було: «Здобудеш Українську державу або загинеш у боротьбі за неї». Тих, для кого слова були скріплені їхніми вчинками» [14, с. 14]. Як і все покоління «трагічних оптимістів», він сповідував «філософію чину» – як фундамент політичної платформи та як

етичний імператив, переведений у площину естетики. Це була філософія пасіонарія, «здатного, глибоко засвоївши гіркотні уроки національної минувшини, не чекаючи ні на сприятливий час, ні на сумнівну сторонню допомогу, відповісти на суворий виклик дійсності» [4, с. 12]. Поет активно використовує слово-концепт «чин» (а також його лексичні інваріанти) в різних образних структурах і сюжетних мікроконтекстах, у такий спосіб оприявнюючи один із основних аспектів політичної програми активного «невгнутого» українця: *«Близький Чин, – / Гряде у душах, повен “бути”»* [9, с. 132]; *«Ім'я сучасного – ми, / Ім'я будучини – чин...»* [9, с. 174]; *«...Господь / Утверджує й провадить і ми чиним...»* [9, с. 202]; *«Ми – саме життя, земля, буття, / Не тліємо – вієм, / Ми – істота днів, / Ми – Дія!»* [9, с. 28].

Політика, як відомо, є абстрактним і водночас конкретним поняттям, що позначає систему поглядів і діяльності особи (інституцій). Натомість естетика співставна з чуттєвим, емпіричним пізнанням. Чуттєво доступним опредметненням політики в поезії виступає символіка, яка містить низку спільних із естетикою рис (конотація, емоційне навантаження), а в художньому просторі тексту структурує «вторинну семіотичну систему» (Р. Барт). Ю. Липа вкладає символічний зміст у назви збірок, окремих віршів. Символічним є титул книги *«Бій за українську літературу»*. Її упорядник Л. Череватенко зауважив, що *«то був справжній, без жодного перебільшення, бій, битва – не тільки за українську літературу, а й за український народ, за його право жити на світі»* [13, с. 338]. Для поета це не що інше, як *«щоденний бій – молитовні Сурми»* (цикл *«Суворість»*). Етика визначила сутнісне джерело його пристрасті, а відтак і політичну ангажованість як конститутивну ознаку творчого самовираження. Прямі декларативні гасла на кшталт *«Вперед, Україно!..»*, в яких сформульовано авторську позицію, свідчать, що в ньому сперечалися дві протилежності – *поезія vs політика*. Проте ця ангажованість переважно далека від риторичних і методологічних відповідників будь-яким стереотипним моделям ідеологічного плану й не є засобом оприявлення політичних уподобань автора. У координатах художнього світу його лірики суспільно-політична проблематика осмислюється й підноситься як естетична якість, понижуючи публіцистичний рівень тексту: *«Там, де слово криваве “Слава!”, / Нерухомих табором станем, / У польоті затримані станем, / Щоб сповнитись – вами! /*

Жа́ден крик не пропав в порожнечі, / Жа́ден зойк – Україно...» [9, с. 204].

Політичні інтенції Ю. Липи пов'язані з якісно новою концепцією незалежної України, базованою на таких фундаментальних поняттях, як «національна велич» та «історичне призначення». Позбавлений комплексу «меншовартості», «гордий українською культурою» (Б. Стебельський), він сенсом свого життя і творчості утверджував висоту й незнищенність українського духу та віру у власний шлях України. Його політична програма повністю виключала різного роду «пораженські» теорії, категорично відкидаючи психологію «нежчевартості» українства. В естетичному плані поет надавав перевагу «новому героїзму» (О. Баган) у літературі. Звідси й «іконографічні» герої його творів («яснозбройний Юрій», «лицарі вічної Житні»), естетизація величного, сакралізація національного часопростору: *«Націє, народжена з огня, / Ось прийшов твій Юрій, мов воскрес, / Стримує могутнього коня, / Простягає руки до небес»* [9, с. 84].

Отже, входячи в поле художньої модальності, ідеологічний код ліричного наративу Ю. Липи природно й послідовно трансформується в явище естетичного ґатунку. Відтак наскрізна громадянська риторика, україноцентричні імперативи та політична предметність у його віршах не заступають їх естетичних якостей, а універсалізують художньо втілювані екзистенційні та державотворчі інтенції автора. Запропонований напрям інтерпретації віршового доробку Ю. Липи може стати методологічним напрямом декодування множинних смислів його життєтексту в єдності ідеологічного та естетичного дискурсів.

Література

1. Баган О. Р. Геополітична стратегія українського націоналізму в міжвоєнну добу. URL: <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistd0/Bagan/Bagan11> (дата звернення: 28. 05. 2025).
2. Баган О. Р. Юрій Липа й Дмитро Донцов: змагання ідей чи особистостей? *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2010. Вип. 21. С. 6–9.
3. Боронь О. В. Недруковані дописи Юрія Липи / Липа Ю. І. Твори: в 10 т. Львів : Каменяр, 2005. Т. 1: Поезія. С. 494–505.
4. Ковалів Ю. І. «Празька школа»: від «філософії серця» до «філософії чину». Київ: В-во «Бібліотека українця», 2004. 120 с.

5. Ковалів Ю. І. Юрій Липа. *Слово і Час*. 2019. № 5. С. 82–89.
6. Кодак М. П. Література і політика (Нотатки у зв'язку з 200-літтям нової української літератури) / Кодак М. П. Вибране: статті, рецензії, питання / проблеми теоретичні: у 2 т. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2005. Т. 1. С. 28–41.
7. Липа Ю. І. Бій за українську літературу. Київ: Дніпро, 2004. 352 с.
8. Липа Ю. І. Призначення України. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3695/file.pdf> (дата звернення: 21. 04. 2025).
9. Липа Ю. І. Твори: в 10. Львів: Каменярь, 2005. Т. 1: Поезія. 543 с.
10. Маланюк Є. Ф. Книга спостережень: статті про літературу. Київ: Дніпро, 1997. 430 с.
11. Мафтин Н. В. Західноукраїнська та еміграційна проза 20–30-х років ХХ століття: парадигма реконквісти: монографія. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. 356 с.
12. Райбедюк Г. Б. «Спатися в безупиннім життє...»: пасіонарна енергетика слова і чину Юрія Липи : відкрита лекція. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»», 2020. 92 с.
13. Череватенко Л. В. Літературознавство як провісництво: післямова / Липа Ю. І. Бій за українську літературу. Київ: Дніпро, 2004. С. 338–349.
14. Юрій Липа: збірник статей і матеріалів, приурочених 100-літньому ювілею з дня народження Юрія Липи. Івано-Франківськ: Факел, 2000. 248 с.

821.161.2.09 «20»:929Липа:070(045)

ВИСВІТЛЕННЯ ПОСТАТТІ ЮРІЯ ЛИПИ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ЮРІЯ КОСАЧА

Семенко Світлана,

*кандидатка філологічних наук, професорка, завідувачка
кафедри журналістики Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка
<https://orcid.org/0000-0003-3686-8082>*

У статті подано аналіз липознавчого сегменту у публіцистичній спадщині Юрія Косача, акцентується увага на тому, що на сторінках української еміграційної періодики Юрій Косач створив публіцистичний образ Юрія Липи як візиря поборника національної ідеї, який послідовно розвивав її

утверджував державницькі ідеали в політичній і літературній діяльності, відстоював європейський вектор розвитку України.

Ключові слова: Юрій Липа, Юрій Косач, національна ідея, еміграційна преса.

The aim of the proposed article is to analyze the Lypa-centered segment in the journalistic legacy of Yurii Kosach. The scholarly study emphasizes that in the pages of the Ukrainian emigrant press, Yurii Kosach created a journalistic portrayal of Yurii Lypa as a role model of the national idea - one who consistently developed and affirmed statehood ideals in both political and literary activity and advocated for Ukraine's European path of development.

Keywords: Yurii Lypa, Yurii Kosach, national idea, emigrant press.

Серед багатогранної публіцистичної спадщини Юрія Косача можемо виокремити окремий тематичний сегмент, присвячений постаті видатного українця Юрія Липи. У своїх виступах на сторінках української еміграційної періодики Косач неодноразово наголошував, що для нього особисто Юрій Липа є одним із духовних наставників, взірцем істинного служіння українській ідеї. Липознавчий сегмент публіцистики представника роду Драгоманових-Косачів репрезентований такими публікаціями: «Українська література і Юрій Липа», «Юрій Липа – організатор українського почуття», «Юрій Липа: до двохріччя смерті», «Література червоної крові», «Юрій Липа: п'ятиліття загибелі».

Натепер, коли Україна виборює свою свободу й незалежність у кривавій війні з РФ, осмислення уроків української історії й вивчення досвіду інформаційної боротьби з російською пропагандою набуває неабиякої ваги. Оприявлення липознавчих виступів Юрія Косача про непересічну роль Юрія Липи у розвої й утвердженні національної ідеї набуває своєї актуальності у науковому дискурсі.

Метою наукової розвідки є аналіз липознавчих виступів Юрія Косача в еміграційній періодиці. Мета статті зумовила розв'язання низки завдань: охарактеризувати концептуальну спрямованість Ю. Косача про Ю. Липу крізь призму його політичних орієнтацій; охарактеризувати конститутивні прийоми творення образу Липи-державника в публіцистиці Ю. Косача.

Юрій Косач був першим, хто чітко визначив ключову роль Юрія Липи у відстоюванні й формуванні нових аспектів у розвої

української національної ідеї 30-50-их років ХХ століття. У публікації «Юрій Липа – організатор національного почуття» у хронологічному порядку характеризуються ключові етапи біографії героя, які сприяли формуванню його національного світогляду й розуміння своєї місії – «організувати Українське почуття», «бути першим українським європейським історичним романістом». Косач вмотивовує, що найбільшою заслугою Юрія Липи є відкриття світові України як повноцінної європейської нації, «розглядання минулого України не в провінційному масштабі, як самотнього процесу, а в зв'язку з усесвітньою історією».

У публіцистичному виступі «Юрій Липа: до двохріччя смерті» спостерігаємо творення образу Юрія Липи як «поета-воїна», «письменника-публіциста з Божої ласки», «громадянина-лікаря», «суспільного діяча-ідеолога». Публіцист закликає українську спільноту віддати належне пам'яті Юрія Липи, побудувати «незрушений монумент в українській спільноті», перевидавши його твори, щоб його слово стало українцям «за синтезу, що більше – за програму», а життєпис – «вольового українця, справді сина нової доби, допитливого трудовика-дослідника, громадянина з ідеалом римських чеснот, біографія письменника-лицаря правитиме за приклад» [1, с. 5].

У статті «Юрій Липа до двохріччя смерті» Косач означає новаторство героя публікації у формулюванні природи українського міфу, оновленні християнської концепції українства, поглибленні зв'язків української культури із західноєвропейською. Віддається належне і публіцистичній майстерності Юрія Липи, який «давно переріс межі власної національності», і висока ерудиція Липи-літературознавця. Юрій Косач стверджує, що героїчна смерть Юрія Липи є свідченням його непохитної позиції українського державника: «Він <...> був сином своєї раси, був інтелектуалістом зв'язаним з українською кров'ю. І в боротьбі пролив власну кров, щоб не лиш словом, але й чином задокументувати свою рішеність синтезувати українську ідею самотності полум'яною вірою в неї і залізною волею до її здійснення» [1, с. 5].

Характеристика ключових аспектів національного світогляду Юрія Липи, його державницької концепції стали магістральними у статті Косача «Юрій Липа: п'ятиліття смерті». Серед визначальних факторів формування Липи-державника у публікації називається «твереза українська стихія», обперта на твердий національний ґрунт; «пильна увагу до всіх проявів

українського життя в сучасному й минулому»; енциклопедична обізнаність із різноманітними сферами духовного життя українців.

Публіцист характеризує Юрія Липу як революціонера і стратега в національному питанні, який активно закликав до прийняття всієї традиції українства, відстоював національну ідею соціальної справедливості, декларував важливість реформування українських економічно-політичних концепцій. Інноваційними на той час були й концепції Юрія Липи про духовну експансію українства, союз народів чорноморського простору, «солідаристичний устрій української держави», «примат української державності». Юрій Косач переконаний: «Ім'я Юрія Липи як поета, письменника, публіциста, ідеолога, кинене на безстрасні терези історії, звучить і звучатиме ще переконливіше, ще героїчніше, ще правдивіше!» [1, с. 2].

Юрій Косач високо поціновує і творчий подвиг великого українця під кутом зору світоглядної проблеми про роль митця в історії своєї нації: «Перед талантом, що пробив собі дорогу в вічність, перед довершеною майстерністю мистця слід схилити голову – це люди, торкнені божественністю. Вони творять стилі, школи, залишають епігонів і стають клясиками. Але є мистці, що здобувають вічне ім'я, бо вони пристрасно боролись у своїй добі, пристрасно любили її і готові були з нею загинути. Таким був Ю. Липа і такі його книги» [1, с. 2]. За спостереженнями Юрія Косача Юрій Липа раніше за П. Сартра у «Порозі століття» вивів власну формулу українського екзистенціалізму, вірячи у «власну кров», утвердив віру в українську расу (розуміючи під расою духовність).

Близька публіцистові й заповзятість й безкомпромісність Ю. Липи у відстоюванні незламності високих духовних поривань національної літератури, яка в роки бездержавності виконувала етнозахисну місію: «Можливо, що того «наукового об'єктивізму», за яким криється яловість і боязкість думки, вихолощеність муміологів, спеціалістів від літературознавчих катастроф у Липи не було. Але видно була його остаточна мета: боязнь приспання української героїчної духовності, окрадення її з її творчих сил. Тому він відкидав усе, може й особисто дороге йому, що могло б застати його плян. Тому підбирав, організовуючи чуття, такий арсенал, що допомагав йому в його прямуванні до мети. Від памфлетів Хвильового наша доба не знала такої пристрасної, такої дзвінкої книги, проречистої своєї впрост надлюдською вірою в свій народ» [1, с. 2].

У публікації «Українська література і Юрій Липа», котра за жанровим є синкретичним утворенням, котре увібрало в себе ознаки: літературно-критичної розвідки, спогадів та портретного нарису Юрій Косач чи ненайвлучніше формулює сутність поняття «європеїзм», спираючись на концепцію європеїзму Юрія Липи, окресленої в праці «Бій за українську літературу» (Варшава 1935): «Європеїзм – як метода, засоби, шукання свого я, але українство – як мета» [1, с. 4]. За спостереженнями Косача істинний європеїзм полягає не в асимілятивних процесах, а в збереженні особистого національного «я», розвитку власної індивідуальності до європейського рівня. Косач переконує: «Звертання до джерел, таке питоме школі М. Зерова, Липі допомагає розкрити Європу – як засіб до ставання собою» [1, с. 4]. У політичній і культурологічній концепції Юрія Липи Європа є «лабораторією мислі» з працьовитістю і мовчазною суворістю, колискою міфів, вогнищем віри. Косач доказово мовить, що в письменницькій і публіцистичній творчості Юрія Липи природно поєдналися «ясність французької фрази», «заокругленість британського мислення» з українською експресивністю.

У рецензії на книгу Юрія Липи «Бій за українську літературу» Косач досить точно й обґрунтовано окреслює проблеми коло ключових методологічних проблем національного письменства, що перебували в колі наукових інтересів Липи: особливості письменницької творчості, вплив європейської традиції в українській культурі, й літературі зокрема, взаємини інтелекту й чуття, аналіз літературного процесу сучасної доби, розвиток історичної белетристики, питання новаторства й формалістичних шукань. Косач переконує аудиторію: «Липина подорож вглиб українського письменства – це барвний, преппишний роман з безліччю епізодів, коротких стоянок і нічлігів під тьманим південним небом – старовинної Понтиди. Юрій Липа писав цю книгу, щоб визначити місце письменника в поході української нації. Це місце провідника. Не твір виростає з оточення, а твір формує оточення. Така основна ідея Ю. Липи як есеїста». Публіцист стверджує, що Юрій Липа є одним із небагатьох представників української культури, хто і в реальному житті дотримується задекларованих ідеалів творчості, ясно розуміє місію письменника в духовному житті нації, послідовно виконував провідницьку роль у формуванні з українців політичної нації.

У публіцистичному виступі «Література червоної крові» Юрій Косач вписує Юрія Липу до когорти письменників, які своїми творами формували у читачів здоровий оптимізм і стійку державницьку позицію, прагнення служити розбудові політичного культурного життя нації, пробуджували «давні героїчні пристрасті, жагу до влади, фанатизм національної місії». Публіцист переконливо доводить, що Юрій Липа як письменник стоїть в одному ряду із зарубіжними письменниками «літератури червоної крові»: П. Зілгером, П. Бенуа, А. Сент-Екзюпері. Усіх митців, за спостереженнями Косача, об'єднувало органічне поєднання життя і мрії з «містикою нації й раси».

Отже, у липознавчих публіцистичних виступах Юрія Косача на сторінках української еміграційної періодики Юрій Липа постає взірцем непохитного поборника національної ідеї, який послідовно розвивав й утверджував державницькі ідеали в політичній і літературній діяльності, відстоював європейський вектор розвитку України. Ключові положення липознавчого сегменту публіцистики Юрія Косача мають непересічне значення для сучасного інформаційного протистояння російській пропаганді.

Література

1. Косач Ю. Юрій Липа до двохріччя смерті. *Час*. 1946. Ч. 34. С. 5.
2. Косач Ю. Юрій Липа: п'ятиліття загибелі. *Українські вісті*. 1949. Число 66. С.2.
3. Косач Ю. Українська література і Юрій Липа. *Час*. 1946. Ч. 50. С.4.

УДК 070:94 (477) «1917/1925» Липа Ю.

БАТУРИН ГЕТЬМАНСЬКИЙ У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЛИПИ

Сердюк Наталія,

*молодша наукова співробітниця відділу «Садиба Кочубеїв»
Національного історико-культурного
заповідника «Гетьманська столиця»*

У статті проаналізовано вплив історії козацької України та постаті Івана Мазепи на формування світогляду та творчості Юрія Липи. Розглянуто ранні твори автора - брошуру

«Гетьман Іван Мазепа» (1917) та драматичну поему «Офіра» (1925), які засвідчують глибоке усвідомлення ним національної ідеї. У текстах підкреслено символічне значення гетьманського Батурина як центру політичної волі та духовної жертвовності. Акцентовано на ролі родинного виховання у формуванні національної свідомості Липи. Твори митця є свідченням його раннього становлення як націоналістичного публіциста й письменника, для якого Україна, гідність і воля - понад усе.

Ключові слова: Юрій Липа, Іван Мазепа, Батурин, гетьманство, жертвовність, український націоналізм, поезія, публіцистика.

The article explores the influence of Cossack Ukraine's history and the figure of Hetman Ivan Mazepa on the worldview and early works of Yurii Lypa. It focuses on his youth publications - the brochure «Hetman Ivan Mazepa» (1917) and the dramatic poem «Ofira» (1925), which reflect his deep national consciousness. The symbolic role of Baturyn as a center of political will and sacrificial leadership is highlighted. The analysis also emphasizes the importance of family upbringing in shaping Lypa's identity. These works mark the beginning of Lypa's development as a nationalist writer and public intellectual devoted to the Ukrainian cause.

Keywords: Yurii Lypa, Ivan Mazepa, Baturyn, hetmanate, sacrifice, Ukrainian nationalism, poetry, journalism.

Український громадський і культурний діяч Юрій Іванович Липа (1900-1944) хоч за фахом і був лікарем, мав блискучий хист письменника. Окрім поезії та перекладів з часом захопився прозою, теорією і політикою літератури, але своїм покликанням вважав публіцистику. У світогляді поєднував самостійництво, україноцентризм, традиціоналізм і солідаризм; вивчаючи минувшину України, аналізуючи її сучасність, запропонував засади розвитку українського суспільства і доктрину розвитку зовнішньої політики Української держави [1, с. 7].

Біографію, бібліографію і творчість репресованого і забороненого нелюдською радянською системою Ю. Липи довгий час вивчала українська світова діаспора, особливо Лев Биковський, який був другом Юрія. Донька Ю. Липи, Марта Липа-Гуменецька упорядкувала насамперед поетичний доробок батька і здійснила публікацію збірки його поетичних творів після його смерті («Поезії». Торонто, 1967). У незалежній Україні багато дослідників долучилися до розвідок його величезної за об'ємом і глибиною спадщини. Прозову творчість Ю. Липи вивчали

дослідники Т. Ананченко, В. Гасанова, Л. Горболіс, О. Гринів, І. Дружков, І. Жифарська, Ю. Ковалів, Н. Колошук, Н. Левицька, Т. Мейзерська, В. Просалова, Б. Синевич, В. Соболев, О. Сорокін, О. Турган, Т. Хом'як, Н. Шумило, Б. Стебельський, С. Кучеренко, О. Янчук; з точки зору журналістикознавства про творчість Ю. Липи написані і захищені наукові дисертації, як-от Ю. Блажеєвською; через філософську призму розглядали творчість Ю. Липи М. Голянич, О. Гринів, І. Козій, Я. Кучін. Проведено декілька наукових конференцій, видано збірники наукових праць. Але на нашу думку, жоден з дослідників не зупинився на питанні впливу історії козацької і гетьманської України, гетьманської столиці Батурина, прикладів державницької діяльності визначних гетьманів, особливо І. Мазепи, на формування особистості Ю. Липи і його творчості.

Мета статті - простежити на матеріалі маловідомих публікацій Юрія Липи 1917-1927-х років його історіософську концепцію та виявити переосмислені ним впливи гетьманського періоду, значення гетьманської столиці Батурина для подальшої історії України, завдання для українського громадянського суспільства в контексті відновлення та збереження України як самостійної держави.

З'ясування витоків світогляду Юрія Липи неможливе без аналізу його родинного середовища, зокрема виховання, яке він отримав у сім'ї, де ключову роль відіграв його батько - Іван Липа, відомий громадський діяч і письменник. Саме про це виховання пише сам І. Липа у своєму листі до Марії Грінченко: «Живемо як жили: вдень я працюю, а ввечері вся хата стає школою, – навчаємо Юрка, Марія навчає по програмі другого класу, а я українську мову, історію та натуральні науки...» [2]. Батькова наука не пішла намарно. Вже за кілька років Юрій Липа став потужним продовжувачем справи батька, але з багатократно більшими поступом, творчою продуктивністю і жертівністю українській справі.

Юрій Липа. Фото 1920-х рр.

Свою громадську, публіцистичну і підприємницьку діяльність Ю. Липа розпочав ще будучи учнем одеської гімназії №4, у неповні 17 років. Саме на початку 1917 р., скориставшись історичним шансом, батько і син Липи заснували в Одесі видавництво «Народній стяг». Чотири брошури, «Королівство Київське по проекту Бісмарка», «Носіть свої ознаки», «Гетьман Іван Мазепа», «Союз Визволення України», листівки Одеської Січі «Проти Корнілова!» та «Побідний марш»

авторства Юрія були опубліковані саме у цьому видавництві. Тоді ж юнак став редактором щоденної газети «Вісник Одеси» [3]. Одеський період журналістської і літературної діяльності (1917–1918) Юрія Липи був коротким, але жвавим. Як вважає дослідник О. Янчук, саме одеський період був особливим, засадничим для Ю. Липи і став «початком літературної творчості». На той час його становлення «приваблювала суспільно-політична тематика та історія України. Він починає замислюватися над роллю і місцем України в європейській політиці» [4, с. 66]. Статті-брошури Ю. Липи «одразу стали значущими для тогочасного медіапростору як рішучий і сміливий вияв позиції проукраїнськи налаштованого діяча півдня України всупереч соціально-політичним реаліям. Йшла Перша світова війна, посилювалися позиції комуністичного руху, закладався фундамент народного невдоволення, що згодом переросло в громадянську війну. На цьому тлі самостійників-націоналістів, які перебували в тіні, ніхто не вважав за потужну силу. Сучасний одеський дослідник І. Белебега так прокоментував ситуацію: «Події швидко розгорталися, формувалася українська революція, яка терпіла поразку за поразкою внаслідок недостатньої політично-національної зрілості її керманичів» [5, с. 3]. Поява статей Ю. Липи мала ключове значення для свого часу й простору. По-перше, була прикладом проукраїнськи налаштованих виступів на півдні України, а по-друге, – свідченням того, що такі виступи в царській Росії можливі й відбуваються [6, с. 16].

З огляду на вищесказане символічними і значущими з історичної, філософського і літературного погляду видаються твори Ю. Липи, які пов'язані насамперед із тематикою

гетьманського Батурина, а саме газетою-брошурую «Гетьман Іван Мазепа» (1917) та драматичною поемою «Офіра» (1925).

У брошурі «Гетьман Іван Мазепа» автор під псевдо «Юрій Л.» у публіцистичному стилі описує період життя і діяльності гетьмана І. Мазепи у рішучий момент вибору європейського шляху для України. Вже з перших слів відчувається авторське захоплення головним персонажем твору. Він починається з епіграфа, яким стало відоме українське прислів'я «Од Богдана до Івана не було гетьмана» [7, с. 3]. Публікація Ю. Липи складається

Титульна сторінка брошури Юрія Липи «Гетьман Іван Мазепа», 1917 р.

з п'ятьох розділів: «Україна за Мазепиних часів», «Іван Мазепа», «Шведська війна», «Повстання Мазепи до зими 1708 року» (так у авт.), «Кінець повстання Мазепи». У перших реченнях автор описує столицю Батурин та зображує постать гетьмана І. Мазепи, як «орла могутнього», у стилі кобзарських пісень.

Також у творі ще відчувається вплив батькових казок. Юний автор наголошує, насамперед, на чеснотах Мазепи як політика і дипломата, мецената і засновника навчальних закладів, а також на його поетичному

таланті, згадуючи слова його пісні «Ой, біда, біда чайці-небозі» (знову ж паралель із публікаціями у виданні «Народний стяг» батька, І. Липи, «Казки про волю», одна з яких називалася «Чайка-небога»). З повагою згадує майбутній політик шведського «талановитого і молодого» короля Карла XII [7, с. 9], хоча й дорікає йому в занадто великій самовпевненості та ігноруванні стратегічних порад І. Мазепи. Болить автору й те, що український посполитий люд, повний «рабської темноти», полонив деяких «поодиноких» шведів із метою продажу їх москалям за рубль та чарку горілки.

Протиставляючи головному герою своїх роздумів одвічного ворога, із презирством і огидою описує постать московського царя Петра I (називає його «Петром Лютим»), також із ненавистю згадує «підлого, мстивого, темного» Меншикова. Детально зупиняється автор і на зраді Василя Кочубея, «плохого і безхарактерного чоловічка, яким заправляла його власна жінка» [7, с. 10], його доносі на І. Мазепу, підкреслює страшні політичні наслідки цієї зради. Очевидно, що автор проробив величезну

підготовчу наукову роботу. Деякі з відомих історичних джерел він цитує буквально, як-от фразу І. Мазепи перед антимосковським виступом: «Ми стоїмо тепер, браття, між двома проваллями!» із «Історії русів». Також цитує деякі пункти доносу В. Кочубея та І. Іскри на І. Мазепу, який був адресований царю Петру. З іншого боку, присутність у творі вигаданого образу дівчини Присі Чигрин, яка героїчно загинула, чинячи збройний спротив московським загарбникам, унаочнює впливи на автора художніх творів його доби, також, вірогідно, народної творчості. Хочемо зауважити, що подібний яскравий образ молодой безстрашної дівчини, що в цілому міфологізує і глорифікує трагічний момент загибелі Батурина, зустрічається у багатьох художніх творах, присвячених гетьманському Батурину. До такого ж образу вдаються сучасники Ю. Липи – Омелько (Олександр) Островський у історичному оповіданні «Руйнування Батурина» (1917), Василь Різниченко у історичному оповіданні «На стінах Батурина» (1917), Богдан Лепкий у трилогії «Мазепа», (а саме історичній повісті «Батурин») (1927). Наступні покоління письменників, як-от Роман Іваничук у історичному романі «Орда» (1991), також описують подібний образ героїчно загиблої на захисті столиці-фортеці дівчини-батуринки. У О. Островського навіть основна сюжетна лінія висвітлена через художній образ дівчини Єфросинії (у автора – Прісі), доньки колишнього запорозького козака Сидора» [8, с. 13]. Богдан Лепкий у своїй відомій трилогії «Мазепа» більш детально зупиняється на образі дякона та його доньки, не називаючи їх імен, зображує, як вони б'ються шаблями проти москалів-ординців: «і дяконська донька, сестра-жалібниця, не гоїть, а завдає рани» [9, с. 339]. У Василя Різниченка аналогічний персонаж на ім'я Ганна, «рідна племінниця кухаревої жінки, дочка дякона однієї з батуринських церков» теж загинула, боронячи таємний хід до Батуринської фортеці під час московської навали [10, с. 15]. У Р. Іваничука це безіменна «дочка дякона Покровської церкви», де вони, беззбройні, загинули разом з батьком: «дяківна з вітцем припали грудьми до отвору тайника і тут же були поколені, порізані, розтоптані» [11, с. 12]. Як бачимо, у згаданих творах відрізняються лише імена дівчат та їхніх батьків: Прися, Пріся, Ганна, або взагалі без згадки їхніх імен, лише статусів – «дяківна», «дочка дякона Покровської церкви». Отже, вигаданий художній персонаж у публіцистичному творі юного Липи додає йому трагізму, хоча і дещо по-дитячому порушує задекларований стиль роботи.

Детально та із боєм описує автор знищення гетьманської столиці Батурина. Попри свій юний вік, він мудро і глибоко аналізує цю трагедію та її наслідки. Особливо підкреслено у творі момент публічного і несправедливого анафемування гетьмана і мецената православної церкви І. Мазепи. Петро Лютий «приказав зробити огидливу і небувалу в Україні річ: у Глухів зїхалася сила духовенства, які на чолі з нашим перевертнем архієпископом Прокоповичем прокляли Мазепу». [7, с. 17]. Знав автор і про хвилю царських репресій проти еліти гетьманської України, зокрема, страти козацької старшини у Лебедині, про що з боєм говорить у четвертому розділі праці. Полтавську поразку, її причини і зв'язок із Батуринською трагедією розкрив автор у останньому розділі твору.

На закінчення праці Ю. Липа робить пророчі політичні висновки для співвітчизників: «Так буде з усяким народом, хто зхивив з своєї дороги – одностайної боротьби за свої права!». Гетьману ж Мазепі юний Липа дає достойну оцінку: «Нехай кожен дивиться на величний образ Гетьмана, згадує його діла і шанує пам'ять його працею невинною, працею на користь Народу Українського» [7, с. 23]. Примірник брошури Юрія Л. «Гетьман Іван Мазепа» зберігається у Національній науковій бібліотеці ім. В. Вернадського (м. Київ), під інв. №21988 арх., шифр – А-61. Судячи із атрибуції закладу, до фондів бібліотеки потрапив не пізніше 1965 р.

Титульна сторінка
календаря-альманаха
«Дніпро», 1927 р.

Кілька років потому, в свій студентський період навчання (1922-1929), у Познанському медичному університеті (нині медичний університет імені Кароля Марцинківського) автор продовжує самостійно глибоко вивчати історію гетьманської столиці, біографії гетьманів, у тому числі І. Мазепи. Ще з більшою силою і трагізмом, але іншими засобами розкриває автор постать великого гетьмана і його улюбленої столиці у іншому своєму творі, драматичній поемі «Офіра» (самоназва – драм. сцена «Офіра») [12, с. 20]. Твір був опублікований

автором у календарі-альманасі «Дніпро» (м. Львів) у 1925, 1927 роках. Видання були оплачені коштом «Українського

товариства допомоги емігрантам з Великої України». Один з прижиттєвих примірників календаря-альманаха «Дніпро» з безкоштовним додатком «На ріках Вавилонських», судячи із бібліотечних позначок, зберігався в Українській бібліотеці ім. С. Петлюри в Парижі. Сьогодні на цьому виданні фігурує штемпель бібліотеки Індіанського університету (США). У 1998 р. було здійснено републікацію твору у першому номері наукового збірника «Парадигма» Інституту українознавства імені І. Крип'якевича (м. Львів), яка є в електронному доступі [13].

Саме слово «офіра», яке обране автором для назви твору, (*ofiara* – польською) дуже символічне щодо історичної постаті гетьмана Івана Мазепи і означає «жертва» або «жертвність». Минуло лише 8 років від часу публікації вищезгаданого твору-первістка Ю. Липи, але прогрес у глибині розкриття образу гетьмана Мазепи, складності мовних і стильових прийомів – очевидний. У прижиттєвому виданні твір зайняв об'єм лише 12 журнальних сторінок, та за глибиною розкриття образів, насиченістю описаних подій і концентрацією почуттів може змагатися із великими творами.

Сцени, описані в драмі, розгортаються у гетьманському дворі Батурина без вказівки на дату, очевидно, в проміжку 1704-1707 років, перед вікопомними подіями антимосковського повстання. Діючі особи твору – сам гетьман Іван Мазепа (у творі Гетьман), генеральний писар Пилип Орлик і Мотрона Кочубей (Кочубеївна). Твір умовно поділений на три великі частини: Ділова розмова з Орликом, Гетьман на самоті і Приватна розмова з Кочубеївною [14, с. 5].

У сцені ділової розмови двох державників – І. Мазепи і П. Орлика – автор розповідає про тодішню політичну ситуацію в Україні-Гетьманщині. Гетьман, підписуючи універсали, коментує внутрішні та зовнішні геополітичні події, що розгортаються навколо. У розмові бачимо такі з них, як-от повстання Петрика (Петро Іваненко, відомий як гетьман-ставленик Кримського ханства), масштабні роботи з будівництва каналів, куди гетьман був змушений відправляти своїх підданих цілими сотнями, на вимогу московського царату. Зі слів головного героя оповіді очевидно, що Гетьманові болять ці ситуації постійних жорстоких визисків українського народу, а, з іншого боку, постійна конкуренція різного ґатунку самозваних «гетьманів» дошкуляє йому. Впродовж розмови Орлик повідомляє Гетьманові про новини і обстановку в різних полкових містах України-Гетьманщини, настрої козацької

старшини в Ніжині, Білій Церкві, Батурині тощо. Зауважує П. Орлик і про пійманого біля батуринських гетьманських палат татарського шпига, який займався розвідкою розташування гетьманського двору і охорони останнього. Гетьман, прискіпливо слідкує за цими рухами, віддає Орлику усні накази, у тому числі щодо насильницького придушення повстання Петрика: «Рука гетьманська зтяжка. Та краю служить! Ховати зброю, нищити свавольців, До слухних хвиль Москву збирати в шори, Однак на злість усьому будувати буду!» [12, с. 21]

Відгукується автору і тема християнського віросповідання віруючого І. Мазепи, дуже розлого представлена у творі сцена душевних мук, молитви Гетьмана на колінах перед образами, де він цитує Біблію, і також запитує у Бога: «Коли ж, коли прийде великий бій З насильством зовні, хамством, що довкола?».

Найбільші пристрасті розгортаються у сцені візиту закоханої Кочубеївни і подальшої її розмови з Гетьманом. Тут автор демонструє свою обізнаність із відомими листами, цитуючи їх устами Мазепи: «у любові обіцяла мене ховати вірно й неодмінно» [15, с. 39].

Мотря зізнається Гетьманові у коханні і закликає його прискорити справу визволення України: «Рятуй, Гетьмане, нас, Веди наш край до сонця, скорі ці бестії, нечисті слуги вражі!» [12, с. 24]

Категоричною і різкою (і до болю актуальною!) є оцінка Гетьманом політики Московської держави: «Москва юродива, що із блаженських мрій стремить до дійсности – хоч катом, а звитяжцем. Мертвота плине з лиць закаменілих, Що під бичем збивають дім новий». Гетьман пророчить їй історичну поразку і розпад, також висловлює свої мрії про демократичний устрій України: «В умах тупих рабів розсиплеться Росія, Ми перші висміємо задум безталанний, Потомні славою, багаті духом жині, Де шана кожному, і всій державі честь!» [12, с. 25]. Закінчується твір заклично-оптимістичними фразами: «*Офіра, – ось той знак, що нас усіх одновить! / Офіра, – ось огонь, яким скується Русь! / Ми вольні є, ми є початок світа!.. / Ти переможеш, Україно, за тобою Дух!*» [12, с. 26].

Додає вагомості, історичної переконливості твору велика кількість анахронізмів, полонізмів та навіть латини, що використовується автором. Сам стиль поезії, його піднесений дух та віршований розмір уподібнюють поему «Офіра» до класичних античних творів Гомера та Овідія, давньоримських панегіриків та проводять невидимі паралелі та поетичні алюзії із

постаттю і бароковим часом гетьмана І.Мазепи. У творі очевидне дорослішання Ю. Липи - значний прогрес автора порівняно з юнацькими спробами пера, успішні пошуки власного почерку у різних літературних жанрах як результати постійної кропіткої роботи над собою.

Отже, у вище проаналізованих творах автором підкреслено, що саме гетьманський Батурин був центром визрівання політичних ідей і вікопомних рішень, а жертовність гетьмана І. Мазепи він ставить як приклад для наслідування насамперед перед собою та наступними поколіннями українців заради здобуття незалежної, вільної від московської тюрми, України.

Аналіз маловідомих творів Ю. Липи з галузі публіцистики, драматичної поезії істотно доповнює дотеперішнє знання про автора як творчої особистості, філософа і політичного мислителя. Ці публікації були принагідною реакцією на поточні події, вони пропонують осмислену й струнку ідеологічну концепцію, збудовану довкола історично та психологічно зумовлених проблем української нації, яка впродовж довгих віків свого існування повнокровно вкладалася в розбудову сусідньої імперії, вирізняючись вродженим державотворчим хистом. Публіцист і поет Ю. Липа не лише з'ясовує причини таких національних вад, як запроданство, провінційність, недалекоглядність, приватний егоїзм, натомість підносить постать великого гетьмана І. Мазепи та ставить за приклад його культурно-інтелектуальну європейськість та державницький хист на протигагу азіатсько-тоталітарній московії. Лише у єдності і жертовності кожного заради суспільного блага бачить Ю. Липа майбутнє державності України.

Здійснений аналіз ранньої публіцистики та поезії Ю. Липи (на прикладах статті «Гетьман Іван Мазепа» та драматичної поеми «Офіра») свідчить про усвідомлення автором значення гетьманського періоду в становленні української державності, ролі великого гетьмана І. Мазепи та його столиці Батурина, національно-державотворчі засади, прагнення надати своєму читачеві взірць для зміцнення своїх патріотичних прагнень. Брошура і поема демонструють наявність у молодого автора націоналістичного світогляду, розуміння головної одвічної небезпеки для України і творчого потенціалу для творення в майбутньому як вагомих публіцистичних, так і художніх творів. Що, зрештою, і втілюється у його зрілих творах великих форм - трилогії «Чорноморська доктрина», «Призначення України», «Розподіл Росії» та історичному романі «Козаки в Московії».

Література

1. Барладяну-Берладник В. Геополітичні погляди Юрія Липи. *Творчість Юрія Липи в культурно-історичному контексті ХХ століття*: мат. всеукр. наук. конф. Одеса: Астропринт, 2000. С. 7–16.
2. Белебеха І. Юрій Липа як приклад еволюції політичної думки. *Творчість Юрія Липи в культурно-історичному контексті ХХ століття*: мат. всеукр. наук. конф. Одеса: Астропринт, 2000. С. 3–7.
3. Іваничук Р. Орда. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. С.270.
4. Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В.Вернадського, ф. III, од. зб. 43061.
5. Лепкий Б. Не вбивай. Батурин Львів: Червона калина, 1991. с.449.
6. Липа Ю. Офіра. *Збірник наукових праць інституту українознавства ім. І. Крип'якевича «Парадигма»*. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/paradig_1998_1_25/ 12.01.2025.
7. Липа Ю. Офіра, *Календар-альманах «Дніпро»*. Львів. 1927.С.20–27.
8. Мейзерська Т. «Призначення України» Юрія Липи: проблема державності і міфологізація історії. *Творчість Юрія Липи в культурно-історичному контексті ХХ століття*: мат. всеукр. наук. конф. Одеса.: Астропринт, 2000. С. 16–22.
9. Різниченко В. На стінах Батурина... Київ: Друкарня А.І. Гросмана. 1917. С.15.
10. Різниченко В. Переписка гетьмана Мазепи з Мотрею Кочубеївною у Батурині. Ч.ІІ. Київ: Славянська друкарня. 1916. С. 28–40.
11. Сердюк Н. Батурин гетьманський у драматичній поемі Юрія Липи «Офіра». Слово «Гетьманської столиці», №1(106). 2025. С.5.
12. Сердюк Н. Гетьманський Батурин у творі Юрія Липи «Гетьман Іван Мазепа». Суспільний кореспондент [Електронний ресурс]. URL: <https://www.sknews.net/pershu-svoiu-pratsiu-hetman-ivan-mazepa-yuriy-lypa-opublikuvav-u-17-rokiv/> 12.02.2025.
13. Сердюк Н. Репресований за правду. *Світ-інфо*. 2024.№ 275. С.13.
14. Юрій Л. Гетьман Іван Мазепа. *Народний стяг*. 1917. № 4. Одеса. с. 24.
15. Янчук О. Одеський період життя і діяльності Юрія Липи (1900-1918). *Творчість Юрія Липи в культурно-історичному контексті ХХ століття*: мат. всеукр. наук. конф. Одеса: Астропринт, 2000.С. 62-69.

**МІФ, ГЕРОЙ І НАЦІЯ:
ІДЕОЛОГЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО ВОСКРЕСІННЯ
У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЛИПИ**

Хлипаєва Галина,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри
українознавства та міжкультурної комунікації
Львівського державного університету безпеки
життєдіяльності*

У статті проаналізовано художню і публіцистичну творчість Юрія Липи крізь призму ідеологеми національного воскресіння. Розглянуто, як у його текстах взаємодіють міф, образ героя та концепт нації, утворюючи цілісну модель духовного й історичного оновлення. Особливу увагу приділено поетичній збірці «Світлість» та публіцистиці «Призначення України» і «Козаки в Московії». Показано, що міф у Липи є інструментом формування колективної ідентичності, герой - втіленням етики чину, а нація - сакральною спільнотою, здатною до відродження через страждання. Стаття демонструє, що ідеологема воскресіння в його творчості має не лише естетичну, а й політичну функцію.

Ключові слова: Юрій Липа, національний міф, герой, нація, воскресіння, чин, ідеологема.

The article analyzes the literary and journalistic works of Yuriy Lypa through the lens of the ideologeme of national resurrection. It explores how myth, the image of the hero, and the concept of the nation interact in his texts, forming a holistic model of spiritual and historical renewal. Particular attention is given to the poetry collection "Svitlist" and the journalistic works "The Destiny of Ukraine" and "Cossacks in Muscovy." The article demonstrates that myth in Lypa's writing serves as a tool for shaping collective identity, the hero embodies the ethics of action, and the nation is depicted as a sacred community capable of rebirth through suffering. The article demonstrates that the ideologeme of resurrection in his work has not only an aesthetic but also a political function.

Keywords: Yuriy Lypa, national myth, hero, nation, resurrection, action, ideologeme.

У час війни й екзистенційних викликів особливої ваги набувають тексти, здатні не лише фіксувати історичну реальність, а й формувати ідеологічну парадигму майбутнього. Юрій Липа - одна з ключових постатей українського інтелектуального життя ХХ століття - створює таку парадигму, поєднуючи літературне, публіцистичне й філософське мислення в цілісну систему ідей. Його тексти - не просто літературні артефакти, а духовно-національні маніфести.

Центральною для поетики й ідеології Юрія Липи є ідеологема національного воскресіння. Вона розгортається в межах цілісної символічної системи, де особливу роль відіграють міф, герой і нація. Міф виступає як інструмент колективного самопізнання та історичної реконструкції, герой - як морально-етичний взірєць нового українця, а нація - як сакральна спільнота, здатна пройти крізь жертву й страждання до відродження.

Мета статті - проаналізувати, як у творчості Юрія Липи міфологізовані образи героя та нації формують структуру національного воскресіння. У центрі аналізу - збірка поезій «Світлість» і ключові публіцистичні праці Липи, зокрема «Козаки в Московії» та «Призначення України», що окреслюють глибоку внутрішню логіку цього ідеологічного проекту.

У європейській модерністській традиції ХХ століття міф втрачає винятково архаїчне значення і набуває нового статусу - він стає засобом осмислення національного буття та інструментом формування колективної ідентичності. Міф стає «моделлю смислу», способом упорядкування історії, каналом передачі духовного коду спільноти. У такому розумінні він втрачає нейтральність і перетворюється на потужний засіб впливу - як на свідомість індивіда, так і на уяву цілого народу.

Юрій Липа, як один із провідних представників української діаспорної інтелігенції міжвоєнного періоду, інтенсивно переосмислює міф не лише як джерело художньої образності, а й як засіб націєтворення. Для нього міф - це передусім спосіб відновлення тяглості національного буття, перетворення розірваної історії на єдиний героїчний наратив, що має надати українцям моральну опору й історичну перспективу.

Для Юрія Липи міф - це не вигадка, не втеча у символізм чи ілюзію, а модель дійсності, яка дозволяє не лише осмислити, а й переписати історичний досвід нації. Він трансформує поразки у наративи гідності, а жертви - в основу духовного оновлення. Поет наголошує: *«В серці кожного Українця повинна бути його*

почуттєва Україна, заселена постатями і почуваннями» [4, с. 37]. Це «почуттєва Україна» і є персоналізованим міфом - не абстракцією, а пережитою внутрішньою правдою.

Однією з ключових функцій міфу в Липи є конструювання історичної суб'єктності нації, що особливо важливо в контексті постколоніального становища України. У своїх художніх текстах він прагне не реконструювати минуле, а сформувати образ нації, спроможної до воскресіння, до духовної мобілізації, до геополітичного чину. У цьому сенсі міф у Липи - це також проєкт майбутнього, сконструйований на основі символів минулого.

Як слушно зазначає Оксана Пахльовська, *«міф у модерній українській літературі стає не лише засобом естетичного вираження, а й інструментом національного самоствердження»* [6, с. 29]. Ця думка повною мірою реалізується у творчості Липи, особливо в його поетичному доробку.

У збірці «Світлість» (1941) образи вогню, меча, крові, могили, степу та неба функціонують не просто як елементи символіки, а як архетипи, що вписують українське буття у сакральну схему. Тут нація постає не як пасивна жертва історії, а як герой, що проходить шлях страждання, очищення і відродження. Могила в поезії Липи - це не кінець, а точка переходу, вогонь - не руйнівна стихія, а енергія очищення, меч - не зброя агресії, а знаряддя вольового самоутвердження.

Таким чином, міф у поетиці Юрія Липи виконує одночасно естетичну, історіософську та ідеологічну функцію. Це основа його літературної системи, покликана не лише описати націю, а створити її - як духовну, моральну і політичну спільноту.

У концептуальній моделі Юрія Липи герой - не просто головний персонаж історичного чи поетичного сюжету, а центральна фігура націєтворчого міфу, яка акумулює в собі національну ідею, виконує символічну та регулятивну функції в системі духовної мобілізації. Герой у Липи - це не індивід, а ідея, втілена в людині, етичний і екзистенційний взірець, що має стати матрицею нового українця. Його функція - не лише надихати, а й формувати світогляд, поведінку, моральну поставу.

На відміну від сентиментального образу «маленької людини», що панує в літературі постімперських культур, герой Юрія Липи постає як максимально сконцентрований чин. Він не рефлексує над власним стражданням, а перетворює його на джерело сили. В основі цього типу - ідея вибору дії замість пасивності, історичного суб'єктності замість маргінальності.

У «Призначенні України» Липа формулює чітке протиставлення двох психотипів: «покірного», який зливається з обставинами, і «вибраного», який чинить історію: *«Ім'я будуччини — чин, хто спинився - той служить тьмі, хто в поході - звияжить він»* [4, с. 54]. У цьому короткому фрагменті сконденсована етика Липиного героя: рух, вибір, напруга дії. Герой діє навіть тоді, коли його дія приречена - бо сама дія є формою буття нації, формою її віри.

Як слушно підкреслює Дмитро Донцов, *«нація, яка хоче панувати, повинна мати і панську психіку народу-володаря»* [2, с. 21]. Ідеї Донцова й Липи перетинаються в точці духовної самодисципліни: герой мусить бути організованим не лише фізично, а насамперед внутрішньо - морально, світоглядно, психологічно. У цьому сенсі герой Липи - це людина, що здійснює неперервну мобілізацію власного духу.

У поетичних текстах, зокрема у віршах «Меч», «Пісня», «Могили», цей герой набуває майже апокаліптичного виміру: він водночас бореться і згорає, щоб воскресіння стало можливим. У «Пісні» читаємо: *«Той не брат, хто не згорить, той не син, хто не воскресне»* [5, с. 34]. Герой тут - не лише воїн, а жертovníк, той, хто покладає себе як матеріал для духовного оновлення нації.

Так постає месійний вимір Липиного героя: це постать позачасова, яка одночасно діє в історії й у метаісторії, у реальному й у символічному полі. Він присутній не тільки в конкретному сюжеті, а й у колективному несвідомому як архетип, який формує горизонт очікування й уявлення про «свого».

Як слушно зазначає Олег Білецький, *«Липа - це не просто письменник, це ідеолог, який створює нову модель українця: активного, жертвовного, націєцентричного»* [1, с. 115].

У прозі, зокрема у творі «Козаки в Московії», герой переходить з індивідуального в колективний вимір. Козак у цьому наративі - не історична особа, а типологізований дух опору, здатний до боротьби не тільки зі зовнішнім ворогом, а й із внутрішньою зневірою. Герой - це носій пам'яті й волі, який не дозволяє нації забути про свою вартість.

Автор прямо окреслює антагонізм між ціннісними системами України й Москви: *«Москва - джерело злочинів і руїни... певно тому ти жорстока еси, що свої нещастя світові несеш як віру»* [3, с. 103]. У цьому сенсі герой Липи не просто

протистоїть ворогові - він викриває ідеологію руїни, несе в собі іншу віру, інший онтологічний лад.

Герой Липи є сакральною фігурою, через яку відбувається перетворення болю в силу, поразки - в місію, страждання - у прорив. Він не має права зламатися, бо за ним стоїть цілий народ. Його стійкість - це форма національної гідності.

Кульмінацією літературно-ідеологічного мислення Юрія Липи є концепт національного воскресіння. Це не просто поетична метафора чи релігійна алюзія, а системна історіософська ідея, що формує підґрунтя його культурної доктрини. У контексті української модерністської думки Липа формує особливу модель історичного часу - циклічного і водночас есхатологічного, в якому воскресіння не є кінцевим актом спасіння, а тривалим процесом перетворення. Йдеться про національний катарсис, у якому страждання не лише необхідне, а навіть обов'язкове як етап очищення.

У «Призначенні України» Липа формулює один із головних постулатів цієї ідеології: *«Найсолодшою смертю є смерть за Отчизну. Вона ж дає зміст життя»* [4, с. 66]. Це висловлювання не про смерть як кінець, а про смерть як перехід, як форму відновлення сенсу в час, коли сенси руйнуються. Страждання тут не стільки покута, скільки інструмент мобілізації й самоствердження. Липа рішуче відкидає концепт зовнішнього спасіння — воскресіння нації, на його думку, можливе лише як акт внутрішньої ініціативи.

Важливу роль у формуванні цієї концепції відіграє поетична символіка. У збірці «Світлість» (1941) ідея воскресіння втілюється в таких образах, як «могила, що народжує», «палаюче серце», «шлях у вогні», «вогонь і меч». Це архетипи, що поєднують ідеї очищення, жертви та відновлення. Поетична мова Липи не уникає болю — вона перетворює біль на героїчну енергію, вивисує націю до гідності через переживання втрати.

Нація, за Липою, має пройти власну Голгофу, але не як приречена жертва, а як носій місії. Це важливе уточнення: нація не вмирає, аби бути оплаканою, а вмирає, щоб бути оновленою. Такий підхід - водночас етико-історичний і метафізичний - співзвучний із християнською парадигмою жертви та відкуплення, але у Липи він позбавлений пасивного прийняття страждання. Воскресіння можливе лише як свідомий, напружений акт волевого прориву.

Ця логіка воскресіння без ескапізму чи тріумфалізму наближає Липу до модерністського мислення, зокрема до ідей

посттравматичного переосмислення історії. Як слушно зазначає Микола Рябчук, *«українська ідентичність формується в умовах постколоніального синдрому, що вимагає переосмислення національного міфу та історії»* [7, с. 119].

Липа, випереджаючи сучасні теоретичні підходи, фактично реалізує постколоніальну ревізію - не через деконструкцію, а через рефундаменталізацію національного міфу. Воскресіння для нього - це не дар історії, не несподіваний злам, а внутрішній рух нації до себе самої.

Ідеологема воскресіння у Липи тісно пов'язана з ідеєю обраності, однак ця обраність не зумовлена божественним фаворитизмом, а здобувається працею, вірністю, стражданням і чином. Це формула активної національної відповідальності. Обранець - не той, кого рятують, а той, хто пережив біль і зберіг честь. Тому воскресіння - це завжди єдність оновлення і пам'яті. Воскресаючи, нація не відкидає свою трагедію, а перетворює її на джерело гідності. У цьому полягає глибина Липинового наративу: у ньому смерть не заперечує життя, а стверджує його через оновлений зміст.

У творчості Юрія Липи міф, герой і нація формують триєдність, яка визначає не лише художній вимір його текстів, а й ідеологічну структуру української самосвідомості. Міф у Липи - це не декоративний елемент, а засіб впорядкування історичного досвіду, відновлення національної тягlosti та формування майбутньої візії. Він є способом націєтворення через слово, символ і уяву.

Герой у системі Липи постає як діяч нового типу - дисциплінований, жертвний, духовно загартований. Це не просто образ воїна, а універсальний архетип провідника, готового діяти в ім'я вищої мети, навіть ціною власного знищення. Герой втілює чин як форму національного буття.

Ідея національного воскресіння в поезії Липи спирається не на утопічні сподівання, а на глибоке переконання в духовній силі нації, здатної пройти шлях очищення через страждання. Воскресіння в його текстах - це не зовнішнє чудо, а внутрішній акт самоствердження, який вимагає зусилля, жертви, дисципліни та морального подвигу.

Отже, спадщина Юрія Липи набуває особливої ваги в сучасному українському контексті, де боротьба за свободу знову потребує духовних орієнтирів. Його творчість постає як жива інтелектуальна система, здатна надихати, мобілізувати і

окреслювати горизонти національного шляху - не лише в минулому, а й у майбутньому.

Література

1. Білецький О. Юрій Липа - ідеолог нації. *Літературознавчі обрії*. 2002. № 9. С. 112–123.
2. Донцов Д. Націоналізм. Львів : Червона Калина, 1991. 196 с.
3. Липа Ю. Козаки в Московії. Львів: Українське видавництво, 1934. 174 с.
4. Липа Ю. Призначення України. Львів: Українське видавництво, 1938. 134 с.
5. Липа Ю. Світлість. Львів: Українське видавництво, 1941. 60 с.
6. Пахльовська О. Національний міф у модерній українській літературі. *Україна модерна*. 1998. № 2. С. 22–37.
7. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Київ: Критика, 2011. 220 с.

УДК 82-31

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТАРІЛОЇ ЛЕКСИКИ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ ЮРІЯ ЛИПИ «КОЗАКИ В МОСКОВІЇ» (1934)

Хомик Тетяна,

методистка

КЗ ЛОР «Львівська обласна

Мала академія наук учнівської молоді»

У статті досліджуються структурно-семантичні та стилістичні особливості застарілої лексики в історичному романі Юрія Липи «Козаки в Московії» (1934). Проаналізовано тематичні групи архаїзмів і історизмів, їхню роль у створенні історичного колориту, національної ідентичності та стилістичної виразності твору. Встановлено, що застаріла лексика виконує багатофункційну роль: відтворює атмосферу XVII століття, деталізує побут і військову справу, підкреслює соціальні й культурні особливості епохи, а також збагачує художній стиль роману. Результати дослідження підтверджують значення архаїзмів як ключового засобу формування історичної та національної самобутності у творчості Юрія Липи та відкривають перспективи для подальших лінгвістичних і літературознавчих студій.

Ключова слова: *Юрій Липа, історичний роман, архаїзми, історизми, застаріла лексика, лінгвостилістика, національна ідентичність, історичний колорит, семантика, художній стиль.*

The article investigates the structural-semantic and stylistic features of archaic vocabulary in Yurii Lypa's historical novel Cossacks in Muscovy (1934). Thematic groups of archaisms and historicisms are analyzed, along with their role in creating historical color, national identity, and stylistic expressiveness of the work. It is established that the archaic lexicon performs multifunctional roles: it recreates the atmosphere of the 17th century, details everyday life and military affairs, emphasizes social and cultural characteristics of the era, and enriches the artistic style of the novel. The study's results confirm the significance of archaisms as a key tool in shaping historical and national identity in Yurii Lypa's work and open prospects for further linguistic and literary research.

Keywords: *Yurii Lypa, historical novel, archaisms, historicisms, obsolete vocabulary, linguistic stylistics, national identity, historical color, semantics, literary style.*

«Козаки в Московії» – це історичний роман українського письменника, лікаря, громадського діяча Юрія Липи (1900– 1944). Твір, написаний у 1934 році, присвячений подіям XVII ст., а саме: участі українських козаків у походах на Московію. Центральною темою є боротьба за волю, гідність і національну ідентичність українців у складних історичних обставинах. Юрій Липа створює атмосферу козацької доби, показує політичні інтриги, внутрішню боротьбу за владу та впливи.

Головні герої - козаки, які вирушають у Московію, щоб підтримати своїх союзників або захистити українські інтереси. Автор майстерно змальовує характери, психологію та мотивацію персонажів, підкреслює їхню відданість Україні, хоробрість і самопожертву. Особливості роману: 1) історична достовірність - Липа базується на реальних подіях, історичних документах і хроніках, але водночас художньо переосмислює їх, додаючи власне бачення; 2) мова і стиль - роман написаний багатого, образною мовою з використанням архаїзмів, що передають колорит епохи; 3) патріотична ідея – крізь сюжет і характер автор утверджує ідею української державності, гідності та боротьби за свободу. Роман був написаний у міжвоєнний період,

коли питання української ідентичності та влади були особливо актуальними.

Актуальність дослідження. Окремої монографії, присвяченої аналізу художньої чи мовної характеристики цього твору немає. Роман «Козаки в Московії» Юрія Липи досліджували такі відомі літературознавці, як А. Дембіцька [1], О. Ісаюк [2], С. Кучеренко [3], принагідно особливостей цього тексту торкалися інші дослідники. Щодо лексичної складової твору, то у статтях про історичну прозу міжвоєнного періоду (наприклад, у збірниках «Українська історична проза ХХ століття»²) роман Липи порівнюють із творами П. Куліша, А. Чайковського, І. Нечуя-Левицького, звертаючи увагу на спільне - багатство архаїчної лексики.

Об'єкт дослідження – застаріла лексика в історичному романі Ю. Липи «Козаки в Московії» (1934).

Предмет дослідження – структурно-семантичні особливості застарілої лексики в історичному романі Ю. Липи «Козаки в Московії» (1934).

Архаїзми - це застарілі слова, які вийшли з активного вжитку, але зберігаються в літературі, історичних текстах або фольклорі. Тематична класифікація архаїзмів допоможе систематизувати їх за сферами життя, до яких вони належать. На основі зібраного матеріалу (понад 154 лексеми) пропонуємо виокремити такі основні лексико-семантичні групи архаїзмів та історизмів в історичному романі Юрія Липи «Козаки в Московії» [4]:

1). Одяг і текстиль: *шкарлат* - шовкова тканина багряного кольору, *кабат* – пальто, *клямер* - засіб для кріплення пояса, *ферезія* - довгий приталений плащ з хутром, *альтембас* - різновид парчі, *ліберія* - царський одяг, ліврея, *шлик* - старовинний головний убір, оздоблений хутром; *слуцький пояс* - елемент костюма шляхти; *саєт* - ґатунок тонкого сукна, оксамит.

2) Зброя та військова справа: *гейнал* - старовинна військова пісня польських осіб; *галябарда* - старовинна зброя (сокира на довгому держаку); *бердиш* - сокира з видовжено-півкруглим лезом; *ятаган* - османський меч-шабля; *карабеля* - крива шабля; *райтар* - розбійник, грабіжник; *фражер* - солдат, що дбає про фураж для коней; *оплата* – полк; *бекет* - військова сторожа, пікет.

3. Побут і господарство: *плюндри* - замшеві штани у галицьких містян; *доматор* - господар дому; *ляма* - широкий

ремінь для тягнення вантажів; *спиначка* – закріпка; *шафа-альмарія* – шафа для збереження документів у монастирі чи церкві; *гамазей* – будівля для зберігання зерна, муки; *варцаби* – дерев'яні бруси або кам'яні плити навколо вікон.

4. Напої і продукти харчування: *петерцимент* – іспанське вино; *мальвазія* – сорт винограду, *романея* – червоне виноградне вино високої якості, *анталюк* – мала бочка для зберігання вина, *анижівка* – горілка на анісі, *кантабас* – старовинний алкогольний напій (смородинова настоянка), *соложеник* – солодкий пиріг, *обарінок* – бублик.

5. Соціальні ролі, посади, звання: *шафар* – економ у шляхетських помістях, *олдермен* – шляхетний правитель графства (англосаксонський термін), *леберизант* – бунтівник, *жак* – розбійник, *ялмужник* – офіцер ложі масонства, *кухмистер* – головний придворний кухар, *пахолок* – слуга, хлопчик, підліток, *сніцар* – майстер художнього різьблення по дереву та металу, *дігнітар* – вельможа, *гофрат* – чин надвірного робітника, *кметь* – середньовічний вільний селянин.

6. Природа, рослини, тварини: *мелюзіна* – міфологічний морський персонаж, *дріяква* (цикламен) – багаторічна трав'яниста рослина, *жерделя*, *морель* – сорти абрикосів, *стрепет* – птах родини дрохвових, *сайгак* – вид ссавців родини бикових.

7. Архітектура, фортифікації, транспорт: *радут* – фортифікаційне укріплення, *струг* – старовинне річкове судно, *пакзавз* – складське приміщення на залізничних станціях, *кульбака* – сідло, *посторонок* – ремінь або мотузок в упряжці.

8. Емоції, поведінка, риси характеру: *дженджуристий* – який кокетує зовнішністю, *маруда* – людина, що все робить довго, тяжко, нудно, *фетор* – сморід, *кламця* – наклепник, *брехун*, *лямпартовий* – розпусний, *кураж* – запал, готовність до боротьби, *фрасунка* – смуток, журба, туга, *паливода* – відчайдушна людина, що нікого не боїться.

9. Міри, одиниці, терміни: *ляст* – одиниця вимірювання об'єму, *лрдинований* – призначений, *авізувати* – зміни у взаємних розрахунках, *постпонувати* – легковажити.

10. Інші архаїзми: *гербувати* – гордувати, *фортель* – несподіваний вчинок, витівка, *безеценство* – безчесність, ганебність, *інсігнія* – візуальні ознаки влади чи статусу, *елекція* – вибори, зокрема короля.

На основі проведеної класифікації результатів вживання застарілих слів у романі «Козаки в Московії» можемо

констатувати, що найбільшою є тематична група «Соціальні ролі, посади, звання» (11), «Одяг та текстиль» і «Зброя та військова справа» (9), «Напої і продукти харчування» (8). Групи «Побут і господарство» та «Емоції, поведінка, риси характеру» становлять 7 одиниць, а «Природа, рослини, тварини» та «Архітектура, фортифікації, транспорт» по 5 одиниць. Найменша група «Міри, одиниці, терміни» - 4 лексеми.

Застаріла лексика, проаналізована у романі «Козаки в Московії», виконує різносторонню стилістичну функцію, зокрема: 1) створення історичного колориту - архаїзми та історизми допомагають читачеві зануритися в епоху, про яку йдеться в романі. Вони відтворюють атмосферу XVII ст., описуючи більшу кількість подій автентичними та правдоподібними (*Гейнал, галябарда, бердиш, реймент, шкарлат, фerezія, слуцький пояс, місьюрки, кульбака, радут*); 2) характеристика персонажів і соціальних груп - застарілі слова вказують на соціальний статус, професію, походження чи належність героя до певної спільноти. (*Шафар, доматор, гутірка, маишталір, гофрат, пахолок, сніцар, кметь, олдермен, кухмістер*); 3) передавання національної ідентичності та самобутності - використання питомо українських архаїзмів підкреслює національну специфіку, показує багатство та унікальність української культури. (*Плюндри, жерделя, морель, гамазей, шлик, кобеняк, варцаби, соложеник*); 4) стилізація авторської мови - застаріла лексика додає тексту урочистості, піднесеності, епічності. (*Гербувати, уфати, жужмом, фетор, фрасунка, фортель, безеценство, зацний*); 5) емоційна та експресивна насиченість - деякі архізми мають яскраве емоційне забарвлення, допомагають передати відчуття героїв, їх настрій, ставлення до подій. (*Кураж, маруда, паливода, фрасунка, деспект, турбація, вереда*); 6) тематична деталізація побуту, військової справи, ремесел - архаїзми деталізують опис побуту, військового спорядження, ремесел, що робить текст глибшим і багатовимірним. (*Клямер, спиначка, ляма, анталюк, пакзавз, облавок, брасувати вітрила, струг, чамбул*); 7) відтворення мовної багатоголосості епохи - застаріла лексика різних етнічних і соціальних груп (польські, німецькі, татарські, турецькі, церковнослов'янські слова) показує багатокультурність тогочасної України. (*Ятаган, карабеля, курултай, ганзейські міста, шкоти, інсітнія, елеція*).

З-поміж застарілих слів у романі «Козаки в Московії» Юрія Липи є чимало лексем, які вживаються в інших творах про

козацький добу. Зокрема військова лексика (*галябарда, бердиш, ятаган, карабеля, реймент, бекет*) використовується в історичних романах Андрія Чайковського («Сагайдачний», «Олексій Корнієнко»), Пантелеймона Куліша («Чорна рада»), Михайла Старицького (трилогія «Богдан Хмельницький»). Назви одягу та тканини (*шкарлат, кабат, фerezія, альтембас, шлик, саєт*) спостерігаємо у творах Івана Нечуя-Левицького, Зінаїди Тулуб («Людолови»), Богдана Лепкого (пенталогія «Мазепа»). Соціальні ролі та звання (*шафар, олдермен, сановник, кухмістер, пахолок, сніцар*) присутні в історичних романах Романа Іваничука («Мальви», «Черлене вино»), Юрія Мушкетика («Яса»). Побутова лексика (*гамазей, варцаби, сулія, анталюк*) перегукується з творами Ліни Костенко («Маруся Чурай»), Валерія Шевчука («На полі смиренному»). Ці лексичні паралелі свідчать про спільний мовний фонд історичної прози, присвяченої козацькій добі.

Отже, застаріла лексика в романі Юрія Липи «Козаки в Московії» є художнім інструментом, що забезпечує історичну автентичність, стилістичну виразність і глибину тексту. Використання архаїзмів та історизмів сприяє створенню яскравого історичного колориту, занурює читача у світ XVII ст, робить події та персонажів переконливими й живими. Структурно-семантичний аналіз застарілої лексики уможливив виокремити такі тематичні групи: «Соціальні ролі, посади, звання», «Одяг і текстиль», «Зброя та військова справа», «Напої і продукти харчування», «Побут і господарство», «Природа, рослини, тварини», «Архітектура, фортифікація, транспорт», «Емоції, поведінка, риси характеру», «Міри, одиниці, терміни» та «Інші архаїзми». Найчисельнішими є ті, які пов'язані із соціальними ролями, одягом, військовою справою та харчуванням, що відображає специфіку козацької доби. Архаїзми та історизми у творі забезпечують багатofункційну стилістичну роль: створюють історичний колорит і атмосферу епохи; деталізувати побут, військову справу, ремесла й соціальні відносини; підкреслюють національну ідентичність і культурну самобутність українського народу; стилізують авторську мову, надаючи їй урочистості, піднесеності, епічності; відчувати емоційну та експресивну насиченість тексту. Лексика роману Юрія Липи перегукується з мовним фондом інших творів про козацький добу, що свідчить про спільні традиції у відтворенні історичної минувшини в українській літературі. Застаріла лексика в романі «Козаки в Московії» є не лише засобом

передавання історичних реалій, а й потужним художньо-образним інструментом, який формує багатшарову картину минулого, сприяє глибшому осмисленню національної історії та культури. Аналіз застарілої лексики у творі Юрія Липи «Козаки в Московії» підтверджує її ключову роль у формуванні історичної, національної та художньої вартості роману, а також відкриває неабиякі перспективи для подальших лінгвістичних і літературознавчих досліджень історичної прози української літератури. Завдяки вживанню у тексті застарілої лексики твір стає живим, багатшаровим і глибоко зануреним у минуле, а читач отримує унікальний досвід «перенесення» у світ козацької України.

Література

1. Дембіцька А. Специфіка прозової творчості Ю. Липи. Львів. 2021. 104 с.
2. Ісаюк О. «Козаки в Московії»: аналогія до Данте? URL: <https://zbruc.eu/node/114056>.
3. Кучеренко С. Історичний роман «Козаки в Московії» в біографії Юрія Липи та з відстані часу. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Chormyn_2023_18_15%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Chormyn_2023_18_15%20(1).pdf)
4. Липа Ю. Козаки в Московії. 1943. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Lypa/Kozaky_v_Moskovii_vyd_1934/

УДК: 821.161.2-1+929Липа Ю.

СТЯГИ ЛЮБОВИ ЮРІЯ ЛИПИ У ПАТРІОТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ НЕПЕРЕСІЧНОГО УКРАЇНЦЯ

Черкес Надія,

*кандидат філологічних наук, членкиня Львівської філії
Національної спілки письменників України, Асоціації
українських письменників та НТШ
<https://orcid.org/0009-0009-6042-3973>*

У статті здійснено аналіз патріотичної поезії Юрія Липи крізь призму його світогляду, життєвої місії та національної самосвідомості. Авторка описує поетичні мотиви любові до України, героїчної самопожертви, духовної цілісності та громадянської відповідальності. Значну увагу приділено зв'язку між біографічними подіями та ідеологічними орієнтирами

митця. Поезія Липи постає як вияв його національного месіанства, віри у майбутнє України та рішучої боротьби з імперським злом. Підкреслено пророчий характер його творчості та її актуальність для сучасної України.

Ключові слова: Юрій Липа, поезія, патріотизм, національна ідея, духовність, самопожертва, месіанство, поетичне слово.

This article explores the patriotic poetry of Yurii Lypa through the lens of his worldview, life mission, and national consciousness. The author analyzes the lyrical themes of love for Ukraine, heroic self-sacrifice, spiritual integrity, and civic responsibility. Special attention is given to the interplay between the poet's biography and ideological convictions. Lypa's poetry emerges as a manifestation of national messianism, belief in Ukraine's future, and resistance to imperial oppression. The article highlights the prophetic dimension of his works and their relevance to modern Ukraine.

Keywords: Yurii Lypa, poetry, patriotism, national idea, spirituality, sacrifice, messianism, poetic voice.

Блакить мою душу обвіяла,
Душа моя сонця наміряла,
Душа причастилася кротості трав
Добрідень я світу сказав!
Павло Тичина

Народившись у тривожні часи боротьби за самостійність України та зростаючи у винятковому середовищі (за найпоширенішою версією біографів) незвичайної письменницької родини, Юрій Іванович Липа не міг бути інакшим. Його світогляд формувався під впливом активно-незалежної ідеології УНР та південноукраїнського гайдамацького руху, що визначило не тільки сталу громадянську позицію майбутнього поета й публіциста, але й літературні уподобання. Серед основних чинників, які витворили світобачення Юрія Липи, безперечно, були і сімейна атмосфера, і філософські ідеї Тараса Шевченка, які були по-особливому близькі молодому поетові, і Святе Письмо, що становило для нього символічну основу його незламної віри та складної системи духовних цінностей. Тому вже в перших творах Ю. Липи відчувається глибока гордість за право причетності до шляхетної долі бути українцем (наприклад, у творах «Носить свої

відзнаки» чи «Королівство Київське за проектом Бісмарка», чи «Союз визволення України»). Та чи не найповніше виявився талант борця і патріота у поетичній творчості. Навіть назви перших збірок Юрія Липи («Світлість», «Суворість») засвідчують особливий стан його душі - стан душі справжнього поета з гарячим, палаючим від болю і великої любові, серцем: *«Зорі великі дрижать / в оксамитному, чорному небі. / Віти дерев понад ставом, як сіті. Співають жінці.../ Ноче єдина, дай з чаши твоєї напиться спокою! / Зблизився час, коли серце здригнулось в великій потребі, / В дивній потребі сказати, як глибоко жило й любило...»*. Звісно, серце справжнього митця здригається у безмежній непереборній потребі любови - незгасної любови до ще не вільної, але безсумнівно волелюбної Вітчизни. Ця любов була ще й великим боєм для поета, тому що відгукувалася йому труднощами рідного краю і рідного народу. Стаючи до лав Гайдамацької дивізії чи пізніше - до Морської піхоти Збройних сил УНР, Юрій Липа чуттєвим пером і суворою гвинтівкою захищає свою відданість, свою гордість і непідкупну синівську пошану до єдиної у світі козацької землі, іменованої Україною. Для нього чужими були і більшовицькі фальшиві наміри, і більшовицька безглузда ідея, і більшовицька дикунська жорстокість. Інтелігент за походженням і вихованням, письменник не вмів миритися зі злом ані реально-історичним, ані ідейно-політичним. Тому навіть після здобуття медичної університетської освіти він продовжує суспільно-громадську роботу. Отримавши мирну професію лікаря, рятуючи людські життя і дбаючи про збереження і покращення здоров'я пацієнтів, Юрій Іванович Липа не може бути спокійним споглядачем. І він залишається активним борцем-революціонером, адже більшовицький жовтневий переворот 1917 року застав його ще юним студентом. Лікуючи тіло, доводилося лікувати й душу - і лікувати нерідко не лише письменницьким хистом, а й збройною боротьбою.

Безперечно, у часи міжвоєнного десятиліття Юрій Липа був однією із найбільш чільних постатей не лише української белетристики, але й української культури та суспільно-політичної мислі загалом. Попри очевидну неоднорідність його зацікавлень, попри різноплановий характер поетичних текстів та фрагментарність інформації про письменника, увесь свій талант він спрямовував у єдине русло - служіння високій національній ідеї. Україна в його поетичній творчості така ж різnorідна й виняткова, як і естетичний світогляд самого митця:

*«Україно, рівнино жорстокого бою і слави, / Мов надхненне знамено, сколихане в сонце, угору, / Краю знаків зловісних і віщих, таємних і дивних, / О, прокляття моє богорівне, прокляття простору! / Ти у душах сумирних, як дим, як пожар, як нещастя, / Як залізне поле, кривавим засіяне цвітом, / Ти дзвениш і даруєш привітом нас дужих і сильних, / Ти печалью безвластя так будиш, і рвеш, і бадьориш!». Поетичні емоції цих рядків вихлюпують витонченими метафорами, небуденними порівняльними та глибоко символічними епітетами. І це не випадково, адже й у створеному митцем-революціонером у Варшаві науково-дослідному Українському Чорноморському інституті розглядаються серйозні майбутні проблеми, яким судилося стати актуальними для України аж після здобуття нею справжньої незалежності. Разом із друзями Левом Биковським та Іваном Шовгенівим молодий Юрій замислюється над стратегією долі України, над перевагами її географічного розміщення, над розбудовою звільненої Батьківщини. Йому не забракло сміливості передбачити розпад тюрми народів, яка в ті часи називалася СРСР. Передбачити і, проте, написати такі схвильовані і такі непрості для сприйняття й осмислення поетичні рядки: *«Будуччина - у Бога. В Тебе - тільки труд / Виснажний, безустанний і відданий. / Пророцтв не жди. Не вір. Ото життя твоє: / Як моря даль, - розгорненна праця / І - Божий зір над тим. / І раптом - буря, / Що кине хвилі в берег той, що треба. / Не знаєм більш нічого. Чуєш? / Жди й молись»*.*

Пристрасно закликаючи «Жди!», насправді гарячий і запальний Юрій Липа аж ніяк не міг змусити себе бути тим, хто здатен приректи свою дієву натуру на пасивне чекання. Його сповнене зболеної любови серце билосся в такт із наймилішою Вітчизною, - хай і знедоленою, але сильною й могутньою своєю великою вірою у майбутнє - у те майбутнє, «що треба». Об'єднуючи довкола себе небайдужих, він сам готовий був разом із ними покласти найбільший свій скарб - власне життя - на вівтар світлої будучини рідного народу: через біль і кров, через виснажливий труд і кожноденну самовіддану боротьбу. Куди б не закидала його шлях лиха фортуна: до Познані, Відня чи революційно здібленої Одеси, - через усі життєві негаразди, усі гоніння й переслідування цей глибокий учений і хвилюючий письменник залишається вірним головному своєму призначенню - прагненню відродити, утвердити, розвинути й покращити долю коханої України у її нещадній борні із підступною й віроломною росією. Його любов переважає і

сумніви, і всі можливі втрати: «*..Ми такі упиті / Тим, що Вона є знов, - / Що нам наші забиті / і наша кров? / Ми такі всі повні щастя / У сей великий час, / Сподобись, земле, Причастя, / Сподобись, земле, нас! / Чорний орел Мазепи / Покидає сонні Яси - / Покиньте барви, крепи, / Золото і всі прикраси! / Станьте кожен спокоєн / У лави, що в сяйві мітів: / Се - Українець-Воїн / Ворота помітив. / І в краю, де все клекоче, / Він побіди сіє, / Б'ючи межі очі / Тебе, Росіє!...*». Чимало дослідників життя і творчості Юрія Липи відзначали його пророчий дар [11]. То чи не по-справжньому пророчо промовляють до сьогодення щирі рядки про українця-воїна, про край, «де все клекоче», де новітні герої стоять на рубежах охопленої полум'ям окупації землі, «б'ючи межі очі» загарбників-рашистів? Новоімперське зло нині катує сотні й тисячі українських юнаків та дівчат, геть чисто так, як у далекому 1944 році енкаведистські нелюди надзорстокими тортурами знущалися над письменником-науковцем Юрієм Івановичем Липою. Вони не змогли заглушити проникливого голосу його глибоко символічної поезії, - то вирішили знищити фізично. Проте сонячний оптимізм, який випромінюють його рядки, пробивається над знущення і глум, понад переслідування і зневагу. Сміливість творчості Юрія Липи - це сміливість думки справжнього українця в умовах розгулу найжахливішого та найганебнішого тоталітарного режиму. Не лише усвідомити сутність і велич глибин власного народу, але й заявити про нього цілому світові, передбачивши нелегку, проте надзвичайно вагому історичну долю в контексті загальноєвропейського та світового поступу. Тому говорити про унікальну поезію Юрія Липи є надзвичайно просто і одночасно невимовно складно. У ній поруч із на перший погляд звичайним стилем викладу чаїться аналітично-філософська глибина осмислення всього, що коїться з ним і зі всім, що довкруг нього. Бо йому дано було бачити, як «різноколірово горять серця довкола», як «рідко струнчиться і квітне душа, як дерево, очищене громами», і як це - зуміти «покрити все собою». Таке уміння до снаги лише справжньому митцеві — вразливому й умілому. І дороги для відступу назад нема: «*Коли прийшла пора і ти дозрів / У муках днів, у боротьбі з собою, / Як образ берегів в імлі, на морі, - / В одній хвилині з'явиться тобі / Твоє призначення земне і зміст. / То лиш приходить раз, але назавжди. / Не стерти образу цього тобі, / Ти не втечеш, дивись вперед - і знай: / Одно тобі зосталось тільки: жити ним, / І сповнитися ним, воно - від Бога. / Як же ж не вчув призначення*

свого, / - *Ти ще не жив, і ще не вартий змерти*». Юрій Липа справдив своє земне призначення «без вагань і без схибу», завжди залишаючись українцем і будучи «тим, чим належить бути». Він творив із великою вірою у високу ідею незнищенної українськості, її могутні духовні сили і здатність бути гідною європейської спільноти. Національна самовідданість Юрія Липи вражає майже біблійною врочистістю слова поетичного й публіцистичного. Культ здорової сили письменника визначав кожен крок його збройної боротьби за незалежність України, кожен рядок його гарячої полум'яної поезії. Багатогранного і часто непередбачуваного, його друзі називали «яснозбройним Юрієм», у долі якого постійно просвічувала високо-патетична мета. Постійна праця над власним стилем допомогла поетові уникнути примітивної провінційності, надмірної сльозливості у ліриці та різко-барвистого малоросійського шароварництва. Саме літературні принципи і постійна вимогливість до себе засвітили його поетичну зорю на суспільно-політичному та мистецькому небосхилі України ХХ-го сторіччя. Тільки той, хто ставить перед собою високі, далекі цілі й орієнтири, здатний досягнути великої мети. Юрій Липа йшов до своєї священної цілі із гордо піднятою головою, не роззираючись і не оглядаючись без потреби.

Аналізуючи стан сучасного йому літературного процесу, Юрій Липа у своїх письменствознавчих працях («Розмова з порожнечою», «Організація почуття», «Боротьба з янголом», «Сіре, жовте і червоне» та ін.) чітко окреслює напрямки його розвитку і філософсько-ідеологічні інтереси. Загалом усе його життя було, як він сам позначив у назві своєї збірки есеїв (1936 р.), - «боєм за українську літературу» і битвою за Україну. Збереження національної пам'яті було для Ю. Липи тим чинником, який визначав основні віхи його поетичної творчості. Пізнанню глибин поезії митця, осмисленню художньо-естетичного світу допомагає визначення пріоритетів його світогляду. Це стає можливим насамперед тоді, «коли окремі орієнтири філософської думки накладають свій відбиток на його (поета - Н.Ч.) стиль і образність, стають основою його творчості» [4]. І саме у поетичному доробку Юрія Липи простежуються дві найвагоміші риси його світогляду: безмежна віра і суворо усвідомлена місія служіння Україні.

Тому, підсумовуючи бодай фрагментарний огляд творчості Юрія Липи, цього непересічного українця: поета, прозаїка і публіциста, самовідданого лікаря і першого українського

фітотерапевта, активного громадського діяча, полеміста, політика, воїна, вмілого організатора творчих угруповань та підпільних курсів, патріота з великої літери, - не можна не засвідчити його надзвичайно вагомому місця в історії української літератури та культури. А лірика митця є цікавою для сучасного дослідника як своєю художньо-естетичною та історико-філософською цінністю, так і неосяжно широкими можливостями інтерпретацій. Скажімо, чекають уважних студій і втілені переважно в поезії релігійно-духовні погляди письменника, і його політичні пріоритети, і роль у національно-визвольних рухах тогочасної України, і коло його впливових друзів та колег, які разом із п.Юрієм творили його незвичайну біографічну долю. Юрій Іванович Липа був великим українцем, який донині заслуговує на пильну увагу і щире пошану сучасних українців - громадян вінченосної, хоча й досі стражденної Української держави.

Література

1. Ананченко Т. Духовна домінанта поезії Юрія Липи (збірка «Вірую»)/Т. Ананченко. *Треті Липівські читання*: 36. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції/ [Упор. Г. Дольник]. Одеса: Друк, 2007. С. 74-80.
2. Апостол новітнього українства: спогади про Юрія Липу /упоряд. П. і Ю. Кіндратовичі. Львів: Каменярь, 2000. 239 с.
3. Башляр Г. Фрагменти поетики Вогню / пер. з фр. Р. Мардер. Харків: Фоліо, 2004. 144 с.
4. Голомб Л. Із спостережень над українською поезією XIX - XX століть: Збірник статей /Л. Голомб [Передм. В. Барчан].-Ужгород: Гранда, 2005. – 380 с.
5. Десяті липівські читання : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (24– 25 верес. 2020 р.) / ред.-упоряд. С. Кучеренко. Івано-Франківськ: ІФНМУ, 2020. 208 с.
6. Ільницький М. Не зрікатися своєї душі (Концепція України в творчості Юрія Липи). *Дивослово*. 1994. № 4. С. 3–8.
7. Качкан В. Юрій Липа у світлі нових матеріалів і джерел/В. Качкан. *Вісник: Літературознавчі студії*. Київ, 2001. С. 87- 109
8. Ковалів Ю. Юрій Липа. *Слово і час*. 2019. № 5. С. 82–89.
9. Кучеренко С. / Юрій Липа. Час людини: поезії та проза. Харків: Фоліо, 2019. 588 с.
10. Липа Ю. Твори: в 10 т. Львів: Каменярь, 2005. Т. 1: Поезія. 543 с.
11. Шипка Г. Юрій Липа – пророк. Львів: Каменярь, 2014. 18 с.

12. Янчук О. Пороги вічності Юрія Липи / О. Янчук/Липа Ю. Вірую: Вибрані вірші. Львів, 2000. С. 93-100.
УДК 821.161.2-055.2 «19»

ОБРАЗ ЖІНКИ У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЛИПИ

Ягело Світлана,

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри українознавства та філософії, учений
секретар ДНП «Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького»
<https://orcid.org/0000-0002-9990-1022>

У статті здійснено комплексний аналіз образу жінки в художній, публіцистичній та філософській творчості Юрія Липи. Розглянуто ключові архетипи жіночого образу – матері, берегині, духовної провідниці, патріотки, – що займають центральне місце в поетичному та публіцистичному доробку письменника. Особливу увагу приділено збірці «Світлість», де жінка постає символом духовної сили, джерелом морального очищення й національного натхнення. Проаналізовано також есе «Українська жінка» як твір, у якому окреслено ідеал української жінки як активної творчині культурного, державного й духовного життя нації. Визначено, що Ю. Липа надає цьому образу глибокого ідеологічного та символічного змісту, розглядаючи його як основу формування національної ідентичності. Дослідження сприяє глибшому розумінню гендерної проблематики та духовно-національних концептів у міжвоєнній українській літературі.

Ключові слова: Юрій Липа, образ жінки, національна ідентичність, поезія, публіцистика, духовність, символізм, гендерні студії.

The article presents a comprehensive analysis of the image of woman in the artistic, publicistic, and philosophical works of Yuriy Lypa. The study explores key archetypes of the female image – mother, guardian, spiritual guide, and patriot – which occupy a central place in the poet's and essayist's creative legacy. Particular attention is paid to the poetry collection "Svitlist" ("Brightness"), where woman is depicted as a symbol of spiritual strength, a source of moral purification, and national inspiration. The essay "Ukrainian Woman" is also analyzed as a work in which the ideal of the

Ukrainian woman is outlined as an active creator of the nation's cultural, political, and spiritual life. It is emphasized that Yurii Lypa invests the female image with profound ideological and symbolic meaning, viewing it as a foundation for the formation of national identity. The study contributes to a deeper understanding of gender issues and spiritual-national concepts in interwar Ukrainian literature.

Keywords: *Yurii Lypa, image of woman, national identity, poetry, publicism, spirituality, symbolism, gender studies.*

У сучасному українському літературознавстві дедалі більше уваги приділяється постаті Юрія Липи – письменника, поета, публіциста, громадського діяча та лікаря. Його творча спадщина репрезентує яскраву й самобутню течію національного ідеалізму, а художнє осмислення тем духовності, національного обов'язку та історичної пам'яті стає предметом зацікавлення науковців. Однією з ключових тем у його творчості є образ жінки – матері, берегині нації, символу духовної сили й моральної опори. Дослідження цієї теми є актуальним у контексті вивчення ґендерних аспектів української літератури та національної ідентичності.

Метою цієї роботи є аналіз образу жінки у творчості Юрія Липи з урахуванням ідейного навантаження, символізму та духовно-національного контексту.

Юрій Липа (1900–1944) – один із найвизначніших представників української еміграційної літератури, автор численних поетичних збірок, історико-політичних трактатів, прозових творів. Його світогляд формувався під впливом націоналістичних ідеологем, а також християнської етики та філософії. Ю. Липа стояв біля витоків формування націоналістичної ідеології, був близьким до Української військової організації та Організації українських націоналістів. Особливої уваги заслуговує його поетична творчість, у якій поєднуються релігійна символіка, патріотичні мотиви та висока художня культура. Його погляди на жінку як на духовний центр нації, символ морального очищення та джерело сили знайшли вияв у численних текстах.

У творчості Юрія Липи образ жінки має багатозначний характер. Передусім це образ матері – рідної та символічної, отожденої з Батьківщиною. У віршах поета мати виступає як берегиня національної пам'яті, духовна наставниця, символ єднання поколінь. Наприклад, у вірші «Ланцюг ніжності» автор

змальовує жінку як уособлення любові, жертвовності, моральної досконалості, порівнює її з сонцем: *«Від самих початків життя, коли пружно в колисці / Ти пнешся до сонця угору, побачиш тоді: / Всміхається разом із сонцем ще сонце – то Мати»* [6, с. 111].

І не даремно, адже сонце у світогляді українців – символ життя, світла, тепла, родючості та нового початку. У ньому концентрується всепроникаюча влада, енергія, мудрість та вічність. Цей солярний знак є наскрізним в уснопоетичній творчості нашого народу, зокрема «в колядках і народних піснях сонце, зорі, місяць одухотворюються, персоніфікуються, уявляються однією родиною, де сонце – жінка, місяць – чоловік, зорі – їхні діти. Сонце в українській міфопоетичній традиції зображувалося в образі «княгині», «красної панни», «матері», тобто набувало рис жінки» [7, с. 8].

Важливе місце у творчому доробку письменника посідає поетична збірка *«Світлість»* (1935), репрезентуючи його світогляд, естетику та ідеологічні засади. Цей цикл поезій є відображенням філософсько-національного світогляду автора, в якому образ жінки займає сакрально-духовну нішу. В *«Світлості»* жінка постає не лише як реальна постать, а як символ, архетип, що втілює найвищі морально-етичні та національні цінності. Уже сама назва збірки задає ключову ідею: поетичне осягнення вищого духовного стану, що асоціюється з внутрішнім світлом, прозорістю душі, духовним злетом. У цьому контексті жіночий образ у Ю. Липи набуває якостей просвітленої істоти, близької до божественного. Жінка у збірці зображується як джерело світла – не тілесного, а внутрішнього, духовного. Вона очищує і просвічує чоловіка, надихає на служіння високим ідеалам. Її любов – не пристрасть, а посвята, вона благословляє, а не зваблює. Цей мотив яскраво простежується у вірші *«І прийде час»*, де поет описує момент духовного очищення: *«І на той смуток Світло загориться, / І юрби вчинків, з'єднані у Світлі, / Закаменіють, збліднуть, відійдуть, / І врешті будеш ти із Світлом сам на сам...»* [6, с. 108]. У цьому фрагменті світло символізує духовне прозріння, до якого веде жінка як носійка внутрішньої чистоти та моральної сили. Її присутність сприяє очищенню душі, відходу від земних турбот і наближенню до вищих духовних цінностей.

Окрім того, поет розглядає жінку як духовну провідницю, здатну піднести людину над буденністю. Її функція – не лише у підтримці родинного вогнища, а й у збереженні культурної,

моральної ідентичності нації. У низці віршів образ жінки поєднується з релігійними мотивами: вона асоціюється з Богородицею, заступницею, духовною покровителькою. В одному з характерних віршів збірки ліричний герой молитовно звертається до жінки, вбачаючи в ній моральну опору й символ надії: *«Світло твоє, мов весна, / Розквітло у мрії і крові»*. Тут жінка – не просто улюблена, а містична постать, що формує внутрішню гармонію героя.

У поетичній мові Ю. Липи жінка пов'язана з природою, землею, водою, тобто з прадавніми символами жіночого начала. Вона є не лише коханою, а водночас уособленням рідної землі, України. Така символічна подвійність образу посилює його значущість: жінка-кохана й жінка-Вітчизна зливаються в єдине уявлення про духовну цілісність, ідеал, до якого має прагнути кожен чоловік, воїн, митець.

Кохання у збірці не має тілесного вияву, воно ідеальне, безгрішне, очищене від пристрасті. Це почуття духу, єднання душ, що резонує з ідеалами українського неоромантизму та християнської традиції. Такий підхід відповідає загальній естетичній концепції письменника, яка базується на поєднанні патріотизму, етики й містичного християнства: *«Ти – не зі світу цього. / Ти – з імені мого щоденного, як молитва»*. Ці рядки засвідчують, що жіночий образ у Ю. Липи – це також елемент сакрального часу і простору, що формує внутрішній стрижень національного буття.

У поетичній збірці *«Світлість»* Юрій Липа створює вишуканий, глибоко символічний образ жінки, яка виступає як духовна сила, моральна опора, носійка культури та світла. Це не земна жінка з побутовими рисами, а ідеалізована постать, що втілює духовний шлях, національну ідентичність і вічні моральні цінності. Така концепція є характерною для всієї творчості Ю. Липи, але саме в *«Світлості»* вона досягає найвищої поетичної узагальненості.

У прозових творах письменника також простежується послідовна інтерпретація жіночих образів. Наприклад, роман *«Козак Мамай»* [3], який був написаний і вперше опублікований у Львові у 1941 році в умовах Другої світової війни та німецької окупації, коли Ю. Липа активно працював у галузі літератури й медицини. Твір має виразне філософське та національно-ідеологічне спрямування, відображає погляд автора на історичну місію України, а також на духовні основи української ідентичності, зокрема через символічний образ козака Мамаю як

вічного українця. Хоча й у романі не зустрічається значна кількість описів фемінних образів, однак їхня функція символічна, архетипова і глибоко ідеологічна, адже жінки хоча й залишаються в тіні основної дії, проте мають виразне символічне навантаження. Вони постають не стільки як індивідуальні персонажі, скільки як носії культурної пам'яті, морального стрижня та духовного світла, що допомагає чоловікові вистояти. Вони мають внутрішню силу, здатну трансформувати середовище – передусім через виховання, молитву, самопожертву. Цікаво, що автор свідомо уникає зображення жінки як об'єкта еротичного потягу – натомість пропонує піднесений, духовний, ідеалізований образ.

Окремої уваги заслуговує маловідомий публіцистичний твір Юрія Липи «Українська жінка» [4], надрукований у журналі «Жінка» 1938 року, в якому автор подає глибокий філософсько-національний погляд на місце жінки в українській культурі, державотворенні та духовному житті нації. Цей текст є яскравим прикладом синтезу есеїстики, соціальної аналітики та патріотичної публіцистики. На думку дослідниці творчої спадщини Ю. Липи Ірини Грабовської «Есей «Українська жінка» заслуговує на увагу не лише через ті ідеї та міркування щодо долі й ролі українського жіноцтва у житті українського етносу та нації, які викладені у ньому, а й завдяки тому, що це є певна самохарактеристика автора, яка розкриває його ставлення до протилежної статі, або, як сказали б ми зараз, до протилежного гендеру. Адже Юрій Липа роздумував та писав саме про соціальну роль української жінки. А соціальну роль жінки або чоловіка «схоплює» саме категорія гендеру, а не біологічної статі» [1].

Юрій Липа змальовує українську жінку як опору нації, моральну і духовну основу народу. Центральним твердженням Липи є думка про те, що вона постає не лише берегинею родинного вогнища, а й активно учасницею національного життя, його першим і головним «осередком формування»: «Жінка – це перша і найпевніша школа нації» [4, с. 3]. Ця теза виводить жінку поза межі виключно приватного простору, надаючи їй статус соціального й культурного інституту, що впливає на майбутнє народу. У контексті української культури жінка постає не лише як носійка традицій, мови, віри, а й як творець національного характеру, здатного протистояти зовнішньому тиску та асиміляції.

Автор протиставляє українську жінку образів пасивної, залежної особи, що, на його думку, зводить жінку до ролі прикраси чи жертви моди й бездуховності – натомість підкреслює її активну роль у збереженні культурної ідентичності, мови, традицій, релігії. Автор наполягає, що українська жінка інтелектуально самостійна, морально зріла, соціально активна. Такий підхід виводить концепт жінки на рівень національної місії, де індивідуальна гідність поєднується з духовною відданістю спільноті.

Значну увагу Ю. Липа приділяє історичному виміру, звертаючись до прикладів княгині Ольги, Роксолани, гетьманських дружин – жінок, які не лише впливали на долі своїх чоловіків, а й самостійно приймали рішення, що впливали на державну політику та відігравали провідну роль у національному житті. Через звернення до історії письменник вибудовує тяглість жіночого лідерства в українській культурі, стверджуючи, що жінка була і має бути чинником історичних змін, здатним впливати на державні рішення, соціальну динаміку та культурне оновлення. Таким чином, автор формує ідеал української жінки як особистості сильної духом, незалежної, інтелектуально розвиненої та відданої національній ідеї.

Важливою тезою Ю. Липи є переконання, що від стану жінки залежить стан усієї нації. Автор не лише констатує її роль як зберігачки традицій, а й надає їй активної функції у творенні нового українського світу. На його думку, саме через переосмислення жіночого призначення можлива побудова сильної, етично сталої нації. Саме через виховання дітей, через формування морального клімату в родині вона визначає майбутнє держави. У цьому контексті автор закликає до формування нового типу української жінки – національно свідомої, високоосвіченої, гідної пошани і любові.

Ще одним не менш важливим концептом цього твору є духовна жіночність як основа культури, тобто у центрі філософії Ю. Липи стоїть уявлення про жінку як носійку духовності. Жіноча місія – не обмежується побутом чи приватною сферою, вона полягає в упровадженні морального начала в суспільство, у збереженні і трансляції глибинних сенсів культури. Саме через жінку, за Липою, передається ментальна спадкоємність поколінь і підтримується внутрішня єдність нації.

Таким чином, Есе «Українська жінка» Юрія Липи є глибоко концептуальним твором, у якому жіночий образ виводиться на

рівень ідеологічного та культурного символу нації. Автор вибудовує ідеал української жінки як морального стрижня, культурної берегині та духовної провідниці, водночас підкреслюючи її активну роль у суспільних трансформаціях. Такий підхід робить Липу одним із перших українських мислителів, що запропонували інтегральне бачення жіночості як чинника національного відродження. Аналіз цього есе сприяє глибшому осмисленню ролі жінки в українській культурі, зокрема в контексті національного становлення й ідеологічної модернізації міжвоєнного періоду.

Отже, образ жінки у творчості Юрія Липи – це не лише літературний тип, а глибоко символічна фігура, яка відображає духовну суть нації, моральні й релігійні цінності, ідеали служіння та самопожертви. Мати, жінка-патріотка, заступниця, духовна порадиця – усі ці архетипи органічно поєднуються у творчій спадщині письменника, утворюючи високу місію жінки в українській культурі. Дослідження таких образів дозволяє глибше зрозуміти національну ідею в українській літературі та її духовні орієнтири.

Література

1. Грабовська І. Пізнавши себе, стати собою: Погляд Юрія Липи на «призначення» української жінки. *День*. 2018. № 95-96. Рубрика: Я і історія. URL: <https://day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/piznavshy-sebe-stavaty-soboyu> (дата звернення: 28.05.2025).
2. Липа Ю. Восьмий сон: вибрані поезії. Львів: ЛА «Піраміда», 2000. 240 с.
3. Липа Ю. Козак Мамай. Львів: Українська видавнича спілка, 1991. 312 с.
4. Липа Ю. Українська жінка. *Жінка*. 1938. № 7-8. С.2-4.
5. Липа Ю. Призначення України. Львів: Червона калина, 1992. 112 с.
6. Липа Ю. Щоденний бій. Харків: Фоліо, 2024. 575 с.
7. Пошивайло І. Українське небо (космогонічні мотиви в народному мистецтві українців). *Українське небо. Символи і знаки в народному мистецтві українців: Каталог виставки зі збірки УЦНК «Музей Івана Гончара»*. Київ: УЦНК «Музей Івана Гончара», 2007. 54 с.
8. Сварник Г. Юрій Липа: письменник, мислитель, лікар. Львів: Літопис, 2010. 208 с.

**ПЕРЕКЛАД СВЯТОГО ПИСЬМА ІВАНА ОГІЄНКА
В ОЦІНЦІ ЮРІЯ ЛИПИ: «МУЗИКА РИТМУ»**

Ясіновська Оксана,
асистентка кафедри загального мовознавства
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Статтю присвячено аналізу перекладу Святого Письма Івана Огієнка в рецензії Юрія Липи «Велетенське завдання. Св. Письмо рідною мовою» (1939). Головна увага приділена вивченню параметру ритм (ритмізація) як важливого чинника комунікативного впливу на читача.

Ключові слова: переклади Святого Письма, українська мова, Юрій Липа, Іван Огієнко, комунікативний вплив, вербалізація біблійних смислів, ритмізація, ритм

The article deals with the analysis of Ivan Ohienko's translation of the Holy Scripture as reviewed by Yurii Lypa in his 1939 essay "A Colossal Task: The Holy Scripture in the Native Language". The main focus is on examining the parameter of rhythm (rhythmisation) as an important factor in the communicative impact on the reader.

Keywords: translations of the Holy Scripture, Ukrainian language, Yurii Lypa, Ivan Ohienko, communicative impact, verbalisation of biblical meanings, rhythmisation, rhythm

Потужним чинником формування національної ідентичності є переклади Святого Письма. Цей факт має підтвердження як у світовому, так і в українському історико-культурному контексті. У Німеччині переклад Біблії Мартіна Лютера заклав підвалини сучасної літературної мови і посприяв консолідації німецької нації. У Чехії, Польщі, Франції, Англії переклади біблійних текстів на розмовні мови стали поштовхом для їх розвитку, а також утвердження національної самосвідомості, культури та державності. Сутолослим є й український досвід – переклади книг Святого Письма рідною мовою відіграли визначальну роль у збереженні української мови та у процесах націєтворення, розвитку української самобутності та політичної суверенності.

Неодноразово й чітко про потребу нового перекладу книг Святого Письма українською мовою заявляв видатний

громадський, політичний і культурний діяч, письменник і поет Юрій Липа (1900–1944), який наголошував на винятковому («величезному») значенні цього запотребованого тексту для духовного, культурного й національного розвитку українців. Найяскравіше ці думки викладені в його рецензії на біблійний переклад Івана Огієнка – «Велетенське завдання. Св. Письмо рідною мовою», опублікованій 1939 року в часописі «Рідна мова» [4, кол. 56–58], у якій автор не тільки оцінив цей Огієнків плід як унікальний («один із кращих у Європі»), а й дав фахову лінгвістичну оцінку мові тексту, виказуючи цим глибоку власну обізнаність.

На думку Юрія Липи, серед усіх спроб українських біблійних інтерпретаторів – архимандрита Григорія в «Пересопницькій Євангелії», Пилипа Морачевського, Пантелеймона Куліша та інших перекладачів цих книг українською мовою протягом останніх десятиліть* – Святе Письмо Івана Огієнка, що написане живою українською мовою, вирізняється унікальними рисами. Найважливішими з них, як це можемо висувати з рецензії, є: простота слів і висловів (їх зрозумілість читачам), багатство лексики (добірність, відсутність архаїзмів, новотворів), змістова точність багатозначних слів, доцільна побудова синтаксичних конструкцій (увага до зв'язків між словами та до їх послідовності в реченні), всеохопний ритм, художня й духовна виразність, урочистість, що виникає з простоти слів і форм, сакральна образність [4, кол. 51–56]. Юрій Липа також говорить про докладне слідування Огієнка протографам – оригіналам біблійних книг, з яких він робив переклад, а також про верифікацію власного тексту з кращими сучасними біблійними перекладами [4, кол. 54].

*Ю. Липа не уточнює назв цих текстів. Потенційно в полі його зору могла бути низка перекладів Святого Письма на тогочасну українську: переклад Євангелія від Йоана і п'ять глав від Матвія, виконаних Маркіяном Шашкевичем (Львів, 1942; опубліковані посмертно у 1884 р.), переклад Євангелій від Луки і Йоана Антона Кобилянського (Львів, 1874, 1877); переклад Нового Завіту о. Олександра Бачинського (Львів, 1903); переклади Псалтиря в інтерпретації о. Олексія Слюсарчука («Псалтиря розширена») (Жовква, 1904), П'ятикнижжя Мойсея, Псалтир та книги Нового Завіту о. Ярослава Левицького (Жовква, 1921); переклади Михайла Кобрини: Псалтир (Варшава, 1936), Службове Євангеліє (Варшава, 1939); переклад чотирьох Євангелій (під назвою «Ісус Христос. Його життя, наука й чуда») о. Михайла Кравчука (Львів, 1937). Можливо, Ю. Липа мав змогу ознайомитися і з іншими перекладами на українську біблійних книг – як із їх публікаціями, так і з рукописними версіями, яких у згаданий Ю. Липою час було чимало з літературним і релігійним пробудженням в Україні.

Особливо примітною з виокремлених Липою рис є **ритмічність** огієнкового Святого Письма, що її він назвав «найбільшим скарбом», який дістаємо в українській культурі останніх часів [4, кол. 51]. Саме ця ознака – ритм тексту – слідує рефреном через усю рецензію Юрія Липи, проникаючи в кожну характеристику мовної манери Івана Огієнка й визначаючи її.

Увага Липи до згаданої риси авторського стилю очевидна. Його експліцитні міркування, частота звернення до пов'язаних із ритмом тем, їх різноаспектність, широкий діапазон ознак концепту ритм, які упривнюються при ближчому ознайомленні з його різножанровими творами, і, зрештою, ритм його власних текстів, свідчать, що Юрій Липа – людина із загостреним чуттям ритмізації, особистість, для якої ритм – універсальний код сприйняття світу.

Метою статті є характеристика параметру ритм (ритмізація) як важливого чинника комунікативного впливу на читача в перекладі Святого Письма Івана Огієнка у представленні Юрія Липи. Завдання – проаналізувати виокремлені Ю. Липою мовні риси цього тексту під кутом зору привнесеної перекладачем ритмізації біблійних книг. Згадану ознаку розглядаємо в контексті ширшого осмислення Липою ритму в інших його творах. Під таким оглядом ознака «ритм» у перекладі Огієнкового Святого Письма та в рецензії на нього Ю. Липи вивчена не була – це й зумовлює актуальність дослідження.

Зауважимо, що оцінюючи працю Івана Огієнка (рецензія опублікована в лютому 1939 року), Липа працював не з цілою Біблією, а з окремими текстами Огієнкового перекладу – книгами Нового Завіту і Псалтирем, на які власне й покликається, ілюструючи мову рецензованого тексту. Саме ці книги вийшли друком до часу написання відгуку Юрія Липи: у 1937 році з друкарського верстату у Львові зійшов наклад чотирьох Євангелій (наклад 5 000 примірників), а в 1939 році у Варшаві – повний переклад Нового Завіту із Псалтирем у додатку (тираж 25 000 примірників). На останнє видання, з огляду на згадку в рецензії про тираж, і взорує Юрій Липа. Повністю натхненну працю Івана Огієнка було завершено 11 липня 1940 року й опубліковано 1962 року [9, с. 26]. Є відомості, що Липа читав рукописний варіант Нового Завіту ще до його затвердження спеціальною комісією [1, с. 111] – Британським і Закордонним Біблійним товариством, з яким Огієнко 1936 року уклав угоду про переклад Біблії українською мовою [9, с. 26].

Розглянемо передовсім, у яких аспектах, і як, Юрій Липа трактує ритм у широкому контексті життя і творчості людини.

Згідно з його переконаннями, кожна людина у своїй словесній творчості має «власний, часто делікатний ритм вислову» [4, кол. 50], який неминуче проступає при аналізі її мови. Саме це, як вважав Липа, здатне розкрити таємниці авторства навіть там, де творці приховані, наприклад, може посприяти розпізнаванню стилю різних осіб, як у випадку збірної праці багатьох поетів, об'єднаних під іменем Шекспіра [4, кол. 50–51].

Ритм мови «зближує читача до божеської глибини думки» [4, кол. 51], відповідно його втрата призводить до втрати гнучкості думки і, зрештою, до її нівелювання. Для ілюстрації останнього Юрій Липа згадує творчі експерименти футуристів і дадаїстів – членів авангардистських мистецьких течій двадцятих років ХХ століття, які у своїх творах зловживали використанням поетизмів, накопиченням слів або вжитком замість них окремих звуків, а також свідомо відмовлялися від рими і знаків пунктуації. Такий свій підхід, зокрема щодо відмови від рими й пунктуації, новатори пояснювали прагненням звільнити мову від зайвого й тим облегшити її, однак, згідно з Липою, досягнули зворотного – мова в їхніх текстах «обважніла», а думка втратила пластичність: «Вони звільнили слова від того, що їм зазначає міру, відкинули тим самим вимір речення, а вкінці й ритм думки... Їхня думка (образи, емоції) перестала бути гнучкою. ... [Мова] ... перестала звучати в людських вухах і серцях. Люди не вміли її вимовити..., не знали, з якою дикцією (вимовою) треба читати ці накопичені слова. Бож дикція, це – душа слів» [4, кол. 50].

Увага Юрія Липи до цієї характеристики тексту не випадкова. У різних своїх працях, зокрема у збірці есеїв «Бій за українську літературу» [2], він розглядає ритм не лише як закономірне чергування елементів у тексті, а й як основу людського життя та світосприйняття: «Сприймання людиною може бути тільки у вимірі ритму», адже «людський організм не може не сприймати в ритмі, бо сам є втіленим ритмом» [6, с. 48]. Обґрунтування цього Липа віднаходить у повторюваній частоті дихання людини, ритмічній роботі її серця, обігові крові, пульсуванні лімфи, перистальтиці кишечника, чергуванні хімічних і фізіологічних реакцій, періодів втоми й відпочинку та ін. На його переконання, ритм скрізь «характеристичний для людини», це – основа «тривання людини в житті» [Там само].

Визначальна роль ритму й у пізнанні людиною світу. На цьому Липа акцентує, покликаючись на свого сучасника – українського художника й ученого Петра Холодного, адже, якщо вловити ритм чогось (а він є в кожному процесі, в кожній акції, у кожній дрібниці), тоді його легше пізнати – «ціле сприймання оточення може бути тільки у вимірі ритму» [Там само]. При цьому Ю. Липа впевнений, що свій ритм має кожний народ, кожна «духова раса» (пор.: «традиції і ритм раси існують від тисячоліть» [7, с. 169]), див. також [7, с. 20, 52; 5, с. 157]. Цей ритм, утім, може змінюватися в різний історичний час, адже «люди надхненні спеціальним ритмом своєї епохи» [6, с. 49], див. також [7, с. 17; 8, с. 200].

Загалом, спираючись на думки багатьох авторитетних для себе осіб, зокрема французького письменника й перекладача Франсіса де Міомандра, французького філософа Анрі Бергсона, польського поета Луціана Ридля, згадуваного вже Петра Холодного, а також інших сучасників і попередників і власні рефлексії, Юрій Липа доходить висновку, що без винятку все у світі пов'язане для людини з ритмом, який резонує в ній з ритмом власного організму, а також – із ритмічним рухом свого народу, що може по-своєму вияскравлюватися на кожному етапі його історії.

Крізь призму ритму Юрій Липа фокусується й на творчій діяльності авторів (для нього «цілком певним є існування ритму в відчутті літератури» [6, с. 48]), які у властивому собі почутті схвилювання – «почутті чудесності» осягають під час творчості «новий ритм серед тисячі знаних ритмів» [3, с. 54]. Ритмічність ця, на думку Липи, є індивідуальною характеристикою людини, яка в мовленні пов'язана, як він вважав, з вимовою (або дикцією – вживає це слово як синонім), а на письмі – з використанням системи акцентування і відповідних пунктуаційних знаків [4, с. 50].

Владний вплив ритму, за спостереженням Липи, неминуче поширюється на найважливіші людські почуття. Різні вияви кожного з них власне й об'єднуються єдиним пульсуванням, яке, однак, дуже складно омовити, оскільки для цього потрібна велика творча напруженість мовця – напруженість його «творчої акції», що полягає в таланті виражати внутрішнє переживання: «великі елементарні почуття обумовлюють єдність почуття, ритм – його тяглість. Але щоб воно прибрало форму цілком виразну, дотикальну, аж до захоплення руками, потрібна творча напруженість творця-посередника – між почуттям і ритмом –

напруженість почуття [6, с. 49]. Цією напруженістю наділений кожний письменник-творець, індивідуальність якого можна розпізнати вже з перших сторінок його твору. Під таким кутом зору Ю. Липа характеризує манеру письма знаних українських і зарубіжних письменників і поетів, порівняймо: «сухий і металевий жар» Меріме, «душне тепло» Теодора Амадея Гофмана, «сині вогники математичної кабалістики» Едгара По, «зигзагуватий вибух блискавиці, що б'є вже з перших слів страшного Тарасівського "Погибнеш, згинеш Україно"» [Там само] та ін. У літературній творчості, на його думку, цей ритм найкраще утілюється в гексаметрі, яким написані найдавніші поеми Європи, – розмірі, який Липа, услід за Луціаном Ридлем, трактує як такий, що «постає з ритму биття серця» [6, с. 48]. Без страху помилитися зауважимо, що Юрій Липа мав надчуттєву натуру, яка дозволяла йому проникливо розпізнавати містично-таємниче «напруження духу» митців, що упривнювалося в ритмі їхніх творів, у ритмі їхньої мови.

Особливу увагу до ритму мови, на думку Ю. Липи, мають виявляти перекладачі, праця яких не може полягати тільки в перекладі тексту слово за словом, відповідно зводиться лише до роботи зі словником. Значно важливішою для цих фахівців є увага до вимови дібраних ними слів, до звучання кожної фрази аж до здатності «відчути музику ритму!» [4, кол. 51]. З цієї позиції «величезні труднощі» стоять перед перекладачами текстів Біблії – «цеї книги мудрості народів» [7, с. 302], головним завданням яких, згідно з Липою, має стати наближення читача до глибини божественної думки [4, кол. 51]. Досягнути цього можна особливим звучанням мови, окремими голосами якого, в інтерпретації Юрія Липи, є: її цільність, устійненість, виразність, дозрілість, певність пов'язання [4, кол. 56] і врешті – ритмічність, яка й виповнює і вияскравлює кожен голос. Що важливо, на його думку, перекладач має неодмінно сам відчувати цей ритм, і тільки так він може вплинути на читача.

З-поміж багатьох авторів перекладу книг Святого Письма на українську мову з цим «велетенським завданням», на думку Липи, успішно справився тільки Іван Огієнко, ритмічність перекладу якого рецензент оцінив, як уже частково було зацитовано, як «найбільший наш скарб, який дістаємо в українській культурі останніх часів, бо це прагнення сили, й то сили Божої для українських людей!» [4, кол. 55].

Для порівняння наведемо його оцінку роботи інших біблійних перекладачів-попередників Івана Огієнка, які, попри

великі старання, не змогли досягнути такого результату. Порівняймо: «"Пересопницька Євангелія", зладжена в 1555–61 рр. у монастирях Дворець та Пересопниця на Волині архимандритом Григорієм, має на свій час ту повагу, силу й простоту, яку відчуває кожен, але та повага не простонародна» [4, кол. 51-52]. Про переклад Пилипа Морачевського говорить так: «було щось безсиле в тому перекладі, і коли ця Євангелія була видрукувана в 1906 р. – вона не мала більшого успіху, – заслабі були слова Морачевського..., й читачі відчували це» [4, кол. 51]. Не може, згідно з Ю. Липою «душа людська прийняти» й «барвистий переклад» Пантелеймона Куліша: «ця пристрасна й нещаслива душа умаює св. Письмо новими, не завжди ним самим відчутними словами. Їхня архаїчність звучить не завжди переконливо, не раз – тільки бляха, підроблена під стару шановану мідь», «Св. Письмо просте і в тім його повага, – Св. Письмо Куліша ані просте, ані ясне і повага його штучна» [4, кол. 51]. Що ж до інших, не названих Липою перекладів останніх десятиліть, то їх він об'єднує тим, що «всі вони, взявши разом, слабі й "інтелігентські"», «нема в них універсальности, повселюдности, що не треба змішувати з простонародністю» [Там само]. Як видно, Ю. Липа помічає дистанцію, яка простяглася між цими текстами і читачами: у першому й останньому випадку – з причини незрозумілої їм мови, у другому – через добре відчутну адресатам млявість, неенергійність мовлення, що лиш відштовхує від тексту, в третьому – через штучність, непрозорість мови, а отже й недоступність сприйняттю.

Загалом процес омовлення думок, як його бачить Липа, є напрочуд складним. Свої міркування з цього приводу він висловлює, описуючи, серед іншого, акт творчості письменників «у часі їх надзвичайної напруженості й чистоти духу», коли їм належить вербалізувати думки в «чистому стані», тобто «думки без слів», що поки лиш спалахують у свідомості. «Є щось божеське в їх виблиску, і не раз нелегко перекласти їх на слова, логічно укладені» [4, кол. 49]. Зі ще більшими викликами зіштовхуються перекладачі Біблії, завдання яких – допомогти читачеві осягнути глибини божественної істини. Підкреслюючи це, Юрій Липа зауважує: «Майже жахом обгортає людину думка про ті труднощі, що їх мають перекладачі св. Письма!» [4, кол. 51]. Емпатично Липа відчув глибину виснажливої праці перекладачів Біблії, про яку сам Іван Огієнко відгукувався так: «Не треба тільки думати, ніби переклад Богослужбових книг на

українську мову – це праця звичайна та легка. Я не мало писав та перекладав на українську мову, але ніколи ні на яку працю свою не витрачав я так багато сил та часу, як то буває в мене при перекладах Богослужбових книжок та Св. Письма: тут кожний вираз відповідальний, тут кожне слово має своє особливе значіння. Перекладчик, скажемо, французького роману перекладає легше грубу книжку в 15 аркушів друку, поки перекладеш один аркуш Богослужбового тексту» [10, с. 4].

Додатковий виклик мали перекладачі українською. У той час нерідко висловлювались твердження, що повсякденна мова ніяк не може стати основою перекладу текстів Святого Письма. Вважалося, що на теренах України вони мають звучати старослов'янською мовою тільки з українською вимовою.

Про цю дискусію між прихильниками сучасної української мови біблійних книг і поціновувачами їх старослов'янських перекладів згадує у своїй рецензії і Юрій Липа. Він наводить два аргументи адептів старослов'янщини: 1) впровадження української мови в біблійних перекладах порушує устояну практику, тому нехай старослов'янський переклад залишається й надалі («впровід української мови ламає традиції, і... вистачить те, що досі вистачало – старослов'янський переклад»); 2) нездатність мови, якою розмовляють на щодень, передавати божественні смисли, мовляв «мова щоденности й сірости буднів не зможе висловити, як слід, надхнення молитви» [4, кол. 53]. Однак, і той, і той закид, на думку Ю. Липи, є неспроможними, понад те – смішними.

По-перше, тому, що старослов'янська на більшості українських земель і в культурі, і в повсякденному житті забувається (як приклад він наводить факт, що на північнозахідних землях зникає навіть уміння читати цією мовою) – прискіпили цей процес, на його думку, більшовики, які намагалися стерти пам'ять і про святу літургію, і про релігію загалом. У таких умовах «було б насильством відкидати українську мову, як посередника між українцем і Богом» [4, кол. 53].

По-друге, як вважає Липа, не варто й застановлятися над потенцією української мови в натхненні молитви. В тодішніх умовах матеріальних нестатків, непевності завтрашнього дня і втрати моральності зросла велика потреба українців висловлювати перед Богом усю глибину своєї душі щирими українськими словами [4, кол. 52]. Ці їхні слова, як переконаний

Юрій Липа, мають звучати рідною «надхненою мовою», а вона якраз і є там, «де говорить надхнене серце» [4, кол. 53].

Ствердивши й обґрунтувавши беззаперечну цінність для українців рідної мови в молитві, звідси і її нагальну потрібність звучати в новому, так сильно запотребованому Святому Письмі, Юрій Липа логічно констатує, що важливішим у цьому контексті є не так мова, як особистість перекладача, словами Липи, – «надхненого перекладача» [4, кол. 53].

Судячи з ширших міркувань Ю. Липи, викладених у першій частині статті, таким перекладачем, на його думку, може стати той, хто у своїй творчості натрапить на особливий, унікальний з-поміж тисячі ритм, який зрезонує з ритмом його власного організму та сучасним для цього часу ритмом його народу й належим чином гармонізується за допомогою доречних мовних засобів, які точно і водночас доступно для читачів передадуть зміст оригіналу.

Іван Огієнко, завдяки такому своєму чуттю ритму, а також завдяки своїй «кипучій» «надхненій» праці, цільності душі та глибокому знанню української літературної мови в її тодішньому звучанні [4, кол. 53, 56], зумів здійснити переклад, унікальний своєю ритмічністю, яка одразу ж відгукнулася в душах його сучасників.

Ключовими ознаками ритмічної мови перекладу СП надхненного перекладача Івана Огієнка, як це можна висувати з рецензії Юрія Липи, є:

- **простота тексту**

Іван Огієнко, на думку Юрія Липи, досягає її ретельним доббором слів української мови. На відміну від інших згаданих у рецензії перекладів, що скеровані лише на окремі читацькі аудиторії, мова Огієнкового тексту не містить архаїзмів, незрозумілих новотворів, «не є "інтелігентська". Вона – повселюдна» [4, кол. 56]. За спостереженням рецензента, з «глибокої простоти» мови Огієнкового Святого Письма визвучується «спокій та прозорість», сила, чистота, величавість, маєстатичність [4, кол. 54, 55, 56].

Саме ця ознака – простота, згідно з Липою, уподібнює Огієнків текст до кращих світових зразків – німецького перекладу Мартіна Лютера, англійського – Вільяма Тіндейля, праця яких уже увіковічена у століттях. За простою усіх цих текстів приховується, як каже Ю. Липа, «світовідчужання» авторів, «криється дуже глибокий ритм душі перекладача», який Липа впевнено ідентифікує як **«ритм молитви»**, див.

[4, кол. 52]. Цей ритм і це світовідчуття, за переконанням Юрія Липи, є знайомим і близьким українцям [Там само]. Огієнко, отже, вправно довів, що українська – це не мова щоденності, це «мова українців у молитві» [4, кол. 53].

• **виговорюваність (мовленнєва зручність)***

Огієнків переклад вирізняє увага до звучання слів і фраз Святого Письма, що досягається спонуканням до їх правильної вимови (у термінології Ю. Липи також дикції).

Розмірковуючи в різних місцях своєї рецензії про цю важливу характеристику мовленнєвої діяльності, Ю. Липа наголошує, що дикція – важливий чинник сприйняття тексту та його розуміння читачами, тому її слід брати до уваги у «словній творчості» людей [4, кол. 50]. Це актуально для різних текстів (пригадаймо міркування Липи про вправляння футуристів і дадаїстів), зокрема – для біблійних і особливо для літургійного вжитку.

Потреба враховувати правильну вимову слів, згідно з Ю. Липою, зумовлена тим, що вона, вимова, сприяє урухомленню («зворушенню») думки, її ритмізації. Ритм же мови, як неодноразово стверджував Липа, здатен розкрити багато тайн, і, що важливо, здатен наблизити до глибини божественної думки. Для досягнення цього результату автор тексту має уважно «вислуховувати» звучання кожної фрази, щоб відчутти **музику її ритму**. Огієнкові це, згідно з Ю. Липою, блискуче вдалося.

• **акцентуація**

Правильна вимова слів уприймається у Євангеліях Івана Огієнка проставлянням наголосів, що до нього не робив жоден перекладач українською. Важливість цього нововведення, згідно з Липою, в тому, що перекладач у такий спосіб не тільки повідомляє читачам Святого Письма правильні наголоси у словах, принагідно навчаючи їх літературної вимови, а й забезпечує належне відчуття ритму тексту, ба більше – його мелодію [4, кол. 55, 56]. «Зовнішньо наголоси на словах дозволяють відчути цей ритм, навіть у його мелодії. Часами це є ритм пісні, але переважно це – містерія й легенда, ритм молитовний» [4, кол. 55].

• **структура речень**

* Таку характеристику в сучасному мовознавстві прийнято називати англійським терміном *speakability*.

Для мови Івана Огієнка характерна уважність до побудови речень, про що свідчить послідовність слів. За спостереженням Ю. Липи, в Огієнковому перекладі відсутні неприродні переставляння членів речення – інверсія трапляється тільки там, де треба підкреслити конкретне слово. Виваженням у нього є й розташування в кінці речення присудка, що «надає останньому більшої сили» [4, кол. 55].

Оцінюючи переклад, Юрій Липа, характеризує ритм Івана Огієнка як «повний сили і чистоти» [4, кол. 54]. Його виразність, можна у стилі Липи сказати «дотикальність», зумовлює виникнення в рецензента чітких асоціацій із тим чи тим природним ритмом.

Так, один із віршів Євангелія від Марка він чує «у ритмі серця», який водночас є для Липи свідченням «ритму сили й дозрілості почуття»: «Оці **лю**ди уст**а**ми шан**у**ють Мен**е**, серце ж **ї**хн**е** дал**е**ко від Мен**е** (Мр. 7:6)» [4, кол. 54–55]. Інший фрагмент Нового Завіту – (Мт. 1:17) – справляє на Юрія Липу враження розміреної важкої маєстатичної ходи: «А всіх поколі**н**ь від Авра**а**ма аж до Дави**д**а чотир**н**адц**я**ть поколі**н**ь, і від Дави**д**а аж до вавил**о**нського ви**с**елен**н**я чотир**н**адц**я**ть поколі**н**ь, і від вавил**о**нського ви**с**елен**н**я до Хри**с**та поколі**н**ь чотир**н**адц**я**ть. Ці**л**ком погоджу**е**мося з автором рецензії, що в цьому реченні «якби чують**с**я кроки поколі**н**ь» [4, кол. 54].

Запрімичені Липою в наведених фрагментах знахідки Огієнкового стилю мови – ритм серця, маєстатична хода, а також вияви ритму в без винятку кожній виокремленій ним мовній рисі – багатство лексики, змістова точність полісемічних слів, художня виразність та ін., а особливо – у простоті мови, спеціальній вимові (дикції), структурі речення, є свідченням, на думку рецензента, великої майстерності автора нового українського перекладу, якому вдалося перекласти Святе Письмо так, щоб віртуозно висловити глибини цієї книги, й зробити це у спосіб, максимально доступний для якнайширшої аудиторії. Власне завдяки цьому перекладові «українські села й міста, позбавлені зв'язку через школу чи театр з культурою української мови, можуть тепер культивувати мову чисту, як кришталь» [4, кол. 56]. Унікальним його робить специфічний ритм, який Ю. Липа назвав «молитовним».

Юрій Липа був не єдиним, хто звернув увагу на «молитовний ритм» Святого Письма Івана Огієнка. Свої міркування про це висловлювали багато сучасників, однак тільки Липа зумів почути в цьому ритмі **музику**, яка підносить

читача до небесних вершин, бо впливає не лише на розум, а й на почуття, окрилює душу й створює атмосферу духовної величі.

Правильність оцінки Ю. Липою ритмічної мови нового перекладу засвідчив сам Іван Огієнко, який у статті «Ритмічність мови св. Письма», написаній після надходження рецензії в редакцію «Рідної мови», зауважив, що мав своїм завданням перекласти Євангелію так, щоб мова відповідала змістові та впливала на піднесення молитовного настрою читача» [11, кол. 57], й тому свідомо впровадив у біблійний переклад молитовний ритм, бо вірив, що такий ритм «тісніше єднає нашу душу з Небом, що власне він окрилює нашого духа» [11, кол. 60–61]. Таку функцію може виконати правдиво народна мова.

Юрій Липа дуже уважно проаналізував Огієнків переклад Святого Письма. Високо оцінивши його загалом, він визначив у своїй рецензії найголовніші переваги. Особливу увагу у своїй оцінці він приділив ритмічності тексту українського перекладу з-під пера Огієнка. Ця характеристика в особливий спосіб резонувала з особистим сприйняттям Юрієм Липою мови, у якій він проникливо відчував **«музику ритму»**.

Література

1. Лецькін М. О. «Наш державний здвиг... свого часу таки принесе відповідний плід» (переклад Святого Письма: Іван Огієнко та Іван і Юрій Липи) *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 56. Філологічні науки. С. 109–112.
2. Липа Ю. Бій за українську літературу. *Твори в 10 тт. Т. 4: Бій за українську літературу*. Київ, вічне місто / вступна стаття М. Гнатюка. Львів: Каменярь, 2012. С. 21–256.
3. Липа Ю. Боротьба з янголом: есей *Твори в 10 тт. Т. 4: Бій за українську літературу*. Київ, вічне місто / вступна стаття М. Гнатюка. Львів: Каменярь, 2012. С. 52–66.
4. Липа Ю. Велетенське завдання. Св. Письмо рідною мовою: рецензія. *Рідна мова: науково-популярний місячник*. 1939. Число 2 (74). Кол. 49–58.
5. Липа Ю. Новий ритм *Твори в 10 тт. Т. 4: Бій за українську літературу*. Київ, вічне місто / вступна стаття М. Гнатюка. Львів: Каменярь, 2012. С. 153–157.
6. Липа Ю. Організація почуття: есей *Твори в 10 тт. Т. 4: Бій за українську літературу*. Київ, вічне місто / вступна стаття М. Гнатюка. Львів: Каменярь, 2012. С. 40–52.
7. Липа Ю. Призначення України. 2-ге вид. Нью-Йорк: Говерла, 1953. 308 с.

8. Липа Ю. Розмова з молодого людиною: есей *Твори в 10 тт. Т. 4: Бій за українську літературу. Київ, вічне місто* / вступна стаття М. Гнатюка. Львів: Каменярь, 2012. С. 199–209.

9. Митрополит Іларіон. Львів: Логос, 1993. 80 с.

10. Огієнко І. Методологія перекладу Святого Письма та Богослужбових книг на українську мову. Варшава: Друкарня синодальна, 1927. 33 с. (відбитка з «Духовного сіяча»).

11. Огієнко І. Ритмічність мови св. Письма. *Рідна мова: науково-популярний місячник*. 1939. Число 2 (74). Кол. 57 – 62.

**ФІЛОСОФІЯ.
ПСИХОЛОГІЯ. ПЕДАГОГІКА**
**Філософсько-культурологічний і
психолого-педагогічний виміри
постаті Юрія Липи**

*«Український дух» як культурний феномен у працях
Юрія Липи. Етика та моральні цінності українця:
погляд Юрія Липи. Народна культура як чинник
формування національної свідомості. Юрій Липа про
взаємозв'язок культури, релігії та нації.*

УДК [373.5+929 Липа Ю.]+[316.7:008]:37.01

**ОСВІТНІ ПРОЄКТИ
З ВИВЧЕННЯ ПОСТАТІ ЮРІЯ ЛИПИ:
ІНТЕГРАЦІЯ КУЛЬТУРИ, ІСТОРІЇ
ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ**

Бойко Світлана,

*кандидатка філософських наук, старша дослідниця,
завідувачка сектору авторського педагогічного новаторства
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»*

*У статті розглядаються можливості інтеграції постаті
Юрія Липи в освітній процес як чинника формування
національної та громадянської ідентичності учнів. Особливу
увагу приділено аналізу сучасних освітніх ініціатив, зокрема:
XVIII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11
класів, у межах якого вивчення постатей українських
інтелектуалів, зокрема Юрія Липи, сприяє розвитку
дослідницьких та аналітичних навичок учнів; інноваційного
освітнього проекту «Формування української національної та
громадянської ідентичності здобувачів освіти», що передбачає
використання біографічного та творчого матеріалу Юрія Липи
у навчальному контексті; а також проекту «Україна і світ.
Вступ до історії та громадянської освіти», який інтегрує
історичні постаті у формування ключових громадянських*

компетентностей. Стаття обґрунтовує освітній потенціал спадщини Юрія Липи як міждисциплінарного ресурсу, що поєднує історію, культуру та громадянське виховання.

Акцентовано увагу на включенні тематики, пов'язаної з Юрієм Липою, до змісту чинних навчальних програм, зокрема: програми з українознавства для суботніх і недільних шкіл українського зарубіжжя «Я і Україна» (2024); програми з українознавства для 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України (2020).

У статті обґрунтовано доцільність систематичного вивчення постаті Юрія Липи як важливого складника інтеграції історичної, культурної та громадянської освіти у межах Нової української школи.

Ключові слова: Юрій Липа, освітні проекти, українознавство, громадянська освіта, національна ідентичність, інтегроване навчання, культурна спадщина, міждисциплінарний підхід, навчальні програми.

The article explores the possibilities of integrating the figure of Yurii Lypa into the educational process as a factor in shaping students' national and civic identity. Special attention is given to the analysis of current educational initiatives, in particular: the 18th International Ukrainian Studies Competition for students in grades 8–11, where the study of Ukrainian intellectuals, including Yurii Lypa, contributes to the development of students' research and analytical skills; the innovative educational project “Formation of Ukrainian National and Civic Identity of Secondary School Students”, which involves the use of Lypa's biographical and intellectual legacy in educational contexts; and the project “Ukraine and the World: Introduction to History and Civic Education”, which integrates historical figures into the development of key civic competencies. The article substantiates the educational potential of Yurii Lypa's legacy as an interdisciplinary resource that unites history, culture, and civic education.

The study also emphasizes the inclusion of topics related to Yurii Lypa in current curricula, in particular: the Ukrainian Studies curriculum “Me and Ukraine” for Saturday and Sunday schools of the Ukrainian diaspora (2024), and the Ukrainian Studies curriculum for grades 5–11 in general secondary education institutions of Ukraine (2020).

The article argues for the systematic study of Yurii Lypa's legacy as an essential element of integrating historical, cultural, and civic education within the framework of the New Ukrainian School.

Key words: *Yurii Lypa, educational projects, Ukrainian studies, civic education, national identity, integrated learning, cultural heritage, interdisciplinary approach, educational curricula.*

Постановка проблеми. У контексті модернізації освітнього простору України та впровадження принципів Нової української школи особливої актуальності набуває питання формування національної та громадянської ідентичності учнів. В умовах гібридної війни, інформаційного тиску та загроз національній безпеці постає потреба у посиленні виховної функції освіти через залучення до освітнього процесу постатей, які є носіями української ідеї, моральних цінностей і державницького мислення. Однією з таких постатей є Юрій Липа – інтелектуал, публіцист, лікар, політичний мислитель і активний учасник визвольного руху ХХ століття.

Попри зростання зацікавленості до його спадщини в академічному середовищі, у шкільній освіті досі бракує системного підходу до вивчення його творчості. Проблема полягає у недостатній інтеграції матеріалів про Юрія Липу в навчальні програми, методичні розробки та освітні проекти, здатні сприяти вихованню історично обізнаного, культурно свідомого та відповідального громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать Юрія Липи досліджується у працях істориків, літературознавців, філософів та культурологів, які висвітлюють різні аспекти його діяльності – від публіцистики й політичної думки до медичної практики та участі у визвольному русі [2; 6]. Серед ключових досліджень варто відзначити праці, присвячені ідеологічним засадам Юрія Липи як представника українського консервативного націоналізму, зокрема його концепції геополітики та бачення майбутнього України. У літературознавчих студіях аналізується його есеїстика, поезія й образна система, а також вплив європейської традиції на формування його стилю.

Окрему нішу займають праці з українознавства, де Юрій Липа постає як символ культурної й національної самобутності. У цьому контексті важливим джерелом є навчальні програми з українознавства, розроблені як для українських закладів за кордоном (наприклад, програма «Я і Україна» для суботніх і недільних шкіл), так і для закладів загальної середньої освіти в Україні. Вони передбачають включення біографічного та творчого матеріалу про Юрія Липу у освітній процес як інструмент патріотичного виховання.

Аналіз сучасних освітніх ініціатив (XVIII Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8-11 класів, інноваційні освітні проекти на всеукраїнському рівні) засвідчує поступове визнання значущості постаті Юрія Липи для формування громадянської ідентичності учнів. Водночас, у науково-педагогічній літературі бракує системних методичних підходів до вивчення його спадщини у шкільному курсі, що й зумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Метою дослідження є обґрунтування освітнього потенціалу постаті Юрія Липи як ресурсу для інтеграції історичного, культурного та громадянського компонентів у сучасному освітньому процесі, а також аналіз наявних навчальних програм і освітніх проектів, у яких розкривається його роль у формуванні національної та громадянської ідентичності учнів. Дослідження спрямоване на визначення шляхів ефективного впровадження матеріалів про Юрія Липу в освітній простір.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування свідомого громадянина починається з розуміння свого коріння і віри в майбутнє. Спадщина Юрія Липи – це не лише сторінки минулого, а дороговказ для нових поколінь.

Юрій Липа (1900–1944) – представник українського інтелектуального опору, який поєднав у собі лікарську практику, поетичне слово, геополітичну думку та активну участь у визвольному русі. Його концепція нації як духовної спільноти відображена в різножанровій спадщині: віршах, есеях, наукових працях. Центральні поняття його світогляду – свобода, гідність, національна відповідальність – мають винятковий виховний потенціал, зокрема в умовах формування громадянина нової України.

Дослідження постаті Юрія Липи поступово інтегрується в освітній процес. Зокрема, О. Музичко зазначає, що ще за кілька років до 2015 року на історичному факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова було започатковано спеціальний курс для студентів-магістрів 5-го курсу денної та заочної форм навчання – «Розвиток історіософської та методологічної думки в українській історіографії», у рамках якого передбачено ґрунтовне вивчення творчості таких діячів, як Юрій Липа, Дмитро Донцов, Євген Маланюк і Юрій Вассіян [2, с. 105].

У навчальній програмі з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя «Я і Україна», яка має гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі»

(рішення експертної комісії з літератури (української та зарубіжної) від 24.10.2024 (протокол № 8) передбачено вивчення модуля «Знані українці давнини і сьогодення», під час вивчення якого є можливість розкрити невідомі факти про українських діячів [1].

Зміст програми структуровано таким чином, щоб наочно представити українській спільноті за кордоном потенціал сучасного українознавства не лише як академічної дисципліни, а й як інструменту, що активно застосовується у сфері громадської діяльності, культурного виховання та соціального життя.

Курс українознавства «Я і Україна» має на меті посилення значущості національних цінностей і пріоритетів у вихованні молодого покоління українців, які мешкають за межами України. Його завдання – підтримати українську діаспору у прагненні зберегти національну ідентичність та впровадити українознавчий зміст в освітнє середовище інших країн. Він включає ознайомлення дітей і молоді з історією та сучасністю України, глобальним українством, духовними та матеріальними надбаннями українського народу, українською мовою і культурою, особливостями мовленнєвого етикету, фольклору, природного середовища України, а також з ключовими аспектами формування нації й державності. Такий підхід сприяє кращому розумінню та осмисленню поточних історичних процесів у доступній і наближеній до сприйняття формі.

Науковцями Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка розроблено навчальну програму для учнів 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України «Українознавство» (програма рекомендована Міністерством освіти і науки України; лист МОН України від 10.08.2020 № 1/11-5310) [7].

Пропонована навчальна програма курсу за вибором «Українознавство» структурована за такими напрямками: 5 клас – «Я і Україна»; 6 клас – «Український світ»; 7 клас – «Українське культуротворення»; 8 клас – «Українська спільнота»; 9 клас – «Українське державотворення»; 10 клас – «Українство в світі»; 11 клас – «Українське суспільство та держава: розмаїття виявів та взаємодії».

Кожен напрям курсу «Українознавство» сформовано з урахуванням наскрізних змістових ліній, що постають ключовим інструментом інтеграції як загальнопредметних, так і важливих компетентностей. Такий підхід сприяє формуванню в учнів

цілісного уявлення про українську ідентичність, український світ та спільноту, а також розвиває вміння використовувати набуті знання у різноманітних життєвих контекстах.

Під час викладання курсу доцільно залучати тексти Юрія Липи, що уможливорює інтегрувати в освітній процес як культурний і історичний виміри, так і елементи громадянської освіти. Завдяки аналізу символів, таких як «вогонь», «залізо», «земля», учні опановують художні засоби виразності, емоційну образність і усвідомлюють культурну тяглисть. Вивчення його творів дає змогу поєднувати літературний аналіз із розглядом конкретних історичних подій, а також здійснювати паралелі між минулим і сучасними суспільними викликами.

У своїх працях Юрій Липа порушує теми громадянської відповідальності, морального вибору, духовної сили й служіння нації. Робота з такими ідеями сприяє формуванню в учнів критичного мислення, аналітичних умінь і глибшому розумінню засад демократії, патріотизму та прав людини.

Окремо звертаємо увагу на вивчення актуальних освітніх ініціатив, серед яких: XVIII Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів, що стимулює розвиток дослідницьких і аналітичних умінь через осмислення постатей українських інтелектуалів [3], зокрема Юрія Липи; інноваційний освітній проект «Формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти», в рамках якого біографія та творчість Юрія Липи використовуються як навчальний ресурс [4], а також проект «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти», який інтегрує історичні постаті у процес формування ключових громадянських компетентностей [5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Творчість Юрія Липи має потужний освітній потенціал, що охоплює культурний, історичний та громадянський виміри. Завдяки освітнім проектам та інтегрованим курсам, учні отримують змогу глибше усвідомити національні цінності, розвинути критичне мислення і сформувати стійку громадянську позицію. У складних суспільно-політичних умовах ці проекти стають не лише засобом навчання, а й чинником зміцнення державницької свідомості.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на аналіз спадщини інших діячів українського інтелектуального фронту XX століття; створення єдиного цифрового ресурсу для

викладання філософії, літератури та громадянської освіти на основі творів українських мислителів.

Література

1. Котусенко О. Ю., Михайловська Н. А., Ціпка А. В., Бойко Т. І. та ін. Навчальна програма з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя «Я і Україна». *Українознавство*. 2024. № 4 (93). С. 222-254. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/issue/view/18543>

2. Музичко О. Історичні та історіософські погляди Юрія Липи у сприйнятті українських істориків. *Сьомі Липівські читання: Збірник матеріалів*. Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи. 2015. С. 105–115.

3. Про організацію XVIII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти: лист Міністерства освіти і науки України від 12.12.2024 № 1/23385-24. URL: <https://ndiu.knu.ua/konkursy/mizhnarodni-konkursy/mizhnarodnyi-konkurs-z-ukrainoznavstva-dlia-uchniv-8-11-klasiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity/xviii-mizhnarodnyi-konkurs-z-ukrainoznavstva-dlia-uchniv-8-11-klasiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity>

4. Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту за темою «Формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти» у грудні 2024 – листопаді 2029 років: наказ Міністерства освіти і науки України від 28.11.2024 № 1677. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-realizatsiiu-innovatsiinoho-osvitnoho-proiektu-na-vseukrainskomu-rivni-za-temoiu-formuvannia-ukrainskoi-natsionalnoi-ta-hromadianskoi-identychnosti-zdobuvachiv-osvity-zakladiv-zahalnoi-se>

5. Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення інтегрованого курсу «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти» (О. Аркуша, В. Дяків, М. Мудрий та ін.) для 5- 6 класів закладів загальної середньої освіти» у вересні 2023 – червні 2026 років: наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2023 № 1357. URL: <https://imzo.gov.ua/rozroblennia-i-vprovadzhennia-navchal-no-metodychnoho-zabezpechennia-intehrovanoho-kursu-ukraina-i-svit-vstup-do-istorii-ta-hromadianskoi-osvity/>

6. Сьомі Липівські читання: Збірник матеріалів. Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи. 2015. 305 с.

7. Ціпка А., Бойко Т., Бойко С., Газізова О. Українознавство, 5-11 класи: навчальна програма курсу за вибором для закладів загальної середньої освіти України. *Українознавство*. 2020. № 1 (74). С. 98–147. URL: <http://ndiu.org.ua/book/2020/progr-5-11.pdf>

**ВСЕУКРАЇНСЬКА ТРИЛОГІЯ ЮРІЯ ЛИПИ
Й СЬОГОДЕННЯ: КОНТЕКСТ КУЛЬТУРИ**

Вербицька Лідія,

кандидат філологічних наук,
завідувачка кафедри українознавства та міжкультурної
комунікації Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності

У статті проаналізовано праці Юрія Липи «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940) та «Розподіл Росії» (1941), які складають всеукраїнську трилогію, в контексті апеляції автора до культурних процесів з проєкцією на сьогодення. Зроблено висновок про неабияку актуальність поглядів Ю. Липи, що стосуються призначення України. Зрезюмовано, що автор трилогії робить висновок про неперервність української раси від трипільців, про що свідчить психологія, характер сучасних українців і концептуальні культурні коди, що визначають тип життя раси. Підсумовано культурну різницю між українцями та росіянами на основі трилогії.

Ключові слова: культура, культурний код, раса, всеукраїнська трилогія, Юрій Липа.

This article analyzes the works of Yurii Lypa — Destination of Ukraine (1938), The Black Sea Doctrine (1940), and The Partition of Russia (1941) — which together form the so-called All-Ukrainian Trilogy. The analysis is conducted within the framework of the author's engagement with cultural processes, interpreted in light of contemporary realities. The article concludes that Lypa's vision regarding the historical mission of Ukraine remains remarkably relevant today. It is argued that the trilogy articulates the continuity of the Ukrainian ethnos since the era of the Trypillian culture, as reflected in the psychology, character, and conceptual cultural codes of modern Ukrainians — elements that shape their civilizational model. The study also delineates the cultural divergence between Ukrainians and russians as presented throughout the trilogy.

Key words: culture, cultural code, ethnos, All-Ukrainian Trilogy, Yurii Lypa.

З нагоди ювілею двох визначних діячів українського інтелектуально-громадського руху (160-річчя з дня народження Івана Липи та 125-річчя з дня народження Юрія Липи) 2025 рік на Львівщині оголошено роком Івана та Юрія Лип. Викликає подив і водночас змушує глибинно замислитись спадщина Юрія Липи, написана близько 70-ти років тому. Здавалося б, часовий проміжок значний для зміни векторів і кодів, однак думки «апостола новітнього українства» (за Левом Биковським) надто актуальні, надто сучасні, є доказом величності науки історичних подій, що дозволяє прогнозувати майбутнє і таким чином вчить правильно провадити суспільно-державно-національну господарку.

Юрія Липу називають борцем за незалежність України. Він відомий лікар, громадський діяч, історіософ, політолог. Його важко назвати культурологом в класичному розумінні, проте культурні процеси були частиною його життя. Син Івана Липи (лікаря, громадсько-політичного діяча й письменника), чоловік Галини Захарясевиц (художниці, поетеси, музикантки), свого часу лікар Івана Франка Юрій Липа і сам був письменником, ба навіть літературознавцем (наприклад, «Бій за українську літературу», 1935 р.). Зрештою, у контексті потрактування загальнонаціональних (і ширше – расових) питань або ж, за словами самого Ю. Липи, для визначення кордонів «українського склепіння» вдавався до аналізу культурних особливостей, використовуючи культурно-історичний метод [6, с. 22]. У його праці «Українська доба» наскрізним є поняття «духова раса», а в невеличкому трактаті «Панування, труд і лад» серед вимог до підвищення життєвого рівня українця називає розбудову національної культури. Саме публіцистика Юрія Липи, його історіософські та геополітичні праці сьогодні потребують особливої уваги, адже висловлені в них думки не лише пояснюють сучасний стан справ в українському суспільстві, вони фактично прогнозують вічну війну з Росією до моменту її розпаду («Вільна Україна буде не після звільнення Києва, а після знищення Москви як столиці російської наддержави» [5, с. 14]) і накреслюють план дій або ж призначення України.

Лев Биковський, один із тих, із ким Ю. Липа 1940 року у Варшаві створює науково-дослідну установу «Чорноморський інститут», неодноразово для означення як постаті свого товариша, так і стосовно його праць вживає прикметник «новітній». У своїй праці «Апостол новітнього українства»

Л. Биковський називає три фундаментальні книги Юрія Липи («Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940) та «Розподіл Росії» (1941) «всеукраїнською *новітньою* політично-культурною Євангелією» [1, с. 5]. Саме «політично-культурною», бо ж Ю. Липа таки передусім політолог, але в цьому означенні маємо й частинку «культурна», отже, культурний елемент є також важливим чинником цих праць. Далі мемуарист і бібліограф Л. Биковський доводить, що слово «новітній» не втратило свого значення сьогодні, хоча свої думки озвучив ще 1946 року: «Тепер, коли боротьба з окупантом переходить у нову, здається, не менш ніж досі гостро затяжну фазу, коли український нарід напружує всі свої зусилля, в Краю та за кордоном, у кривавих та дипломатичних змаганнях за долю Батьківщини, відчувається потреба підсилити чин ще й духовою зброєю» [1, с. 5]. Аналізуватимемо саме всеукраїнську трилогію Юрія Липи з погляду сьогодення в контексті культури.

Повсякчас вживаючи поняття «раса», Юрій Липа підкреслює, що «расою звемо цілість населення, що його духові прикмети, укриті й явні (як звичаї, мова, властиво мови) , а також антропо-біологічні риси - становлять виразну цілість упродовж часу (історії)» [3, с. 126]. Тобто духовні риси (читай – культурні), що мають історичну тяглість, є беззаперечним виразником раси, яка, на думку автора, включає в себе поняття нації, державності, патріотизму. Далі Ю. Липа резюмує: «Рішають духові чинники. Отже, поняття раси, яко цілості, це передусім поняття відрубної, окремої великої духовости» [3, с.164]. Саме духовну, а не антропологічну окремішність автор вважає найважливішою рисою для расової боротьби. І основою цієї духовності є, на його думку, культура – психологія – характер раси (цікава міждисциплінарність, де, окрім іншого, враховані й здобутки медицини, зокрема порівняння між українцями й московитами на основі групи крові, що переважає (до речі, за Ю. Липою, для обох націй це різні групи крові). Але все це має значення, коли «становить виразну цілість упродовж часу (історії)», тобто коли спостерігаємо неперервність (тяглість) традиції, «одність українського організму» [3, с. 51]. Юрій Липа аргументовано доводить таку культурну неперервність українців, ведучи відлік від трипільців (за В. Щербаківським, праукраїнського народу). Трипільська культура осіла, хліборобська, розвинена політично, із власними правовими і моральними нормами, із традиціями, що безперервні аж до наших днів. Саме тому «символом перемоги над злом і зимою є в

українців не галузка омели, як в Англії, не ялинка в огнях, як у Німеччині, а - сніп пшениці і кутя, страва з вареної пшениці й меду» [3, с. 60]. Таким є Різдво і сучасного українця. Від трипільців, стверджує Ю. Липа, починається історія української території як «одності». Зрештою, вони є основоположниками психології українського села, прив'язаності селянина до землі. Звідси маємо зокрема літній цикл жнивварських пісень в українській народній творчості.

Щоразу доводячи тяглість української культури, Юрій Липа протиставляє її російській, чи то пак московській. Наприклад, говорячи про трипільське (праукраїнське) хліборобство IV-III тисячоліть до н. е., він зазначає: «Археологічні розкопи не викрили на Московщині слідів хліборобства раніш IX-го віку по Христі» [3, с. 41]. А далі продовжує: «Дуже важним у формуванні раси є те, що гелленські міста були лишень серед трипільського населення, зате нема цих міст на схід, серед тюрксько-фінських племен» [3, с. 133]. До речі, Ю. Липа підкреслює трипільський, грецький і готський первні нашої культури, зокрема наголошує на духовному спорідненні греків із трипільцями, із чого виросла друга праукраїнська культура – скіфська (понтійська). Пам'ятками цієї культури, як відомо, багатий південь України, адже найвизначніші з них (сницарство, архітектура і навіть письменство (написи) пов'язані переважно з Боспорською імперією. Юрій Липа науково майстерно продовжує провадити політику неперервності української раси в контексті культури: звіриний орнамент скіфів (понтійської культури, за Щербаківським) має свої джерела ще у фігурках трипільської культури і триває досі в українському народному орнаменті, в орнаменті козацької зброї минулих століть. І дає початок ранньому готичному орнаменту середньовічної Європи («Чорноморська доктрина»). А завдяки цим «живловим праукраїнським традиціям» уже від Київської держави розпочинається сімсотлітній період свідомої експансії української раси. І, до речі, Ю. Липа констатує, що «культурна експансія сягала далі, ніж територіяльна» [3, с. 138].

У праці «Призначення України» один із розділів має назву «Культурне підложжя». Автор аналізує те, до якого культурного кола (а кожне таке коло «консервує духовість належних до нього людей у певних рямцях» [3, с. 178]) належить Україна, а до якого – Московія. Основою номандського кола культури, до якого належать московити, є полювання, звіроловство і мандри, тоді як українці належать ще від трипільських часів до

хліборобського кола, основою якого є хліборобство й осілість. Звідси таким важливим і властиво найдавнішим символом агрокультурного населення є образ Великої Матері, що пронизує всю українську культуру (земля-мати, Україна-мати тощо). Чоловічий первень цієї духовності завжди пов'язаний із жіночим. Як приклад Ю. Липа наводить «парубоцькі громади» і жіноче «понеділкування», які є цілком самостійні і свідчать про рівноправність обох елементів від прадавна в українському селі. Звідси маємо міти українців, які включені в саме життя (право «материзни», «понеділкування» (міт Великої Матері), весілля (поєднання чоловічого і жіночого первнів). Тому таким важливим є поняття української родини, традиції якої переходять з покоління в покоління. У цих контекстах Юрій Липа часто згадує Т. Шевченка (пригадаймо, що його батько, Іван Липа, був одним із засновників «Братерства Тарасівців») із його мотивом найбільшої відданості родині. Ланцюг родини, роду також майстерно вимальовує тяглість української раси через тяглість української традиції: «Навіть термінологія цих відносин (на Січі): «батько, хлопці, брате» - це термінологія родини. Родина - це зразок солідаризму українського типу» [3, с. 194]; «Почуття Роду отже є й у війську, і вдома, і в динамізмі, і в традиційності. Українець не може вийти з своєї Родини, хіба що викорінений, або запроданий» [3, с. 94]. І тут же Ю. Липа підкреслює, що початки духовної історії української родини маємо в трипільській культурі. Автор до згаданих культурних концептів додає «хату» як ідеал українського патріотизму. Хату, оспівану в українських козацьких думах, Т. Шевченком, П. Кулішем, галицькими будителями. До слова, Юрій Липа вважає, що чумацький, козацький епос – це «мистецький вислів одної з прикмет расового обличчя України» [3, с.110].

Важливість безперервності культури для сили і могутності раси зумовлює те, що «чекістам залежить на знищенні пам'яти» [3, с.23]. І тоді як, скажімо, літописи можна сфальшувати, портрети чи монети українських монархів знищити, то для нищення будівель чи міст на допомогу стає традиція московських воєн. Дуже влучний висновок в контексті сучасної російсько-української війни. Цитуючи Клерка, Ю. Липа називає московитів варварами, а їхнім улюбленим заняттям – плюндрування. Аналізуючи поняття культурного кола, автор каже: «Духовість людей чужого культурного круга завжди здається їм незрозумілою і дивною, навіть ворожою» [3, с. 178].

Ще в трактаті «Панування, труд і лад» він застерігав, що «чужі національні впливи на українську душу шкодять їй» [5, с. 10]. Звідси висновок: «Для українців найголовніший меридіян світу це той, що проходить через Україну. Довкола українців є тільки неукраїнці, чужі їм або ворожі» [3, с. 280]. Отже, повноцінне, повномасштабне дистанціювання від усього ворожого – єдино правильний вектор як за часів Ю. Липи, так і сьогодні. Тут цікавими є дефініції, які автор формулює для понять «Росія», «Московія», «Москва». Ось кілька з них: «адміністративно-воєнне поняття Росія... Совітська Москва в цій хвилині — це лишень адміністративно-поліційно-воєнний центр» [3, с. 53]; великий штучний твір, що його призначенням було воювати для війни (про Росію) [3, с. 236]; «Нова держава з клаптів – Росія (1722), де спочатку українська, німецька і французька мови були найчастіше вживані при кермі...» [6, с. 118]. І, зрештою, «Московія це - Північ, Україна це – Південь» [4, с. 61].

До речі, у своїй трилогії Юрій Липа також торкається поняття «мови» в культурно-історичному аспекті. З одного боку, він стверджує: «В кожному разі спадкоємці готів, анти і слов'яни, в VI і VII вік. по Хр. говорять уже праукраїнською мовою, а св. Кирило й св. Методій, перебуваючи в Криму, характеризували вже мову Києва, як одну з найбільш витончених і гнучких мов» [3, с. 136]. З іншого ж, автор трилогії згадує московитського лінгвіста Марра, який намагався у своїй «яфетичній теорії» знівелювати різницю між мовами, таким чином «знищити взагалі всяке поняття про расу в мові» [3, с. 33]. І наостанок, аналізуючи російську мову як колаж (такий самий колаж російської території з різних етносів, про що детально в «Розподілі Росії»), висновує: «Ця ж „нова совітська мова" зістанеться не більше, як зразком тюремної говірки (арго) велитенської тюрми ССРСР» [3, с. 35].

«Велика держава, то для нас ділянка життя, що в ній люди зводять цілий ряд невидимих, а однак очевидних будівель. То будівлі гасел, думок, звичаїв, традицій, вірувань, законів та інституцій. Люди живуть не тільки в очевидних будованнях, вони перебувають також і в невидимих будівлях... в духовних надбаннях завершенням є віра у своє призначення...» [4, с. 9], - пише Юрій Липа в останній частині всеукраїнської трилогії – «Розподіл Росії». Тобто українська раса має своє призначення, ґрунтом віри в яке є духовні надбання. У передмові до цієї праці Сидор Чарторийський підсумував це призначення як висновок із завершальної частини трилогії: «...в програмі історичного

призначення України мусить бути повне розчленування Росії на окремі національні держави. Московія протягом століть завоювала й пограбувала не лиш Україну, а й інші народи, бо її ціль – це війни, підбої, насильства та шахрайства, яким ні меж, ні перепон немає... Звідси й потреба розподілу Росії!» [4, с. 3]. Цей висновок зробив Юрій Липа, аналізуючи історичні, геополітичні, психологічні, навіть медично-антропологічні, але й водночас культурні неперервні основи української раси.

Важливість збереження власної культури, її розвитку та плекання культурних надбань беззаперечна, як і усвідомлення формування власне й лише національної культури. Стратегія розвитку культури в Україні на період до 2030 року від 28 березня 2025 року № 246-р, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України, наскрізно інтегрує культуру у сферу національної безпеки. Ключовими цілями для розвитку культури в Україні на період до 2030 року визначено зміцнення її стійкості, утвердження її як невід'ємного елементу національної безпеки та закладення підвалин для її стрімкого розвитку в наступному періоді стратегічного планування (2031-2035 роки). Ураховуючи зазначене, пріоритетами розвитку української культури на найближчі п'ять років повинні стати, окрім іншого, інтеграція культури і культурної спадщини у систему національної безпеки як невід'ємних її елементів. Це новий крок у розумінні культурних процесів для Української держави, нації, раси (за Ю. Липою).

Література

1. Биковський Л. Апостол новітнього українства. Женева, 1946. 8 с.
2. Липа Ю. Геополітичні орієнтири нової України. Київ, 1999. 24 с.
3. Липа Ю. Призначення України. США, 1953. 308 с.
4. Липа Ю. Розподіл Росії. Нью-Йорк, 1954. 126 с.
5. Липа Ю. Українська доба. Народний стяг, 1956. 25 с.
6. Липа Ю. Чорноморська доктрина. Одеса, 1942. 169 с.
7. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 28 березня 2025 р. № 293-р., Київ, Про схвалення Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-%D1%80#Text>

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНО-ІСТОРІОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО РОДУ (РАСИ) ЮРІЯ ЛИПИ

Вознюк Оксана,

*кандидатка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри
воєнної історії Національної академії сухопутних військ імені
гетьмана Петра Сагайдачного*

Поцелуйко Андрій,

*кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри
філософії Національного університету «Львівська політехніка»*

Аналізується загрозливий вплив псевдонаукових теорій етногенезу українців на формування суспільної свідомості. Наголошує, що відсутність належної реакції академічної науки сприяє поширенню наративів, які дискредитують науковий підхід до вивчення минулого та формують викривлене бачення історії. У контексті цього явища розглядається історіософська концепція Юрія Липи, в якій поняття «українська раса» постає як духовна, історико-культурна спільнота з глибокими коренями у цивілізаціях, що існували на території України. Липа ототожнює расу з родом, акцентуючи на спадкості моральних, чуттєвих і ментальних рис, що передаються між поколіннями. У цьому підході нація, державність і патріотизм розглядаються як вияви глибинної расової сутності народу. Також розкрито актуальність ідей Липи у світлі сучасної політики пам'яті та викликів інформаційної безпеки. Через порівняння концептуальних підходів академічної науки та історіософії Юрія Липи, текст окреслює необхідність комплексного й відповідального підходу до національної історичної ідентичності.

Ключові слова: етногенез, псевдонаука, історіософія, раса (українська раса), ідентичність

The article analyses the threatening influence of pseudoscientific theories of Ukrainian ethnogenesis on the formation of public consciousness. The author emphasises that the lack of a proper response from academic science contributes to the spread of narratives that discredit the scientific approach to the study of the past and form a distorted vision of history. In the context of this phenomenon, the author examines the historiosophical concept of Yuriy Lypa, in which the concept of the 'Ukrainian race' appears as a

spiritual, historical and cultural community with deep roots in the civilisations that existed on the territory of Ukraine. Lypa identifies race with clan, emphasising the continuity of moral, sensual and mental traits passed down between generations. In this approach, the nation, statehood and patriotism are seen as manifestations of the deep racial essence of the people. The article also reveals the relevance of Lypa's ideas in the light of contemporary memory politics and information security challenges. By comparing the conceptual approaches of academic science and Yuriy Lypa's historiosophy, the text outlines the need for a comprehensive and responsible approach to national historical identity.

Keywords: *ethnogenesis, pseudoscience, historiosophy, race (Ukrainian race), identity*

Питання походження українського народу, формування його ідентичності та історичної самосвідомості є одними з ключових у сучасному гуманітарному дискурсі. У контексті тривалої колоніальної залежності, репресивних імперських ідеологій та спроб знищення національної культури, особливої ваги набуває проблема правдивої реконструкції етногенезу українців. Однак, як зазначає О. С. Кузьмук, поряд із академічними науковими підходами поширюються численні псевдонаукові теорії, які не лише підміняють поняття й підважують авторитет професійної історичної науки, а й істотно впливають на масову свідомість.

Сучасна інформаційна доба, з одного боку, відкриває доступ до наукових знань, а з іншого - сприяє поширенню міфів, які під виглядом національного відродження формують викривлені уявлення про минуле. У цій ситуації виникає загроза втрати зв'язку з академічною традицією, що ускладнює формування об'єднаної історичної пам'яті та сталої ідентичності громадян України.

Водночас альтернативні історіософські концепції, зокрема ідея «української раси» Юрія Липи, пропонують цілісне бачення розвитку українського етносу як носія особливого духовного, морального та культурного коду. Такі підходи, попри свою філософсько-образну природу, здатні подолати спрощення академічних схем і повернути в поле історичної свідомості давні культурно-цивілізаційні явища як органічну частину українського буття.

Дослідження сучасної історіософії українства, виявлення взаємодії між науковим і псевдонауковим підходами до

етногенезу, а також осмислення ідей Юрія Липи в цьому контексті є вкрай актуальним завданням як для наукової спільноти, так і для всієї системи української політики пам'яті.

О. С. Кузьмук у статті Псевдонаукові теорії етногенезу українців та їхній вплив на суспільну свідомість зазначає: «Позанаукове історіописання не зустрічає належного опору з боку української академічної науки і перетворюється на складову масових уявлень про минуле. Цілком зрозуміло, що така новітня міфотворчість не сприяє творенню у громадян України адекватного сприйняття минулого, формуванню спільної історичної пам'яті, загальноукраїнської ідентичності й викликає занепокоєння вітчизняних науковців. Центр соціогуманітарних досліджень ім. В. Липинського і Національний університет «Києво-Могилянська академія» організували «круглі столи» експертів «Міфологізація походження українців» (лютий 2007р.), «Націоналізація середньовіччя: чи існували українці за часів Давньої Русі?» (лютий 2008 р.). Проблема новітніх міфів про походження українців аналізується у працях таких дослідників як М. Відейко, Е. Вілсон, К. Галушко, А. Залізняк, В. Отрощенко, Г. Півторак, С. Сегеда, П. Толочко, Н. Яковенко та інші. Міфотворча література дискредитує професію археологів та істориків, компрометує саму ідею наукового дослідження, пошуку істини. Проте, новітні міфотворці не зустрічають жорсткого опору з боку професійних науковців. Подібні псевдоісторичні дослідження популяризуються через засоби масової інформації, інтегруються у навчальний процес. Перетворення здобутків академічної науки на фарс сприяє дезорієнтації суспільної свідомості, адже на імперсько-радянські міфологеми накладаються сучасні фантастичні теорії. Серед громадян формується скептицизм до наукових здобутків вітчизняних дослідників у питанні етногенезу українців. Завданням сучасної української політики пам'яті має стати адекватне висвітлення проблеми етногенезу українців, інформування громадян України про стан наукових розробок і теорій щодо цієї проблеми через ЗМІ та мережу Інтернет» [3].

Однак мейнстрімні академічні концепції розглядають культури і цивілізації, які існували на теренах України як «паралельні світи» щодо історичного буття українського етносу. Історіософська концепція української раси (роду) долає цю прірву. Яскраві культурно-цивілізаційні утворення (такі як трипільська культура, Боспорське царство, Скіфське царство, готська держава Оюм) стають формотворчими елементами

української раси в історіософській концепції Юрія Липи, а не чужорідними феноменами на наших землях.

Мислитель зазначає, що слово «раса», яке вживалося досі тільки в антропології, тим часом набирає ще іншого значення. Воно означає, також «збірноту людей, що мали довге минуле із спільними традиціями, звичаями і спільними думками. Отже, раса різниться одна від одної не так фізичною особистістю, лишень передусім духовною особистістю. Расі в значенні антропологічним протиставляємо расу в значенні історичному». Далі автор каже, що «Для формули окреслення української раси треба взяти первні, що існують. Отже: Геополітичні прикмети української території, рік і морів, історія українських торговельних трактів і вузлів, зродження осілого людського життя в цих країнах і розповсюдження спочатку головного первня - месопотамського, далі злиття еллінського, в загальному закінченні формування раси готами і врешті устійнення її великодержавністю, релігією і розмахом культури й цивілізації. Далі треба зазначити вартість домішок і історичну селекцію типів расової активності. Врешті, до формули української раси належить історія ідей її еліти, бо ці ідеї були духовними подіями, що формували расу». Поняття «історична раса» у Ю. Липи не тотожне поняттю «етнос», однак не є й антиподичним. «Чи ця формула української раси відкидає дотеперішні поняття української нації, державництва чи патріотизму? Є це питання побічне, а однак супротиставлення понять - скажимо, «раса» і «нація» - може викликати хаос. Назва «українська нація» - поняття відносно дуже нове (на Україні вперше його вжив Богдан Хмельницький). Саме поняття «націоналізм й нація» найбільше спопуляризувалося за часів Наполеона і взагалі гегемонії французької духовності в Європі. По 1914 р. сили історії показують глибше розуміння людства і більш жорстоку боротьбу рас, ніж у XIX столітті. Не забуваймо також про упадок впливу доктринерського думання французів і про все вище видвигнення англосаксонського світогляду. Для британця все його публічне життя, його великодержавність є виявом його раси. «Хто хоче зрозуміти історію британців, повинен старатися зрозуміти характер англійців, а цей характер пізнаємо, тільки вивчаючи формацію англійської раси» (J. Stoye)». Також поняття історичної раси є синонімічним поняттю роду в концепції Юрія Липи: «Твердимо, що на тій підставі можна збудувати тривалу і міцну державу. Держава родова, та, що виявляє український рід (расу), – це єдина, що може вирости з сучасних мас. Які методи

цієї держави? Спирається вона передовсім на свідомім вживанню прикмет характеру до будови. Рід (раса), – це те людське насіння, що з покоління в покоління передає однакові психічні прикмети, а почасти й фізичні. Поставте кілька вільних і різних людей перед фактом насильства, чи вбивства, чи інших великих людських подій, і придивіться: кожен з поставлених буде реагувати так, як підказує йому традиція і мораль – роду. Це важніше, як усі ученості й зовнішні фізичні прикмети, це найглибше, це те, що приходить з «молоком матер», – з крові. І на свідомому керуванні і оперті на цьому полягає окремішність і сила родової держави» [4].

Жифарська І. О. у статті «Генеральні ідеї українства в історіософському баченні Юрія Липи» підсумовуючи погляди мислителя, зазначає: «... призначення України, українця Ю. Липа досліджує крізь концепцію раси, розглядає її з антропологічного боку, історичного, демографічного і з найважливішого – психологічного, оскільки «раса – це велика духовна одність з боку морального, чуттєвого». Расою називає «цілість населення, що його духовні прикмети, укриті й явні (як звичаї, мова, властиво мови), а також антропобіологічні риси становлять виразну цілість упродовж часу (історії)». Расове «Я» вважає дарованим Богом. До формули української раси долучає Ю. Липа й історію ідей її еліти як духовних подій, що формували расу. Історіософ пропонує розмежовувати поняття «українська нація» як відносно нове і «українська раса» як більш влучне, а саме поняття «нації», «державности» вважає виявами раси, яка їх у собі заключає» [2]. Професор О. Гринів зазначає, що відповідно до своєї концепції Ю. Липа наголошує, що на нашому континенті поряд з англосаксонською, римською і германською расами твориться понтійська (українська) раса. Вона протиставляє традиційну моральність українців духові аморальності, що запанував на землях, захоплених московськими більшовиками. Юрій Липа вірив, що кремлівська політика нищення й уніфікації неросійських народів зазнає краху. Це передбачення збулося через п'ятдесят літ, коли хибність «ленінської національної політики» стала очевидна.

Праці Юрія Липи «Чорноморська доктрина» і «Розподіл Росії» у своїх засадничих положеннях цінні й нині. Вони дають змогу підійти по-новому до питань зовнішньої політики, які доводиться розв'язувати нам. Ґрунтовне вивчення їх спростовує нав'язані різні історіософські схеми, щоб залишати український народ без історичної пам'яті [1].

Висновки. Проблема псевдонаукових підходів до етногенезу українців має значний вплив на формування суспільної свідомості та історичної пам'яті. Міфологізація історії під виглядом патріотичного наративу створює викривлені образи минулого, що можуть мати деструктивний вплив на ідентичність і сприйняття історичної тяглості українського народу. Історіософська концепція Юрія Липи, зокрема ідея «української раси», пропонує цілісну культурно-антропологічну модель формування українства. Вона апелює не лише до фізичних чи етнічних ознак, а передусім до духовної, моральної й історичної єдності. Такий підхід дозволяє інтегрувати в український історичний наратив ті цивілізаційні етапи, які у межах традиційної науки часто сприймаються як «чужі» - від трипільської культури до готського Оюма. Отже, критичне осмислення псевдонаукових міфів у поєднанні з глибоким аналізом національної історіософії, такої як у Юрія Липи, сприяє не лише очищенню історичної свідомості, а й формуванню оновленого, гідного і вкоріненого у традицію українського світогляду.

Література

1. Гринів О. Державний традиціоналізм проти «ворожбитства» [Електронний ресурс] / О. Гринів. URL: <https://www.golos.com.ua/article/320560>.
2. Жифарська І. О. Генеральні ідеї українства в історіософському баченні Юрія Липи [Електронний ресурс] / І. О. Жифарська. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. №1-2. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/zhyfarska.pdf
3. Кузьмук О. Псевдонаукові теорії етногенезу українців та їхній вплив на суспільну свідомість [Електронний ресурс] / О. Кузьмук. URL: <https://biblio.lib.kherson.ua/kuzmuk.htm>.
4. Липа Ю. Українська раса [Електронний ресурс] / Ю. Липа. URL: <https://www.vatra.cc/rasa/yuriy-lypa-ukrayinska-rasa.html>.

**УКРАЇНСЬКА ЖІНКА-ВОЇН
У СВІТЛІ РОЗДУМІВ ЮРІЯ ЛИПИ
ПРО УКРАЇНСЬКУ ЖІНКУ І ЇЇ ПРИЗНАЧЕННЯ**

Грабовська Ірина,

кандидатка філософських наук, старша наукова співробітниця,
відділу філософії і геополітики Науково-дослідного інституту
українознавства Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, провідна наукова
співробітниця Музею книги і друкарства України
<https://orcid.org/0000-0002-7416-9541>

Аналізується значення роздумів Юрія Липи про роль та долю української жінки, викладених автором у статті 1938 року «Українська жінка». Це есе було написано автором для журналу «Жінка». Авторкою розвідки проводяться паралелі між поглядами на призначення жінки, поданими Юрієм Липою, та сучасним станом українського жіноцтва та ставленням суспільства до української жінки як воїна і Захисниці своєї Вітчизни. Акцентується увага на ідеях Юрія Липи щодо матері та материнства, його висновках щодо Олени Пчілки як Матері українського націоналізму. Робиться висновок щодо актуальності ідей автора для сьогодення.

Ключові слова: Україна, Юрій Липа, есе «Українська жінка», матір, материнство, український націоналізм, бійчині, російсько-українська війна.

The author analyses the significance of Yuriy Lypa's reflections on the role and fate of Ukrainian women, as presented in his 1938 article «Ukrainian Women». This essay was written by the author for the magazine «Woman». The author of the study draws parallels between Yuriy Lypa's views on the role of women and the current status of Ukrainian women and society's attitude towards Ukrainian women as warriors and defenders of their homeland. The focus is on Yuriy Lypa's ideas about mothers and motherhood, and his conclusions about Olena Pchilka as the Mother of Ukrainian Nationalism. A conclusion is made about the relevance of the author's ideas for the present day.

Keywords: Ukraine, Yuriy Lypa, essay «Ukrainian Woman», mother, motherhood, Ukrainian nationalism, female warriors, Russian-Ukrainian war.

Перша чверть XXI століття стала для українців як нації та держави одним із найжорстокіших випробувань на життєздатність, стійкість, консолідованість, мужність, людяність, вільнолюбність і самоповагу. Особливо загрозливим екзистенційним викликом стало повномасштабне вторгнення путінської неоімперії кремля 24 лютого 2022 р. Ось вже четвертий рік поспіль Україна демонструє свою суб'єктність у протистоянні російському окупантові, відстоюючи своє право на незалежність і самостійність [5, с. 9].

Не можна забувати, що ця війна ще й гібридна. Отже «... навіть у часи війни варто звертати увагу на наукові пошукування, зокрема, і у гуманітаристиці. Гібридна війна ерефії проти України довела, що саме ідеї й ідеології розв'язують криваві війни й породжують ненависть. Протистояти цьому повинні реальні суб'єкти геополітики, держави-дієвці, здатні подолати несправедливість і зло» [5].

Здатність спільноти давати адекватні відповіді на виклики часу, як в теорії, так і на практиці, свідчить і про її потенціал бути реальним суб'єктом геополітики [Див. про це, напр.: 1; 3]. І тут на допомогу українству можуть прийти талановиті сини й доньки України, чиї доля і життєвий чин прислужились Батьківщині якнайкраще. Серед таких достойників і Юрій Липа, чие 125-ліття від дня народження припало на буремний воєнний для країни 2025 р. Цей талановитий і щедро обдарований природою чоловік, лікар, письменник, громадський і політичний діяч залишив чималу теоретичну спадщину. Центральною темою його творчості була доля України у найрізноманітніших її аспектах: від геополітичного до феміністичного. Підставою для твердження щодо фемінізму Юрія Липи є його стаття для журналу «Жінка», що побачила світ у 1938 р., «Українська жінка» [Див. детальніше: 2].

Сьогодні вона особливо цікава для українського читача, оскільки війна проти російського агресора принципово змінила ставлення української спільноти до ролі жіноцтва у захисті Батьківщини, перетворивши значну частину українок на Захисниць України.

В активну боротьбу з рашистським агресором, особливо після повномасштабного нападу росії, вступили як чоловіки України, так і жіноцтво, демонструючи реальне гендерне партнерство як у Збройних Силах України [9], так і в громадянському секторі, насамперед, у волонтерському русі, спрямованому на допомогу бійцям на фронті [5, с. 9],

Захисникам і Захисницям України. Станом на березень 2025 р. в армії країни налічувалось понад 70 000 жінок, безпосередньо на передовій виконують військовий обов'язок більше 5, 5 тисяч бійчинь. Значно зросла, а саме на 20 %, кількість українських жінок в ЗСУ у порівнянні з 2022 р. [6].

«Власне, українка, як мало котра жінка в Європі, була зв'язана і з війною, і з героїчною військовістю. Багато їх було, багато їх є і ще багато буде тих українок, котрі потрапили залізом і вогнем боронити честі і слави України. Честь їм за це!». Так писав про українську жінку один із найталановитіших українських достойників Юрій Липа у есеї 1938 р. під простою назвою «Українська жінка».

Як перегукуються ці слова про українську жінку зі словами талановитої і неповторної Олени Теліги, жінки-воїна, патріотки України, яка поклала своє життя на вівтар Вітчизни! У знаменитому вірші «Відповідь», поетка писала про жіночу долю співвітчизниць: *«Та ледве з ваших ослабілих рук / Сповзає зброя ворогам під ноги, / Спиває ніжність легендарний крук - / Жорстокий демон бою й перемоги. / І рвуться пальці, довгі і стрункі, / Роздерти звички, мов старі катари, / Щоб взяти зброю з вашої руки / І вдарить твердо там, де треба вдарить»* [7]. Роздумуючи над історичною роллю жінки в житті людства, Юрій Липа зазначав: «Жінка - це щось як сонце і повітря довкола нас, що ми не привикли окреслювати. Правда, є лірики і є письменники, що так натхненно і гаряче пишуть про жінок. Однак ми не здобудемо від них знання про жінку. У всіх їх описах є потаємне бажання віддати лишень одну прикмету: безсильність вислову чоловічого почуття перед образом жінки» [8].

Не дивина, що і автор есе «Українська жінка» порівнює Україну з жінкою. Це розповсюджене визначення-порівняння. У той час, як низка авторів вбачає саме в жіночності України її слабкість, Юрій Липа навпаки стверджує, що порівняння України з жінкою є визнанням сили і спроможності його Батьківщини. Автор дивується, що, на його думку, так мало пошановано жіночність України. Він пише: «Жінка – одна з найбільших потужностей світа, предивно тривала у своїй владі. Дивно, тисячі разів описуємо Україну як місцевість, як теорію-заміри, як облічення чисел, а однак так рідко описуємо її, як жіночність, як силу жіночості. Яка ж то багата сила!» [8].

І вже зовсім по-феміністичному звучать наступні рядки есе: «Треба сподіватися, що чим більше українці як раса будуть знаходити себе, чим глибше відчують свої прадавні духовні

традиції, тим більше довіри будуть мати до інтуїції, творчості й невсипущої енергії українського жіночого первня. З цілим правом можемо його вивищувати. Це один з найкращих жіночих первнів Європи і білої раси» [8]. Юрій Липа на цьому не зупиняється. Він стверджує, що саме «жіночий первень» «...цементує, він дає стійкість і зрівноваженість українському духовному життю. Він дає й силу, бо українка часто не відступить там, де відступить українець, і не подарує ворогові там, де подарує українець. Бо жіночий первень, ця українська духовність-мати, має більше почуття власності на Україну, як первень чоловічий, більш фантастичний і поривистий» [8].

Цікавою і оригінальною є і висловлена, вочевидь, вперше в українському медійному просторі думка про те, що український націоналізм був започаткований не чоловіком, а жінкою – Оленою Пчілкою, яка стала Матір'ю українського націоналізму. «...під благословенством українки, закоханої в свої українські сили! <...> О. Пчілка, як синтетичка суспільних теорій, перша в нас має честь свідомо уживати та пропагувати націоналізм в Україні. За націоналізм боролась вона і проти М. Драгоманова, і проти Д. Донцова, і чужинців. Та на сторінках її полтавського «Рідного краю» знайдем не тільки популярні тепер кличі націоналізму. Там є й далеко глибші клич – клич очищення нації від чужих елементів, а також підкреслення значення кровної єдності українців. Отже, її так само мусимо визнати за основоположницю ідей українського расизму» [8], - пише Юрій Липа.

У сучасній українській філософії цю думку про Олену Пчілку як Велику Матір українського націоналізму блискуче розвинула філософиня і письменниця Оксана Забужко у дослідженні «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій» [4]. Аналізуючи свій досвід становлення як українського патріота, авторка зазначає: «Як дійшли інші до розуміння процесу кермування – не знаю. Мені особисто допомогла велика жіноча індивідуальність, може побіч Наталі Кобринської найбільша серед українських жінок XIX століття. Річ іде про Ольгу Косач – Олену Пчілку. <...> Природна, расова спорідненість – це найважливіше для Олени Пчілки. Органічне зв'язання зі своєю кров'ю – це одна прикмета світогляду Олени Пчілки, друга прикмета – “почуття ворожнечі до інших з приводу любові до своєї національності”» [8].

Загалом же, вивищення ролі матері, осанна українці-матері та материнству звучить як основний мотив цього есе

письменника. Власне, весь текст є одою Матері і материнству. Автор і розпочинає словами до матері і про матерів. Він пише: «На вступі не можу мислю не привітати і мою матір, і матерей моїх батьків, і довгий ряд їх попередниць, тих жіночих істот, що губляться в темряві віків. Тих жіночих істот, що без них кожен з нас не був би тим, ким він є і, може, буде» [8].

Отже, погляд Юрія Липи на долю і роль української жінки і сьогодні викликає зацікавлення і алюзії, наштовхуючи на роздуми про українське жіноцтво, його роль і долю у часи жорстокої боротьби українського народу за власне виживання, свободу і перемогу над рашизмом.

Література

1. Грабовська І. Жіночий постколоніальний суб'єкт у структурі філософії постколоніального фемінізму: українська специфіка. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2010. С. 48-54.
2. Грабовська І. Погляд Юрія Липи на «призначення» української жінки. *IX Липівські читання* (м. Полтава, 11-12 травня 2018 р.). С. 55-57.
3. Грабовська І., Грабовський С. До філософських підстав осмислення проблеми суб'єктності України. Концепція Олександра Кульчицького *Українознавство*. 2023. №3. С. 143-158.
4. Забужко О. *Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій*. 2-ге вид., випр. Київ: Факт, 2007. 638 с.
5. Грабовська Ірина Геополітична суб'єктність України як реальність і наукова проблема. 5 лютого 2025 р. *Всеукраїнська газета «День»*. URL персональної сторінки: <https://day.kyiv.ua/profile/iryna-hrabovska>.
6. Міноборони: у ЗСУ служать понад 70 тисяч жінок, більше ніж 5,5 тисяч – на передовій. URL: radiosvoboda.org/a/news-minoborony-zhinky-armia/33340821.html
7. Теліга Олена. Відповідь. URL: <https://osvita.ua/school/literature/t/75798/>
8. Юрій Липа. Українська жінка. URL: <https://www.vatra.cc/rasa/yuriy-lypa-ukrayinska-zhinka.html>
9. Iryna Grabovska, Tetiana Vlasova, Kateryna Nastoiashcha, Dmytro Tovmash. Modern Ukrainian women in the army: realities and prospects. *AD ALTA. Journal of interdisciplinary research*. №14/02/2024. Pp.119-123.

ЮРІЙ ЛИПА
ПРО ОСНОВНІ РИСИ
УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

Жадько Віталій,
доктор філософських наук, професор

Стаття присвячена аналізу програмної праці Ю. Липи «Призначення України», в якій він серед багатьох проблем розглянув також взаємозв'язок українського народного характеру з його виразниками. Це справжні провідники народу як хранителі й охоронці народної духовності, визначеній в понятті «інтелігенція». Стаття розкриває драматичну долю народу, адже тривала відсутність власної державності через неповноту історичної та соціокультурної самоідентичності нелегко дається процесу її утвердження в умовах її здобуття.

Ключові слова. Народ, характер, інтелігенція, провідник державність, ідентичність.

The article is devoted to the analysis of the programmatic work of Y. Lypa «The conception of Ukraine», in which he, among many problems, also considered the relationship between the Ukrainian national character and its exponents. These are the true leaders of the people as the guardians and protectors of the national spirituality, defined in the concept of intelligentsia. The article reveals the dramatic fate of the people, because the prolonged absence of their own statehood due to the incompleteness of historical and socio-cultural self-identity does not easily give way to the process of its affirmation in the conditions of its acquisition.

Keywords. People, character, intelligentsia, leader, statehood, identity.

Для об'єктивного аналізу будь-якої суспільної проблеми вкрай важливо чітко визначитись щодо змісту основних понять, які використовуються в ньому. І вже тут виникають суттєві труднощі, адже чітко визначити їх досить складно, якщо взагалі можливо, з тієї основної причини, що суспільство є динамічною системою, оскільки людина не діє прямолінійно й однозначно. Причому, йдеться саме про освічених людей з їх бажанням мислити на основі сумніву у повній відповідності з тим, що

мислення є актом автономно-самодіяльним. Про що свідчить вся історія пізнання, особливо ж у сфері суспільно-гуманітарних дисциплін. Як і творчість Ю. Липи, який відстоював своє розуміння як державності, так і суті того, які риси визначають зміст поняття інтелігенція та хто може бути віднесений до інтелігентів.

Визначення змісту поняття *інтелігенція* доцільно взяти з філософії І. Фіхте. Він розумів під нею здатність людини мислити про ті ситуації, які виникають у взаємовідносинах між людьми в їхньому суспільному бутті, не маючи при цьому предметно-речового образу. Так свідомість набуває статусу «*інтелігенції* в собі, абстрагованої від її відношення до досвіду» сприйняття матеріальних об'єктів, які залишаються в статусі «*речі в собі*». Такий душевний стан не є надбанням душевного простору кожної людини, оскільки передбачає усвідомлення нею своєї соціально-духовної належності до певної спільноти, в межах якої вона сформувалась як родова істота, а не просто як окремий природний індивід. Тобто, просте *сумісне* перебування в фізичному просторі й часі не формує свідомість як *соціально-духовну інтелігенцію*. Це робить зрозумілим те почуття необхідності, яке супроводжує певні уявлення: інтелігенція відчуває в них *не який-небудь вплив із зовні*, але вона відчуває в цьому діянні межі свого власного єства. Звідси не зовсім коректно визначати інтелігенцію як прошарок людей, зайнятих розумовою працею. Знання, не підняті до глибин внутрішнього душевного стану, не роблять людину інтелігентною, привабливою прикладом належної життєвої позиції.

Виходячи з цього, Г. Гегель і надавав поняттям статус «душі методу». Звідси його діяльне духовно-практичне визначення. У філософській думці поняттям є не лише *душа*, але й вільне суб'єктивна категорія, що є для себе і тому володіє *особистістю*, – є практичне, в собі та для себе визначене, об'єктивне поняття, яке як особа є непрониклива, неподільна суб'єктивність, але яке точно так же не є виключна одиничність, а *всезагальність* і *пізнання* для себе і в своєму іншому має предметом свою власну об'єктивність. Все інше є помилковість, неясність, гадка, прагнення, свавілля і тимчасовість; єдино лише абсолютна ідея є *буття*, *неперехідне життя*, *істина*, *що знає себе*, і *вся істина*. Ось чому він наголошував, що спосіб буття *самосвідомості* – це знання, які набули характеру переконання в необхідності діяти згідно його енергії.

Знайомлячись з творчістю й життєдіяльністю Ю. Липи, можна стверджувати, що ним якраз і керувала свідомість в якості інтелігенції. Як і тими людьми, які, не маючи високого рівня освіченості, відчують себе органічно причетними до народу й через інші чинники самосвідомості. Тому спробую проаналізувати розуміння ним інтелігенції в якості героїчного провідника й хранителя основних соціокультурних рис будь-якого народу. Наразі українського. Звідси: «Українські герої – це висловники туги й праці багатьох поколінь. Вони завершують собою повторність і уяскравають традицію. Їхня особиста творчість – це завжди тільки одна сильна мелодія, що влітається в спів раси» [1, с.146].

Вкрай важливе визначення, яке, як не прикро про це говорити, реалізувати в суспільне буття народу, який за понад тисячолітній період свого існування не мав власної тривалої історичної державності, дуже складно. Перебування в складі імперських держав не сприяє цьому. Адже імператори чудово знали працю Н. Макіавеллі «Господар», в якій чітко визначені головні чинники асиміляційної політики щодо підкорених народів. Більше того, це було відомо також і Ю. Липі як фахівцю з теорії етногенезу. Про що він і писав, покликаючись на відомих фахівців, які зазначали, що «кожен культурний круг консервує духовність належних до нього людей у певних рамках. Духовність людей чужого культурного круга завжди здається їм незрозумілою і дивною, навіть ворожою» [1, с.146]. До речі, такою ж є позиція Л. Гумільова, який стверджував, що відносини між представниками різних народів (Ю. Липа вживає термін *раса*) формуються на рівні підсвідомості в опозиції «свої – чужі». Звідси й складність зберегти соціокультурну ідентичність в умовах, коли в одній державі зібрані представники інших народів. В такому разі для збереження територіальної цілісності імперські правителі свідомо перетворюють народи в *населення*, проводячи політику *переселень*, що відриває їх не лише від рідної землі (Л. Гумільов тому й вважав етноси виявом географічного детермінізму), але й роблять проблемним збереження «культурного підложжя», адже створюється ситуація постійної й далеко не завжди коректної боротьби за культурне домінування. Так в СРСР створили радянський народ, а сучасна Росія всі народи класифікує як росіян, чинячи тим самим політику етноциду, а відносно нечисельних народів і геноциду, відправляючи чоловіків на війну.

Підхід до атрибутивних ознак культурного підложжя у Юрія Липи дещо інший. Хоча він, звичайно ж, у своїй свідомій інтелігенції враховував позиції науковців, в тому числі й біологів, які відзначали важливу роль «пристрасної любові до своєї землі». Ясна річ, що така любов втрачає свою об'єднувальну дію в тому випадку, коли на ній поселяються представники інших народів, для яких вона історично не є ані своєю, ані рідною. Тому безжально перетворюється на щось штучне, промислове. В умовах сучасної жахливої війни вона просто знищується як народотворчий domestikат, набуваючи характеру не лише етно- й геноциду відносно українського народу, але й екоциду.

До головних чинників власне українського культурного круга вчений відніс: а) родину, яку єднає жінка-матір; б) культуру, засновану на духовній родинності, чому сприяла творчість Т. Шевченка, безумовно сприйнята народом як така, що відповідала його традиціям; в) суспільство як засіб морального контролю над емоційною поведінкою окремої «одиниці»; г) військовість у вигляді пошани до влади отаманів та господаря душ – загальнонародного батька; д) групу як вияв спільної родинної цілісності; е) міфи як основу формування законодавства, звичаїв, ритуалів; є) культурні тенденції. Варто відзначити, що відносно суспільства він спеціально протиставив його суть російській схильності до скандалів, самодурства в їхній надмірності. Щодо дії останнього чинника варто зупинитись більш детально. На цьому наголошує й сам Ю. Липа. Наводячи визначення: «Цілу українську расу можемо собі уяскравити як суму різнорідних асоціативних груп із чуттєвим, родинним змістом. Українська група має тенденцію скоріш до обмеження індивідуалізму. Родинність клімату в цих групах одночасно перешкоджає і повстанню містичних масових рухів» [1, с.152], він, з одного боку, стверджує наявність наведених ознак в минулому, але, з іншого, висловлює обережний оптимізм щодо того, що вони можуть проявитись і в майбутньому. Як показує історія, можна констатувати якраз протилежне, адже його сподівання на настання української державності після другої світової війни не здійснилось. Більше того, радянська імперія доклала значних зусиль в плані фактичного підриву в першу чергу українського культурного підложжя. Найбільшою мірою це стосувалось мови, визначеної М. Гайдеггером в якості «рідного дому людського буття». Як і голосу народної душі, яка ~~голосить~~ думами й піснями, але не державністю. Крім того, свідомо

відбувався процес *відселення* українців на розбудову «цілинних і перелогових земель» в Казахстані, освоєння нафтових і газових родовищ Сибіру, будову БАМ, масове переведення шкіл з української мови навчання російською з початку 70-х років минулого століття й звільнення від її вивчення взагалі й т. ін. Натомість *заселення* України росіянами, яке за переписом населення 1959-го року складало дещо більше 12-ти відсотків, тобто понад п'ять мільйонів людей, а вже через тридцять років складало понад 20-ть відсотків, загальною чисельністю в межах одинадцяти мільйонів. Як українець, я зі шкільних років і в подальшому житті слідкував за цими цифрами, як і за кількістю тих українців, які вважали українську мову рідною. І в цьому аспекті картина також невтішна, адже від того, що відсоток впав за цей час ніби незначно (десь з 86%% до 68%), нею користувались набагато менше. Звичайно, що через таке визнання виявлялась певна чуттєвість і родинність, але не публічно, а приховано. Що оприявнювалось в тому шаленому спротиві, який чинили «радянські» українці прийняттю закону про державність української мови вже в державі Україна. Як і в тому, що нині, маючи фактично шкільну освіту українською мовою, школярі, як і значна частина вчителів, розмовляють після уроків російською. Це попри всі драматичні події останніх 11-ти років відкритої агресії Росії проти української України. Адже її імперські правителі відчують і розуміють різницю між декларативними заявами української влади («яка різниця, чиїм іменем названа вулиця» й т. п.), як і наукових розвідок, які не можуть не користуватись методами абстрагування від реальної чуттєво-дотичної суспільної реальності, про мудрий український народ та його прагнення до збереження державності. Тому й нав'язують свої вимоги якраз до сфери культурного підложжя, позаяк для цього є підстави, сформовані за багато століть цілеспрямованої асиміляційної політики.

У визначенні Ю. Липи йдеться також про «різномірні асоціативні групи з чуттєвим, родинним змістом». З одного боку, це безумовний позитив для «уяскравлення» загальнонародної культури. Але, з іншого, створює певні труднощі на шляху здобуття єдиної державницької суб'єктності. Що *яскраво* виявляється в тих політичних партійних групах, які, прагнучи до «завоювання» (!) влади в державі, фактично руйнують її апеляцією до цих об'єктивно існуючих груп, які навряд чи об'єктивно в політичному й культурному вияві є достатньою мірою проукраїнськими й українськими. Інакше й бути не могло,

адже від суто механічної печатки в радянських паспортах, яка сповіщала про те, що його власник вже «громадянин України», українська мрія й дія не з'являються. Більше того, не можна вважати понад 90 відсоткову підтримку Декларації про державну незалежність 1-го грудня 1991-го року за свідомий вибір вияву «віковичного прагнення українців» до такого способу існування. Що, власне кажучи, виявилось в той же день у виборі в першому турі Президентом України Л. Кравчука, а не В. Чорновола. Як і в подальших нелегких подіях, коли потрібно було правовими законодавчими засобами утверджувати демократичний устрій. Звичайно, що вікові мрії мали місце в духовній інтелігенції тієї частини українського народу, яка була свідомо визначення людини як політичної істоти в її управлінському державно-інституціональному, а не виключно владно-примусовому спрямуванні. Але нинішня конференція зайвий раз підтверджує всю складність такого процесу націєтворення.

Хоча Ю. Липа й стверджує, що українська група не дозволяє виявлятися небезпечному для її існуванню консервативному індивідуалізму, все ж він властивий українцям. Але спочатку його визначення, а потім сумніви. Отже: «Ні, консервувати – це не значить затримуватися, це є постійно поправляти, не знищуючи. Консерватизм не виключає поступу, лишень вимагає його. Вимагає сталої уваги до того, що вже збудовано, і обережного впровадження нового будівельного елементу. Обережності, чуйності й доцільності вимагає складна структура українського підложжя» [1, с.153]. Визначення справді науково-об'єктивне, але ж людина значною мірою об'єктивна в межах власної суб'єктивності, яка суттєво визначає напрям її суб'єктності. Це розуміють одиниці, які мають народну інтелігенцію. Але ж правлять державою не вони, оскільки їх не обирають, а політичні групи, вони ж партії, що прагнуть найперше до влади, а не до розбудови культури. І мають успіх, оскільки довіряють гаслам окремих лукавих індивідуалістів, які апелюють до такого ж почуття індивідуалізму виборців з їх схильністю до ролі родинного/сімейного батька-отамана. Так діє принцип *подібне притягується до подібного* не лише в організації світобуття, але й буття суспільного, але не обов'язково як державного в усій його різноманітності. Тому маємо як вияви створення однорідних груп, братств, феномен побратимства, так і протилежні тенденції, згідно яких «гірше ляха свої люде тебе розпинають» та

«не так тії вороги, як добрії люде». Як і консервативну індивідуалістичну максиму «моя хата скраю», на яку посилається й наш шановний вчений. Зазначаючи при цьому, що «на границі мистецтва й суспільного життя стоїть дуже цікавий вияв характеру української «психе» – це нахил до будови суспільної утопії» [1, с.156]. Що також дуже чітко виявилось в короткій історії української незалежної державності.

Зазначена схильність породила в українця «найскладніший характер серед інших народів. Навіть пересічний українець дуже часто може оглянути якусь подію чи справи з кількох боків одночасно. Для українця скомплікованість світу є видніша, ніж, скажімо, для його сусідів. Тому, може, так нелегко українцеві прийти до якогось рішення. Хоч, коли він уже прийшов до цього, тоді і чужа думка, і обставини мало впливають на нього (українська «упертість»)» [1, с.161]. При цьому така впертість властива не лише пересічній українській людині, але й українській інтелігенції. До її головних рис Ю. Липа відніс щоденну вперту, хоча й дрібними зусиллями, але справді «муравлину працю», та, як не прикро, «з протесту – утеча до власного еготизму. Люди просто казали: «Нема історії? Добре, то від мене починається історія. Найхарактерніший тут є світогляд великого культурного муравля й таланта, а рівночасно хворобливого еготика, Пантелеймона Куліша» [1, с.199]. Тобто, з одного боку, попри спротив держави, розробка основних засад українського, а не російського, національного характеру; з іншого, наголос на виключно своєму індивідуальному розумінні суті українськості.

Як невтішний наслідок, відсутність в українській протонародній душі почуття поваги й пошани до інтелігенції як в її суто філософському понятійному визначенні, про що йшлося на початку статті, так і відсутність стійких творчих об'єднань, які б своїм прикладом робили свідомість народу інтелігентною не виключно моральними почуттями про справедливість, а усвідомленим знанням власної історії, представлені провідниками світового рівня. Припускаю, що навряд чи ім'я Юрія Липи відоме сучасному народному загалу, окрім хіба того, що він належав до організації українських націоналістів та був лікарем в УПА. Тим паче, чи відоме воно нинішнім владним людям, чий рівень духовної суспільно-історичної інтелігенції досить низький. Звідси й розпач представників інтелігенції як певної кількості інтелектуалів, а не як суспільного прошарку. Його створення має бути тією національною ідеєю, втілення якої

для держави має стати провідною. На одній із конференцій у місті Покровську я навів таке його визначення: *Отже, це категорія людей, спосіб життя яких визначений гармонійною єдністю особистого та суспільного, зумовленого високим рівнем самосвідомості, тотожній об'єктивним закономірностям існування суспільного буття, починаючи від народного і закінчуючи загальнолюдським.* Такий рівень самосвідомості забезпечується якісною соціально-гуманітарною освітою, в основі якої розуміння людини і як *природно-соціальної*, і як *соціально-природної* істоти. При цьому варто брати до уваги, що якісною є та освіта, яка дає людині розуміння, з одного боку, вродженого їй природно-біологічного *потенціалу*, з іншого, того, що цей потенціал має актуалізуватись у тих формах соціальності, які *актуалізують* і розвивають потенції як закони буття конкретної людини, що відображають суспільний загал як певну духовну цілісність.

Оскільки держава ігнорує пропозиції вчених гуманітаріїв, їхнє «психе» вже не схильне до утопії. Навпаки, воно перебуває в стані розпаду, а не в стані провідного суб'єкта громадянського суспільства. Драматизм духу носіїв української інтелігенції, зміст якого я також мав можливість викласти в столичному науковому виданні, виявляється в таких проявах. Наведу їх ще раз, хоча представники владних структур зводять свою участь в конференціях лише звичним вітанням та звітом про свої успіхи.

Отже, йдеться про драматизм: земного й космічного; індивідуально-народного й індивідуально-загальнолюдського; суб'єктивно-сердечного й об'єктивно-раціонального; життєрадісного й сумного; україномовності й російськомовності; державності й бездержавності. В чому драматизм? В тому, що наведені протилежності є суттю інтелігенції як тієї універсальної духовності, яка наповнює свідомість тих людей, для яких вихідна теза про єдність людини як макрокосму з макрокосмом є аксіоматичною. Але таких в кожному народі незначна кількість. Але саме вони адекватно розуміють еволюційне покликання природи в людині. Тому їхній вплив на масову свідомість не може бути ефективним і продуктивним, оскільки це потребує уміння й навичок абстрактно-теоретичного понятійно вираженого мислення. Тобто, розвиненої здатності до відчуження, адже таке значення має слово абстракція, від безпосереднього перцептивного образно-асоціативного мислення, жорстко прив'язаного до свідчень органів відчуття й, відповідно, до душевної чуттєвості.

А саме вона властива будь-якій людині, а українській, можливо, чи не найбільшою мірою є кордоцентричною істотою. Ось чому «нелегко добре провадити людей із такими складними характерами, як українці. ..Лише в границях власного характеру може бути поступ українців. ..Але звернімо увагу на дві фази сили українського характеру: його розростання і опадання, його серединність і поразенство» [1, с.162,165]. Справді пророчі слова, які й надають духовній інтелігенції українців, для яких Україна-Ненька, Україна рідна Матінка, а не географічна територія, характер художньо-естетичної історичної драми. Насамперед у вигляді пісенної поетичної творчості, яка, будучи авторською, досить органічно трансформується в народні мелодії. Тому найбільшою мірою духовна інтелігенція народної свідомості виражена митцями. Ю. Липа відзначив уплив поетичної творчості Т. Шевченка на творення українського народу. Але я хотів би відзначити, що збереження народу в його історичній самобутності найперше належить творчим людям. Звідси моє переконання в тому, що загальновідомі слова П. Тичини: *«Я є народ, якого правди сила, / Ніким звоєвана ще не була»*, уналежнені саме до нього, а не до народу, як це намагались радянські ідеологи прославити його, а не самого поета. Чи свідомі цього державні правителі? Чи є вони провідниками народного духу? Очевидно, що ні, і в цьому велика драма і провідників, і самого народонаселення.

Література

1. Липа Ю. Призначення України. Просвіта. Львів. 1992. 272 с.

УДК 355.23:316.75:37.034(477) «19/20»

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ В ІДЕЯХ ЮРІЯ ЛИПИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Жукова Анна,

*докторка філософії у галузі педагогіки, доцентка кафедри
іноземних мов та військового перекладу*

*Національної академії сухопутних
військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
<https://orcid.org/0000-0002-7292-1605>*

У статті розглянуто актуальність ідей Юрія Липи для формування патріотичної свідомості майбутніх офіцерів у контексті сучасної педагогіки. Проаналізовано основні педагогічні концепції Ю. Липи, які ґрунтуються на національних традиціях, історичній пам'яті та культурній спадщині, як засобах виховання свідомих громадян та захисників України. Наголошено на необхідності інтеграції цих ідей у сучасну військову освіту задля розвитку моральних, інтелектуальних і фізичних якостей майбутніх офіцерів. Зроблено висновок, що ідеї видатного українця залишаються вагомим ресурсом для патріотичного виховання, здатного зміцнити моральний дух і національну ідентичність молодого покоління.

Ключові слова: Юрій Липа, український патріотизм, патріотична свідомість, військова освіта, національно-патріотичне виховання, заклади військової освіти.

The article examines the relevance of Yurii Lypa's ideas for shaping the patriotic consciousness of future officers within the context of modern pedagogy. The main pedagogical concepts of Yurii Lypa, which are based on national traditions, historical memory, and cultural heritage as means of educating conscious citizens and defenders of Ukraine, are analyzed. Emphasis is placed on the necessity of integrating these ideas into contemporary military education to develop the moral, intellectual, and physical qualities of future officers. It is concluded that the ideas of this prominent Ukrainian remain a significant resource for patriotic education, capable of strengthening the moral spirit and national identity of the younger generation.

Keywords: Yurii Lypa, Ukrainian patriotism, patriotic consciousness, military education, national-patriotic education, military educational institutions.

Важливим завданням сучасної системи військової освіти є формування патріотичної свідомості майбутніх офіцерів. У зв'язку з подіями у світі та в Україні, зокрема через збройну агресію росії проти нашої держави, зростає необхідність виховання майбутніх офіцерів як свідомих громадян та захисників, які готові захищати суверенітет і територіальну цілісність своєї Батьківщини. У цьому контексті набувають особливого значення ідеї видатних українських педагогів, мислителів, політичних і культурних діячів, серед яких також і ідеї Юрія Липи – однієї з найзнаменніших постатей культурного й суспільно-політичного життя України ХХ століття. Юрій Липа

був лікарем за фахом, однак відомий як громадський діяч, поет, письменник, публіцист, борець за українську незалежність, ідеолог українського націоналізму. Він заклав основи національно-орієнтованого виховання, де патріотизм розглядається як ключова складова особистості громадянина. Його ідеї актуальні для сучасної педагогіки, адже вони спрямовані на гармонійний розвиток моральних, інтелектуальних та фізичних якостей майбутніх захисників Батьківщини. Проте в контексті сучасної педагогіки ідеям Юрія Липи не приділяють достатньо уваги. Він відомий в Україні у вузькому колі шанувальників письменства та маловідомий більшості українців.

У сучасній науковій літературі є значна кількість праць, присвячена життєвому й творчому шляху Юрія Липи. Зокрема, А. Погорєлова [9] аналізує державницькі ідеї в публіцистичних працях Ю. Липи, І. Мельничук [8] розглядає неоготизм у поетичній творчості митця; В. Товкайло та С. Товкайло [10] досліджують погляди Ю. Липи на процеси державотворення, психологічних і історичних основ формування української ментальності й культури, що має вагоме значення в усвідомленні українцями свого місця у світовому історичному процесі; Ф. Медвідь та В. Баран [7] вивчають Україну в геополітичній доктрині Ю. Липи та роблять висновок, що його теоретичні сентенції, які викладені у «Всеукраїнській трилогії», і в наш час є змістовним та далекоглядним планом державницького розвитку; Ю. Ковтун [3] здійснює аналіз феномену традиціоналізму як основи осмислення соціокультурного розвитку України в інтерпретації Ю. Липи та звертає особливу увагу на визначенні місця України на європейській геополітичній арені міжвоєнного періоду. Попри це, відсутні праці, присвячені розгляду актуальності ідей Юрія Липи у контексті сучасної педагогічної науки, в тому числі й щодо виховання майбутніх офіцерів на далекоглядних ідеях цього видатного українця. З огляду на це, окреслена проблематика потребує узагальнення та детального вивчення.

Метою цієї статті є аналіз ключових ідей Ю. Липи для формування патріотичної свідомості майбутніх українських офіцерів у контексті сучасної педагогіки.

Насамперед зауважимо, що в умовах сучасної військової освіти ключовим завданням є формування офіцерів, які здатні мислити стратегічно, рішуче діяти та бути моральними авторитетами для підлеглих. Ідеї Юрія Липи щодо виховання

через національні традиції, історичну пам'ять та культурну спадщину створюють основу для сучасних педагогічних методів, які можуть забезпечити ефективний процес формування патріотичної свідомості. Спадщина митця стоїть високо в ієрархії художньо-мистецьких і наукових цінностей українського народу та «складає один з найоригінальніших і найзначиміших пластів української літератури» [4, с. 345].

Ю. Липа, як переконливо свідчать достовірні факти його біографії, протягом усього життя «до останнього віддиху, всю свою творчу потугу присвятив боротьбі за відновлення української державності» [11, с. 3]. Неодноразово йшлося про його «надлюдську віру у свій народ» [2, с. 96], у потенційні сили своєї нації. Тут варто застерегтись від одноплосинного підходу до розуміння поетом поняття «державне» («національне»), що мислилось ним не у вузько етнографічних вимірах, а в розумінні «суверенної європейської нації, яка тому претендує на місце в Європі, що має що свого Європі сказати» [5, с. 197]. Ю. Косач доводить, що «Юрій Липа був європеець не декларативно, а органічно, так як це лежить у традиції українства...» [4, с. 345].

Під впливом зазначених біографічних чинників сформувалась державотворча концепція Юрія Липи, наріжною гранню якої стала віра в національне самоствердження українства. Пізніше він сформулював її у праці «Призначення України», в якій категорично заперечив панівні на той час «пораженські» ідеї та стверджував, що жодна ідея не викликає «понуриших» наслідків, як «ідея обниження» українства». Віра у власні сили народу в боротьбі за національне самоствердження згодом посіла вагоме місце в тематичному спектрі художньої творчості поета. Одним із її іманентних смислових центрів стала ідея відродження й становлення духовної України-держави: «Вперед, Україно! В тебе тяжкі стопи, Пожари хат димлять з-під них: Ні Росії, ні Європі Не зрозуміти синів Твоїх!» [6, с. 45]. На відміну від багатьох тогочасних письменників та теоретиків державницької доктрини Ю. Липа «намагався не через приниження почуття гідності власного народу впливати на його політичну активність, а через усвідомлення власного внеску у скарбницю світової культури, через усвідомлення свого місця і призначення в історії людства». У своїй праці «Призначення України» він переконував, що з волюнтаризму або негачії не може народитися конструктивний проєкт буття нації [5, с. 170].

Майбутнім офіцерам важливо знати факти з історії українського війська. Юрій Липа, досліджуючи українську

військовість, зауважував «здатність українців до дуже швидкого формування військових добровольчих частин, зокрема творення війська в 1912–1918 рр. в Україні» [5, с. 156]. Він підкреслював вплив поняття роду й родини на українську військовість, де немає «ані деспотизму, ані рабської підневільності». Неможливо уявити «українця, прив'язаного до якогось вождя, начальника, без відчуття у тому вождеві джерела родинної зичливості». Якщо отаман є ще й господарем душ, – це батько. Батько – це той, що дає підвладному відчуття члена роду. Російські та чужинецькі кореспонденти на фронті в 1914–1916 роках дивувалися, чому в частинах, українських за своїм складом, навіть молоді прапорщики не раз «батькували» над бородатими «хлопцями»-вояками. Батько – це титул вождя, що виріс з української раси. У козацьких думках непослух батьків українці вважали за найбільший злочин («Дума про Олексія Поповича»). Почуття роду, отже, є й у війську, і вдома, в динамізмі, і в традиційності. Українець не може вийти зі своєї Родини, хіба що викорінений або запроданий. Родина стає прообразом української групи» [5, с. 150-151].

Щодо патріотизму Ю. Липа зауважував, що «патріотизм для українця не є декоруванням рідного краю й бомбастичним повторенням абстрактних гасел. Про Україну і про свій патріотизм пересічний українець взагалі не любить говорити. Хто пригадує людей, що йшли на смерть за свій край, ствердить, що вони робили це без зайвих слів і без декламацій. Характер прив'язання до краю був глибоко родинний. Це – дім, «своя хата» – ідеал українського патріотизму, де є «своя правда». Поняття краю як Родини, як Хати, як Дому – це осердя всього найлюдянішого, усіх ідеалів людини, праджерело усіх найкращих почувань і всі можливості розвою. «Дім – це те місце, де найбільше людина є людиною. Це осередок людства для українця» [5, с. 164-165].

Ю. Липа, прагнучи посилити здатність українського суспільства до самоорганізації, наголошував на традиції об'єднань, покликаних розв'язувати ті чи інші завдання, важливі для спільноти й окремої особи, і таким чином – спроможних формувати відповідні інституційні механізми реалізації свободи особи. Окрім цього, на думку мислителя, під час майбутнього державного будівництва необхідно брати до уваги те, що «власне українці мають вроджені здібності – тривало репрезентувати і висловлювати свою асоціацію. В тім їх сила. Придивімося до пересічного українця в його зіткненні з західним

індивідуалістським ривалізаційним (такий, що змагається) життям міст. Він звик, до асоціації, групи, і то часто родинного характеру, і лишень так може дати максимум енергії і тривалой праці та продуктивності. Можливо, що й так охоче підтримуваний сусідами міф про «вроджену недержавність» українців повстав з обсервації українців, які діяли поза групою, асоціацією» [5, с. 179].

Вважаємо, що зазначені ідеї Юрія Липи є надзвичайно важливими для формування патріотичної свідомості майбутніх офіцерів, оскільки його погляди охоплюють ключові аспекти, які можуть стати підґрунтям сучасного виховання захисників України. Перш за все, Ю. Липа наголошував на вагомому значенні культури, історії й традицій у формуванні особистості. Для майбутніх офіцерів ці ідеї є значущими, адже розуміння історії Батьківщини сприяє усвідомленню своєї ролі в збереженні державності. Мислитель підкреслював героїчне минуле українського війська, яке є прикладом для наслідування та формує стійку національну ідентичність. Крім того, ідеї Ю. Липи можуть бути використані для проведення паралелей між минулим українського війська та нашим сьогоденням, що допоможе майбутнім офіцерам усвідомити важливість боротьби за державність, мову та право жити на власній землі, а відповідно й сформує стійку патріотичну свідомість. Ю. Липа підкреслював значення родинних цінностей, що знаходять своє віддзеркалення у військових традиціях. Офіцери, виховані на цих ідеях, зможуть в майбутньому стати моральними авторитетами для своїх підлеглих, створюючи атмосферу взаємної підтримки та довіри. Патріотизм для українця не був декларативним або поверховим поняттям, а глибоко вкоріненим у родинні й культурні зв'язки. На цьому й слід наголошувати майбутнім офіцерам, оскільки розуміння цих ідей Ю. Липи допоможе сформувати у них не тільки любов до Батьківщини, але й готовність до самопожертви заради її захисту.

Однією з ключових ідей Юрія Липи була віра у здатність українців до самостійного державотворення, віра в українську націю та її непереможний дух. На думку мислителя, нація має докладати всіх зусиль, щоб залучати кожную людину до своєї духовної спільноти. Ю. Липа наголошував на важливості небайдужості, активності й постійного самовдосконалення, щоб Україна займала центральне місце у серці кожного громадянина. У майбутніх офіцерів ці ідеї формують стратегічне мислення й переконання у можливостях власного народу, а також

розвивають патріотичні почуття та гордість за український народ.

Отже, з огляду на все вищезазначене, дійшли висновку, що ідеї Юрія Липи є важливими у контексті сучасної педагогіки для виховання патріотичної свідомості у майбутніх офіцерів. Ці ідеї допомагають закласти основи не тільки для виховання патріотів, але й для формування стратегічно мислездатних, морально стійких лідерів, які готові захищати Батьківщину в умовах сучасних викликів. Військова освіта, інтегруючи ідеї Ю. Липи, може виховати нову генерацію офіцерів, які усвідомлюватимуть свою відповідальність перед державою та будуть здатні формувати й підтримувати високу моральну культуру у військових колективах, ефективно служити державі та зберігати її незалежність.

Література

1. Зубрицька М.О. Текстуальність та контекстуальність мисленнєвого світу Юрія Липи. *Юрій Липа: голос доби і приклад чину*: збірник наукових праць, присвячених 100-річчю від дня народження Юрія Липи. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2001. С. 90–97.
2. Ковтун Ю. Традиціоналістська концепція осмислення соціокультурного розвитку України у працях Юрія Липи. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2013. №3. С. 52–58.
3. Косач Ю.І. Українська література і Юрій Липа. *Юрій Липа: голосдоби і приклад чину*: Збірник наукових праць, присвячених 100-річчю від дня народження Юрія Липи. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2001. С. 344–348.
4. Липа Ю. Призначення України. 2-ге незмін. вид. Львів: Просвіта, 1992. 272 с.
5. Липа Ю.І. Твори: В 10 т. Львів: Каменяр, 2005. Т. 1.: Поезія. 543 с.
6. Медвідь Ф. М., Баран В. В. Україна в геополітичній доктрині Юрія Липи. *Наукові праці МАУП*. 2013. №3. С. 46–52.
7. Мельничук І. В. Неоготизм у поетичній творчості Юрія Липи. *Актуальні проблеми науки та освіти*: збірник матеріалів XXII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. К.В. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2020. С. 142–143.
8. Погорєлова А. Державницькі ідеї в публіцистичних працях Ю. Липи. *Проблеми становлення української державності*: збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції з міжнародною участю (до 25-річниці Незалежності України). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2016. С. 93–99.

9. Товкайло В. Т., Товкайло С. Р. Юрій Липа-сподвижник української культури і державотворення. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2010. №21. С. 38–40.

10. Череватенко А.І. «...І тим мечем нашим гострим утвердимось». Липа Ю. Козаки в Московії. Роман із XVII століття. 4-тевидання. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. С. 3–11.

УДК 821.161.2Λ(477) + 159.923.2

ПРОЗІРЛИВІСТЬ І ЧИН: СПАДЩИНА ЮРІЯ ЛИПИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ

Завгородня Олена,

докторка психологічних наук, старша дослідниця,

провідна наукова співробітниця

лабораторії методології і теорії психології

Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

У статті проаналізовано ключові риси творчої спадщини Юрія Липи як мислителя, публіциста, поета й лікаря. Особливу увагу приділено психологічному, візіонерському та етичному вимірам його ідей. Розкрито концепт «чину» як моральної дії, що трансформує як особистість, так і національну свідомість. Показано, що модель української ідентичності в Липи базується не на досвіді травми, а на принципах гідності, сили й духовної місії. Його бачення України виходить за межі визвольного дискурсу, акцентуючи ідею активного національного творення. Аргументовано актуальність Липиного світогляду в умовах сучасної боротьби України за свободу, суб'єктність і цілісність.

Ключові слова: Юрій Липа, чин, прозірливість, духовна стратегія, національна ідентичність, шлях ствердження.

This article analyzes the key features of Yurii Lypa's intellectual legacy as a thinker, publicist, poet, and physician. Special attention is given to the psychological, visionary, and ethical dimensions of his ideas. The concept of chyn (moral action) is explored as a transformative force shaping both individual identity and national consciousness. It is shown that Lypa's model of Ukrainian identity is grounded not in trauma, but in dignity, strength, and spiritual mission. His vision of Ukraine transcends the discourse of liberation, emphasizing active nation-building and future-oriented development. The study highlights the contemporary relevance of Lypa's worldview

amid Ukraine's ongoing struggle for freedom, agency, and inner integrity.

Keywords: *Yurii Lypa, chyn, visionary thought, spiritual strategy, national identity, self-assertion path.*

У контексті повномасштабної війни та переосмислення національної ідентичності постать Юрія Липи постає з особливою актуальністю. Мислитель, лікар, письменник і публіцист, він поєднав візіонерське передбачення історичних процесів із практикою духовного самоствердження. Його ідеї щодо сутності російської загрози, призначення України, гідності та моральної відповідальності виявляються не лише пророчими, а й концептуально точними для сучасного національного досвіду.

Тексти Липи - це цілісна духовно-психологічна система, в якій поєднуються філософія історії, геополітика, психологія, етика та образ людини як носія національної ідеї. Його мислення формувалося на перетині медико-психологічного знання про вразливість людини та метафізичного бачення історичного процесу. Саме тому його спадщина є інструментом сучасного смислотворення.

Мета статті - проаналізувати ключові виміри духовної спадщини Юрія Липи, зокрема його візіонерство, етику чину та вплив на формування української ідентичності.

Візіонерський вимір спадщини Юрія Липи. У кожній культурі особливу роль відіграють постаті, здатні не лише розуміти свій час, а й бачити обриси прийдешнього. Для української політичної та духовної традиції ХХ століття такою фігурою став Юрій Липа - мислитель, публіцист і стратег із рідкісним історичним чуттям.

Візіонерський вимір мислення Липи виявляється у здатності бачити за подіями доби глибинні цивілізаційні зсуви. Він не обмежується фіксацією політичних фактів, а виводить із них стратегічні висновки, які вражають далекоглядністю. Особливо це проявляється в його осмисленні росії як імперської конструкції, для якої експансія є не випадком, а органічною ознакою. У цьому контексті Липа стверджує: «Україна - це могильник російської імперії» [5, с.208], - і цим визначає протистояння двох несумісних історичних векторів. Для Липи визволення України - не лише відновлення суверенітету, а демонтаж джерела поневолення. Він наголошує: «Вільна Україна буде не після звільнення Києва, а після знищення Москви як

столиці російської наддержави» [5, с. 209]. Доки існує імперський центр, загроза не зникає.

У концептуальній картині Липи Москва постає не як місто чи політична сила, а як символ деструктивної цивілізаційної моделі. Війна в цій логіці не є аномалією, а сакралізованою формою існування імперії: «Війна була божищем імперської керми» [4, с. 21]. Цей геополітичний реалізм поєднується в Липи з філософією історії: він обґрунтовує необхідність оборони як морального імперативу. Сила потрібна для того, щоб ніхто не наважився нападати.

Цей підхід спирається на розуміння нації як надчасової спільноти. Для Липи український народ - це не лише сучасники, а континуум поколінь. Така нація не живе миттєвим, вона пов'язана тяглістю духу, обов'язком перед історією і майбутнім. Це - метафізичне бачення нації як істоти історії, що мислить себе суб'єктно, не дозволяючи зовнішнім силам переписувати її призначення.

Пророчою є візія Липи Чорноморського регіону. Ще задовго до сучасного бачення регіону, Липа усвідомлював його стратегічне значення. У «Чорноморській доктрині» [6] він окреслює майбутню Україну як центр визначального впливу. У працях «Призначення України» [3] та «Розподіл Росії» [4] Липа передбачає крах російської імперії й окреслює обриси нової геополітичної мапи. Він доводить, що Росія як наддержава - історично нежиттєздатна, бо позбавлена морального ядра, паразитує на поневолених народах і не несе конструктивної ідеї. Його діагноз імперії - культурно-антропологічний вирок. Водночас Липа бачить у визволеній Україні джерело нової цивілізаційної сили, що має моральну місію у світовому переосмисленні.

Концепція національної суб'єктності включає також опозицію до ворога - не етнічного, а архетипного. Йому протистоїть нація духу, яка засновує життя на правді, гідності й справедливості. Саме така нація, за Липою, здатна творити не лише власну державність, а й формувати для світу нову систему координат. Україна в його мисленні - не просто держава, а шлях нової історичної етики, виклик і обітниця.

Екзистенційна напруга та етика чину в світогляді Юрія Липи. Світогляд Юрія Липи наскрізь пронизаний екзистенційною напругою. У його творах - особливо в поезії [1; 2] - постійно пульсують граничні питання *буття: смерть, жертвовність, вічність, свобода*. Але ця напруга не паралізує, не

штовхає в безвихідь - навпаки, вона структурує мислення, викишталює волю, формує етичну вісь особистості. Екзистенційний вимір найяскравіше виявляється в його поетичних збірках - зокрема в «Світлості» та «Вірую». Ці тексти - свідчення внутрішнього шляху людини, яка стоїть на межі буття, в осерді духовного вибору. Теми страждання, самотності, боротьби, очікування великої втрати тут не позірні - вони набувають оголеного, справжнього звучання.

Проте творчість Липи звертає до того, що вище за страх і зневіру. Він послідовно виводить людину у вимір вищого призначення, де особистість усвідомлює свою свободу й відповідальність. У психологічному сенсі - це реакція на кризу сенсу, яка особливо загострюється в умовах історичних катастроф. СENS залежить від індивідуального чину - його потрібно створити, вибороти, вистраждати. Це активна духовна етика, у якій істина живе не в абстракціях, а в життєвому вчинку. Жити - означає чинити, навіть якщо це вимагає жертви. Таке життя є відповіддю на виклик часу.

У цьому контексті Липа послідовно формує філософію чину як протипагу пасивності, моральній інертності та рабській покорі. Чин у його розумінні - не просто дія, а втілення волі, що вкорінена в етичному світовідчутті. Це цілісна форма існування, де мислення, почуття й учинок є нерозривними. Справжнє слово - завжди передвісник дії. А моральна автономія - екзистенційна необхідність жити за внутрішньою правдою.

Як і Сократ, Липа вважав, що найвища форма існування - це життя, кероване внутрішнім законом, а не зовнішньою вигодою. Його етичний ідеал - це єдність гідності, правди та чину. І ці принципи для нього були не риторикою. У 1941 році Липа свідомо повертається до окупованої України - не для спостереження, а для служіння. Як лікар і член українського підпілля, він організовує шпиталі, рятує поранених, діє всупереч смертельній загрозі. Його загибель у 1944 році внаслідок доносу - трагічний вияв життя, повністю узгодженого з проголошеними ідеалами.

Філософія Липи - це заклик до внутрішньої мобілізації. Він переконаний: нація не має права чекати на сприятливі обставини - вона мусить чинити вже тепер, із тієї точки, де стоїть. Його поняття «чину» - це форма етичного максималізму, зверненого не лише до провідників, а до кожного, хто вважає себе відповідальним за майбутнє.

Чин у Липи - також акт психологічного звільнення. Він глибоко розуміє стан поневоленої людини - паралізованої страхом, змученої приниженням, звиклої до безсилля. У такому стані людина втрачає суб'єктність, перестає бути творцем власної долі. І тому чин - акт внутрішнього пробудження, спосіб повернути собі гідність, здатність до спротиву, внутрішній стрижень. Така дія - здійснена всупереч страху - стає актом духовної свободи, яка відгукується далеко за межами особистого.

Спадщина Юрія Липи в контексті формування національної ідентичності. Юрій Липа творив у період глибокої національної травми - коли українська ідентичність була спотворена імперськими режимами, позбавлена державної суб'єктності та засобів культурного самовираження. Його поезія, проза й публіцистика - акт духовної реконструкції: спроба зібрати розпорошене «я» народу, відновити з уламків історичних поразок і принижень нову цілісність національного самовідчуття. З психологічної точки зору, це вияв глибокої потреби в самоідентифікації. У цьому контексті творчість Липи набуває терапевтичного виміру. Вона ідентифікує колективний біль й перетворює його на джерело внутрішньої стійкості, на смислотворчий ресурс, що формує напрямок дії. Липа не уникає досвіду страждання - навпаки, він інтегрує його в структуру особистості й нації як каталізатор духовного поступу.

Липа осмислював українську націю не лише як історичну або етнічну спільноту, а як духовну сутність - суб'єкт із місією, характером і потенціалом. У цьому сенсі він був архітектором національної ідентичності. Його мета - формування образу України, що трансформує досвід поразок і узаалежнення в силу самоствердження та ґрунтується на гідності, стійкості, здатності до історичного творення. Історичне страждання не заперечується, але воно не визначає українця, а лише випробовує його. Тому Липа закликає до бачення себе як нації, що здатна діяти, мислити, вести за собою, бути ініціативним та відповідальним учасником світової історії.

Центральним мотивом його націєтворчої філософії є віра в унікальність української культурної і духовної традиції. Липа не вважав українську ідентичність периферійною чи запозиченою - він надавав їй метафізичної ваги. Україна, за його баченням, покликана стати джерелом нової, життєствердної культури - духовно відкритої, етично центрованої. Юрій Липа значно випереджав свій час, пропонуючи бачення ідентичності, яке

виходить за межі етнографії чи політики й стає формою духовної свободи і самоздійснення. Його концепція виходить із переконання, що справжнє визволення починається з подолання внутрішніх обмежень: синдрому жертви, страху відповідальності, комплексу меншовартості. Потрібне переосмислення себе - повернення до джерел в мові, культурі, історії, духовності й усвідомлення своєї творчої сили.

Спадщина Липи актуалізується в контексті новітніх історичних випробувань, коли українці знову переживають трагедію війни, але водночас віднаходять себе як зріла політична нація. Саме тепер його слова про боротьбу, що починається в душі кожного, набувають нового сенсу: ідентичність - це не лише спадок, а виклик і вибір. Україна, за Липою, - не жертва історії, а потенційний центр духовного оновлення. І цей потенціал розкривається там, де особисте й національне «я» зустрічаються в акті самопізнання й утвердження.

Висновки. Аналіз творчої спадщини Юрія Липи засвідчує її цілісність і багатовимірність як феномена національної духовної культури. Вона об'єднує філософське бачення історичного процесу, етичну загостреність особистого вибору, візіонерське осмислення майбутнього. Липа постає як мислитель, що артикулює новий тип української суб'єктності - здатної до дії, відповідальності та екзистенційного самовизначення.

У центрі його світогляду - етика чину, що трактується як духовна відповідь на історичну кризу, як імператив вольової присутності у світі. Чин у Липи - не суто політична дія, а форма життєвої правди, де єдність думки, почуття й учинку утворює цілісну постать людини. Такий підхід виводить його на рівень екзистенціального мислення, вкоріненого у власну національну традицію.

Важливим складником Липиного доробку є глибока психологічна інтуїція щодо стану поневоленої свідомості та шляхів її подолання. Через ідею внутрішнього визволення - як передумови національного оновлення - він формує стратегію смислотворення, спрямовану на духовно-психологічне перетворення індивіда і спільноти.

Творчість Липи особливо актуальна в умовах сучасних випробувань, коли українське суспільство стикається з екзистенційною загрозою та викликами самовизначення. Його ідеї — не лише сприяють глибшому розумінню реальності, а й заклик до її творення. Вони постають джерелом внутрішньої

мобілізації, настановою для дії та орієнтиром для осмислення майбутнього.

Література

1. Липа Ю. Поезії. *Координати: антологія сучасної української поезії на Заході* / упор. Б. Бойчук та Б. Т. Рубчак. Мюнхен: Сучасність, 1969. С. 87–104.
2. Липа Ю. Поезія / уклад., вст. сл. Є. Маланюка. Торонто: Гомін України, 1967. 292 с.
3. Липа Ю. Призначення України. Нью-Йорк: Говерля, 1953. 2-ге вид. 305 с.
4. Липа Ю. Розподіл Росії. Нью-Йорк: Говерля, 1954. 123 с.
5. Липа Ю. Панування, труд і лад. Український націоналізм: Антологія. Т. 1. Київ: ФОП Стебеляк О.М., 2010. С. 203–214.
6. Липа Ю. Чорноморська доктрина. Всеукраїнська трилогія: [у 2 т.] [упоряд.: О. Мислива, В. Яременко; передм. М. Головатий]. Т.2. Київ: МАУП, 2007. 391 с.

УДК 78.071.1; 78.071.2

ЛІРИЧНА СТИХІЯ ПОЕЗІЇ ЮРІЯ ЛИПИ В МУЗИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СТЕФАНІЇ ТУРКЕВИЧ

Карась Ганна,

*докторка мистецтвознавства, професорка, професорка
кафедри методики музичного виховання та диригування*

*Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0000-0003-1440-7461>*

Стаття присвячена інтерпретації ліричної стихії поезії Юрія Липи в солоспіві композиторки Стефанії Туркевич «Я ввечері прийду» та у виконанні його Коліном Ейнсвортом – відомим канадським оперним співаком (тенор) у супроводі піаніста Альберта Крайволта – одного з найвизначніших оперних музикантів в Канаді. Автори слів і музики суголосні як щодо модерного стилю, так і особистих інтимних переживань. Звукозапис солоспіву, його тиражування та пропагування Українським проектом мистецької пісні (The Ukrainian Art Song Project (UASP) в Канаді сприяє пізнанню української культури у світі.

Ключові слова: поезія Юрія Липи, солоспіви Стефанії Туркевич, інтерпретація, українська музика, виконання, модерний стиль, звукозапис.

The article is devoted to the interpretation of the lyrical element of Yuriy Lypa's poetry in the art song «I Will Come Tonight» by composer Stefania Turkevich and its performance by Colin Ainsworth, a famous Canadian opera singer (tenor), accompanied by pianist Albert Krywolt, one of the most prominent opera musicians in Canada. The authors of the words and music are unanimous in both modern style and personal intimate experiences. The recording of the art song, its replication and promotion by the Ukrainian Art Song Project (UASP) in Canada contributes to the knowledge of Ukrainian culture in the world.

Keywords: poetry by Yuriy Lypa, art song by Stefania Turkevich, interpretation, Ukrainian music, performance, modern style, sound recording.

Постать Юрія Липи (1900–1944) як мислителя, політичного стратега, публіциста та лікаря, письменника і поета, одного із ідеологів українського націоналізму привертає увагу науковців багатогранністю вияву непересічного таланту.

Поезія посідає центральне значення в літературній творчості митця короткий період – 1920–1930-і роки і має не так вже і багато досліджень. Одним з перших в цій царині був український письменник, культуролог, публіцист і літературний критик Євген Маланюк (1897–1968). Його нарис «Юрій Липа – поет» написаний в 1947 році [2]. Оскільки предметом нашої розвідки є вірш із збірки «Світлість», то зупинимось власне на її оцінці Є. Маланюком. Порівнюючи цю першу збірку із наступною – мужньо-довершеною «Суворістю», критик характеризує її як «...дещо акварельну і випадкову» [2, с. 226]. При цьому, на думку Є. Маланюка, Юрій Липа з'являється одразу як зрілий автор, письменник «...зі сформованим стилем, тематикою і навіть словництвом. І ці: стиль, тематика і словництво далі залишаються, назагал, незмінними» [2, с. 228]. Водночас, Є. Маланюк відзначає, що у збірці «Світлість» поруч із ліричними метеликами-одноднівками із переходовими ліричними настроями, були «...речі вартісні і характеристичні» [2, с. 230].

Вірш під номером 9 із першим рядком «Серпанки крапельин...» входить до циклу «Світлість», написаного Юрієм Липою у 1920-му році. Власне це 20-ий рік життя молодого

поета, сповненого ліричного світосприйняття світу, тож не варто, на нашу думку, підходити до оцінки цієї першої збірки так суворо. Повний текст вірша: *«Серпанки крапельин, / Розквітлії сади, / І легіт-сон один: / – Далекая, прийди! / – Я ввечері прийду, / Як білі пелюстки / Здригаються в саду / Від дотику руки. / Я ввечері прийду, / Щоб до світанку нам / У тихому саду / Гукати долинам»* [1, с. 98].

Рис. 1. Юлій Липа

Текст сповнений акварельно-імпресіоністичних художніх образів і співзвучний добі модерну. Цей цикл, як перша поетична збірка Юрія Липи, вийшов друком у 1925 році в таборівій друкарні в Каліші (Польща) з обкладинкою відомого художника і графіка Роберта Лісовського (1893–1982) [1, с. 262]. Того ж року Р. Лісовський одружується із Стефанією Туркевич, про котру мова йтиме нижче.

Р. Лісовський – учень Григорія Нарбута і Василя Кричевського, «... став в українській графіці найяскравішим представником модернізму» [3, с. 13]. Тож не дивно, що він у 1920-х роках здійснює дизайн обкладинок до поезій Павла Тичини і Юрія Липи. Можемо припустити, що саме робота над оформленням книжки Ю. Липи Робертом Лісовським привернула увагу його молодой дружини-композиторки. Стефанія Павлишин наводить дату рукопису солоспіву – 20 грудня 1926 року і вважає, що він «...належить до її найбільш особистих, інтимних висловлювань. На ньому стоїть присвята “Робертові” (Лісовському)» [3, с. 113]. Вчена так характеризує подружжя: «Роберт і Стефанія творили гарну пару – він високий брюнет з чорним хвилястим волоссям міг бути втіленням «демонічного», вона була ніжною, тендітною, світлястою. В дійсності Стефанія була опорою в цьому сповненому кохання зв’язку; мала характер, витримку, силу волі. Можна уявити, що не тільки любов їх зближувала, спільним у них була також прив’язаність до мистецтва і пошуки в ньому нового – кожним, у своїй ділянці» [3, с. 13].

Сьогодні ім’я першої професійної жінки-композиторки Стефанії Туркевич-Лісовської-Лукіянович (1898–1977) повернулося до України завдяки монографії Стефанії Павлишин [3], виконанню і записів її творів у Львові. Здобувши блискучу

музичну освіту у Львові (Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка, Львівський університет, консерваторія Галицького музичного товариства), Відні (університет, музична академія), Берліні (музична академія) і Празі (консерваторія), захистивши дисертацію і здобувши ступінь доктора філософії з музикознавства (1934), Стефанія Туркевич від 1934 року

Рис.2. Стефанія Туркевич

поринає у концертне і творче життя Львова. Вона працює як педагог у консерваторії Галицького музичного товариства і Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, входить в середовище українських музикантів як членкиня Союзу українських професійних музик. Твори композиторки звучать у концертах, про що пише тодішня преса. Навесні 1944 року Стефанія Туркевич з родиною назавжди полишає Львів і емігрує спочатку до Відня, а згодом до Англії, де проведе другу половину свого життя.

Творчість Стефанії Туркевич багатогранна: симфонічні твори, балети, дитячі опери, хорові твори, солоспіви, обробки народних пісень, камерно-інструментальна творчість, фортепіанні твори. За оцінкою С. Павлишин, солоспіви представляють важливу ділянку творчості композиторки: «Вони відбивають період творчості Стефанії Туркевич, найближчий до атональної музичної мови. Рівночасно тут втілений притаманний їй ліричний ідіом, зачаровуюча ніжність м'якої мелодики, але може ще більш дисонантної, постійно альтерованої, та якої ж витонченої гармонії» [3, с. 108].

Індивідуальні риси у солоспівах Стефанії Туркевич зауважуються Стефанією Павлишин, починаючи від 1930-х років. До них належить твір «Я ввечері прийду» на вірш Юрія Липи. «Композиторка вибрала його мабуть через витончену невловимість слів: «Серпанки крапельн..» і втілила у притаманній собі імпресіоністичній манері, з секундовими скупченнями і розширенням до альтерованих нонакордів і постійними сковзаннями у гармонії, з майже мовленою вокальною партією. Особливо ніжним, тендітно-ламким є фортепіанний вступ, що починається співзвуччям малої секунди і терції, розширюючись до зменшеного септакорду» [3, с. 111].

Стефанія Туркевич розділяє свій твір на дві нерівнозначні частини: перша звучить як заклик-прохання, друга, яка ґрунтується на двох наступних куплетах-відповідях, трактується С. Павлишин як романс «... з щораз ширшим розспівом вокальної партії на фоні постійного тріольного руху акомпанементу, але розвиткового через акордові альтерації. Характерно, що вища точка не є тессітурною, слова “Я ввечері прийду” втілені сходженням по малих секундах вниз, до фермати на нонакорді. Кода є взагалі майже шептом – *parlando* на *pp*, на одному звуці “h”, тільки останній склад у фразі “Я ввечері прийду” сковзає на малу секунду на фоні кінцевого септакорду *Es-dur* (тональність першої частини солоспіву є взагалі неокресленою через постійні альтерації і хроматичні сковзання)» [3, с. 112–113].

Тож, лірична стихія поезії Юрія Липи в музичній інтерпретації Стефанії Туркевич є суголосними як щодо модерного стилю, так і особистих інтимних переживань обох авторів. Солоспів «Я ввечері прийду» С. Туркевич на вірші Юрія Липи виконувався у 1930-ті роки у Львові відомою згодом оперною і камерною співачкою Євгенією Зарицькою у супроводі

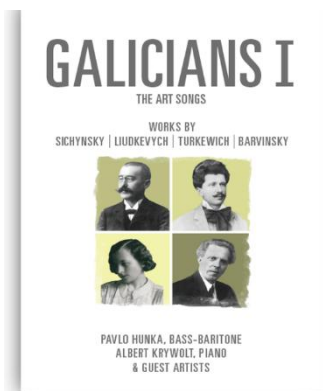

Рис.3. Альбом CD «Galicians»

композиторки, про що писав журнал «Жінка» в 1935 році [3, с. 21]. Сучасна інтерпретація твору пов'язана з Українським проектом мистецької пісні (The Ukrainian Art Song Project (UASP) і записуючим лейблом Musica Leopolis, які засновані в Канаді у 2004 році видатним оперним співаком українського походження Павлом Гунькою з метою збереження і популяризації класичних скарбів української мистецької пісні [6].

Сьогодні більше 430-ти високомистецьких творів, більшість з

яких є шедеврами найвидатніших композиторів України – Миколи Лисенка, Кирила Стеценка, Якова Степового, Дениса Січинського, Станіслава Людкевича, Василя Барвінського і Стефанії Туркевич, Остапа і Нестора Нижанківських, Ярослава Лопатинського і сучасного композитора Мирослава Волинського вже записані і розповсюджуються світом. До п'яти альбомів увійшло 6 CD творів М. Лисенка, 2 – К. Стеценка, 2 – Я. Степового, 6 – галицьких композиторів Д. Січинського, С. Людкевича, В. Барвінського та С. Туркевич. Нещодавно

завершено запис ще 5 CD – галицьких композиторів О. та Н. Нижанківських, Я. Лопатинського, в т. ч. два CD М. Волинського. Це 21 диск української вокальної музики.

До альбому «Galicians I» увійшли солоспіви С. Туркевич, у тому числі «Я ввечері прийду» [5]. На сайті «The Ukrainian Art Song Project (UASP)» у бібліотеці ми знаходимо відомості про

Рис.4. Колін Ейнсворт

композиторку, рукописи її творів [4], а також записи її солоспівів [8]. Під номером 14 тут записано солоспів «Я ввечері прийду» у виконанні Коліна Ейнсворта (Colin Ainsworth) – відомого канадського оперного співака (тенор) у супроводі піаніста Альберта Крайволта (Albert Krywolt) – одного з найвизначніших оперних

музикантів в Канаді, який співпрацював з багатьма визначними оперними співаками світу. Імпресіоністичність виконання солоспіву забезпечується не тільки власне його музичним матеріалом, а й манерою співу. Вона легка як акварель, хвилююча і водночас заклична. Тож лірична стихія вірша, музики і співу творить органічну єдність.

Література

1. Липа Юрій. Поезія / уклад Євген Маланюк. Торонто: Накладом Українського Лікарського Товариства Північної Америки. Відділ Торонто. 1967. 292 с.

2. Маланюк Е. Юрій Липа – поет. *Маланюк Е. Книга спостережень*. Торонто: Накладом Видавництва «Гомін України», 1962. С. 225–238.

3. Павлишин С. Перша українська композиторка Стефанія Туркевич-Лісовська-Лукіянович. Львів: БаК, 2004. 160 с.

4. Туркевич С. Рукопис солоспіву «Я ввечері прийду». URL: https://ukrainianartsong.art/wp-content/uploads/2022/10/1_min-69-scaled.webp

https://ukrainianartsong.art/wp-content/uploads/2022/10/2_min-60-scaled.webp

5. Galicians I. The art songs. Works by Sichynsky, Liudkevych, Turkewich, Barvinsky. Pavlo Hunkf, bass-baritone, Albert Krywolt, piano & guest artists. 2014 (6 CDs: copyright CUOA).

6. Karas H., Serhaniuk L., Kazymyryv K., Bardashevskya Y., Maskovych T. Diaspora art project as a factor to protect ukrainian music culture in the modern transformational processes. *Asia Life Sciences*. The

Asian International Journal of Life Sciences. Laguna, Philippines: Rushing Water Publishers Ltd, 2020. Volume Supplement 22. Issue 2. P. 201–214.

7. The Ukrainian Art Song Project (UASP). URL: <https://ukrainianartsong.ca/uasp-library>

8. Stefania Turkewich. URL: <https://ukrainianartsong.art/stefania-turkewich/>

УДК: 141.82:32(477)+929Липа Ю.

РЕЛІГІЯ В ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДОКТРИНІ ЮРІЯ ЛИПИ

Луковенко Ілля,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри
суспільних наук Національної музичної академії України
ім. П. І. Чайковського

<https://orcid.org/0000-0002-4048-7920>

Розглядається позиція Юрія Липи щодо значення релігії в історії та національно-духовному розвитку України як фундаментальної складової української національної ідентичності, духовного та геополітичного чинника, що об'єднувала народ у боротьбі за свободу та незалежність, а також роль церкви в українському суспільстві та боротьбі за державність.

Ключові слова: Юрій Липа, релігія, духовність, церква, ідентичність, християнство, нація, державність.

The article examines Yuriy Lypa's position on the importance of religion in the history and national-spiritual development of Ukraine as a fundamental component of Ukrainian national identity, a spiritual and geopolitical factor that united the people in the struggle for freedom and independence, as well as the role of the church in Ukrainian society and the struggle for statehood.

Keywords: Yurii Lypa, religion, spirituality, Church, identity, Christianity, nation, statehood.

Видатний український письменник, поет, публіцист, лікар і геополітик Юрій Липа (1900–1944) у своїх творах торкався теми релігії, розглядаючи її як важливу складову української ідентичності, духовності, національної державності. Юрій Липа не був релігійним філософом у прямому сенсі. Тим не менше, його погляди на релігію тісно пов'язані з його національно-

патріотичною ідеологією, де релігія поставала одним із наріжних каменів української культури та боротьби за її незалежність. Отже, можна його визначити, як політичного філософа для якого релігійне питання посідало вкрай важливе місце в концепції національного відродження українства.

У своїх художніх працях, зокрема в поетичних збірках, таких як «Вірую» (1938), Липа наголошував на духовній силі релігії як джерела моральної стійкості та національного самоусвідомлення. Назва збірки «Вірую» сама по собі відсилає до християнського символу віри, підкреслюючи глибоку повагу автора до духовних цінностей. Його поезія часто пронизана мотивами боротьби, самопожертви та віри в Бога як джерела сили для українського народу в часи випробувань. Липа розглядав релігію в контексті історичної ролі церкви в Україні. У своїх творах він підкреслював значення православ'я як опори в боротьбі проти іноземного гніту, зокрема польського та московського. Наприклад, у своїх геополітичних працях він згадував церкву як невід'ємну частину української ментальності та її еволюції, що сприяла збереженню національної ідентичності. У його творах, зокрема в історико-філософській трилогії («Призначення України», «Чорноморська доктрина» та «Розподіл Росії»), релігія постає не лише як духовна основа, але й як чинник, що об'єднує український народ і визначає його місце в геополітичному просторі. Він писав: «Одність, власна релігія, власна висока мораль і відвічні геополітичні підстави - це є величезні заповіді. Заповіді ці є в самій українській кросі: щораз сильніші і жорстокіші струси тільки дозволять на виразніше відчуття тих заповітів всіма українцями, як призначення України» [3, с. 279].

Великої актуальності зараз набувають його тези щодо Росії, її розпаду, зокрема і в контексті релігійного питання. Він розглядає релігію як один із факторів, що впливають на внутрішні суперечності Російської імперії та її потенційний розпад. На його думку спочатку Російська імперія, а згодом і СРСР, використовували православ'я як інструмент централізації та русифікації, що створювало напругу в регіонах із іншими релігійними традиціями. Він наголошував, що релігійна політика Москви часто ігнорувала духовні особливості підкорених народів. А оскільки Росія була і є конгломератом різних етносів і релігій, то це ускладнює її цілісність. З його погляду, релігійна неоднорідність є одним із чинників, що сприяють потенційному розпаду Росії на окремі держави, оскільки релігійні відмінності

посилають культурні та етнічні протиріччя. Він стверджував думку, що історичним призначенням України є розпад Росії, розчленування її на окремі національні держави. М. Сидор Чарторийський у передмові до «Розподілу Росії» так узагальнив та концептуалізував основну ідею цієї праці Ю. Липи: «Розподіл Росії – це конечність для України, яка остаточно мусить визволитися, жити і розвиватись, як самостійна й Соборна Держава Української Нації! <...> Розподіл Росії, розгром імперії мусить прийти, і прийде! Це лежить в інтересі України, в інтересі всіх поневолених народів та в інтересі всього вільного світу. Бо лише такий шлях буде не лиш успішний, але й справедливий, - а мир у світі - тривалий! Українська нація, і інші поневолені народи, борються не лиш проти комунізму, чи його режиму, - але проти московської імперії, проти поневолення, байдуже - царського, комуністичного, чи «демократичного!» [4, с. 3-4]. Очевидно, ці слова звучать в наш час вкрай актуально.

Він вважав, що релігійність є невід'ємною частиною ментальності українців та пов'язував духовність народу з історичною боротьбою за автокефалію української церкви, яка, на його думку, символізувала прагнення до самостійності та незалежності від зовнішніх впливів, зокрема московських. У своїх працях він наголошував на унікальності української релігійної традиції, що бере початок від хрещення Русі та легенди про перебування апостола Андрія Первозванного на українських землях. Ця легенда, за Липою, підкреслювала апостольське значення української церкви та її роль у формуванні національної свідомості. Важливу роль Ю. Липа віддавав Києву. Зокрема Київ, як релігійний і політичний центр, розглядався ним як символ прадавньої української політичної культури, що поєднувала духовність і державність. Ю. Липа зазначав, що навіть чужинці визнавали Київ столицею козацької держави, пов'язаної з Чорним морем, що підкреслювало релігійну та культурну самобутність українців.

Водночас Липа не заглиблювався в догматичні аспекти релігії, а більше акцентував на її культурному та суспільному значенні. Він вважав, що церква, зокрема Українська автокефальна православна церква, відігравала ключову роль у формуванні духовної єдності нації та протистоянні асиміляційним впливам. Його погляди на релігію були тісно переплетені з ідеєю національного відродження, де віра поставала не лише духовною, а й політичною силою. В цьому плані він наслідував свого не менш відомого батька, який у часи

Української революції був керівником міністерства культів та віросповідань Української народної республіки в уряді Симона Петлюри та брав участь у підготовці Всеукраїнського Православного Церковного Собору. Юрій Липа стверджував, що релігійна свідомість українців допомагала зберігати єдність і енергію нації, подібно до того, як література чи історичні традиції формували духовне обличчя народу. Як слушно зазначає А. Шишкова «релігійні компоненти, активно культивовані християнський інтертекст є невід'ємним складником національної мистецької традиції» [5, с. 556].

Він різко критикував вияви духовного занепаду, які називав «інтелектуальним пораженством». Вважав, що більшовицька ідеологія, яка просуvala інтернаціоналізм і атеїзм, насправді приховувала російський великодержавний шовінізм, що руйнував українську релігійну та національну ідентичність. Переконавав, що українці подолали цей період духовної слабкості завдяки міцним релігійним традиціям і поверненню до власних цінностей. При цьому релігійність самих українців він характеризував як чужу релігійному фанатизму та спробам нав'язати комусь свої погляди і переконання, перш за все моральним світоглядом [1, с. 15].

Липа зазначав, що українська еліта формувалася окремо від російської, значною мірою завдяки релігійним традиціям. Він підкреслював, що церква, зокрема через діяльність таких постатей, як козацькі гетьмани, сприяла створенню унікальної української політичної та духовної культури. Релігія, за Липою, була одним із ключових елементів, що відрізняли українську еліту від сусідніх народів.

Конкретних розлогих творів, присвячених виключно релігії, у публіцистичній спадщині Липи немає, але його поезія, есе та геополітичні праці пронизані християнськими мотивами, що підкреслює зв'язок між вірою, культурою та боротьбою за незалежність України. При цьому варто вказати, що сам Юрій Липа був віруючою людиною. Про це свідчить його творчість, зокрема вищезгадувана поетична збірка «Вірую» (1938), у якій простежуються глибокі духовні мотиви, релігійні образи та роздуми про віру, людську душу та її зв'язок із вищими ідеалами. Його поезії притаманні вольові й закличні інтонації, спрямовані на боротьбу за свободу й гідність, що часто переплітаються з християнськими цінностями та ідеєю служіння вищій меті. Крім того, біографічні дані вказують, що Юрій Липа зростав у родині, де релігійне виховання відігравало важливу роль. Його батько,

Іван Липа, був активним діячем українського руху, мати, Єлисавета Булдовська, походила зі священничої родини, його дядьком був митрополит Харківський Філарет (Булдовський), а хрещення Юрія (під ім'ям Георгій) відбулося в Свято-Успенській церкві с. Старі Санжари (нині у Новосанжарській селищній громаді Полтавського району Полтавської області.). Релігійність Юрія Липи була пронизана навіть глибоким містицизмом. Як зазначають дослідники, «релігійність Юрія Липи виникла і поглиблювалася під зовнішнім впливом (походження, виховання й оточення) та з внутрішніх потреб особистісного розвитку, а також внаслідок пережитого ним духовного досвіду, в тому числі під час духовних практик» [2, с. 120]. У своїх працях і громадській діяльності Липа також демонстрував морально-етичні принципи, які часто асоціюються з християнським світоглядом, зокрема в контексті його ідеології українського націоналізму та служіння народу.

Висновки. Релігія в ідейно-політичній доктрині Юрія Липи постає як важливий духовний і національний чинник, що формує ідентичність українського народу, забезпечує моральну стійкість і підтримує боротьбу за державність. У поезії, публіцистиці та геополітичних працях Липи релігійна тематика інтегрується з патріотичними й визвольними ідеями, підкреслюючи роль церкви як сили, що об'єднує націю в умовах зовнішньої загрози. Незважаючи на відсутність вузько богословських трактатів, Липа демонструє глибоке розуміння християнських цінностей, що пронизують його бачення майбутнього України як незалежної, духовно сильної та соборної держави.

Література

1. Вдовичин І. Ю. Липа: політико-мистецьке бачення реалізації свободи особи. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. Випуск 15. 2010. С. 13-17.
2. Кучеренко С. В. Релігійність Юрія Липи (1900–1944). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Історичні науки*. 2022. № 4 (352), червень. С.120-129.
3. Липа Ю. Призначення України. Вид. 2-ге. Нью-Йорк: Накладом Української Книгарні «Говерля», 1953. 307 с.
4. Липа Ю. Розподіл Росії. Нью-Йорк: Українська Книгарня «Говерля», 1954. 116 с.
5. Шишкова А. Д. Релігійність як духовна домінанта українського народу в художній інтерпретації Юрія Липи. *Література. Фольклор*.

УДК 929 Липа (477) (045)

КУЛЬТУРА: ТОЧКА ОПОРИ ДЕРЖАВНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПОСТАТІ, ПОГЛЯДІВ ТА ІДЕЙ ЮРІЯ ЛИПИ

Омельченко Вікторія,

кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри
української філософії і культури Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0009-0008-4609-0730>

Гордійчук Ольга,

кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри
журналістики та філософських студій Державного
університету «Житомирська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-4606-9188>

Осмислено роль культури як однієї з найважливіших точок опори нації і держави. Нація повинна спиратися на свою культуру, проект державотворення має мати свою ідеологічну константу, саме тому, росія привласнює собі наші культурні пам'ятники, символи, назви, зухвало нищить культурні об'єкти, які свідчать про оригінальність та самобутність української культурної традиції. Акцентовано увагу, що Україна зазнала систематичного нищення інтелігенції, провідників нації. На жаль, особистість Юрія Липи, не стала винятком у цій систематичній «імперській репресивій політиці» росії супроти України. Попри величезну кількість зусиль окупаційних режимів, українську культуру й мову їм знищити не вдалося і вони й надалі еднають нас як націю. Важливими є як висока культура, так і старовинна, обрядова, звичаєва культури, яка зберігається завдяки традиціям, родовій пам'яті, колядкам, національним міфам, «архетипам» (мовою К. Г. Юнга). Нас об'єднує краса, велич і символ державності Софії Київської, трипільська культура (пам'ятки якої є на Чернігівщині), яка поєднує Україну з Європою, з її прадавнім мистецтвом, моральними, правовими та релігійними здобутками. До визначальних архетипів українського світосприйняття Юрій Липа зарахував родину, матріархат, образ Жінки-Матері,

кутю, міф хліборобства, ритуал Різдва; «материзну» – відгомін міфу Великої Матері, весілля – міф поєднання духовності чоловічого та жіночих начал, ліричні настрої переживання долі в піснях. Центром духовності, державності, українського духу, книжної культури, правосвідомості, мистецтва Ю. Липа визначив місто Київ. Вважаємо, що саме, такий світогляд має бути фундаментом нашої ідеологічної єдності. Українська громадянська свідомість та ідеологія мають спиратися на великокнязівський період, козацьку державу, тисячолітню історію та культуру.

Ключові слова: Юрій Липа, культура, нація, ідеологічна єдність, державотворення.

The role of culture as one of the most important points of support for the nation and the state is meaningfully considered. The nation must rely on its culture, the project of state formation must have its own ideological constant, which is why Russia appropriates our cultural monuments, symbols, names, and brazenly destroys cultural objects. Attention is drawn to the fact that Ukraine has undergone a systematic destruction of the intelligentsia, the leaders of the nation, unfortunately, the personality of Yuriy Lypa was not an exception in this systematic “imperial repressive policy” of Russia against Ukraine. Despite this, culture cannot be destroyed, despite everything, it keeps us as a nation. Both high culture and ancient, ritual, and customary culture are important, which are preserved thanks to traditions, ancestral memory, carols, national myths, “archetypes” (in the language of Carl Gustav Jung). We are united by the beauty, grandeur and symbol of statehood of St. Sophia of Kyiv, the Trypillian culture (the monuments of which are in Chernihiv region), which connects Ukraine with Europe, with its ancient art, moral, legal and religious achievements. Yuriy Lypa includes the family, matriarchy, the image of the Woman-Mother, kutia, the myth of agriculture, the ritual of Christmas among the defining “archetypes” of our worldview; “motherhood” is an echo of the myth of the Great Mother, weddings are the myth of combining the spirituality of male and female principles, lyrical moods of experiencing fate in songs. Yuriy Lypa considers the city of Kyiv to be the center of spirituality, statehood, Ukrainian spirit, book culture, legal consciousness, and art. It is precisely such a worldview that should be the foundation of our ideological unity. Our civic consciousness and ideology should be based on the Grand Duke period, the Cossack state, and a thousand-year history and culture.

Keywords: *Yuriy Lypa, culture, nation, ideological unity, state building.*

*«Призначення України є тільки в ній самій,
її доля є в її людях та в їхніх моральних і
матеріальних засобах».*
(Юрій Липа).

Крізь ціле життя Юрія Липи червоною ниткою проходить усвідомлена боротьба за утвердження української національної ідеї та суверенної держави. Він був особистістю, яка належить своєму часу, своїй епосі, але водночас своїми поглядами випереджав її. Прикладом свого життя утвердив принцип патріотичності, вірності нації: «у своїх творах дав програму для думання і дії своєї нації на століття вперед» [1, с. 54]. Постать Юрія Липи є поруч з Михайлом Драгомановим, В'ячеславом Липинським, Дмитром Донцовим. Увесь його шлях був сповнений любові до України, її історії та культури, традицій, національних міфів.

Юрій Липа (1900–1944) – громадсько-політичний діяч, публіцист, лікар, ідеолог українського націоналізму, який був закатований органами НКВС (19 серпня 1944) у селі Яворівського району Львівської області. Інтелектуал, який залишив по собі понад 200 самодостатніх писаних праць у різних жанрах, однак досі немає вичерпних ґрунтовних досліджень, присвячених його життєпису.

Достеменно невідомі ім'я матері Юрія Липи та місце його народження (Полтава чи Одеса). Але відомо, що його шкільні та студентські роки пройшли на Одещині. Зокрема, він навчався на юридичному факультеті Новоросійського університету (нині, Одеського). Вже від студентських років почав видавати свої перші публіцистичні праці і не залишався осторонь історичних подій, зокрема долучився до боїв у Одесі 1917–1918 рр. Наприкінці 1918 р. залишив Одесу і переїхав до Станіслава, згодом до Львова. У 1920 р. емігрував до Польщі, де в 1922 р. вступив на медичний факультет Познанського університету. На думку Лева Биковського, найпродуктивнішим періодом інтелектуально-письменницької діяльності Юрія Липи був еміграційний період, а саме – Варшавський. Восени 1943 р. разом з родиною він повернувся до України, до м. Яворів, де займався лікарською практикою та був одним з активних провідників УПА [11]. Свої політичні погляди Юрій Липа вбачав

у втіленні проєкту всеукраїнської державності. Юрій Липа був вбитий у розпалі своїх життєвих сил, відповідно, «його творчість не можна розглядати лише в площині ним створеного. Її слід пізнавати також і в динаміці започаткованого, але не довершеного» [1, с. 53].

Не зважаючи на дискусійність питання щодо місця народження Юрія Липи, важливими є ті, люди, які були первісним середовищем його формування, адже не дарма кажуть, що «усі, ми родом з дитинства» (слова, що їх уналежнюють Зигмунду Фройдю). Беззаперечно визначальною фігурою у контексті світоглядно-ідеологічного формування Юрія був приклад його батька Івана Львовича Липи – знаного громадсько-політичного діяча, лікаря, співзасновника «Братства тарасівців», поборника за незалежність України. Відповідно, його національно-ідеологічний світогляд формувався під впливом батька, «Братерства Тарасівців», а також Вадима Щербаківського.

Юрій Липа є автором понад 242 робіт, кожна з яких є цінною та оригінальною, серед найвагоміших праць можемо виокремити: «Козаки в Московії» (1920), «З історії вільних будівничих» (1932), «Козаки в Московії» (1934), «Рідна мова і рідна немова» (1934), «Бій за українську літературу» (1935), «Провідництво письменства» (1935), «Українська доба» (1936), «Українська раса» (1937), «Київ, вічне місто» (1938), «Чорноморський простір» (1939), «Всеукраїнська трилогія» (у двох томах), «Геополітичні орієнтири», «Геополітичні орієнтири нової України», «Ліки під ногами», «Призначення України», «Розподіл Росії», «Чорноморська доктрина» (1942), «Сучасність і культура» (1943), та ін.

Лев Биковський структурував писані напрацювання Юрія Липи поділивши їх на три напрями: 1) 1917–1920 – ранні публіцистичні твори; 2) 1921–1935 вірші, саме у цей період він написав «Світильник негасимий» присвячений громадсько-політичній думці свого батька Івана Липи (1924) [2, с. 58]; 1933 р. з'являються праці присвячені лікарській справі, а 1935 р. твір присвячений літературній діяльності «Бій за українську літературу»; 3) 1936–1944 р. характеризується публіцистикою різного формату. У такий спосіб, українська людина має бути творцем української доби «Осередком «українства» від прадавніх часів він уважає і апотеозує – «Київ – Вічне Місто» (1938). Пропонує політично-практичну концепцію у цьому напрямку в вигляді української – «Чорноморської Доктрини» (1940)»

[2, с. 121]. Реалізація потенціалу України її державницької візії можлива за умови «Розподілу Росії» (1941).

До кола питань, які розглядав Юрій Липа належать наступні: 1) вміння дивитися на історію України як цілісність, помічати свої перемоги; 2) українець має відчувати себе суб'єктом історії та дотичним до державного будівництва; 3) нівеляція концепції «схід» – «захід» на користь «південь» – «північ», які «є віссю українських земель» [6, с. 286]; 4) питомою ознакою українців є здатність об'єднуватися в громади: «українська раса – це раса солідаристів, яких суспільний ідеал – група, а не індивідуальність» [6, с. 266]; 5) провідну роль для становлення нації відіграє «свідомість роду» [6, с. 24]. Відповідно, спільнота має спиратися на духовність, відчуття гідності та власної самоцінності; 6) пієтетне ставлення українців до родини та роду [6, с. 181]; 7) українці органічно поєднують внутрішню ввічливість, шляхетність зі здатністю до боротьби: «ввічливість українця не має зовнішнього, формального характеру, вона випливає з його культури» [6, с. 182]; 8) заповіти, що залишає по собі Юрій Липа є закликами до єдності, єдиної помісної української церкви, високої моралі, геополітичних амбіцій.

На думку, Юрія Липи однією з найважливіших точок опори нації є культура, яка є джерелом обґрунтування самобутності нації і образом її репрезентації для світу. Як наголошує Ліна Костенко, ми маємо зафіксувати себе у свідомості людства парадоксом молодой держави з тисячолітньою культурою, що була досить заблокована в силу історичних причин. «Французький історик Шерер, наприклад, писав про українців так: *«Ми побачимо батьків, що передали своїм синам почуття гордості бути незалежними й залишили їм у спадок саму тільки шаблю з девізом: «перемогти або загинути!»*. Цілком інший образ нації» [5, с. 9]. Так само, Юрій Липа акцентував увагу на вивченні й суспільної пам'яті історії перемог, на подоланні образу «жертвності», «меншовартості», нав'язаних пануючими метрополіями. Він наголошує, що історія, мова, культура є визначальними чинниками національної самоідентичності, як і національні герої, традиції, культурно маркований простір є визначальними для проекту суверенної держави.

Україна зазнала систематичного нищення інтелігенції, провідників нації. Особистість Юрія Липи, на жаль, не стала виключенням у цій імперській репресивній політиці рф проти України. У роботі «Сучасність і культура» Юрій Липа обґрунтовує, що попри «систематичні катівні», репресії й приниження, які

мали на меті вселяти зневіру, і жертв цієї системи, культуру не вдалося знищити, всупереч усьому вона триває: *«вона лишень стає понад людьми, стає вище понад життя одиниць, королівська в своєму мавстаті»* [7, с. 2]. *«Найбільший наш скарб, св. Софію, Премудрості храм, будовано під землею, як каже легенда. Софію збудовано в серцях, – і вона одного дня вийшла осяяна, бо одного дня збудовано в камені те, що десятиліттями будувалося в серцях»* [7, с. 2]. Звідси, висновуємо наскільки важливі для нації місця пам'яті, культура без перебільшення дає зміст людському життю. Юрій Липа вирізняється своїм благоговійним ставленням як до високої культури, так і до старовинної, обрядової, звичаєвої культури, до сили роду, яка творить і тримає націю. Звичаєвість, це те, що вирізняє кожен народ, і зберігається завдяки традиціям, родовій культурі, колядкам, національним міфам, *«кутя – найстаріший символ тривалості Роду на нашій землі»* [7, с. 2], ці традиції є вищими від професійного мистецтва, бо вони зберігаються на рівні несвідомого, є «архетипами», які тримають стійкість нашого духу та культури.

Культура є однією з ключових основ формування нації, оскільки забезпечує тяглість традицій, збереження історичної пам'яті й національної ідентичності, постає засобом символічного об'єднання спільноти, формує спільні цінності, мову, уявлення про себе як про окремий народ. Важливо, що культура не лише фіксує минуле, а й задає орієнтири для майбутнього розвитку нації. Нація має спиратися на свою культуру, національну ідентичність, проєкт державотворення має мати свою ідеологічну константу. Саме тому, рф, не маючи власної величної тисячолітньої історії та культурної спадщини, привласнює собі українські культурні пам'ятки, символи, назви, а нині, під час повномасштабної війни зухвало нищить культурні об'єкти й вивозить на свою територію артефакти з українських музеїв [13]. Це є звична практика російських загарбників під час військових дій, московити практикують плундрування та суцільне руйнування: *«росіяни, як описує Клерк (професор з Кембриджу), закладають міни під античні храми, гаками розтягують мармурові блоки. І то все роблять систематично, з наказу згори»* [6, с. 43].

Юрій Липа наголошував, що умовою стійкості, єдності української нації *«є велика українська культура, свідомість характеру раси, свідомість у державності, торгівлі, освіті й керуванні»* [6, с. 283]. З покликанням на київського археолога

Вікентія Хвойку й одеського науковця Ернста Штерна, Юрій Липа відзначав важливість відкриття трипільської культури (пам'ятки якої є на Чернігівщині), саме: «ця культура, пов'язує органічно Україну з південною Європою і почасти зі західною, з її прадавнім мистецтвом, моральними, правовими та релігійними здобутками» [6, с. 40]. Тож ми маємо вибудовувати культурні містки, бути впізнаваними завдяки інтелектуальним, духовним, книжним, культурним маркерам.

Серед визначальних архетипів українського світосприйняття, оригінальної ментальності Юрій Липа вказав родину, образ Жінки-Матері, традиції матріархату, що, знаходить своє підтвердження, зокрема у звичаєвому праві, згідно з яким «приватна власність матері («материзна») переходила в спадщину до доньки» [6, с. 179]. Також архетипи знаходять своє вираження у звичаях, традиціях, законодавстві, ритуалах, зокрема: *«кутя, міф хліборобства, ритуал Різдва; «материзна» – відгомін міфу Великої Матері, весілля – міф поєднання духовності чоловічого та жіночих начал, ліричні настрої переживання долі в піснях»* [6, с. 184]. Вони є не святковими, а щоденними ритуалами, що тримають каркас нашої колективної культурно-історичної пам'яті.

Центром духовності, державності, українського духу, книжної культури, правосвідомості, мистецтва Юрій Липа вважає місто Київ як вічне місто, осяяне золотим відблиском мозаїки Софії і Михайлівського монастиря, *«пам'яток, що стоять поряд із видатнішими пам'ятниками Константинополя, Венеції, Равенни, Палермо та Риму»* [6, с. 226], що звучить музикою Олександра Кошиця та утворює свою державність символом *«тризубу – знаку апостольства Києва, герба Володимира Великого»* [6, с. 226]. Саме, такий світогляд має бути фундаментом української ідеологічної єдності. Наша громадянська свідомість та ідеологія мають спиратися на великокнязівський період, козацьку державу, тисячолітню історію та культуру. Важливо подолати синдром «жертви», «меншовартісності», нібито «молодої держави», бо це – імперські наративи російської пропаганди, які спростовує українська історія.

Ідеї Юрія Липи є *«Всеукраїнською новітньою політично-культурною Євангелією»*, *«кожен українець (українка) повинен бути не тільки озброєний, але й свідомий своїх національно-суспільних завдань»* [3, с. 5]. Умова нашого самозбереження – це йти шляхом всеукраїнського світогляду. Ми маємо протиставити

свою ідеологічну, культурну, державницьку єдність національним протилежностям росії. Увесь каркас державотворення росії тримається на ідеї розширення територій. Звідси російське імперіалістичне мислення, що має мету утвердження наративу «одін народ», який поширюють методами брехливої пропаганди, військової агресії, знищення, спустошення. Юрій Липа порівнює таку російську імперську політику й стиль війни росії з ісламськими фанатичними завойовниками: *«знищення культури гетьманської України – бібліотек, будівництва, мистецтва й державних актів може бути порівняне тільки з руїною 200 літ пізніше, коли вже майже на наших очах знищено культуру Середньої Азії і Монголії»* [8, с. 23].

Поступово українське суспільство визнає й повертаємо пам'ять про власних героїв, громадсько-політичних діячів, науковців, митців, усіх, хто був знищений окупаційною владою, а особливо масштабно російськими державними утвореннями, й пам'ять про кого замовчувалася, спотворювалася. Це видно і в перейменуванні вулиць, що здійснюються відповідно до процесів дерадянзації. У контексті нашого дослідження цікавою є інформація щодо топонімів наших вулиць, що пов'язані з іменем Юрія Липи. Так у відповідності з розпорядженням Одеської обласної державної адміністрації від 19.05.2016 р. №298/А-2016 вул. Гайдара перейменовано на вул. Івана та Юрія Лип [10]. На підставі рішення Київської міської ради VI сесії VIII скликання від 19.04.2018 №491/4555 вул. Проектну у Дніпровському районі м. Києва перейменовано на вул. Юрія Липи [12]. Згідно з рішенням Нікопольської міської ради 2023 р. у м. Нікополі вул. Надьожкіна перейменована на вул. Юрія Липи [4], а у 2024 р. у відповідності з рішенням Полтавської ОВА вулицю Тікунова перейменовано на вул. Юрія Липи [9]. У Львові вулиця Юрія Липи розташована у Шевченківському районі і перейменована ще від 1993 року.

Підсумовуючи, зазначимо, що війна триває і на лінії фронту, і за нашу свідомість. Вивчення спадщини Юрія Липи сьогодні є важливим, оскільки його ідеї щодо нації, державності та геополітичного майбутнього України залишаються актуальними в умовах сучасних викликів. Його праці сприяють глибшому розумінню української ідентичності, національного ідеалу та ролі культури й духовності у формуванні сильної держави.

Важливим є усе, що нас оточує довкола: топоніми вулиць, місця пам'яті, шкільні програми та програми вищих шкіл тощо. Будучи нацією з більш ніж тисячолітньою культурою, традиціями, досвідом перемог й поразок, національно-визвольної відважної боротьби маємо повертати собі історичну пам'ять й розповідати світу правдиву українську історію, розвінчувати імперські міфи про нібито меншовартісність, провінційність української культури і т. ін.

Література

1. Биковський Л. Юрій Іванович Липа (1900-1944). Український історик. 1965. № 1. 49-55 с.
2. Биковський Л. Публіцистика Юрія Липи (спогади, твори, завваги). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bykovskiy_Lev.pdf
3. Биковський Л. Апостол новітнього українства (Юрій Липа). Український Морський Інститут. Ч.42. Женева, 1946, 8 с.
4. Звіт про результати проведення громадського обговорення з питання перейменування назв вулиць, провулків та інших об'єктів топоніміки. Нікопольська міська рада. URL: <https://surl.li/znampf>
5. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала/ *Наукові записки*. Том 17. Філологія. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/43036277-9461-4d24-b6a3-db7feb0cea18/content>
6. Липа Ю. Призначення України. Українська книгарня «Говерля». США, 1953, 307 с.
7. Липа Ю. Сучасність і культура. *Наші дні*. 1943.Ч.3. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lypa/Suchasnist_i_kultura.pdf
8. Липа Ю. Розподіл Росії. Нью-Йорк: Українська Книгарня «Говерля», 1954. 116 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ideologi>.
9. Патрони вулиць Полтавщини: до 125-річчя автора праці «Розподіл Росії» Юрія Липи. Інтернет-видання Полтавщина. URL: <https://poltava.to/project/9613/>
10. Перелік об'єктів топоніміки у населених пунктах Одеської області, що підлягають перейменуванню. URL: <https://dumskaya.net/news/saakashvili-pereimenoval-odesskiy-prospekt-zhuko-058754/>
11. Прилуцький В.І. Липа Юрій Іванович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т.6: Ла-Мі / Редкол.: В.А.Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2009. – 790 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/historyLipa_Yu_I
12. Про найменування нових вулиці та провулку у Дніпровському районі міста Києва. Київська міська рада. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/491-4555.pdf>

13. Mishalova, O., Hordiichuk, O., & Sokolovskyi, O. (2024). Russia's War in Ukraine as a "War for Identity" and Appropriation of Cultural Tradition. *ETHICS IN PROGRESS*, 15(1), 73–94. <https://doi.org/10.14746/eip.2024.1.4>

УДК: 316.6:32(477)+821.161.2.0+929Липа Ю.

СОЦІОПСИХОЛОГІЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ТВОРАХ ЮРІЯ ЛИПИ

Сулятицький Іван,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, полковник у відставці, голова Українського центру психології безпеки.

Гуцук Ігор,

доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров'я та фізичного виховання Національного університету «Острозька академія», заступник Голови Правління ГО «Українська асоціація громадського здоров'я».

Білобровка Ростислав,

доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри психіатрії, психології та сексології ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького»

Держава не є якимось нейтральним, абстрактним явищем. Вона виникає і формується на базі конкретного «людського ресурсу»: відповідного способу мислення, рівня прагнень, цінностей і установок, які об'днують велику кількість людей в єдину, цілісну спільність – народ, і одночасно спонукають його до відповідного себе – організування.

Щоб правильніше віднаходити магістралі державотворчого процесу, маємо найперше глибоко аналізувати і навчитись вправно і дочасно коректувати свою національно-психічну архітектоніку (національний характер, національну вдачу, менталітет, духовність, соціетальну психіку), психічний склад спільнотнісного.

Соціопсихологія як напрям світоаналізу, окреслює комплексну сферу знань про складання у єдине ціле внутрішнього єства спільноти, як екзистенційної одиниці, - конструктів культури спільноти, геопсихічних домінант ареалу її проживання, психотипологічних ознак її духовної раси,

ідентичності, - при чому починаючи від усвідомлюваних рис і властивостей і аж до глибиннозавуальованих передумов поведінкових манер і масових виявів. Наприклад, поняття «психічний склад» часто ототожнюється або змішується з поняттям «національний характер». Але психічний склад, на відміну від національного характеру, це ті стійкі риси характеру, які склались упродовж тривалого часу (сторіч або навіть тисячоліть), а національний характер визначає риси нації на певному етапі її розвитку. Тобто зі зміною певних умов розвитку нації (політичних, економічних, історичних) змінюється і її характер.

Так, зокрема, психічний склад українців визначають такі риси, як любов до рідної землі та її природи, що виявляється і закріплюється в культурних виявах - поезії, живопису. До психічного складу українців можна віднести повагу до старших, до батьків; працелюбність, що виражається не тільки у старанній праці щодня, від зорі до зорі, а й у святкових традиціях, пов'язаних із працею (наприклад, день початку жнив), які облагороджують, опоетизовують працю. Крім того, зазначимо, що традиції бойової звитяги, хоробрості, а також загальне вшанування зразків героїзму і відваги є специфічним виразом національних почуттів українців. Взагалі героїчні традиції споконвіку притаманні українському народу [3].

Духовна основа народу, як постійно новий (сучасний) його витвір, не може народжуватися планомірно (держава і є єдиним планомірним устроєм суспільної волі). Вона народжується, а не планово робиться. Власне звідси впливає непридатність державних регуляцій в тій тайній лабораторії суспільного духу, в якій твориться віра, ідейно-духовні засади життя нації. «Немислима державна організація віри, думки, світогляду; де його намагаються здійснити, там виникає цинічна проба органічне замінити механічним, що практично дорівнює руйнуванню найбільш вагомим засад суспільства.

До елементів українського національного характеру уналежнюють: екзистенціальний індивідуалізм, інтровертність, ескапізм, коерватизм, соціальний егалітаризм як прагнення до соціальної рівності, громадоцентризм тощо. Ці складники зумовлюють специфіку політичної свідомості багатьох українців, наприклад, низький аксіологічний рівень поняття «розбудова власної держави» та присутність потенціалу протесту до будь якої влади, що неодноразово було використано для маніпулятивного впливу на українське суспільство. Нині

наявна структуроутворювальна система етносу в основних своїх рисах суперечлива і дещо еклектична, бо охоплює не стільки власне етнічні характеристики (наприклад, спільність культури, мови, самосвідомості), скільки умови, за яких формуються ці етнічні компоненти. Адже державність, єдиний ринок або спільність території не розкривають сутності й механізму його творення; вони лише сприяють або прискорюють консолідацію етносу, постають у ролі об'єктивних умов чи навіть передумов.

Індивідуалістично налаштоване українство тяжіло не стільки до спілки (як росіяни), організаційного об'єднання, що функціонує на підвалинах єдиної мети; скільки до громадської спільноти, об'єднання більш емоційно-почуттєвого. Зазначені особливості політичного менталітету українців та росіян зумовляють істотні розбіжності у державотворчому досвіді цих народів: бездержавне українство виявилось спроможним до створення невеликої громади, водночас росіяни створили, гноблячи інших, так звану імперію, супердержаву» [4]. Лицарськість і аристократизм державництва, за влучним ствердженням Юрія Липи, вивчалися у європейських манерах сприйняття противника за рівного собі й вартого пошани. В спогадах з XVIII століття знайдемо, що українські козаки (а також гайдамаки), атакуючи противника, перед самою атакою салютували йому. Ба, ще перед Наполеоном Під час зустрічі військових відділів начальники просили противника, щоб він стріляв перший, бо того вимагав *добрий тон* тодішньої війни. Дещо з того настрою було і в національних війнах XIX століття, у поведінці маршалів Бліхера чи Мюрата. Але ця традиція взаємопошани на землях Європи все більше маліла, переходила на плитку «ввічливості». Загальновизнаних підстав, щоб на них спиралася Європа: християнський неофітизм, лицарські звичаї, врешті гуманізм XIX століття, коли й існують, то лишень для власного блоку. З іншого боку дивлячись, - як же виросло значення спільноти всередині кожного з великих європейських блоків. Несвідоме, як і архетипи, виражають себе в символах, але ні один із конкретних символів не може повністю виразити архетип. Окрім символів, що виражають індивідуальне несвідоме, існують також символи, що відображають колективне несвідоме: хрест, шестиконечна зірка Давида, різдвяна ялинка, буддійське «колесо життя» тощо. Юнг також уналежнював до архетипів і основні елементи структури особистості. Є ще більш масштабні символізми.

Наприклад, англійська королівськість. «Бути лояльним супроти короля - це бути вірним у всіх обставинах, бо ж він є живе втілення всіх законів і закону найвищого - свободи громадянина». Всі знаємо внутрішню, глибоку пошану, що її має кожний англієць до закону. Це характерна риса германських рас, бджіл, муравлів і термітів. Чому? Таємниця! В дійсності англієць себе самого подивляє в дзеркалі королівськості, і йому служить, і шанує. Може, в цім почуванні, що його він сам докладно не окреслює, хоч йому підлягає із спадщинного відгуку, може, в нім головну ролю грають не пошана, не любов чи сентимент, а лишень інстинкт заховання себе самого, свого збірного організму, своєї раси. В британському спільному світі, що в тисячолітті склався шляхом незліченних компромісів і єднає дуже неоднорідні елементи, потрібен живий символ, знак самооборонних традицій блоку. Королівськість - це завершення органічної ієрархічної спільноти, єдиної досі в історії британського «спільного світу». В італійському і німецькому блоках, більш однородних і примітивних, важнішим є поняття кровної спільноти. Війна й живлові почування під час переворотів очистили й устійнили тип німця чи італійця. Ритм «маршової колони» і небувале піднесення власних моральних святощів відділяють їх від решти світу. Для них є дорогий лише той, що має всі дані органічно відчувати й виконувати накази того ритму. Тому нема нічого дивного, що найважливішим завданням блоку є збереження кожної кровної одиниці, незалежно від її переконання. Нема недовір'я до неї: органічний ритм сучасної германськості чи римськості буде завжди глибшим від мислених, партійних спекуляцій німця чи італійця XIX століття [1].

Примітивно протилежним є «символізм московсьщини». Юрій Липа знову виразно дисонує на тому, що звідти з радієвих веж, як з мечетей, щоночі трикратно лунає: «Пролетарі всіх країн», і одночасно звідти - прокляття на всіх, хто інакше думає, ніж Москва, і це звучить як церковне: «Ізидіте, оглашенні...». Совіти відокремлені не тільки духовно, відокремлені й територіально від решти Європи.

У Тараса Шевченка *«сім'я вечерея коло хати...»* - протимосковський рушійний важіль, бо з москви пливе безвласницький, безтрадиційний урало-фінський дух ненависти до української родини. Це не похід війська чи урядування адміністрації, це похід ворожого світогляду проти тисячолітнього світогляду. Багато прикмет самих українців

стали виразнішими в цій боротьбі. По масових жорстокостях москвинів стає виразним, що «не забивай без суду» було завжди в українській підсвідомості. По пониженні чужинцями жіноцтва й його ролі законом стає право українства «шануй гідність жінки». Серед матеріялістичної вакханалії чужинецької еліти усе яскравіше в мовчазних українських масах дозріває віра в свого володаря, що прийде вищий понад матеріялізм і поукраїнськи моральний. Найважливіше, однак, що недовір'я чужинців до українських мас і понижування української еліти дає щораз глибше відчуття власної самоцінності як сили історії. Серед плінности дрібних народів сучасної «Європи без європейців», на тлі непевного совітського блоку, - на континенті Європи найбільшу будучність має тепер ця людська, велика числом органічність, що перебула, як німці й італійці, хворобу большевицького примітивізму. Український збірний організм перейшов кризу матеріялізму. Все виразніше стає, що найголовніше не в смерті навіть і сотень тисяч, не в втраті добробуту, а в відпорності, традиціях і *моралі споріднених мільйонів українців*. Ці традиції і відпорність – великі [1].

Література

1. Призначення України (Липа Юрій) URL: https://mnk.org.ua/media/filer_public/ec/56/ec56cb37-e7a5-4d1e-a7a7-c5b47395b9b1/pryznachennia_ukrainy_1.pdf
2. Землюк Василь Етнопсихологічні та етнополітичні особливості ідентифікації українців. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zemliuk_etnopsykhnologichni.pdf
3. Душина Н. Етнопсихологічні особливості українського характеру.- [Електронний ресурс] /Душина Н. URL: http://psychole.blogspot.com/p/blog-page_66.html
4. Магдисюк Людмила Етнопсихологічні особливості сформованості національної ідентичності українців. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/18/45/309#:~:text=%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D1%96%>

**ДОНЕЧЧИНА
ЯК ПОЛІГОН ДУХОВНОГО НИЩЕННЯ:
РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ЦЕРКВИ
І ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ**

Фесенко Андрій,

*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії
Національного технічного університету України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

У статті йдеться про феномен Донеччини як простору інтенсивного радянського експерименту у сфері державно-церковних відносин у 1920-х роках. Автор аналізує репресивну політику щодо православної церкви як механізму ідеологічного контролю і водночас засіб руйнування культурно-національної ідентичності. Досліджено специфіку регіонального впровадження антирелігійних кампаній, механізми опору духовенства та вірян, а також наслідки цих процесів для історичної пам'яті.

Ключові слова: *Донеччина, православна церква, радянські репресії, духовність, національна ідентичність, історична пам'ять.*

The article considers the Donetsk region as a space of intensive Soviet experimentation in the field of state-church relations in the 1920s. The author analyzes repressive policy toward the Orthodox Church as a mechanism of ideological control and as a means of destroying cultural and national identity. The specificity of the regional implementation of anti-religious campaigns, mechanisms of resistance by the clergy and believers, and the consequences for historical memory are studied.

Key words: *Donetsk region, Orthodox Church, Soviet repressions, spirituality, national identity, historical memory.*

У 1920-х роках Донеччина стала ареною широкомасштабної кампанії радянської влади, спрямованої на радикальне реформування духовного ландшафту регіону. На відміну від деяких інших регіонів України, де процеси секуляризації мали поступовий характер, на Донеччині застосовувалися інтенсивні, часто експериментальні методи, що охоплювали адміністративний тиск, інституційне руйнування православних

структур, а також ідеологічну обробку населення засобами антирелігійної пропаганди [4, с. 123].

Радянська політика на Донеччині була спрямована на комплексне знищення релігії як форми альтернативної ідентичності. У центрі уваги опинилася православна церква - інституція, що мала глибоке коріння в традиції, моралі, громадському житті. Репресії включали конфіскацію культових споруд, тиск на духовенство, розкол церковної єдності за допомогою підтримки обновленського руху, заборони богослужінь і криміналізацію релігійної діяльності [6, с. 87].

Особливістю ситуації на Донбасі була концентрація індустриальних центрів, робітничих колективів і високий рівень партійного контролю, що перетворило регіон на полігон для апробації радикальних форм радянзації. Органи ДПУ та партійні комітети координували антирелігійні заходи, що часто порушували навіть ті формальні норми, які проголошувала Конституція УСРР щодо свободи совісті [7, с. 211].

Разом з тим, регіон демонструє й приклади опору - від прихованих богослужінь у приватних будинках до протестів вірян проти закриття храмів. Священники, які відмовлялися переходити до обновленців, зазнавали переслідувань, арештів, депортацій. Проте саме цей опір став виявом глибоко вкоріненої релігійної ідентичності, що функціювала як культурна альтернатива радянському порядку [3, с. 102].

Донеччина 1920-х років постає не лише як об'єкт репресій, а й як простір національного спротиву на рівні символічної та духовної практики. Православна церква стала осередком нелегітимної публічності, яка надавала сенс колективному досвіду та зберігала елементи історичної тягlosti [5, с. 165].

Незважаючи на спротив, радянські структури вдосконалювали механізми контролю, зокрема, через бюрократичну регламентацію діяльності релігійних громад. Вимоги реєстрації, звітності, санкціонування богослужінь стали інструментами поступового витіснення релігії з публічного простору. Це сприяло зміні релігійної мапи регіону, а в окремих районах - фактичній ліквідації церковного життя.

Дослідження свідчать, що процес репресій супроводжувався широкою кампанією пропаганди, де церква подавалася як ворожий елемент, «контрреволюційна організація». Створювався образ «реакційного попа» як соціального паразита, що дозволяло легітимізувати політику переслідувань у свідомості населення. Це також формувало

ворожість до релігії серед молоді - цільової аудиторії шкільної атеїстичної освіти.

Не менш значущим був і візуальний вимір репресивної політики. Плакати, антирелігійні карикатури, оформлення публічного простору (від вітрин до виставок) створювали постійний інформаційний тиск. Ці образи формували нову світоглядну матрицю, витісняючи традиційну релігійну символіку з масової свідомості [8, с. 73].

Збереження пам'яті про церковні репресії Донеччини - не лише питання історичної справедливості, а й складова формування сучасної національної ідентичності. Вивчення досвіду духовного спротиву дозволяє краще зрозуміти стійкість культурних форм у репресивному середовищі, а також продовжити традицію опору тоталітаризму в гуманітарній площині.

Отже, необхідність переосмислення трагічних подій 1920-х років на Донбасі як духовного фронту боротьби за ідентичність - одне з ключових завдань сучасної історичної науки. Повернення до теми репресій проти церкви - це також шлях до інтеграції цих історій у загальнонаціональний наратив опору імперському тиску.

Аналіз джерельного матеріалу свідчить, що радянські репресії не лише руйнували релігійні структури, але й мали довготривалі наслідки для культурного середовища Донбасу. У багатьох випадках знищення церковного життя призвело до втрати локальних форм духовної спадщини, включно з традиціями, святами, церковною музикою та навіть усною пам'яттю громад.

Варто підкреслити, що політика радянської влади щодо релігії на Донбасі в 1920-х роках була частиною ширшого процесу тотальної модернізації. Це передбачало не лише перебудову соціальних і політичних структур, але й глибинне перепрограмування ідентичності. Радянський проєкт активно витісняв релігійні маркери з символічного простору, замінюючи їх комуністичними обрядами та ритуалами.

Питання збереження релігійної ідентичності в умовах терору набуває особливої актуальності у світлі сучасних загроз національній безпеці України. Досвід Донеччини у 20-х рр. XX ст. є цінним джерелом для осмислення механізмів спротиву і внутрішньої мобілізації громад на основі спільних духовних цінностей.

Окремої уваги заслуговує тема конфесійного розколу, інспірованого владою. Штучне створення обновленського руху сприяло фрагментації православної громади, ослаблюючи її як соціальний інститут. У цьому контексті Донбас став своєрідною лабораторією радянської політики поділу і маніпуляції свідомістю вірян.

Отже, дослідження релігійних репресій на території Донецчини у 1920-х роках уможливає по-новому поглянути на витоки сучасної кризи ідентичності в регіоні. Реконструкція духовного спротиву відкриває можливості для формування цілісної національної пам'яті, яка ґрунтується на досвіді культурного опору та моральної незламності.

Література

1. Зінченко А. Держава й церква в УСРР: подвійність політики. Харків: ХНУ, 2008. 328 с.
2. Єленський В. Релігія після комунізму. Київ: Дух і Літера, 2018. 296 с.
3. Кузьменко М. Адміністративна модель антирелігійної політики на Донбасі. *Донецький історичний вісник*. 2012. № 1. С. 98–108.
4. Никифоренко О. Втрачені церкви Донецчини: 1920-ті роки. Київ: Ніка-Центр, 2015. 280 с.
5. Пащенко В. Православ'я в УСРР у добу НЕПу та великого перелому. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 4. С. 162–172.
6. Слободянюк Є. Опір віруючих в УСРР 1920-х рр. *Історичний журнал*. 2016. № 3. С. 83–89.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 239. Арк. 18–24.
8. Фесенко А.М. Діяльність радянських органів антирелігійної пропаганди на Донецчині у другій половині 1920х рр.: на прикладі Спілки воєнних безвірників. *Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «Софія»*. 2023, №21. С. 71-75. DOI: 10.17721/sophia.2023.21.17.

УДК 159.92(075)

NATIONAL IDENTITY IN THE SHADOW OF COLONIAL EXPERIENCE: RETHINKING YURIY LYPA'S IDEAS IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY APPROACHES

Shust Olena,

PhD in Psychology, Pontifical Salesian University.

The article explores the issue of national identity through the lens of the intellectual legacy of Yuriy Lypa, a Ukrainian intellectual, medical practitioner, poet, and political thinker, who emphasized the importance of national self-awareness and resistance to colonial influence. Lypa viewed the national idea as a key to a people's self-realization. At the same time, contemporary interdisciplinary analysis offers deeper insight into the complexities and psychological mechanisms underlying the trauma of national identity, enriching Lypa's ideas in the modern context. The article proposes an integrative approach to understanding the challenges facing national communities and highlights the role of deep healing in restoring national integrity.

Keywords: national identity, Yuriy Lypa, social identity theory, collective trauma, colonial trauma, colonizer and colonized, nation-building.

У статті досліджується питання національної ідентичності крізь призму інтелектуальної спадщини Юрія Липи, українського інтелектуала, лікаря, поета та політичного мислителя, який наголошував на важливості національної самосвідомості та опору колоніальному впливу. Липа розглядав національну ідею як ключ до самореалізації народу. Водночас, сучасний міждисциплінарний аналіз пропонує глибше розуміння складнощів та психологічних механізмів, що лежать в основі травми національної ідентичності, збагачуючи ідеї Липи в сучасному контексті. У статті пропонується інтегративний підхід до розуміння викликів, з якими стикаються національні спільноти, та підкреслюється роль глибокого зцілення у відновленні національної цілісності.

Ключові слова: національна ідентичність, Юрій Липа, теорія соціальної ідентичності, колективна травма, колоніальна травма, колоніалізатор і колонізований, націєтворення.

Introduction. National identity, as articulated by Yuriy Lypa, serves as the cornerstone of spiritual renewal and nation-building, aimed at preserving historical memory, culture, and the collective purpose of a people. The scholar emphasized that this identity is forged through a conscious awareness of shared history, language, cultural heritage, and the aspiration for self-determination. He viewed the colonial experience as a significant obstacle to this process, resulting in cultural erosion and psychological subjugation. However, his perspective predominantly highlights the

proactive stance of the nation - resistance and the deliberate construction of a unifying national ethos.

Methodology: Qualitative interpretative analysis of Yuriy Lypa's ideas and its synthesis with contemporary social-psychological and postcolonial theories.

Presentation of the Core Materials. Human beings have a basic psychological need to belong, which significantly shapes their sense of self. As a result, social groups - whether national, ethnic, or religious - seek to maintain a positive collective identity, as this supports their members' self-esteem. According to social identity theory [16], people define themselves not only as individuals but also through their group affiliations. Crucially, this identity is shaped by comparisons between the ingroup («us») - the group one identifies with - and outgroups («them») perceived as outsiders. This dynamic often leads to ingroup favoritism and outgroup devaluation. When an outgroup is seen as threatening the ingroup's values or existence, it can provoke strong emotions such as anger, hostility, and prejudice - psychological defenses that help preserve the group's unity and sense of worth [16].

Conversely, an extreme manifestation of ingroup favoritism is collective narcissism, a phenomenon characterized by an excessively inflated, often idealized, image of one's own group, accompanied by a conviction of its exceptionalism and special entitlements relative to others [3]. Analogous to individual narcissism, collective narcissism entails not only positive identification with the group but also a persistent need for external validation of its greatness and uniqueness.

Actually, in imperial contexts, this need for grandeur was asserted through domination over subjugated peoples, frequently involving the suppression and erasure of the colonized groups' subjectivity [3, 123-139]. Historically, such dynamics manifested in mass killings, genocides, cultural assimilation, and distortion of historical narratives [5, 41]. Collective narcissism often underpinned ideological frameworks that legitimized and perpetuated imperial systems of domination, exploitation, and cultural hegemony [2].

Accordingly, contemporary collective (imperial or colonial) narcissism is understood as a form of collective identity founded upon the illusion of exceptionalism and grandeur. This identity is predicated upon the perceived superiority of the colonizer over the colonized, wherein the empire constructs and sustains its grandiose self-image through the denigration, devaluation, and

depersonalization of other peoples [13, 1]. The essence of this mechanism is thus «to elevate oneself by humiliating others» [10, 6 - 13].

Within this framework, colonial actions are intrinsically linked to violence (direct, structural, or cultural [1]), which forms the basis of collective trauma experienced by the colonized. Thus, Social Psychology defines collective trauma as a shared suffering marked by learned helplessness, where traumatic forces exceed the community's capacity to cope, transmitting across generations and shaping communal narratives about the past, present, and future [4].

Colonial practices systematically dismantled collective symbols, leading to the erasure or distortion of national narratives. This cumulative impact fostered a persistent inferiority complex [6]. However, Albert Memmi (1965), in «The Colonizer and the Colonized», highlighted the dynamic where the colonizer claims superiority by humiliating the colonized, who experience a conflict between feelings of inferiority under external control and the desire for freedom [9, 38-54]. This tension causes a distortion of identity, as the colonized come to view themselves through the colonizer's perspective, doubting their own worth and right to self-determination: «The colonized learn to see themselves through the eyes of the colonizer, who defines their limits and possibilities» [9, 42].

Simultaneously, cultural trauma emerges when a group experiences systematic destruction of core elements of its collective memory - language, rituals, values - and is deprived of the symbolic space to affirm its dignity [6, 9]. This trauma is perpetuated by imperial discourse asserting (for example, that «you are incapable of self-governance», «your language is merely a dialect of a more significant one», or «your culture is a provincial phenomenon», etc.). Collectively, these dynamics foster a persistent inferiority complex and identity distortions, whereby the subjugated people may partially or wholly lose the capacity to view themselves as autonomous subjects [6, 6-8].

In the context of Ukrainian history, extended periods of imperial and colonial rule - most notably under the Russian Empire and subsequently the Soviet Union — have profoundly shaped and complicated the formation of a cohesive national identity [11]. For an extended period, Ukraine existed as an object of external imperial policies rather than as an agent of its own historical development. This experience left deep marks not only in political structures but

also in collective consciousness. Concurrently, Soviet and Russian imperial narratives framed Ukrainians as «Little Russians», an «ahistorical nation», or «rural barbarians», thereby denying them legitimacy and significance [14].

Indeed, imperial or colonial domination generates what is known as a suppressed social identity, wherein one's own group is perceived as less valuable, while the «other» is attributed higher worth. This form of identity, entrenched through generations of traumatic events - such as the Holodomor, repression, and Russification - leads to a profound internal division within the national consciousness [12, 154-191]. Imperial narratives systematically imposed the delegitimization of Ukrainian culture, language, and traditions, resulting in a fragmented collective self-awareness and a weakened sense of communal dignity [1, 2].

Through the psychological mechanism of identification with the aggressor, the enduring psychological legacy of colonialism often persists long after formal independence. Victims unconsciously adopt the colonizer's imposed values and notions of their supposed inferiority and the colonizer's superiority [6, 10]. This often unconscious process presents a significant challenge in the decolonization effort.

In this framework, it was repeatedly emphasized that Ukrainian society requires a «positive project of renewal» - one that extends beyond mere political independence to encompass psychological and cultural self-determination. According to Lypa, when a nation fixates solely on its historical defeats, it risks becoming a «decommunicative space» [7, 19], a condition in which the impetus for creative agency is effectively extinguished. According to Lypa, colonial legacy should not remain merely a shadow; its positive transformation can become the foundation of a new agency. Without such psychological healing, political independence would remain an «unripe fruit» [8, 15]. In his vision, Ukraine must not be merely a monument to suffering but must turn the experience of pain into strength, and tragedy into a mission.

However, national identity cannot be built solely on the memory of suffering or ethnic characteristics; it requires a conscious awareness of its historical mission and the transformation of past trauma into an active resource for renewal [7, 12-27]. As an alternative, he proposed orienting the nation around a distinctive historical mission - one that is not a matter of passive expectation but a continuous process of active self-affirmation. This vision comprised three core elements:

1) understanding national history not as a succession of defeats, but as an ongoing struggle for dignity; 2) recognizing Ukraine's geopolitical role as both the «gateway of Europe» to the East and the «gateway of the East» to Europe; and 3) transforming historical trauma into a generative resource - mobilizing collective memory of suffering as a catalyst for solidarity, cultural renewal, and innovation in both politics and culture [7, 24-27].

As early as the mid-20th century, Lypa diagnosed the Ukrainian people's condition as a crisis of inner faith - a result not only of political oppression but also of spiritual disorientation. Instead, his call for forming a «positive, active idea of Ukraine» was more than a political statement; it was an attempt to heal a wounded identity. At the same time, the scholar believed that even tragedies can serve as a source of mobilization [7, 12-27]. This is not a denial of trauma but a redefinition of it as a source of energy for action.

In this light the foregoing, Russia's full-scale aggression, which represents the latest manifestation of the imperial logic of «control and oppression» [15], from the other side, has opened a pathway for collective catharsis among Ukrainians, serving as a catalyst for decolonization. In such a context, the «creator identity» proposed by Yuriy Lypa emerges, contrasting with a «victim identity» (colonial identity) [7, 14]. Thus, Ukraine today is undergoing an active transformation: despite its brutality, the war opens up opportunities for forging a new identity - one that is healthy, agentic, and oriented toward sustainable development.

Conclusions. Through an interdisciplinary perspective, Yuriy Lypa may be seen as a thinker ahead of his time, offering a vision of national identity that integrates the acknowledgment of collective trauma with the projection of a purposeful future. His conceptualization of a national ideology - anchored in collective dignity, a clearly articulated mission, and a deep historical self-awareness - resonates with renewed significance in the present moment. It transcends the bounds of historical reflection to become a dynamic instrument of psychological and cultural restoration: a means of transitioning from a posture of colonial subjugation to one of sovereign self-determination. Thus, Lypa's legacy remains profoundly relevant: he envisioned strong national identity as the foundation for both statehood and active participation in international affairs.

References

1. Byrne, S., Clarke, A., & Rahman, A. *Colonialism and peace and conflict studies*. *Peace and Conflict Studies*, 2018, 25(1), pp. 1–21.
2. Forgas, J. P., & Lantos, D. *Collective narcissism and the collapse of democracy in Hungary*. In: *Understanding populism: Applications of social psychology*. 1st ed. London: Routledge, 2020, pp. 267–291.
3. Golec de Zavala, A., Cichocka, A., Eidelson, R., & Jayawickreme, N. *Collective narcissism and in-group satisfaction as moderators of the relationship between group discrimination and intergroup aggression*. *European Journal of Social Psychology*, 2009, 39(6), pp. 1002–1020.
4. Hirschberger, G. *Collective trauma and the social construction of meaning*. *Frontiers in Psychology*, 2018(9), Article 1441, pp. 1–14.
5. Jones, A. *Genocide: A comprehensive introduction*. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2006.
6. Koh, E. *The impact of trauma on peace processes*. *New England Journal of Public Policy*, 2021, 33(1), pp. 1–15.
7. Lypa, Y. *Priznachennya Ukrainy [The Purpose of Ukraine]*. Lviv, 1938.
8. Lypa, Y. *Chornomorska doktryna [The Black Sea Doctrine]*. Berlin, 1940.
9. Memmi, A. *The colonizer and the colonized*. Boston: Beacon Press, 1965.
10. Shaw, D. *Traumatic narcissism: Relational systems of subjugation*. New York: Routledge, 2014.
11. Shevchenko, I. *Istoriya Ukrayiny [History of Ukraine]*. Kyiv: Naukova Dumka, 2014.
12. Shust, O. *La dimensione psicosociale dei conflitti internazionali e di peacebuilding alla luce del trauma storico collettivo: Uno studio pilota sugli atteggiamenti degli ucraini rispetto al caso russo-ucraino*. Doctoral thesis, Università Pontificia Salesiana, Roma, 2024.
13. Simmons, D. *The narcissism of empire: Loss, rage, and revenge in Thomas De Quincey, Robert Louis Stevenson, Arthur Conan Doyle, Rudyard Kipling, and Isak Dinesen*. Sussex: Sussex Academic Press, 2007.
14. Snyder, T. *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*. New Haven: Yale University Press, 2003.
15. Snyder, T. *The War in Ukraine is a Colonial War*. Essay. *The New Yorker*, 2022. URL: <https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war>).
16. Tajfel, H., & Turner, J. C. *The social identity theory of intergroup behavior*. In: Worchel, S., & Austin, W. G. (eds.) *Psychology of intergroup relations*. Chicago: Nelson-Hall, 1986, pp. 7–24.

ІСТОРІЯ

Історичний контекст і роль Юрія Липи у визвольній боротьбі

*Липа як ідеолог українського націоналізму.
Участь Юрія Липи у визвольних змаганнях 20– 40- х років ХХ
століття. Вплив батька, Івана Липи, на становлення
особистості сина. Репресії проти Юрія Липи та спроби
знищення його ідейної спадщини.*

УДК 929Липа

ІВАН ЛИПА І ТАРАСОВА ГОРА

Авраменко Валентина,
завідувачка сектору «Історія Шевченкової могили» відділу
наукових досліджень Шевченківського національного
заповідника

У статті автор досліджує вплив постаті Івана Липи на становлення української державності, зокрема участь подвижника у створенні товариства «Братерство Тарасівців» та актуальність його ідей в часи нашого сьогодення, аналізує його подорожній нарис «У батька Тараса в гостині», в якому описується мандрівка письменника на Тарасову гору, та характеризує рукопис праць-спогадів Івана Липи «Чарівний лихтарь. Казка. Як я став українцем» та «Братерство Тарасівців (спомини)», який зберігається у фондах Шевченківського національного заповідника.

Ключові слова: Іван Липа, Тарас Шевченко, Тарасова гора, Шевченкова могила, «Братерство Тарасівців», подорожній нарис, рукопис.

In the article author researches influence of Ivan Lypa's figure on the establishment of the Ukrainian sovereignty, particularly partnership in the creation of fellowship «Taras Brotherhood» and the relevance of his ideas in present times, analyzes his travel essay «Being a guest of father Taras», which describes author's journey to Tarasova Hora and characterizes hand written memories of Ivan Lypa «Magic lamp» Tale. «How I became Ukrainian» and «Taras

Brotherhood (memoirs)», which stores in the fund of Shevchenko national reserve.

Key words: *Ivan Lypa, Taras Shevchenko, Shevchenko's grave, Tarasova Hora, «Taras Brotherhood», travel essay, manuscript.*

Четвертий рік в Україні страшна війна, про яку ми ні на хвилину не забуваємо. І вже вкотре в історії України могила Тараса Шевченка, Тарасова гора стали місцем єднання українців у своїй боротьбі за право жити на своїй землі, в незалежній державі, бути нашому народу самобутньою нацією. Люди приходять, щоб вшанувати пам'ять геніального українського поета і художника Тараса Шевченка, усвідомити значення цієї людини, заповітів Кобзаря для українського народу.

Одними з перших до могили духовного Батька Тараса Шевченка за благословенням до дій задля боротьби за незалежну Україну прийшла студентська молодь влітку 1891 року. У гурті цієї молоді був український громадський і політичний діяч, письменник, літературний критик, лікар за фахом Іван Липа (1865–1923), 160-річчя від дня народження якого виповнюється цього року. У 26 років він, будучи студентом медичного факультету Харківського університету, разом зі своїми друзями відвідав місце вічного спочинку Тараса Шевченка. Ця поїздка була запланованою і символічною. Друзями Івана Липи (за дослідженням науковиці Зінаїди Тарахан-Берези) були студент Харківського технологічного інституту Михайло Базькевич, студент Ветеринарного інституту Микола Байздренко та випускник природничого факультету Київського університету св. Володимира Віталій Боровик [3, с. 187-202]. Це були патріоти, які всім серцем любили Україну і свій народ. А взірцем такої жертвовної любові був для них Тарас Шевченко. Саме до Батька Тараса вони приїхали, щоб надихнутися, почерпнути особливу енергію від його святої могили. У часописі «Зоря» у 1892 році було надруковано нарис з поетичною назвою «У батька Тараса в гостині», який під враженням від поїздки написав Іван Липа під літературним псевдонімом Іван Степовик. У нарисі зазначено: «Нас четверо їхало до Канева на Тарасову могилу. Їхали ми, щоб поклонити ся тлінним останкам преславного поета й упити ся незвичайним сумом, який наводять тільки могили геніїв, що їх ідеєю і прикладом життя живуть а навіть дихають чимало людей...» [2, с. 91].

Нарис Івана Липи не тільки став яскравим зразком подорожньої літератури шевченківськими місцями кінця XIX століття, а й закарбував визначний день в історії Тарасової гори та становлення української державності.

Що ж згадував про побачене, почуте, пережите під час подорожі у своєму нарисі «У батька Тараса в гостині» Іван Липа і чому цей день був особливим?

Пливли юнаки, як було зазначено у творі, на пароході з Кременчука. Увагу Івана Липи привернуло побожне ставлення простих людей, пасажирів пароходу до Тараса Шевченка, адже з наближенням до Шевченкової гори змінювався їхній психологічний стан: «Люди одним за одним стали скидати шапки й хрестити ся. Денедє вчувало ся: – Хто він такий? З яких він був? – Він був Пророк...то-б-то його послано від Бога...». Студент долучається до розмови і розповідає людям про тяжке життя поета, на що отримує відповідь сивочолого дідуса: «Ну, тепер пак хоч знатиму, за кого мені треба молити ся, кого мушу поминати в своїх молитвах...» [2, с. 92]. Образ дідуса у нарисі Івана Липи став уособленням всього українського народу: «І збагнув я серцем, що то не дід те казав, а спитав і сказав його устами увесь великий український люд...» [2, с. 92].

У нарисі письменник зафіксував народні перекази та легенди про Кобзаря, з яких видно яким постає Тарас Шевченко у колективній свідомості народу. Дідусь, житель Канева, хата якого була по дорозі до Тарасової гори, і Іван Липа зайшов до неї, щоб напиться води, розповів подорожуючому студенту: «То могила Тарасова. Він був, коли-хочете, такий чоловік, що все знав. Носив він з собою чорні книги і по них усе вгадував, що робить ся й доказував, де й які «клади» [скарби] лежать. З молоду він ходив по сих горах і уподобав саме оте місце, де його поховано.

– Та хто-ж він був і звідки тут з-явив ся? – запитав я.

– Та він сам з простих, з таких-же, як і я, – якось ніби з погордою відповів дід, додавши вже поважно: Тільки він помер десь далеко в Петербурзі. Я був тоді ще молодим, як товариші його привезли якусь металеву труну і поховали в ній його на от-тій горі» [2, с. 92].

Шлях до Тарасової гори молодь долала пішки, по дорозі спілкуючись з місцевими жителями. «Небавом ми підіймали ся вже на круту гору і за дві-три хвилини стояли вже на козацій могилі, на сьвятій могилі для кожного Українця, де заспокоїв ся козак над козаками, що почав нову літературну добу на Вкраїні.

Вітер вигравав нашим волосем, бо якось мимоволі, не думаючи про те, шапки самі собою опинили ся в руках у нас. Довго ми ходили навколо огорожі, не промовляючи ані словечка...» – так Іван Липа описує зустріч із Святиною, заради якої і вирушили студенти в далеку подорож [2, с. 94].

Біля місця вічного спочинку поета їхні «душі тоді були повні-повнісенські любови, надії», «неначе на Великдень». А хата сторожа Шевченкової могили Івана Ядловського (який із 1884-го до 30-х років ХХ століття доглядав за місцем вічного спочинку поета) стала тією оселею, яка їх гостинно зустріла. Неабияке враження на Івана Липу справив перший народний музей Тараса Шевченка «Тарасова світлиця», створений у чистій кімнаті-світлиці хати сторожа: «У сьвітлиці дуже гарно й чисто прибрано: лави покриті плахтами та килимами, на столі на білій скатертині «Кобзарь», піч гарненько розмальована, стіни вбрані мережаними рушниками з написами на пр. «Думи мої, думи мої, лихо мені з вами...», або «Любіте ся, брати мої. Україну любіте». У покутньому кутку висить св. Тарас, перед ним лямпадка, праворуч св. Тараса – Христос, а поруч з Христом великий образ Шевченка, без шапки, в золотій з черниною рамі, вельми добре намальований і вбраний рушниками. Де-б не став у сьвітлиці, він усе на тебе дивить ся, як живий: здаєть ся, що ось-ось або моргне, або поведе вусом. Та й не диво, бо на ньому написано: «С Рѣпина, Платоновъ» [2, с. 94].

Іван Липа проникливо описує хвилини читання «Кобзаря» у світлиці: «Читали ми мабуть не краще, як взагалі по всяк час, але тут, де над нами витав дух Тараса, кожне слово Кобзаря вражало нас якось невимовно глибше, доходило до самого серця чулійше і викликало звідтіл могутню силу духа, ніби нас пекло огненне слово живого пророка» [2, с. 94].

Згадує автор і хранителя могили Івана Ядловського: «...сторож зварив нам смашного кулішу, нагрів самоваря. Усі посідали їсти, та й завели перегода розмову про Тараса й про його могилу» [2, с. 94]. Сторожа Іван Липа змальовує як мудрого цікавого співбесідника, який розповів студентам про відвідувачів Шевченкової могили та народні перекази про Кобзаря.

У нарисі особливу увагу привертає опис психологічного стану автора, тих почуттів, які переповнювали його протягом усього дня подорожі: «Через увесь день чулась якась невидима присутність між нами великого генія, його я бачив на образі, на столі, на рушниках, вигаптованих його словами, нагадували про

нього й килими й скрізь-скрізь усе в хаті. Не можна й вимовити, слова задля того дуже слабі, яке дуже глибоке й вельми незвичайне вражіння лишив по собі на мене той день. Щось дуже давнє заворушило ся, випило з глибокої глибочині душі те, що таїло ся досі там, десь-десь на самісінькому споді її... Що се?» [2, с. 94].

Саме біля місця вічного спочинку поета студенти склали присягу на вірність служінню національним ідеалам українського народу. «Велика й незабутня могила генія міцно чарівно з'єднала нас любов'ю. Дух-же Тарасів був між нами німим і невідомим свідком нашої присяги, що ніхто з нас не схибне в бік, не покине своєї матері України...», – такими піднесеними рядками завершив свій нарис Іван Липа [2, с. 94].

У 1891 році він разом з іншими подвижниками стали засновниками таємного товариства «Братерство Тарасівців», завданням якого було утвердження та поширення ідей Тараса Шевченка та боротьба за національне визволення українського народу.

У фондах Шевченківського національного заповідника зберігається унікальний експонат – рукопис Івана Липи, подарований його онукою Мартою Юріївною Липою-Гуменецькою 5 червня 1995 року. Рукопис на пожовтілому від часу папері являє собою зшиток (звичайною білою ниткою) невеликого розміру (11,5 x 21 см.), зроблений власноруч і складається із 40-а аркушів. На першій сторінці рукопису написана (каліграфічно, червоним та простим олівцями) назва першої праці – «Чарівний Лихтарь. Казка. Як я став українцем». Вибір жанру казки сам автор обумовлює такими рядками: «Чудова казка, що почалася й продовжується нашим народом, казка про волю, нині в самому розцвіті подій і до кінця її ми наближаємось. Ту казку переживаємо ми всі, вільні того – ми дієві особи в ній і як такі оточені навкруги темними силами й перешкодами, однак вийдемо побідниками, як то належить героям казки життя нашого» [1, арк. 2, с. 4].

Рукопис праць-спогадів Івана Липи «Чарівний лихтарь. Казка. Як я став українцем» та «Братерство Тарасівців (спомини)» Іван Липа характеризує так: «Се буде сповіддю про першу українську організацію. Я натискаю на слово українську» [1, арк. 2, с. 4]. Перша праця – це текст промови Івана Липи в день урочистого святкування пам'яті Тараса Шевченка (роки УНР), друга праця – спомини про організацію «Братерство Тарасівців», її програмна діяльність.

У рукописі згадується подорож юнаків до Канева (так би мовити, продовження нарису «У батька Тараса в гостині») та описується квінтесенція цього дня: «Далі прочани вийшли знову на могилу, тут посідали й почали співати народні пісні. І тут же виникла думка: закласти на могилі Тараса ядро таємної організації для визволення свого народу з Московського ярма. Усі четверо заприсяглись тут перед порохом мученика-поета віддати все життя на добро Україні і поставили стати першими членами майбутньої організації, яку назвали Тарасівцями» [1, арк. 10, с. 20].

Тарасівці називали себе «свідомими українцями», «мазепинцями»: «У гострих розмовах і суперечках, коли їх обзивали «вузькими націоналістами», вони сами йшли далі і урочисто заявляли, що крім того вони ще й Мазепинці» [1, арк. 8, с. 15]. «Вони не тільки любили Україну і свій народ, а й розуміли, що його стан поневолення не мусить тягтися без кінця. Вони вірили в народ, в його майбутнє відродження національне й політичне», – зазначав Іван Липа [1, арк. 8, с. 15]. Міцно згуртовані єдиною волею і ідеєю тарасівці вели студентство за собою, об'єднуючи їх у громади, найбільші осередки яких були в Харкові, Києві, Одесі, Полтаві, Чернігові. До Тарасівців належали видатні українці: Михайло Коцюбинський, Микола та Гаврило Міхновські, Борис Грінченко, Микола Вороний, Іван Спілка, Мусій Кононенко, Володимир Самійленко та багато інших.

Шевченкові заповітні рядки з поеми-послання «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм...» (1845) – «в своїй хаті своя правда і сила, і воля» – стали ключовими в програмі діяльності патріотів [4, с. 349]. Іван Липа говорить про значення могили Тараса Шевченка: «Сама вона єсть джерело пропаганди Української ідеї...Для кожного ж свідомого українця – це єсть святе місце» [1, арк. 9, с. 20].

У працях Іван Липа чітко окреслює ті ідеї, які проголошували подвижники: «Нема в світі вищої ідеї як визволення рідного народу» [1, арк. 21, с. 42];

«Ми віддаємо всі свої сили і свій хист на добро тільки своєму народові, працюючи для його культури, для його науки, для його мистецтва» [1, арк. 11, с. 22];

«Між собою, у всіх наших справах, у наших родин, по всій Україні ми вживаємо тільки українську мову» [1, арк. 11, с. 22];

«Наш політичний ідеал не автономія, не федерація, а самостійна Україна» [1, арк. 12, с. 23].

Як бачимо, ідеї Тарасівців актуальні для нашої держави і в часи сьогодення. У 1893 році товариство ліквідували, Івана Липу заарештували, але розпочата справа продовжувала жити. Щоб скинути ярмо неволі російської імперії по тернистому шляху боротьби йшло не одне покоління українців.

Нині неймовірно високою ціною життів мільйонів людей відстоюється доля України, за яку свого часу боровся Тарас Шевченко та передова українська інтелігенція. Продовжувачами Тарасівців сьогодні можна назвати всіх, хто на фронті та в тилу захищає нашу державу від московського агресора. Ми є учасниками та свідками вирішальної боротьби. І як писав Іван Липа: «Ми творимо нову епоху в історії народу нашого. У такі часи варто жити і боротися. І щоб не сталося з нами, окремо з кожним, пам'ятаймо, що не даремно провадиться наша тяжка боротьба, вона повернеться в перемогу, бо хоч люди й смертні, зате ідеї вічні» [1, арк. 22, с. 43].

Література

1. Липа І. Рукопис: Чарівний ліхтар казка (Як я став українцем); Братерство Тарасівців (Спомини). 12. V. Шевченківський національний заповідник Фонди № КН – 15799, А – 141. 40 арк.
2. Степовик І. У батька Тараса в гостині. Зоря. Львів, 1892. Ч. 5, Р. XIII, 1(13) березня. С. 91-94.
3. Тарахан-Береза З. Святиня: науково-історичний літопис Тарасової гори. Київ: Родовід, 1998. 543 с.
4. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. / редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 2003. Т 1: Поезія 1837-1847. 784 с.

УДК 94.941.2(477.83):321-043

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ПРАЦІ ЮРІЯ ЛИПИ «РОЗПОДІЛ РОСІЇ» НА ТЛІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Гірна Наталія,

*кандидатка історичних наук, доцентка кафедри
українознавства та філософії ДНП «Львівський національний
медичний університет імені Данила Галицького»*

У статті висвітлено ключові положення наукової праці Юрія Липи «Розподіл Росії» в історичному контексті на тлі російсько-української війни. Досліджено розуміння автором сутності російського імперіалізму та актуальність його ідей

для безпеки Східної Європи в умовах новітніх загроз, спричинених російською агресією проти України.

Ключові слова: Юрій Липа, наукова праця «Розподіл Росії», російсько-українська війна, російський імперіалізм, національна безпека.

The article highlights the key provisions of Yurii Lypa's scientific work "The Division of Russia" in a historical context against the background of the Russian-Ukrainian war. The author's understanding of the essence of Russian imperialism and the relevance of his ideas for the security of Eastern Europe in the face of the latest threats caused by Russian aggression against Ukraine are investigated.

Keywords: Yurii Lypa, scientific work «Partition of Russia», Russian-Ukrainian war, Russian imperialism, national security.

Праця видатного українського мислителя, публіциста і лікаря Юрія Липи «Розподіл Росії» сьогодні на тлі російсько-української війни набирає особливої гостроти і актуальності. Вона є частиною фундаментального дослідження ученого «Всеукраїнська трилогія», у якому автор виклав власні геополітичні, історіософські, державотворчі концепції, спрямовані на утвердження незалежної України як суб'єкта світових міжнародних відносин. Власне саму «Всеукраїнську трилогію» складають три праці, які є самостійними, але водночас і доповнюють одна одну, створюючи цілісну систему і відображаючи погляди автора. Юрій Липа почав працювати над трилогією у 1938 році, коли уже тривала ревізія світового порядку і загроза нової війни за переділ світу і сфер впливу у ньому була очевидною. Пригадаємо, що того року Гітлер уже анексував Австрію, розчленував Чехословаччину, захопивши Судетську область, та фактично легітимізував агресію Угорщини проти українського Закарпаття. Європейські лідери обрали мовчазну тактику «замирення» нацистів, тому цілком зрозуміло, що значна частина провідників бездержавних народів, або лідери держав, які прагнули розширити свої володіння, пов'язували можливі та бажані геополітичні зміни із перемогою Німеччини.

Саме у таких політичних реаліях у 1938 р. Юрій Липа опублікував першу частину «Всеукраїнської трилогії» під промовистою назвою «Призначення України», де чітко визначив вектор розвитку української державності. Учений здійснив історичний аналіз і на його основі обґрунтував особливу роль,

місію України в європейській і світовій історії, довів унікальне «призначення» України як мосту між Заходом і Сходом, наголосив на її величезному культурному і науковому спадкові, етнічних особливостях. Таким чином Юрій Липа вкотре аргументовано довів окремішність українського народу, а отже, і його право на власну державу. Ця книга, як уже зазначалося, є самостійною, але водночас вона стала фундаментом для наступних праць. Власне другою частиною трилогії є «Чорноморська доктрина», що побачила світ у 1940 р. У цій книзі Липа розробив детальну геополітичну концепцію, суть якої полягає у тому, що Чорноморський ареал є життєво важливим для існування і розвитку України. Він детально проаналізував морську могутність, торговельні шляхи, військово-морську стратегію, економічні можливості регіону, вказавши на те, що контроль над Чорним морем є невід'ємною умовою не лише української могутності, але й незалежності України загалом. У сьогоденнішніх реаліях російсько-української війни, яка розпочалася саме з окупації Криму, ця доктрина Юрія Липи є надзвичайно актуальною.

І врешті третьою частиною «Всеукраїнської трилогії» стала праця «Розподіл Росії», написана у 1941 р., коли уже розпочалося німецько-радянське зіткнення Другої світової війни. Провідною темою праці є дослідження головної загрози для української державності – російського (у той час він називався радянським – Н.Г.) імперіалізму. На основі глибокої історичної ретроспективи Юрій Липа обґрунтував необхідність розпаду Російської імперії – СРСР на окремі національні держави. Зауважимо, що автор трактував такий розподіл не лише через призму справедливості щодо поневолених Москвою народів, але, насамперед, як єдину гарантію тривалого миру та стабільності у Східній Європі. І знову, повертаючись до трагедії російсько-української війни, переконуємося, що думки ученого були не просто міркуваннями історико-філософського змісту, а чіткими і аргументованими твердженнями, правильність яких не раз доведена історією багатьох країн, що зазнали російської агресії.

Праця Юрія Липи «Розподіл Росії», яка також має ще другу назву «Розподіл Росії. Проект нової Східньої Європи» вперше була опублікована у 1941 р. у Державному видавництві України у Варшаві і спочатку навіть знайшла підтримку нацистської влади як ідеологічно корисна. Тому паралельно із наступом гітлерівців на українські землі за наказом окупаційної адміністрації її було перевидано у Києві, Одесі, Севастополі,

Керчі. Книга складається із 22 розділів, а художнє оформлення, до слова, виконала дружина Юрія Липи Галина.

Юрій Липа – син одного із засновників Братства тарасівців Івана Липи, був одним із найвизначніших ідеологів українського націоналізму, котрий аргументовано на основі історичних фактів довів необхідність розпаду Росії, обґрунтував ідею Української державності та виклав власне бачення майбутнього Східної Європи після розпаду Росії, що у той час називалася «СРСР». Тут варто відзначити, що Юрій Липа добре усвідомлював агресивну імперську сутність Росії, незалежно від її офіційної назви і форми державного устрою.

Ключова теза праці Юрія Липи «Розподіл Росії» полягає у тому, що Росія, як і фактично кожна імперія, не є монолітною, тому її розпад стане неминучим історичним процесом. Окрім цього, мислитель вказує на важкий національний гніт народів, політику зросійщення усіх сфер життя, свавілля влади, майже рабське становище селянства, – ці фактори, на думку автора, прискорять невідворотність краху імперії. Окремо Липа дослідив етнічні, культурні, релігійні, економічні та географічні відмінності народів СРСР, перетворених Москвою на внутрішні колонії. Україну дослідник відносить до так званих «лімітрофних» держав. Це ті країни, які межують з Росією і упродовж певного часу перебувають під її впливом. Закономірно, що Україна серед них посідає перше місце, адже має величезний економічний і культурний потенціал. І саме тому вона зазнає найбільшого тиску і поневолення, адже метою імперської політики Росії є цілковите знищення української ідентичності та використання господарських ресурсів. Водночас, стверджує автор праці, історія національно-визвольної боротьби українського народу є взірцем для національного піднесення менших народів. А постання незалежної Української держави буде не лише опорою для інших поневолених народів, але й буфером / захистом проти будь-яких російських імперських амбіцій в майбутньому. Із погляду сьогодення, коли Україна, Збройні Сили, мільйони українців борються за право жити у незалежній державі, вони дійсно є буфером / захистом для інших народів від кривавої Москви. Таким чином, російсько-українська війна переконливо засвідчує, що концепція Юлія Липи є раціональною. Адже рушійною силою російської агресії є прагнення Москви відновити імперський вплив і контроль, втрачений після розпаду СРСР. Пригадаємо, що кремлівський воєнний злочинець

путін вважає розпад СРСР найбільшою геополітичною катастрофою. Авторитарний режим РФ є продовженням колоніальної імперії, яка тримається на придушенні національних ідентичностей. Тому, проводячи паралелі від «Розподілу Росії» 1941 р. до сьогодення, зазначимо, що етнічні та регіональні суперечності, економічні проблеми, посилення авторитарного режиму, політика зросійщення у досяжній перспективі можуть призвести до розпаду РФ. Юрій Липа проаналізував і передбачив цю динаміку, що правда в іншому історичному контексті.

В умовах новітніх викликів, зумовлених російською агресією проти України, праця Юрія Липи «Розподіл Росії» стає також цінним джерелом для глибокого розуміння історичних витоків російського імперіалізму та його впливу на Східну Європу. Вона спонукає до геополітичного переосмислення історії країн Східної Європи таким чином, що Росія втрачає провідний статус і стає рівноправною з іншими державами. Саме проти цього працює російська агентура за кордоном, фінанси, церква і пропаганда, вважаючи регіон сферою інтересів Москви щонайменше від часу підписання пакту Молотова-Ріббентропа. Мислитель наголошує на ключовій ролі України у формуванні нового геополітичного порядку в регіоні Східної Європи. На думку Липи, сильна незалежна Україна стане фактором стабільності і захистом від кремлівських імперських загроз.

Отже, наукова праця Юрія Липи «Розподіл Росії» є надзвичайно актуальною на тлі російсько-української війни. Фактично, вона набирає пророчого бачення майбутнього Східної Європи. Агресія Москви проти України, її прагнення встановити повний контроль над Чорним морем, боротьба України за свою ідентичність і місце у Європі підтверджують, що ідеї Юрія Липи про розподіл Росії справді є єдиним шляхом до миру і безпеки у Східній Європі. Його аргументи, висловлені понад вісімдесят років тому знаходять відголос у сучасних геополітичних дискусіях і залишаються потужним інтелектуальним знаряддям для розуміння сучасності та проєктування майбутнього.

Література

1. Вдовичин І. Юрій Липа про геополітичні виклики. *Десяті Липівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ. ІНФНМУ. 2020. С. 181-185.

2. Жеплинський Б. Остання зустріч з Юрієм Липою. *Апостол новітнього українства : спогади про Юрія Липу*. Упорядники П. і Ю. Кіндратовичі. Львів: Каменяр. 2020. С. 92-97.

3. Кучеренко С. Праця «Розподіл Росії» в біографічній творчості Юрія Липи. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. №2 (356). 2023. С. 13-22.

4. Липа Ю. Розподіл Росії. Київ, Одеса, Севастопіль, Керч, Ростів. Варшава. Держ. видав. України. 1941. 94 с.

5. Липа Ю. «Всеукраїнська трилогія» : у 2 т./ упорядн. О. Мислива, В. Яременко. Київ: МАУП. 2007. – (Бібліотека українознавства. Вип. 12). Т. 1. Призначення України. 331 с.

6. Музичко О. Думки крізь час: актуальність книги Юрія Липи «розподіл Росії». URL:<https://www.youtube.com/watch?v=Bf3qrPi8uA0>

УДК 321.01:316.77:327(470+571)(477)

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ ЯК ПРОТИДІЯ «РУССКОМУ МІРУ»

Данчишин Назар,

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник Міжнародного інституту освіти,
культури та зв'язків з діаспорою Національного університету
«Львівська політехніка»

У матеріалі подано стислий виклад генези поняття «руський мір», висвітлено його підставові інтенції, простежено небезпеки, які його адепти становлять для України. На противагу цьому окреслено стрижневі аспекти українського світу та головні виклики, що постають перед ним сьогодні.

Ключові слова: український світ, «руський мір», ідеологія, російсько-українська війна.

In this article a brief account of 'Russian world' genesis was provided. Its underlying intentions and the dangers it poses to Ukraine are also traced. In contrast, the core aspects of Ukrainian world and the main challenges it faces today are outlined.

Keywords: Ukrainian world, 'Russian world', ideology, Russian-Ukrainian war.

Проблема деконструкції ідеології, якою керується московський агресор у геноцидній війні проти України, вкрай актуальна. Ясна річ, здійснювати дослідження в цьому напрямку необхідно задля ефективної протидії ворожим наративам і пропагандистській істерії ворога.

Мета розвідки – стисло окреслити межі поняття «русскій мір» та висвітлити спричинені ним небезпеки в протиставленні українському світу.

Словосполучення «русскій мір» як термін, зазначають дослідники, впроваджував російський філософ Г. Щедровіцький (1929-1994) – засновник так званого «методологічного руху», популярного серед сучасних кремлівських еліт [9, с. 18]. Згодом П. Щедровіцький розвинув батькове «вчення», в «програмовій» статті, опублікованій у виданні «Независимая газета» 2000 року, заявивши, що «русскій мір» – це множина спільнот, які думають і говорять російською мовою, а отже, як резюмує публіцистка С. Кошкіна, буцімто «не має географічних кордонів, а охоплює людей, що спілкуються російською, вірять в “унікальність Росії” та її “місію”» [9, с. 18].

Утім, політолог М. Обушний пальму першости в просуванні «русского міра» як ідеологеми віддає одному з багатолітніх очільників адміністрації президента РФ В. Суркову. Той увів відповідний термін до суспільно-політичного наративу держави-агресора у 2005 році [11, с. 124]. Стимулом для цього, зазначають Ф. і Г. Турченки, стали події в Україні наприкінці 2004-го, коли Помаранчева революція по-справжньому налякала сусідів і «викликала паніку в кремлівських кабінетах» [14, с. 6]. Тому, кажуть історики, у Москві почали «шукати нові способи утримати Україну, яка чітко визначила свою орієнтацію на Європу» [14, с. 6].

Відтоді, на думку М. Обушного, «ідея “русского міра” у російській політиці стає важливим інструментом “м’якої сили” російського гегемонізму, який, за першої нагоди, можна застосовувати як “тверду силу”, чи то під приводом “захисту співвітчизників”, чи то під приводом “силового примушення до миру”» [11, с. 127]. За словами Р. Хотина, суть розробленої в 2000-х роках концепції, провідником якої є президент РФ, а «головним реалізатором і речником» – патріарх РПЦ, полягає у «використанні православної віри, слов’янського коріння, російської мови, якоїсь “особливої духовности” для утримання України (і принагідно Білоруси) в підпорядкуванні Москви» [18]. Тож, робить висновок М. Обушний, «головним призначенням («русского міра» – Н. Д.) є обґрунтування тотальної експансії з метою підкорення інших, і насамперед, сусідніх країн, серед яких Україна посідає особливе місце» [11, с. 127].

Уперше привселюдно про «русскій мір» В. Путін заговорив наприкінці 2006 року на зустрічі з «творчою інтелігенцією»

Санкт-Петербурга, мовби визначивши їй напрямок подальшої діяльності й акцентувавши на тому, що «русскій мір» може і мусить об'єднати всіх, кому цінні «русское» слово і «русская» культура, де б вони не жили, в Росії чи за її межами», та додав: «Частіше вживайте це словосполучення – «русскій мір»» [14, с. 6].

Звісно, коріння розглядуваного поняття варто шукати значно глибше, ніж міленіум. За спостереженнями С. Громенка, «сучасна російська ідеологія «русского міра» <...> не стала продуктом <...> кремлівських політтехнологів останнього двадцятиріччя», а є наслідком давніших процесів. Себто джерела цього явища, на думку українського історика – «православний месіанізм, російський імперіалізм, радянський комунізм», які у ХХІ столітті «синтезувалися в єдине ціле» [4]. Тож «русскій мір», підсумовує дослідник, «увібрав у себе найгірше з історичного досвіду усіх попередніх Росій, але саме в цій укоріненості в минулому і є секрет популярності й живучости» [4].

До речі, такого типу зміну однієї імперської оболонки «рах moscovitica»¹ («царату») на другу («більшовизм») спостеріг був іще 1921 року Д. Донцов. Він писав, що «ідеологія російського комунізму, як і царизму, – це різні форми однієї й тої самої суті, одного й того самого з'явища загального характеру, що є нічим іншим, як воюючим з Заходом російським месіанізмом» [7, с. 19].

У контексті деконструкції російської імперії привертає увагу трилогія Ю. Липи, що складається з таких частин: «Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії» [див.: 10]. Ці праці інтелектуала стосуються майбутнього України, її відносин із сусідами, поділу територій та облаштування земель подоланого противника – Росії. Однією зі стрижневих ідей Липи була концепція Міжмор'я. Він розмірковував про альянс незалежних держав, що мають вихід до Балтійського та Чорного морів, і формують щит європейської цивілізації від подальших зазіхань зі сходу².

Чимало дослідників як антипод до «русского міра» розглядають поняття «українського світу». Провідними елементами останнього прийнято визначати:

- територію (міжнародно визнані державні кордони, етнічні землі на території сусідніх країн, діаспорні поселення),

¹ Саме так, на латинський манір, Д. Донцов називав «русскій мір» (дослівно: «московський світ»).

² Більше доводилося писати тут: [5].

- людей (виразників української ідентичності, які, можемо узагальнити, й мають формувати ядро «світового українства» – за визначенням В. Трощинського та В. Купрійчука, «сукупність етнічних українців, що проживають в Україні, а також поза її кордонами в усіх незалежних державах колишнього Радянського Союзу, у багатьох країнах Східної і Західної Європи, Північної і Південної Америки, у деяких країнах Азії і Африки та в Австралії» [13, с. 130]),

- цінності, на першому місці з-поміж яких – українська мова [2, с. 4].

До речі, раніше згадане окреслення «українського світу» почасти суголось із ширшим універсальним поняттям «національної ідентичності». Вона, за Е. Д. Смітом, охоплює п'ять складників: історичну територію, або рідний край; спільні міти й історичну пам'ять; спільну масову громадську культуру; єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів; спільну економіку [12, с. 23]. Крім того, свого часу термін «національна ідентичність» П. Рікер схарактеризував як «стабільне сприйняття людиною себе представником національного простору; особистості, що засвоїла принципи, цінності, інструменти комунікації, художню мову означеної системи та перетворила/перетворює себе за заданим зразком» [8, с. 67].

Повносяжна московсько-українська війна (від 24 лютого 2022 року), за словами В. Васютинського, сприяла утвердженню трьох напрямів, «за якими відбуваються найкардинальніші зміни сприймання та розуміння українського світу» (на «емоційно-мотиваційному рівні»): «усвідомлення й визнання достеменності (факту реального існування – Н. Д.) українського світу», його «самодостатності» і «дедалі більш визнавана привабливість» («позитивні почуття, які переживає щодо нього людина, коли вони починають діяти автоматично, наприклад, у відповідь на появу українських символів – прапора, гимну, герба») [2, с. 166-169].

Історичну ретроспективу географічних та культурних овидів українського світу на противагу польським і московським експансіоністським потугам у добу Козаччини здійснюють П. Бойко, В. Брехуненко та А. Заяць. Науковці, зокрема, зосереджуються на концептуальних проблемах «родоводу» ранньомодерної України, формування та утвердження державотворчого міту про тяглість Гетьманщини від княжої Руси, просторове розширення меж осілости тогочасних українців на схід і південь тощо [1].

У протиставленнях «руському міру» розглядають «український світ» як «когнітивний ідентифікатор життєвого простору сучасних українців» релігієзнавці О. Горкуша та Л. Филипович. Вони наголошують саме на цьому розрізненні у зв'язку з агресивними прагненнями adeptів «руського міра» «спростувати наявність “Українського світу”», окремішність і самотійність «бутійного виміру та цивілізаційного шляху» останнього [3, с. 21]. Вчені висновують, що «українському світу» притаманне «епістемологічне спрямування» («світ, світлом просвічений, осяжний світоглядом простір, освоєний і впорядкований “світ”»), а «руський мір» натомість «актуалізує значеннєвий ряд підпорядкування простору, примирення окремих елементів системи з виділеною їм керівним центром функцією» [3, с. 23].

Мовний аспект у протидії «руському міру» й відповідно утвердженні українськомовности в Україні обстоювала І. Фаріон. Вона, зокрема, неодноразово наголошувала: «Що є найбільшим кошмаром для Путіна? Україномовна Україна. Тому що україномовна Україна – це кордон з “руським миром”. Пригадуєте, що було сказано під час філологічної конференції у Санкт-Петербурзі в 2000 році? Що межі Російської імперії – це межі “руського языка”. Отже, “руський мир” є там, де є “руський язык”» [15]. Ці висновки мовознавця, як можна спостерегти з проаналізованого раніше матеріалу, підтверджують факт підпорядкованості дій росіян задекларованому щонайменше на початку ХХІ століття наміру здійснювати експансію в Україну та інші держави на підставі передусім мовного та культурного чинників.

Ба більше, глибина проблеми, доводила вчена, не обмежувалася витісненням російською української мови, а стосувалася також методично запроваджуваних до правопису української мови росіянізаторських практик у межах іще «большевицької» політики так званого «зближення мов», утілюваної від 1933 року. То було, по суті, брутальне вдертя до мовної картини світу українців, вихолощення її шляхом підміни рис унікальних чи принаймні відмінних від російських на якомога ближчі до мови-агресора. Тому внаслідок «волютаристського втручання у фонетично-граматичну будову», яке здійснювали «большевики», «під загрозою самотійного природного розвитку опинилася сама мова»: «Диктаторська державна машина затиснула її у прокрустове ложе російськомовної норми, якою ми послуговуємося й досі

(після затвердження у 2019 році нового правопису, через його повсюдну двоїстість у трактуванні мовних норм, проблема, на нашу думку, не зникла – Н. Д.)» [16, с. 36].

На сучасному етапі однією з провідних ознак розрізнення та оборони «українського світу» від московської навали в мовному аспекті вважає неологізми, утворені під час російсько-української війни (2014-...), філолог О. Деркачова. Серед таких лексем і висловів вона виділяє: «кіборги», «бандеромобіль», «концерт Кобзона», «сходити до Чорнобаївки» тощо [6, с. 158-160]. У схожому руслі міркує Г. Помилуйко-Недашківська, визначаючи «бавовну» як «грайливий нікому не підвладний образ нашої прийдешньої перемоги <...> у війні, що нарешті поставила Київ проти Москви» [17, с. 10].

Висновки. Отже, як свідчить навіть мимобіжний розгляд явища «руського міра», Україна та цивілізований світ мають справу зі складним поліаспектним утворенням, яке росіяни взяли на прапор геноцидної війни на винищення української нації. Боротьба проти нього також має вестися в різних аспектах, зокрема науковому. Тому осмислення українського світу як концепту, покликаного самим фактом власного існування протистояти ворожому впливу сусідів, а разом утверджувати право українців на свою самобутність, є предметом актуальних розвідок у низці дисциплін (як-от: політології, історії, мовознавства, філософії). Надалі плануємо розвивати й розширювати міждисциплінарні дослідження окресленої проблеми.

Література

1. Брехуненко В., Бойко П., Заяць А. Просторові межі українського світу: комплекс уявлень та їхня реалізація в ранньомодерній Україні (XVI–XVIII ст.). Львів – Київ : ЛНУ ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України, 2023. 480 с.

2. Васютинський В. Психологічні координати українського світу: монографія. Київ: Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, 2024. 178 с.

3. Горкуша О., Филипович Л. Концепт «Український світ» як когнітивний ідентифікатор життєвого простору сучасних українців (філософсько-релігієзнавчий аналіз). *Українське релігієзнавство*. 2021. Вип. 93. С. 13-31.

4. Громенко С. Три джерела і 100 мільйонів складових рашизму. Частина I: рашизм ширший за путінізм. *Локальна історія* : веб-сайт. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/tri-dzherela-i-100-milioniv->

skladovikh-rashizmu-chastina-i-rashizm-shirshii-za-putinizm/ (дата звернення: 05.06.2025).

5. Деркачова О. Неологізми війни як маркер ідентичності українського світу. *Україно моя вишивана : етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки* : збірник тез III Міжнародної онлайн-конференції. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2022. С. 158–160.

6. Донцов Д. Підстави нашої політики. Тернопіль: «Крила», 2022. 368 с.

7. Колб Н. Концепт «національна ідентичність» у пам'яттєвому дискурсі. *Концептуалізація пам'яттєвого дискурсу в умовах російсько-української війни*. Аналітична записка. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2024. С. 67-84.

8. Кошкіна С. Що таке «руській мір» і як він став ідеологією путінського фашизму? *Богословські аспекти доктрини/ідеології «руського міра»: тези круглого столу* / за ред. д. н. з богосл., проф., прот. О. Трофимлюка; д. філос. н., проф., О. Сагана; д. філос. з богосл., прот. А. Дудченка та ін. Київ : Київська православна богословська академія, 2024. С. 14-19.

9. Обушний М. «Русский мир» – неоімперська ідеологема сучасної Росії. *Український альманах*. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2020. Вип. 27. С. 122-128.

10. Сміт Е.Д. Національна ідентичність. / Пер. з англ. П. Таращука. Київ : Основи, 1994. 224 с.

11. Трощинський В., Купрійчук В. Світове українство як соціальна система. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. Вип. 1. С. 129-134.

12. Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 181 с.

13. Фаріон І. Моє завдання – максимально нейтралізувати російськомовних... *Український репортер* : веб-сайт. URL: <https://ukrreporter.com.ua/politic/farion-moye-zavdannya-maksymalno-nejtralizuvaty-rosijskomovnyh-ukrayintsiv-i-ne-daty-yim-ni-osvity-ni-roboty-video.html> (дата звернення: 15.06.2025).

14. Фаріон І. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. Львів: Свічадо, 2010 120 с.

15. Фаріон І., Помилуйко-Недашківська Г., Бордовська А. Англізми і протианглізми: 100 історій слів у соціоконтексті: 100 історій слів у соціоконтексті. Львів: Свічадо, 2023. 716 с.

16. Хотин Р. «Русский мир», «победобесіє», «рашизм». За які ідеології Кремль воює в Україні? *Радіо Свобода* : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-ukrayina-viyna-ruskiy-mir-pobedobesiye-rashyzm/31835603.html> (дата звернення: 05.06.2025).

ФАКТОР ГІДНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ КУЛЬТУРНО- ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРІ

Дрогомирецька Марта,

кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри
українознавства та філософії ДНП «Львівський національний
медичний університет імені Данила Галицького»
<https://orcid.org/0009-0009-8970-6010>

Міносян Андрій,

кандидат історичних наук, професор кафедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін Державного
біотехнологічного університету

Стаття містить питання, пов'язані з фактором гідності в українському культурно-історичному просторі. Акцент зроблено на розкритті історичного досвіду боротьби українського народу за незалежність і самостійне існування, національну ідентичність, свободу і гідність. Звернено увагу на послідовність і підступність запроваджених форм і методів впливу у використанні російських імперських наративів проти України. Автори доходять висновку щодо незаперечної істини надважливості людського життя, в якому панують категорії гідності та свободи. Вирішальне значення, про що йдеться в статті, мають прояви моральної самосвідомості українського народу, піднесення гідності як символу вільного демократичного життя.

Ключові слова: гідність, свобода, незалежність, світогляд, російська імперська політика, суверенітет, українська державність, демократичні цінності, національна ідентичність.

The article deals with issues related to the dignity factor in the Ukrainian cultural and historical space. The emphasis is placed on revealing the historical experience of the Ukrainian people's struggle for independence and independent existence, national identity, freedom and dignity. Attention is drawn to the consistency and treachery of the forms and methods of influence introduced in the use of Russian imperial narratives against Ukraine. The authors conclude that there is an undeniable truth about the supreme importance of human life, dominated by the categories of dignity and freedom. As

discussed in the article, the manifestations of the Ukrainian people's moral consciousness and the rise of dignity as a symbol of free democratic life are crucial.

Key words: *dignity, freedom, independence, worldview, Russian imperial policy, sovereignty, Ukrainian statehood, democratic values, national identity.*

Зміни, що відбулися у світі упродовж останніх років, вимагають нового погляду на минуле і перевизначення національної ідентичності, національної пам'яті, «накопичення спадщини, нескінченного збільшення виявів національного життя» [5, с.17]. Тому гідність людини варто розуміти головним чином в контексті духовного горизонту, що сприяло інтеграції в національні та міжнародні правові системи.

Беззаперечним висновком є те, що гуманітарна криза, порушення прав людини у самій Росії стали вирішальним чинником ескалації і розв'язання повномасштабної агресії проти українського народу з метою знищення національної ідентичності, як це й відбувалося раніше за часів царизму і радянської влади. Своїм героїчним супротивом Україна значно вплинула на регіональні та глобальні процеси у світі, продемонструвала свою відданість захисту демократичних свобод і загальнолюдських цінностей [4,с.1198]. Надзвичайні випробування, що випали на долю нашої країни, об'єднали українське суспільство, політикум, владу навколо захисту власної держави, водночас створили сприятливі умови щодо перегляду ролі України у європейському політичному просторі, формуванні інвестиційного клімату, участі у стратегії створення оборонних захисних альянсів й т.п.

Зло у будь-якій формі є реакцією на наявність гідності і свободи. Варто погодитись із твердженням Т. Снайдера про те, що «якщо ми хочемо краще розуміти добро і зло, нам слід реанімувати історію» [6, с. 21]. Увесь попередній історичний досвід боротьби українського народу за незалежність і самостійне існування є свідченням героїзму, гідності, свободи, світоглядної стійкості людей, які спромоглися кинути виклик російській імперії, її доктрині «руського міра» як системі нищення українців, що складає окрему етнічну спільноту і в процесі цього протистояння перетворилася на політичну націю.

Моральне завдання кожної сучасної людини полягає в тому, щоб сприймати і відстоювати пріоритетність миру перед війною, виходячи з незаперечної істини надважливості

людського життя, в якому панують категорії гідності та свободи. Однією з головних функцій концепції гідності є її роль у захисті прав людини. Згідно із загальною Декларацією прав людини, ухвалену ООН у 1948 році, гідність є основою рівності і свободи усіх людей. Такий підхід потребує адаптації до реальних умов і змін, що відбуваються у сучасних мінливих суспільствах.

Гідність є центральним поняттям в українському соціокультурному та політичному контексті, де її значення посилюється через національно - визвольні змагання та протидію екзистенційним викликам на різних історичних етапах. Після здобуття незалежності гідність стала не лише особистим правом, але й важливим складником національної ідентичності. В Конституції України вказується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Ці положення стали основою для розвитку правових інститутів, що сприяють захисту прав людини на національному рівні. Події після 2014 року сприяли піднесенню гідності як символу вільного демократичного життя, незалежного від нав'язуваних доктрин і стереотипів, вияву моральної самосвідомості українського народу. Розуміння гідності вплинуло на реформи в країні, формування національного морального виміру у боротьбі за справедливість і свободу нації.

Фактично вся історія виникнення етносу, нації, держави пов'язана з протистоянням зовнішній агресії, що найбільше надходила з боку північного сусіда і мала усі ознаки екзистенційного нищення. Кожна така спроба захоплення Росією українських територій, руйнації економіки, культурного життя, національної ідентичності відкидала Україну на багато років назад, створювала необхідність наново долати важкий шлях до розбудови української державності. Запроваджена політика позбавлення українців основних прав і свобод, гідності, людського життя викликало національний протест і супротив, що виявилися у численних виступах і повстаннях проти російського царизму. Певною мірою спричинене проти українського народу свавілля було реакцією на гідність і свободу, так само як і реакцією народжуваного зла на ці почуття. Можливо, саме це і є тим головним, що відрізняло і відрізняє українців від інших народів, які опинилися у колоніальному ярмі російської імперії, остаточно втративши ознаки й характеристики власної ідентичності та самосвідомості, що зберігаються і сьогодні [7, с. 269].

Бездержавний період у вітчизняній історії, що хронологічно був представлений переважно XIX століттям, не позбавив українців почуттів гідності і свободи, трансформувавшись у культурно-освітницьку діяльність, піднесення політичної активності, створення і появи українських політичних партій і організацій, що викликало жорстку реакцію з боку царської адміністрації. Поява безлічі інструкцій, наказів, заборони на будь-які вияви української самосвідомості ще більше вплинуло на здатність і готовність вітчизняного політикуму ставити і вирішувати питання в контексті розбудови національної держави [3, с. 52].

Безумовно, екзистенційні виклики і загрози, які заперечували унікальність людського існування – це спроба відтермінувати крах колоніальної політики, який вже набув незворотного характеру. Сучасна боротьба українців є наочним прикладом того, як національна ідентичність спроможна поставати потужним чинником у протидії будь-якій загрозі власному існуванню. Збереження історичної і культурної спадщини, мовних традицій залишається питанням виживання нації як цілісного суб'єкта в умовах сьогодення. Підтвердженням цього є не тільки геноцидальна практика попереднього царського режиму, але й продовження і використання її у збільшених масштабах радянською владою.

Розуміючи і сприймаючи Україну як найкращий варіант поєднання людських, природних ресурсів, наявність кваліфікованих кадрів, технічний потенціал і мілітарні характеристики, що базуються на історичних традиціях, Росія безумовно жодним чином не уявляла і не уявляє своє існування поза межами всебічного, тотального контролю за українськими територіями і їхнім населенням, необхідності подальшого нав'язування доктрини «руського міра», позбавлення українців власного вибору, сумісного з верховенством права, демократією, правами і свободою кожної людини. Водночас це і спроби використати у власних зацікавленнях українські еліти, творчу інтелігенцію, молодь шляхом залучення їх у загальноросійські програми, отримання ними певних привілеїв й т.п. Яскравим прикладом може слугувати умовна українізація, яка, не досягнула поставленої мети і змінилася жорстоким терором проти її учасників і організаторів [3, с. 53].

З самого початку формально дозволена українська державність за радянським зразком не передбачала самостійного напрямку, повністю відповідаючи центральній

політиці привласнення усього, що малося в українській культурно-історичній спадщині, одночасно руйнуючи національну пам'ять нашого народу. Гідність і свобода, які зберігалися у серцях українців, розглядалися як наявна загроза, що вимагає викорінення, в тому числі шляхом фізичного знищення їхніх носіїв. До жертв Батурина, Коліївщини, Крут додалися страчені у Биківні, Сандормосі та ін.

Геноцидні дії проти українського народу – це комплексна та багатоаспектна проблема, що має політичний і культурно-історичний вимір. Згідно з концепції Р. Лемкіна геноцид визначається як цілеспрямовані дії з метою знищення національних, етнічних, расових чи релігійних груп. З огляду на історичний контекст, доцільно розглядати такі явища, як *етноцид*, *лінгвоцид*, *демоцид*, які продовжують відігравати вирішальну роль у знищенні української ідентичності. Сучасні дії Росії, зокрема, так звана денацифікація окупованих територій, - пряме тому свідчення. Фактичне це спроба знищити культурно-мовну ідентичність, реанімувати російсько-радянські наративи, зруйнувати національну самобутність українського народу.

Аналіз геноцидних практик російського агресора уможливляє дійти висновку про спрямовану політику не тільки фізичного знищення, але й національної історичної пам'яті, національної ідентичності українців. Політика подвійних стандартів, «заплющених очей» і обережного ставлення до наявного агресора досить тривалий час заважали ухваленню рішень, які б в контексті консолідації міжнародної спільноти сприяли поверненню світового правопорядку, побудованому на дотриманні загальних правил і норм, людської гідності, розвитку ліберальної економіки, відмови від територіальних завоювань на користь національних суверенітетів та збереження представницької демократичної системи управління [2, с.7].

Російсько-українська війна продемонструвала готовність російської влади і, безумовно, російського суспільства сповідувати психологію війни, ігноруючи будь які усталені норми і правила людського співіснування. Це збіглося зі змістом відомої політичної доктрини, яка доводила: «як тільки Росія відновить свою силу, то буде значно впливати на своїх західних і східних сусідів» [1, с. 118]. Спроби Росії позбавити український народ європейського вибору не тільки викликали рішучий супротив з боку нашої країни, сприяли героїчним захисним діям воїнів, одностайній підтримці суспільства, але й налаштували

міжнародне співтовариство щодо надання всебічної допомоги для відсічі агресора.

Повномасштабна війна засвідчила готовність українців боронити свої права і свободи. Вона довела, що нація сприймається не лише крізь етнічну належність, але й крізь спільну історичну пам'ять, цінності та уявлення колективного майбутнього. Саме тому така політична конструкція є визначальною для нашого суспільства, у якому нація є не лише культурний, а й політичний конструкт, що визначає основи держави, її цілісність і суверенітет.

Література

1. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її геостратегічні імперативи. Харків: Видавництво «Ранок»: Фабула, 2022.- 288 с.
2. Кісінджер Г. Світовий порядок. Полтава: видавничий дім SKY print, 2024.- 328 с.
3. Міносян А. Культурно-освітня політика в Україні в історичній ретроспективі. / *Rossica Olomucensia*. Vol. L Casopis pro ruskou a slovanskou filologii. Num.1 Olomouc 2011. С.51-54.
4. Міносян А., Варипаєв О. Геноцид українського народу як визначальний фактор російської імперської політики. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 4 (22), 2024. С. 1194 - 1208.
5. Нора, П. Теперішнє, нація, пам'ять Київ: Видавництво «КЛІО», 2014. 272 с.
6. Снайдер Т. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка. Львів: Човен, 2020. 392 с.
7. Andrii Minosian, Oleksiy Varypaev. Russian aggression as a threat to the sustainable development of Europe: The Ukrainian dimension / *Selected Papers of the V International Conference on European Dimensions of Sustainable Development*, June 1-2, 2023. Kyiv: NUFT, 2023. p.267-273.

**«ВИХОВАНИЙ ТАРАСІВЦЕМ»:
РОЛЬ ПАСІОНАРІЯ ІВАНА ЛИПИ У СТАНОВЛЕННІ
ПАСІОНАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ СИНА ЮРІЯ**

Коляда Ігор,

доктор історичних наук, професор, заслужений працівник
освіти України, професор кафедри методології та методики
суспільних дисциплін Українського державного
університету імені Михайла Драгоманова,
<https://orcid.org/0000-0002-3802-9082>

У доповіді осмислюється феномен становлення пасіонарності особистості у майбутньому одного із провідних теоретиків державотворення, чільного ідеолога новітнього всеукраїнського світогляду міжвоєнного десятиліття, унікального письменника, пристрасного публіциста Юрія Липи; розкрито роль батька Івана Липи, полум'яного патріота, чільного ідеолога української національної ідеї, «тарасівця», який сформувавши пасіонарність в особистості сина, зумів прищепити синові Юрію органічну потребу служіння українському народу, ідеалам боротьби за свободу України.

Ключові слова: Іван Липа, Юрій Липа, пасіонарність особистості, родинне виховання, інтелектуальне середовище, культ Т.Шевченка, митець.

The paper "Raised by a Tarasivets": The Passionary Ivan Lypa's Role in Shaping the Passionary Identity of His Son Yurii explores the phenomenon of the emergence of a passionary personality in the future prominent theorist of Ukrainian statehood, a leading ideologue of the modern all-Ukrainian worldview of the interwar period, a unique writer, and an ardent publicist — Yurii Lypa. The role of his father, Ivan Lypa — a fervent patriot, a prominent ideologue of the Ukrainian national idea, and a member of the Tarasivetsi circle — is revealed as crucial in shaping his son's passionary drive. Through the personal example of dedication and ideological commitment, Ivan Lypa succeeded in instilling in Yurii an organic need to serve the Ukrainian people and to devote himself to the ideals of the struggle for Ukraine's freedom.

Keywords: Ivan Lypa, Yurii Lypa, passionary personality, family upbringing, intellectual environment, cult of Taras Shevchenko, creator

Українську націю у ХХ ст. з-поміж багатьох достойників, як справедливо зазначав О. Завальнюк, виділяються постаті таких, хто вихованих на українській ідеї, історії, культурі, любові до свого краю, що відкрило їм широкий простір для багатогранного і яскравого служіння народу і Україні як батько та син - Іван (1865-1923 рр.) та Юрій (1900-1944 рр.) Липи, які як більшість українців того покоління, що були свідками розпаду Російської імперії, учасниками процесів творення української державності, що протікали у складних історичних умовах, мали нелегку долю [4, с. 3].

Проблемі становлення та формування особистості митця і вченого Ю. Липи, ролі родинного і батьківського виховання присвячено роботи таких відомих українських дослідників як: Т. Ананченко [1], Л. Горболіс [3], О. Завальнюк [4], С. Кучеренко [5,6], Ю. Малюк [7], А. Мисечко [8], А. Погорєлова [12], Г. Райбедюк [14], І. Стамбол [15], Н. Шумило [16], О. Янчук [17] та ін.

Юрій Липа – один із провідних теоретиків державотворення, чільний ідеолог новітнього всеукраїнського світогляду міжвоєнного десятиліття, унікальний письменник, пристрасний публіцист, який упродовж життя прагнув жити за заповітом Івана Огієнка «Служімо українському народові найперше» і який згодом для себе так сформулює призначення України: «Все є доцільне, що служить силі українського організму» [14, с. 3].

У національному поступі українського народу, як слушно зазначає Г. Райбедюк, саме ім'я Юрія Липи з огляду на «оригінальне художнє візіонерство, цілісну естетичну концепцію, культурологічну, філософську й геополітичну доктрини» має особливу, енергетичну, до певної міри й стратегічну вагу [14, с. 7].

Життя і творчість Юрія Липи є біографією «вольового українця, справді сина нової доби, допитливого трудівника - дослідника, громадянина з ідеалом римських чеснот, біографією письменника-лицаря» [10, с. 330].

Біографія Юрія Липи, за оцінкою Г. Райбедюк, є класичним взірцем втілення пасіонарної свідомості особистості, оскільки такий тип людини вимагає містичного посланництва, інтуїтивно передбачуваного та незбагнено заданого долею («Я вірю в великий Наказ...»), безкорисливого служіння своєму народові («Мій знак – то поміч Батьківщині...»), персональної відваги, усвідомленої жертвності («Усе відкинуть. Слухати лиш волі...»),

одержимої готовності вмерти на шляху до мети («Там, де сталася смерть, – там станем...») [14 с. 27]. Так, у творчому та громадянському «Я» маємо особистість із яскравими властивостями пасіонарія, котрий своїм життєвим кредо обрав триєдине завдання: «оповісти, запалити і придатися» («Сіра, жовта і червона»). Силою таланту й діяльної любові до України Ю. Липа намагався «придатися» цілям своєї нації в ту складну пору, коли імперські кола Москви, Берліна та Варшави «топили у крові визвольну боротьбу українського народу [...] за свою власну свободу і свободу інших народів, нещадно нищили зародки української державности» [2, с. 187].

Психологи стверджують, що ступінь активності (чину) пасіонарної особистості як поведінкового феномену «частково може спадкуватися, частково залежить від виховання, від впливу оточення та обставин» [13].

Формування такої пасіонарної свідомості особистості Ю. Липи могло відбутися лише за виняткових обставин духовної атмосфери, яка панувала у висококультурній інтелігентній родині українського патріота-пасіонарія Івана Липи та прийомної матері Марії Липи – вчительки народної школи, філолога, авторки неопублікованої граматики української мови, сестри генерала армії УНР В. Шепеля [14, с. 33].

Духовним наставником Юрія Липи був його тато Іван Липа – полум'яний патріот, чільний ідеолог української національної ідеї, «тарасівець», який зумів прищепити синові органічну потребу «праці над навколишнім для майбутнього, над людьми – для людства, над народом – для нації» [11, с. 126].

Обставини народження, як і перші роки зростання дитини мають неабияке значення та неабиякий вплив на формування особистості.

У липні 1898 р. І. Липу затверджено земським лікарем 4 - ї медичної дільниці, приймальне відділення якої розташовувалося в селі Мачухи (нині Полтавський район). Село, що було за 12 км від губернського центру, засноване вихідцями з Правобережжя на початку XVII ст. [15, с. 55]. У цьому селі і розгорнулася любовна драма між 33-річним лікарем І. Липою та 19-річною дружиною місцевого священника Єлизаветою Геращенко. Про яку сам І. Липа писав: «... їй чим далі, тим більше люблю... боюся взяти її за дружину... всі у неї закохуються...» [15, с. 55]. Результатом цієї пристрасті і стане народження єдиного позашлюбного сина І. Липи, майбутнього талановитого поета і геополітика, якого під час народження

запишуть як Георгій Андрійович Геращенко, і якого 1910 р. подружжя Іван Липа та Марія (у дівоцтві Шепель), своїх власних дітей на мали, всиновлять із присвоєнням прізвища та по-батькові всиновлювача. В родині його називали Юрієм [15, с. 57].

Стосунки між неординарним батьком, який стає наставником, та талановитим сином, який прагне наслідувати свого батька, слушно зазначає Н. Шумило, мають не лише особисте, а і культурологічне значення, розкриваючи приховані внутрішні механізми творення культури, проблеми вкрай серйозної для нації, гнобленої упродовж віків [16, с. 16].

Батькова родина для підлітка стала найбільшим дарунком долі. У цій родині Юрій знайшов найбільшу батьківську любов та щиру материнську турботу. Іван Липа, колишній тарасівець і переконаний самостійник, активний учасник українського визвольного відродження і революції та його дружина Марія, яка була народною просвітителькою простого люду, стали для сина зразком свідомости, невтомної праці та сильної любови до України.

У попередній родині, як дослідив І. Стамбол, Юрію заборонялося вживання української мови і це не могло не турбувати подружжя Лип, яке вирізнялося своєю національною самосвідомістю [15, с. 65].

Дослідники зауважили, зокрема, таку цікаву деталь: «перебуваючи де б то не було - вдома чи в дорозі, сідаючи за письмовий стіл і беручи до рук перо, Юрій Липа завжди ставив перед собою невеликий портрет батька. Це дуже символічна деталь» [17, 52].

Спостерігаючи за життєвим і творчим шляхом Ю. Липи, зазначав відомий одеський історик-краєзнавець А. Мисечко, ми в багатьох аспектах, навіть самих дрібних, можемо бачити наслідування батька, але в інших історичних умовах, опираючись на виховану ним високу національну свідомість, і у значно масштабніших розмірах [8, с. 100]. Так, Іван Липа – для хлопця став ідеалом батьківської турботи та любові, мудрим наставником. Батько був автором віршів, нарисів, оповідань та збірок, і саме він вплинув на становлення Юрія як письменника. Із його листів дізнаємось про ґрунтовну освіту для Юрія та керований відбір творів для читання сином: «Живемо як жили: вдень я працюю, а ввечері вся хата стає школою, - навчаємо Юрка. Марія навчає по програмі другого класу, а я - українську мову, історію України та натуральні науки. З історії завтрашньої

днини у нас уже Богдан Хмельницький, а по натуральним наукам добуваємо кислород, углевий квас, робимо досліди. Юрко хлопець кмітливий, розвинений не по роках (йому десять літ), жвавий. Одна біда – нема що йому читати. Уже перечитав сливе все, що було можливо, між іншим і Н. Левицького, Б. Грінченка, І. Франка, навіть з Л. Н. Вісника, як от «Беніта», а все не можу настати... Знайшов якимось у татовій бібліотеці брошуру про колядки, із захопленням уголос перечитував сторінки, де автор доводить, що українська мова багата і цуратися її не треба. «От це добра дуже книжечка», - зауважив, повертаючи її на місце», - писав Іван Липа у листі до Бориса Грінченка [11, с. 4]. Подарувавши близько 70 україномовних книжок батьки, Іван та Марія, зацікавили його до читання літератури. За словами Марії Липи, він їх активно читав, наче «ковтав» [15, с. 65].

Отже, батьки раділи успіхам сина. Вони у листах до друзів не раз відзначали його розвиненість не за роками, здібність, вдумливість, гарну пам'ять, здатність висловлювати думки, уміння переконувати, потяг до книжки.

Батьківську любов до книг, їхнє читання, а також прагнення мати власну бібліотеку успадкує і Юрко. З 11 - річного віку він почне збирати свою бібліотеку. Усі даровані книги він буде каталогізувати, організовуючи власну книгозбірню, книгами якої будуть користуватися його однолітки - товариші та друзі [15, с. 65]. Уявлення про першу бібліотеку юного бібліофіла нам подає перелік в казці І. Липи «Юрасів сон», де розповідається, що до головного героя завітали друкарі, щоб покладали розкидані книжки: «... Майн-Ріда, Жуля Верна, «Робінзона», «Тома Сойера», «Малого Лорда», «Сина України», «Світ дитини»... казки: Гнатюка, Франка, Грінченка, Андерсена, Кіплінга і ще багато інших... усі шкільні підручники...» [9, с. 290].

Необхідність поважати працю і шанувати речі, необхідність берегти спадщину предків і захищати рідну землю навчали юного Юрія батькові твори «Юрасів сон» («Дзвінок», 1910), «Юрасів сад» («Дзвінок», 1911), батькові казки, які уже дорослим Ю. Липа назве «перлинами серед казок» та батькові притчі, «сповнені стремлінням до ідеалу Нового Українця», які «кличуть кожного до зросту, до творчих зусиль і завзятості, до збагачення української душі» [9, с. 67].

Інтелігент - тарасівець І. Липа свого сина виховував «тарасівцем» для майбутнього. У родині панував культ Тараса Шевченка. Вихований батьком-тарасівцем, Ю. Липа від нього

сприйняв готовий образ Великого Провідника Нації. У віці 24 – 25 років (у «Світильнику неугасимому» і в «Тарасівцях») - описав він вплив Т. Шевченка на почуття, думки і волю молодих свідомих українців. У зрілі роки - від 34 до 38-ми (в «Селянському королі» та інших есе «Бою», в новелі «Коваль Супрун» і праці «Призначення України») - проаналізував феномен Шевченка і його зв'язок із селянською верствою, в якій бачив основу українства, а на той час ще й більшість народу. У 42–44 роки (в статтях «Михайло Гаврилко» і «Новий гуманізм») - поглибив свої попередні висновки часовим виміром [10, с. 97]. «Я в першу чергу тільки українець, я той, ким був мій батько... я і є Тарасівець, Шевченко мій ідеолог, а Кобзар моя ідеологія...», — заявляв Ю. Липа наприкінці свого життя [7, с. 96].

Отже, батькове культивування Т. Шевченка, зацікавлення художньою літературою та самостійницькими ідеями поступово передалися синові Юрію, формуючи майбутню пасіонарність його особистості.

Зацікавлення історією України також у сина виховав батько. Відомо, що Юрій опановував історію України знайомлячись з «Історією України-Руси» М. Аркаса. Непереборна цікавість до історії Батьківщини, її шляху, досвіду, духовних надбань, яку проявив Юрій ще в дитячому віці, утвердяться згодом в громадській роботі та творчості, яка була для Ю. Липи важливим способом проявити свій погляд на світ та на себе в ньому. Відомо, наприклад, що в роки Другої світової війни у Ю. Липи була можливість виїхати з родиною на Захід, проте він відмовився, пояснивши, що йому приснився батько і попередив, що не слід залишати рідну землю в такий важкий час [3].

Загалом родинна атмосфера відіграла неабияку роль у формуванні світогляду підлітка, становленні його патріотичних переконань. Одеська липівська оселя родини була невелика, але у ній Іван Львович обладнав собі кабінет, у якому приймав гостей і займався літературними справами. У цьому кабінеті І. Липа, окрім ділових паперів та медичного обладнання, плекав чимало кімнатних рослин та квітів. Так, батькові Юрія, вдалося облаштувати саме таке родинне обійстя, якого він прагнув. До нього він запрошував численних гостей. І. Липа, відмічають сучасники, як господар мав неабиякий талент гостинності і привітності. Його вирізняло уміння частувати гостей напоями та стравами, які були наготові в М. Липи. Він був чудовим співрозмовником. Тому родину Липів охоче відвідували діячі й письменники з усієї України. Так, частими гостями були

М. Коцюбинський, О. Маковей, Г. Хоткевич, Б. Грінченко, В. Самійленко, О. Олесь, М. Вороний, Г. Чупринка, І. Луценко, В. Чехівський та ін. [15 с. 67].

Таке інтелектуальне середовище та духовна атмосфера не могла не мати неабиякий вплив на формування світоглядних цінностей і духовних орієнтирів для юного Ю. Липи, підносячи ще більше батьковий авторитет у очах підлітка. Духовний зв'язок із батьком, слушно зазначає Т. Ананченко, був настільки сильним, що Липа молодший «продовжував писати листи батькові після його смерті - такою була духовна потреба звиряти свої думки і почуття найріднішій людині, яка вже пішла за межу» [1, с. 77].

Утіленням батьківського обов'язку перед сином став і останній період життя І. Липи. Поразка Української революції, втрата надії на реалізацію проєкту Української державності, невиліковна хвороба – усе це виправдовувало б повернення до Одеси, до коханої та турботливої дружини, яка б підтримала і допомагала у найскладніші миті життя, але І. Липа обирає сповнене тяжких випробувань і складностей життя за кордоном, рятуючи сина від «більшовицького раю». Таку поведінку схвалила і дружина «тарасівця» М. Липа, яка залишилася самотньо спостерігати більшовицькі експерименти в Одесі [15, с.76].

Ця самопожертва заради майбутнього, як цілком справедливо зазначає І. Стамбол, стала втіленням усіх моральних якостей І. Липи, які він сповідував і яким навчав свого сина Юрія упродовж його життя [15, с. 76].

У свій час Іван Липа еталоном родинного життя обрав родину Грінченків. Але, як справедливо зазначає дослідник-липознавець І. Стамбол, він її втілював краще за «еталон». Адже перемогою Івана та Марії Лип стало виховання та подальші здобутки сина. Отримавши повноцінну університетську медичну та юридичну освіту, Юрій Липа помножив у десятки разів закладені батьками націєтворчі «активи», надаючи перевагу теоретичній політичній діяльності [15, с. 76].

Іван Липа також для свого сина Юрія був взірцем, наставником, людиною, яка схвалила його вибір присвятити життя літературі. Їхні стосунки були вибудовані на довірі, взаєморозумінні, повазі та любові.

Віддаючи шану батькові, Ю. Липа 1924 р. уклав книгу, присвячену його пам'яті, «світильник неугасимий» та написавши поезію «Батькові», в якій художньо оприявив свої кровний,

містичний і духовний зв'язки – сина з батьком. Так, Батька і Сина об'єднали любов до рідного краю, віра у вищу ідею України. Пошанне ставлення до рідної і дорогої людини засвідчує звертання на Ви та написання Батько з великої літери. Так увиразнюється образ голови роду, оберега родинного спокою і добробуту. Батько, «як старший у родині, виконував усі необхідні обряди, пов'язані з родинним вогнищем; за давнім звичаєм, голова родини, господар, порадник у сім'ї, мудрий вихователь». І син успадковував не лише батьківське добро, але й натуру, вдачу [3]. У поезії «Батькові» образ Батька і громадського діяча художньо осмислюється в одному ряді з такими чеснотами та величинами, як Правда, Вірність, Непідкупність, Братерськість, Знання, Краса, що були пріоритетами й повноправними «учасниками» його життя [3].

Отже, на наше глибоке переконання, копітка праця у справі виховання сина Юрія не минула безслідно. Не загубилися професійні та суспільно-політичні надбання І. Липи. Адже Ю. Липа, продовживши справу батька, став одним із найталановитіших представників свого часу в галузях української літератури, публіцистики та геополітики.

Отже, своїм жертвним служінням Україні Ю. Липа виконав заповіт батька – Івана Липи – духовного наставника, полум'яного патріота, чільного ідеолога націоналізму, «тарасівця», котрий зумів прищепити синові органічну потребу «праці над навколишнім для майбутнього, над людьми – для людства, над народом – для нації». Тому постать Ю. Липи варто сприймати й оцінювати, як слушно зауважує А. Погорєлова, у ключі пасіонарності як «феномен, що сягає глибин емоційної, естетичної та духовної напруги нації» [12, с. 141].

Література

1. Ананченко Т. Духовна домінанта поезії Юрія Липи (збірка «Вірую»). *Треті Липівські читання: Зб. матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції* / Упоряд. Г. Дольник. Одеса: Друк, 2007. С 74-80.
2. Апостол новітнього українства: спогади про Юрія Липу / упоряд. П. і Ю. Кіндратовичі. Львів: Каменярь, 2000. 239 с.
3. Горболіс А. До мозаїки «Празької школи»: Ю. Липа. URL: https://tvory.net.ua/ukrainska_literatura/statti/2/1318.html (дата звернення: 16.05.2025)
4. Завальнюк О. Кам'янець-Подільський державний український університет в житті Івана та Юрія Лип (1919-1920 рр.) / О. М. Завальнюк. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного*

університету імені Івана Огієнка. *Філологічні науки*. 2010. Вип. 21. С. 3-6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkrnu_fil_2010_21_3 (дата звернення 21.04.25)

5. Кучеренко С. Від Георгія Геращенко до Геочорноморця: Одеське десятиліття Юрія Липи. *Чорноморська минувшина*. 2024. Вип. 19. С. 65-73

6. Кучеренко С. Внесок Юрія Липи у шевченкознавство. *Українська біографістика*. 11/2014. С. 86 – 101, с. 97.

7. Малюк О. Спомини про Юрія Липу [Текст] / О. Маланюк. Київ; Філадельфія, 1953. Кн. II. С. 89-96.

8. Мисечко А. До витоків становлення Юрія Липи / *Творчість Юрія Липи в культурно-історичному контексті ХХ ст.* [матеріали Всеукр. наук-практ. чит.]. Одеса: Астропринт, 2000. С. 97-101.

9. Липа І. Юрасів сон. Липа І. Війна, смерть і любов: твори. Львів: Апріорі, 2018. С. 286-292.

10. Липа Ю. Голос доби і приклад чину: зб. наук. пр. / ред. Т. Салига ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2001. 407 с.

11. Липа Ю. Час людини: поезія та проза. Харків, 2019. 592 с.

12. Погорелова А. Публіцистичний дискурс у творчості Юрія Липи. Восьмі липівські читання: пам'яті Івана та Юрія Лип: матеріали Всеукр. наук. конф. Київ : УВС ім. Ю. Липи, 2017. С. 139-144.

13. Процак Х. Пасіонарність як суспільна ознака: минуле і сучасне. URL: <https://protsak.livejournal.com/5452.html> (дата звернення: 12. 04. 2025)

14. Райбедюк Г. «Спалитися в безупиннім житттю»: пасіонарна енергетика слова і чину Юрія Липи: відкрита лекція. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»», 2020. 92 с.

15. Стамбол І. Іван Львович Липа в українському національному русі: лікар, письменник, тарасівець / І. І. Стамбол; наук. ред. і вступ. ст. В. М. Хмарський ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Київ; Одеса, 2017. 296 с / с. 55.

16. Шумило Н. Юрій Липа – автор новітньої повісті. *Четверті Липівські читання*: матеріали всеукр. наук-практ. чит. Київ: УВС ім. Ю. Липи, 2009. С. 15-22

17. Янчук О. Пороги вічності Юрія Липи (Нарис життя і творчості). *Визвольний шлях*. 2000. № 9. С. 50-69.

ЛЬВІВ ЮРІЯ ЛИПИ

Кучеренко Світлана,

*аспірантка кафедри історії України та спеціальних
історичних дисциплін Одеського національного
університету ім. І. І. Мечникова*

У статті йдеться про присутність Львова та львів'ян в житті, діяльності, творчості лікаря, письменника, історіософа і геополітика Юрія Липи. Актуалізовано львівські події та рефлексії митця-мислителя. Джерелами для реконструкції львівського періоду біографії громадського, політичного, культурного діяча були його твори та спогади сучасників.

Ключові слова: *Юрій Липа, родина Лип, Львів, біографія, творчість, періодизація.*

The article deals with the presence of Lviv and Lviv residents in the life, activities, creativity of the doctor, writer, historiosopher and geopolitician Yuriy Lypa. Lviv's events and reflections of the artist-thinker are updated. The sources for the reconstruction of the Lviv's period of the biography of the public, political and cultural figure were his works and memoirs of contemporaries.

Keywords: *Yuriy Lypa, Lypa's family, Lviv, biography, creativity, periodization.*

Розвідка продовжує біографічні реконструкції життєвого шляху лікаря, письменника, історіософа та геополітика Юрія Липи (1900-1944). Умовно поділена за місцями народження, мешкання, перебування й переміщення біографія діяча містить старосанжарівський (полтавський) [6], дальницько-одеський [4], вінницько-кам'янецький [5], тарнівський, винниківський, познаньський, варшавський та яворівсько-бунівський періоди.

Львівський період відсутній в періодизації, що веде свій початок від Лева Биковського (1895-1992) - першого біографа Ю. Липи, його одноступця, друга і кума. Після того, як видавець творів Ю. Липи і приятель його батька Володимир Дорошенко (1879-1963) зауважив, що випала частина, без якої біографія буде неповною [3, с. 61], липознавець додав «винницько-львівську добу», пояснивши, що вона «почасти покривається, а почасти зазублюється з попередньою тарнівською і слідуною познаньською добами його життя»

[1, с. 13] (згідно з правилами словотвору правильно «винниківівсько-львівська»).

Тематику львівських зв'язків Ю. Липи вивчали дослідники О. Баган, М. Комариця, Н. Миронець, Г. Сварник. Про львівські рефлексії митця йтиметься вперше.

Основна частина. Львів був присутній в житті лікаря, письменника, історіософа і геополітика Юрія Липи (1900- 1944) ще з одеського дитинства і юності. Спочатку – це було місто-казка, звідки надходив український дитячий часопис «Дзвінок». З усних споминів редакторки Катрі Гриневичевої (1875-1947) знаємо, що десятилітній передплатник, син лікаря, письменника, тарасівця Івана Липи (1865-1923) Юрій листувався з редакцією українською мовою, цікавився: «Дорогий «Дзвіночку»! Я хотів би знати, як Ти виглядаєш?», слав свої завваги і привіт, розписані золотою фарбою [2, с. 33]. Усі українські діти читали в цьому часописі татові притчі та казки, серед них «Юрасів сон» (1910) та «Юрасів сад» (1911).

Згодом Львів перетворився на землю обітовану, «там можна було говорити про свободу і, – чи ж може бути більше щастя, – приготуватися до боротьби за ту свободу» [7, с. 7]. Це в статті «Галичани над морем» (1936) вже відомий на той час публіцист Ю. Липа згадував, як понад двадцять років тому члени учнівського гуртка під керуванням майбутнього прем'єра, а тоді вчителя Володимира Чехівського (1876-1937), читаючи передвоєнне «Діло», «передовсім шукали там чогось протиросійського». Яке ж було щастя, коли хоч кілька слів, відмитих «хемікаліями» з-під «чорного смаровання» російської цензури з'являлись перед їхніми очима, «кілька слів нагани й відрази для тупої, нахабної росії вдавалося прочитати» [7, с. 7]. Запальна інтелігентська і робітнича молодь Одеси по ночах читала додаток до «Діла», збірник «Россіка», набираючись презирства до «бездушного вивітрилого механізму російської урядовщини й культури» [7, с. 7].

З початком Великої війни гуртківці довідалися про існування у Львові організації з промовистою назвою «Союз визволення України». «Вже за саму назву можна було вибачити союзанцям їхні всі прогріхи» [7, с. 7]. Молодий публіцист-початківець Ю. Липа написав і видав однойменну брошуру (1917). Пройдуть десятиліття, і він співпрацюватиме у Львові з трьома «союзанцями» – Д. Донцовим, В. Дорошенком та А. Жуком, котрі стали редакторами і видавцями творів митця.

Звістку про існування «Українського легіону» одеська молодь почула в «Українській хаті» від якогось прапорщика. Він розповів як умів про те, як хоробрі усуси билися під великим мальованим стягом, що мав по однім боці Божу Матір, а по другім – портрет гетьмана Мазепи. «Нам нічого більше не треба було, як опис цього прапору» [7, с. 7] – згадував з часом Ю. Липа, який і сам невдовзі став січовиком, записавшись до «Одеської Січі», якою керував «справжній усусус», майбутній генерал хорунжий армії УНР Трифон Янів.

Ще до фізичного прибуття Ю. Липи до Львова, у львівському часописі «Визволення» з'явився першодрук одного з найвідоміших його віршів «Ми – нація» (1921, інша назва «Бог і непримиримість»). Наступного 1922 року з «Баляди» молодого поета почав друкувати «Літературно-науковий вістник». У ЛНВ також було оприлюднено поезію «Львів» (1926), що посідає друге місце за кількістю републікацій (їх більше 30) після «Святого Юрія» (понад 40 передруків).

Львів (1926)

*«Могутен став він на земному лоні / І, повен ниhi, голову
підніс / На степ подільський, буковинський ліс / Зорять Копця
зіниці ясні й сонні; / Юр молитовно звів свої долоні, / В серветках
веж церковних біль завис, / Бо в місті пишному чужий панує кріс,*

*У місті Льва – забави вітрогонні. / Ви, що живі, луно
десятиліть, / Ви, Янова хрести, Личакова берізки, / Почуйте
голос і страшний, і близький – / Так мовить Бог наш: – Знайте
і мовчіть! / Збудую тут твердиню в вічнім гарті, / Як камінь
гордощів, як камінь, що на варті.*

Ця поезія ніби завершила цикл віршів Ю. Липи, що є авторськими психологічними «сильветками» його біографічних міст – Полтави, Одеси, Кам'янця, Львова. Віднайдено декілька відмінностей вірша в передруках, причини яких цікаво було б дослідити окремо: це авторські варіанти, тиск цензури чи редакторська правка? «Львів» з ЛНВ (1926): «...Бо в місті пишному **чужий панує кріс, / У місті Льва** – забави вітрогонні./ Ви, що живі, луно десятиліть...». «Львів» у поетичній збірці «Суворість» (Прага, 1931): «...Бо в місті пишному **поломаний є кріс, / У місті Льва** – забави вітрогонні / Ви, що живі, луно десятиліть...». «Львів» у часописі «Вісті комбатанта» (Нью-Йорк, 1976): «...Бо в місті пишному **чужий підступний кріс. / В столиці Льва** – забави вітрогонні / Ви, що живі, і ти, луно **століть...**» (підкресл. моє – С. К.)

Образ міста зрозумілий в національному контексті. В ньому окреслено і з'єднано простір і час. Галичина спрямовує зір на Поділля і Буковину. Від минулого (Копець Люблінської унії, Уніатський Юр, поломаний кріс ЗУНР, Янова хрести і Личакова берізки, під якими лежать славні усуси) крізь сучасність (повен пихи і забави) до Богом даної будучини – на варті держави і нації постане твердиня гордоців.

Взагалі-то Львів із задоволенням друкував твори Ю. Липи упродовж 1920-х – 30-х років. Майже половина першодруків липівських публікацій [10] належить львівським видавництвам. Серед них «Батьківщина», «Будяк», «Визволення», «Вістник», «Дажбог», «Дзвони», Календар для всіх, Календар «Дніпро», «Дорога», «Червона калина», «Лікарський вісник», «Літературно-Науковий Вісник», Літопис «Червоної калини», «Маски», «Митуса», «Назустріч», Неділя, «Новий час», «Наші дні», «Обрії», «Рідна мова» тощо.

До Львова Ю. Липа зрештою переніс своє віртуальне сімейне видавництво «Народній Стяг», започатковане в Одесі (1917-1918), продовжене в Каліші (1924-1926), Варшаві (1933- 1935) і, зрештою, Львові (1935-1936). Ідентифіковано сім львівських видань «Народнього Стягу»: І. Липа «Оповіді про смерть, війну і любов» (1935), І. Липа «Тринадцять притч» (1935), Ю. Липа «Нотатник: новели. Т. 1, 2.», «Українська доба», «Українська раса» (1936), «Бюлетень видавництва «Народній Стяг» за 1936 рік». Крім того, у видавництві «Хортиця» побачили світ «Нотатник. Т. 3» (1937) і головна праця життя Ю. Липи – «Призначення України» (1938), а у видавництві «Мета» було видано його третю поетичну збірку «Вірую» (1938).

До речі, відродження Ю. Липи з небуття в незалежній Україні також почалося зі львівської періодики. «Просвіта» і «Народне здоров'я», а також «Мистецькі студії» та «Дзвін» (1990- 1991) надрукували деякі його вірші, новели та есеї, позначивши публікації «з архіву М. Липи-Гуменецької» – доньки письменника.

Але повернемося до окресленого В. Дорошенком і підхопленого Л. Биковським «винниківсько-львівського» періоду та спробуємо зрозуміти, як же він «покривається» і «зазублюється» з попереднім (тарнівським) і наступним (познаньським) [1, с. 13].

У пропам'ятній статті Івана Огієнка є згадка про переїзд Лип до Львова: «Іван Липа остаточно переконався, що новий

урядовий курс немає нічого спільного з засадами самостійників, а тому покинув Тарнів назавжди й переїхав до Львова, а незабаром 1 березня 1922 р. осів у Винниках під Львовом, де й зайнявся приватною лікарською практикою» [9, с. 326-327]. Отже, після переїзду батька, колишнього міністра УНР, лікаря Івана Липи (1865-1923) з Тарнова на нове місце роботи, Ю. Липі довелося упродовж семи місяців мешкати поблизу і бувати у Львові. У жовтні 1922 р. майбутній «Др. Юрій Липа (син)» (один з авторських підписів – С. К.) поїхав вивчати медицину до Познані. Але ще рік, поки був живий батько, листувався і відвідував Львів-Винники.

Проте зв'язок Ю. Липи зі Львовом і львів'янами тривав і надалі, оскільки приятелі І. Липи В. Дорошенко і М. Панчишин опікувалися його сином аж до закінчення університету. В цій справі їм допомагали: сестра В. Дорошенка Наталя Савченко; Марія Донцова, «у хаті якої Ю. Липа бував як у себе вдома», її сестра Леся Підгірська та їх матір Ольга Бачинська, «Українське лікарське товариство» і «Львівське товариство допомоги емігрантам з Великої України», «на чолі якого стояли люди, що щиро ставилися то талановитого сироти (проф. Іван Шендрик, Андрій Петренко, пізніше Андрій Жук)» [3, с. 61]. Львів'яни допомагали Ю. Липі «духовно і фінансово» – підсумував А. Биковський [1, с. 14].

У підсумку. 1. Львівська доба в біографії Ю. Липи після семи місяців від його першого повернення з еміграції у 1922 р. тривала пунктиром крізь познаньський (1922-1928) та варшавський (1928-1943) періоди й відновилася після другого повернення з еміграції у 1943 р. на один, останній рік його життя (1943-1944). Через обмежений обсяг статті дослідження зв'язків Ю. Липи зі Львовом і львів'янами від травня 1943 р. по серпень 1944 р. потребує окремої публікації у перспективі.

2. Матиме також рацію розширена розвідка про причетність до Львова не лише Юрія, а всієї родини Лип. Тоді львівську хроніку варто розпочати з 1893 р., коли у львівських газетах з'явилися перші публікації творів Івана Липи. Продовжити 1904 р., коли І. Липа разом з дружиною, вчителькою М. Липою-Шепель приїхали до Львова та упродовж місяця (з 23.06 по 22.07) навчалися на літніх курсах українознавства, організованих М. Грушевським та І. Франком. Тоді подружжя Лип склало візит митрополитові А. Шептицькому.

3. Майбутня дружина Ю. Липи Галина Захарясеви́ч (1910 - 1968) опинилася у Львові після смерті батька, священника Луки Захарясеви́ча (1873-1922) з матір'ю і двома сестрами. Діти перебували під опікою «Української Захоронки» та вчилися на стипендію митрополита А. Шептицького. У 1929 р. Галина закінчила гімназію СС Васи́ліянок у Львові, а в 1933 р. – Львівську політехніку. У 1938 р. на з'їзді українських письменників у Львові познайомилася з майбутнім чоловіком. Чин вінчання в соборі Святого Юра, здійснив митрополит А. Шептицький.

4. Для поглиблення дослідження потрібно залучення львівського епістолярію Ю. Липи. Тема для окремої розвідки «Львівські адреси Ю. Липи». І насамкінець, дуже цікава тема «Ю. Липа в уявленнях львів'ян». Наприклад, зі спогадів С. Парфанович (О. Несич): *«...Він жив далеко на чужині, його книжки читали, над ним дискутували і думали. А жінки казали: «Приїхав Юрій Липа!» Стачи́ло це, щоб Львів відмолоді́в, і життя набирало яскравіших кольорів. Я познайомилася з ним пізніше, ніж почула вперше про його ім'я і славу. Вважала її за перебільшений розголос, а його появу як молодого лікаря - «медесен де мод» - якому жінки роблять рекламу. І коли вони, екзальтовані і знуджені казали «Він чарівний», я знижувала плечима. Був невисокого зросту, русявий, гладко зачісаний і мав сталеві очі. Дещо притишений, м'який, гнучкий і повний сили голос. Нераз потім я думала, що його чар в очах і в голосі. У обох були м'якість і твердота, тепло і сталь. Вони були неповторні. І хоч ми не переписувались, проте були друзями. Коли прийшла війна [1939 – С.К.], його знову ковтнула Варшава, а над нашими головами перевалювався Схід...»* [8, с. 370]

Література

1. Биковський А. Юрій Іванович Липа: (Життєписні доповнення). *Нові дні*, Торонто, 1953. Ч. 36. С.12-16.
2. Гриневич Я. Катря Гриневичева. Біографічний нарис. Торонто: Гомін України, 1968. 95с.
3. Дорошенко В. Книжки про діячів українського слова. *Українські бібліологічні вісті*. Аугсбург, 1948. Ч. 1. С. 59-61.
4. Кучеренко С. Від Георгія Геращенка до Гео Чорноморця: десять одеських років Юрія Липи *Чорноморська минувшина: записки Відділу історії козацтва на Півдні України НДІК козацтва ІУ НАН України* / відп. ред. О. А. Бачинська. Одеса, 2024. Вип. 19. С. 65-73.

5. Кучеренко С. Кам'янець Столичний у біографії й творчості Юрія Липи. *Сторінки історії Української революції та більшовицьких репресій на Поділлі 1917-1930-ті рр.*: зб. наук. пр. за матеріалами наук.-практ. конф. «Поділля в роки Української Центральної Ради» [Кам'янець-Подільський, 14. 06. 2017] / гол. ред. О. О. Заремба; Кам.-Подільський держ. іст. музей-заповідник. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2018. С. 249-258.

6. Кучеренко С. Про полтавський період біографії Юрія Липи, його батька і матері. *Мачуський збірник*: зб. наук. праць. Вип. 3. *Наш край у документах і спогадах: матеріали III наук. конф.* [Мачухи, 12. 10. 2018] / за ред. А. Гейка; Мачухівський краєзн. музей. Полтава: Тов «АСМІ», 2019. С. 36–57.

7. Липа Ю. Галичани над морем. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1936. Ч. 3. С. 7–11.

8. Несич О. Чарівна поява (Юрій Липа). *Юрій Липа: голос доби і приклад чину*: зб. наук. пр. *Всеукр. наук. конф.* [Львів, 19-20. 05. 2000] / відп. ред. Т. Салига; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів: Місіонер, 2001. С. 369–372.

9. Огієнко І. Світлій пам'яті Івана Липи. *Наша культура*. 1937. Кн. 8-9. С. 321-334.

10. «Три брати» Юрія Липи: творча, наукова і публіцистична біобібліогр. дослідження творчої спадщини Юрія Липи / укл., автор ст. і прим. С. Кучеренко; ред. Д. Сапіга Львів: Каменяр, 2017. 304 с.

УДК 94 (477.63):821.161.2

ПРОБЛЕМА ФЕНОМЕНУ ОТАМАНЩИНИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 рр. У НОВЕЛІ ЮРІЯ ЛИПИ «РУБАН»

Митрофаненко Юрій,

доктор історичних наук, доцент кафедри історії України
та всесвітньої історії Центральноукраїнського
державного університету імені Володимира Винниченка

У фокусі аналізу публікації аксіологічний контекст творів Юрія Липи, історичною основою яких були події Української революції 1917 – 1921 рр. Предмет дослідження – новела Ю. Липи «Рубан». Метою статті є актуалізація уваги до історичної прози Ю. Липи, написаної під впливом участі автора в подіях визвольних змагань та матеріалах усної історії; здійснити критичний та герменевтичний аналіз історичної новелістики автора; виокремити історичний контекст літературного наративу, який стосується персоналій

українських отаманів, учасників визвольних змагань 1917 – 1922 рр. Автор звертає увагу на перспективність переосмислення істориками творів Ю. Липи, як важливого літературного джерела. Акцентовано увагу на застосуванні цього виду джерел для історичних наукових студій, які стосуються проблематики повстанства та отаманищини періоду Директорії УНР 1918 – 1919 рр.

Ключові слова: Українська революція, визвольні змагання, повстанство, Ю. Липа, отаманищина, літературні джерела, Центральна Україна.

The article is devoted to Yuriy Lypa novels, which refer to the events of Ukrainian revolution of 1917 – 1921. They are and they can be subject of literary analysis, of reconstruction of historical events, of the analysis of revolution period results for realisation of its historical lessons. The aim of article is archive interest of readers to these composition, new attentive reading of them in terms of rethinking of revolutionary events in Ukraine in 1917 – 1921. Y. Lypa drew a little known episode from the history of atamanship during the period of Ukrainian revolution was focused on the basis of new archive sources. The purpose of the article is to draw readers' attention to these works of Y. Lypa, as a variant of alternative history, their new and careful reading in the context of reinterpretation of the events of the liberation struggles of 1917-1922.

Key words: Ukrainian revolution of 1917 – 1921, ukrainian rebels, Yuriy Lypa, atamanship, literature sourcec.

У фокусі дослідження аналіз історичної новели Юрія Липи, присвяченої подіям Української революції 1917 – 1921 рр. Автор був учасником українських визвольних змагань. Ну думку Тімоті Снайдера, літературні твори, написані під впливом життєвого досвіду автора, можуть зацікавити істориків [13, с. 4–5]. Вони містять авторську інтерпретацію подій у художньому слові, уможливають глибше зануритися в історичну епоху, розкривають цікаві та маловідомі деталі, якими, за умови критичного аналізу їхнього змісту, можуть послуговуватися історики. Аналіз процесів, які є історичною основою твору, може стати перспективним напрямом наукових інтердисциплінарних студій.

Новела «Рубан» Ю. Липи – військового армії УНР, письменника – є надзвичайно цікавою для істориків та літературознавців. Після її прочитання в обох категорій дослідників постане питання про історичну основу твору та

прототипа головного героя Рубана. *Метою статті* є пошук відповіді на ці питання. Серед істориків та літературознавців доводилося читати й чути різні версії. Кожен з них намагався впізнати в отаманові Рубану конкретну особистість [10, с. 5]. На погляд автора статті, це був неправильний підхід. Ю. Липа, змальовуючи образ Рубана, використав історії багатьох українських отаманів і створив колективний портрет провідника доби визвольних змагань 1917 – 1921 рр. У цьому полягає авторський прийом творення образу лідера повстанського руху, який «хворіє на отаманщину». Повстанство та отаманщина – подібні за формою, але різні за змістом явища Української революції, про що автор статті писав у книзі «Українська отаманщина 1918 – 1919 рр» [5].

Одна з частин новели присвячена антибільшовицькому повстанню отамана Ничипіра Григор'єва (справжнє прізвище Серветник) – одному із яскравих та одіозних представників феномену української отаманщини. Центром повстання було місто Єлисаветград. Ю. Липа залишив цікавий опис Єлисавета (нині Кропивницького): «Минули Голтву, минули Ново-Українку, аж ось виринули білі й жовті доми серед запилюжених акацій – Єлисавет. Вдень Упорніков часто блукав по вулицях і базарах Єлисавету, а потім побіг до фортеці, де була чека. Начальник чека подивився на нього...: «Чи знаєте, що ми самі ледь відстрілялися від зелених тут у фортеці? Тоді мало не впіймали голову наркомів, товариша Петровського, і забрали в нього печатки харківського уряду...» [4, с. 207].

Ю. Липа достатньо точно описав спроби григор'євців удруге оволодіти Єлисаветградом у липні 1919 р., коли вони на певний час захопили частину міста і в'язницю. Більшовикам таки вдалося вибити повстанців з міста. У тому бою на боці червоних воював загін китаїців, яких очолював Лі-зун-хо, якого для зручності більшовики називали «товариш Лізунов». Спогади про цей епізод вдалося відшукати в Державному архіві Кіровоградської області [12, с. 81 – 82]. Інформація про захоплену печатку та Петровського підтверджується спогадами більшовиків [11, с. 94 – 96]. Викликає лише подив, що Ю. Липа, обізнаний у тонкощах повстанського руху в Україні, назвав повстанців, які атакували Єлисавет, «зеленими», тобто повстанцями без будь-якої ідеології. Насправді, це були григор'євці, яких неправильно зараховувати до руху «зелених». Рух отамана Григор'єва був близьким до української течії лівих есерів, він деякий час перебував під впливом боротьбистів, які

виступали за побудову української радянської держави, незалежної від більшовицької Росії. Їх також називали націонал-комуністами [1; 2, с. 336]. Термін «зелені» більше був поширеним в Росії, ніж в Україні. «Зеленими» вважали повстанців, які виступали проти білих та червоних, але, на відміну від українських повстанців національного чи анархістського спрямування, вони не мали розробленої ідеології або ж певної політичної програми.

Ю. Липа, змальовуючи бої рубанівців (григор'євців) за Єлисавет, поєднав два візити григор'євців у Єлисаветград. Ю. Липа писав, що Рубан, тобто, Григор'єв, був у Єлисаветі лишень добу. Чи відповідає це дійсності? Вище згадувалося, що автор, описуючи перебування повстанців у Єлисаветі, поєднав два епізоди захоплення григор'євцями Єлисавету 1919 р.: у травні – тоді вони були в місті майже місяць – та атаку на Єлисаветград у липні, коли повстанці протрималися в місті лише добу. Згадуючи бої григор'євців у Єлисаветі, Ю. Липа навів назви вулиць, площ, будівель цього повітового центру Херсонської губернії, назву сіл навколо нього. На окрему увагу заслуговує згадка про «жлобню зі Злодійської балки», яка, скориставшись перемогою рубанівців, почала грабувати місто. Ю. Липа використав діалог командира григор'євців з бійцем, який доповів йому про ситуацію, яка виникла під час погрому: «Батьку, – вигукнув гарячкувато прибулий, – Єлисавет і наш, і не наш. Гниле діло, батьку. Висипала жлобня з Явленої, із Злодійської балки на грабіж. Чорно їх, як черви. Красти їдуть» [4, с. 211].

Коли григор'євці в травні 1919 р. захопили місто, то в Єлисаветі протягом кількох травневих днів тривав великий єврейський погром, до якого, крім григор'євців, долучилися елисаветинці та мешканці навколишніх сіл. Журналісти газети «Наше життя», аналізуючи події погрому, писали: «В різні, влаштованій над єврейським населенням міста, приймав участь не тільки григор'євський ешелон та антинародне військо, але й російське населення й багато робітників» [12, с. 69 –70]. Під час погрому, влаштованого григор'євцями, селяни, відчувши смак легкої наживи, почали прибувати до міста. Вони із задоволенням вантажили майно загиблих на підводи та везли додому. «Розпочалася справжня війна міста проти села», – писала анархістська преса про розмах повстанського руху в Центральній Україні [12, с. 70]. Цього разу у цій війні перемогу святкували селяни, які вантажили на вози трофеї. За художньою

версією Ю. Липи, Рубан швидко приборкує погром. На жаль, такого не було в реальному житті. Погром тривав кілька днів упродовж 15 – 19 травня 1919 р. Його жертвами, за офіційною статистикою стали 390 осіб, було пограбовано кілька тисяч помешкань, а місто, за влучним висловом тодішніх журналістів, стало схожим на «жебрака з протягнутою рукою» [3, с. 115 – 116]. Ю. Липа вкладе в уста Рубана (Григор'єва) фразу: «Оце Єлисавет – моя столиця» [4, с. 217]. Насправді, Н. Григор'єв ніколи не вважав Єлисавет своєю столицею. Його резиденціями були Олександрія та Верблюжка. Щоправда, у травні 1919 р. Єлисавет був найбільшим містом, яке контролювали григор'євці.

У наступній главі новели Ю. Липа наділяє отамана Рубана рисами колоритного повстанського ватажка Юхима Божка. Що на це вказує? Згадка автора про військові частини, які взаємодіяли з повстанцями, інформація про липневий наступ 1919 р. військ УНР на Київ та бої за Вапнярку, у яких брав участь підрозділ Ю. Божка. Ю. Липа пояснив причини переходу повстанців Рубана до союзу з Дієвою армією УНР: «Між залізною дивізією, Денікіном та большевиками було б і досить вільного місця для Рубана. Однак випадок, чи, може, якась сила потягнула його до своїх» [4, с. 215]. У липні 1919 р. чимало повстанців підтримали наступ Дієвої армії УНР. Олександр Удовиченко – командир Третьої Залізної дивізії – згадував про взаємодію з повстанцями отамана Юхима Божка, яка далеко не завжди була вдалою [14, с. 74]. Старшини Дієвої армії УНР Микола Капустянський та Олександр Удовиченко відзначали, що Ю. Божко погано розбирався в карті та постійно конфліктував зі штабом [15, с. 92]. Ю. Липа, характеризуючи Рубана в цій частині новели, писав про конфлікт зі штабістами, тож додав фразу: «...взагалі Рубан не любив штабів» [4, с. 218]. Про нелюбов Рубана (Божка) до штабів писав також Ю. Тютюнник. Коли його дивізія в серпні 1919 р. з'єдналася з підрозділом Ю. Божка під колоритною назвою «Запорізька Січ», той відразу запропонував Ю. Тютюннику спільно «гарненько почистити» штаб [5, с. 132 – 133]. На відміну від Рубана, який не пішов на прямий конфлікт із С. Петлюрою, Ю. Божко таки збирався атакувати штаб українського війська, але був обеззброєний та затриманий представниками військової влади УНР [9, с. 61 – 62]. Під час сутички в Жмеринці Ю. Божко втратив око. Його «Запорозьку Січ» було розформовано та включено до складу Київської дивізії Ю. Тютюнника.

У цій же главі є ще кілька натяків на отамана Ю. Божка, як частини образу отамана Рубана, представника отаманщини. Зокрема, про його власний «отаманський суд», тобто покарання своїх козаків шомполами та відмова віддавати їх до судових інстанцій УНР за правопорушення. Є згадка про вимогу Рубанові здати бригаду (дивізію) і його відмову виконати цей наказ [4, с. 219 – 220]. Згадані епізоди підтверджуються історичними джерелами. Конфлікт з приводу Рубана (Божка) виник між військовими в армії УНР: одні виступали за збереження повстанських частин, інші за їхнє переформатування на регулярні [5, с. 47 – 65]. Прихильники повстанців відзначали їхню хоробрість, тому готові були пробачити божківцям окремі чудасії: «Він ніколи України не зрадив... Він уміє нищити... А на дещо треба дивитися крізь пальці... Ми в нашій історії завжди мали мальовничі з польотом натури...». Противники Рубана заперечували: «Перед нами – великі завдання. Мусимо своїх Рубанів обтесати та пристосувати. Час минув на романтичні дикості» [4, с. 221]. Під «романтичними дикостями» мали на увазі порядки, які отаман Божко завів у своїй екзотичній дивізії під назвою «Запорозька Січ», де діяли козацькі звичаї, існувала виборність командирів, власна присяга, довільне виконання наказів командування і та інші архаїчні елементи [9, с. 57 – 63].

Літо 1919 р. було періодом рішучої боротьби С. Петлюри з отаманщиною, яскравим представником якої був саме Ю. Божко. Одним із елементів отаманії була відверта зневага повстанців до регулярних частин, про що згадував один з кращих офіцерів українського війська О. Удовиченко [14, с. 72 – 74]. Ю. Липа писав, як один із рубанівців, спостерігаючи за конфліктом отамана зі старшиною регулярного війська УНР вигукнув: «Дак, що ж там Рубанок роздивляється – вдарить на них і – гайда в степ! Ще коли б старорежимні війська, дак страшно, а то якісь синьожупанники (мова про синьожупанну дивізію ДА УНР – прим. Ю. М), стрільці – вдарить та й годі» [4, с. 223]. Прихильники Рубана намагаються переконати його визнати необхідність переваг регулярного війська над повстанським: «оповідав йому як своєму, що мусимо опанувати стихію для держави сильної, найсильнішої...». Але Рубан не повірив. [4, с. 224]. Він залишив регулярне військо, вчинивши, як свого часу повстанські ватажки Н. Григор'єв, Д. Зелений, А. Гулий-Гуленко. Текст листа, який Рубан написав С. Петлюрі, нагадав реальний вчинок отамана Андрія Гулого-Гуленка, який через конфлікт з керівництвом Дієвої армії УНР у лютому 1919 р.

залишив регулярне військо, але продовжив боротьбу з більшовиками, зібравши потужну повстанську частину [8, с. 108 – 120]. Ю. Липа подав свій варіант листа Рубана до Петлюри: «Батько Петлюра! Як я бив проклятих злодіїв большевиків, так і далі битиму. А з зрадниками, штабними і постачателями мені не по дорозі, і ти їм не вір. А як поляжу, то мене лихом не згадуй і жінці вмерти з голоду не дай. – Рубан» [4, с. 225]. Випадки виділення коштів родинам загиблих отаманів мали місце. Наприклад, у 1919 р. Директорія УНР фінансово підтримала сім'ю отамана Дмитра Соколовського.

За сюжетом новели Рубан залишив ДА УНР. Як же склалася доля Ю. Божка, у цій частині новели прототипу Рубана? У листопаді 1919 р. він, порозумівшись із Головним Отаманом таки повернувся до війська, але ненадовго. На початку грудня 1919 р. Божко разом з Омеляном Волохом та Олександром Данченком підняв заколот проти УНР. Доля Ю. Божка була трагічною. На початку 1920 р. його застрелив власний джура, ймовірно за наказом іншого отамана О. Волоха.

Новела «Рубан» також завершується смертю повстанського ватажка. Білогвардійці стратили Рубана в місті, де він, за словами Ю. Липи, колись панував, тобто в Єлисаветграді (Єлисаветі). У тексті згадується наказ білогвардійського офіцера про дощечку, прикріплену до тіла Рубана з надписом: «Тут висить Рубан, нищитель російських людей» [4, с. 229]. Подібний епізод мав місце в реальному житті. У Єлисаветграді в листопаді 1919 р. за наказом відомого білогвардійського генерала Якова Слацова повісили повстанця Стратієнка з табличкою «бандит-повстанець-комуніст» [12, с. 121 – 122]. Можливо Ю. Липа використав цей епізод для фіналу своєї цікавої новели, чимало фрагментів якої є близькими до історичних реалій.

Образ повстанського ватажка, отамана Рубана, яскраво змальований Ю. Липою – збірний, тому немає одного конкретного прототипу. Він поєднує в собі риси, манеру поведінки, тактики, світогляду декількох українських отаманів, згаданих у дослідженні. В образі Рубана та рубанівців легко можна розпізнати риси отаманщини – деструктивного мілітарного руху, спрямованого проти власної держави, незважаючи на її офіційне визнання та окремі вдалі епізоди співпраці [5; 6, с. 24–30; 7, с. 126 – 139]. У останній главі новели Ю. Липа розмірковує над питанням: чи можливо було приборкати отаманщину та зберегти для українського війська таких, як Рубан? Ю. Липа вважав, що так, бо вклав фразу

одному із захисників Рубана: «я вам скажу, панове, – процідив крізь зуби, – з Рубаном можна було б будувати імперії» [4, с. 225]. Полемізуючи з Ю. Липою, висловимо свій погляд на проблему отаманщини в українському війську в 1919 р, детальніше розкрити в монографії «Українська отаманщина 1918 – 1919 рр.» [5]. Аналіз подій 1919 р. довів неможливість ефективного використання отаманії для розбудови війська та держави, що стало однією з причин поразки Української революції 1917 – 1921 рр.

Література

1. Горак В. Григор'євський повстанський рух (серпень 1918 – серпень 1919 рр.). Історія та історіографія. Київ: Темпора, 2016. 739 с.
2. Гусейнов Г. Піщаний Брід та його околиці. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2007. 492 с.
3. Єлисавет. Шлях до України. 1917 – 1923 рр. Збірник документів. Упор. Вівсяна І, Житков О, Маренець Л., Митрофаненко Ю., Орлик В., Пасічник Л. Кропивницький: ТОВ «Поліграф-Сервіс», 2022. С. 115 – 116.
4. Липа Ю. Рубан. *Козаки в Московії*. Львів: Червона калина, 1995. С. 182 – 229.
5. Митрофаненко Ю. Українська отаманщина 1918 – 1919 років. Кропивницький: Імекс-АТД, 2016. 228 с.
6. Митрофаненко Ю. Рецензія на книгу «Провідники повстанського руху Придніпров'я». *Південний архів (історичні науки)*. 2021. № 35. С. 24-30.
7. Митрофаненко Ю. З приводу рецензії Д. В. Архірейського на книгу Ю. Митрофаненка «Українська отаманщина 1918 – 1919 рр.». *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження*. 2016. Вип. 14. С. 126 – 140.
8. Митрофаненко Ю. Військова діяльність Андрія Гулого-Гуленка в революційних подіях 1918 – 1919 рр. на Катеринославщині. *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження*. 2016. Вип. 14. С. 126 – 140.
9. Митрофаненко Ю., Цимлякова Т. До портрета отамана Ю. Божка. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія*. 2008. Т. 16. С. 57 – 63.
10. Панченко В. Морський рейс Юрія Третього. Кіровоград: Мавік, 2002. 147 с.
11. Роки боротьби. Збірник матеріалів з історії революційного руху на Зинов'ївщині. Зинов'євськ: Окружна Жовтнева комісія, 1927. 196 с.

12. Роки боротьби на Єлисаветчині 1917 – 1922. Український погляд. Кн. 2. 1919 рік. У вирі революцій. за ред. Ю. Митрофаненка. Кропивницький. Імекс-ЛТД. 2019. 184 с.

13. Снайдер Т. Криваві землі. Європа між Гітлером та Сталіним. К.: Дуліби, 2015. 584 с.

14. Удовиченко О. Третя Залізна дивізія. Нью-Йорк: Видавництво «Червона Калина», 1973. 264 с.

15. Україна. 1919 рік.: М. Капустянський «Похід Українських армій на Київ – Одесу в 1919 році». Є. Маланюк «Уривки зі спогадів». Документи та матеріали: Документально-наукове видання. передм. Я. Тинченко. Київ: Темпора, 2004. 558 с.

УДК 94:008]-048.67(477+438)(092):061.2-043.2](045)

**ІВАН ЛИПА ТА ЮЗЕФ ПІЛСУДСЬКИЙ:
ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
ДІЯЧІВ У КРАЇНАХ ЄС ТА УКРАЇНІ.
РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗБЕРЕЖЕННІ ТА
ВІДНОВЛЕННІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

Онищенко Юрій,

*аспірант 1 року навчання за спеціальністю 032 Історія та археологія кафедри археології, етнології та всесвітньої історії
Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова,
ГО «Центр розвитку сучасної культури»
<https://orcid.org/0009-0007-7532-3786>*

У статті йдеться про порівняльний аналіз популяризації постатей Івана Липи та Юзефа Пілсудського в Україні й Польщі з особливою увагою до ролі громадських організацій. Дослідження охоплює аналіз джерел, медійних матеріалів, соціологічні опитування та діяльність інституцій громадянського суспільства. Виявлено відмінності у політиках пам'яті: Польща системно вишановує Пілсудського на державному рівні, тоді як постать Липи залишається переважно сферою зацікавлення неурядових організацій. Уперше оцінено ефективність інформаційних стратегій у медіа, соціальних мережах і кінематографі. Запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення популяризації національних діячів за допомогою цифрових технологій.

Ключові слова: Іван Липа, Юзеф Пілсудський, недержавні організації, культурна дипломатія, громадянське суспільство, державна політика.

The article presents a comparative analysis of the popularization of Ivan Lypa and Józef Piłsudski in Ukraine and Poland, with a special focus on the role of non-governmental organizations. The study involves source analysis, media content review, sociological surveys, and civil society engagement. It reveals differences in memory politics: Poland honors Piłsudski through official state channels, while Lypa's legacy is mainly promoted by NGOs. For the first time, the effectiveness of communication strategies in media, social networks, and cinema is evaluated. Practical recommendations are offered to improve the popularization of national figures through digital technologies.

Key words: *Ivan Lypa, Józef Piłsudski, non-governmental organizations, cultural diplomacy, civil society, state policy.*

Збереження історичної пам'яті про видатних національних діячів є важливим елементом формування національної ідентичності та громадянської свідомості. У сучасних умовах цей процес нерідко залежить не лише від державної політики, а й від ініціатив громадянського суспільства, зокрема діяльності недержавних організацій (НДО).

Іван Липа та Юзеф Пілсудський – дві визначні постаті, які відіграли ключову роль у становленні української та польської державностей, проте рівень їхньої популяризації та включення у національну пам'ять відрізняється. У Польщі образ Пілсудського став символом національного відродження, активно підтримується на державному рівні та закріплений у суспільній свідомості. Водночас, в Україні Іван Липа, батько Юрія Липи, залишається менш відомим широкому загалу, що ставить питання про ефективність заходів із його популяризації.

Важливу роль у цьому процесі відіграють неурядові громадські організації, які можуть заповнювати прогалини у державній політиці пам'яті, проводити культурні, освітні та медійні кампанії, а також сприяти міжнародній співпраці в цій сфері. Однак механізми, ефективність та масштаби таких ініціатив суттєво різняться між Польщею та Україною.

Об'єкт дослідження – процеси збереження, популяризації та інтеграції історичної пам'яті про національних діячів у суспільний дискурс, зокрема через діяльність НДО в Україні та країнах ЄС.

Предмет дослідження – методи та стратегії популяризації постатей Івана Липи та Юзефа Пілсудського в Україні та Польщі, зокрема крізь діяльність НДО, їхню участь у збереженні та

відновленні історичної пам'яті, реалізації культурно-освітніх ініціатив, медійних проєктів та міжнародної співпраці.

Мета дослідження - порівняти досвід репрезентації постатей Івана Липи та Юзефа Пілсудського, проаналізувати методи їхньої популяризації в Польщі та Україні, а також визначити роль недержавних організацій у цьому процесі.

Методологія дослідження. У дослідженні використано комплексний підхід, що поєднує історико-порівняльний, джерелознавчий, контент-аналіз, соціологічний аналіз та системний підхід. Історико-порівняльний метод уможливає зіставити життєвий шлях та роль Івана Липи і Юзефа Пілсудського в національних історичних процесах, а також проаналізувати відмінності у стратегіях їхньої популяризації. Джерелознавчий аналіз спрямований на вивчення архівних матеріалів та наукових праць, що стосуються збереження історичної пам'яті. Контент-аналіз використовується для дослідження медійних матеріалів і діяльності НДО в інформаційному просторі, що уможливає оцінити їхню ефективність. Соціологічний аналіз сприяє виявленню рівня громадського сприйняття та впізнаваності постатей Липи та Пілсудського, а системний підхід забезпечує розгляд діяльності НДО в ширшому контексті культурної політики України та Польщі.

Наукова новизна полягає у комплексному порівняльному аналізі популяризації Івана Липи та Юзефа Пілсудського в Україні та Польщі, що дозволяє виявити відмінності у політиці історичної пам'яті та ролі недержавних організацій у цьому процесі. Вперше системно розглядається медійне представлення цих діячів у друкованих виданнях, соціальних мережах, кіно та телебаченні, а також оцінюється ефективність комунікаційних стратегій, спрямованих на популяризацію історичних постатей серед широкої аудиторії. Особливу увагу приділено діяльності громадських організацій, які заповнюють прогалини державної політики пам'яті та сприяють міжнародному співробітництву у сфері культурної спадщини. Дослідження пропонує практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів популяризації національних діячів в Україні, зокрема через використання цифрових технологій, мультимедійних форматів та кінематографічних проєктів. Запропоновані висновки можуть сприяти посиленню суспільної свідомості, зміцненню національної ідентичності та покращенню міжнародного іміджу держави.

Україна перебуває в умовах повномасштабної війни, що не лише загрожує її територіальній цілісності, але й ведеться у сфері історичної пам'яті, культури та національної ідентичності. Агресор намагається спотворити історичні факти, нівелювати внесок українських діячів у боротьбу за незалежність та знищити культурну спадщину. У таких умовах популяризація видатних постатей української історії набуває особливого значення як складова інформаційного спротиву та формування національної свідомості.

Іван Липа та Юзеф Пілсудський – дві постаті, які відіграли важливу роль у боротьбі за незалежність своїх народів та розбудову національних держав. Проте, як було зазначено, їхній рівень популяризації суттєво відрізняється. Це вказує на необхідність переосмислення та активізації політики пам'яті, зокрема через механізми громадянського суспільства.

НДО відіграють важливу роль у збереженні культурної спадщини, поширенні історичних знань та формуванні суспільного інтересу до минулого. Вони можуть компенсувати недостатність державних ініціатив у цій сфері, створюючи незалежні культурні та просвітницькі проекти. Дослідження ефективності їхніх методів та стратегій у популяризації історичних постатей допоможе визначити перспективні напрями розвитку культурної політики в Україні та виробити рекомендації щодо залучення НДО до цього процесу.

Таким чином, *актуальність теми* зумовлена не лише необхідністю боротьби за історичну правду в умовах війни, але й потребою аналізу ролі НДО у збереженні та популяризації національних героїв у контексті європейського досвіду.

Вибір джерел зумовлений необхідністю врахування кількох ключових аспектів: історичного контексту, політичної думки, суспільного впливу та сучасної популяризації цих діячів.

Аналіз постаті Івана Липи базується на біографічних та історичних дослідженнях, які уможливають розкрити як його особисті ідейні засади, так і внесок у національний рух. Зокрема, праця Івана Огієнка «Світлій пам'яті Івана Липи» (1937) містить унікальні спогади та оцінку його діяльності, що надає ґрунтовне уявлення про його вплив на українську культуру та політику [6, с.124-134].

Доповнює цей аналіз дослідження Володимира Качкана «Посланник на ниву слова» (2010), яке на основі архівних матеріалів висвітлює маловідомі аспекти громадської та видавничої діяльності Липи [2, с. 182-202]. Також важливим є

дослідження Федора Погребенника «Один з «тарасівців» (1990), що уможливає простежити його активну участь у формуванні національної свідомості [7, с. 28].

Для аналізу постаті Юзефа Пілсудського використано офіційні архіви, музейні матеріали та наукові праці. Одним із ключових джерел є Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku [15;16], яке містить комплексне зібрання архівних документів, наукових публікацій та мультимедійних матеріалів, що сприяють популяризації його постаті.

Офіційна політика Польщі щодо вшанування Пілсудського відображена у матеріалах Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, зокрема у програмі «Dla Rzeczypospolitej. Józef Piłsudski 1867–1935», яка демонструє роль держави в закріпленні його постаті в національній пам'яті [12]. Додатково використано джерела Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce, який здійснює архівні дослідження та зберігає ключові документи, пов'язані з його діяльністю [10;11].

З метою визначення спільних та відмінних аспектів у вшануванні цих діячів використано праці, що аналізують історичну пам'ять і її вплив на сучасну політику. Наприклад, дослідження Надобка О.О. «Становлення та розвиток концепції Інтермаріуму в геополітичних ідеях Польщі та України XIX-XX століття» (2022) допомагає простежити розвиток зовнішньополітичних ідей Пілсудського, які мали певний вплив на погляди Юрія Липи [5, с.169-173].

Доповнює цю тему праця Федора Медвідя «Україна в геополітичній доктрині Юрія Липи» (2013), що аналізує, як концепція Балто-Чорноморського союзу розвивалася в Польщі та Україні й які наслідки мала для державної стратегії обох країн [4, с.46-52].

Окремий аспект дослідження стосується того, як історичні постаті популяризуються через громадські організації та культурні ініціативи. Польський приклад демонструє ефективну роботу Фонду Родини Юзефа Пілсудського, який активно організовує виставки, наукові конференції, конкурси та медіапроекти, спрямовані на збереження історичної пам'яті [9].

Також важливу роль відіграють медійні ініціативи, серед яких подкасти та документальні фільми. Наприклад, Muzeum Historii Polski випустив подкаст «Józef Piłsudski. Patriotą i socjalistą?», що пояснює його ідеологічні погляди. Також Podcasterix створив випуск «#51 Jak uczyć o Józefie Piłsudskim?»,

у якому розглядаються методи викладання про нього в польських школах [14;17;18].

Таким чином, навіть стислий аналіз джерел уможливило простежити різницю в підходах до збереження історичної пам'яті в Україні та Польщі.

Виклад основного матеріалу. Іван Липа (1865–1923) – видатний український політичний діяч, публіцист, лікар і мислитель, який відіграв важливу роль у національному відродженні кінця XIX – початку XX століття. Народився в Керчі, що на той час входила до складу Російської імперії, і зростав у середовищі, де українська самосвідомість переживала постійні утиски з боку імперської влади. Його політична активність розпочалася ще в юнацькі роки, коли він став одним із засновників таємного «Братства Тарасівців» – першої організації, що відкрито обстоювала ідею незалежної української держави. Одним із важливих культурних проєктів стало видавництво «Одеська літературна спілка», яке випустило альманах «Багаття». Це видання стало майданчиком для українських письменників, сприяючи популяризації української літератури та збереженню національної ідентичності [6, с. 124 - 134].

Іван Липа також активно співпрацював із Товариством «Просвіта», зокрема в його одеському осередку. Він виступав із лекціями та брав участь у культурно-просвітницьких заходах, що сприяло поширенню знань про українську культуру та зміцненню національної свідомості серед населення [7, с. 28].

Видавнича діяльність Липи не обмежувалася лише одним проєктом. Разом із сином Юрієм Липою він заснував видавництво «Народний стяг» в Одесі, яке спеціалізувалося на випуску книг і брошур національно-патріотичного спрямування. Одним із найвідоміших його видань стала серія «Казки про волю», що формувала у дітей любов до Батьківщини та розуміння цінності свободи.

Окрім культурної та освітньої роботи, Іван Липа займався і благодійною діяльністю. У 1920 році він заснував організацію «Блакитний Хрест», яка надавала медичну допомогу українським військовим і їхнім родинам. Це стало важливим прикладом жертвовності та служіння народу в умовах складних історичних викликів [2, с. 182-202].

Упродовж свого життя Липа поєднував політичну діяльність із просвітництвом, наголошував на тому, що національне визволення неможливе без духовного та інтелектуального

розвитку суспільства. У 1917 році, під час розгортання революційних подій, він отримав посаду міністра культів і віросповідань Української Народної Республіки (УНР). Його робота в уряді була спрямована на розбудову української культури, підтримку церкви та розвиток національної освіти як фундаменту майбутньої держави.

Однак після поразки визвольних змагань Липа, як і багато інших провідних діячів УНР, змушений був залишити активну політичну діяльність. Він продовжив свою роботу в еміграції, зосередився на культурній та ідеологічній боротьбі. Одним із його важливих внесків стало осмислення української національної ідеї у публіцистиці, де він обґрунтовував необхідність формування української державності як природного результату історичного розвитку народу. Його син, Юрій Липа, продовжив батьківську справу, розвиваючи ідеологію українського націоналізму та державництва.

Юзеф Пілсудський (1867–1935) – державний діяч, військовий стратег і реформатор, який стояв біля витоків відновлення незалежної Польщі після Першої світової війни. Народився у шляхетській родині на території сучасної Литви, що тоді перебувала у складі Російської імперії. В молодості приєднався до революційного руху, виступаючи проти російського самодержавства.

З кінця XIX століття Пілсудський став одним із лідерів Польської соціалістичної партії, що мала на меті боротьбу за незалежність Польщі. Однак, на відміну від класичних соціалістичних ідеологів, його інтереси більше лежали в площині національного визволення, ніж у класовій боротьбі. У 1900 році за революційну діяльність він був арештований та ув'язнений у Варшаві, після чого засланий до Сибіру.

Під час Першої світової війни Пілсудський став ініціатором створення Польських легіонів, які брали участь у боях на боці Австро-Угорщини, що протистояли Російській імперії. Він передбачав падіння великих імперій та розглядав світову війну як можливість для відродження польської державності. Його політичне передбачення справдилося, і вже в 1918 році Польща відновила незалежність, а Пілсудський став тимчасовим главою держави.

Однією з найважливіших подій його кар'єри стала Польсько-радянська війна 1919–1921 років, у якій він відіграв вирішальну роль як головнокомандувач польської армії. Кульмінацією війни стала битва під Варшавою у 1920 році, яку

називають «Дивом на Віслі» – польські війська розгромили Червону армію, зупинивши її просування на Захід. Ця перемога не лише врятувала Польщу, а й мала величезний вплив на всю Європу, зупинивши більшовицький наступ.

У 1926 році Пілсудський здійснив травневий переворот та встановив авторитарний режим, відомий як «санаційна диктатура». Попри жорсткість методів управління, він проводив політику стабілізації Польщі, підтримував розвиток економіки та модернізацію армії. Водночас його концепція «прометеїзму» передбачала підтримку визвольних рухів народів, що перебували під владою СРСР, зокрема українців, грузинів і татар.

Після його смерті в 1935 році Пілсудський залишив по собі суперечливу спадщину. Для одних він був героєм і архітектором незалежності Польщі, для інших – диктатором. Однак його вплив на польську державність є незаперечним, і сучасна Польща активно використовує його образ у політиці історичної пам'яті.

Так, Іван Липа та Юзеф Пілсудський мали різний масштаб впливу на політичну історію своїх народів, проте їх об'єднує стратегічне мислення, націленість на незалежність держав та боротьба проти імперських режимів. Липа діяв переважно в ідеологічній і культурно-освітній площині, формував основи українського державництва крізь просвітництво та публіцистику, тоді як Пілсудський був безпосереднім військовим і політичним лідером, який реалізував відновлення Польщі у військово-політичній боротьбі.

А ідеї Івана Липи зберігають свою актуальність у сучасному українському суспільстві, особливо в контексті боротьби за незалежність, інформаційних воєн та відновлення національної ідентичності. Його концепція державотворення, як частково зазначалось, базувалася на національній свідомості, духовній незалежності, просвітництві та консолідації суспільства. В умовах повномасштабної війни Росії проти України його тези про необхідність духовного самовизначення нації залишаються надзвичайно актуальними.

Юзеф Пілсудський, у свою чергу, залишив по собі ідею стратегічної незалежності через військову силу та міжнародну кооперацію [4, с. 46-52]. Його концепція «Міжмор'я» (Intermarium) [5, с. 169-173; 3] щодо союзу незалежних східноєвропейських держав нині відображається в Ініціативі Трьох морів та стратегічній співпраці між Польщею, Україною та країнами Балтії [1].

Обидва діячі наголошували на важливості національної самосвідомості як основи держави та пріоритеті зміцнення державних інституцій. Пілсудський будував незалежну Польщу через військову спроможність, а Липа наголошував на значенні духовного та просвітницького опору. В сучасних умовах їхні концепти зливаються у єдине розуміння національної безпеки.

Політика історичної пам'яті в Україні та Польщі значною мірою визначає ставлення суспільства до національних героїв, їхнього внеску в державотворчі процеси та формування ідентичності. У Польщі Юзеф Пілсудський посідає центральне місце в національній історичній нараді, а його образ активно використовується в державній політиці, зокрема через святкування національних річниць, меморіальні ініціативи та офіційні заяви керівництва країни. Держава фінансує проекти, присвячені Пілсудському, а його постать є ключовою у формуванні польської історичної свідомості.

Центральним об'єктом у збереженні спадщини Пілсудського є Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, який містить постійну експозицію, що поєднує історичні артефакти, мультимедійні матеріали та інтерактивні інсталяції. Крім того, музей здійснює дослідження, видає книги, організовує виставки та дискусії про Пілсудського [15].

Проект «Dla Rzeczypospolitej. Józef Piłsudski 1867–1935» від Міністерства культури Польщі охоплює виставки, наукові конференції, публікації, освітні програми та медіапроекти, спрямовані на популяризацію постаті Пілсудського. До заходів входять наукові дослідження, випуск книг та створення документальних фільмів [12]. Серед них такі фільми, як: «Józef Piłsudski» (2019) – художній фільм, що розповідає про молоді роки Пілсудського, його революційну діяльність і боротьбу за незалежність Польщі, «Marszałek Piłsudski» (2001) – документальний серіал про життя і політичну діяльність Пілсудського, «Śmierć prezydenta» (1977) – історична драма про політичні події навколо вбивства президента Польщі Габріеля Нарutowича, в яких Пілсудський відіграв важливу роль, «Polonia Restituta» (1980) – історичний фільм про процес відновлення незалежності Польщі, де Пілсудський є центральною фігурою, «Józef Piłsudski» (2019) – біографічний художній фільм про ранні роки Пілсудського та його боротьбу, «Polonia Restituta» (1980) – історичний фільм про відновлення незалежності Польщі, в якому Пілсудський є головним героєм.

Щороку до річниці народження Пілсудського музей у Сулеювку організовує наукові дебати «Myśl polityczna Józefa Piłsudskiego», де історики аналізують його політичні ідеї та їхній вплив на державотворення Польщі. Захід відбувається у форматі дискусій із залученням фахівців у галузі історії та політики [16]. Змагання «Marszałek Józef Piłsudski» організовується офіцерами резерву Польщі та має на меті поширення знань про Пілсудського серед учнів та молоді [19]. Шкільний конкурс «Larbook o Józefie Piłsudskim», в межах якого учні початкової школи у Торуні створюють інтерактивні книги, присвячені Пілсудському [8]. Крім того, випускаються пам'ятні монети із зображенням Пілсудського. Це різні нумізматичні випуски, включаючи історичні та сучасні колекційні монети, сприяють популяризації його постаті серед широкої аудиторії [9]. Наведені ініціативи є лише малою частиною загальної діяльності, спрямованої на вшанування Юзефа Пілсудського. В Польщі існують десятки інших проєктів, пов'язаних із його постаттю, у тому числі освітні курси, фільми, публікації, ювілейні події, а також міжнародні заходи, присвячені його пам'яті. Якщо припустити, що перераховані проєкти складають 10-15% усіх ініціатив, то загальна кількість заходів, присвячених Пілсудському, може перевищувати 100 активних ініціатив різного масштабу. Важливо зазначити, що подібні заходи проводяться не лише в Польщі, але й у багатьох інших країнах світу. Пілсудський має пам'ятники та виставки у США, Литві, Великій Британії та інших країнах, що свідчить про міжнародне значення його діяльності. Так, наприклад, пам'ятник Юзефу Пілсудському у Вашингтоні. Проєкт, ініційований польською діаспорою, який символізує зв'язок між Польщею та США [11].

В Україні політика щодо Івана Липи має менш централізований характер. Популяризація його постаті відбувається здебільшого завдяки ініціативам науковців, громадських організацій та окремих культурних діячів. Державна підтримка з боку органів влади є епізодичною, проте спостерігається поступове зростання зацікавлення до його постаті в контексті загального відновлення історичної пам'яті про діячів Української Народної Республіки.

У Польщі дослідження життя та діяльності Пілсудського мають значну академічну підтримку. Університети, історичні інститути та наукові центри регулярно проводять конференції, видають монографії, наукові статті та фінансують дослідження, присвячені його ролі у відновленні польської державності.

Fundacja Rodziny Józefa Piłsudskiego (Фонд Родини Юзефа Пілсудського), створений для популяризації його спадщини, займається організацією тематичних заходів та підтримує молодих дослідників. Фонд заснований нащадками Пілсудського та працює над дослідженням його життя, організацією заходів, видавництвом історичних матеріалів і підтримкою музею Пілсудського в Сулеювку [9].

В Україні вивчення значної постаті національної пам'яті Івана Липи залишається на периферії наукового дискурсу, хоча останніми роками зростає зацікавлення до його внеску в розбудову національної ідеї та державності. Окремі дослідження зосереджуються на його публіцистиці, ролі в УНР та впливові на українську ідеологію. Проте *бракує масштабних державних проєктів*, спрямованих на академічне осмислення його діяльності.

У Польщі постать Пілсудського широко представлена в шкільних навчальних програмах, зокрема у курсах з історії, громадянської освіти та політичних наук. Учням надається ґрунтовна інформація про його роль у відновленні незалежності Польщі, боротьбі з більшовиками та формуванні державних інституцій. Крім того, значна увага приділяється музеям та пам'ятним місцям, присвяченим Пілсудському, серед яких Музей Юзефа Пілсудського в Сулеювку та численні меморіальні об'єкти по всій країні.

В Україні постать Івана Липи *не достатньо висвітлена в освітніх програмах*. Хоча в новітніх підручниках з історії України згадуються діячі УНР, його внесок залишається другорядним у порівнянні з іншими посталями того часу. Включення Липи в шкільні програми поки що є обмеженим, а музейні експозиції, присвячені йому, трапляються не часто. Лише в деяких містах, пов'язаних із його діяльністю, проводяться локальні заходи на його честь.

Політика історичної пам'яті щодо Юзефа Пілсудського в Польщі є системною, інтегрованою у державні та освітні структури, що забезпечує широке висвітлення його ролі в історії країни. В Україні ж популяризація Івана Липи відбувається повільніше, залежачи переважно від громадських ініціатив. Важливим кроком для покращення ситуації могло б стати *розширення присутності Липи в освітніх програмах, активізація академічних досліджень та включення його постаті в загальнонаціональні меморіальні ініціативи*.

В Україні різні громадські ініціативи працюють над популяризацією Липи, організовують меморіальні заходи, тематичні виставки, публікації та просвітницькі лекції. НДО також беруть участь у встановленні пам'ятників та меморіальних дощок, що сприяє збереженню його спадщини в національній пам'яті. Окрім того НДО організовують відкриті лекції та обговорення, присвячені спадщині Липи, а також проводять освітні заходи в школах та університетах.

Не можна оминати й той факт, що медійне представлення історичних постатей відіграє ключову роль у формуванні суспільної думки та збереженні національної пам'яті. Аналіз інформаційного простору України та Польщі демонструє значні відмінності в рівні висвітлення Івана Липи та Юзефа Пілсудського. В інформаційному просторі Польщі Пілсудський присутній у державних та приватних медіа, історичних виданнях, освітніх ресурсах та аналітичних матеріалах. Натомість в Україні інформація про Липу з'являється переважно в академічних дослідженнях, регіональних ініціативах та тематичних заходах, що проводяться громадськими організаціями. До прикладу, Polskie Radio представляє аудіоматеріали, пов'язані з життям та діяльністю Юзефа Пілсудського [18]. А інститут Юзефа Пілсудського в Америці розміщує серію подкастів під назвою «Podcasty Instytutu Piłsudskiego w Ameryce 2024 - Sezon 2: Spotkania z historią». Ця серія складається з чотирьох епізодів, що висвітлюють маловідомі події з історії Польщі та польської діаспори [11].

Натомість Іван Липа майже не представлений у вітчизняному кінематографі та телевізійному контенті. Лише окремі медійні ініціативи, зокрема інтерв'ю з істориками, тематичні статті та публікації в соцмережах, сприяють поширенню інформації про нього. Брак масового висвітлення його постаті значно ускладнює впровадження його образу в суспільний дискурс. У соціальних мережах Липа переважно згадується у вузьких історичних і наукових спільнотах, що обмежує широту його популяризації серед молодого покоління.

Порівняльний аналіз комунікаційних стратегій щодо Липи та Пілсудського показує, що Польща застосовує комплексний підхід, інтегрує історичні наративи у медіа, освіту та публічний простір. Завдяки активному використанню аудіовізуального контенту, історичних реконструкцій та соціальних кампаній образ Пілсудського залишається актуальним для всіх поколінь.

В Україні комунікаційна стратегія щодо Липи потребує вдосконалення. Використання сучасних технологій, мультимедійних форматів, інтеграція його постаті в кінематограф та соціальні мережі може значно посилити його впізнаваність. Створення документальних фільмів, анімаційних проєктів, інтерактивних виставок та інтеграція історичних тем у популярні медіа-платформи сприятиме зміцненню його позицій у суспільній пам'яті.

Популяризація історичних діячів є важливим складником формування національної ідентичності та консолідації суспільства. Образи національних героїв слугують джерелом натхнення, символом боротьби за незалежність та розвитку держави. Завдяки активному використанню історичних постатей у культурі, освіті та медіапросторі формується історична пам'ять, яка сприяє зміцненню національної єдності.

В Україні популяризація діячів, таких як Іван Липа, відіграє важливу роль у поверненні історичної справедливості та вихованні нових поколінь у дусі патріотизму. Польща використовує постать Юзефа Пілсудського як центральний символ державотворення, що демонструє ефективність історичної політики у формуванні національної свідомості. Образи національних діячів є важливим інструментом у побудові міжнародного іміджу держави. Країни, які активно висвітлюють своїх історичних лідерів, створюють сприятливе поле для культурної дипломатії та міжнародного співробітництва.

Історичні діячі відіграють важливу роль у формуванні ідеологічного фундаменту сучасних політичних рухів та державних стратегій. Політики активно використовують історичні паралелі у своїх промовах, а історична пам'ять слугує інструментом мобілізації громадськості. В Україні посилення уваги до діячів УНР, зокрема Івана Липи, сприяє зміцненню позицій державницьких ідей.

Аналіз ролі НДО у збереженні та популяризації історичних діячів показав, що ці організації відіграють вирішальну роль у відновленні національної пам'яті, особливо в Україні. Саме завдяки їхнім ініціативам здійснюються освітні проєкти, меморіальні заходи та інформаційні кампанії. Водночас співпраця між НДО та державними інституціями в Україні ще не досягла рівня, необхідного для ефективного впливу на суспільну свідомість. Популяризація історичних постатей не лише зміцнює національну ідентичність, а й відіграє ключову роль у формуванні міжнародного іміджу держави.

Висновки. Таким чином, для підвищення ефективності політики історичної пам'яті в Україні необхідно здійснити комплексні заходи, спрямовані на зміцнення суспільної свідомості та популяризацію національних діячів. Одним із ключових напрямів повинно стати посилення ролі державних інституцій у збереженні та просуванні історичної спадщини, що передбачає розробку довгострокових стратегій, спрямованих на формування цілісного національного наративу. Важливо активізувати співпрацю з НДО, які вже відіграють значну роль у цій сфері, забезпечивши їхню інтеграцію в загальнодержавні проєкти та створивши умови для фінансування їхніх ініціатив. Системне включення історичних постатей у навчальні програми різних рівнів освіти уможливить зробити знання про них доступними для широкого загалу, особливо для молодого покоління. Це може бути реалізовано через оновлення шкільних підручників, впровадження спеціальних курсів у вищих навчальних закладах, створення інтерактивних освітніх проєктів та проведення тематичних конкурсів, конференцій і виставок. Важливим складником є активне використання сучасних медійних платформ, що охоплюють як традиційні засоби масової інформації, так і цифрові технології. Розвиток документального та художнього кінематографа, присвяченого національним діячам, сприятиме створенню привабливих візуальних образів, здатних зацікавити як українську, так і міжнародну аудиторію. Окрім цього, варто звернути увагу на розробку мультимедійних продуктів, включно з інтерактивними вебресурсами, мобільними застосунками та відеопроєктами, що адаптують історичні наративи до потреб сучасного інформаційного суспільства.

Запозичення досвіду Польщі, яка змогла ефективно інтегрувати історичну пам'ять у політичний, освітній та культурний простір, може стати корисним орієнтиром для України. Застосування схожих механізмів сприятиме не лише збереженню історичної спадщини, але й її активному використанню для консолідації суспільства, формування стійкої національної ідентичності та підвищення міжнародного іміджу держави.

Література

1. «Ініціатива трьох морів» об'єднує держави Центрально-Східної та Південної Європи навколо питань безпеки. (н.д.). URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/28581935.html>. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

2. Качкан В. Посланник на ниву слова (Іван Липа в освітленні нових історичних джерел та матеріалів). *Народознавчі зошити*, січень-квітень.

3. Майданюк В. Міжмор'я, або Балто-Чорноморський союз: без альтернатив. URL: <https://www.ar25.org/article/mizhmorya-bez-alternatyv.html>. (дата звернення 18 лютого 2025 р.)

4. Медвідь Ф. Україна в геополітичній доктрині Юрія Липи. *Наукові праці МАУП* (3). С. 46–52.

5. Надобко О. Становлення та розвиток концепції Інтермаріуму в геополітичних ідеях Польщі та України XIX - XX століття. *Регіональні студії*, (30), 169-176.

6. Огієнко І. Світлій пам'яті Івана Липи. *Наша культура*, серпень-вересень.

7. Порпребенник Ф. Один з «тарасівців». *Дзвін*. №1.

8. Biblioteka Szkoły Podstawowej nr 16 w Toruniu. Szkolny konkurs «Lapbook o Józefie Piłsudskim». URL: <https://bibliotekasp16.blogspot.com/2018/11/szkolny-konkurs-lapbook-o-jozefie.html>. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

9. Fundacja Rodziny Józefa Piłsudskiego. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Fundacja_Rodziny_Józefa_Piłsudskiego. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

10. Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce. Historia pomnika Józefa Piłsudskiego. URL: <https://www.pilsudski.org/pl/o-nas/historia/1122-historia-pomnika-jozefa-pilsudskiego>. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

11. Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce. URL: <https://www.pilsudski.org/en/nawosci/podcasty-instytutu>. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

12. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Dla Rzeczypospolitej. Józef Piłsudski 1867–1935. URL: <https://www.gov.pl/web/kultura/dla-rzeczypospolitej-jozef-pilsudski-1867-1935>. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

13. Monety Historyczne. Monety z Marszałkiem Piłsudskim. URL: <https://monetyhistoryczne.pl/monety-z-marszalkiem-pilsudskim/>. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

14. Muzeum Historii Polski. Józef Piłsudski. Patriota i socjalista? URL: <https://muzhp.pl/wiedza-on-line/jozef-pilsudski-patriota-i-socjalista>. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

15. Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku. Józef Piłsudski (1867–1935). URL: <https://muzeumpilsudski.pl/jozef-pilsudski-1867-1935/>. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

16. Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku. Myśl polityczna Józefa Piłsudskiego – debata naukowa w rocznicę urodzin (online). URL: <https://muzeumpilsudski.pl/mysl-polityczna-jozefa-pilsudskiego->

debata-naukowa-w-rocznice-urodzin-online/. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

17. Podcasterix. #51 Jak uczyć o Józefie Piłsudskim? URL: <https://shows.acast.com/podcasterix/episodes/51-jak-uczy-o-jozefie-pisudskim>. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

18. Polskie Radio. URL: <https://www.polskieradio.pl/232,Pilsudski>. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

19. Związek Oficerów Rezerwy Rzeczypospolitej Polskiej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Projekty, konkursy, zawody, akcje dyplomowe. URL: <https://zorrpwlkp.pl/konkursy.htm>. (дата звернення: 18 лютого 2025 р.).

УДК 323:316.75(477)

ІДЕОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ТА ЮРІЯ ЛИП ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Панфілова Тетяна,

*докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри
публічного врядування Навчально-наукового інституту
адміністрування, державного управління та професійного
розвитку Національного університету «Львівська політехніка»*

Діяльність Івана і Юрія Лип припала на епоху, яка ознаменувала зародження організаційної свідомості українців по обидва береги Дніпра. Це був час усвідомлення українцями своєї участі у громадсько-політичному житті. Культурно-просвітницький рух поступово переростав у національно-політичне усвідомлення українцями необхідності виборювання своєї соборності і незалежності в межах європейського руху за створення національних держав.

Ключові слова: *Україна, національні права, незалежність, соборність, ідеологія, політична діяльність, державне будівництво.*

The activities of Ivan and Yuriy Lip fell on an era that marked the emergence of organizational consciousness among Ukrainians on both banks of the Dnieper. It was a time when Ukrainians became aware of their participation in public and political life. The cultural and educational movement gradually developed into a national and political awareness among Ukrainians of the need to fight for their unity and independence within the framework of the European movement for the creation of national states.

Keywords: *Ukraine, national rights, independence, unity, ideology, political activity, state building.*

Запальний волелюбний дух українства створив умови для появи багатьох визначних діячів, які на кожному етапі боротьби за незалежність і соборність України виконували місію дороговказу. Початок XX століття виявився дуже подібним до сьогодення, свідками якого є ми.

Батько й син, Іван та Юрій Липи, – представники української інтелігенції різних, але послідовних епох. Середина XIX століття характеризувалась боротьбою українства за соціальні та політичні основи, формуванням та розгортанням робітничого руху по обидва береги Дніпра. Цей рух за соціальні, культурні та національні права був характерним для усієї тогочасної Європи.

Для українців нерозв'язаним залишалося ще й національне питання та звільнення від панування Росії й, відповідно Речі Посполитої. Позиція Івана Липи (1865-1923), як і багатьох його однодумців Бориса Грінченка, Миколи Міхновського, Івана Франка, Юліана Бачинського, Лонгіна Цегельського, Дмитра Донцова та інших окреслювала право на життя кожної нації та про культурну і соціальну окремішність українського народу, свободу особи і політичну самостійність України від Сяну до Дону.

Епоха просвітництва, а згодом народництва та братських товариств, сформувала розуміння своєї героїчної історії, гідної наслідування та плавно перейшла в усвідомлення необхідності власної української політичної діяльності. Так, наприкінці XIX століття починають повсюдно виникати громадсько - політичні організації і товариства для громадянського і політичного пробудження українського народу.

Ідеї національно-визвольного, революційного руху вплинули на гуртування революційно налаштованої молоді і студентства та перетворення їх на «національно свідомих українців». Однодумці Борис Грінченко, Микола Міхновський, Михайло Вороний, Володимир Боровик та інші, очолювані Іваном Липою, у 1891 році створили таємне товариство «Братство тарасівців». Визнавали себе істинно українською інтелігенцією та поширювали ідею Т.Г. Шевченка щодо національного визволення України. Зобов'язалися розмовляти і виховувати власних дітей українською.

У 1893 р. «Братство» опублікувало «Декларацію віри молодих українців». Ця праця стала основним досягненням товариства. Захоплені ідеями соціалізму, Тарасівці критикували лояльних до російської культури та влади українофілів, висували вимогу викладання у школах українською мовою. У політичній сфері декларували визнання українського народу як окремого в межах демократичної федеративної Росії. [10]

Практикуючий лікар Іван Липа, попри постійні переїзди, заборони і ворожу до українства владу займався політичною, просвітницькою та ідеологічною діяльністю, що і стало предметом переслідувань та завершилось арештом і гоніннями. [1].

Товариство проіснувало до 1893 року, але вже у 1900 р. молоді українці створили Революційну українську партію – першу на Сході України, метою якої була соціальна революція та боротьба за національні права українців.

Роль молодих радикалів у формуванні національної свідомості української молоді важко недооцінити. Вони торували шлях культурного просвітництва, започаткувавши практику заснування видавництв, публікацію популярних видань нелегального та напівлегального характеру: газети «Діло», «Народ», «Правда», «Буковина», «Зоря», «Українська хата», «Літературний Науковий Вісник» та інші.

Іван Липа брав активну участь у культурному просвітництві на теренах Сходу України. Заснував видавництво «Народний стяг». У 1919 був членом партії Соціалістів-Самостійників, за Директорії керував напрямком культури та віросповідання, у складі комісії готував текст Конституції УНР.

Дух українства став головною рушійною силою і в житті сина Івана Липи – Юрія (1900-1944). Отримавши ґрунтовну освіту, Юрій підхопив справу батька та влився у вир національно-визвольних змагань українства.

У матеріалах, які зберігаються у Державному архіві Львівської області є свідчення вагомої праці лікаря, поета, громадсько-політичного діяча.

Юрія Липу бентежила пасивність українців, тому творчо підходив до напрацювань ідеологів минулого. У 30-их роках разом із Євгеном Онацьким доповнив радикальними мотивами політичну ідеологію українського націоналізму. Він спробував розвинути поняття «раса», маючи на увазі не фізіологічну будову, а психологічні риси, спосіб мислення і психологію окремішності. «Духовні риси – це найважливіший цемент раси». [2] На думку

Ю. Липи у духовно-культурному напрямку українську расу формували трипільський, еллінський, готський та інші чинники, а геополітичні особливості – територію, моря, ріки та історичні транзитні шляхи тощо.

«На щастя інтелігентсько-матеріалістична традиція сприймання України ззовні заламалась в українським суспільстві від великих років 1917-1923, коли відданість українців Україні заговорила голосом сильнішим від усіх територій, голосом пролитої крові. І тепер, властиво бачимо, яка це була короткотривала традиція „сприймання ззовні”, історичною традицією українською від перших пам'яток її X-XI вв. Аж до початку XIX-го була традиція сприймання знутри”... „Хоч який був зруйнований Київ на початку XVII віку, а все ж він початок життя роду...” [3].

Науковець порівнював створення власної держави з великим будівництвом, переконував, що тільки з гідного матеріалу може постати міцний дім. «В будинках вживають різних матеріалів для фундаменту, стін і покрівлі; так і в державі треба скомбінувати різні елементи, різні групи, раси, різну психіку для різних державних функцій і не ставити невідповідний матеріал на місця, де мусить бути матеріал особливо тонко підібраний. Треба заздалегідь підготовляти різні елементи для будови» [4].

Роздуми Юрія Липи з теми розвитку державницької ідеї української нації виникають на тлі полеміки із поважного віку теоретиками минулого та їхніми ліберальними ідеями щодо історичної місії українства, які не передбачали необхідності виділення України в окрему державу.

«Перед українською расою не замкнено жодного великого шляху... Але, насамперед, треба пізнати і усвідомити собі саме поняття українців як раси. Тоді лиш вольність може стати місією» [5].

На початку XX століття постало якісно нове покоління ідеологів українського націоналізму, які, оцінили помилки «батьків», як от Юрій Липа, радикалізували свої погляди, замінивши народницьку ідею Божої місії просвітництва на пошук шляхів перетворення українців у політично грамотну націю. Як наслідок, було створено низку політичних гуртків і партій, кожна з яких у свою діяльність залучала роботу видавництв і друкування агітаційної літератури для гуртування населення. Широко застосовувались масові заходи, присвячені відзначенню знаменних дат відомих співвітчизників тощо.

«Щоб з „населення” зробити нарід, а потім націю треба зуміти направити волю кожної одиниці населення в однім напрямі <...> А на те, щоб так зробити, треба зрозуміти психіку свого народу, зробити з нього електромагніт, повернути всі частки заліза в одному напрямі током. Ролю дрітків, що по ньому біжить електричний ток, мусить грати інтелігенція, але ж вона мусить мати той ток в собі і то сильний ток» [6].

Подорожуючи світом, Юрій Липа відчув не теоретичне, а практичне розуміння окремішності народів як духовної, так і расово-антропологічної. Опираючись на чудовий власний внутрішній потенціал та розум він описав у багатьох своїх працях висновки про особливості українства та сусідніх з Україною народів, відкинувши штучне об'єднання у слов'янську групу.

Аналізуючи українців та московитів у праці «Козаки в Московії», мовою своїх героїв Юрій Липа розповідає власні враження від побаченого: «Ось вона, земля московська <...> ліси, болота, ріки без мостів, нечасті села, негусті міста <...> Сюди йдеться, як на кінець світа. Сире м'ясо їдять тут люде, усього бояться. За цею Московією і Христос кінчається...» [7].

Засуджуючи думки федералістів, які розглядали можливість існування України у складі різних імперій, автор наводить аргументи на користь несприйняття чужинецької присутності на батьківській землі. «Принципи, доктрини, догмати, взяті від чужинців і не достосовані до української психології й традиції, стануть не засадами, а засудами. Поменьшування елітою власного краю і вічний песимізм, це найхарактеристичніше явище українського ХІХ-го і початку ХХ-го віку <...> що іншого може дати українцям зміст, як не українська земля, українські предки і українське сучасне зусилля?» [8].

Навіть за умов постійного переслідування та утисків все ж Іванові та Юрію Липам вдалося залишити велику літературну, дослідницьку та повчальну спадщину про нелегку, трагічну і не до кінця усвідомлену українцями місію власного народу. На жаль, праці Івана та Юрія Лип, як і їхні автори теж потрапили під вплив репресивної машини і збереглися в поодиноких примірниках особистих збірок, стали частиною колекції Державного архіву Львівської області.

Умови сьогодення у більшості своїй співзвучні з тими подіями, свідками яких були батько й син Липи. Варто гідно оцінити внесок наших співвітчизників, які ціною свого життя спричинилися до створення фундаменту та ідеологічних

підвалин соборності України. А їхні геополітичні міркування варто було б врахувати під час формування зовнішньополітичної доктрини суверенної України [9].

Література

1. Державний архів Львівської області (ДАЛО). Фонд 1. Опис 9. Справа 213.
2. ДАЛО. Бібліотека. Липа Ю. Призначення України, Львів, 1992. С.101, 102.
3. ДАЛО. Бібліотека. Липа Ю. Українська раса. *Народний стяг*. 1937. С. 6.
4. ДАЛО. Бібліотека. Липа Ю. Українська раса. *Народний стяг*. 1937. С. 9.
5. Там само. С.10.
6. Там само.
7. ДАЛО Бібліотека. Липа Ю. Козаки в Московії. *Народний стяг*. 1934. С.43.
8. ДАЛО Бібліотека. Липа Ю. Українська раса. *Народний стяг*. 1937. С. 5.
9. Кухта Б. З історії української політичної думки. Київ Інститут системних досліджень освіти України. Видавництво «Генеза», 1994. С. 343.
10. Субтельний О. Україна. Історія. / Орест Субтельний; [пер. з англ. Ю. Шевчука ; вступ. ст. С. В. Кульчицького]. Київ: Либідь, 1991. 509 с. С. 261.

УДК 94(477):929Липа:930 «19»

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ІВАНА І ЮРІЯ ЛИП (НА ПРИКЛАДІ РОДИНИ ЛІВИЦЬКИХ ІЗ ПОЛТАВЩИНИ)

Петренко Ірина,

*докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри
всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка*

У статті йдеться про полтавське інтелектуальне середовище Івана і Юрія Лип, а саме родину Лівицьких. Показано, що погляди Лип формувало їхнє найближче оточення – родина, громадське середовище, історичний ґрунт Полтавщини, що сприяло становленню їх як палких й свідомих українців з активною патріотичною позицією.

Ключові слова: Іван Липа, Юрій Липа, Андрій Лівіцький, Наталія Мірза-Авакянц, Наталія Лівіцька-Холодна, інтелектуальне оточення.

The article focuses on the Poltava intellectual environment of Ivan and Yurii Lyp, namely the Livitytskyi family. It is shown that the views of the Lyps were shaped by their immediate environment – family, social environment, and the historical background of Poltava region, which contributed to the formation of their ardent and conscious Ukrainians with an active patriotic position.

Keywords: Ivan Lypa, Yurii Lypa, Andrii Livitytskyi, Nataliia Mirza-Avakianets, Nataliia Livityska-Kholodna, intellectual environment.

У 2025 році відзначили 160-річчя з дня народження відомого лікаря, літератора, громадського і політичного діяча Івана Липи (1865-1923). Ювілей видатного будівничого Української Народної Республіки та української національної культури за ініціативи Українського інституту національної пам'яті та згідно з Постановою Верховної Ради відзначається на державному рівні. Іван Липа став яскравим виразником української ідеї зрізу XIX-XX століть, почавши від «Братерства тарасівців» і дійшовши до міністерської посади в уряді УНР. Водночас його біографія є цінною в контексті краєзнавчих студій, адже він народився в Керчі, навчався в Харкові, працював на Полтавщині та Одещині, а завершував земний шлях на Галичині.

Син Івана Липи – Юрій Липа (1900-1944) – громадський діяч, письменник, поет, публіцист, лікар, один із визначних українських геополітиків XX століття. Життя та діяльність батька і сина були тісно пов'язані з родиною Лівіцьких з Полтавщини. Зокрема, Андрія Лівіцького (1879– 1954) – відомого діяча Української національної революції, знайомого Симона Петлюри з юнацький років, а в буремні часи революції та громадянської війни – одного з його близьких соратників. 1917 року А. Лівіцький був губернським комісаром, пізніше – міністром юстиції УНР, заступником голови, а з жовтня 1920 р. – головою Ради народних міністрів. Після вбивства С. Петлюри був заступником голови Директорії й Головним отаманом військ УНР, із 1926 року був Президентом УНР в екзилі. Його син Микола Лівіцький – голова Уряду УНР (1957 – 1965) , Президент УНР в екзилі (1967– 1989).

Близькою родичкою родини Лівицьких (двоюрідною сестрою Андрія) була відома український історик Наталія Юстівна Мірза-Авакянц (1888-1940?) (до заміжжя – Дворянська) [3]. Тривалий час ім'я Наталії Мірзи-Авакянц було викреслене з історії України, а її праці замовчувалися і майже не використовувалися дослідниками. Наталія Юстівна потрапила в маховик сталінських репресій кінця 30-х рр. XX ст., її було звинувачено в участі в контрреволюційній націоналістично-терористичній організації. Навіть не встановлена дата її страти. Достеменно відомо, що 24 січня 1959 р. Наталію Юстівну було реабілітовано.

Мати Наталії Мірзи-Авакянц Олександра Петрівна Дворянська походила з відомого козацького року Ілляшенків. Найвідомішими з дворянського роду Ілляшенків у XX ст. стали нащадки Петра Ілляшенка, який мав володіння у Хоцьках, під Гельмязовом, Озеричем та околицьних хуторах Переяславського повіту Полтавської губернії. П. Ілляшенко закінчив Київський університет (перший випуск) і тривалий час був мировим суддею. Свою дружину, доньку татарського мірзи, він привіз із Криму. Проте сімейна ідилія не склалася, і через якийсь час вони стали жити нарізно. Старші доньки – Анна, Наталія, Олександра і Леоніда – залишилися з батьком. Усі вони одержали освіту у київській гімназії, були обізнані у музиці, літературі. З них три були матерями відомих українських діячів. Наталія – Андрія Лівицького, Олександра – Наталії Мірзи-Авакянц, Леоніла – братів Дорошкевичів. Старша, Анна, вийшла заміж за військового, поляка Пшевалінського. Але він рано помер, а їхня дочка Ольга була свідомою українкою і брала участь в українському революційному русі.

Рідна сестра Олександри Петрівни, Наталія, побралася з Миколою Лівицьким, членом дворянського зібрання у Золотоноші. Лівицькі – старий козацький старшинський рід із Ліплавської сотні Переяславського полку на Полтавщині. Після скасування Гетьманщини рід перейшов у російське дворянство, але тримався козацьких традицій.

У сім'ї народилися син Андрій та донька Євгенія. Євгенія стала лікарем і тривалий час працювала у Хоцьківській лікарні, мешкаючи з родиною в одному з будинків на її території. У 1918-1920 рр. надавала медичну допомогу не лише селянам, а і пораненим повстанцям, які діяли у місцевих лісах. Зокрема, у неї лікувалися П. Самутін – командир в армії Української Народної Республіки, генерал-хорунжий уряду УНР в екзилі,

родом з Ташані та С. Мичуда – один із командирів дивізії отамана Д. Зеленого.

Андрій Миколайович Лівіцький (1879-1954) навчався на юридичному факультеті Київського університету Святого Володимира, брав участь в українському національному русі, очолював студентську громаду у Києві, переслідувався царським урядом за політичну діяльність, двічі ув'язнювався до Лук'янівської тюрми. Був членом українських партій РУП, УСДРП. Після Лютневої революції 1917 р. – член ЦК Селянської спілки і Центральної Ради, губернський комісар Полтавщини. У 1918 р. увійшов до Українського Національного Союзу, став одним із організаторів Трудового конгресу. У 1919–1920 рр. був міністром уряду УНР, вів підпільну боротьбу проти режиму гетьмана П. Скоропадського. Після поразки визвольних змагань в Україні, опинившись в еміграції, А. Лівіцький стає найближчим соратником С. Петлюри і після його вбивства очолив український уряд у вигнанні. З 1954 р. уряд очолив його син Микола Андрійович Лівіцький.

Андрій Лівіцький приятелював з Іваном Липою, працював з ним в уряді УНР. Іван Липа перед смертю просив його опікуватися сином Юрієм. Згодом Юрій Липа жив у родині Лівіцьких у Варшаві у 1929 році. Згодом, буваючи за кордоном, Юрій Липа передавав важливі доручення чи посилки Андрію Лівіцькому або навпаки [2, с. 510]. У 1938 року він приходив до них просити благословення на шлюб.

Донька Андрія Миколайовича Наталія Лівіцька-Холодна (1902–2005), яка народилася на хуторі під Гельмязовом, що дістався у спадок мамі Андрія після смерті її батька Петра Ілляшенка, стала відомою українською письменницею в еміграції. Проживала у Чехословаччині, Польщі, Німеччині, США, Канаді. У середині 1920-х років навчалася у Празькому університеті. Була членом правління Союзу українок Америки. Саме на її честь встановлена меморіальна дошка на будівлі ЗОШ № 2 у Переяславі-Хмельницькому (у 1919 р. вона кілька місяців навчалася тут у гімназії). Її чоловік – Петро Петрович Холодний, син відомого українського художника-монументаліста і графіка П. Холодного (родом з Переяслава), сам став одним із найвизначніших українських митців ХХ століття, особливо відзначився як маляр та графік, створював ікони, вітражі, мозаїки. Відомо, що Наталя Лівіцька-Холодна була подругою Юрія Липи, починаючи з Тарнова, написала про нього спогади.

О. Дворянська прожила довге і насичене багатьма подіями життя. Майже всі буремні події кінця XIX – першої половини XX ст. відчула на собі. Вона неодноразово переховувала у своєму маєтку в Хоцьках на Переяславщині племінника Андрія Лівницького і його дружину Марію, які були політично неблагонадійними і піддані переслідуванню царською владою. Марія Лівницька в своїх спогадах згадувала, що «на осінь 1906 року ми переїхали на Полтавщину до Андрієвої тітки, Олександри Дворянської. Прийняла нас тітка дуже сердечно й тепло. Трохи заспокоїлись ми й відпочили в цій захисті, але не надовго. Наше становище починало мене непокоїти й пригнічувати. Особливо я відчувала приниження в присутності сина тітки, Всеволода. Був негостинний і при кожній нагоді давав нам відчуття, що наше перебування в їхньому домі йому неприємне. Андрій цим не переймався. Він дуже любив тітку і її одну вважав за господиню. На мене часом навіть сердився за те, що нервуюсь і роблю всякі фантастичні проекти щодо виїзду ... в невідоме, як він казав» [1, с. 197].

Олександра Петрівна відзначалася душевністю, ніжністю, щирістю і добротою. Вона дуже полюбила дочку Марії та Андрія Наталію. При нагоді гралася з дитиною, доглядала, навчала, виховувала, розповідала казки, сама шила дитині білизну й суконки.

Літо 1909 року родина Лівницьких провела у Хоцьках, де винайняла помешкання поряд із маєтком Олександри Дворянської. У сім'ї було вже двоє дітей – дочка Наталія і син Микола, яким дуже подобалося в селі на природі. М. Лівницька писала, що «село було дуже велике й багате. Було в ньому багато заможних селянських родин, діти яких кінчали середні й навіть вищі школи. Отже, інтелігенції було багато і акторів-аматорів не забракло. Під час вибору п'єси треба було пристосуватись до смаку публіки, що була переважно селянська. Для першої вистави вибрали «Сватання на Гончарівці». Головну роль грала дочка місцевого фельдшера, Бойко, яка кінчала медичний інститут у Петербурзі. Вона мала дуже приємний і досить сильний голос, що дуже придалося для цієї ролі. Притягли до виставкової акції пізніше відомого Олександра (а тоді просто Шурку) Вертинського, який проживав тоді в сусідньому селі у своїх родичів. Він виступав у ролі москаля, що вернувся з війська. Пригадую, я була дуже сердита на нього, бо він дуже шаржував на потіху невибагливої публіки, і цим замазував гру інших артистів» [2, с. 230-231].

У 1919 році трапилася нагода віддячити тітці за допомогу і підтримку. Коли українські повстанці в боях розбили Денікіна і зайняли Переяславський повіт, Олександра Петрівна мусила переховуватись від місцевих селян як землевласниця. Ворожість селян була спрямована, переважно, проти її сина, Всеволода, за його недобре ставлення до робітників. Але в ті часи, коли відносини між поміщиками й селянами були дуже загострені, тітка Дворянська мусіла залишити свій дім і деякий час переховуватись. Знайшла вона захист у родині А. Лівіцького. Вона писала: «Я з дітьми, як родина Андрія Лівіцького, була в повній безпеці, а моє помешкання недоторкане. Отже, я не боялась нападу повстанців і могла переховувати тітку в себе. Таким чином я віддячилась їй за те, що вона переховувала нас від царської поліції» [1, с. 199].

Відомо, що у 1919 році вона кілька тижнів переховувалася «від збольшевиченого елементу свого села» [1, с. 330] у Переяславі в родині Андрія. Коли небезпека минула, вона поїхала додому, а звідти – до своєї дочки Наталії Мірзи-Авакянц.

Родина Лівіцьких була рідною для Наталії Мірзи-Авакянц. У сі'ї збереглися старі родові папери, а серед них дорогоцінна грамота з часів Богдана Хмельницького, якою призначалося одного з Лівіцьких, ймовірно, Івана, на сотника, чи полковника війська запорозького. Усі ці папери Андрій Миколайович передав для студій своїй кузині Наталії Юстівні.

Отже, у результаті трагічних подій першої половини ХХ ст. велика родина освічених, свідомих українців – Лівіцьких, Дворянських, Лип, готових працювати задля процвітання власної Батьківщини, була розсіяна, вирвана з рідної землі. Можемо констатувати, що погляди Івана та Юрія Лип формувало їхнє оточення – родина, громадське середовище, історичний ґрунт Полтавщини, що сприяло становленню їх як палких й свідомих українців з активною патріотичною позицією.

Література

1. Лівіцька М. На грані двох епох. Нью-Йорк: Комітет, 1972. 335 с.
2. Лівіцький Андрій. Листування (1919–1953 роки) / Упорядкув., вступ. ст., заг. ред. Я. Файзуліна. Український інститут національної пам'яті. Київ: Фенікс, 2019. 688 с.
3. Петренко І. М. Історик Наталія Мірза-Авакянц (1889 – 1940?): життя і наукова спадщина: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2021. 235 с. 2-ге вид., допов. і перероб.

ЮРІЙ ЛИПА – СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

Терешкевич Галина (с. Діогена)

кандидатка наук із державного управління, доцентка, доцентка
кафедри українознавства та філософії ДНП «Львівський
національний медичний університет імені Данила Галицького»
<https://orcid.org/0000-0003-4427-7872>

Кушта Юрій,

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри загальної
хірургії ДНП «Львівський національний медичний університет
імені Данила Галицького»

Джура Ольга,

кандидатка медичних наук, доцентка, доцентка кафедри
гістології, цитології та ембріології ДНП «Львівський національний
медичний університет імені Данила Галицького»
<https://orcid.org/0000-0002-0306-4478>

Моравецький Остап,

викладач кафедри українознавства та філософії ДНП «Львівський
національний медичний університет імені Данила Галицького»
<https://orcid.org/0000-0001-8477-0587>

Попович Богдан,

викладач кафедри медичної інформатики ДНП «Львівський
національний медичний університет імені Данила Галицького»
<https://orcid.org/0000-0001-6259-2361>

У роботі висвітлено постать Юрія Липи як одного з провідних ідеологів українського національно-визвольного руху. Проаналізовано його філософсько-політичну спадщину, зокрема геополітичну трилогію та «Молитву Юрія Липи» як духовний маніфест національного самоствердження. Показано зв'язок між його життям, творчістю та ідеями молитви, єдності, жертвовності й віри в Бога. Особливо підкреслено актуальність його поглядів у контексті сучасної боротьби України за національну гідність і територіальну цілісність.

Ключові слова: Юрій Липа, національно-визвольний рух, Молитва Юрія Липи, Бог, Чорноморська доктрина, Розподіл Росії, Призначення України, духовне відродження, українська ідентичність, єдність, боротьба, слово, віра.

This paper highlights the figure of Yurii Lypa as one of the leading ideologists of the Ukrainian national liberation movement. His philosophical and political legacy is analyzed, with particular attention given to his geopolitical trilogy and «The Prayer of Yurii Lypa» as a spiritual manifesto of national self-affirmation. The work explores the connection between Lypa's life, creative output, and the core ideas of his prayer - unity, sacrifice, and faith in God. Special emphasis is placed on the relevance of his views in the context of Ukraine's ongoing struggle for national dignity and territorial integrity.

Keywords: *Yurii Lypa, national liberation movement, Prayer of Yurii Lypa, God, The Black Sea Doctrine, The Partition of Russia, The Destiny of Ukraine, spiritual revival, Ukrainian identity, unity, struggle, word, faith.*

У когорті найвидатніших українців особливе місце посідає постать Юрія Липи - визначного публіциста, філософа, діяча визвольного руху, письменника, поета, лікаря, автора української геополітичної концепції та одного з ідеологів українського націоналізму [2, с. 82–89; 4, с. 63–121]. Попри те, що його ім'я іноді трапляється в назвах вулиць чи освітніх закладів, внесок Юрія Липи в інтелектуальну спадщину нашого народу залишається маловідомим. А втім, ця спадщина заслуговує не лише на увагу кожного свідомого українця, а й на глибоке вивчення - зокрема його геополітична трилогія «Призначення України», «Чорноморська доктрина» та «Розподіл Росії» [7; 8; 9], і її роль у житті держави і суспільства.

Роки життя Юрія Липи (1900–1944) припали на буремну першу половину XX століття. Він народився 5 травня 1900 року - в Одесі чи в Старих Санжарах, Полтавської губернії - у родині Івана Липи, знаного українського громадського діяча, письменника, лікаря та борця за самостійність України.

Іван Липа був комісаром Одеси від Центральної Ради, міністром культів і віросповідань Директорії УНР, а також автором проекту її першої Конституції. Згодом він став міністром охорони здоров'я уряду УНР в екзилі. Іван Липа - один із засновників «Братства тарасівців», таємної революційної організації національно свідомої української молоді, створеної в Харкові 1891 року. Метою Братства була боротьба за національне відродження України. Його учасники всіма доступними засобами поширювали серед українців безсмертні ідеї Кобзаря [4, с. 63–121].

Юрій Липа змалку перебував у вирі громадського життя, формувався як патріот незалежної, соборної України. Коли Юрію

Липі виповнилося 17 років, він без вагань став до лав Гайдамацької дивізії. На той час Україна опинилася на межі великої бурі: у листопаді 1917 року в Петрограді більшовики здійснили державний переворот і темною хвилею рушили на українські землі. Їхній лідер Ленін добре розумів: без українського хліба, без ресурсів Наддніпрянщини революція не зможе вижити. Більшовики розглядали Україну як «житницю» - джерело продовольства для своїх строкатих, поспіхом зібраних армій, сформованих із зuboжілих і зваблених обіцянками селян та міщан з усіх окраїн Росії. За гучними революційними гаслами ховалося прагнення цинічного визиску українських ресурсів - і молодий Юрій Липа добре це розумів. Він бачив, як під прикриттям «визволення» від старого ладу Україну намагаються перетворити на донорську колонію нової імперії.

Перші бої Юрія Липи з більшовиками розгорнулися на вулицях рідної Одеси. Саме там він приєднався до патріотичної молодіжної організації «Січ», що ставила собі за мету плекати фізичну силу та духовну міць нового покоління українців.

Натхненний боротьбою, Юрій Липа розпочав і свій шлях як публіцист - воюючи не лише зброєю, а й словом. Він редагував українські періодичні видання, писав розповіді, польові нотатки про бойових побратимів, військові операції, будні українського вояка.

Не полишаючи пера, він вступив до куреня морської піхоти імені Петра Сагайдачного, сформованого в листопаді 1917 року в Севастополі у складі війська Української Народної Республіки. Там Липа тривалий час мужньо ніс службу, поєднуючи військовий обов'язок із просвітницькою місією. Та війна за незалежність, попри відчайдушний опір українських захисників, поступово відступала за Збруч. Сили були надто нерівні: Україна опинилася під натиском незброєних, але численних і безжальних червоних орд. У цій критичній ситуації Юрій Липа змушений був виїхати до Польщі. Але навіть там не зупинив своєї боротьби - лише змінив її форму. Саме в еміграції він написав низку праць, що згодом стали дороговказами для українців різних поколінь.

У 1922 році Юрій Липа, навчаючись на медичному факультеті Познанського університету, заснував таємне студентське товариство «Чорноморе», де був ідеологічним референтом. Мета організації - збереження української національної ідентичності в еміграції та підготовка молоді до майбутньої боротьби за незалежність України [4, с. 63–121].

Філософсько-політична трилогія Юрія Липи - «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940) та «Розподіл Росії» (1941) - стала фундаментом української геополітичної думки ХХ століття [7; 8; 9; 1, с. 483-492].

У своїх працях Юрій Липа послідовно обґрунтовував необхідність створення антиросійського військово-політичного союзу за участю України та країн Причорномор'я [4, с. 63-121; 3, с. 345-358] - Туреччини, Грузії, Болгарії, Румунії - з метою спільного протистояння російському імперіалізму. Він стверджував: стабільність, безпека і майбутнє регіону можливі лише за умов рішучого стримування московської агресії.

Особливу увагу Липа приділяв українським етнічним землям - Дону та Кубані [8], де на той час мешкала переважно українська людність. У своїй геополітичній концепції він наполягав на необхідності повернення історичної справедливості й захисту культурної ідентичності цих регіонів.

Важливим елементом його ідеології була ідея Балто-Чорноморської вісі [9; 3, с. 345-358] - політико-економічного союзу країн Балтії та Чорномор'я: Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Білорусі, України та ін. Метою цього об'єднання було встановлення ефективного співробітництва у воєнній, економічній, культурній та інформаційній сферах, а також створення надійного бар'єру між цивілізованою Європою і агресивною, в прямому сенсі «немитою» Росією, як її часто і метафорично, і буквально описували тогочасні мислителі. Такий союз, на думку Липи, міг забезпечити захист територіальної цілісності України та гарантувати стабільність європейських кордонів. Він також міг би стати опорою для збереження української культури, національної ідентичності та гідного місця України у родині європейських народів.

Україна, за Липою, століттями змушена була самотужки боронити себе від імперських зазіхань Росії. Ця безперервна боротьба виснажувала її сили, які могли б бути спрямовані на розбудову, науку, культуру та економіку.

Така діяльність Юрія Липи, палкого українського патріота й мислителя, не могла залишитися непоміченою іншим тоталітарним режимом. За особистим наказом Гітлера його було вивезено до Берліна [5, с. 63-66] - надіялися схилити цю впливову для України постать на бік Третього Рейху. Години розмов із Липою проводив Георг Лейббрандт - керівник головного політичного управління імперського міністерства окупованих східних територій. Основна мета - переконати його взяти участь у створенні маріонеткового уряду в окупованій Україні. Та фюрер прорахувався. Юрій Липа, з

усвідомленням усіх наслідків, відмовився служити фашистам, відкинувши їхню пропозицію очолити підконтрольну Третьому Рейху адміністрацію. Він не зрадив своїм принципам і народові, навіть коли на кону була не лише його свобода, а й життя.

Він не шукав привілеїв - у подальшому служив звичайним курінним лікарем у повстанському шпиталі в селі Іваники на Яворівщині, лікував поранених бійців і місцевих селян, організовував медичні курси для молоді. Його мета - передати кожному базові знання з медицини, які могли б врятувати життя в час війни та окупації. Це були останні місяці життя великого українця - лікаря, публіциста, філософа, борця з серцем, що горіло для України. Він продовжував читати лекції не лише з народної медицини, а й з політології, намагаючись підняти рівень освіченості української молоді. Липа прагнув дати їм інструменти для мислення - щоб вони могли аналізувати події в Україні, Європі й світі, щоб не втратили зв'язку зі своїм корінням і не стали жертвами чужої пропаганди.

Друзі Юрія Липи, усвідомлюючи його вагу як провідного українського інтелектуала, філософа й публіциста, неодноразово вмовляли його залишити територію тогочасної Польщі й емігрувати на Захід. Та Юрій Липа категорично відмовився. Це суперечило його життєвим засадам. Він до останнього залишався зі своїм народом, день і ніч приймаючи поранених, хворих, працюючи на межі фізичних сил, не віддаляючись ані на крок від своєї служби простому люду. У цей період він писав про націю як живий організм, що розвивається й еволюціонує крізь терни історії, долаючи випробування з Божою допомогою й загартовуючи власну ідентичність. Саме рідна земля, з її болями й надіями, надихала Липу й Господь дарував йому сили для подальшої боротьби.

Про жорстоку загибель Юрія Липи - ймовірно 20 серпня 1944 року в селі Шутова, Яворівського району на - український світ дізнався зі сторінок підпільного часопису «Ідея і чин». Повідомлялося, що його замучили більшовицькі кати, застосувавши звірячі тортури, зокрема кастрацію - один із найжахливіших способів морального й фізичного знищення.

Достеменно відомо: Юрій Липа жив як герой — і загинув як герой. Його смерть - болісне свідчення того, як імперія боялася не так зброї, як вільного й правдивого українського слова. Його життя стало символом незламності духу, глибокої відданості Україні, мужності та самопожертви. Заради вірності Істині, духовним і національним цінностям йому довелося з Господньою силою, благодаттю і допомогою принести в жертву самого себе - і

він зробив це мужньо, як Христос, Який віддав Своє життя, щоб ми вічно жили. Смерть Юрія Липи - це не кінець, а перехід, який започатковує нове життя. Вона переможена на Голготському хресті Ісусом Христом. Істину можна вбити, але не знищити. Вона Воскресне!

Квінтесенцією його життєвого шляху є *«Молитва Юрія Липи»*. Вона відображає його біографію так само, як біографія відображає цю молитву - заклик жити для вищої мети, з відкритими очима й серцем, готовим до жертви.

Юрій Липа – лікар-націоналіст, публіцист-ідеолог і мученик за Україну. Він – син Івана Липи - борця, лікаря, письменника, ідеолога українського націоналізму. Юрій Липа змалку виховувався в душі любові до Бога і України, а тому його *«Молитва»* — це плід глибоко закоріненої національної традиції, продовження справи батька. У *«Молитві»* Липа звертається до Бога як до Джерела сили нації, так, як у його родині зверталися до Бога — не як до абстракції, а як до Духовного Союзника в боротьбі за свободу.

«Молитва Юрія Липи» — це потужний патріотичний клич до найславнішого Господа Бога [6], Того, Хто подарував нам життя, приніс Себе в жертву за гріхи людства і нас провадить. Починаючи словами *«Боже народів, утвердження і небес, і землі, і моря! Боже походів і самопожертви!»*, Липа звертається до Всевишнього з проханням про духовне та національне відродження українського народу. Молитва сповнена переконання, що саме Бог є джерелом величі українського народу – його духовної витривалості, моральної сили, історичного покликання та живої надії. Ось головні ідеї молитви:

Український народ — найсильніший через пережите страждання *«До тебе молиться найсамотніший народ у світі, народ найсильніший, бо перетривав і меч, і підлість людського слизького слова, найсильніший, бо злочини й гріхи своїх дітей перетривав»*. Юрій Липа проголошує, що справжня сила українського народу — в його витривалості, здатності вистояти перед зрадами, війнами й внутрішніми випробуваннями.

Прохання про повернення духовної величі *«Боже, дай нам усе, що найвеличніше було в нас і сповни нарід наш молитвою вічного напруження»*. Автор молитви не просить Бога чогось нового, а прагне повернення до гідності й героїзму, які вже були закладені в національному характері. Це — заклик до самопізнання, відновлення духовної сили та єдності з Богом, повернення до витоків.

Заклик до пробудження та духовної пильності *«Дай так, щоб ніхто в нас не мав замкнених очей, щоб тривога батьківська була в кожному серці, і щоб руки наші учились усіх способів боротьби».* Образ «відкритих очей» символізує свідомість, небайдужість, готовність діяти і відповідальність за свою Землю та активну участь у житті своєї Батьківщини.

Освіта і боротьба - два крила визвольного шляху: *«Щоб уми наші пізнали всі науки, а воля наша знищила всіх противників!».* Поєднання інтелекту й сили волі, джерелом яких є Господь, - основа національної перемоги. Липа наголошує: лише озброївшись знанням і твердим духом, народ зможе захистити свою свободу. Юрій Липа здобув освіту в Польщі та Франції, став лікарем [8, с. 105–114; 10, с. 34–40], але не заради кар'єри, а щоб *служити українському народу*. Під час війни був військовим лікарем УПА. У *«Молитві»* він просить Бога: *«щоб уми наші пізнали всі науки»*, бо сам розумів цінність знання для національного визволення. Його власна біографія підтверджує, що освіта — це не втеча від боротьби, а її форма.

Потреба в єдності та новому шляху: *«За сірість минулих років, за блуканину на роздоріжжях дай нам тепер велику дорогу єдності і молитви!».* Це завершальний заклик Юрія Липи до Господа - мрія про спільний шлях єдності в молитві, де народ згуртований у душі й дії. Сьогодні ця мрія звучить особливо актуально - в умовах кривавої, безжальної війни, розв'язаної Росією проти України. У час, коли наша держава знову бореться за свою свободу, гідність і державну суверенність, слова Липи стають пророчим нагадуванням: перемога можлива лише через єдність, молитву до Бога, віру та спільне прагнення до правди, джерелом якої є Господь.

Висновки. Юрій Липа залишив по собі не лише художню спадщину, а й фундаментальні політичні праці - *«Чорноморська доктрина»*, *«Призначення України»*, *«Розподіл Росії»* - у яких послідовно обґрунтовував необхідність незалежної, самостійної української держави [7; 8; 9]. Він глибоко вірив у силу слова як інструменту дії та змін. Його *«Молитва»* - це кульмінація життєвої філософії: заклик до боротьби, до віри, до відповідальності перед Богом і народом. Саме цього слова боялися імперські режими - і саме за нього Юрій Липа був замучений. Його мученицька смерть – не кінець, а - шлях до Воскресіння. Вона стала найвищим підтвердженням вірності словам, які він писав, і започаткувала йому нове вічне життя.

Усе життя Юрія Липи було пройняте тією самою «*молитвою вічного напруження*», якої він благав у Бога для народу у своїй «Молитві». Він не просто звертався до Всевишнього від імені народу - він жив і загинув, втілюючи ці слова: «дай нам... *небайдужість, способи боротьби для знешкодження всіх противників, знання, одність і молитву*».

Література

1. Баран В. Юрій Липа: проект геополітичної модернізації України. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Наукові записки Випуск 6 (56). С. 483-492 URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Baran_Volodymyr/Yurii_Lypa_Proekt_heopolitichnoi_modernizatsii_Ukrainy.pdf (дата звернення: 12.05.2025).
2. Ковалів Ю. Юрій Липа. *Слово і час*. 2019. № 5. С. 82-89.
3. Кучеренко С. Липознавство як полідисциплінарний напрям досліджень. *Українська біографістика: зб. наук. праць / Ін-т біограф. досліджень Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ : НБУВ, 2015. Вип.12. С. 345-358.
4. Кучеренко С. Чорноморець / Стамбол І., Кучеренко С. *Іван та Юрій Липи*. Тарасівець і Чорноморець. Харків: Фоліо, 2016. С. 63-121.
5. Липа-Гуменецька М. Юрій Липа – письменник, мислитель, лікар (Перегляд польських архівів). *Слово і час*. 1999. № 1. С. 63-66.
6. Липа Ю. *Молитва Юрія Липи* / УкрЛіб. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=28397#google_vignette (дата звернення: 12.05.2025).
7. Липа Ю. Призначення України. Львів: Червона калина, 1938. 212 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3695/file.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).
8. Липа Ю. *Розподіл Росії*. Львів: УНДО, 1941. 168 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/286/file.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).
9. Липа Ю. Чорноморська доктрина. Львів: Українське видавництво, 1940. 234 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wpcontent/uploads/books/21865/file.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).

**РЕЦЕПЦІЯ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ЮРІЯ ЛИПИ
В АКАДЕМІЧНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ ТА СВІТУ:
БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ SCOPUS,
WEB OF SCIENCE I DIMENSIONS**

Шилюк Олег,
кандидат історичних наук,
асистент кафедри історії України
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
<https://orcid.org/0000-0003-4387-3402>

У статті проаналізовано наукову реценцію творчості Юрія Липи (1900–1944) - видатного українського письменника, філософа, лікаря та політичного мислителя, чия інтелектуальна спадщина формувала національну ідеологію в умовах бездержавності та еміграції. За допомогою бібліометричних платформ Scopus, Web of Science та Dimensions здійснено комплексний аналіз наукової присутності Липи у глобальному академічному просторі. Автор вказує на необхідність стратегічного включення спадщини Юрія Липи в сучасну гуманітарну політику, академічну освіту й перекладацькі програми задля відновлення його ролі у формуванні української культурної ідентичності та державницької філософії.

Ключові слова: історія України; Юрій Липа; бібліометричний аналіз; Scopus; WoS; Dimensions.

This article examines the scholarly reception of Yurii Lypa (1900–1944), a prominent Ukrainian writer, philosopher, physician, and political thinker whose intellectual legacy significantly influenced Ukrainian national ideology during periods of statelessness and emigration. Drawing on bibliometric platforms such as Scopus, Web of Science, and Dimensions, the study offers a comprehensive analysis of Lypa's visibility in global academic discourse. The author underscores the need to strategically reintegrate Lypa's legacy into contemporary humanitarian policy, academic curricula, and translation programs in order to restore his role in shaping Ukraine's cultural identity and philosophy of state-building.

Keywords: *history of Ukraine; Yurii Lypa; bibliometric analysis; Scopus; WoS; Dimensions.*

Юрій Липа (1900-1944) – письменник, філософ, лікар, політичний мислитель – належить до плеяди українських елітарних інтелектуалів, чия спадщина формувала національну ідеологію в умовах бездержавності, еміграції та глобальних геополітичних катастроф. Його стратегічні ідеї, насамперед «Чорноморська доктрина», візія нації як духовної спільноти, а також концепція «призначення України» сьогодні набувають нового звучання на тлі війни, ідентифікаційної кризи та глобального протистояння. У статті подано аналіз актуальності ідей Липи на основі академічної рецепції його творів у сучасних наукометричних базах, а також здійснено компаративний огляд його ідеологічної платформи у співвіднесенні з поглядами Дмитра Донцова та Миколи Сціборського.

Після трагічної загибелі Юрія Липи у 1944 році його ідеї, що стосуються державності, геополітики, національної місії, не мали шансів бути офіційно визнаними або поширеними на теренах радянської України. Причина – очевидна: світогляд Ю. Липи був глибоко несумісним із радянською ідеологією, яка заперечувала як самостійність українського політичного проєкту, так і будь-які згадки про «національну еліту» або «духовну місію» України. Навіть після Другої світової війни радянська цензура жорстко контролювала будь-які ідеологічні відхилення, а отже – спадщина Липи автоматично потрапляла в категорію забороненого.

У 1950–1960-х роках твори Ю. Липи з'являються винятково в еміграційному середовищі: у США, Канаді. Однак такі видання мали обмежений наклад (звично 500–1000 примірників), не проходили професійну редактуру і не мали можливості увійти до глобального наукового обігу. У фондах Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, в колекції відомого науковця Аркадія Жуковського, зберігається два видання, які відносяться до його спадщини.³

Лише з розпадом СРСР та здобуттям незалежності, після 1991 року, в Україні починається поступове повернення імені Юрія Липи – у вигляді перевидань, збірників, історико-

³ Липа, Юрій. Призначення України. 2-ге незмін. вид. з 1 мапою і 12 схемами в тексті. Нью-Йорк : Говерла, 1953. 308 с.; Річник Перший з календарем на рік 1933 / Укр. екон. бюро; ред. ком.: Євген Чехович, Лев Лукасевич, Юрій Липа. Варшава : Укр. секція Слов'ян. т-ва мистецтва і культури, 1933. 137 с.

філософських досліджень. Проте втрачене десятиліттями академічне поле ще не повністю відновлено, особливо щодо міжмовної присутності його текстів.

На сьогодні відсутні повноцінні англомовні, французькі чи німецькі переклади ключових праць Ю. Липи, таких як «Призначення України» чи «Розподіл Росії». Причин цьому кілька:

1. Відсутність інституційного замовлення. Жодна з українських академічних або культурних інституцій у XX столітті (навіть після 1991 р.) не ініціювала систематичну програму перекладів українських політичних мислителів. Липа опинився «між полюсами» – недостатньо канонізований у самій Україні, й водночас незнаний у Заході.

2. Складність перекладу і стилю. Мова Ю. Липи – багаторівнева, метафорична, часто філософсько-містична. Для якісного перекладу потрібен не лише лінгвіст, а й глибокий аналітик українського контексту. Без спеціалізованих фахівців переклад може втратити зміст або стати спрощеним.

3. Ідеологічна маргіналізація. Через асоціації Ю. Липи з ідеями інтегрального націоналізму його іменем частково знехтували навіть у середовищі пострадянської гуманітаристики. У той час, як твори Донцова чи Сціборського отримали більшу увагу завдяки скандальному фону, Липа залишився менш «медійним» і менш конфліктним, а отже – менш поміченим.

З початку 2000-х років спостерігається відновлення зацікавлення його творами, а після 2014 року – стабільне зростання наукових публікацій, що аналізують його погляди у контексті геополітики, національної ідентичності, духовної культури та ідеології визвольного націоналізму.

Аналіз сучасного академічного дискурсу засвідчує два взаємопов'язані виміри: цитованість творів Юрія Липи як першоджерел та дослідницьких праць, присвячених його спадщині. Так, аналіз сучасних наукових баз даних, зокрема Scopus⁴, Web of Science⁵ та Dimensions⁶, показує, що в них

⁴ **Scopus** – міждисциплінарна бібліографічна та реферативна база даних наукових публікацій, керована Elsevier. Пошук - (REF («**Lyra I**») OR REF («**Lyra Y**»))

⁵ **Web of Science** – платформа для доступу до провідних індексів наукового цитування, яка охоплює рецензовані журнали в різних галузях знань. Пошук - (**Lyra Y** OR **IURYI LYPА** OR **LYPA IURI** OR **LYPA YURI** OR **LYPA Y** OR **LYPA YURIY** OR **LYPA J** (Cited Author))

⁶ **Dimensions** – аналітична наукометрична платформа, що інтегрує дані про публікації, цитування, гранти, клінічні випробування та патенти. Пошук - («**Lyra Iu**» OR «**Lyra Yu**» OR «**Липа Ю**» Free text in title and abstract)

відсутні твори Юрія Липи, лише публікації в яких аналізується його особистість, творчість та погляди. Серед них є також публікації, які вказують твори Липи в списках використаних джерел (reference). Зокрема у WorldCat⁷ відслідковується 16 публікацій, у Scopus – 13; Web of Science – 14; Dimensions – біля 80. Згадки Юрія Липи з'являються переважно в гуманітарних дисциплінах – релігієзнавстві, історії, політології, філософії, культурології. Як бачимо, у базі Dimensions його ідеї в наукових публікаціях трапляються частіше, особливо в англомовних міждисциплінарних матеріалах. У Scopus та WoS зафіксовано окремі статті, що висвітлюють його концепцію Чорноморської доктрини, порівняння з Д. Донцовим та інтелектуальну історію міжвоєнного періоду.

Dimensions є найбільш гнучкою базою, де твори Юрія Липи з'являються в різних формах – від історичних досліджень до сучасних стратегічних аналізів. У Scopus та WoS ідеї Липи вивчаються передусім у контексті міжвоєнної геополітики, теорій нації та культурної ідентичності.

Зростання зацікавлення до Липи також підтверджується кількістю публікацій за останні два десятиліття. Графік динаміки публікацій чітко демонструє збільшення згадок у періоди загострення суспільно-політичної ситуації в Україні. Так в системі Dimensions половина матеріалів які досліджуються (41 назва) опубліковані в період 2021-2025 рр. Це свідчить про реактуалізацію Липи як мислителя, здатного продукувати інтелектуальні відповіді на цивілізаційні виклики сучасності.

Тематика досліджень охоплює: політичну філософію Липи; історіософські та геополітичні концепції (зокрема Балто-Чорноморський союз); міжвоєнну прозу; його участь у творенні національного міфу; поетичну спадщину та образи в літературі.

Цитованість праць, присвячених Липі, помірна. Часто його згадують у контексті дослідження ідей Дмитра Донцова, Миколи Сціборського, українського націоналізму та геополітики. Географія інтересу: Україна, Польща, частково – діаспорні наукові середовища.

Здійснити аналіз найбільш цитованих публікацій з цієї тематики є досить проблематичним. Для гуманітарних і соціальних наук властивий ефект накопичення, тобто найбільш цитованими публікаціями є старіші публікації, на відміну від природничих і технічних наук, де найбільш цитованими є новіші

⁷ **WorldCat** – глобальний бібліотечний каталог, що надає доступ до бібліографічних записів мільйонів видань із бібліотек усього світу. Пошук - («**Yurii Lypa**»)

публікації. Були відібрані публікації кожна з яких мала 5 і більше цитувань. Одна публікація присутня в різних базах даних.

Автор, назва	К-ть цитувань
Wodak R. <i>Analysing Fascist Discourse, European Fascism in Talk and Text</i> . New York: Routledge, 2013. 338 p.	66 - Dimensions
Wilson A. Elements of a theory of Ukrainian ethno-national identities. <i>Nations and Nationalism</i> . 2002. Vol. 8. Issue 1. P. 31–54.	53 - Scopus
Wilson A. <i>Belarus: The last European dictatorship</i> . Yale University Press, 2012. 304 p.	29 - Scopus
Rudling P. A. The Return of the Ukrainian Far Right: The Case of VO Svoboda. <i>Analysing Fascist Discourse: European Fascism in Talk and Text</i> . Taylor and Francis, 2013. P.228-255.	28 - Scopus
Rudling P. A. Eugenics and racial anthropology in the Ukrainian radical nationalist tradition. <i>SCIENCE IN CONTEXT</i> . 2019. Vol. 32. Issue 1. P. 67–91.	9 - WoS
Kushnir O. Ukrainian policies in the Black Sea littoral: history, current trends and perspectives. <i>Journal of Contemporary European Studies</i> . 2017. Vol. 25. Issue 2. P. 163–179.	7 - Scopus 5 - WoS
Варданян М. В. Свій - Чужий в українській діаспорній літературі для дітей та юнацтва: національна концептосфера, імагологічні моделі : монографія. Кривий Ріг : Видавництво «Діонат», 2018. 406 с.	5 - Dimensions

Тобто спостерігаємо яка тематика є найбільш дискусійна та потребує подальшого обговорення. В цьому контексті зростає важливість досліджень саме вітчизняних науковців. Варто зауважити, що серед публікацій спостерігаються матеріали авторів та афіліції країни-агресора, і це вимагає від українських дослідників приділяти більше уваги поширенню своїх досліджень в світовій науковій спільноті, щоб уникнути фальсифікації та перекозів в наукових публікаціях, зокрема й історії України та національної ідеї.

Липа в науковій рефлексії з'являється переважно як автор концепцій «національного призначення» та «геополітичної суб'єктності». Його твори не лише публіцистичні, а й міфотворчі, впливають на сучасну гуманітаристику та стратегії культурної політики.

У сучасному академічному дискурсі ідеї Юрія Липи здебільшого оцінюються позитивно, проте в низці праць виявлено критичне переосмислення його концептуальних засад. Зарубіжні дослідники часто розглядають Ю. Липу в ширшому культурному чи порівняльному ключі, аналізують його ідеї у європейському або діаспорному контексті, застосовують більш міждисциплінарні методи - міфологія, постколоніалізм, наратологія. Так, зокрема Т. Erlacher та Р. Rudling, звертають увагу на елітарність його мислення, близьку до доктрин Дмитра Донцова, підкреслюючи недостатню інклюзивність моделей національного буття, що пропонуються Липою. У публікаціях М. Shkandrij та М. Wojnar наголошується, що попри відмінність від радикального донцовізму, Липа зберігає вертикальну, ієрархізовану візію нації, що може вступати в суперечність із сучасними принципами демократичного плюралізму. Водночас українські автори зосереджуються на прямому політичному та геополітичному порівнянні, наративному аналізі прози, вивченні текстів у межах формування ідеології демонструють більш поблажливу рецепцію, обмежуючись заувагами щодо надмірного духовного максималізму чи ідеалізації національного минулого у творчості Липи (І. Жиленко, Р. Демчишак, С. Кучеренко, П. Лодин та інші). Таким чином, критичне ставлення до його ідей не має деструктивного характеру, а радше відображає прагнення осмислити межі й актуальність його філософії в координатах сучасної політичної культури.

Висновок. Факт того, що до 1992 року творчість Юрія Липи не була надрукована в Україні, а переклади іншими мовами досі відсутні, є свідченням системної культурної втрати, викликаной колоніальними механізмами, ідеологічною цензурою та відсутністю державної політики з популяризації національної філософської спадщини. Для повернення Липи в глобальний інтелектуальний простір необхідно ініціювати програми перекладів, критичних видань, а також інтегрувати його концепти до академічних курсів з гуманітарних і політичних наук.

Аналіз сучасного наукового дискурсу засвідчує посилення зацікавленості творчістю Юрія Липи, особливо у зв'язку з подіями після 2014 року та загостренням національних і геополітичних викликів для України. Його ідеї, такі як Балто-Чорноморська геостратегія, духовна аристократія нації, та роль України як суб'єкта цивілізаційної трансформації, не лише не втратили актуальності, а й стали предметом нового осмислення.

Варто відзначити, що українські дослідники частіше демонструють лояльне або героїзоване ставлення до постаті Ю. Липи, тоді як у зарубіжному середовищі простежується обережна критика – зокрема щодо його міфотворчих моделей чи недостатньої демократичності концепції нації. Проте загальний науковий консенсус визнає Липу одним із центральних ідеологів української державницької традиції, спадщина якого вимагає не лише переосмислення, але й активного включення у сучасну гуманітарну політику, навчальні програми та стратегії культурної безпеки.

Література

1. Dimensions. [Електронний ресурс]. URL: <https://app.dimensions.ai/discover/publication> (дата звернення: 20.05.2025).
2. Scopus. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.scopus.com> (дата звернення: 20.05.2025).
3. Web of Science. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.webofscience.com> (дата звернення: 20.05.2025).
4. WorldCat. [Електронний ресурс]. URL: <https://search.worldcat.org/> (дата звернення: 20.05.2025).

УДК 94(477.74)«1929-1930»

СПРАВА ПЕТРА БІЛОСКУРСЬКОГО У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ «СПІЛКИ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ»

Олександр Шишко,

*доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри філософії, політології, психології та права
Одеської державної академії будівництва та архітектури*

У статті проаналізовано матеріали архівної справи, фігурантом якої був Петро Білоскурський, який був ув'язнений до концтабору у лютому 1930 р. за обвинуваченням в участь у «контрреволюційній організації», яка нібито була Одеською філією «Спілки визволення України».

Ключові слова: Андрій Ніковський, громадсько-культурне життя Одеси.

The article analyzes archival materials related to the case of Petro Biloskursky, who was imprisoned in a concentration camp in

February 1930 on charges of participating in a «counter-revolutionary organization», allegedly the Odesa branch of the «Union for the Liberation of Ukraine».

Keywords: *Andriy Nikovsky, public and cultural life of Odesa.*

26 лютого 1930 р. «судова трійка» при колегії ДПУ УСРР на своєму засіданні заслухала справу № 4744, яка надійшла від Одеського округового відділу ДПУ. Фігурантом цієї справи був Петро Миколайович Білоскурський, який був обвинувачений за статтею 54-II Кримінального кодексу УСРР. У підсумку ця «трійка» постановила ув'язнити П. Білоскурського до концтабору терміном на п'ять років, починаючи з 05.10.1929 р. [1, арк. 201].

У обвинувальному заключенні цієї справи, яке було складене 4 лютого 1930 р. тимчасово виконуючим обов'язки начальника секретного підрозділу Одеського округового відділу ДПУ Шерстовим, було вказано, що П. Білоскурський брав участь у «контрреволюційній організації». Далі у цьому заключенні йшлося про те, що такою «організацією» була Одеська філія «Спілки визволення України», яка була створена навесні 1926 р., коли до Одеси з Києва приїздив «член центральної п'ятірки української контрреволюційної організації Андрій Ніковський». Таке твердження Шерстова базувалось на показах А. Ніковського, копія яких була вміщена у матеріалах цієї справи. Отже, А. Ніковський, описуючи причини і процес обробки й вербування П. Білоскурського, засвідчив таке: «Білоскурського мені рекомендував Панченко й Чикаленко, як особу зовні лояльну, але наскрізь пронизану націоналізмом. Білоскурський завідував агентурою «Вістей» в Одесі і був членом Ради музичного товариства ім. М. Леонтовича» [1, арк. 198]. Згадуваного тут Чикаленка звали Петром, він був сином Євгена Чикаленка.

Після цього Шерстов вказував на те, що А. Ніковський, завербувавши П. Білоскурського, спочатку особисто, а потім і через своїх однодумців дав йому низку вказівок про необхідність ведення контрреволюційної роботи й організації в Одесі правих українських елементів [1, арк. 132, 133]. Виконуючи ці директиви, П. Білоскурський «повів роботу з організації контрреволюційного елементу, групуючи його у різних громадських організаціях і взагалі використовуючи для цієї мети як легальні, так і нелегальні можливості». Крім А. Ніковського, П. Білоскурський мав зв'язок із іншим членом «СВУ», Кирилом Панченком, про якого йшлося вище. Вони, а також

завербований ними Андрій Навроцький, розпочали роботу щодо захоплення впливу у товаристві ім. Леонтовича. Зокрема, П. Білоскурський особисто та через інших членів організації й залучених осіб згрупував у товаристві ядро з церковників-автокефалістів й контрреволюційно налаштованих осіб й використовував цю групу для боротьби з комуністичним впливом, для шовіністичної й контрреволюційної пропаганди. Такою була фабула справи, як її описав у заключенні Шерстов.

Водночас співробітник Одеського ДПУ вказав на той факт, що «під час слідства Білоскурський вперто заперечував як свою участь в організації «Спілка визволення України», так і свою контрреволюційну діяльність». Але начальник секретного відділу покази П. Білоскурського до уваги не взяв, натомість він покликався на вже згадані свідчення А. Ніковського, К. Панченка та А. Навроцького. На основі цих свідчень він пропонував справу, фігурантом якої був П. Білоскурський, скерувати на розгляд судової трійки при колегії ДПУ УСРР. Щодо покарання, то Шерстов «вважав за необхідне» застосувати до П. Білоскурського «ув'язнення до концтабору на термін 10 років». З таким вердиктом погодився й прокурор Одеської округи, але «судова трійка», як уже було вказано вище, встановила термін п'ять років.

Таким чином, П. Білоскурський став одним із 700 осіб, які були заарештовані у зв'язку зі справою «Спілки визволення України». А всього, за твердженням Юрія Шаповала, під час та після процесу «СВУ» було заарештовано, знищено або заслано понад 30 тис. осіб [4, с. 134-135]. Що стосується власне самого показового процесу «СВУ», то він тривав з 9 березня й до 19 квітня 1930 р. й відбувався у Харківському оперному театрі, де на лаві підсудних опинилось 45 осіб. Серед цих осіб був і А. Ніковський, про якого йшлося вище.

Перші арешти у цій справі почали проводитись у липні 1929 р., П. Білоскурський був заарештований, вірогідно, на початку вересня, тому що перший його допит відбувся 10 вересня 1929 р. Цей допит провів уповноважений Одеського округового відділу ДПУ Найдман. Перші свідчення обвинуваченого були лаконічними: «Ні в яких антирадянських організаціях не перебував і не перебуваю. Нічого антирадянського ніколи не робив і не роблю. Якби мені було відомо про існування будь-якої антирадянської організації або навіть угруповання, то я б перший повідомив про це органи ДПУ. Як вигнанець з рідної землі, який знайшов прихисток в

радянській країні, я навіть подумки не міг би належати до антирадянського угруповання» [1, арк. 5].

12 вересня П. Білоскурський написав детальну, на п'яти машинописних аркушах, свою автобіографію. І в автобіографії, і в протоколі допиту він вказав, що народився у 1888 р. на Галичині у Коломиї, його батько був робітником на цегляному заводі. У 1908 р. він закінчив Львівську академічну гімназію й поступив на юридичний факультет Львівського університету, але його не закінчив. Ще під час навчання в гімназії він потрапив під вплив потужного радикального руху, який очолював відомий у Коломиї соціалістичний діяч доктор Тридевський. Після закінчення гімназії він повністю занурився у політичну роботу, у місті він працював у соціал-демократичних організаціях, на селі в осередках Української радикальної партії. Його «сотні й тисячі виступів на мітингах й зібраннях» постійно друкувалися на шпальтах партійної газети «Громадський голос» протягом 1908-1914 рр. У цій частині автобіографії він зробив ремарку про те, що багато молодих партійних діячів з цих організацій згодом стали відомими «соціалістичними й комуністичними працівниками», зокрема, в радянській Україні. Серед цих працівників був і його брат Яків, який ще у 1906 р. перейшов на підпільну роботу до підросійської України під чужим паспортом на ім'я Георгія Кушнірука й нині з цим прізвищем обіймає посаду голови воєнного трибуналу Українського воєнного округу. Також він назвав ім'я Василя Порайка, який у цей час обіймав посаду наркома юстиції УСРР [1, арк. 35].

Далі П. Білоскурський детально розповідав про свою діяльність у 1914-1924 роках, аж поки його доля не занесла до Одеси. До причорноморського міста він разом із сім'єю прибув наприкінці цього року. Вибір південного міста був викликаний тим, що його син хворів на туберкульоз й тому лікарі порадили оселитися тут. П. Білоскурський відразу занурився у громадсько-культурне життя міста, був членом низки комісій: комісії з допомоги голодуючим, комісії зі вшанування пам'яті М. Коцюбинського, комісії зі щорічних Шевченківських свят тощо. Крім цього, він був членом художньої ради Держдрами й Опери, незмінним членом правління музичного товариства. Але основним його заняттям було завідування філією газети «Вісті ВУЦВК». Він постійно друкувався у місцевій пресі, роблячи огляди щодо музичного життя міста. У 1929 р. він почав друкувати рецензії на вистави українських театрів, з-під його

пера вийшли рецензії на всі виступи театру «Березіль» в Одесі під час гастролей. Отже, ця частина його автобіографії є важливою у тому сенсі, що доповнює картину культурно-мистецького життя міста у 1920-х роках, яке було насиченим і змістовним. Тому, завершуючи свою оповідь, П. Білоскурський наголосив на тому, що, озираючись на всі культурні здобутки у сфері української культури за час існування радянської влади, не можна ними не захоплюватись, адже вони «справді були казковими й грандіозними».

Свою автобіографію він написав, будучи вже під арештом. І тут виникає питання – чи пов'язував він свій арешт саме з цими успіхами й здобутками української культури. Що саме цей культурний розвій і нажахав владу й призвів до масових арештів українських діячів. Це питання залишається відкритим.

18 вересня був проведений вже кількогодинний допит П. Білоскурського. Спочатку він ще раз вказав на свою належність до Української радикальної партії, з якою він розірвав стосунки у 1919 р. А у 1920 р. він відмежувався й від петлюрівського руху через «зраду Петлюри». Справа у тому, що його кредо полягало у тому, що необхідно робити все можливе, щоб Західна Україна об'єдналася з Великою Україною.

У цій частині допиту між ним і слідчим відбувся діалог, який є важливим у сенсі розуміння того факту, чому «галичани орієнтувалися на Москву», за що їм «докоряли українські націоналісти». П. Білоскурський вказав на те, що це пов'язано з тривалим «шляхетсько-польським ігом» і бажанням з цим покінчити. І тут він висловив дещо незвичну думку (враховуючи місце його перебування), що він взагалі орієнтується на Німеччину, тому що вона перша потрясе основи так званого Версальського миру, дасть поштовх революції у Польщі, у результаті якої, не без допомоги СРСР, відбудеться звільнення Західної України від польського панування [1, арк 40].

Питання політичної орієнтації було наступним під час допиту. Так, відповідаючи на питання, якої орієнтації притримується Сергій Єфремов, П. Білоскурський відповів, що, на його думку, той є прихильником опертя на власні сили, тобто «самостійником». Також П. Білоскурський повідомив, що, крім С. Єфремова, він знайомий з В. Дурдуківським на В. Ганцовим. Це щодо заарештованих у Києві.

Особливо цікавою є та частина допиту, у якій П. Білоскурський давав характеристику українським діячам Одеси, з якими він був добре знайомий або мав ділові стосунки.

Передусім, він розповів про професора А. Музичка (Музичку). Для П. Білоскурського професор був співвітчизником та дуже близьким ідеологічно. А. Музичка також був колишнім західноукраїнським радикалом, який прийняв комуністичну ідеологію. Галичани Одеси багато в чому орієнтувалися на професора, вбачали у ньому свого покровителя. Під час зустрічей обидва галичанина обговорювали відомості з рідного краю, професор був добре поінформований про те, як «в умовах польської окупації українська наука веде боротьбу за право на своє існування» [1, арк. 50].

Також П. Білоскурський охарактеризував професора й академіка Михайла Слабченка. З його слів вчений зневажливо ставився до інших професорів міста, завжди їх висміював у приватних бесідах. Найбільше він насміхався з професорів Музичка, Волкова й М. Гордієвського. Академік не любив, коли хтось казав, що є ще розумні люди, крім нього та його сина Тараса, який був педагогом. У науковому плані він справді був величиною, був першим істориком-марксистом серед українських вчених. Щодо його політичних переконань, то П. Білоскурський висловив тверде переконання, що вчений «стояв на радянській платформі». Після того як його обрали академіком він ще більше загордився собою та пов'язав себе з радянською культурою та державністю. Але тут варто зробити ремарку, тому що цей злет М. Слабченка дуже скоро обірвався, він був одним із 45 осіб, які були фігурантами процесу «СВУ». Його було засуджено до заслання, довгі роки він провів у Сибіру. Після звільнення йому дозволили оселитися у Первомайську, де він працював вчителем іноземних мов у школах міста й де помер 27 листопада 1952 р. «від злиднів і голоду» [3, с. 312].

Далі П. Білоскурський розповів про професора Михайла Гордієвського, з яким він був особисто знайомим. З його слів професор був «поважною фігурою», хоча занадто багато переймався своєю хворобою (нерви) й філософією. Вчений співпрацював лише з українським науковим товариством, громадської роботи уникав. Нині, безумовно, він «стоїть на радянській платформі». Щодо інших професорів – Волкова, Герасименка, Комарова, Букашевича, – П. Білоскурський заявив, що їхня «політична фізіономія» йому не відома.

Після характеристики професорів П. Білоскурський перейшов до розповіді про вчителів. Першою він назвав Клавдію Гус, яка завідувала школою на Молдаванці, а також очолювала музей «Степова Україна». Цю «дуже енергійну жінку» він

характеризував як «безумовно радянську людину» й висловив здивування, чому вона ще «не в партії». Ще один галичанин – Зігрід Альвайль, – завідував кооперативною школою. Він всім серцем теж прийняв комуністичну ідеологію, з ним П. Білоскурський мав близькі й дружні стосунки. Щодо А. Навроцького, про якого йшлося вище, то він ніколи не виявляв своєї «політичної фізіономії», був сумлінним працівником.

Далі П. Білоскурський охарактеризував ще півтора десятка діячів міста, переважно вказуючи на їхню аполітичність та на різні вади у поведінці. Серед цих діячів був і Костянтин Данькевич, у майбутньому відомий композитор. Про нього П. Білоскурський сказав, що цей молодий композитор-піаніст у майбутньому стане величиною, що він на 100% радянський молодняк, з радянською психологією та серцем.

Отже, постійно вказуючи на те, що всі названі ним особи перебувають на «радянській платформі», або є аполітичними, П. Білоскурський свідомо чи несвідомо хотів цим сказати, що ніякої підпільної антирадянської організації в Одесі не існувало. Але характеризуючи їхню діяльність, він цим самим демонстрував їхній потенціал саме на ниві розвою української культури, що було не прийнятним для радянської, а правильніше комуністичної влади.

Останній допит П. Білоскурського відбувся 25 грудня 1929 р. Під час цього допиту він категорично заявив, що «ніколи ніякого зв'язку у мене з Ніковським для ведення антирадянської роботи не було». А всі заяви А. Ніковського про те, що він давав йому директиви щодо проведення антирадянської роботи П. Білоскурський назвав такими, що «не відповідають дійсності» [1, арк. 194]. Щодо показів А. Ніковського то Ю. Шаповал у своїй статті навів уривок із заяви В. Ганцова, яку той написав у 1957 р. на ім'я К. Ворошилова. У цій заяві В. Ганцов, який провів у таборах довгих 22 роки, стверджував, що С. Єфремов та А. Ніковський свідчили «під тиском слідчих органів» [4, с. 135]. Що стосується самого А. Ніковського то він покарання відбував у Ярославській в'язниці та виправно-трудоному таборі на Соловках. У квітні 1940 р. його було звільнено, вирок скасовано і справу закрито [2, с. 142].

Висновки. Справа Петра Білоскурського є яскравим прикладом радянської каральної політики щодо представників української інтелігенції, зокрема діячів культури. Аналіз джерел

засвідчує, що обвинувачення проти нього ґрунтувалися переважно на сумнівних свідченнях та ідеологічно вмотивованих конструкціях. Участь Білоскурського у громадському та мистецькому житті Одеси, його внесок у розвиток української культури стали причиною терору, а не реальної «контрреволюційної» діяльності. Показова політизація культурного руху демонструє страх влади перед національним самовираженням. У такий спосіб справа Білоскурського розкриває загальні механізми радянських переслідувань і знецінення українського культурного спадку. Її вивчення є важливим для відновлення історичної справедливості та осмислення трагедії знищеної еліти.

Література

1. Білоскурський Петро Миколайович. *Держархів Одеської обл.* Ф. Р-8065. Оп. 2. Спр. 9576. 204 арк.
2. Горе переможеним. Репресовані міністри Української революції / Упоряд.: А. Когут (відп. упор.), Р. Подкур та ін. Київ: К. І. С., 2018. 240 с.
3. Музичко О., Хмарський В. Михайло Слабченко: нонконформіст у науці та громадському житті. *Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917-1920 рр.*: Монографія. Відп. ред. В. М. Хмарський. Одеса: ТЕС, 2011. С. 288- 313.
4. Шаповал Ю. І. Справа «Спілки визволення України»: погляд із відстані 75 років. *Укр. іст. журнал*. 2005. № 3. С. 132 - 143.

ПОЛІТОЛОГІЯ

Політична стратегія та націєтворення. Геополітичні та міжнародні аспекти діяльності Юрія Липи

Концепція «Української національної ідеї» в працях Юрія Липи. Геополітичні погляди Юрія Липи та їхня актуальність у сучасних умовах. Державотворчі аспекти в працях Юрія Липи: стратегія незалежності та суверенітету. Роль історичної пам'яті у формуванні національної ідентичності. Бачення ролі України у світовій політиці. Концепція «Чорноморської доктрини» та її сучасне значення. Взаємодія України із сусідніми державами у контексті геополітичних ідей Юрія Липи. Державницький вимір української дипломатії у світлі Липівських ідей.

УДК 303.32:316.6

СВІТ ІДЕЙ ЮРІЯ ЛИПИ І СУЧАСНА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА

Вдовичин Ігор,

доктор політичних наук, професор, професор кафедри теорії
та історії політичної науки Львівського національного
університету імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0002-3210-7684>

У статті проаналізовано інтелектуальну спадщину Юрія Липи як важливий інструмент у протидії сучасним викликам, зокрема інформаційній війні. Автор наголошує на необхідності ширшого бачення історичних і політичних процесів, яке пропонує Липа, поєднуючи художнє мислення з геополітичним аналізом. Його концепція особистої та національної свободи актуалізується на тлі сучасних популістичних тенденцій і загроз технократичного впливу. Центральною темою є значення правосвідомості, законодавства і морального вибору для державотворення. Розглянуто також роль Росії в геополітичній дестабілізації та інформаційному впливі, протистояти якому допомагає світогляд Ю. Липи. Матеріал

розкриває необхідність використання його ідей у сучасному стратегічному мисленні.

Ключові слова: Юрій Липа, інформаційна війна, світогляд, ідентичність, свобода.

This article examines the intellectual legacy of Yurii Lypa as a vital tool for countering modern challenges, particularly in the sphere of information warfare. It emphasizes the need for a broader vision of historical and political processes, blending artistic insight with geopolitical analysis. Lypa's emphasis on personal and national freedom gains renewed importance amid current populist trends and technocratic threats. Core topics include the role of legal consciousness, legislation, and moral choice in state-building. The article also explores Russia's role in geopolitical destabilization and the use of Lypa's worldview to resist its influence. It highlights the relevance of his ideas in shaping modern strategic thought.

Keywords: Yrii Lypa, information warfare, worldview, identity, freedom.

Динамічна сучасність провокує у багатьох бажання зосередитися на аналізі поточних подій та блискавичній реакції на їхній перебіг. Що є частково слушним. Та не забезпечує змістовного результату – ні наукового, через відсутність об'ємного аналізу проблеми. Ні утилітарного. Відсутність ширшого бачення складного взаємовпливу окремих подій перешкоджає формуванню політичної стратегії, яка і забезпечує успіх. У цьому контексті особливої ваги набуває дослідження творчості Ю. Липи, який творив у поєднання мистецької візії і холодного геополітичного аналізу.

Одним із інструментів зовнішньої агресії стає інформаційна війна, яка у випадку ефективної реалізації може стати ключовим елементом успіху. Інтелектуальні напрацювання Ю. Липи уможливають усвідомлювати потенційні стратегічні напрями розвитку українського суспільства і протидіяти загрозам інформаційної війни. Такі загрози, якщо вести мову про геополітичні стратегії інформаційної війни зосереджені, перш за все, на руйнуванні історичної пам'яті. Як шляхом творення історичних міфів, так і шляхом ігнорування творчих здобутків наших мислителів. Усе це робить впровадження багатоаспектних напрацювання Ю. Липи у ширше коло досліджень *актуальним*.

Радикалізація технічних нововведень, швидке поширення інформаційних технологій, прискорення зміни поколінь

комп'ютерної техніки – усе це перевершило найбільш відважні припущення і суттєво впливає на внутрішній світ людини і характер політичних процесів. Зокрема, це обумовлено тим, що інформація не є прикладом реалізації принципу рівності, бо доступ до неї аж ніяк не означає володіння нею. Усе це посилюється формуванням інформаційних техногігантів, спроможних усунути спонтанні інституції, які надають громадянам простір для самореалізації та самоактуалізації. У свою чергу, центральною ідеєю, яку обстоював Ю. Липа, є свобода – особиста і національна. Що було важливим у час популярності різноманітних варіантів авторитаризму та тоталітаризму і набуває ваги в умовах глобального зростання захоплення «простими рішеннями».

У ХХІ столітті вже менше поакцентовується на прямому насильстві, хоча і від нього політики не відмовляються, більш дієвим інструментом стає маніпулювання свідомістю. Свою принципову позицію у протистоянні з такими небезпеками, Ю. Липа розкриває через культурну спрямованість своєї творчості, розуміння важливості духовного, нематеріального, ідеального, основного, що забезпечило просування людини шляхом від варварства до цивілізації. Тим часом, як більшовицький і нацистський експерименти були спрямовані на зворотний шлях еволюції – до варварства. І такий напрям розвитку подій пропонують багато сучасних лідерів, яких ми політкоректно називаємо «популістами». Вірогідно, більшість з них не має мети творення деспотії, як і значна частина лідерів більшовиків не планували створення кривавої тиранії. Та політична та соціально-економічна модель, яка не передбачає реалізації індивідом власного «Я», яка володіє істиною, не знає сумнівів, неминуче прямує у такому ж напрямі. Якщо своєчасно не зупинити.

Для покоління українських діячів, яке вступало в активне політичне і творче життя в 20–30-х рр. ХХ століття, ідея державної самостійності на тлі програних Національно-визвольних змагань 1917– 1921 рр. була центральною, та не меншої уваги надавали питанням внутрішнього сенсу цієї держави, становищі людини в державі, її ціннісних, моральних пріоритетах. Ю. Липа не уналежнює формування особи, здатної до самореалізації свободи на період після здобуття незалежності, навпаки, така особа має передувати творенню держави, і на його думку вона вже окреслилась у своїй позитивній дії. «Погляньмо в силуетки довкола, в тих, що приймають життя в

його цілим трагізмом і вірі, а однак мовчазні, спокійні, витривалі: недавно армія, тепер церква, кооперація, еміграція, сучасне село, нове місто, <...>. Їхні зусилля – то прості, щоденні зусилля, вони самі тільки люде – прості, щоденні люде. І власне в тих людях і є проста людська сила, що в ній Українець знайде рівновагу для себе»[5, с. 24]. Ю. Липа постійно прагне засвідчити морально-етичний вибір, якого варто дотримуватись у процесі творення державності: «Війни за справедливість цілком відповідають натурі Українця, ними є його сучасна війна вже в ХХ ст. Це однак війни не тільки за право жити власним продуктивним життям, але й за новий моральний порядок, вищий від теперішнього порядку» [6, с. 7].

У цьому контексті привертає увагу думка З. Баумана, який характеризує поведінку і світогляд значної частини сучасного правлячого класу. Він зауважує, що панівним стає відчуття, що влада і вирішення проблем живуть і розвиваються відокремлено, їхнє розлучення вже не за горами. В основі всіх криз, на які багатий наш час, лежить криза *управління та інструментів ефективної дії*. А похідне від цього – неприємне, принизливе та дратівливе почуття *приреченості* на самотність перед обличчям *спільної небезпеки*[1, с. 75.]. Як бачимо, разюча відмінність між тими ідеями, які обстоював Ю. Липа, і тими, які нам намагаються нав'язати як правильні і сучасні. І що особливо важливо – відсутня світоглядна критика небезпек, які вони несуть.

У своїй праці «Розподіл Росії» Ю. Липа, аналізуючи негативні тенденції, які простежуються в суспільній свідомості та державній практиці, наголошував, що «вилікувати з цього Московію і інші народи із zdeформованим правним світоглядом може тільки вільний труд, дуже тверде право власності і відповідне до того законодавство»[4, с. 43]. Завдання держави полягає у створенні «невидимих будівель», однією з яких є законодавство. Законодавство, яке б відповідало правосвідомості народу і уможливляло самореалізацію як окремого індивіда, так і спільноти в цілому. «Ніякий індивідуалізм українців не сміє вийти поза межі групи, межі звичайності. Провідник українських людей – це їх висловник. Він не накидає їм своїх фантастичних експромтів і не екситує екстатичними видами, як це є в людей номадського кола»[3, с. 218].

Тому, аналізуючи становище селянства в Російській імперії, його правовий статус, Ю. Липа підкреслює, що селянська

реформа 1861 р. була «одним із найполохливіших законодавчих посувів царату» [4, с. 17]. Потрібно було, на думку Ю. Липи, визволити селян-кріпаків і визнати вагу «правної особи» за кожним селянином. На його думку, звільнення селян на засадах особистої та економічної свободи, надання їм можливості для самостійної діяльності, мало б виключно позитивні наслідки. Ю. Липа не підтримує ідею прогресу будь-якою ціною. Це було для нього вагомою причиною для критики більшовиків, які повернулися до ситуації, що спостерігалася перед 1906 р., і навіть погіршили її, оскільки статус селян у колгоспі гірший ніж за царату. Усі можливості для розвитку виключені, оскільки державна плановість не зважає на місцеві умови і колгоспи позбавлені права вільно продавати свою продукцію. Та сучасні технологічні зміни знову загрожують уніфікацією і стандартизацією, руйнуючи персональну ідентичність і національно-культурну традицію. Протистояння таким нівелюючим процесам є однією із важливих складових нашої опірності в інформаційній війні. Будуючи сьогодні суверенну, демократичну, правову державу в Україні, необхідно пам'ятати слова Ю. Липи: «Єдина правда, що є, це – дивитись у себе, бути самим собою, ставати самим собою», бо «Європеїзм, західність, як метода, засоби, шукання свого я, але ставання собою – як мета» [2, с. 147-148].

Мислитель, формуючи світоглядні ідеї, чітко усвідомлює що надання населенню Росії особистих і політичних прав і свобод суперечить моделі її державності, яку правлячий клас вважає природною – східній деспотії. Чи мова йде про царський період, чи про радянський, чи сучасний. Вибір такої моделі правління та існування Росії як держави, визначає її зовнішню політику і породжені цим геополітичні проблеми XVIII-XXI століть. Ю. Липа усвідомлює безпосередній зв'язок внутрішньополітичного становища країни і тих моделей геополітичної поведінки, які вона обирає для дій зовні. Мислитель розуміє глобальні небезпеки того явища, що отримало назву популізму, найвдалішим об'єктом для якого стають маргіналізовані середовища, прихильні до спрощених гасел демагогів. Власне таким було середовище російського пролетаріату напередодні російських революцій. «Однак ці люди, що наповнюють фабрики Москви й цілого московського промислового району, не були вже селянами і не стали осілим мійським елементом. То були люди з психологією кочовників, відірвані від ґрунту і всяких моральних основ» [4, с. 55]. В умовах інформаційного суспільства

ситуація радше погіршилися. Політичні сили і лідери, ворожі до людської свободи, успішно використовують технологічні досягнення для ведення інформаційної війни, як проти власного народу, руйнуючи його інтелектуальний і морально-етичний рівень, психологічну спроможність до опору тиранії, перетворюють в зручний інструмент для зовнішньої агресії. Так і назовні, сіючи дезінформацію, наклепи, формуючи сумніви у власних силах, чи то персональних, чи країни в цілому.

Ю. Липа наголошує на важливій проблемі – причиною тих нескінченних жертв українського народу у боротьбі за незалежність в значній мірі була відмова провідних українських діячів XIX-XX століть від державницьких змагань, зосередженість на культурницьких проєктах. Відсутність України як суб'єкта на міжнародній арені породжувало ситуацію сприятливу для тоталітарних режимів, чия сила власне зростала за її рахунок. Російська імперія була свідомо свого експансіонізму і неможливості його ефективно реалізовувати без України. «Щоб відділити Україну від Кавказу й не дати їй утвердитися над морем, підпорядковує безпосередньо собі Північний Кавказ з Кубанью, а також Крим. Для ліпшого маневрування півднем потворила керма Росії певні автономні округи й республіки. Служать вони до розбиття чи то Туркестану, чи Кавказу, чи до стримування України в її експанзії на південний захід, згл. південний Схід» [4, с. 45]. Сучасна ворожа інформаційна війна продовжує свою діяльність у цьому напрямі – заперечує право українського народу на незалежність. Пропагує його політичне і фізичне знищення. А ми не завжди виразно і чітко протистоїмо таким інформаційним стратегіям. І творчість Ю. Липи є прикладом розуміння мети сусідньої держави. Досліджуючи інструментарій використовуваний радянським режимом для розширення свого впливу в сусідніх державах, Ю. Липа звертає увагу на широке залучення спецслужб, які не тільки ліквідовували опозиційних до режиму емігрантів, але й долучалися до геополітичної боротьби. «Поza викликуванням повстань серед найрізніших малоазійських племен може найцікавішим посувом Закавказької Чека було її піднесення справи курдів. ...В 1927-му році совітський уряд мав навіть замір оголосити «самостійною республікою» малий кусень Курдистану, що є на совітському терені. Цим мали більшовики прихилити раз і назавжди симпатію курдів до Москви. Лишень страх перед ускладненням відносин з Іраном і Туреччиною змусив їх

занехати цей проєкт» [4, с. 70]. Радянське керівництво і його спецслужби при усьому нашому критичному до них відношенні, мали стратегічне бачення. Правда, не спрямоване на міжнародну стабільність а радше навпаки – на глобальну дестабілізацію. Тому говорити що сучасна влада у Москві робить оригінальні кроки, діє нестандартно, є помилкою. Вона втілює політику окреслену ще багато десятиліть тому і багато в чому використовує напрацювання своїх попередників. Зокрема – курдську проблему. А наша завдання – використовувати інтелектуальний доробок Ю. Липи для успішного протистояння їхній інформаційній війні.

Ще на одній важливій перспективі геополітичної мутації Російської імперії, незалежно від формальних її найменувань, наголосив Ю. Липа. Він слушно спрогнозував з однієї сторони традиційне тяжіння Росії до Азії, а з іншої – неминучість такого руху. І що ще важливо – змістовне, сутнісне розходження України та Росії на цьому шляху. Україна обирає європейський вектор розвитку. «Московський націоналізм звертає все більше очі до Азії. Український Південь іде своїм шляхом, який провадить його над береги Чорного моря. Нема великої ідеї, що знову привела б до такого примирення <...>. Навпаки, найбільше знищило Україну новітнє примирення з Московією <...>. Не привело до добра це примирення і Московію, нечувано виснажену ролею гнобителя величезної території. В сфері національній повстало якби завершення кіл. Південь і Північ прийшли до того місця, від якого починали, до взаємного відштовхування» [4, с. 72]. Ю. Липа також підкреслює що радянська влада активізувала свою азійську політику, порівняно з царським періодом. «Для Совітів радше їхня європейська політика є додатком до азійської <...>. Підбурити Азію проти Європи, а в першій мірі проти Англії, прийти до народів Азії з визвольними гаслами, казати цим народам, що сила західно-європейських держав в їхній слабості і незорганізованності, - це були гасла [4, с. 77]. І знову ми бачимо стратегічну далекоглядність Ю. Липи, який попереджає нас про потенційні небезпеки пропагандистського впливу на «глобальний Південь», за сучасною термінологією. І спостерігаємо слабку відповідь, не те що України, але й західної демократії на таку інформаційну війну. Наслідками стає руйнування раціональності людської поведінки. Конструктивність як сенс поведінки зникає, впроваджується ідея, що усі рівні (можуть виконувати будь-яку роль). Провокуючи в людях безвідповідальність. Як наслідок –

політичні сили ворожі свободі людини отримують можливість для витонченого впливу і захоплення влади. Інструментом її набуття стає інформаційне маніпулювання, щодо якого немає чітких інституційних обмежень та що ще більш загрозливо – морально-етичних також. Критерієм персональної спроможності стає блискавичний успіх, на чому він базується, не суттєво.

Постать Ю. Липи, як науковця, митця, і громадянина є прикладом опору такій маніпулятивності і втілює надію на краще майбутнє, усупереч усім складнощам сьогодення.

Література

1. Бауман З., Донкіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності / Пер. з англ. О. Буценка. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. 280 с.
2. Липа Ю. Бій за українську літературу. Варшава: Народний стяг, 1935. 151 с
3. Липа Ю. Призначення України. 2-ге незмінене вид. Львів: Просвіта, 1992. 270 с
4. Липа Ю. Розподіл Росії: з 28 схемами і 1 мапою в тексті / Юрій Липа. Нью-Йорк: Howerla, 1954. 116 с.
5. Липа Ю. Українська доба. Львів: Український стяг, 1936. 24 с.
6. Липа Юрій. Чорноморська доктрина / Юрій Липа. – Варшава, 1940. 124 с.

УДК 172-054

ПОНЯТТЯ НАЦІЇ ТА ЇЇ РОЛЬ У ПРИЗНАЧЕННІ УКРАЇНИ

Гусак Петро,

*Philosophiae Doctor, кандидат філософських наук, асистент
кафедри українознавства та філософії ДНП «Львівський
національний медичний університет імені Данила Галицького»*

У статті йдеться про ключову роль поняття нації в геополітичних працях Юрія Липи. Воно походить від лат. *Natio* – «народжені»: нація як етнічна сутність, присутня в кожному індивідумі, і як спільнота, пов'язана кровними зв'язками, територією, мовою, культурою, світоглядом мусить бути народжена (усі протидії народженню індивідумів є злочином проти нації). Її природне завдання і призначення: «Бути плідними й множитися і наповняти землю та підпорядковувати її собі» (див. Бут 1, 28), а кожен індивідум

повинен почувати відповідальність за свою націю та солідарність із своїми єдинокровними - аж до її розуміння як «колективної особистості», за долю якої він повинен дати одвіт. І тільки тоді нація (всяка, а зокрема українська) зможе засісти «у народів вольних колі». А надприродне завдання і призначення нації: спільна відповідальність за Вічне Спасіння всіх і кожного.

Ключові слова: нація, етнічність, народжені, кровні зв'язки, територія, мова, культура, відповідальність, солідарність, колективна особистість, завдання, призначення, природне, надприродне.

In Yuriy Lypa's geopolitical works, the concept of nation plays a key role. It comes from the Latin natio – «born»: a nation as an ethnic entity present in every individual, and as a community connected by blood ties, territory, language, culture, and worldview must be born (all opposition to the birth of individuals is a crime against the nation). Its natural task and purpose is: «Be fruitful and multiply and fill the earth and subdue it» (see Gen 1:28), and each individual must feel responsibility for his nation and solidarity with his fellow human beings - to the point of understanding it as a «corporate personality» for whose fate he must give an account. And only then will a nation (any, and in particular a Ukrainian one) be able to sit “in the circle of free peoples.” And the supernatural task and destiny of a nation: joint responsibility for the Eternal Salvation of each and every one.

Key words: nation, ethnicity, born, blood ties, territory, language, culture, responsibility, solidarity, corporate personality, task, purpose, natural, supernatural.

В геополітичній праці Юрія Липи «Призначення України» [3] поняття *нації* відіграє ключову роль (а в іншій його геополітичній праці «Чорноморська доктрина» [4] йому відповідає поняття «народ», яке етимологічно означає те саме, що й «нація»): саме *нація* (мається на увазі: *українська* нація, але ці міркування стосуються нації як такої) є тим «геополітичним діячем», покликаним здійснити накреслені Юрієм Липою перспективи. Тому я зосереджуся на аналізі поняття *нація*.

То що таке *нація*? Слово латинське: *natio*, *-onis*, утворене від дієслова *nascor*, *nasci*, *natus sum* - народжуватися. Тобто, *natio* - це *народжені* (етимологічно це слово означає те саме, що й українське *народ* = народ-жені). Себто:

а) нація має народитися: люди, які складають (чи становлять собою) націю, повинні бути народжені (звідси, усі

протидії народженню - запобігання зачаттю чи знищення вже зачатих дітей є злочином проти нації);

б) через народження люди пов'язані між собою: кровними зв'язками (народження відбувається в сім'ї), вихованням, мовою (дитина ще перед народженням чує мову батьків і в сімейному середовищі засвоює її як рідну), культурою, світоглядом, релігією, традиціями, етнічною належністю (нація може бути тільки *етнічною* (у формулюванні «політична нація» наявна підміна понять - плутанина «нації» як свідомого й структурованого політичного суб'єкта з різнонаціональним / різноетнічним збором, формально об'єднаним юридичним громадянством та паспортом);

в) нація пов'язана між собою *територією*: землею, у якій нація *вкорінена*: війни, агресії, намагання кочівників осісти - перейти до осілого способу життя, їхній ресентимент до осілих націй <...> - ведуться за землею.

Всі ті наведені аспекти нації інтеріоризовані в кожному індивідуумі з даної нації, внутрішньо притаманні йому так, що він (вона теж) є їхнім носієм, суб'єктом, і сукупність таких індивідів (осіб – у філософсько-антропологічному сенсі, наділених гідністю) *творює націю*. Говорячи схоластичною термінологією *універсаль* (загальних сутностей, родів чи понять у сенсі середньовічного *поміркованого реалізму*: «загальне реально існує в речах (in rebus), але в ніякому разі поза ними» [2, с. 213]), нація є *universale in re*: нація є в кожному індивідуумі. Відповідно, злочини проти кожного індивіда: запобігання його зачаттю, знищення до і після народження, переслідування, зневага, приниження, тортури - є *злочинами проти нації*, навіть якщо їх чинять «з високих мотивів», «ідейності», «в ім'я ідеалів», чи «в ім'я тієї ж нації».

Призначення і завдання нації є *природні й надприродні*.

Природні виражені у Книзі Буття: «Будьте плідні й множтеся і наповняйте землю та підпорядкуйте її собі». (Бут 1, 28) [1, с. 4] - *свою*, а не чужу: і на своїй є величезний об'єм праці, неспівмірний з тривалістю життя одного покоління (відтворення, компенсування національних втрат, побудова *інтенсивної* економічної моделі (економічний термін - на протигагу до екстенсивної), розробка власних надр). Хто виконує цю Заповідь, дану першою на сторінках Біблії - буде жити на своїй землі. А тих, то не виконує, змете з лиця землі вихор історії. І це незалежно від того чи дана нація є біблійно віруючою, чи ні: яскравим прикладом з історії можуть слугувати

Пунічні війни (264-241; 218-201; 149-146 роки до Різдва Христового), що їх Рим вів із Карфагеном і врешті вийшов із них повним та остаточним переможцем: у Римській державі республіканського періоду ще були міцні сім'ї, а шановані римські матрони пишалися багатодітністю. Томі Рим знову й знову піднімався після нищівних поразок, чого не зміг зробити Карфаген, у якому практикували демонічний культ і приносили у жертву дітей.

Bella populorum non armis, sed parto prolium vincuntur: війни народів виграються не зброєю, а народженням нащадків.

Чому окремі індивідууми повинні цього *xotimu*? «Кожний думай, що на тобі мільйонів стан стоїть, що за долю мільйонів мусиш дати ти одвіт» - писав Іван Франко в поемі «Великі роковини» [5]. Почуття відповідальності за свою націю, солідарність із своїми єдинокровними (тут розкривається діалектика: сукупність індивідуумів-осіб у поєднанні з поняттям нації як «колективної особистості». (Розуміння «народу» як «колективної особистості» (англ.: *corporate personality*), яка несла відповідальність як *цілість* за вчинки її окремих членів, згідно з дослідженнями Дж. В. Роджерсона (J. W. Rogerson), спостерігаємо у старозавітному Ізраїлі. Такому розумінню сприяло прокреаційне уявлення про походження народу від спільного предка за батьківськими - чоловічими родовими лініями (як «батькове насіння», яке колись було «у стегнах» предка-родоначальника) [7, с. 48-55]). І тільки тоді зможемо вижити, відродитися після військових чи інших втрат і «засісти у народів вольних колі»[6].

А надприродні призначення і завдання нації: спільна відповідальність за Вічне Спасіння всіх і кожного.

Література

1. Біблія: Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад о. Івана Хоменка, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. Madrid: Editorial Verbo Divino, 1990. 1422 с.

2. Захара І. Лекції з історії філософії. Львів: ЛБА, 1997. 398 с.

3. Липа Ю. Призначення України. URL: https://mnk.org.ua/media/filer_public/ec/56/ec56cb37-e7a5-4d1e-a7a7-c5b47395b9b1/pryznachennia_ukrainy_1.pdf

4. Липа Ю. Чорноморська доктрина. Друге видання. На правах рукопису. Одеса, 1942. 169 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lypa/Chornomorska_doktryna.pdf

5. Франко І. Великі роковини. Пролог, говорений перед ювілейною виставою "Наталки Полтавки" в пам'ять столітніх відродин української народності. URL: <https://osvita.ua/school/literature/f/76608/>

6. Франко І. Мойсей. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=633>

7. Rogerson, John W. The Hebrew Conception of Corporate Personality: A Re-examination. / Lang, Bernhard (ed.). Anthropological Approaches to the Old Testament. Philadelphia: Fortress Press / London: SPCK, 1985. 175 с.

УДК 322+348.04(477)(092)

ДЕРЖАВОТВОРЧІ АСПЕКТИ В ПРАЦЯХ ЮРІЯ ЛИПИ: СТРАТЕГІЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА СУВЕРЕНІТЕТУ

Кисляк Леся,

кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного
інституту Національного університету
«Одеська юридична академія»

У статті розглянуто державотворчі концепції Юрія Липи - одного з провідних українських мислителів ХХ століття. Проаналізовано ключові ідеї, що стосуються стратегії здобуття і збереження незалежності України, її геополітичного призначення, а також ролі в процесі дезінтеграції Російської імперії. Увага приділена геополітичному баченню майбутнього України, поняттям національної ідентичності, мови, віри, культурної спадщини як фундаменту державності. Підкреслено актуальність і пророчість ідей Ю. Липи в контексті сучасної російсько-української війни та глобальних викликів, що постають перед українською державністю.

Ключові слова: Юрій Липа, державотворення, національна ідея, геополітика, незалежність, національна ідентичність, імперія, деїмперіалізація.

The article explores the state-building concepts of Yurii Lypa, one of the leading Ukrainian thinkers of the 20th century. Key ideas concerning the strategy for gaining and preserving Ukraine's independence, its geopolitical role, and its part in the disintegration of the Russian Empire have been analyzed. Special attention is paid to Lypa's geopolitical vision of Ukraine's future, and to the notions of

national identity, language, faith, and cultural heritage as foundations of statehood. The article highlights the relevance and prophetic nature of Lypa's ideas in the context of the current Russian-Ukrainian war and the global challenges facing Ukrainian statehood.

Key words. *Yurii Lypa, state-building, national idea, geopolitics, independence, national identity, empire, de-imperialization.*

Юрій Липа – один із найвизначніших українських мислителів ХХ століття, який залишив глибокий слід у сфері політичної філософії, геополітики, літератури та державотворення. Його праці стали духовним дороговказом для поколінь, що прагнули незалежної, суверенної, сильної України. Основна увага Ю. Липи була спрямована на формування української національної ідеї, визначення стратегічних напрямів побудови незалежної держави, що спирається на власні сили, геополітичне положення та історичну місію. Національна ідентичність, честь нації, єдність народу, віра і мова – це той діапазон проблем, довкола яких пульсувала мисленнєва енергія Юрія Липи [8, с. 92].

Він належав до середовища українських націоналістичних інтелектуалів і був активним учасником визвольного руху. Формуючи енергетичний імпульс нації, Липа постійно будив її до боротьби за власну ідентичність. У своїх працях Липа твердо обстоював тезу, що лише повна незалежність України – єдино можливий шлях до збереження національної ідентичності, культури та гідності. Він вважав, що історичний досвід поневолення, з боку Росії, Польщі, Австро-Угорщини, доводить необхідність власної сильної держави. Юрій Липа наголошував, що Україна не може бути ні додатком Москви, ні краєм Польщі. Її шлях – самостійність, збудована на власній волі. Його ключові праці «Призначення України», «Чорноморська доктрина», «Розподіл Росії» є програмами дій для майбутнього українського державотворення.

Так, у «Призначенні України» Юрій Липа аналізує історичну місію України в контексті європейської та світової історії, він розглядає Україну як центр Європи з унікальним геополітичним положенням і важливою роллю в розвитку цивілізації, обґрунтовує, що Україна має особливе призначення – стати мостом між Сходом і Заходом, осердям нової європейської цивілізації, доводячи, що українці мають історичне і моральне право на свою державу, і повинні свідомо й відповідально йти

до національного самоствердження, до самостійної та незалежної держави, яка буде слугувати мостом між Сходом і Заходом, причому бачив нашу державу потенційним лідером Східної Європи. Також він підкреслював, що український народ має власну культурну та духовну ідентичність, яка повинна бути збережена й розвинута. Українці мають історичне і моральне право на свою державу, і повинні свідомо й відповідально йти до національного самоствердження [6].

В умовах сучасних викликів, що їх переживає наша держава, очевидно є суголосність нинішніх проблем ідеям Юрія Липи щодо «сильної України в умовах тотального тиску зусіб» [2].

Юрій Липа наголошував на важливості збереження єдності українських земель і необхідності боротися за повну політичну й економічну незалежність від будь-яких зовнішніх впливів. Також у «Призначенні України» Липа аналізує глобальні процеси та зміни в міжнародній політиці, акцентуючи на тому, що майбутнє України залежить від її здатності адаптуватися до цих змін і зайняти своє місце серед інших націй [7].

Отже, «Призначення України» формує світогляд, зміцнює національну свідомість, і є цінним ресурсом для сучасного українця – це не просто патріотичний маніфест, а ґрунтовна спроба дати відповідь на запитання: ким ми є і куди маємо йти. Як патріот, Юрій Липа достеменно «знав призначення України» [4, с. 3].

Також однією з найважливіших концепцій Ю. Липи є Чорноморська доктрина, де автор підкреслює стратегічну роль Чорного моря як «серця Євразії». Він бачив Україну як лідера Чорноморського регіону, що має об'єднати довкола себе народи, які прагнуть визволення з-під російського чи турецького впливу. Це бачення передбачало активну зовнішню політику незалежної України, що спирається на свій флот, торгівлю, військову спроможність і союзництво з іншими незалежними державами регіону.

Основна ідея «Чорноморської доктрини» полягає в тому, що майбутнє України та її незалежність тісно пов'язані з контролем над Чорним морем і формуванням співдружності держав Чорноморського басейну. Липа вважав, що Україна має посісти центральне місце серед країн регіону, об'єднуючи зусилля Балканських, Кавказьких і інших чорноморських народів для забезпечення стабільності та незалежності всього регіону [7].

Україна не може бути сильною державою без контролю над Чорним морем, доводячи, що Чорноморський регіон – це ключ до політичної, економічної та культурної незалежності України. Тут він формує концепт «українського Чорного моря», як простору національного впливу, стратегічного ресурсу та символу цивілізаційного вибору. Росія, знищуючи українську морську ідентичність, перетворює Чорне море на «внутрішнє озеро імперії», є головним противником незалежної України в цьому регіоні. Після окупації Криму у 2014 р. та повномасштабного вторгнення Росії в Україну 22 лютого 2022 р. «Чорноморська доктрина» звучить як пророче попередження, стратегічний дороговказ для формування української морської політики та флоту, ставить Чорноморський регіон у центр національних зацікавлень України, є геополітичною картою національного відродження. Вона закликає нас дивитися не лише на захід чи північ, а й на південь – до моря, до простору, який історично був українським, але який ми маємо повернути не лише зброєю, а і духом, і розумінням своєї місії [5].

Серед державотворчих аспектів Юрія Липи простежується чітке розмежовування поняття «народ» і «нація», де «нація» – це організована спільнота, яка здатна створювати й утримувати державу, а національна свідомість, мова, культура, історична пам'ять – це фундамент державотворення. Також у державницькій доктрині Юрія Липи наголошується на питаннях сутності національного ідеалу та сили волі для його здійснення.

У «Розподілі Росії» Юрій Липа передбачав крах імперії як передумову для визволення поневолених народів. Він писав про необхідність розділення Росії на окремі національні одиниці, що мали б право на самовизначення, причому це був не заклик до війни, а твереза оцінка політичної дійсності, яка вказувала на неможливість співжиття України в складі імперії. «Розподіл Росії» ґрунтується на описі майбутнього Росії у випадку успішної боротьби України за свою незалежність. Липа був переконаний, що вільною Україна може стати лише після знищення Москви як «столиці російської наддержави». Ця ідея вкотре ожила на вустах багатьох після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2024 року.

Юрій Липа пропонує концепцію «дезінтеграції» Росії, тобто вона повинна втратити свою цілісність як імперія, а на її місці з'являться нові національні держави. Зокрема, Липа вважав, що Україна повинна стати рушійною силою цього процесу, допомагаючи народам Кавказу, Поволжя та інших регіонів

вибороти незалежність і звільнитися від російського домінування. Такий сценарій, на його думку, міг би забезпечити стабільність у Східній Європі та сприяти зміцненню української держави як незалежного геополітичного гравця. Він передбачає створення нових державних утворень на місці колишньої Російської імперії та зміцнення ролі національних держав у Східній Європі та Азії [7].

Таким чином, Росія як держава – штучне імперське утворення, яке тримається виключно на насильстві, централізації і пригніченні поневолених народів, яких утримують силою: татари, башкири, буряти, кавказці, українці, білоруси тощо. Без України Росія не може існувати як імперія. Липа називає Україну «ахіллесовою п'ятою» Росії. Саме українська незалежність стане поштовхом до дезінтеграції імперії.

Юрій Липа доводить, що як розпалася Османська, Австро-Угорська, Британська імперії, так само неминуче розпадеться і Росія, і закликає Україну бути не пасивним спостерігачем, а активним гравцем у цьому процесі, реалізуючи своє історичне призначення. Липа описує майбутні етапи розпаду: національні визвольні рухи, економічна деградація, зовнішні удари. «Росія розкладається, як труп велетня, на шматки. Проти її цілості постають її ж власні діти...» [3].

Головну суперечність Росії як нації та держави Юрій Липа бачив у тому, що вона розривається між Європою й Азією, між ментальними та інтелектуальними інтенціями своїх еліт і народних мас, між національною органічністю та імперською захланністю, між Заходом і Сходом як цивілізаціями. У цьому закорінені всі проблеми Росії: вічне приховане протиборство-ненависть між її класами, що знайшли своє яскраве вираження у диктатурі, жорстокості, схильності до крайнощів, що часто призводять до руїн і злочинів масового характеру, вічна імперсько-геополітична ворожість до інших народів, які в неї завжди діляться тільки на «більших» і «менших» ворогів, а друзями бувають тільки як раби або об'єкти для міжнародних маніпуляцій. У цьому сенсі, з огляду на розміри, потенціал і геополітичні інтенції Росії, вона становить стабільну загрозу для всієї планети.

Сьогодні розмови про деімперіалізацію Росії лунають на Заході й в Україні дедалі частіше. Все більше аналітиків визнають, що збереження Росії в нинішньому вигляді є загрозою для людства. «Розподіл Росії» Юрія Липи допомагає краще

зрозуміти нинішню війну, її коріння та кінцеву мету – свободу вільних народів без імперій. Він, будучи лікарем за фахом, прагне вилікувати хворого достеменним діагнозом. І сьогодні, коли Україна стікає кров'ю воїнів-героїв і цивільного населення від ударів рашистів, особливо важливо знати та розуміти природу свого ворога.

Отже, праця Юрія Липи «Розподіл Росії» є одним із дороговказів для сучасної геополітики, стратегії всього цивілізованого світу. Зрештою, про актуальність далекоглядних висновків Юрія Липи свідчить твердження: «Росія без України не може існувати. Проте Україна, як держава, не відбудеться, поки не розпадеться Російська імперія». І справді, сьогоднішні події підтверджують цей висновок, адже своїми діями, нинішні «рашисти» прагнуть стерти з лиця землі Україну як державу, український народ підмінити, так званим, «руським міром».

Сьогодні геополітичні міркування Юрія Липи, зокрема стосовно розподілу Росії та Чорноморської доктрини, здобули нове звучання, стали пророчими, адже майже сто років тому Липа передбачав, що Росія, тоді – вже СРСР, пройшла першу фазу розпаду, за якою неодмінно настане друга [1].

В умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну, геополітичних, державотворчих процесів в Україні, з огляду на тему нашого дослідження, сьогодні надзвичайно актуальними, заставляють задуматися, повчитися, усвідомити є слова Юрія Липи: «Вони прийдуть до тебе, вступають до твоєї хати, обіцятимуть тобі різні вольності, і одного тобі не дадуть – право самостійно володіти твоєю землею, великою Україною. А пізнаєш ти їх лише по тому, що вони будуть говорити до тебе не твоєю, а московською мовою»; «Вільна Україна буде не після звільнення Києва, а після знищення Москви, як столиці російської наддержави; «Большевизм не розпочав нічого, чого б не провадив або не пробував впровадити царизм»; «Без національної ідеї народ – це юрба»; «Україна існує не для того, щоб бути чимось окрайцем, а щоб бути осердям»; «Росія розпадається не лише ззовні, але й зсередини – від гнилизни власного тіла»; «Без України Росія не імперія. Без імперії – вона нічим не є» тощо.

Сьогодні, коли українська нація знову відстоює свій суверенітет і право на існування, концепції державотворення Юрія Липи щодо поєднання ідеалізму та практичності, патріотизму та геополітичного реалізму, потреба в ідейно та морально підготовленій українській еліті, яка зможе очолити

боротьбу не лише за незалежність, а й за формування нового світового порядку у Східній Європі залишаються актуальними й сьогодні.

Література

1. Віхров Максим. Юрій Липа. Той, хто знав, як розділити Росію. *Український ТИЖДЕНЬ*. 12 вересня 2022. <https://tyzhden.ua/iurij-lupa-toj-khto-znav-iaak-rozdilyty-rosiiu/> (дата звернення: 26.05.2025).

2. Кушнір О. Виступи Юрія Липи в розрізі європейської та української публіцистики 1920-1940-х років. URL: <http://dms.onu.edu.ua/article/view/175444/175346> (дата звернення: 26.05.2025).

3. Липа Ю. Розподіл Росії. Нью-Йорк: Українська книгарня «Говерля», 1954. 116 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/286/file.pdf> (дата звернення: 27.05.2025).

4. Липа Ю. Твори : в 10 т. Додатк. том : у 6 кн. Кн. 1 : «Три брати» Юрія Липи : бібліогр. дослідження ; укл. С. Кучеренко. Львів : Каменяр, 2017. 300 с.

5. Липа Ю. Чорноморська доктрина. На правах рукопису. Одеса: Український чорноморський Інститут, 1942. ч. 13. 169 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21865/file.pdf> (дата звернення: 27.05.2025).

6. Липа Юрій. Призначення України. URL: https://mnk.org.ua/media/filer_public/ec/56/ec56cb37-e7a5-4d1e-a7a7-c5b47395b9b1/pryznachennia_ukrainy_1.pdf (дата звернення: 26.05.2025).

7. Чорна Владіслава. «Ви чуєте ці кулі, це народ промовляє» – сьогодні 80 років з убивства філософа українського націоналізму Юрія Липи. *Букви*. 20 серпня 2024. URL: <https://bukvy.org/vy-chuyete-czi-kuli-cze-narod-promovlyaye-sogodni-80-rokiv-z-ubyvstva-filosofa-ukrayinskogo-naczionalizmu-yuriya-lupu/> (дата звернення: 26.05.2025).

8. Юрій Липа: голос доби і приклад чину: зб. наук. пр. / ред. Т. Салига; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2001. 407 с.

327(560:477) «19»:321.01(092)Липа Ю.

ТУРЕЧЧИНА ЯК ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ПАРТНЕР УКРАЇНИ У ЧОРНОМОРСЬКІЙ ДОКТРИНІ ЮРІЯ ЛИПИ

Кулачинський Микола,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри суспільних наук

Одеського національного медичного університету

<https://orcid.org/0009-0007-2359-3645>

Сікорська Ольга,

кандидатка філологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри
суспільних наук Одеського національного медичного
університету

<https://orcid.org/0000-0001-8528-4003>

Історично століттями Україна була втягнута у орбіту взаємодії тоді ще Османської імперії, пізніше кемалістської Туреччини. Стосунки між обома країнами склалися за принципом пульсації серця, тобто від вкрай ворожого ставлення османів до українського народу, козаків до укладання з тими ж таки козаками військово-політичних угод протягом всього XVII століття. І вже 20 – ті роки XX століття були певною мірою ренесансом у відновленні стосунків між Україною у вигляді УСРР та Турецькою республікою. Схожість політичної ситуації, в якій опинилися обидві країни, їхній партнерський союз мав своє органічне походження, про що доводив у своїй Чорноморській доктрині Юрій Липа, розглядавши його як майбутній проект. Сьогодні цей проект успішно функціонує і, сподіваємося, матиме економічної та соціальної користі у мирний час.

Ключові слова: доктрина, політика, союз, партнерство.

Historically, for centuries, Ukraine was drawn into the orbit of interaction of the then Ottoman Empire, later Kemalist Turkey. Relations between the two countries developed according to the principle of heartbeat, that is, from the extremely hostile attitude of the Ottomans towards the Ukrainian people, the Cossacks to the conclusion of military-political agreements with the same Cossacks throughout the entire 17th century. And already the 20s of the 20th century were to some extent a renaissance in the restoration of relations between Ukraine in the form of the Ukrainian SSR and the Turkish Republic. The similarity of the political situation in which both countries found themselves, their partnership union had its organic origin, as Yuriy Lypa argued in his Black Sea Doctrine, considering it as a future project. Today, this project is successfully functioning and, we hope, will bring many economic and social benefits in peacetime.

Keywords: doctrine, policy, alliance, partnership.

Обидві країни протягом вже багатьох років є традиційними сусідами як у мирний, так і у скрутний час. Географічне розташування їх і політична близькість лише зміцнює, а не роз'єднує ці, здавалося, різні за культурними та релігійними ознаками країни. Так, ще у далеких 20-х роках минулого століття

Турецька республіка та УСРР мали на думку Липи найінтенсивнішу торгівлю [4, с.44]. Однак, якщо зануритися глибше, то можемо побачити той факт, що і Україна і Туреччина змушені навіть і сьогодні бути оборонними фортецями як на Півночі, так і на Півдні Європейському континенту.

Нагадаємо, що історично у ході Першої світової війни Туреччина не лише позбавлялася своєї імперської спадковості у зміні форм державної влади, а й позбавлялася своїх територій у Європі та на Близькому Сході, а також населення, як етнічного, так і не етнічного, яке не без допомоги країн Антанти підривало основи Османської імперії.

Шалений тиск європейських країн і на півночі Африканського континенту через Велику Британію і Францію звузили можливості молодій турецькій державі у Середземноморському басейні, і, як наслідок, Туреччина була змушена повернутися обличчям до Чорного моря. У нашому, тобто українському випадку, шалений тиск робила і продовжує робити у вигляді війни проти України сучасна росія. І все це, на думку, Липи створює політичні основи зближення обох країн [4, с. 45].

21 січня 1922 році був підписаний договір між Туреччиною та УСРР про дружбу і співпрацю, і крім того, дипломатичні стосунки закладалися ще у вирі Визвольних змагань 1914- 1920- х рр. це і дипломатичне представництво Союзу Визволення України, а також посольство Української держави Павла Скоропадського. Сучасна турецька держава (часів життя українського політика) суттєво відрізняється як політично, так і економічно від Порту і цей факт лише укріплює її близькість не лише з Україною, але й взагалі з країнами Чорноморського басейну.

Усю свою історію існування Османська імперія завжди була повернута обличчям до Середземного моря, як найбільш потужного й цінного регіону, тоді як Чорне море було її заднім двором. Зрозумілим фактом є те, що коли постала нова держава, то й постали потреби природних ресурсів, де їх взяти? Відповідь очевидна: на довгій смузі узбережжя Чорного моря.

Так, ця смуга з величезними запасами кам'яного вугілля та залізної руди сягає від 180 до 300 км вздовж і 50-55 км вглиб країни, тобто від Енеболі до Ереглі [4, с. 46]. Крім того, країна зіткнулася як з соціальними, так і економічними, політичними та релігійними труднощами.

Країні потрібен був національний лідер, який об'єднав би турецький народ у боротьбі за незалежність і ним виявився Кемаль Ататюрк, який, за словами автора Чорноморської доктрини, фурією повів свої війська проти греків. То була не війна, то була різанина. Озброєні греки лягали тисячами [4, с. 48].

Треба сказати, що союзники греків країни Антанти просто відмовилися їм допомагати. Липа наводить цитату, що коли французький маршал Фош спитав англійського фельдмаршала Уільсона: «Чому він не допомагає грекам? Чи Ви не здатні до союзів? Уільсон відповів на цей факт жорстко «якщо ми самі своїх добровольців не відтягнемо тепер, то далі відразу ж нас турки викинуть» [4, с. 49].

Скрутне становище турків тоді влило в них гіркоту і розпач, і одночасно скажену енергію та нову ідею батьківщини «Ватан», яке отримало сенс захисту своєї рідної землі, оскільки у підданих Османської імперії сенс був інший. Це вірність султанському престолу та владі.

Географічно лише 31 % Туреччини - придатна земля для вирощування пшениці. Середня анатолійська рівнина по суті напівпустеля. Лише великий капітал може надати сучасну штучну іригаційну систему для сільського господарства. А разом з тим повоєнна турецька політика була дуже обережною у отриманні позичок, оскільки кредитна історія імперії була ще одним цвяхом у її домовину. Липа вказує, що замість селянської думки прийшла думка грошей [4, с. 50].

Головним завданням Кемаля було у кількісному зростанні населення, на той момент до 25 мільйонів осіб та їх самодостатність. Вже у 1934 році була поставлена мета, яка полягала у зміні відсталої хліборобсько-примітивної нації на найбільш високо культурну націю світу. Вже у 1932 році маючи відсталу сільськогосподарську техніку Туреччина починає не імпортувати а експортувати пшеницю.

Докорінно також зріс її тоннаж у торгівельному флоті. Якщо у 1911 році загальний тоннаж торгівельних суден складав 865 тис. тонн, то у 1935 році 3 мільйони тонн [4, с. 51].

Далі Липа стверджує, що західні та південні кордони Туреччини завжди будуть оборонними, і там навряд їй світить удача, тоді як північний кордон, узбережжя Чорного моря, є її активним обличчям. Саме тут ця країна може стати активним гравцем. І саме за цією політичною логікою, на думку автора, зростає значення України [4, с. 53], а значить зростає

можливість поглибленої політичної та економічної інтеграції обох країн одна до одної.

Повертаючись до сьогоденної політичної ситуації в Україні ці відносини не лише збереглися а й глибоко інтегрувалися у турецький та український військово-політичний простір. Ми не будемо говорити про початок відродження дипломатичних стосунків та першого міжнародного договору про співпрацю між обома країнами ще з 1993 року. Зосередимося лише на сучасних стосунках в умовах російської агресії.

Так, за декілька місяців до вторгнення росії між Туреччиною та Україною була ратифікована Рамкова військова угода, яка істотно розширювала кордони військової співпраці між обома країнами. Крім того, документ цікавий ще тим, що в ньому передбачається культурно-освітній обмін, тобто окрім військового співробітництва, картографії, гідрографії та інформаційних систем з кібернетичним захистом. Обидві країни домовилися ввести курси турецької та української мови під час навчання українських курсантів у Туреччині та турецьких курсантів в Україні, які є безкоштовними та фінансуються державами [7]. В принципі такого наближення з Туреччиною Україна не мала навіть зі своїми історичними сусідами по ЄС та НАТО. І вже під час початку російської агресії це мало суттєве значення для України, оскільки Україна вступила у цю війну з новітніми військовими технологіями, використовуючи при знищенні ворога безпілотні системи «Байрактар ТБ2» (тур. Bayraktar TB2).

Цей турецький безпілотник з'явився внаслідок заборони США передавати турецькій стороні подібні літальні апарати через протистояння турецькому уряду Робітничої партії Курдистану в Туреччині та за її межами. Туреччина скористалася послугами Великої Британії, зокрема використала у будівництві БПЛА ракетну стійку «Hornet», яка була розроблена та поставлена компанією «EDO MBM Technology», розташованою на околиці м. Брайтона [3].

І вже у перші місяці російсько-української війни на Сумщині Байрактарами було знищено понад 100 танків та 20 «Градів», а також бензовози та іншу бронетехніку, як повідомляв тоді голова Сумської обласної військової адміністрації Дмитро Живицький [6]. Крім того, турецькі БПЛА успішно ліквідували ворожу систему РЕБ (система радіоелектронної боротьби) під час окупації Київщини. Так, за словами тоді Головнокомандуючого

України Валерія Залужного, українські оператори «Байрактару» майстерно знищили систему РЕБ противника в Київській області [2].

Видовищним є повний розгром турецькими БПЛА російської бази на острові Зміїний, який був тоді ними тимчасово окупований з кінця квітня 2022 року. В результаті вдалої роботи українських операторів було знищено 3 зенітні установки, зенітно-ракетний комплекс «Стріла-10», а також машину зв'язку із телекомунікаційним обладнанням [1].

Сам по собі Чорноморський регіон сплетений з політичних протиріч країн, які належать до ЄС та НАТО, а також ОДКБ. За інформацією Центру Разумкова, особливості географічного розташування Чорноморського регіону робить його надзвичайно чутливим з погляду геополітики [5]. Головним чинником нестабільності є амбітні плани росії, яка не полишає намагань повернути країни Кавказького регіону, Молдову та Україну до сфери власного впливу, а з іншого – використовує залежність держав ЄС від російських енергоносіїв з метою політичного та економічного тиску.

Після повномасштабного вторгнення росії на територію України уряд Туреччини вже 28 лютого 2022 року, посилаючись на доктрину Монтре [5], заклав стратегічні протоки Босфор та Дарданелли. Україна в цьому сенсі багато виграла. По-перше, прохід чорноморськими протоками закритий для кораблів воюючих сторін – РФ та України. По-друге, запроваджуючи західні технології у будівництві морських дронів Україна практично вибила чорноморський флот росії, залишки його змусили покинути Кримське узбережжя у бік Новоросійська. Треба додати ще й той факт, що Туреччина заклавши чорноморські протоки убезпечила себе від сирійського уряду Асада, який був чинником дестабілізації регіону, за підтримки росії.

Сьогодні Туреччина вже далеко не та країна, якою її бачив Юрій Липа. Міцна, потужна та високотехнологічна держава, яка є надійним союзником України у цій жахливій війні. Одне можемо сказати, що природно обидві країни у подальшому можуть стати впливовим фактором у Чорноморському регіоні, витіснивши на узбіччя міжнародної політики росію.

Література

1. «Байрактар» знищив ворожий командний пункт на острові Зміїний. УКРІНФОРМ: мультимедійна платформа іномовлення

України. 3 травня 2022 рік. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3474185-bajraktarznisiv-vorozij-komandnij-punkt-na-ostrovi-zmiinij.html> (дата звернення 27.05.2025).

2. Байрактар знищив систему РЕБ на Київщині. УКРІНФОРМ: мультимедійна платформа іномовлення України. 12 березня 2022 рік. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3427269-bayraktar-znisiv-sistemu-reb-nakiivsini.html>. (дата звернення 27.05.2025)

3. Dan Sabbagh and Bethan McKernan UK-based manufacturer supplied crucial missile component to Turkish drone-maker during development stage *The Guardian*: Wed 27 Nov 2019. URL: <https://www.theguardian.com/news/2019/nov/27/reveale> (дата звернення 27.05.2025).

4. Липа Юрій Чорноморська доктрина. *Український Чорноморський інститут* Ч. 13. Одеса: На правах рукопису, 1942. 171 с.

5. Назарчук, І. Застосування Конвенції Монтре за умов російсько-української війни. *Юридична Газета online*. Всеукраїнське професійне юридичне видання. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zastosuvannya-konvenciyimontre-za-umov-rosiyskoukrayinskoyi-viyni.html> (дата звернення 27.05.2025).

6. Перший Байрактар на Сумщині вже знищив близько 100 танків та 20 «Градів» агресора. УКРІНФОРМ: мультимедійна платформа іномовлення України. 1 березня 2022 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3416548-persij-bajraktar-na-sumsini-vze-znisiv-blizko-100-tankiv-ta-20-gradiv-agresora.html> (дата звернення 27.05.2025)

7. Рамкова військова угода між Кабінетом міністрів України та урядом Турецької Республіки: документ №792_004-20, ратифікація від 18.11.2021 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_004-20#Text URL: (дата звернення 27.05.2025).

УДК: 32:911.3(477) «19» + 929Липа Ю.

ЮРІЙ ЛИПА – ПРОВІДНИЙ МИСЛИТЕЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИКИ

Олійник Юрій,

*кандидат політичних наук, експерт Недержавного центру
«Українські студії стратегічних досліджень»,
військовослужбовець ЗСУ*

У статті розглянуто геополітичні концепти Юрія Липи як одного з перших українських мислителів, який сформулював

національну візію вигідного й справедливого світоустрою. Його головна праця – геополітична трилогія – окреслює майбутнє України як самостійного регіонального лідера, а не периферії між імперіями. Особлива увага приділена аналізу Чорноморського регіону, ролі Білорусі у системі безпеки, а також сировинно-індустріального ядра України. Висвітлено Липину оцінку структури Росії, її вразливостей та потенційного розпаду. Попри те, що частина прогнозів з 1930–1940-х років застаріла, основні принципи залишаються актуальними в умовах сучасної війни. Підкреслено практичну цінність Липиних висновків для новітньої української геополітики.

Ключові слова:

Юрій Липа, геополітика, Чорноморський регіон, Білорусь, Донбас, Крим, стратегічне мислення, розпад Росії, безпека, регіональне лідерство.

The article examines the geopolitical concepts of Yurii Lypa, one of the first Ukrainian thinkers to articulate a national vision of a just and advantageous world order. His major work – the geopolitical trilogy – presents Ukraine’s future not as a periphery between empires, but as an independent regional leader. The paper focuses on the Black Sea region, the strategic role of Belarus in the security system, and Ukraine’s industrial-resource core. It analyzes Lypa’s assessment of Russia’s internal structure, vulnerabilities, and the potential for disintegration. Although some forecasts from the 1930s–1940s are outdated, Lypa’s main geopolitical principles remain highly relevant amid the ongoing war. The article emphasizes the practical value of his conclusions for contemporary Ukrainian geopolitics.

Keywords:

Yurii Lypa, geopolitics, Black Sea region, Belarus, Donbas, Crimea, strategic thinking, disintegration of Russia, security, regional leadership.

Постать Юрія Липи – політичного мислителя та творця українського погляду на бажаний і вигідний світоустрій залишається надзвичайно значною в наші часи, особливо в аспекті його геополітичних розвідок. Напрацювання Липи магістральною канвою для подальших розробок, які не надто і застаріли. Навіть більше, сценарії міжнародних відносин і рекомендації набули суттєво більшої актуальності, бо Україна тепер не арена поділена між чужими імперіями, а держава що

бореться за свободу, і очевидним чином претендує на принаймні регіональне лідерство.

Метою статті є комплексне осмислення геополітичних ідей Юрія Липи в контексті сучасної безпекової ситуації та зовнішньополітичних викликів, з акцентом на його бачення майбутнього України як регіонального лідера, визначення стратегічних пріоритетів для держави та переосмислення актуальності його напрацювань у світі війни й новітньої реальності.

Липа написав не так багато, його геополітичний *opus magnum* - трилогія – «Призначення України» [2], «Чорноморська доктрина» [1], «Розподіл росії» [3]. Але в цих текстах концентровано класифіковані наявні тенденції, статистика, і наведено чіткі висновки. Їх багато - особливо в останній книзі, де автор на основі статистичних даних самого Совецького Союзу, оцінки закордонних науковців, даних про торгівлю, етнічний склад, історичні передумови вибудовує візію майбутнього для десятка основних макрорегіонів сучасної росії.

Звісно, багато прогнозів та висновків кінця 1930-х та початку 1940-х застарілі. Передусім це стосується довоєнної глобальної ситуації, де Липа велике значення відводив Великій Британії (вплив на Центральну Азію з Індії, взаємодія з Кавказом через «Іранський поміст»), Німеччині та Японії (в контексті долі Далекого Сходу і часткового Сибіру).

Найбільш актуальними залишаються висновки про росію і базові протиріччя Чорноморського регіону та безпосередніх сусідів України. Зокрема Липа виділяє головні проблеми, що можуть стати джерелом розвитку України не як периферійної держави між великими центрами, а міцного регіонального лідера, актуальні досі. У разі їхнього невирішення саме існування суверенної політичної сили в Києві буде завжди загрозеним.

Перший елемент - це безпека з півночі, а саме з боку Білорусі, де повинен бути встановлений дружній режим. Білорусь - то за Липою північне склепіння безпеки, і можлива загроза з півночі серцю країни, реалізацію якої ми побачили в 2022 році. Взагалі у протистоянні за гегемонію на сході Європи між москвою та Києвом значення Білорусі надважливе. Для України - це безпека і комунікація з Балтикою, Скандинавією, відновлення вертикальної осі північ-південь, реанімація шляху з варяг у греки. Для росії - безпека ядра країни - бо від Смоленщини до москви буквально кілька сотень кілометрів, і

кремль в зоні досягнення ворожих атак. Доведено Великими Князівством Литовським, Річчю Посполитою, Наполеоном Бонапартом. А також контроль за Білоруським склепінням призводить до домінування горизонтального принципу Схід-Захід на загальноєвропейському рівні, виходу москви на взаємовідносини з Німеччиною і далі, безпосередньої загрози Польщі.

Друга головна опора - контроль сировинно-індустріального трикутника, вершинами якого Липа визначає Кривий Ріг, Донбас (аж до Дону) та Керч (яка окрім покладів нафти закриває Керченську протоку і контролює акваторію Азовського моря). Ця зона степової колонізації як 80 років тому, так і зараз залишається індустріальним ядром України та найбільшим таким комплексом в регіоні.

На жаль росії вдалось укріпитись чи створити загрозу для більшості цих пунктів – окуповано Крим і азовське узбережжя, за Донбас йде боротьба, а Кривий Ріг (і придніпровський басейн) - головна мета наступної атаки. Бо ж рф внесла в свою конституцію Запорізьку область, і прагне завоювати Запоріжжя, від чого Придніпровський економічно-сировинний кластер стане ареною бою (Запоріжжя також), перекрити Україні вихід до гирла Дніпра. Зараз Придніпровський кластер попри перенесення підприємств на захід, подалі від фронту, залишається індустріальним центром та основою ВПК, одним із головних донорів бюджету. Тому його втрата матиме дуже негативні наслідки. І навпаки – окупація узбережжя, а особливо Криму, відкриває хід до Кавказу, Каспійського басейна.

Вихід до Чорного моря, контроль азовського акваторії та Криму – це вже наступна стадія, можлива після вирішення білоруської проблеми та контролю степу. Хоча закладати основи впливу потрібно і раніше, зсередини руйнуючи російський вплив на Кавказі і шляхи комунікації з Близьким Сходом та Балканами. Тоді росія перестане не лише бути глобальною силою, а й втрачає імперську силу, і здатність зупиняти децентралізаційні процеси.

Висновки. Отже, геополітична думка Юрія Липи, сформована в надзвичайно складні для України історичні часи, демонструє глибоке стратегічне мислення і передбачуваність щодо основних векторів міжнародної політики та регіональної безпеки. Його концепції, зокрема щодо значення Білорусі як «північного склепіння безпеки», контролю над індустріально-сировинним трикутником у степовій зоні та виходу до Чорного

й Азовського морів, зберігають свою актуальність навіть у ХХІ столітті. Липа мислив категоріями не лише незалежної України, а й активного геополітичного суб'єкта, здатного впливати на простір довкола. Попри застарілість окремих положень, спричинену змінами глобального балансу сил, ключові ідеї мислителя залишаються релевантними для сучасної української політики. Більше того, нинішня війна й боротьба за державність підтверджують глибину його аналітики. Вивчення й оновлення його підходів може стати підґрунтям для формування нової української геополітичної школи, яка спиратиметься на історичний досвід і стратегічне бачення, запропоноване Липою. Його інтелектуальна спадщина заслуговує на подальше осмислення і впровадження в практику державного планування та безпекової політики України.

Література

1. Липа Ю. Чорноморська доктрина. На правах рукопису. Одеса: Український чорноморський Інститут, 1942. ч. 13. 169 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21865/file.pdf> (дата звернення: 27.05.2025).

2. Липа Юрій. Призначення України. URL: https://mnk.org.ua/media/filer_public/ec/56/ec56cb37-e7a5-4d1e-a7a7-c5b47395b9b1/pryznachennia_ukrainy_1.pdf (дата звернення: 26.05.2025).

3. . Липа Ю. Розподіл Росії: з 28 схемами і 1 мапою в тексті / Юрій Липа. Нью-Йорк: Howerla, 1954. 116 с.

327.5:323.1:35.07(477)

ГЕОПОЛІТИЧНА ДОКТРИНА ЮРІЯ ЛИПИ

Пасічник Василь,

*доктор наук з державного управління, доцент, доцент
кафедри публічного врядування Національного університету
«Львівська політехніка»*

<https://orcid.org/0000-0002-2447-2374>

У статті розкрито зміст геополітичної доктрини Юрія Липи. Проаналізовано трилогію «Розподіл Росії», «Чорноморська доктрина» та «Призначення України». Обґрунтовано актуальність геополітичної доктрини Юрія Липи для державного будівництва в Україні.

Ключові слова: геополітика, геополітична доктрина, національна безпека, національні інтереси, національна ідея, місія України, публічне управління, державна політика

The article reveals the content of Yuriy Lypa's geopolitical doctrine. The trilogy «The Break in Russia», «The Black Sea Doctrine» and «The Purpose of Ukraine» are analyzed. The relevance of Yuriy Lypa's geopolitical doctrine for state building in Ukraine is substantiated.

Keywords: geopolitics, geopolitical doctrine, national security, national interests, national idea, mission of Ukraine, public administration, state policy

Геополітична доктрина Юрія Липи, сформована у першій половині ХХ століття, зберігає надзвичайну актуальність, відіграє важливу роль і має глибоке значення для сучасного державного будівництва в Україні. В умовах тривалої російської агресії, пошуку власної ідентичності та місця в складному міжнародному середовищі, ідеї Липи стають не просто історичною спадщиною, а й дієвим інструментом для формування стратегічного бачення майбутнього України і формування її державної політики національної безпеки. Геополітична доктрина була викладена в його творах: «Розпад Росії» [2], «Чорноморська доктрина» [3] та «Призначення України» [1].

Юрій Липа у праці «Розподіл Росії» [2] розглядає Росію як імперію, що сповнена суперечностями і характеризується внутрішньою нестабільністю, оскільки вона була побудована і утримується завдяки грубій силі. Тому автор прогнозує можливий розпад Російської імперії базуючись на аналізі історичних та геополітичних чинників. Вірогідність розпаду Росії зумовлена певними історичними тенденціями та закономірностями. Липа звертає увагу на національні рухи в межах Російської імперії, які засвідчують про прагнення поневолених народів до свободи і незалежності. Саме ці рухи є однією з головних причин можливого розпаду Росії. Крім цього в самій Росії є наявні внутрішні конфлікти, що зумовлені соціальними, економічними та політичними суперечностями. Ці конфлікти можуть призвести в майбутньому до дестабілізації та розпаду цієї імперської держави. Розпаду Росії можуть сприяти також геополітичні чинники, що впливатимуть на стан Росії. Йдеться про відносини Росії з сусідніми державами, які в минулому зазнали шкоди і постраждали від російської експансії.

Це також може прискорити процес розпаду Росії. Юрій Липа розглядає різні сценарії можливого розпаду Росії, не виключаючи її поділ на окремі національні держави. Розпад Росії матиме значні наслідки для геополітичної ситуації в Європі, де різко зростатиме роль і значення України.

«Чорноморська доктрина» [3] – інший важливий твір Юрія Липи, в якому обґрунтовується необхідність розвитку морської могутності України та її активної участі в геополітичних процесах у Чорноморському регіоні. На думку Ю. Липи, орієнтація на Захід чи Схід в минулому призводила до розколу та занепаду України. Тому саме чорноморська орієнтація має стати основою зовнішньої політики та політики безпеки України. Чорне море розглядається як ключовий геополітичний регіон, що має стратегічне значення для України та сусідніх держав. Він наголошує на тому, що контроль над Чорним морем є важливим фактором для уможливлення національної безпеки та економічного розвитку України. Тому першочерговим пріоритетом є розвиток України саме як потужної морської держави. Для цього в Україні є необхідний потенціал, потрібно лише розвивати український флот, морську інфраструктуру та морську торгівлю. Однак Україна в чорноморському регіоні може зіткнутися з різними геополітичними викликами. Зокрема, йдеться вплив Росії та інших сусідніх держав. Це змушуватиме Україну до проведення активної зовнішньої політики, спрямованої на захист національних зацікавлень у Чорному морі. Вона повинна містити розвиток співпраці з іншими державами Чорноморського регіону, що сприятиме забезпеченню стабільності та безпеки в регіоні. Підкреслюється стратегічне значення Криму для України, який розглядається як невід’ємна частина незалежної Української держави.

У творі Юрія Липи «Призначення України» [1] висвітлено широкий спектр можливостей і загроз, що постають перед Україною, виходячи з її геополітичного положення та історичного контексту, а також розглядається роль і призначення Української держави на міжнародній арені. Україна має вигідне географічне положення, яка розташована на перехресті Східної та Західної Європи. Це створює можливості для розвитку торговельних та культурних зв’язків. Таке розташування уможливорює Україні відігравати роль мосту між різними народами і цивілізаціями. Звідси випливає історична місія України – об’єднати культурні та економічні потоки між Сходом і Заходом. Тому Україна є потенційним

центром формування нового європейського порядку. Для цього потрібно сформувати потужну українську національну ідею, яка покликана об'єднати суспільство та зміцнити державу. Ця національна ідея має базуватися на історичній спадщині та культурних духовних цінностях українського народу. Реалізації своєї історичної місії сприятиме потужний економічний потенціал. Україна має значні природні ресурси та сільськогосподарський потенціал, що створює можливості для економічного розвитку. А українська культура має багату історію та традиції, що можуть сприяти розвитку культурного туризму та міжнародних культурних обмінів.

Однак реалізації призначення України можуть перешкоджати певні геополітичні виклики, внутрішні конфлікти, економічні проблеми та інформаційні війни. До геополітичних викликів відноситься передусім деструктивний вплив Росії та можливо інших сусідніх держав, що становитиме загрозу для національної безпеки України. Це може викликати політичну нестабільність у регіоні, призводити до конфліктів та економічних криз. Соціальні, економічні та політичні протиріччя можуть породжувати внутрішні конфлікти та дестабілізувати суспільство. Відсутність єдності та національної злагоди в минулому послаблювало державу і призводило до її загиблі. З цими проблемами Україна може стикатися і в майбутньому. Серед економічних проблем, Ю. Липи називає залежність від зовнішніх ринків. Це створюватиме нестабільність економіки та економічну вразливість для України. Проблеми можуть ускладнювати неефективне управління та корупція, що стоятимуть на перешкоді економічному розвитку України. Цими проблемами може скористатися Росія, яка буде вести активну інформаційну війну проти Української держави, поширювати свою пропаганду та дезінформацію. Це, на наш погляд, створюватиме загрозу для єдності суспільства, перешкоджатиме процесам формування національної свідомості та ідентичності. Тому Юрій Липа закликав українців усвідомити своє історичне призначення та активно протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, щоб реалізувати геополітичний потенціал України.

Аналізуючи політичну ситуацію в Європі напередодні другої світової війни, Ю. Липа дійшов висновку: геополітичні центри тогочасної Європи – Рим, Берлін, Лондон та Москва – переживали духовну кризу, дбали лише про своє благополуччя, прагнули до домінування і вели Європу та світ до саморуйнування [1, с. 13-24]. Тому в Європі виникла потреба в

появі країни, яка б сприяла вирішенню цієї духовної кризи і вивела б її із цього цивілізаційного тупика на якісно вищий етап розвитку. Таку історичну місію може відіграти незалежна України, яка б переформатувала весь геополітичний простір в Східній Європі. На думку Ю. Липи, на геополітичному просторі між Балтією, Кавказом і Уралом потрібна моральна вісь народів, що може забезпечити існування незалежної Української держави [1, с. 248]. А відтак, Україна повинна запропонувати альтернативу імперським утворенням між Уралом, Кавказом і Скандинавією, які нівелюють, нищать та експлуатують свій та поневолені народи за допомогою поліції та бюрократії, за чим сліднують вічні революції [1, с. 248]. Наслідком реалізації такого призначення стане те, що будуть збережені індивідуальності націй (рас) та народів на «хвалу людям та Проведінню» [1, с. 248]. Отож ключ для успіху та самореалізації України – «перебувати в згоді з власною моральною віссю» та виконання «наказів Проведіння» [1, С. 248].

На противагу Москві та іншим геополітичним центрам, має постати Київ, який покликаний відіграти апостольську роль щодо виконання своєї визначної моральної місії. На таку місію, зазначає Ю. Липа, благословив Київ та Україну ще апостол Андрій Первозданний, передрікаючи, що на київських горах «возсіяє благодать Божя» [1, с. 242]. На думку Ю. Липи, саме від безпосереднього учня Христа українці дістали Божу благодать для виконання свого духовного призначення [1, с. 242]. Спираючись на значний історичний матеріал, Ю. Липа в своєму творі «Призначення України» обґрунтовує її національне покликання щодо утвердження у суспільному житті та державному будівництві національних християнських цінностей, а також поширення духовності у світі [1, с. 249]. Власне для виконання цього надзавдання і виникла Українська держава. Її реалізація може спричинити процеси позитивних змін в нашій країні та у світі, і відкрити нову сторінку в історії людства.

Геополітична доктрина Юрія Липи зберігає і сьогодні свою актуальність, що зумовлено кількома ключовими чинниками. З огляду на геополітичне розташування України, Липа глибоко аналізував унікальне розташування України на перехресті цивілізацій, між Сходом і Заходом. Ця теза є надзвичайно актуальною сьогодні, коли Україна змушена балансувати між європейською інтеграцією та постійним тиском з боку Росії. Розуміння цієї ключової геополітичної реальності, як це бачив

Липа, є фундаментом для формування ефективної зовнішньої політики. Справдилися також прогнози Липи щодо агресивної природи російського імперіалізму та його прагнення до експансії, відображені зокрема у праці «Розподіл Росії», сьогодні набули трагічного підтвердження. Його попередження про небезпеку російського впливу та необхідність протистояння йому є надзвичайно важливими для формування стійкої національної безпеки та оборонної політики. Важливість теоретичної спадщини Юрія Липи полягає у формуванні національної ідентичності в умовах незалежності. Ю. Липа наголошував на необхідності формування сильної національної ідеї, здатної об'єднати українське суспільство. В умовах інформаційної війни та гібридних загроз, питання національної самоідентифікації та консолідації залишається ключовим для стійкості держави. Його ідеї про історичну місію України та її культурну самобутність є важливим підґрунтям для цього процесу. «Чорноморська доктрина» Ю. Липи підкреслювала стратегічне значення Чорного моря для України. Сьогодні, коли Росія окупувала Крим та блокує українські морські шляхи, ця доктрина набуває особливої актуальності, вказуючи на необхідність відновлення контролю над морським простором та формування ефективної морської політики як довгострокової державної стратегії України.

Геополітична доктрина Юрія Липи, попри свій історичний контекст, може запропонувати цінні підходи для вирішення сучасних геополітичних проблем України. Дуже важливим є розуміння геополітичного розташування. Ю. Липа наголошував на унікальному геополітичному положенні України на перетині Сходу та Заходу. Це розуміння спонукає до активної політики балансування та використання свого транзитного потенціалу для зміцнення зв'язків з обома цивілізаційними центрами, водночас чітко визначаючи власні національні інтереси та стратегічні орієнтири на Захід. Прогнозування російської агресії дозволяє сформулювати реалістичну та ефективну стратегію України щодо Росії. Аналіз Липою імперської сутності Росії та її експансіоністських прагнень, відображений у «Розподілі Росії», є важливим попередженням і обґрунтуванням необхідності жорсткої політики стримування агресора, зміцнення обороноздатності та пошуку сильних міжнародних союзників. Кінцевою метою державної політики національної безпеки України має стати повний та беззастережний демонтаж російської імперської системи. «Чорноморська доктрина»

Ю. Липи підкреслює стратегічне значення Чорного моря. Сьогодні це є обґрунтуванням необхідності відновлення контролю над морським простором, розвитку власного військово-морського флоту, посилення співпраці з країнами Чорноморського регіону та протидії російській гегемонії в басейні. Концептуальною основою державної політики національної безпеки України має стати своя українська національна ідея. Окрім цього, наголос Ю. Липи на консолідувальній ролі національної ідеї є надзвичайно важливим в умовах інформаційної війни та внутрішніх розбіжностей. Сильна національна ідентичність, заснована на історичній спадщині та європейських цінностях, є ключем до стійкості суспільства перед зовнішніми впливами. Це стане запорукою активної зовнішньої політики України. Заклик Ю. Липи до активної зовнішньої політики, спрямованої на захист національних зацікавлень, є дороговказом для сучасної дипломатії. Україна повинна активно формувати міжнародні коаліції, шукати підтримки з-поміж провідних демократичних країн та міжнародних організацій для протидії російській агресії та просування своїх євроінтеграційних прагнень. Передумовою активної зовнішньої політики повинна стати економічна могутність та самостійність України. Хоча Ю. Липа безпосередньо не аналізував сучасні аспекти енергетичної безпеки, його загальний заклик до зміцнення держави та розвитку власного потенціалу є актуальним і в цій сфері. Зменшення залежності від ворожих енергопостачальників та диверсифікація джерел енергії є важливим складником національної безпеки. Також є важливим економічна модернізація України, подальший розвиток її агропромислового комплексу, відновлення промислового потенціалу на сучасній технологічній основі і побудова сучасного інформаційного суспільства, що базується на провідних інформаційно-комунікативних технологіях та економіці знань.

Висновки. Звичайно, геополітична доктрина Юрія Липи не є готовим рецептом для вирішення всіх сучасних проблем. Проте, її глибокий аналіз геополітичного положення України, розуміння історичних загроз та акцент на ключових чинниках національної сили можуть слугувати цінним методологічним інструментом для формування сучасної стратегії державної політики, спрямованої на захист суверенітету, відновлення територіальної цілісності та забезпечення сталого розвитку України в складному геополітичному середовищі. Творче

переосмислення ідей Липи, з урахуванням сучасних реалій, може допомогти Україні знайти свій шлях до безпечного та щасливого і заможного майбутнього.

Література

1. Липа Ю. Призначення України. Львів: Просвіта, 1992. 270 с.
2. Липа Ю. Розлом [суч.перекл. «Розподіл» – ред.] Росії. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1995. 148 с.
3. Липа Ю. Чорноморська доктрина. *Всеукраїнська трилогія*. Т. 2. Київ: МАУП, 2007. С. 11-203.

УДК 351.86 + 327.55 (477)

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В ГЕОПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ЮРІЯ ЛИПИ

Тодоров Ігор,

*доктор історичних наук, професор
професор кафедри міжнародних студій та суспільних
комунікацій Ужгородського національного університету
<https://orcid.org/0000-0003-0986-9485>*

Проаналізовано геополітичні погляди Юрія Липи в контексті національної безпеки. Особливу увагу приділено трактуванню територіальної цілісності, економічної самодостатності, духовної єдності та ролі армії в структурі безпеки. Проілюстровано бачення України як активного суб'єкта геополітики в регіоні Чорного моря. Ідеї Липи розглядаються як актуальний ідейний ресурс у сучасних умовах гібридної війни та пошуку стратегічної ідентичності України.

Ключові слова: *Юрій Липа, національна безпека, геополітика, український націоналізм, державність, Чорноморська доктрина, територіальна цілісність, духовна єдність.*

The geopolitical views of Yurii Lypa are analyzed in the context of national security. Special attention is given to his interpretation of territorial integrity, economic self-sufficiency, spiritual unity, and the role of the army within the security framework. Lypa's vision of Ukraine as an active geopolitical actor in the Black Sea region is illustrated. His ideas are considered a relevant ideological resource in the current conditions of hybrid warfare and the search for Ukraine's strategic identity.

Keywords: *Yuriy Lypa, national security, geopolitics, Ukrainian nationalism, statehood, Black Sea Doctrine, territorial integrity, spiritual unity*

Концепція національної безпеки в геополітичній спадщині Юрія Липи має небуденне значення. В її центрі бачення Української держави як активного суб'єкта геополітики передусім в регіоні Чорного моря. Ідеї Липи зберігають актуальний ідейний ресурс у сучасних умовах російської інвазії та пошуку стратегічної ідентичності України.

Юрій Липа - лікар, публіцист, філософ, ідеолог українського націоналізму, залишив по собі низку праць, що стали канонічними для національної геополітичної думки. У творах «Призначення України», «Чорноморська доктрина» та «Розподіл Росії» та інших він вибудовує цілісну концепцію державної стратегії, заснованої на самодостатності, оборонній мобілізації та геополітичній активності. Для Ю. Липи національна безпека - не лише військова справа, а комплексний духовно-економічний і культурний простір, який потребує внутрішнього цементування та зовнішнього захисту.

Національна безпека, згідно з Ю. Липою, постає не як технократична чи бюрократична категорія, а як вияв «життєвої сили нації» та її здатності до самовизначення. Держава, що не має ідеї самозахисту, є «колонією за формою і змістом». У цьому контексті Липа розглядає націю як суб'єкт із моральною та історичною відповідальністю перед майбутнім. Національна безпека для нього - це, перш за все, здатність опиратися зовнішньому диктатові через внутрішню консолідацію та стратегічне планування.

Центральним у геополітичній концепції Липи є уявлення про Чорноморський регіон як природну арену реалізації української державності. У праці «Чорноморська доктрина» він доводить, що контроль над Чорноморськими транспортними і торговими шляхами є критичним чинником безпеки, зокрема економічної та енергетичної. Чорне море - не окраїна України, а її центр впливу. Ю. Липа трактує цю зону не як загрозу, а як можливість. Він певен, що в процесі окреслення етнографічної території України, доцільно взяти за вихідну основу адміністративні кордони колишньої Української Соціалістичної Радянської Республіки, включно з такими західними містами, як Львів, Чернівці, Хотин, і такими східними пунктами, як Куп'янськ, Луганськ і Таганрог. Водночас варто зважати, що ці

межі не відображають повною мірою реального ареалу проживання українського етносу. Адміністративний поділ в межах СРСР мала тенденцію до звуження етнічних кордонів на користь імперського центру - радянської Москви. Поза офіційними кордонами залишаються значні українські етнічні терени: на сході - частина Донщини, східний Донбас, південне Приазов'я та Кубань; на півночі - південна зона Центрально-Чорноземного регіону; на заході - Холмщина, Лемківщина, Пряшівська Україна, а також прибережні поселення українців аж до Південної Добруджі. Визначення геополітичної сутності України є завданням надзвичайно складним, з огляду на динамічний характер історичного розвитку українського простору. Нерідко спроби концептуалізувати український геополітичний ареал спираються на спадщину Київської Русі, Козацької держави, Гетьманщини або Української Народної Республіки, проте вони часто залишають поза увагою актуальні трансформації в структурі українського соціуму.

Особливо обмеженим є пояснювальний потенціал політичних ідеологем інтелігенції XIX–XX століть. Натомість сучасність визначається глибшими й масштабнішими процесами: поступовим утвердженням контролю над Чорноморським узбережжям - процесом, що бере початок ще з античної доби, але досягає кульмінації лише в XX столітті; зміною соціально-економічної структури українського населення - від аграрної спільноти до урбанізованого та індустріалізованого суспільства. У цьому контексті Чорноморський простір постає як самостійна геополітична одиниця, подібна за своїм значенням до Балтійського або Середземноморських регіонів. Його окреслюють не лише морське узбережжя та річкові системи, а й історико-культурні зв'язки, що забезпечують цілісність і функційну єдність регіону. З геостратегічного погляду цей простір можна порівняти з фортецею, у центрі якої - акваторія Чорного моря, від якої відходять «вулиці» - великі річкові артерії (Дунай, Дністер, Дніпро, Дон, Кубань). Усе це формує не лише фізичну, а й культурну архітектуру українського геополітичного простору [3].

З цього випливає один із головних принципів його доктрини: активна геополітика як умова національної безпеки, тобто не пасивна оборона, а проактивна присутність у регіоні. Юрій Липа наголошує на необхідності духовної єдності як основи обороноздатності. Культурна, мовна, історична ідентичність є для нього стратегічним ресурсом. Суспільство,

позбавлене історичної пам'яті, не здатне ані мобілізуватися, ані чинити опір зовнішньому впливу.

Феномен української військової культури значною мірою формувався під впливом уявлень про рід і родину. В українській традиції командир не сприймався лише як носій влади, а насамперед як фігура, наділена родинною харизмою та моральним авторитетом. Найвищим виразом лідерства був отаман, який, будучи не лише воєначальником, але й духовним провідником, ототожнювався з батьком - символом опіки, довіри та єдності. Такий «батько» забезпечував відчуття належності воїнів до символічного роду, спільноти, заснованої на принципах взаємної відповідальності та морального порядку.

Цей патерн глибоко закорінений у ментальності. Під час Першої світової війни іноземні кореспонденти неодноразово звертали увагу на феномен, коли молоді українські офіцери користувалися батьківським авторитетом серед старших за віком солдатів. У контексті української військової традиції титул «батько» не лише не зменшував гідності лідера, а навпаки - поглиблював його авторитет, виводячи його на рівень спадкоємця родової влади. Ця модель бачення влади та воєнного проводу простежується в історичних постатях - від ватажків чумацьких валок і загонів косарів до гетьмана Богдана Хмельницького й отаманів національно-визвольних змагань, зокрема Симона Петлюри, якого козаки також величали «батьком».

Концепція роду і родини позначилася також на образі українського воїна. Українська войовничість, яку впродовж століть символізує козацтво, суттєво відрізняється від моделей, характерних для германських (чернечо-орденських) чи азійських (ординських) військових традицій. Натомість вона більше тяжіє до римських чи македонських уявлень про воїна-громадянина, що воює не лише за славу, а й за землю, дім і добробут родини. Це засвідчують численні фольклорні джерела - думи, балади, колядки - в яких родинна ієрархія, пошана до батьків, навіть у контексті військового побуту, посідають центральне місце. Навіть у візуальних формах військової самореалізації українців спостерігається ідеалізація лагідності та краси. У таборах інтернованих українських вояків (1917-1920-ті рр.) переважна більшість створених ними малюнків зображала квіти, ідилічні пейзажі, а не сцени битв. Подібні елементи - ніжність, гармонія, квіткові мотиви - присутні навіть у символіці сучасних підпільних рухів. Ця зовнішня м'якість не є

виявом слабкості - вона гармонійно співіснує з войовничістю та, за потреби, із жорстокістю. В усній народній творчості, зокрема в гуцульських чи козацьких баладах, ніжне естетизування зброї та актів насильства (наприклад, опис шаблі або голови, що «злітає, як мушка, бrenить») свідчить про своєрідну естетизацію сили - шляхетну, «ушляхетнену родиною» мужність.

Поняття батька в українській військовій культурі виконує також етичну функцію - воно структурує військову спільноту як моральну одиницю, де дисципліна має не лише функціональний, а й духовний вимір. Водночас у ширшому символічному плані Вітчизна постає як Мати - від «Матки-нашої» в Мазепиній поезії до образу «України-Матері» 1917 року. Відтак ідея Роду є присутньою в усіх площинах - як у приватному, так і в національному бутті українця. Вийти з Роду - це не просто відійти від родини, а втратити саму ідентичність, що можливо лише у випадку повного викорінення або зради [2].

Ю. Липа пропонував створення інтелектуальної еліти, яка має бути провідником державного мислення і політики безпеки. Без провідної касти духу - жодна держава не витримує випробувань війною. Категорія ладу в українській культурній парадигмі має не лише соціально-організаційне, але й сакральне значення. У традиційному уявленні лад - це не просто впорядкованість чи дисципліна, а передусім богоосвячений порядок, що спирається на моральні, духовні та колективні засади спільного життя. Його легітимність і цінність коріняться у визнанні його трансцендентного джерела - Божої волі.

У трудовій діяльності українець традиційно орієнтується на колективну участь і співпрацю, уникаючи ізольованої праці, яка не має зв'язку з громадою. Історичні форми самоорганізації українського суспільства - зокрема чумацькі ватаги, артілі, спілки - відображають глибоку укоріненість принципу органічної співдії одиниці й колективу. Навіть у складних умовах бездержавності українська інтелігенція, попри свою соціальну диференційованість, прагнула самоорганізації в межах фахових об'єднань і виробничих осередків. Натомість деструктивні постаті, які заперечували організацію на користь радикализованого, часто егоцентричного індивідуалізму, сприймаються як носії руйнівного начала, що загрожує колективній силі та культурній тягlostі українського соціуму. Ця деструктивна форма індивідуалізму, яка маскується під «національну рису», фактично заперечує цінність української моделі спільнотної дії. Натомість організована колективна сила,

яка діє в узгодженому пориві, спроможна не лише зберігати, а й творити нові соціальні структури та моделі державності.

Аналізуючи трудову культуру українців, можна окреслити домінування моделі «групового ладу» - системи, у якій окрема особистість існує як носій функційної цінності, підпорядкованої спільному благу. Лад не може бути результатом адміністративного втручання чи механічного упорядкування: для його становлення необхідна наявність моральних авторитетів - провідників, які б не лише координували працю, а й надихали суспільство ідеєю розвитку, духовного зростання й соціального оновлення.

Українська національна традиція вимагає від влади не просто технічного управління, а вищого морального покликання. Лідерство в цьому контексті передбачає не лише компетентність, а й здатність бути носієм історичної пам'яті, культурної спадщини й духовної легітимації. Символічні атрибути влади - від корони Данила Галицького до шапки Мономаха - уособлюють тяглість державницької ідеї від давньоруської до козацької традиції.

Концепція Ладу в цьому контексті постає як синтез морального порядку, історичної спадковості й духовної вертикалі, що спрямована до Божого начала. Такий лад є гарантом того, що держава та суспільство функціують не лише на основі раціонального устрою, а й на фундаменті цінностей - світла, творення й моральної цілісності. Він мусить бути освячений релігією як вияв вищої правди, яка забезпечує єдність між національним і універсальним, людським і трансцендентним [1].

Це особливо актуально в умовах сучасних загроз, коли ідеологічна дезорієнтація може стати причиною поразки навіть за наявності збройних ресурсів.

Ю. Липа наполягав на економічній самодостатності як умові незалежності та безпеки. Він постає проти колоніальної моделі «сировинного придатку» та закликає до індустріального розвитку, зокрема військово-промислового комплексу.

Отже, національна безпека в його баченні охоплює не лише армію, а й фінанси, логістику, аграрну політику, ресурси. Геополітична концепція Юрія Липи залишається надзвичайно актуальною в умовах сучасної війни, зокрема російсько-української. Він першим у національній думці інтегрував поняття національної безпеки у стратегічне бачення майбутньої держави. Його погляди пропонують не лише оборонну модель, а

й програму цивілізаційної суб'єктності України як Чорноморської держави з власним вектором розвитку.

Ю. Липа передбачив, що в майбутньому Україна зможе зберегти свою державність лише за умови, якщо перетвориться з об'єкта геополітики на її суб'єкта. У цьому контексті його ідеї можна вважати не лише історичним надбанням, а й концептуальним дороговказом для національної стратегії безпеки ХХІ століття.

Література

1. Липа Ю. Геополітичні орієнтири нової України. Київ. С. 16-17.
2. Липа Ю. Призначення України. Львів, 1938. С. 182-183.
3. Липа Ю. Чорноморський простір. Атлас. Львів, 1941. С. 7, 11.

УДК: 323.15(477)

УКРАЇНСЬКА НАЦІЯ: ЕТНІЧНА ЧИ ПОЛІТИЧНА

Топалова Світлана,

*кандидатка політичних наук, доцентка, доцентка кафедри менеджменту, бізнесу та професійних комунікацій Навчально-наукового інституту «Каразінський банківський інститут» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
<https://orcid.org/0000-0002-6854-9222>*

Досліджена концепція української національної ідеї Юрія Липи. Головна увага приділена виявленню чинників, які, думку мислителя, мають бути в основі становлення української нації та зміцнення національної ідентичності. Обґрунтована актуальність ідеї Юрія Липи про необхідність становлення української нації як політичної. Проаналізований досвід Ізраїлю, який на початковому етапі становлення державності взяв курс на створення етнічної нації, а зараз впроваджує стратегію зміцнення нації як політичної. Показано бачення автора ролі еліти у формуванні політичної нації. Визначені головні проблеми становлення самої національної еліти в Україні.

Ключові слова: *нація етнічна, нація політична, етнічна спільність, державність.*

The concept of the Ukrainian national idea of Yuriy Lypa is studied. The main attention is paid to identifying the factors that, in the scientist's opinion, should be the basis for the formation of the Ukrainian nation and the strengthening of national identity. The

topicality of Yuriy Lypa's idea about the need to establish Ukrainian nation as a political one is substantiated. The experience of Israel, which at the initial stage of statehood took the course of creating an ethnic nation, and is now implementing a strategy of strengthening the nation as a political one, is analyzed. The author's perception of the role of the elite in the formation of a political nation is presented. The main problems of the formation of the national elite itself in Ukraine are identified.

Keywords: *ethnic nation, political nation, ethnic community, statehood.*

Концепція української національної ідеї Юрія Липи багатогранна. Вона охоплює не лише проблематику становлення української нації та її політичну й державну суб'єктність, але й містить геополітичний контекст, бачення стратегічних напрямів розвитку України та стратегічних партнерств, аналіз можливостей для зміцнення незалежності України, в тому числі, залежно від збереження чи руйнації російської імперської цілісності. Між цими складниками неможливо провести якусь чітку межу й відділити різні аспекти однієї великої проблеми. Проте ми більше зосередимось на ключових питаннях: Якою ж має бути українська нація – етнічною чи політичною? Що має об'єднувати націю і формувати національну ідентичність – етнічні чинники чи громадянство й культура громадянськості? Що значить бути українцем – належати до українського етносу чи бути громадянином України, що поділяє українські цінності й готовий захищати свою державу? Якими мають бути ті цінності, що забезпечать формування української державницької нації? Всі ці питання, які порушував Юрій Липа наприкінці тридцятих та на початку сорокових років минулого століття особливо актуалізувались зараз, в умовах російської геноцидної війни. А кількість ударів і масштаби руйнувань цілих агломерацій у східних і південних регіонах України є яскравим свідченням геноциду, вочевидь, політичної української нації, яку нам ще належить зміцнити.

У своїй праці «Призначення України» [9] Юрій Липа наголошує, що українська нація має формуватися на основі активної дії, самодостатності, усвідомлення своєї історичної та геополітичної місії. Це свідчить про те, що на перше місце автор ставить політичні й громадянські передумови й чинники формування нації. Також він стверджує, що націю передусім відрізняють спільне бачення майбутнього та спільні дії для

досягнення цього майбутнього, а не лише «спільність крові», тобто, етнічна спільність. І додає, що українцями можуть бути всі, незалежно від етнічного походження, головне, щоб вони поділяли державницькі цінності. Хоча мислитель визнає значущість етнічного чинника, називає його важливим для об'єднання нації на основі традицій, культури, на перше місце він ставить державницьку націю як спільноту активних громадян, що прагнуть до головної мети – створення, збереження й зміцнення власної держави, самодостатньої економічно, політично й культурно. Ця нація має виробити власну державницьку ідеологію, а не орієнтуватися на запозичені чи нав'язані ззовні, а також, бути активним суб'єктом державотворення.

Аргументи на користь формування нації як політичної дає як досвід, в тому числі інших країн, так і наша сучасність. На початковому етапі становлення державності в Ізраїлі її ідеологи взяли курс на формування національної ідентичності на етнічній основі. В Декларації незалежності проголосили, що Ізраїль буде утверджуватись як єврейська національна держава, просуваючи одночасно і єврейський націоналізм, і демократію. Але на перше місце поставили етнічний чинник, а виховання демократичного громадянства відтіснили на другий план, оскільки не вважали його пріоритетним для становлення нації й державності, для її захисту від перманентних загроз з боку сусідів, що відкрито й досі ставлять за мету знищення країни. Тож влада Ізраїлю взяла курс на формування захисного войовничого громадянства, на першочергове виховання національної, а не громадянської ідентичності. Для реалізації цієї стратегії була впроваджена концепція «плавильного котла», сутність і головні недоліки якої ми дослідили [5]. Але вона не дала очікуваних результатів, тому виникла потреба в кардинальній зміні підходів і переорієнтації на першочергове виховання демократичного громадянства та громадянської ідентичності [1]. З початку XXI століття в Ізраїлі впроваджується стратегія зміцнення нації як політичної. На перше місце ставиться громадянськість, якій підпорядковується етнічна компонента. Відповідно, відбулась суттєва переорієнтація системи громадянської освіти [7].

Геноцидна війна росії проти України актуалізувала для нас ту проблему, з якою Ізраїль зіштовхнувся з самого початку становлення державності. З одного боку, очікувати того, що стратегія країни-агресора, спрямована на знищення української

нації й держави, зміниться у близькому чи віддаленому майбутньому, звісно, немає жодних підстав. Відповідно, проблема формування захисної моделі громадянства не має перспектив зникнення. З іншого – будь яка небезпека для нації, а тим більше повномасштабна геноцидна війна, загострює почуття національного. Виникає загроза домінування національного над громадянським. Національними гаслами може виправдовуватись впровадження жорсткої авторитарної системи управління. Адже коли потреби в безпеці стають домінувальними, посилюється схильність нехтувати правами й демократичними принципами заради безпеки, підтримувати прагнення до «сильної руки», а пріоритет національного постає зручним засобом. Такі тенденції в Україні є цілком очевидними.

За минулої владної каденції здійснювались зусилля у напрямі розробки національних стратегій національно-патріотичного та громадянського виховання. Аналіз їхнього змісту чітко вказує на пріоритетність національного над громадянським. Фактично, Україна продовжила радянські традиції патріотичного виховання, але з акцентом на національному, знехтувавши громадянським [4]. Тож постає ключове питання – якою має бути ця захисна модель громадянства? Як в ній мають поєднуватись громадянська й національна складова? Об'єктивними чинниками, що ускладнюють вирішення проблеми, є наявність у складі українського народу представників багатьох етносів. В Ізраїлі «плавильний котел» не спрацював навіть для єврейських етносів. Тож варто замислитись, чи варто «наступати на ці граблі» Україні, чи зміцнювати націю як політичну. У цьому сенсі ідеї Юрія Липи про те, що нація передусім має відбутись передусім як самодостатня, здатна захищати свою державу та інтереси, а не лише як етнічна та культурна спільнота, виглядає вкрай актуальною. Звісно, етнічний складник є невід'ємним, але, на наше переконання, не першочерговим. Саме політична нація має сформулювати своє бачення майбутнього, свою внутрішньо- і зовнішньополітичну стратегії і об'єднати спільними цінностями представників усіх етносів. І тоді українцями себе будуть вважати всі, незалежно від етнічного походження й будуть готові захищати свою державу.

Нація не може відбутись як політична без еліти. Юрій Липа обґрунтовував бачення якостей української політичної еліти [9]. Ключовими називав: державницьке мислення як мислення в категоріях державного будівництва та довгострокових

перспектив розвитку країни; національний патріотизм як вірність національним / державним інтересам, а не інтересам своїх олігархічних груп чи інших держав; готовність і здатність відстоювати національні зацікавлення, навіть жертвуючи власним комфортом і всупереч тиску ззовні, в тому числі з боку окупаційних режимів і тих, хто за рахунок України прагне досягти власних інтересів; компетентність, професіоналізм та освіченість, що передбачає наявність у владі не випадкових людей, а фахівців з глибокими знаннями у галузях історії, політики, економіки, права та інших, а також, організованість і відповідальність за свої рішення. Саме ці якості еліти є визначальними для об'єднання нації, становлення і зміцнення державності, її захисту від зовнішньої агресії та для визначення місця України в світі.

Відсутність такої еліти впродовж більш ніж тридцяти років [2], формування в Україні олігархічних кланів, які часто прикриваючись національними й патріотичними гаслами, фактично підпорядковували державні інституції реалізації своїх олігархічних зацікавлень є, на нашу думку, головною причиною того, що Україна змарнувала ті доволі значні шанси на становлення і захист своєї державності, які мала на час здобуття незалежності. Сучасна війна, прагнення і агресора і партнерів задовольнити свої інтереси шляхом завоювання / колонізації України – це та ціна, яку ми платимо сьогодні за відсутність такої еліти, про яку писав Юрій Липа. Низка гучних корупційних скандалів на різних рівнях влади, в тому числі на закупівлях для збройних сил під час війни, розкраданні гуманітарної допомоги, які поки не мають жодних правових наслідків для організаторів і виконавців корупційних схем, домінування політичних інтересів і мотивів над завданнями захисту держави, в тому числі під час планування й здійснення військових операцій, про що згадують, в тому числі, автори великої статті у «The New York Times» [10], є наочним свідченням того, що навіть геноцидна війна не об'єднала керівну верхівку метою захисту держави і виживання нації, не стимулювала до вияву тих якостей еліти, про які писав Юрій Липа, а навпаки, підняла на поверхню абсолютно протилежні риси. Тож цілком очевидним є висновок про необхідність правлячої верхівки - національної і державницької еліти, якій притаманні обґрунтовані Юрієм Липою якості. До переліку головних і першочергових завдань такої еліти включаємо кардинальні зміни в системі державної влади на усіх рівнях, передусім нормативні та інституційні, а

також, забезпечення формування й відтворення національної, регіональних та галузевих еліт.

Тут виникають два ключових питання: Хто може сьогодні претендувати на роль такої національної еліти? Які шляхи і засоби виховання й відтворення національної еліти та які соціальні інститути мають взяти на себе цю місію? Відповідь на перше виглядає цілком очевидною: ті, хто захищає сьогодні на різних фронтах і позиціях українську державність. Звісно, перш за все, потрібно спиратись на реальний бекграунд претендентів і здійснювати жорсткий відсів тих, у кого національний і патріотичний фасад не підтверджується діяльністю. Вірогідно, що ця еліта може не бути абсолютно компетентною в усіх сферах, тоді її першим завданням є залучення до створення нової системи найбільш кваліфікованих фахівців у різних галузях.

Щодо другого. Місію виховання та відтворення еліти, як і становлення української політичної нації, мають реалізувати заклади освіти – від школи до університетів. Звісно, для цього необхідні відповідні стратегії, освітні політики й усвідомлення майбутньою національною елітою та освітянами суті й необхідності цієї місії. Головне завдання щодо формування української політичної нації на підґрунті демократичного громадянства має бути покладено на школу як на інститут первинної соціалізації. Засобами системної громадянської освіти, вагомим складником якої повинне є бути й національне виховання, але на підґрунті державницьких цінностей і бачення майбутнього України як самодостатньої і суб'єктної, необхідно з раннього віку об'єднувати представників усіх етносів. Досвід Ізраїлю дає багато цінного для становлення такої освіти [3,5,6]. Місію виховання й відтворення еліти мають реалізувати університети. Однак сьогодні українські університети надто далекі навіть від її усвідомлення [8].

Отже, завдання становлення української нації як політичної, об'єднаної, в першу чергу, прагненням до суб'єктності й самодостатності, спільним баченням майбутнього й здатної до реалізації власної доктрини розвитку стало цілком очевидним і актуальним. Лише нація, що спирається на розвинуту культуру громадянськості, спільні державницькі цінності, об'єднана ментально на основі українських традицій та шанобливого ставлення до культур інших етносів здатна захистити свою державність і посісти чинне місце у світовій спільноті. У процесі створення такої нації провідна роль

належить політичній еліті. Тож реалізація цього завдання сьогодні ускладнюється відсутністю такої еліти. Відповідно, Україна зіштовхнулася із першочерговою необхідністю у надважких сучасних умовах зробити вагомий крок у напрямі відбору цієї потенційної еліти. Наступний – участь усіх, хто усвідомлює необхідність інтеграції української нації як політичної у розробці й реалізації відповідних стратегій і політик, передусім – освітніх.

Література

1. Громадянська освіта, що поєднує безпеку та демократію: ізраїльські уроки для України. URL: <https://od.org.ua/gromadyanska-osvita-sho-poe due-bezpeku-ta-demokratiyu/>

2. Громадянська та елітарна компетентність: ціна відсутності для України. URL: <https://od.org.ua/%d0%b3%d1%80%d0%b0%d0%b6%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%b0%d1%8f-%d0%b8-%d1%8d%d0%bb%d0%b8%d1%82%d0%b0%d1%80%d0%bd%d0%b0%d1%8f-%d0%ba%d0%be%d0%bc%d0%bf%d0%b5%d1%82%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%bd%d0%be/>

3. Демократична школа: актуальні ізраїльські практики для України. URL: <https://od.org.ua/demokraticzna-shkola-aktyalni-izrailski-praktiki/>

4. Майбутнє громадянської освіти в Україні – перехід до актуальної європейської моделі. URL: <https://od.org.ua/%d0%b1%d1%83%d0%b4%d1%83%d1%89%d0%b5%d0%b5-%d0%b3%d1%80%d0%b0%d0%b6%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%be%d0%b3%d0%be-%d0%be%d0%b1%d1%80%d0%b0%d0%b7%d0%be%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d1%8f-%d0%b2-%d1%83/>

5. Освіта, що укріплює національну безпеку: досвід Ізраїлю для України. URL: <https://od.org.ua/osvita-sho-ukriplyue-nazionalnu-bezpeku/>

6. Самоврядування в демократичних школах Ізраїлю: схоже і самобутнє. URL: <https://od.org.ua/samovryaduvannya-v-demokratychnih-shkolah/>

7. Топалова С.О. Національна чи демократична модель громадянської освіти: з досвіду Ізраїлю для України. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія» в № 57. 2023 р. (с. 128-140) DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.57.276672>

8. Топалова С.О., Швидка О.Б. Соціальна відповідальність закладів вищої економічної освіти в контексті реалізації місії університету. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2 (33), 585-592. DOI: <https://doi.org/10.18371/.v2i33.3021>.

9. Юрій Липа. Призначення України. Друге незмінене видання. Нью-Йорк, 1953. Накладом Української Книгарні «Говерля». 307 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3695/file.pdf>

10. Key Takeaways From America's Secret Military Partnership With Ukraine. URL: <https://www.nytimes.com/2025/03/30/world/europe/us-ukraine-military-war-takeaways.html>

УДК 341.231.14(477)(043.3)

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

Чижов Вадим,

здобувач вищої освіти ОП «Ветеринарна медицина» Державного біотехнологічного університету,

Варипасєв Олексій,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного університету

У сучасних умовах воєнного стану, спричиненого повномасштабною агресією Росії проти України, проблема дотримання прав людини набуває нових сенсів. Зміни в соціальному, політичному та правовому просторі трансформують розуміння сутності прав і свобод, а також засобів їх захисту. Через неефективність таких міжнародних інституцій, як ООН, ЄСПЛ та МАГАТЕ, які не змогли належно реагувати на агресію й порушення міжнародного права, виникає потреба в переосмисленні глобальної системи захисту прав людини.

У статті аналізується, як українське суспільство в умовах екзистенційної боротьби здатне зберегти й відновити правовий сенс гідності через спротив, солідарність і волонтерство. Дослідження спирається на звіти міжнародних місій і аналіз воєнного досвіду. Особливу увагу приділено ролі громадянського

суспільства як чинника правової суб'єктності нації. Встановлено, що дотримання прав людини в кризові періоди є не лише моральним орієнтиром, а й умовою стійкості держави.

Ключові слова: права людини, війна, агресія, суверенітет, міжнародне право, ідентичність, свобода.

Under martial law resulting from Russia's full-scale aggression against Ukraine, the issue of human rights protection acquires renewed importance. War-driven changes in the social, political, and legal spheres have led to a rethinking of human rights and protection mechanisms. The inefficiency of institutions like the UN, ECHR, and IAEA, which failed to respond effectively to aggression and legal violations, highlights the need to reassess the global human rights framework. This article explores how Ukrainian society, amid existential struggle, preserves and reaffirms human dignity through resistance, solidarity, and volunteerism. The study draws on international monitoring reports and wartime analytical findings. Emphasis is placed on civil society's role in sustaining national legal subjectivity. The conclusion emphasizes that human rights observance remains a moral and strategic foundation for state resilience in times of crisis.

Key words: human rights, war, aggression, sovereignty, international law, identity, freedom.

Права людини є складним, багатовимірним явищем, які мають бути гарантовані відповідними законами і діють у цивілізованому просторі [8, с. 78]. Ця соціально-правова категорія характеризується високим ступенем залежності від змін правового чи соціально-економічного характеру, але залишається універсальною цінністю, а тому має пріоритетне значення для будь-якого суспільства, особливо в умовах воєнного стану, що зумовлює важливість проведення поглиблених досліджень окресленої теми в умовах актуальних подій російської збройної агресії [7, с. 283].

Повномасштабна війна Росії проти України стала не лише викликом для національного суверенітету, а й масштабним випробуванням для системи захисту прав людини на національному та міжнародному рівнях. Попри наявність механізмів, таких, як Статут ООН, Женевські конвенції та Конституція України, важливим буде згадати Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН про «Територіальну цілісність України», ухвалену 27 березня 2014 року. Не менш важливо згадати Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Ситуація з

правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь», адже вона ухвалювалася кожного року з початку агресії Росії проти України (з 2014 р).

Серед нових документів відзначимо Резолюцію Генасамблеї ООН від 2 березня 2022 р., яка визнавала та засуджувала повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації на територію України [3, с. 270], однак гарантії прав і свобод в умовах війни часто залишаються декларативними через злам світового правопорядку, що відбувся на початку ХХІ століття. Умиротворення агресора, відсутність політичної волі світових лідерів, «слабкість» міжнародних інституцій, невизначеність провідних держав щодо можливості жорстко реагувати на порушення принципів суверенітету і територіальної цілісності відповідно породжують сміливість агресора ігнорувати попередні міжнародні договори і домовленості, які забезпечували верховенство право, свободу і права людини й мали б бути непорушними [6, с. 71].

Права людини, які закріплені у чинних міжнародно-правових угодах, стали результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, які заклали основи сучасних демократичних суспільств [5, с. 70]. Загальновідомо, що основною ціннісною настановою кожної людини, складником її морального світу є інстинкт самозбереження особистого і родинного, прагнення зберегти мирне майбутнє для дітей, тобто кожна людина прагне жити в мирі й стабільності, відчувати самоідентифікацію, відчувати свободи, гарантовані суспільними правовими актами.

Ситуація докорінно змінилася з 24 лютого 2022 року, коли Росія розпочала повномасштабну агресію проти України, порушивши історичні традиції і закони співіснування, в тому числі Будапештський меморандум, й прийняті самим агресором його умови: гарантії суверенітету і територіальної цілісності України, зобов'язання не застосовувати сили або загрозу проти України, ніяких економічних тисків для впливу на політику України, зобов'язання звертатися до ООН, якщо виникнуть загрози, ніколи не застосовувати ядерну зброю проти України.

Навіть в таких умовах реакція міжнародних організацій не була достатньою з погляду одностайного засудження поведінки російського агресора і негайного припинення розпочатої війни усіма можливими засобами, в тому числі й силовим методом. Реакція ООН, МАГАТЕ, Міжнародного Червоного Хреста багато в чому залежала від стійкості України і її спроможності надати

відсіч ворогові, виявленням належності окремої людини до певної нації, що й варто вважати ознакою національної ідентичності [4, с. 114], яка без сумніву мала велике значення для українського суспільства і мала спонукати до дій.

Всі ці організації залишилися переважно оцінювачами ситуації як такої, що викликає стурбованість і занепокоєння, а в таких умовах навряд чи можна було розраховувати на дотримання російськими окупантами прав і свобод стосовно цивільного населення, військовополонених, збереження культурних цінностей, історичних пам'яток та ін., що і відбувалося на практиці. Російська агресія повномасштабним вторгненням на українські землі створила абсолютно нові реалії для існування цивілізованого світу. Збройний напад на Україну остаточно підірвав систему колективної безпеки, що була встановлена після завершення Другої світової війни. Слабкість і нерішучість міжнародної спільноти не сприяли прийняттю рішень, які б унеможливлювали руйнацію чинного світового правопорядку [5, с. 115].

Бездіяльність ООН, яка останнім часом викликала все більше розчарування в контексті послідовності й принциповості згідно з прийнятими рішеннями, безумовно впливала і позначилася на ході цієї війни. Використання права вето Росією як постійним членом Радбезу ООН блокує будь-які ефективні рішення щодо припинення агресії тієї самої Росії. Абсурдність цих дій не викликає сумнівів.

Подібне становище суперечить духу Статуту ООН, зокрема ст. 1 (цілі організації підтримка миру а також безпеки) та ст. 2 (заборона сили в міжнародних відносинах). Прикладом цього є те що, попри резолюцію Генеральної Асамблеї ООН A/ES-11/L.1 від 2 березня 2022 року, яка засуджує агресію РФ, вона не має обов'язкової юридичної сили, і військова агресія продовжується. Навіть Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) загалом утримується від оцінки ситуації як збройного конфлікту, що є аксіомою для застосування міжнародного гуманітарного права і виявляє його неспроможність і марність.

На тлі бездіяльності ООН, Європейського суду та інших міжнародних організацій поведінка російського агресора стає все більш жахливою і має критичні наслідки. У доповідях Amnesty International (2022-2024) і Офісу Верховного комісара ООН з прав людини (ОНЧНР) задокументовано десятки випадків катувань, зґвалтувань, викрадення дітей, розстрілів без суду. Резонансним стало відео з розстрілом українського

військовополоненого Олександра Мацієвського з його завершальною фразою «Слава Україні!» (березень 2023), яке викликало міжнародне обурення, але не призвело до кримінального переслідування виконавців у РФ. Застосування катувань і жорстоке поводження з людьми повністю нівелюють принцип людської гідності, тому їхнє використання є абсолютно забороненим на теренах усього цивілізованого світу, навіть коли ідеться про війну.

Унормувати війну, увести її у певні загальновизнані рамки, якщо не можна уникнути її взагалі, – це чи не єдине завдання права на сьогодні з врахуванням комплексу правових норм, що позначається нині, як «право війни» (*Jus in bello*) або «міжнародне гуманітарне право», яке регулює поведінку сторін збройного конфлікту і спрямоване на мінімізацію страждань у збройних конфліктах, особливо шляхом захисту а також надання допомоги всім жертвам збройного конфлікту, наскільки це можливо [2, с. 30].

Попри те зафіксовано переконливі докази порушень самого права на життя українських громадян, права власності, серед яких масові руйнування цивільної інфраструктури, культурних об'єктів, історичних пам'яток. Зазначено приклади порушення заборони катувань і жорстокого поводження, зокрема сексуального насильства за ознакою статі на війні; порушення права на свободу та особисту недоторканість, у тому числі викрадення та довільне або самотнє ув'язнення, катування голодом та використання психологічного тиску.

Колоніальний характер війни, що триває, знищення маркерів української ідентичності у вигляді шкільних програм, перейменування назв, прізвищ, вулиць, повернення радянської символіки [4, с. 1203] на окупованих територіях, цинічне несприйняття світових правових нормативних актів, щодня продовжує активно вносити значні корективи щодо реалізації прав людини на захист і є наразі практично головним джерелом порушення прав й свобод людини та громадянина, оскільки кожного дня завдає матеріальну та моральну шкоду громадянам нашої держави.

Поступово відбувається розуміння необхідності залучення формату «людство проти агресора» [1, с. 11], де б світова спільнота мала б змогу підтримати ментальні архетипи нашої країни, що склалися впродовж століть. Насамперед треба апелювати до громадян своїх держав, мотивувати їх до дій, здійснюючи стимулювання громадської самосвідомості народу,

яка своєю чергою може стати зародком нових громадських міжнародних структур Вони повинні змінити неспроможні та віджиті політизовані та корумповані структури сьогодення. Людство має зрозуміти, що найголовнішою метою збереження миру є життя і спиратися саме на його цінність і недоторканість.

Своїм національним супротивом у цій війні Україна надала усьому світові власний приклад єднання суспільства довкола ідеї суверенітету та територіальної цілісності держави, збереження національної ідентичності, пріоритетності прав і свобод кожної людини.

Отже, перед державним керівництвом України та міжнародними організаціями і країнами-лідерами постає проблема пошуків нових шляхів облаштування світового порядку після завершення російської воєнної агресії в Україні. Права, свободи, інтереси впродовж історії розвитку людства довели, що є одним із ключових соціальних елементів, явищ, котрі визначають не лише взаємодію учасників соціальних відносин, а й формулюють ядро розвитку суспільства та інституту держави.

Література

1. Верменич Я. «Війни ідентичностей»: українсько-російське цивілізаційне протистояння у когнітивно-дискурсному вимірі: нарис. Київ: Інститут історії України НАН України. 87 с.
2. Клименко Д., Липовенко А., Недогода К., Ярова Д., Костицький В. В. Оцінка студентами російсько-української війни. *Соціологія права*. (1–2). С. 29–33.
3. Minosian, A., Varypaev, O. (2023). Russian aggression as a threat to the sustainable development of Europe: the Ukrainian dimension. *European Dimensions of the Sustainable Development and Academic Business Forum: Let's Revive Ukraine Together*, June 1–2, 2023. Kyiv: NUFT, p. 267–274.
4. Міносян А. С., Варипаєв О. М. Геноцид українського народу як визначальний фактор російської імперської політики. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 4(22). С. 1194–1208.
5. Міносян А. С., Варипаєв О. М. Російська агресія та українська ідентичність: екзистенційний вимір. *Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму)*: зб. наук. пр., Вип. VII. Львів: ЛНМУ ім. Данила Галицького, С. 109–116.
6. Міносян А., Варипаєв О. Ментальні архетипи української культури: формування нації та національної держави. *Тоталітарне суспільство як загроза розвитку демократичної держави: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., до 85-річчя Голодомору в Україні, 18 жовтня 2018 р.*, Харків: ХДУХТ, С. 69–73.

7. Моца А. А., Моца В. В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. № 4(22). С. 280–291.

8. Толкачова І. А. Проблеми забезпечення прав людини в Україні в умовах війни. *Часопис Київського університету права*, № 2–4, С. 78–81.

УДК 130.2

АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В КОНЦЕПЦІЇ ЮРІЯ ЛИПИ

Дутчак Віолетта,

*докторка мистецтвознавства, професорка,
завідувачка кафедри музичної україністики
та народно-інструментального мистецтва
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

Вальнюк Дмитро,

*аспірант кафедри музичної україністики
та народно-інструментального мистецтва
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

У статті представлено концепцію Юрія Липи щодо напрямів та розвитку української культури. На основі друкованих праць Ю. Липи визначено основні аспекти його доктрини: національна ідея, культура як духовна колективна практика, формування національної еліти, геокультурна місія України, мова – як чинник єдності.

Ключові слова: *Юрій Липа, українська культура, концепція розвитку національної культури, українська нація.*

The article presents Yurii Lypa's concept regarding the directions and development of Ukrainian culture. Based on his published works, the main aspects of Lypa's doctrine are identified: the national idea, culture as a spiritual collective practice, the formation of the national elite, Ukraine's geocultural mission, and language as a factor of unity.

Keywords: *Yurii Lypa, Ukrainian culture, concept of national cultural development, Ukrainian nation.*

Українська культура завжди була не лише віддзеркаленням національної ідентичності, а й одним із головних інструментів національного самоусвідомлення та опору в умовах

колоніального та постколоніального становища. Однією з ключових фігур, які поєднали філософське осмислення культури з політичною програмою національного відродження, був Юрій Липа (1900–1944) – український мислитель, письменник, лікар, ідеолог українського національного духу, який у своїх працях синтезував політичну, культурну та геополітичну думку. Багатовекторна діяльність Ю. Липи є також свідченням творчого універсалізму, який був притаманний представникам української культури, небайдужим до долі свого народу.

Його концепція української культури є складником ширшого ідеологічного проєкту формування «української державної нації», що розглядається як основа державного мислення. У працях Ю. Липи культура постає як історико-традиційна і добровільна основа держави. Він вважав, що українська культура не лише відображає минуле, а й визначає майбутнє, будучи джерелом духовної сили для нації. Ю. Липа ототожнює культурний розвиток з розвитком державної волі, вказуючи, що лише народ, який усвідомлює себе культурно – здатен до політичної самореалізації.

Ю. Липа вважав, що українська культура має бути цілеспрямованою, орієнтованою на творення українського типу людини – активної, відповідальної, патріотичної. Національна ідея постає у його концепції як культурний імператив. Культура повинна працювати не на наслідування Заходу чи Сходу, а на творення оригінального українського стилю, що спирається на християнську традицію і власну історію. Юрій Липа виходив з переконання, що культура не є лише результатом творчості окремих індивідів, а насамперед – колективною духовною практикою народу, що забезпечує йому цілісність і неперервність існування.

Ю. Липа вважав культуру і вагомим чинником формування національного характеру. Особливе місце посідає образ героя – не лише в літературі, але й у суспільній свідомості. Такий герой має бути витвором і ідеалом національної культури, здатним надихати. Такий герой присутній і у його поетичних творах. Наприклад, у його поезії «Призначення» можна спостерегти аналогію з ідеями роботи «Призначення України», зазначає М. Ільницький: *«Як образ берегів в імлі, на морі – / В одній хвилині з'явиться тобі / Твоє призначення і зміст. То лиш приходить раз, але назавжди. / Не стерти образу цього тобі, / Ти не втечеш.. дивись вперед – і знай: / Одно тобі залилось тільки:*

жити ним, / І сповнитися ним, воно – від Бога. / Як же не вчув призначення свого, – / Ти ще не жив і ще не вартий вмерти» [2].

У Ю. Липи чітко простежується ідея геокультурної місії України. Він бачив Україну як цивілізацію-«міст», яка має створити власний культурний центр між Сходом і Заходом, не підпадаючи під культурну асиміляцію ні з боку Росії, ні з боку Європи. Він розглядав культуру як поле духовної боротьби за вплив.

Вагоме місце у його концепції культури мала мова – не лише як її носій, але й чинник єдності. Українська мова, згідно з Ю. Липою, – не просто засіб спілкування, а етичний і духовний код народу. Він закликав до цілеспрямованого розвитку літературної мови, як основи для культурного та освітнього прогресу. Також Юрій Липа наголошував на зв'язку української культури з християнською духовністю.

Ю. Липа увійшов до історії української культури як один із найпослідовніших ідеологів національного відродження початку ХХ ст. Його філософсько-культурна концепція об'єднує погляди на культуру як живу силу нації, що має духовну і моральну місію в світі. Основні праці Липи, такі як «Призначення України», «Українська раса», «Чорноморська доктрина», містять оригінальні погляди на культурну політику, національну ідентичність, а також на геополітичну роль України. Ці принципи не втрачають свого значення і на початку ХХІ ст.

Антропологічно-культурна теорія. У праці «Українська раса» Ю. Липа розробляє оригінальну теорію, яка визначає українську націю як расу. Її особливостями є опора на християнську мораль, давні історично-культурні традиції. Опираючись на праці В. Щербаківського і В. Антоновича, він визначає історичні етапи становлення української раси. Ю. Липа акцентує на таких показниках української раси, як її територіальна протяжність у часі, християнські цінності, опорність ворогам, мовний чинник. Дослідник відзначає українську культуру як основу праслов'янської [5].

Історична місія України. У творі «Призначення України» Липа формулює одну з центральних ідей своєї культурної концепції – історичну місію України. Він вважав, що Україна є цивілізаційним центром східноєвропейського простору, здатним об'єднати слов'янський світ не за рахунок сили, а через духовність, культуру, справедливість. «Призначення України є тільки в ній самій, її доля є в її людях та в їх моральних і матеріальних засобах» [3, с. 4].

Липа відкидав як російський імперський наратив, так і польський культурний протекціонізм, відстоював право України бути самостійним суб'єктом історії. Проблематику Схід/Захід він вважав шкідливою: «... це найбільше ворожа Україні доктрина. Нема певнішої для знищення України. Прикладім “схід-захід” до українського релігійного життя – і будемо мати релігійну війну; прикладім “схід-захід” до політичних орієнтацій – і будемо мати вдячне поле до попису чужих агентів; прикладім неуцьку форму “народу-бастарду” до окреслення українського характеру – і будемо мати джерело пониження до кінця світу. “Схід-Захід” – формула тільки українського поразенства, а не відчуття серединности» [3, с. 285]. Ю. Липа наголошував на унікальності України, яка не повинна бути ні Сходом, ні Заходом, а бути собою.

Як противагу осі Схід/Захід, Ю. Липа пропонує акцент Північ/Південь, акцентуючи на впливі духовності з Півдня, та норманських рис з Півночі. «Тільки вісь Південь-Північ є віссю українських земель. Як у добі античній і київській, так і в добі козацькій» [3, с. 286]. Він зазначає, що «та вісь зістається й надалі. Справжнє її утвердження при свідомій будові українського Роду <...>. Геополітично беручи, для української державности потрібні є принаймні Чорне море і верхівя Дніпра, – в усякому разі завжди південно-північна вісь. Лишень з такого геополітичного українського порядку може вирости іще більший творчий розмах. Тому творчий, що він відповідає характерові землі й раси» [3, с. 289].

Органічний або романтичний націоналізм. На відміну від войовничого націоналізму Д. Донцова, Юрій Липа був прибічником «органічного» або «романтичного» націоналізму – ідеї, що нація розвивається, як живий організм, через виховання культури, моралі, духовності. Основними рушіями нації він вважав не тільки політичні еліти, а й інтелігенцію, митців, свідомих громадян.

Його націоналізм не був агресивним чи шовіністичним, а базувався на високих ідеалах, що мають власне питоме походження. Він писав: «Національна революція – це передусім закріплення українського ідеалізму у кутовий камінь будови. Моральність особиста і характер, а не відношення до життя, – це підстава її політичної акції. Національна революція – це заклик до боротьби проти усього того, що шкодить нації. Чужі національні впливи на українську душу шкодять їй. Чужинці

ворожі та недбалі до української сили, це шкідливі гості, що непотрібні нам» [6].

Юрій Липа поділяв з Донцовим загальну тезу про необхідність духовного оновлення нації, однак не поділяв його радикалізму та елітаризму. Донцов ставив акцент на волі й дії, тоді як Липа – на культурі й моралі.

Також слід відзначити, що концепція Ю. Липи багато в чому була співзвучна ідеям, що виловлювали його сучасники – Іван Мірчук та Володимир Янів. Філософ І. Мірчук (1891–1961) наголошував на філософії українства, надаючи перевагу раціональному аналізу. Проте його підхід був більше академічним, а не публіцистичним. Мірчук оцінював українську культуру як частину європейського духовного процесу, а не окремий феномен [8]. У цьому плані концепція Ю. Липи вирізнялася акцентуацією саме на українській унікальності й силі культури.

Психолог і соціолог Володимир Янів (1908–1991) розглядав культуру крізь призму національної психології, аналізував її з погляду тоталітарного впливу та деперсоналізації. Він наголошував на важливості етнопсихологічної спадщини [9; 10]. У порівнянні з ним, Ю. Липа більш емоційно та ідеалістично підходив до ролі культури як сили, що формує народ.

Дослідники творчості Юрія Липи – як в Україні, так і в діаспорі, ґрунтовно вивчали його літературну, філософсько-політичну та культурологічну спадщину. Вони розглядали митця як одного з чільних представників українського ідеалістичного націоналізму та творця культурної парадигми українства. Серед них варто згадати історика Я. Дашкевича, письменників І. Дзюбу, О. Забужко, І. Калинця, В. Качкана, літературознавців О. Білецького, Ю. Бойко-Блохіна, М. Ільницького, М. Романюк, Б. Стебельського та ін. Їхні дослідження сприяли впровадженню творчих ідей та культурної доктрини Ю. Липи до наукового обігу.

Висновки. Юрій Липа є унікальним мислителем, що поєднав медичну, культурологічну, літературну та політичну діяльність. Отже, концепція Юрія Липи щодо української культури є багатогранною. Вона поєднує: етичні та політичні орієнтири; героїчну культурну візію; інструменти націєтворення; геокультурну самодостатність. Ця концепція передбачає не статичне споглядання минулого, а динамічну програму дії, спрямовану на відновлення духовної і політичної суб'єктності народу. Його ідеї зберігають актуальність і сьогодні: культура, на

його думку, є передумовою і результатом державності, формує не лише ідентичність, але й вектор національного розвитку.

Концепція культури Ю. Липи як духовної місії українського народу залишається актуальною в умовах сучасних культурних викликів. Вона пропонує бачення України як цивілізаційного мосту, а не периферії між Сходом і Заходом. А в умовах війни українська культура знову виступає фактором спротиву і самоусвідомлення.

Ідеї Ю. Липи мають значення не лише для національного самоствердження, а й важливі для формування гуманітарної політики незалежної України.

Література

1. Ільницький М. Історіософія української поезії 20–30-х рр.: концепція України (Євген Маланюк, Юрій Липа, Олег Ольжич). *Другий міжнародний конгрес українців, Львів, 22–28 серп. 1993 р.: Доповіді і повідомлення: Літературознавство*. Львів, 1993. С. 191–196.

2. Ільницький М. Не зрікатися своєї душі (Концепція України в творчості Юрія Липи). *Дивослово*. 1994. № 4. С. 3–8.

3. Липа Ю. Призначення України. Львів: Українське видавництво, 1938. Оpubліковано: Нью-Йорк: Накладом Української Книгарні «Говерля», 1953. 307 с. URL: ukrbiblioteka.org

4. Липа Ю. Чорноморська доктрина. Одеса, 1942. 169 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/lypa-yu-chornomorska-doktryna/>

5. Липа Ю. Українська раса. Народний Стяг, 1937. 27 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/lypa-yu-ukrayinska-rasa/>

6. . Липа Ю. Геополітичні орієнтири нової України. Київ : [б.в.], 1999. 18 с. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=28419#google_vignette

7. Липа Ю. Бій за українську літературу / упоряд. Л. Череватенко. Київ : Дніпро, 2004. 352 с.

8. Мірчук І. Напрямки української культури / За редакцією та з передмовою Миколи Шафовала. Український Вільний Університет. Серія: *Varia* Nr. 50. 2003.

9. Янів В. Нарис української культури. 2-ге, скороч. вид. Нью-Йорк: Вид. Шк. Ради, 1961. 93 с.

10. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / упоряд. М. Шафовал. 3-тє вид., стер. Київ: Знання, 2006. 341 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Авраменко Валентина, завідувачка сектору «Історія Шевченкової могили» відділу наукових досліджень Шевченківського національного заповідника (м. Канів, Україна).

Алтухов Володимир, старший викладач кафедри мовної підготовки Донецького національного технічного університету (м. Покровськ, Україна).

Баган Олег, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури і теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка (м. Дрогобич, Україна).

Базилевич Андрій, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри пропедевтики внутрішньої медицини № 1 ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», голова Світової федерації українських лікарських товариств (м. Львів, Україна).

Білобрювка Ростислав, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри психіатрії, психології та сексології ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Бойко Світлана, кандидатка філософських наук, старша дослідниця, завідувачка сектору авторського педагогічного новаторства Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (м. Київ, Україна).

Будний Василь, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії літератури та порівняльного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна).

Вальнюк Дмитро, аспірант кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна).

Барипаєв Олексій, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного університету (м. Харків, Україна).

Вдовичин Ігор, доктор політичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна).

Великодна Ганна, завідувачка сектору відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, Україна).

Вербицька Лідія, кандидат філологічних наук, завідувачка кафедри українознавства та міжкультурної комунікації Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів, Україна).

Вінтонів Михайло, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна).

Вінтонів Тетяна, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри української мови Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна).

Вознюк Оксана, кандидатка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри воєнної історії Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів, Україна).

Гдакович Мар'яна, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри мовної підготовки Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, Україна).

Гірна Наталія, кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри українознавства та філософії ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Гнатишева Ольга, аспірантка Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (м. Харків, Україна).

Гнатюк Михайло, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури і порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна).

Гонтарук Лариса, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна).

Гордійчук Ольга, кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри журналістики та філософських студій Державного університету «Житомирська політехніка» (м. Житомир, Україна).

Грабовська Ірина, кандидатка філософських наук, старша наукова співробітниця відділу філософії і геополітики Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного

університету імені Тараса Шевченка, провідна наукова співробітниця Музею книги і друкарства України (м. Київ, Україна).

Гусак Петро, Philosophiae Doctor, кандидат філософських наук, асистент кафедри українознавства та філософії ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Гущук Ігор, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров'я та фізичного виховання Національного університету «Острозька академія», заступник Голови Правління ГО «Українська асоціація громадського здоров'я» (м. Острог, Україна).

Данчишин Назар, кандидат філологічних наук, науковий співробітник Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна).

Дедишина Лариса, редакторка 1 категорії інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Демедюк Марина, кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів, Україна).

Джура Ольга, кандидатка медичних наук, доцентка, доцентка кафедри гістології, цитології та ембріології ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Дідусенко Ганна, головний бібліотекар відділу краєзнавства Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського (м. Полтава, Україна).

Дільна Оксана, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри гуманітарної освіти КЗ ЛОР «Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» (м. Львів, Україна).

Дробінська Наталія, докторка філософії, заступниця декана медичного факультету № 2 ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Дрогомирецька Марта, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри українознавства та філософії ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Дружинець Марія, докторка філологічних наук, професорка, професорка кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, Україна).

Дутчак Віолетта, докторка мистецтвознавства, професорка, завідувачка кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна).

Ещенко Тетяна, докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри українознавства та філософії ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», членкиня НТШ (м. Львів, Україна).

Жадько Віталій, доктор філософських наук, професор (м. Запоріжжя, Україна).

Жукова Анна, докторка філософії у галузі педагогіки, доцентка кафедри іноземних мов та військового перекладу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів, Україна).

Завгородня Олена, докторка психологічних наук, старша дослідниця, провідна наукова співробітниця лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (м. Київ, Україна).

Іванків Зоряна, голова Лікарського клубу імені Юрія Липи Українського лікарського товариства у Львові, лікарка-епідеміологиня (м. Львів, Україна).

Карась Ганна, докторка мистецтвознавства, професорка, професорка кафедри методики музичного виховання та диригування Навчально-наукового інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна).

Качмар Марія, кандидатка філологічних наук, викладачка Львівського професійного коледжу прикладного мистецтва та дизайну (м. Львів, Україна).

Кисляк Леся, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Івано-Франківськ, м. Одеса, Україна).

Кіцера Олександр, доктор медичних наук, професор, дійсний член НТШ (м. Львів, Україна).

Коляда Ігор, доктор історичних наук, професор, професор кафедри методології та методики суспільних дисциплін Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, заслужений працівник освіти України (м. Київ, Україна).

Комариця Мар'яна, докторка філологічних наук, старша наукова співробітниця, завідувачка відділу Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (м. Львів, Україна).

Крупач Микола, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна).

Кулачинський Микола, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Одеського національного медичного університету (м. Одеса, Україна).

Кучеренко Світлана, аспірантка кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, організаторка «Липівських читань» (м. Одеса, Україна).

Кушта Юрій, кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри загальної хірургії ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Lemberskyi Olexander, teacher at the Department of language training Naval Institute of National university «Odesa maritime academy» (Odesa, Ukraine).

Луковенко Ілля, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського (м. Київ, Україна).

Масна Зоряна, докторка медичних наук, професорка, завідувачка кафедри оперативної хірургії з топографічною анатомією ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», голова Лікарської комісії Наукового товариства імені Шевченка (м. Львів, Україна).

Матушак Ірина, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри українознавства Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (м. Львів, Україна).

Мельник Віра, кандидатка історичних наук, доцентка кафедри українознавства Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (м. Львів, Україна).

Митрофаненко Юрій, доктор історичних наук, доцент кафедри історії України та всесвітньої історії

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький, Україна).

Міносян Андрій, кандидат історичних наук, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного університету (м. Харків, Україна).

Моравецький Остап, викладач кафедри українознавства та філософії ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Огірко Олег, доктор філософії, доцент кафедри філософії та педагогіки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені Степана Гжицького (м. Львів, Україна).

Олійник Юрій, кандидат політичних наук, експерт Недержавного центру «Українські студії стратегічних досліджень», військовослужбовець ЗСУ (м. Київ, Україна).

Омельченко Вікторія, кандидатка філософських наук, доцентка, доцентка кафедри української філософії і культури Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Онищенко Юрій, аспірант 1 року навчання за спеціальністю 032 Історія та археологія кафедри археології, етнології та всесвітньої історії Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (м. Одеса, Україна).

Палько Христина, завідувачка сектору читальних залів відділу обслуговування навчальної літератури наукової бібліотеки ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Панфілова Тетяна, докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри публічного врядування Навчально-наукового Інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна).

Пасічник Василь, доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного врядування Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна).

Петренко Ірина, доктор історичних наук, професор, завідувачка кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна).

Петрова Озель Лілія, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри українознавства і лінгводидактики імені професора Ольги Муромцевої Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (м. Харків, Україна).

Pechenyuk Olha, student Naval Institute of National university «Odesa maritime academy» (Odesa, Ukraine).

Піддубна Наталія, докторка філологічних наук, професорка, професорка кафедри української мови імені професора Л. А. Лисиченко (м. Харків, Україна).

Подкупко Тетяна, кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри суспільних наук Одеського національного медичного університету (м. Одеса, Україна).

Попович Богдан, викладач кафедри медичної інформатики ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Поцелуйко Андрій, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна).

Працьовитий Володимир, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури імені академіка М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна).

Райбедюк Галина, кандидатка філологічних наук, професорка, професорка кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету (м. Ізмаїл, Україна).

Семенко Світлана, кандидатка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (м. Полтава, Україна).

Сердюк Наталія, молодша наукова співробітниця відділу «Садиба Кочубеїв» Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» (м. Батурин, Україна).

Сікорська Ольга, кандидатка філологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри суспільних наук Одеського національного медичного університету (м. Одеса, Україна).

Сова Андрій, доктор історичних наук, професор, професор кафедри олімпійської освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського (м. Львів, Україна).

Стечак Галина, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри українознавства та філософії ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Сулятицький Іван, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, полковник у відставці, голова Українського центру психології безпеки (м. Львів, Україна).

Терешкевич Галина (с. Діогена), кандидатка наук із державного управління, доцентка, доцентка кафедри українознавства та філософії ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Тодоров Ігор, доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету (м. Ужгород, Україна).

Топалова Світлана, кандидатка політичних наук, доцентка, доцентка кафедри менеджменту, бізнесу та професійних комунікацій Навчально-наукового інституту «Каразінський банківський інститут» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна).

Федорова Алла, кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри філософії, історії та політології Національного університету «Одеська політехніка» (м. Одеса, Україна).

Фесенко Андрій, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (м. Київ, Україна).

Khvalyboha Tetiana, DSc in Pedagogy, Professor, Professor at the Department of Foreign Languages, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University (Ternopil, Ukraine).

Хлипавка Галина, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри українознавства та міжкультурної комунікації Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Львів, Україна).

Хомик Тетяна, методистка КЗ ЛОР «Львівська обласна Мала академія наук учнівської молоді» (м. Львів, Україна).

Чемерис Орест, доктор медичних наук, професор, ректор ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Черкес Надія, кандидатка філологічних наук, доцентка, членкиня Львівської філії Національної спілки письменників України, Асоціації українських письменників та НТШ (м. Львів, Україна).

Чижев Вадим, здобувач вищої освіти ОП «Ветеринарна медицина» Державного біотехнологічного університету (м. Харків, Україна).

Шилюк Олег, кандидат історичних наук, асистент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна).

Шишко Олександр, доктор історичних наук, доцент, професор кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури (м. Одеса, Україна).

Ягело Світлана, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри українознавства та філософії, учений секретар ДНП «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького» (м. Львів, Україна).

Ясіновська Оксана, асистентка кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна).

Shust Olena, PhD in Psychology, Pontifical Salesian University (Rome, Italy).

ЮРІЙ ЛИПА:
СТРАТЕГІЯ НАЦІЇ ТА КУЛЬТУРА
УКРАЇНСЬКОГО ДУХУ
(з нагоди 125-річчя від дня народження)

Збірник наукових праць за матеріалами
всеукраїнської мультидисциплінарної науково-
практичної конференції з міжнародною участю
12 – 13 червня 2025 року

Підписано до друку 16.06.2025 р.
Формат 70х100 ¹/₁₆. Умовн.- друк. арк. 49,075.
Електронне видання

Підготовку та випуск видання здійснено
в ДНП «Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького»